ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

KŃIGA VIII.

UREDNICI

Dr. T. MARETIĆ i Dr. D. BORANIĆ.

U ZAGREBU 1903.

KŃIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Sadržaj.

Prvi dio.

Drugi dio.

Mańi prinosi.

Digitized by Google

Treći dio.

Digitized by Google

PRVI DIO.

Novi prilošci o našem narodnom desetercu.

Napisao pravi član jugoslav. akademije Dr. T. Maretić.

U srednjoškolskom časopisu „Nastavnom Vjesniku“ knjiga X. str. 145—175. štampan je moj članak „O građi našega narodnog deseterca“[1]. Evo sada nastavak onoga moga rada oko narodnog deseterca. I ovdje ja obrađujem samo onaj (lirski i epski) deseterac, u kojega je odmor iza četvrtoga sloga; u onaj (isključivo lirski) deseterac, koji ima odmor iza petoga sloga i koji je kud i kamo rjeđi, ne diram ja ni u ovome članku. Građa je i za ovaj članak uzeta iz Vukova zbornika bečkoga izdanja (I—1841, II—1845, III—1846, IV—1862).

I.

1. Ja sam u „Nastavnome Vjesniku“ obilato dokazao, kako narodni pjevači nerado uzimaju na kraju deseterca onakovu dvosložnu riječ, kojoj je prvi samoglasnik **kratak**; njima je na tome mjestu mnogo i mnogo milija dvosložna riječ s **dugim** prvim samoglasnikom[2]. Da bih to svoje dokazivanje još jače utvrdio, ja ću sada na-

[1] Kad ovdje spominjem taj svoj članak, prihvaćam priliku, da ispravim u njemu grdnu pogrješku na str. 165. Tamo ja pravilo, koje se počinje s riječma: „kad i jedan i drugi prijedložni izraz“ . . . . svršujem s riječju **kratak**, — a mora biti: **dug**.

[2] Na str. 146. velim ja tamo: „svijeh stihova na prvijeh 20 strana II., III. i IV. knjige Vukova zbornika ima 1711; od njih je samo 45 (t. j. 2·6%) takovijeh, kojima na kraju stoji riječ od dva sloga s kratkim prvim samoglasnikom.“ Ovdje ću dodati, da na istijem stranama istijeh knjiga dvosložnica s **dugim** prvim samoglasnikom na kraju stihova ima 448 ili 26·1% dakle 10 puta više nego li onih prvih dvosložnica! Kao što sam u „Nast. Vjesn.“ završetke kao: *do Boga*, *za prsi*, *ne bude* i t. d. brojio među trosložne, t. j. izostavio ih iz rečenoga računa, tako sam i ovdje iz računa izuzeo završetke kao *od suše*, *na sudu*, *do ruke*, *ne poći* i t. d.

Digitized by Google

vesti nekoliko primjera, iz kojih će se vidjeti, kako u epitetskijem svezama narodni pjevači prema tome pravilu namještaju riječi. Ako dakle u epitetskoj svezi ima jedna riječ od dva sloga, a prvi je kratak, ona se ne postavlja na kraj stiha. Primjeri:

tako meni *Boga velikoga*. I. 551.
ja se bojim *Boga velikoga*. II. 29.
al' tako mi *Boga velikoga*. II. 204, 311, III. 338.
a tako mi *Boga istinoga*. I. 553, IV. 414.
molit ćemo *Boga istinoga*. II. 2.
već po pravdi *Boga istinoga*. 193.
kumim njega *Bogom istinijem*. 380.
kunem ti se *Bogom istinijem*. 558, III. 537.
kumim tebe *Bogom istinijem* IV. 14.
jaoj meni do *Boga višnjega*. II. 74.
blago mene do *Boga višnjega*. 157.
i uzdam se u *Boga višnjega*. III. 480.
već tako mi *Boga jedinoga*. II. 76.
ako znadeš *Boga jedinoga*. 601.
lele meni do *Boga jednoga*. 197.
greota je od *Boga jednoga*. 324.
aman, care, za *Boga jednoga*. III. 60.
moliti se za *Boga jednoga*. 416.
jao mene do *Boga miloga*. II. 135, 389.
avaj mene do *Boga miloga*. 353, IV. 3.
u koga su *cara čestitoga*. II. 85.
odvede ga *caru čestitome*. 147.
sluga kaza *caru čestitome*. 260.
izvede ga pred *cara čestitog*. 403.
pokloniše *caru čestitome*. III. 168.
već je ferman *cara čestitoga*. 293, 329.
i bez r'ječi *cara čestitoga*. IV. 193.
udari ga u *čelo junačko*. II. 178.
pogodi ga u *čelo junačko*. 586, III. 285.
mili Bože, *čuda velikoga*. I. 228, II. 1, 39.
Bože mili, *čuda velikoga*. I. 560, II. 99.
al' da vidiš *čuda velikoga*. II. 114, 118.
idi, majko, u *goru zelenu*. I. 124.
što se sija kraj *gore zelene*. 166.
puče puška iz *gore zelene*. 406.
da je prate kroz *goru zelenu*. 550.
otkud čedo u *gori zelenoj*. II. 155.
podaleko u *gori zelenoj*. 513.
i pobježe u *goru zelenu*. 606.
a on ode kroz *goru zelenu*. III. 317.
odmetnu se u *goru zelenu*. 431.
razma Boga i *gore zelene*. IV. 304.
poje Jovan iz *grla bijela*. II. 36.

Digitized by Google

pak povika iz *grla bijela*. 367.
uvati je za *grlo bijelo*. 636.
već povika iz *grla bijela*. III. 9.
Todor viknu *grlom bijelijem*. 242.
pa pokliče *grlom bijelijem*. IV. 9.
viče Anto *grlom bijelijem*. 243.
pa procvilje iz *grla bijela*. 245.
na mačeve i na *koplja bojna*. II. 113.
dok satrše ona *koplja bojna*. 282.
vidiš, dušo, ona *koplja bojna*. 319.
i na njima do tri *koplja bojna*. 478.
al' na čador, al' na *koplje bojno*. 453.
pak ne idi pokraj *mora sinja*. 98.
otidoše preko *mora sinjeg*. 365.
no je kiti preko *mora sinjeg*. 382.
povede ga na to *more sinje*. III. 82.
ne gubi me na *moru sinjemu*. 82.
na livadi kraj *mora sinjega*. 145.
u Zagorju ukraj *mora sinja*. 515.
koj' je išo preko *mora sinjeg*. IV. 141.
za tri dana i tri *noći tavne*. II. 326, III. 345, 425.
već on đipi na *noge lagane*. I. 254.
skoči Marko na *noge lagane*. II. 372.
a skočiše na *noge lagane*. 620.
a on skoči na *noge lagane*. III. 261.
ustanemo na *noge lagane*. IV. 137.
usta Steva na *noge junačke*. II. 301.
pa ustade na *noge junačke*. 490, III. 42.
pa on skoči na *noge junačke*. III. 396.
ustadoše na *noge junačke*. IV. 500.
već on ide u to *polje ravno*. II. 7.
pak pobježe preko *polja ravna*. 146.
što je ono usred *polja ravna*. III. 184.
izvede je nasred *polja ravna*. 239.
no uteče preko *polja ravna*. IV. 328.
i okrenu *poljem širokijem*. I. 563.
ode Miloš niz *polje široko*. II. 150.
udariše *poljem širokijem*. 229.
dostiže ga u *polju široku*. 250.
kulaš ode u *polje široko*. III. 186.
pa se nose po *polju široku*. 382.
povede ga niz *polje široko*. IV. 11.
pod Varadin u *polje zeleno*. II. 248.
jao Jovo, moje *rane grdne*. 576.
zavijaše svoje *rane grdne*. III. 34.
zaviše mu one *rane grdne*. 383.
Čarapiću Vaso, *grdna rano*. IV. 298.

Digitized by Google

kliče Nenad kako *soko sivi*. II. 78.[1]
oglasuje, da je *soko sivi*. 96.
kad pogleda kako *soko sivi*. III. 516.
skoči junak ka i *soko sivi*. IV. 11, 364.
da je baci u *tiho Dunavo*. II. 52.
što podavi u *tihom Dunavu* 250.
ključe baci u *tiho Dunavo*. 445.
i on bježi niz *tiho Dunavo*. III. 50.
već daj mene tvoju *vjeru tvrdu*. II. 377.
a tako mi moje *vjere tvrde*. 398, 401, III. 491.
ni đevojci dao *vjere tvrde*. II. 592.
kaži, more, je li *vjera tvrda*. III. 139.
i evo ti dajem *vjeru tvrdu*. IV. 497.
pa ga igra pokraj *vode ladne*. II. 36.
đe su brodi na toj *vodi ladnoj*. 278.
a u kljunu nosi *vode ladne* 328.
dok dođoše Zeti *vodi ladnoj*. IV. 64.
Ivan pade u duo *vode ladne*. 127.
kad dođoše do *vode studene*. I. 157.
nego jednom na *vodi studenoj*. 285.
pa odlazi na *vodu studenu*. II. 119.
a kod Bosne, kod *vode studene*. III. 1.
pade Turčin u *vodu studenu* IV. 66.
po tri puta ljube *zemlju crnu*. II. 6.
ja mu dadoh komat *zemlje crne*. 14.
opiše se kako *zemlja crna*. III. 40, 298.
sta ju cika kako *zmije ljute*. II. 20.
ona pisnu kao *zmija ljuta*. 162.
ciknu aga kano *zmija ljuta*. III. 396.
sretoše nas dvije *zmije ljute*. IV. 328.
ona ciknu ka i *zmija ljuta*. 361.

2. Mnogo se manje nalazi stihova, kojima se na kraju nalazi koja od imenica, što ih pokazuju ovi sada navedeni primjeri. Tako imamo:

viknu Leka iz *bijela grla*. II. 230.
te priviknu iz *bijela grla*. 271.
viknu bane iz *bijela grla*. 285.
kukajući iz *bijela grla*. 319.
od učkura do *bijela grla*. 409.
te priviknu iz *bijela grla*. 557.
pa priviknu iz *bijela grla*, III. 311.[2]

[1] Da je u pridjevu *siv* — *siva* samoglasnik *i* dug, to sam već rekao u „Nastavnom Vjesniku", X. 147.

[2] Mogao bi tko reći, da ja sam sebe pobijam, kad velim, da se riječi kao *grlo* nalaze mnogo rjeđe na kraju stiha nego li u sredini; ovdje je evo navedeno 7 primjera, gdje *grlo* stoji na kraju, a naprijed ima samo 8, gdje ta riječ ne stoji na kraju! Ovdje mi treba dodati, da

Digitized by Google

naveze se u to *sinje more*. II. 100.
kad su došli na to *sinje more*. III. 547.[1]
kad je bilo ispred *tavne noći*. II. 393.
pa poskoči na *lagane noge*. 239.
te poskoči na *lagane noge*. 280.
ja kad bio na *široko polje*. 271.
pod Žabljaka u *široko polje*. 535.[2]
da ja vidam moje *grdne rane*. 341.
treće bješe Mutap *sivi soko*. IV. 526.
na Trutinu na *studenu vodu*. II. 597.[3]
pak zapišta kao *ljuta zmija*. III. 400.

Epitetska sveza *bojno koplje* (*bojna koplja* i t. d.) čini se da je običnija od sveze *koplje bojno* (*koplja bojna* i t. d.). Primjeri:

a do konja i do *bojna koplja*. II. 75.
ni na sablje ni na *bojna koplja*. 101.
udari ga onim *bojnim kopljem*. 113.
vezat ću ga uz to *bojno koplje*. 312.
on tad pušća svoje *bojno koplje*. 407.
u sedlima do tri *bojna koplja*. 477.

Vukov i akademički rječnik bilježe *kòplje*, dakle je *o* kratko; ali meni se sve čini, da ima krajeva u narodu našemu, gdje se govori *kôplje* (ili možda *kóplje*), t. j. s dugijem *o*; a ako je tako, onda se ovi primjeri ne bi mogli brojiti među izuzetke.

3. Iz moje se „gramatike i stilistike“ str. 420—423. vidi, koji pridjevi u običnom govoru rado stoje iza svoje imenice, koji li ne-

bih ja mogao navesti još mnoštvo primjera, u kojima *grlo* ne stoji na kraju; a primjera, gdje stoji, mislim da nema više od 7. Za tijem treba reći, da se prvi, drugi, treći, šesti i sedmi primjer nalaze u pjesmama, koje je Vuk zapisao od starca Milije, s kojim je Vuk imao veliku muku pišući pjesme po njegovu dosta nesaveznu pjevanju, jer je već slabo pamtio pjesme, pa je trebalo, da istu pjesmu nekoliko puta pjeva, da bi se moglo jedno s drugim potpunjavati i u svezu dovoditi (vidi predgovor IV. knjizi pjesama iz god. 1833). Vidjet ćemo malo dalje još 4 ovakova primjera iz pjesama istoga Milije. — Ovdje dodajem, da se i stih s vrlo neobičnijem (u desetercima) namještajem: pobaci ga *Crnojević Ivan* (Nast. Vjesn. X. 168) nalazi u pjesmi starca Milije; u istoj pjesmi nalazimo i stih: začu netko *Obrenović Jovan*, gdje je isti vrlo neobični namještaj.

[1] Ja sam u narodu često slušao *môre* (u Vuka *mòre*); to potvrđuje i N. Simić za govor Gornje Krajine u „Nastavnom Vjesniku“ VIII. 108.

[2] Ovaj stih i ona 3 pred njim nalaze se u pjesmama, koje je Vuk zapisao od starca Milije.

[3] U istoj pjesmi i na istoj strani ima i stih: na Trutinu na *vodu studenu*.

Digitized by Google

rado. Pravila tamo za obični govor navedena vrijede u opće i za deseteračke pjesme, gdje se ne kose s osobitim ritmičkim pravilima našega deseterca. Da tijeh pravila nema, glasili bi deseterci na pr. tako meni *velikoga Boga*, — idi, majko, u *zelenu goru*, — ona pisnu kao *ljuta zmija* i t. d., dakle bi riječi bile namještene po pravilima običnoga govora. O tom nas uvjeravaju onakove epitetske sveze, kojima imenica ima dva sloga, a prvi je dug; budući da po ritmičkijem pravilima našega deseterca takove riječi stoje često na kraju deseterca, za to ih pjevači vrlo rado meću iza pridjeva i na kraj deseterca. Takav namještaj rečenih epitetskih sveza s toga je mio pjevačima, jer on odgovara običnome govoru, a opet se njim ne narušava nikakovo ritmičko pravilo. Da vidimo nekoliko takovijeh primjera:

ona ode u *zelenu bašču*. I. 160.
kad dođoše u *zelenu bašču*. 577.
i sokola u *zelenoj bašči*. II. 17.
dođi, Jovo, u *zelenu bašču*. III. 104.
a banica u *zelenoj bašči*. 414.
dok ja odem za *bijelu crkvu*. II. 41.
na sastanku kod *bijele crkve*. 102.
al' bijaše u *bijeloj crkvi*. 383.
pobjegoše u *bijelu crkvu*. III. 72.
sveza đoga pred *bijelom crkvom*. IV. 16.
osta sama u *bijelu dvoru*. II. 72.
te da gleda ka *bijelu dvoru*. 124.
ona ode svom *bijelu dvoru*. 319.
dok dođemo do *bijela dvora*. 338.
odvede ga u *bijele dvore*. 447.
kad su bili pred *bijele dvore*. 522.
Jova vode u *bijele dvore*. III. 488.
i išeta iz *bijela dvora*. IV. 297.
a ja volim moju *rusu glavu*. II. 391.
ako l' moja padne *rusa glava*. IV. 305.
u Karlovcu *bijelome gradu*. II. 348.
u Budima u *bijela grada*. 594.
pa s' ustavi pod *bijela grada*. III. 347.
za nama su dva *bijela grada*. IV. 27.
ona ciknu kako *ljuta guja*. II. 112, IV. 206.
cvili Miloš kako *ljuta guja*. II. 389.
pisnu Anđa kako *ljuta guja*. 465.
ona pisnu kano *ljuta guja*. III. 504.[1]
pak s njom pade pod *zelenu jelu*. II. 426.
naslanja ga na *zelenu jelu*. III. 188.

---

[1] Ispor. naprijed *zmija ljuta, zmije ljute.*

Digitized by Google

on se penje na *zelenu jelu*. 304.
na ročište *čestitome knezu*. II. 299.
ne viđe li *čestitoga kneza*. 307.
po razboju *čestitoga kneza*. 315.[1]
kod kraljice na *bijeloj kuli*. 68.
pa on siđe niz *bijelu kulu*. 110.
a ja stajah pred *bijelom kulom*. 352.
kroz pendžere sa *bijele kule*. III. 7.
skoči Ture pred *bijelu kulu*. IV. 90.
a ti trči na *tananu kulu*. II. 183.
svedoše je niz *tananu kulu*. 477.
pa on ode niz *tananu kulu*. III. 7.
dok se spremiš na *tananoj kuli*. 98.
roni suze niz *bijelo lice*. II. 68, 177.
celiva je u *bijelo lice*. 120.
proli suze niz *bijelo lice*. 292, III. 498, IV. 312.
prosu suze niz *gospodsko lice*. II, 287.
mene snahu, sebe *vjernu ljubu*. 332.
što je tebe, moja *vjerna ljubo*. 351.
i kaduna moja *verna ljuba*. 361.
dede reci svojoj *vjernoj ljubi*. III. 380.
i kaduni tvojoj *vjernoj ljubi*. III. 467.
uze Sima za *bijelu ruku*. II. 69.
uzeše je za *bijele ruke*. 122.
dočekuje u *bijele ruke*. 407.
a svog oca u *bijelu ruku*. III. 10.
no Turkinju za *bijelu ruku*. IV. 96.
Golubane, moja *vjerna slugo*. II. 364.
znaš li, pašo, moja *vjerna slugo*. III. 81.
brže viknu svoje *vjerne sluge*. 204.
oko njega dvije *vjerne sluge*. IV. 181.
o Mrkoje, moja *vjerna slugo*. 371.
skinite me na *zelenu travu*. I. 250.
pribode ga u *zelenu travu*. II. 153.
i pognaše po *zelenoj travi*. 408.
popadajte po *zelenoj travi*. III. 92.
pade Ivan u *zelenu travu*. IV. 10.

4. Rjeđe se imenice, koje su ovdje sada navedene, nalaze ispred svoga pridjeva, kako vidimo u primjerima:

ja se šetah po *bašči zelenoj*. I. 285.
išetala pred *dvore bijele*. III. 172.
pišti soko kako *guja ljuta*. II. 511.
pisnu dete kano *guja ljuta*. III. 41.
dal' je vila, dal' je *guja ljuta*. IV. 1.

---

[1] Ispor. naprijed *cara čestitoga*, *caru čestitome*.

Digitized by Google

izidoše na *kulu tananu*. II. 477.
kade dođe kod *kule bijele*. 564.
ode Ture u *kulu bijelu*. III. 354.
Maksim pade u *travu zelenu*. II 480.
no padnite po *travi zelenoj*. III. 196.
mrtav pade u *travu zelenu*. IV. 2, 35, 410.

U ovijem primjerima nije, kako se vidi, narušeno nikakvo ritmičko pravilo, dok na kraju vidimo ili riječ trosložnu ili dvosložnu s dugim prvim samoglasnikom. Ritam bi deseterački bio narušen, kad bi imenica na pr. *ljuba* ili *sluga* stajala pred dvosložnijem pridjevom, kojemu je prvi samoglasnik kratak, a sam bi taj pridjev stajao na kraju deseterca. Ja mislim, da se u Vukovijem zbornicima, što su upotrebljeni za ovu radnju, ne nalazi ni jedan stih, kojemu bi na kraju stajala epitetska sveza na pr. *gláva rȕsa* i t. d. Tome se ne protive primjeri:

ja na domu imam *ljubu vernu*. II. 361.
treće dobro tvoju *ljubu vernu*. 502.
jali majku, jali *ljubu vernu*. III. 299.
da ću biti tvoja *ljuba virna*. 549.
o Bogdane, moja *slugo verna*. II. 453.

Južni govor ima *vjȅran* — *vjȅrna*, za to u pjesmama, što su tijem govorom ispjevate, ne nalazimo na kraju stiha: *ljuba vjerna*; ali u istočnom je govoru *vêran* — *vêrna*, kako Vuk bilježi u svojem rječniku; mislim, da je i u zapadnome *vîran* — *vîrna* (premda Vuk bilježi *vȉran* — *vȉrna*).

Ovdje treba da dodam još dvoje, čega za sad ne umijem protumačiti, da ako se tko drugi dosjeti te protumači. — U pjesmama mnogo češće na kraju stihova nalazimo *jelu zelena* nego li *zelena jela* (kako smo naprijed imali). Ispor.

pa sjedoše pod *jelu zelenu*. I. 49.
Predrag sedi pod *jelom zelenom*. II. 78.
proću crkve o *jeli zelenoj*. 167.
Marko veže za *jele zelene*. III. 163.
već u gori pod *jelom zelenom*. 521.

Imenice *dvor, grad* vrlo rado stoje pred onijem oblicima pridjeva *bijel*, koji imaju četiri sloga, kako vidimo iz primjera:

i pušti me *dvoru bijelome*. II. 275.
već ti idi *dvoru bijelome*. 319.
da me nosi *dvoru bijelome*. 341.
pa on pođe *dvoru bijelome*. III. 135.
pored mojih *dvora bijelijeh*. 469.

Digitized by Google

u njegovu *dvoru bijelome*. IV. 143.
ka Prilipu *gradu bijelome*. II. 349.
a u Senju *gradu bijelome*. III. 313.
u Lijevnu *gradu bijelome*. 476.
a iz Klisa *grada bijeloga*. 549.
pod Trebinjem *gradom bijelijem*. IV. 7.

5. Iz spomenutoga moga članka u „Nastavnom Vjesniku“ (III. 3 i VI. 3) vidi se, kako riječi na pr. *djevojka*, *Manojlo*, kojima je srednji samoglasnik dug, vrlo rado stoje na kraju stiha iza onakovih trosložnih riječi, kojima je srednji samoglasnik kratak[1]. S tijem se vrlo dobro slaže, što se epitetske sveze *lijepa djevojka*, *svijetlo oružje* nikad ne namještaju drukčije nego tako. Primjeri:

već isprosi *lijepu đevojku*. II. 43.
poklanja se *lijepa đevojka*. 337.
Bogom sestro, *lijepa đèvojko*. 346.
pa ga dade *lijepoj đevojci*. III. 480.
te nam ljubi *lijepe đevojke*. IV. 464.
ko l' odnese *svijetlo oružje*. II. 175.
te kovao *svijetlo oružje*. III. 280.
ne nosi mi *svijetla oružja*. 452.
pripasaše *svijetlo oružje*. IV. 149, 241.
i bez svoga *svijetla oružja*. 285.

II.

1. Pjevači vrlo paze na valjanost odmora u svojim desetercima i s velikom pomnjom nastoje oko toga, da odmoru riječî iza četvrtoga sloga odgovara i odmor smisla. Za to u našim desetеračkim pjesmama ima vrlo malo rđavijeh odmora. Takav rđavi odmor nalazimo u stihu:

sirotinja te je pozdravila. IV. 39.

Odmor je tu za to rđav, jer se druga polovina deseterca počinje s enklitikama, a te riječi smisao svagda veže s onijem, što je pred njima, a ne s onijem, što je za njima; za to je odmor u tome stihu

---

[1] Tamo bi mogli stajati još ovi primjeri:

da joj rodi *žutica naranča*. I. 624.
pa ti kreni *zvijera arslana*. II. 47.
pogubi me *zvijere arslane*. 47.
i on vodi *Sekulu nećaka*. 506.
ne dam vama *Sekule nećaka*. 507.
al' besedi *Sekulu nećače*. 508.

Digitized by Google

po smislu upravo iza šestoga sloga, a takvoga odmora ne poznaje naš narodni deseterac. U stihu

nasred ga je gore sustigao. II. 459.

pjevač je riječi *nasred gore*, koje se u običnom govoru ne bi mogle rastaviti, ipak rastavio, jer bi mu inače enklitike *ga je* došle na početak druge polovine deseterca.

Rđav je odmor, t. j. upravo iza šestoga sloga i u ovome stihu:

preko *Bajne luke* u ajduke. I. 483.

Kako obje riječi *Bajna luka* (t. j. Banja luka) zajedno čine ime mjestu, tako među njima ne može biti odmora, jer ga smisao ne dopušta. Tako isto smisao ne nalazi odmora između prijedloga i njegove imenice; za to su rđavi odmori u stihovima:

kad je *blizu dvora* dolazila. II. 42.
sjutra *prije polovine* dana III. 123

Odmor po smislu nije dobar ni u desetercima:

bolje *nego* starog Milutina. II. 172.
bolje *nego* Džaferbega starog. III. 8.
boljeg *nego* starog Džaferbega. 9.

Rijetki su stihovi, u kojima smisao traži interpunkciju, dakle prirodni odmor, iza šestoga, a ne iza četvrtoga sloga. Pjevači se takovijem stihovima za to uklanjaju, jer osjećaju, da tu nema pravoga odmora. Takovi su rđavi stihovi:

što molila Boga, umolila. I. 369, 370.
ne bijeli lica, ne rumeni. 371.
jedna nosi žita, druga meda. 615.
okovane srebrom, pozlaćene. II 15.
đe znadosmo dvore, poharasmo,
đe nađosmo blago, odnesosmo. III. 434.
Turci daše pleća, pobjegoše. IV. 258, 284.
daše Turci pleća, pobjegoše. 271.
štogod reče Zeko, poslušajte. 275.
Smail-aga ode, Rusto dođe. 485.

Najrđaviji su ovi stihovi, u kojima četvrti i peti slog pripadaju istoj riječi:

a s njima subašah pet stotinah. IV. 152.
i s njima subašah pet stotinah. 154.

2. U svojoj „gram. i stil.“ 423—424 pišem ja, kako se u narodnijem pjesmama vrlo rado rastavlja imenica od svojega pridjeva tako,

Digitized by Google

da se među njih umetnè koja druga riječ (koja nije enklitika); u običnom se govoru čuje takav namještaj vrlo rijetko. Budući da se tijem načinom u narodnijem desetercima imenice od pridjeva ponajviše tako rastavljaju, da ono, što je među njih umetnuto, stoji odmah iza odmora, za to bih ja rekao, da pjevači taj námještaj upotrebljavaju baš poradi odmora. Pridjev sa svojom imenicom čini dosta tijesnu cjelinu po smislu; pjevačima se dakle čini nekako hrapavo, kad takove dvije riječi stoje jedna do druge, a rastavljaju se odmorom; za to im je milije umetnuti među njih još koju riječ, jer se tijem načinom zatire ona cjelina po smislu, i tako odmor izlazi čistiji. Ovdje bi se sada mogla navesti tušta i tama primjera za takav namještaj, ali ja ću ih navesti samo nekoliko.

da mi *naše* ne harčimo *blago*. II. 125.
đe si *pusta* opazio *blaga*. III. 279.
bijela mu prošla pojas *brada*. II. 273, 551.
te je *svoju* obrijao *bradu*. 455.
a *bijela* do pojasa *brada*. III. 87.
pa ću *belu* sazidati *crkvu*. 499.
da *bijelu* porobimo *crkvu*. IV. 103.
i *bijelo* popeti *čadorje* IV. 451.
o *Savinu* usred zime *danu*. III. 368.
divne mi je poklonio *dare*. I. 390.
lepšim ću te darivati *darom*. II. 303.
drže *duge* preko krila *diljke*. III. 159.
pa u *naše* udario *dvore*. II. 45.
da mi *b'jele* ne pohara *dvore*. 364.
i *bijele* u Topoli *dvore*. IV. 313.
ostalo mu priskočilo *društvo*. 4.
on je *svome* govorio *društvu*. 105.
i *bijele* komad *džigerice*. III. 272.
i *zelene* pod njima *đečerme*. 296.
niti *ljepše* proveli *đevojke*. 15.
a da *druge* ne vide *đevojke*. 360.
za njim *jadna* pristaje *đevojka*. IV. 64.
kad se *svoga* dobavi *đogata*. 18.
gde si *dobra* zadobio *đoga?* I. 542.
dobro *svoga* odgajio *đoga*. II. 66.
pak mu *rusu* odsiječe *glavu*. 146, III. 555.
veće *mrtve* odsijeca *glave*. II. 365.
dok je *moje* na ramenu *glave*. 440.
i *svoju* ćeš izgubiti *glavu*. III. 392.
nigdi *svoga* on ne pušta *glasa*. II. 78.
pa *mrtvačkim* progovara *glasom*. 576.
a kad *peta* nastade *godina*. III. 454.
troljetna je uvati *groznica*. II. 249.

Digitized by Google

kao *ljute* u kamenu *guje*. 427.
dvije su se zavadile *guje*. 445.[1]
to je *ljuta* iz kamena *guja*. IV. 30,
na *zeleno* u gori *jezero*. II. 628.
da *ljepšega* ne će bit *junaka*. 545.
kad *našega* uvate *junaka*. III. 287.
što *najveće* otvori *junaštvo*. II. 152.
mesilskih se ja dofatih *konja*. 275.
pa se *dobrih* dohitiše *konja*. 488.
dobrijeh se dovatiše *konja*. III. 106.
b'jelu bih mu načinio *kulu*. 145.
kad si *taku* načinio *kulu*. 227.
no se *b'jela* otvorila *kula*. IV. 34.
ko u *gladna* u gori *kurjaka*. II. 428.
boljom ću te oženiti *ljubom*. 270.
ne bi l' *svoju* povratio *ljubu*. 370.
a *Markova* služi mu ga *ljuba*. 371.
u nju *živi* propadoše *ljudi*. 3.
kad *Pavlova* ugledala *majka*. I. 201.
stara mu se nasmejala *majka*. II. 77.
svojoj *staroj* govorila *majci*. 63.
onda *svoju* poslušao *majku* 333.
čiju li ćeš ucv'jeliti *majku*. III. 279.
s *ostarilom* na večeri *majkom*. I. 541.
đe bi *mrtva* saranio *Marka*. II. 444.
drugom *brata* pod pazuho *Marka*. IV. 86.[2]
Stojanovo izvadi *oružje*. III. 125.
pobolje ću načinit *oružje*. 453.
od njih *sv'jetlo* oteše *oružje*. IV. 334.
pa *njegove* ti dojavi *ovce*. II. 631.
da mi *naše* ispratimo *ovce*. IV. 40.
Limun *svoga* poslušao *pobra*. III. 458.
al' je *jadno* u te *pouzdanje*. II. 150.
da mi *naše* izvedemo *roblje*. IV. 33.
pa mu *obje* savezala *ruke*. II. 30.
bijelu mu poljubila *ruku*. 46.
desnica ti usanula *ruka*. 80.
nosi *desnu* u lijevoj *ruku* 293, 584, III. 224.
u *troje* sam dopadala *ruke*. 373.
i ti *turske* ne minuo *ruke*. 570.
bijele im savezao *ruke*. IV. 144.
hitro *dvije* dozivala *sluge*. II. 35.
kraljeve ga dočekaše *sluge*. 113.

---

[1] Ja u ovaj popis uzimam ne samo pridjeve, nego i brojeve združene s imenicama.

[2] Mjesto pridjeva s imenicom može biti i imenica s imenicom, pak se jedna od druge rastavlja.

Digitized by Google

onda *hitre* dopadoše *sluge*. 232.
i *carevе* otidoše *sluge*. III. 68.
jer su *ćeste* u Latina *straže*. II. 98.
da ga *turska* ne opazi *straža*. IV. 54.
kao *jarko* iza gore *sunce*. II. 150.
kao *jarko* kroz goricu *sunce*. 518, III. 284.
žarko ga je ogrijalo *sunce*. III. 204.
te *jarkome* odsjauje *suncu*. 204.
viteza ti osvojiti *šarca*. II. 358.
već za *dobra* iz potaje *šarca*. 450.
ostali se prepadoše *Turci*. III. 198, IV. 236.
a to *ludi* ne slušaju *Turci*. III. 260.
u *ostale* udario *Turke*. IV. 107.
pa *građani* ustadoše *Turci*. 150.
otkad *kleti* udariše *Turci*. 525.
te *četiri* ubiše *Turčina*. 60.
u *čijoj* si tavnovo *tavnici*. III. 134.
kad se *ladna* napijemo *vina*. II. 183.
te se *mrka* ponapiše *vina*. 334.
da se *rujna* nakitimo *vina*. 351.
kad se *ladna* napojiše *vina*. 587, IV. 504.
oni *rujno* ispijahu *vino*. III. 144.
dok se *rujna* napojiše *vina*. 363.
kad se *ladna* nakitiše *vina*. IV. 49.
da ga *ladne* napoji *vodice*. II. 393.
sva će *turska* izginuti *vojska*. 296.
jesi l' *tursku* uvodio *vojsku*. 312.
štono *moju* krdisaše *vojsku*. 321.
silna ga je opkolila *vojska*. 457.
kad se *dvije* udariše *vojske*. III. 50, IV. 189, 258.
tu je *turska* izginula *vojska*. III. 564.
kad ga *silna* opazila *vojska*. IV. 346.
što je *našeg* oždr'jebila *vranca*. II. 459.
gizdava mu poklonio *vranca*. III. 518.
crkvena se otvoriše *vrata*. II. 197.
i *gradska* se otvoriše *vrata*. 289.
kako *koja* ti otvoriš *vrata*. 612.
za *lako* se upitaše *zdravlje*. 286.
za *junačko* pitaju se *zdravlje*. 54, 331, III. 315, 418.
sve od *čista* saliveni *zlata*. II. 46.
sa *suvijem* okićena *zlatom*. 583.
ne ćeš *tvoje* zagrliti *zlato*. III. 486.
tri joj *zdrava* iskočiše *zuba*. I. 544.
četiri mu pomjerila *zuba*. II. 480.
tri mu *zdrava* iskočila *zuba*. III. 35.

Digitized by Google

3. Mnogo se manje može navesti primjera, gdje u ovakovom rastavljanju imenica stoji pred odmorom, a pridjev na kraju stiha, kako to vidimo u desetercima:

sam na *vodi* Jovan *kaladžijnskoj*. II. 36.
pa je *voda* udarila *mutna*. 129.
pa će *zulum* nastanuti *teški*. 204.
i na *muke* udari ga *teške*. 208.
već *sokola* ščepa *vezireva*. 427.
kad *Maksima* sagledaju *moga*. 529.
dok se *zakon* izvrši *hrišćanski*. III. 69.
na *dorata* usjede *svojega*. 69.
čekaj *bába* iz planine *moga*. 98.
a u *zemlju* pogledali *crnu*. 145.
ja sam *četu* pokupio *malu*. IV. 44.
da bih *bega* ufatio *živa*. 57.
krvnika sam dobavio *tvoga*. 91.
e su *brata* izgubili *moga*. 392.

4. Partitivni genitiv s riječju, o kojoj zavisi, čini također dosta tijesnu svezu po smislu; za to se i on od te riječi rado rastavlja onako, kako smo pod 2. vidjeli, da se rastavlja pridjev od imenice. Evo nekoliko primjera:

kad se *malo* ponapiše *vina*. I. 541.
sedamdeset pustio *sužanja*. II. 571.
mi smo *mlogo* istrošili *blaga*. III. 171.
koliko je poharčio *zlata*. 317.
jer sam *sedam* zimovao *zima*. 363.
i *komadi* odlijeću *mesa*. 470.
tri hiljade izbrojiše *vojske*. IV. 47.
i *šesnaest* posjekoše *glavah*. 109.
sve *sedam* se sastalo *dahija*. 132.
kad se *sedam* navršilo *sata*. 172.
Sava *mnogo* proždrije *Turaka*. 285.
malo mu se učinilo *vojske*. 356.
polovina osta im *oružja*. 513.

5. Namještaj, što smo ga imali pod 2. i 4., narodu je tako omilio, da ga dosta često upotrebljava i onda, kada to ne traži narav odmora. Imamo na pr. stihove:

jednu babo sagradio *crkvu*. II. 101.
i u njima *čudno* kažu *blago*. III. 434.

Prvi bi stih mogao također glasiti: *jednu crkvu* babo sagradio, — ili: *jednu* babo *crkvu* sagradio, i odmor bi bio jednako dobar; tako isto u drugom stihu moglo bi biti i: i u njima *čudno blago* kažu, — ili: i u njima kažu *čudno blago*, jer ni ova dva namještaja

Digitized by Google

kao ni onaj prvi nemaju nikakva posla s odmorom, dok stoje iza njega. A sada evo i drugijeh primjera sličnijeh dvjema navedenima:

dvije banu pogubio *sluge*. II. 178.
zlatan sjaje na plećima *štitak*. 553.
sva mu šćaše da pogori *vojska*. III. 63.
ljuta kadu uvati *groznica*. 436.
sva za Vukom zaplakala *vojska*. IV. 11.
srpska njega ne priviđe *straža*. 262.
tridest Stojan odsiječe *glava*. III. 128.
al' on sjedi, *rujno* pije *vino*. II. 371.
to izusti, *laku* pusti *dušu*. 564.
kralj budimski *svoga* ženi *sina*. 635.
evo nam se *dva* rodiše *sunca*. III. 49.
u Ilije *mlada* osta *ljuba*. 168.
može dići *sve* iz Bišća *Turke*. 307.
tuna Turci za *tri* biše *dana*. 331.
pa on stade *silnu* brati *vojsku*. IV. 216.
već okrete *silnu* kupit *vojsku*. 240.
čim će vezir *svoju* ranit *vojsku*. 280.
al' mu Đorđe *desne* ne da *ruke*. 301.
kad to, kado, *turska* čula *vojsku*. 347.
svojoj junak *šarci* vatru dade. 333.

6. U svijem primjerima, što su navedeni pod br. 2—5, stoji na kraju stiha ili dvosložna riječ s dugim prvim samoglasnikom ili trosložna ili četverosložna riječ. Ne smijem premučati, da se sve te takove riječi nalaze u stihovima i tako namještene, da stoje tik do riječi, s kojom čine dosta tijesnu cjelinu, samo među njima stoji odmor; ali treba i to da dodam, da se stihova s takovijem namještajem nalazi znatno manje nego li onijeh, kakove smo do sad imali. To je meni dokaz, da pjevačima odmor nije mio među riječma otijesno po smislu vezatima. Primjeri:

tu je *sedam aga* pogubio. IV. 161.
tu je *mlogo blago* satrošeno. II. 228.
Arapovo blago pokupio. 425.
pusti *crnu bradu* do pojasa. 370.
kad je *srpsko carstvo* poginulo. 346.
a ti *tvoje dijete* upitaj. 29.
n'jesam *ljevše đevojke* vidio. I. 300.
i s *ljutitim glasom* govoriti. II. 427.
kad od *mrtve glave* poigravaš. 410.
dobrijeh se *konja* dovatiše. III. 126.
jer je *mnogu krvcu* učinio. II. 370.
devet *b'jelih kuća* načinismo. 41.
ja ću *tvoje lice* obljubiti. I. 126.

Digitized by Google

u *b'jelo* me *lice* celivaše. 231.
u *b'jela* se *lica* izljubiše. II. 137.
u *vinovo lišće* zavijeno. 155.
te *banovu ljubu* dovatilo. 285.
pak je *milu majku* dozivala. I. 242.
kako *moju majku* vid'la nisam. 211.
ona *svojoj majci* besedila. 551.
kum je *staru majku* zapitao. 560.
razma *jedni noži* pozlaćeni II. 97.
sada *mrtva Omera* ti nose. I. 259.
ona *sinu Pavlu* govorila. 201.
kad su *prvi petli* zapevali. III. 558.
prokleto me *piće* prevarilo. 120.
grdnijeh ti *rana* dopadnuo. I. 559.
grdnijeh sam *rana* dopadnuo. II. 347.
pa je *desnom rukom* zagrlio. 120.
za *bile* se *ruke* uvatiše. 231.
da joj *bilu ruku* ne obrani. 285.
od njeg *moju seju* otimao. I. 541.
al' kad *tuđe seje* sastavimo,
tuđe će nas *seje* zavaditi. II. 43.
da ih *turske straže* opaziše. IV. 60.
da se *jarka sunca* nagrejemo. I. 12.
tu sam *turske svatove* susreo. III. 2.
dokle *kleti Turci* pobjegoše. IV. 514.
i *crvena vina* napijemo. II. 222.
i mi *rujna vina* napojimo. 233.
ja sam *tursku vojsku* uvodio. 312.
je li *mlogo vojske* u Turaka. 312.
ima *dosta vojske* u Turaka. 314.
al' *leđanska vrata* zatvorena. 146.
i *rišćanski zakon* savršimo. 338.
za *junačko zdravlje* upitala. I. 542.
da s' za *lako zdravlje* upitamo. II. 233.
sve od *suha zlata* ispleteni. 231.
sva u *suvo zlato* okovana. IV. 56.[1]

Još su rjeđi primjeri za ovakav namještaj, u kojima na drugom mjestu stoji pridjev (ispor. br. 3):

i *lepote krasne* nagledamo. I. 12.
pa *detetu svome* govorila. II. 27.

[1] Samo se po sebi razumije, da od ovakovijeh primjera treba razlikovati onakove, u kojima rastavljanja nikako ne dopušta ni gramatika ni smisao; na pr.

naših *slavnih cara* zadužbine. II. 211.
i za *srećna puta* Boga moli. 575.
osim *jednu ružu* i karanfil. I. 227.

Digitized by Google

kad na *drumu carevome* dođe. 30.
i *đevojka mlada* udomiti. 418.
tu su *noćcu tavnu* prenoćili. 475.
i *oči* ti *čarne* izvadio. III. 552.

7. Dvosložne riječi s kratkim prvim samoglasnikom vrlo se rijetko od onijeh, s kojima ih smisao tješnje veže, rastavljaju tako, da među njima stoji odmor, a same tê dvosložnice da dolaze na kraj deseterca. Mislim da su ovo jedine potvrde:

on ti *sestru* razumljuje *svoju*. II. 237.[1]
do po *jednu* o pojasu *sablju*. 266.
kad *četvrto* osavnulo *jutro*. 548.
svu *gospodu* pokupio *tursku*. 610.
u *pitomoj* pokraj Save *drači*. III. 364.
i *sestrice* ražališe *mile*. IV. 8.
staše *svoje* potprašivat *puške*. 283.
od njih *grdne* počiniše *jade*. 351.

8. Ova vrlo neznatna malina primjera dokazuje nam dakle i opet ono, što smo vidjeli potvrđeno u I. glavi, t. j. da pjevačima nijesu mile na kraju deseteraca dvosložne riječi s kratkim prvim samoglasnikom; za to se oni takovijem riječma na tome mjestu uklanjaju što je više moguće. Kud i kamo češće dolaze u pomenutom događaju takove dvosložnice u sredinu stiha odmah iza odmora; to je dokaz, da odmor među riječma, što se po smislu tijesno vežu jedna s drugom, narodnijem pjevačima čini manju neugodnost nego li dvosložnica s kratkim prvim samoglasnikom na kraju deseterca. Evo nekoliko primjera za rečenu manju neugodnost:

al' se *milu Bogu* ražalilo. II. 39.
ni u *sitno brdo* uvođeni. 392.
nek se *naša braća* oslobode. 543.
te je *svoga brata* otrovala. I. 215.
ne bi l' *svome bratu* otkazala. 457.
kad smo *srednjeg brata* oženili. 41.
i sa *svetlim carem* zavadili. 158.
i mi *našeg cara* ne slušasmo. IV. 135.
on je *bijel čador* razapeo. II. 277.
đe je *bijel čador* razapeo. 337.
meni *malo čedo* rađajući. I. 623.
ja ću *jednu četu* sakupiti. IV. 3.
on je *tursku četu* ugledao. 126.
pa ću *mlogo čuda* učiniti. I. 542.

---

[1] Ova prva 3 primjera nalaze se u pjesmama starca Milije. Vidi o tome bilješke u I. 2.

Digitized by Google

kad *četvrti danak* osvanuo. 388.
te njih *bijel danak* ostavio. III. 152.
njom je *mloga dobra* učinio. II. 93.
svi u *jedno grlo* zaplakaše. III. 358.
na *tvoje* me *ime* prevario. 101.
za *velje* ga *jade* upitala. II. 36.
svome se je *jadu* osjetio. III. 126.
kad je *drugo jutro* osvanulo. II. 366.
kad je *treće jutro* osvanulo. 367.
kad *četvrto jutro* osvanulo. 334, III. 195, 239.
na *studen* se *kamen* naslonila. II. 22.
na *studen* se *kamen* naslonio. IV. 29.
ja ću *sitnu knjigu* opraviti. II. 380.
pa je *drugu knjigu* nakitio. III. 148.
pa je *treću knjigu* nakitio. 149.
vilovita konja pojahao. II. 229.
Maksim *vrana konja* povrnuo. 557.
da me *dobri konji* ne pogaze. III. 162.
odmah *dobre konje* posjedoše. IV. 146.
a njoj *rusu kosu* zapališe. II. 179.
te je *njine kosti* ćerdosala. 129.
ja ću *vaše krste* prokazati. 87.
ja sam *boljeg lova* ulovila. I. 543.
ni *bijelim ljebom* naranio. II. 176.
đe se *pramen magle* zapođede. 364.
da *junački mejdan* podijele. 460.
da *junački mejdan* dijelimo. III. 30.
i na *strašnu mjestu* postajati. 4.
sinoć *malu momu* dovedoše. I. 306.
pa u *sinje more* uronio. II. 83.
teške sam ti *muke* dopanuo. 247.
nove ću mu *muke* udariti. IV. 57.
đe se *vedro nebo* prolomilo. III. 223.
tu su *tavnu noćcu* prenoćili. II. 582.
za *desnu* ga *nogu* ufatio. 83.
no su *lake noge* pod hajdukom. III. 29.
pa im *živi oganj* pridadoše. II. 543.
ti *živijem ognjem* izgoreo. 570.
obe *čarne oči* izvadi joj. I. 546.
obadva mu *oka* izvadiše. II. 33.
i *obje* mu *oči* iskočiše. III. 76.
ter *vesele pjesme* izvođahu. IV. 155.
na *široko polje* iziđoše. III. 236.
božju joj je *pomoć* nazivao. I. 563.
on joj *božju pomoć* nazivao. II. 351.
kralj mu *božju pomoć* nazivao. 481.
i *lijepi porod* izrodili. I. 307.
troji su je *prosci* zaprosili. II. 479.

Digitized by Google

mlogi su je *prosci* zaprosili. III. 130.
ona *zlatni prsten* kunijaše. I. 338.
ja sam *zlatan prsten* izgubio. II. 41.
oba *tanke puške* napuniše. IV. 114.
teške su me *rane* osvojile. II. 293.
i *grdne* mu *rane* zarastoše. 368.
ne bi l' *kaka roba* zarobio. III. 409.
još *nikakva rosa* ne okvasi. II. 56.
i *gospodskim ruom* odenula. III. 502.
britku ću mu *sablju* zatopiti. II. 107.
Stojan *svoju sablju* povratio. III. 128.
i na *gole sablje* udarale. 357.
onda *oštre sablje* povadiše. 382.
iz *bojna* ga *sedla* izbacio. II. 153.
a da *tursku silu* dočekaju. IV. 113.
kojom bi me *smrću* umorio. I. 545.
za *gotovu sofru* zasjedoše. II. 331, III. 302.
njime *svoje srce* prekosio. II. 51.
na *vojnovu sreću* namenjuje. I. 22.
no im *loša sreća* preskočila. III. 280.
da *junačku sreću* okušaju. 419.
žalosne ga *suze* propanule. II. 31.
pa mi *tople suze* prolijeva. 49.
stade *grozne suze* prolivati. 73.
a kad *pašin šator* ugledaše. III. 92.
zlatna mi je *utva* odlećela. I. 570.
nit sam *svoju veru* izgubio. II. 8.
za *rišćansku vjeru* poginuti. 311.
da to *turska vjera* ne podnosi. IV. 295.
tu sam *svoju volju* ispunio. 44.
dokle *crna zemlja* ispucala. II. 5.
tko će *ljuta zmaja* prevariti. IV. 146.
ljutom ga je *zmijom* zauzdala,
još ga *ljućom zmijom* ošibuje. I. 160.
i *veliki zulum* počinio. 384.
već *veliki zulum* podigosmo. IV. 135.
mi smo *strašni zulum* učinili. 156.
još si *veći zulum* počinio. 295.
da ga *živa želja* mimoiđe. II. 78.
mene *tvoja žena* ne trebuje. 361.
na *jednu* ih *žicu* sastavili. 125.[1]

9. I ovdje je posve malo primjera, da odmah iza imenice stoji pridjev, a među njima je odmor. Imamo:

[1] I ovdje se dakako imaju izostaviti iz računa stihovi, u kojima ni po gramatici ni po smislu ne može biti drukčiji namještaj; na pr.
do *vranoga konja* i do sedla. I. 575.
i *tvojega brata* Mustaf-agu. II. 341.
preko *gole sablje* pije vino. 484.

Digitized by Google

jer je *voda svaka* grozničava. I. 228.
i *jelena drugog* preljubila. 274.
te *gospođu svoju* izmoliše. II. 26.
ruka mu se *desna* posvetila. 93.
ujaka će *našeg* pogubiti. 136.
a kad *zakon božji* savršiše. 191.
u *ordiju tursku* ugazio. 272.
da me *vojska turska* ne opkoli. 276.
mejdandžije mloge odlaziše. 388.
i *t'jelo* je *moje* poginulo. III. 80.
pa smo *knjigu sitnu* nakitili. IV. 42.
i s *družinom mojom* razdvojiše. 45.

10. Dvosložne imenice s kratkim prvim samoglasnikom rastavljene su (ali drukčije, nego što smo vidjeli pod br. 7) od svojih pridjeva u ovijem stihovima:

a kad Marko *britku* prebi *sablju*. II. 442.
a po krvi *jedan* gazi *junak*. 561.
drugu Ivan *knjigu* opravio. 534.
petu Ivan *knjigu* opravio. 535.
loša Muju *sreća* priskočila. III. 102.
golu nosi *sablju* u rukama. 166.
dobre Turci *konje* odsedoše. 399.
kakve njima *muke* udaraše. IV. 51.
zlu se Miloš *poslu* domislio. 236.
dvije njemu *zemlje* osvojiše. 240.

U prva dva stiha makar se kako namjestile riječi, što stoje iza odmora, naći će se na kraju dvosložnica s kratkim prvim samoglasnikom, tu dakle nema druge nego završiti stih slabo običnijem završetkom; svakako su nam i ti stihovi dokaz, kako narod rado rastavlja, gdje može, imenice od pridjeva. To isto pokazuje i treći stih s ostalima, što iza njega dolaze; vrlo je lako mogao pjevač reći na pr. *drugu knjigu* Ivan opravio, ali on je volio rastaviti pridjev i imenicu.

III.

1. Kad se i u jednoj i u drugoj polovini deseterca nađu po dvije riječi od iste gramatičke kategorije, obično one dvije u drugoj polovini idu istijem redom, kojim idu one dvije u prvoj polovini, i tako imamo anaforski red. Primjeri:

kolo vodi, a pjesme začinje. I. 9.
rukav primi, ujaka poljubi. 31.
docne legni, a rano ustani. 60.

Digitized by Google

dvor pometi i vode donesi. 60.
kite kiti, podvezice plete. 158.
zlatnom rukom i srebrnim srpom. 172.
ne pij vode, ne ljub' udovice. 228.
rano legnem, a docne ustanem. 229.
Omer momče, Merima devojka. 244.
šećer s mora, smokve iz Mostara. 284.
rane ćeri, a pozne sinove. 307, III. 542.
suze roni, a godine broji. I. 367.
sadih višnju, a prosih đevojku. 375.
jesen prođe i zima nastane. 389.
desnom rukom, srebrnijem srpom. 457.
uze nože, otrže sindžire. 480.
kupi svate, povede devojku. 537.
mili kume i ručni devere. 537.
s mora smokve, iz Mostara grožđe. 569.
travu pasti, a rosicu piti. 612.
svetli care, ogrejano sunce. 626.
od nas pesma, a od Boga zdravlje. II. 60.[1]
skaču skoka, meću se kamena. 65.
u zlo doba, u gladne godine. 75.
žuta voska i b'jela tamnjana. 101.
moja snaha, tvoja nevjernica. 112.
krălje gradi, vila obaljuje. 117.
krotko hodi, tiho besjeđaše. 121.
dobra konja, a loša junaka. 140.
car čestiti, sunce ogrejano. 161.
piše knjigu i šilje čauša. 190.
sedlaj konje, priteži kolane. 296.
kratki danci, a dugi konaci. 334.
trgoh sablju, odsjekoh mu glavu. 347.
čisti skerlet i zelenu svilu. 356.
od zla bola, teške srdobolje. 357.
suva ljeba i crvena vina. 362.
kučko jedna, a ne ćeri moja. 381.
brzo ide, daleko odmiče. 427.
napoj žedna, a narani gladna. 435.
bela lica, crnih nausnica. 484.
toke razbi, srce mu raseče. 487.
prsten stavlja, svadbu ugovara. 514, 534.
prsten daje, svadbu ugovara. 520.
ide mudro, progovori ludo. 525.
viknu sluge, nabreknu sluškinje. 527.

---

[1] U ovome stihu imamo zamjenicu *nas* prema imenici *Boga*; to dakle upravo nijesu riječi iste gramatičke kategorije; ali u ovome poslu mogu se takove riječi uzimati u istu kategoriju. I dalje ćemo imati još gdjekoji ovakovi primjer.

Digitized by Google

polje tutnji, a planina ječi. 543.
robe roblje, a sijeku glave. 607, III. 275.
vrani konji, a crni junaci. II. 621.
noži teški, a dete nejako. III. 41.
rano šeta, tanko popijeva. 52.
tovni konji, a bijesni Turci. 74, IV. 242.
sede sunce, a pade sumrače. III. 180.
idi mudro, ne pogini ludo. 220, 386.
crni konji, a crni junaci. 224.
tvoje rušpe, a naša đevojka. 243.
danci kratki, a konaci dugi. 252.
klonu sablja, otpade mu glava. 292.
jedu ljeba i pijahu vina. 302.
pušti ruke i pokloni život. 311.
dnevi leže, a noću putuju. 371.
podaj blago, pa otkupi glavu. 396.
jednog jaše, a drugoga vodi. 400.
mrka brka, a krvava oka. 407.
zgubih Petra, osvojih mu perje. 427.
tebe konjic, hadžiji đevojka. 455.
glavom maše, zubima škrguće. 466, IV. 250.
uzmi boljeg, ostavi gorega. III. 468.
prsten dao, svadbu odredio. 501.
jednog ženi, drugog saranjuje. 511.
konja grli, a Milića ljubi. 522.
vadi đordu, odsiče mu glavu. 551.
nogam' bije, a ušima striže. IV. 26.
Boga moli, pušku potprašuje. 58.
od men' pjesma, a od Boga zdravlje. 67, 259, 272.
janje peci, a tuku pirjani. 104.
čašu popi, pa siniju baci. 106.
robi roblje, a siječe glave. 111.
mrtve nose, a ovce ćeraju. 121.
suze rone, a prilike glede. 132.
trže sablju, ods'ječe mu glavu. 145.
čašu popi, a pušku potpraši. 147.
brata ženi, a sestru udaje. 155.
pjesme poju i veselje grade. 155.
tamo išo, amo ne došao. 194.
plijen gone, a robinje vode. 196.
nogam' kopa, a ušima striže. 229.
pun'te puške, a tucite Turke. 243.
malo Srba, a mlogo Turaka. 272.
hodi mudro, ne pogini ludo. 274.
čelo pršte, oči iskočiše. 283.
Turci tamo, Brđani ovamo. 413.

2. Među ova 92 sada navedena stiha nalazi se 9 takovijeh, kojima na kraju stoji dvosložnica s kratkim prvim samoglasnikom; kad pro-

Digitized by Google

mislimo, da deseteraca s takovijem riječma na kraju ima u opće samo oko 2·6% (vidi u „Nast. Vjesn." X. 146), onda ćemo priznati, da je broj 9 (prema 92) dosta znatan. Vidimo dakle, da je anaforski red riječi pjevačima tako mio, da poradi njega ostavljaju dosta često na kraju stihova nepovoljne završetke. Ali više ima takovijeh primjera, u kojima je anaforski red poremećen i uzet hijastički samo za to, da na kraju deseterca ne bi stajala dvosložnica s kratkim prvim samoglasnikom. To nam dokazuju primjeri:

vodi l' kolo, pjesme začinje li. I. 9.
zlu svekrvu, a svekra gorega. 305.
crna knjiga, a u doba crno. 395.
na zlo mesto, u srce junačko. II. 80.
tvrda jamca, Boga istinoga. 275.
sretna puta i krsta časnoga. 301.
u svom dvoru za stolom svojijem. 301.
snaho moja, tanka Anđelija. 464.
čauš viknu, kucnu dalbulana. 544, 548.
od dva grla, od zrna četiri. III. 197.
malo goni, al' ga stiže brzo. 241.
stare babe i đecu nejaku. 256.
braćo moja i moja družino. 369, 421, IV. 29.
pijte vino, al' pamet štedite. 558.
ja utekoh, osta mi družina. IV. 45.
nas je malo, a mlogo Turaka. 266.
njega ubih, a skidoh oružje. 423.
crna brka, a oka krvava. 506.

Bit će za cijelo vrlo malo stihova s hijastičkijem redom riječi, a na kraju im je dvosložnica s kratkim prvim samoglasnikom. Takova su ova dva stiha:

bože vječni i presveti oče. II. 82.
oči sklopi te boravi sanak. 279.

3. Često vidimo, da se hijastički namještaju riječi samo za to, da na kraju stiha bude dvosložnica s dugim prvim samoglasnikom iza trosložne ili četverosložne riječi. To vidimo u primjerima:

prijo naša, devojačka majko. I. 20.
mili Bože i nedeljo mlada. 138.
presti ne ću, a ne umem vésti. 159.
zora sine i ograne sunce. 211.
s hudom srećom, udovicom mladom. 231.
na mom konju, u kavadu mome. 375.
dan osvanu i ogranu sunce. 556, III. 85.
Turčin manu, a dočeka bane. II. 283.
dan osvane i ograne sunce. 289.

Digitized by Google

rujno vino ni šenica bela. 299.
teška bolest, srdobolja ljuta. 358.
ona crna, a bijeli zubi. 378.
lako maše, al' udara teško. 494.
krâlju prođe, a naljeze Vuče. 518.
snahu prosi, a prosiplje blago. 525.
s dugom kosom, a pameću kratkom. 532.
sitan biser i kamenje drago. III. 351.
mila braćo i družino draga. 370.
tvog zlotvora, a krvnika moga. 463.
Miloš piše, a govori Anto. IV. 248.
puške pun'te, a tucite Turke. 256.
loše ćera, pristiže ga brzo. 393.
bojak biti i zametat kavgu. 429.
dok grom puče, a sinuše munje. 500.
nož istrže, pos'ječe mu glavu. 522.

Za što narod u ovakovijem stihovima voli imati na kraju dvosložnicu s dugim prvim samoglasnikom nego trosložnicu ili četvorosložnicu, na to ja ne znam za sad odgovora, kao što ga ne znam ni na to, za što kraća riječ dolazi pred dulju, kad su jedna do druge, a združene su veznikom *i*, *ni*, *ili*; na pr. ona valja *drvlje i kamenje*, — cjeliva mu *ruku i koljeno* i t. d. Vidi u „Nast. Vjesn.“ X. 147—149. Dodat ću još, da ima vrlo malo primjera stihovima s hijastičkijem namještajem, koji na kraju imaju trosložnicu ili četverosložnicu, a pred njima je dvosložnica s dugim prvim samoglasnikom. Primjeri su tome:

čula jesam, al' nisam viđela. II. 108.
boja biju, brane ranjenike. IV. 115.[1]

Ne znam razloga, za što je hijastičan namještaj u ova dva stiha, koji imaju po dvije trosložnice u drugoj polovini:

ptice poju, cvetaju ružice. I. 395.
ljubo moja, pitoma ružice. 406.

IV.

1. Često se događa, da se nalaze po dvije ili po više riječi od iste gramatičke kategorije u dva ili u više zasobičnijeh stihova. Ja pod riječma „od iste gramatičke kategorije“ razumijem ono isto, što i u

---

[1] Ne znam, ide li ovamo ili naprijed pod br. 2. stih:
tovan doro, a Ljuca bijesan. IV. 430,
jer ne znam, je li *u* u *Ljuca* (ime Turčinu) kratko ili dugo.

Digitized by Google

pređašnjoj glavi; samo još nešto hoću da dodam. U desetom primjeru pod III. 1. imali smo različne prijedloge gdje stoje s različnijem imenicama *(s mora — iz Mostara)*; otud se dakle vidi, da ja i takove sveze brojim u ovome poslu među riječi „od iste gramatičke kategorije“. Ovo je nužno za to reći, jer ćemo u ovoj glavi imati takovijeh sveza mnogo više nego li u pređašnjoj. — I u zasobičnijem stihovima riječi se od iste gramatičke kategorije namještaju obično anaforski. Najprije ću za taj namještaj navesti primjere, gdje vidimo anaforu u obje polovine stihova, ako ne s kraja na kraj, a ono bar počevši od druge riječi u prvoj polovini:

zubune su terzije šarale,
rukave su vezilje navezle,
a vence su kujundžije vile. I. 5.[1]
(ne mogahu puta razaznati)
od mirisa sitna bosioka,
od gustine rane madžurane,
od ljepote rumene ružice,
od visine zelene narandže,
(rumenila rana garofana). 39.
po svili će đevojka uljesti,
na stolove svatovi siđeti. 51.[2]
ja sam kćerca cara čestitoga,
a sestrica paše bosanskoga,
vjerna ljuba zmaja ognjenoga. I. 164.
šire nebo od mora sinjega,
brže oči od konja viteza,
milij' dragi od brata jedina. 197.
za Đurđem je kosu odrezala,
za đeverom lice izgrdila,
a za bratom oči izvadila. 217.
u večer me rano lijegaše,
a u jutro docna ustajaše. 231.
na jednoj se vodi umivala,
o jedan se peškir otirala. 239.
kakvi danak brez jarkoga sunca,
kakva j' noćca brez sjajna mjeseca,
kakvi l' svati brez mlada ženika? 253.
leže zlato u meke dušeke,
sjede Omer na šaren' sanduke. 255.
nosioce momke neženjene,
pratioce djeve neudate. 257.

[1] Neka nam ne smeta ovdje (i u drugim nekim primjerima) veznik *a* (*i*), koji u jednom stihu stoji, a u drugima ga nema.

[2] Ovdje opet (i u drugim nekim primjerima) neka nam ne smeta enklitika, koju jedan stih ima, a drugi je nema.

Digitized by Google

cvati li mu ruža na kormanu,
vene li mu karanfil u ruci? 263.
Zumbul momče ode na krajinu,
a devojče ostade kod majke. 265.
na jednoj se vodi umivali,
o jedan se jagluk otirali. 266.
već ga nosi u zelenu bašču
te ga kopa pod žutu neranču. 272.
nit su teške daske javorove,
već su teške kletve devojačke. 272.
gospodsku ti večer' večerasmo,
lijepu ti djevojku vidjesmo. 299.
ranit ću te bijelom šenicom
i pojiti crvenijem vinom. 300.
seja bratu zarukavlje veze,
bratac seji mor-dolamu šije. 316.
po vrhu te oganj opalio,
a po dnu te voda zanijela,
po srijedi kuga umorila! 321.
ja ću s' stvorit u bela leptira,
pa ću pasti na rumenu ružu. 354.
isko bi je, al' je ne da majka,
ukro bi je, al' je čuva straža. 359.
ja usadih višnju na igrištu
i zagledah konu u mahali
i izjavih stado na planinu. 360.
igra li mu vidra na kolenu,
stoji li mu soko na ramenu,
cvati li mu ruža za kalpakom? 370.
na kojoj su tri balčaka zlatna
i u njima tri kamena draga. 373.
i jabuku zubom nagrizenu
i naranču biserom kićenu. 390.
jedno leto za svetlo oružje,
drugo leto za dobra konjica,
treće leto za lepu devojku. 428.
granu ću vam srebrom prikovati,
a lišće ću zlatom pozlatiti. 452.
dunja mu je u pas udarila,
a jabuka u njedra panula. 461.
đe moj kalpak pliva po Neretvi,
a moj đogo igra po mejdanu. 464.
ušetaše u bijele dvore
i odoše u nove kamare. 476.
već on klobuk na oči namiče,
crne oči u zemlju obara,
desnu ruku na srdašce meće. 477.
kad govori, gromovi pucaju,

Digitized by Google

kad pogleda, munje sijevaju,
(a kad odi, sve se zemlja trese). 552.
on je silnu sakupio vojsku,
al' je silnu ucvelio majku. 556.
buzdovani raku iskopaše,
a sabljama sanduk način še. 576.
čelo glave ružu usadiše,
niže nogu vodu izvedoše,
oko vode jabuke sadiše. 576.
(ko je mlađan, nek se ružom kiti),
ko je žedan, neka vodu pije,
ko je bolan, nek jabuke jede. 576.
dva srebrna izlomiše noža,
dve voštane izgoreše sveće. 584.
od kosti mu meso otpadalo,
a kroz kosti trava pronicala. 593.
da mi muško ruho obučemo
i da britke sablje pripašemo
i da krive kape nakrivimo
i da dobre konje posjednemo. 596.
Asan njima dobre konje prima,
a Mujo im žute čizme skida. 596.
u piću je teška popilica,
a u kavzi ljuta kavgadžija. 603.
ne poštuje mlađi starijega,
ne slušaju đeca roditelja. II. 1.
dok uzavre mozak u junaka,
dokle puče kami u lugove
(a osanu gora proz planine). 5.
(ti ćeš, majko, svate dočekati,
moja braća konje privatiti),
moja seja darom darivati,
mili babo vinom napojiti. 22.
s nadžaci joj raku iskopajte,
a sabljama sanduk satešite. 26.
više glave ružu usadite,
oko groba klupe napravite,
niže nogu bunar iskopajte. 26.
u godini svakoga mjeseca,
u mjesecu svake neđeljice. 39.
svaki ode ka svojemu dvoru,
zmija osta u svome duvaru,
kralj ostade na svome divanu. 58.
prvih deset sabljom posekao,
drugih deset konjem pogazio. 79.
nemoj mene ugrabit korunu,
ja ću tebe izvadit jabuku. 82.
zidajući po kalu kaldrme

Digitized by Google

i gradeći po vodam' ćuprije. 104.
a oganj ve izgorio živi
i voda vas ćerdosala mutna! 127.
da se carsko ne razlazi lice,
da se carsko ne rastura blago. 130.
u piću su teške pijanice,
a u kavzi ljute kavgadžije. 135.
iz usta mu živi oganj sipa,
a iz nosa modar plamen suče. 140.
iz jedne mu modar plamen bije,
a iz druge ladan vjetar duva. 152.
i zelenim ulistala listom
i bijelim ucvatila cvetom. 167.
što smo daljnu zemlju prohodili
i mi naše konje umorili. 233.
ja bih njene ruke osjekao
il' njezine oči izvadio. 235.
što s' tolike svate potrudio
i tolike konje pomorio? 242.
u ledinu koplje udario,
za koplje je konja privezao. 249.
a doleće na bijele kule
te on pade na meke dušeke. 257.
umij mene studenom vodicom
i zalij me crvenijem vinom. 293.
(u dnu perje srebrom zaliveno),
a po sredi zlatom prepleteno
a po vr'u biserom kićeno. 302.
u jednome lađane vodice,
u drugome rumenoga vina. 315.
ali voliš po moru plivati,
ali voliš na vatri goreti? 321.
da će tvoju ukinuti glavu,
njom bijelu nakititi kulu. 349.
narani ih leba bijeloga
i napoji vina crvenoga. 356.
jednu vojsku sabljom isjekao,
drugu vojsku Šarcem pogazio,
(treću vojsku pred cara dognao). 368.
b'jeli su mi dvori poharani,
vjerna mi je ljuba zarobljena. 369.
hoće zmije oči da popiju,
a jakrepi lice da nagrde. 379.
pa išeta iz bijele crkve
te on sjede u srebrna stola. 383.
iz kopita živa vatra seva,
iz nozdrva modar plamen liže. 421.
četrdeset oka ladna gvožđa,

Digitized by Google

dvaest oka lepa čista srebra
i šest oka žeženoga zlata. 436.
i rani ga ljebom bijelijem,
a napaja vinom crvenijem. 445.
osedlaj mi dora debeloga,
iznesi mi koplje ubojito. 465.
gdi je Madžar okom pogledao,
tu Kaica strelom udario. 487.
već pod siljem okumila kuma
i pod siljem nagna sveštenika. 497.
ne ću svoju veru izgubiti
i časnoga krsta pogaziti. 505.
ode Marko gorom pjevajući,
osta džine nogom kopajući. 520.
što će, Jovo, tvoji b'jeli dvori,
što će, Jovo, tvoji vrani konji,
(vrani konji i sivi sokoli),
što će, Jovo, tvoje pusto blago,
što će, Jovo, tvoja vjerna ljuba,
što će, Jovo, tvoja stara majka? 576.
udariše jasni daulbasi,
a viknuše kićeni čauši. 582.
sve sa gore lišće otpadaše,
a sa zemlje trava polijeće. III. 33.
da ti padne vatra iz nebesa,
a poteče voda iz kamena. 58.
a na kubu zlatni barjak sjaše,
a pod barjak crni zmaju spaše. 68.
bijele mu dvore poarajte
i tanku mu kulu oborite,
a vernu mu ljubu zarobite. 90.
evo Kosa hitar vezak veze,
kod nje Jela tanko ruho prede. 147.
čiju li si kulu poharao,
a čiju l' si đecu porobio? 285.
lijevijem okom progleduje,
desnijem se brkom nasmijava. 360.
u b'jela se izljubiše lica
pa za lako upitaše zdravlje. 365.
b'jelu ću mu kulu poharati,
vjernu ću mu ljubu zarobiti. 409.
a objesi pušku o ramenu
i pripasa sablju o pojasu
pa miluje kadu po obrazu. 439.
u mladosti šćeri poudao,
u starosti sine iženio. 486.
da ne gubim mlađane junake,
da ne cv'jeljam žalostive majke. 491.

Digitized by Google

da ti metnem na krioce glavu,
ti mi metni na srdašce ruku. 510.
sabljama joj sanduk satesaše,
nadžacima raku iskopaše. 521.
kad govori, kanda golub guče,
kad se smije, kanda sunce grije. 543.
krvava im krila do ramena
i krvavi kljuni do očiju. 561.
jednom rukom konja za dizgene,
drugom rukom Turčina za prsi. IV. 4.
na prsi mu toke prolomio
i na leđi pendžer otvorio. 107.
(ne mogu im vatre nadavati),
ja kako ću ljeba nam'jesiti,
kako li ću vode nanijeti? 165.
ne goni li mačvanskijeh krava,
ne vodi li srpskijeh robinja? 204.
vjerne sam se ljube naljubio,
turskih sam se glava nasjekao. 233.
pa konjici konje posjedoše,
a pješaci puške zagrliše. 257.
bijele mu savezali ruke,
namastirsko oduzeli blago. 263.
Petkovicu porobili crkvu,
Isaiju zarobili starca. 264.
sve baljemez baljemeza viče,
a lubarda lubardu doziva. 251.
da careve zemlje ne gazimo,
da careve raje ne taremo. 296.
osedlajte sedlom srebrnijem,
zauzdajte uzdom pozlaćenom. 299.
pucanj stade srpskih dževerdana,
jauk stade pašinih delija. 348.
(a mi ćemo njemu udariti),
pod kulu mu šanac zakopati,
a na kulu oganj oboriti,
a po polju konje razigrati,
a po brdu pješce isturiti. 437.
tu Novici dade kapetanstvo,
Kara-Šuju potvrdi vojvodstvo. 465.
već nas mrkla noćca ostavila,
a bijel nas danak zastanuo. 481.

2. A sad evo nam primjera, koji nam pokazuju anaforu samo u drugoj polovini stiha:

pak proleće preko ravna polja
kako zv'jezda preko vedra neba. I. 164.

Digitized by Google

rogozom joj snoplje povezao,
od leske joj ladak načinio. 172.
poredo nam rake iskopajte
i kroz rake ruke sastavite. 239.
(nek se moja naveseli majka)
i sestrice kola naigraju
i u kolu pesme napevaju. 246.
što preodi preko vedra neba
kao pastir pred belim ovcama. 305.
s njom pobježe niz to ravno polje
kano zv'jezda preko vedra neba. 365.
ja ne gledam tavnoj noći doba
nit moj konjic mutnoj vodi broda. 441.
kupila joj đerđef od merdžana
i lijepu iglu od biljura. 471.
sova sjedi na bukovu panju,
viš' nje oro na jelovoj grani. 531.
stoje li mu dvori otvoreni
i u dvoru konji osedlani? 555.
konje vodi u donje ahare,
a svatove na gornje čardake. 582.
baška će nam dvore pograditi,
između njih trnje posaditi
(i kroz trnje vodu navratiti). II. 43.
kad je Sava ribu rasporio,
u ribi je ključeve našao. 74.
zob iziđe konjma carevijem,
nema ništa konju Miloševu. 143.
ne ćeš izić ni iznijet glave,
a kamo li izvesti đevojke. 149.
što đeteta u veče omrkne,
još toliko u jutru osvane. 157.
ja njoj dadoh struk rumene ruže,
ona mene struk bela bosiljka. 164.
vitezovi sablje pripasujte,
pa u Turke juriš učinite. 296.
jer su Srbi teške pijanice,
a u kavzi ljute kavgadžije. 470.
ti s' u zo čas kulu načinio,
a u gori curu isprosio,
(u najcrnji svate pokupio). III. 237.
da si mene juče pobjegao,
opet bih te danas pristigao. 310.
treći junak crne brke veže,
a četvrti s'jedu bradu kreše. 337.
šteta tebi poginut od mene,
meni žao umrijet od tebe. 466.
svati nama hranu izjedoše,

Digitized by Google

svatski konji zopcu pozobaše. 473.
zazor meni u vas pogledati,
a kamo li s vama besediti. 503.
i poleće preko ravna polja
kao zv'jezda preko vedra neba. 546.
ubili bi pod oblakom ždrala,
a kamo li na zemlji junaka. IV. 265.
lasno ti je starca izgubiti,
no je muka momče dočekati. 318.

3. Kašto se nalaze i takovi stihovi s anaforskijem namještajem, koji jedan iza drugoga ne stoji redom *a*, *a*, *a* već redom *a*, *b*, *a*, *b*. To vidimo u primjerima:

ko bi mene snoplje povezao,
dala bi mu moje belo lice;
ko li bi mi vodice doneo,
dala bi mu moje čarne oči. I. 172.
koji prvi na muštuluk dođe,
njima hate nesedlane daje;
koji drugi na muštuluk dođe,
njima spenzu nebrojenu daje;
koji treći na muštuluk dođe,
njima čohu nekrojenu daje. II. 37.

4. Nešto je rjeđi hijastički namještaj nego li anaforski u zasobičnijem stihovima. Najprije ću sada navesti primjere, kojima hijazma ja za sad ne umijem protumačiti; a valjada mu i nema nikakvoga osobitog razloga, već su plod slobode, po kojoj se mogu namještati riječi u našem jeziku. Među primjerima ovdje i dalje ne će se nalaziti samo takovi, koji se sastoje u dva stiha, već i takovi, koji u dva (ili u tri) stiha imaju anaforu, a u trećem (ili u četvrtom) hijazam.

u jednom je kujundžija Janko,
u drugome Janja hitroprelja. I. 166.
tri kavada od svile crljene
i četiri od suhoga zlata. 390.
(šta će naše roblje večerati?)
nek devojke medene kolače,
udovice prebele simite,
a junaci proju nesijanu. 487.
za godinu prosio đevojku,
a za drugu haljine krojio,
a za treću prstenje kovao. 581.
ja sam ljuba Jova Popovića,
a seja sam Kraljevića Marka. 585.

Digitized by Google

što su vaši dvori otvoreni,
što po dvoru gologlave sluge? 607.
pod grlom mu ruka materina,
a u ruci tetkini noževi. II. 18.
nije ovo zmija kraosica,
no je ovo ognjaniti zmaju. 63.
odvede ga na bijelu kulu,
posadi ga u stolove zlatne. 114.
a oganj ve izgorio živi,
pa ve voda mutna ćerdosala! 127.
jedno tabor Vukašina kralja,
drugo tabor despota Uglješe,
treće tabor vojevode Gojka,
a četvrto carević-Uroša. 189.
i mojega vidovita Šarca
i mojega šestoperca zlatna. 215.
opravi mu gospodsku užinu
i spremi mu vina rujevnoga. 259.
vode konje u podrume donje,
a junake na bijele kule. 334.
na kojoj su tri balčaka zlatna
i u njima tri draga kamena. 392.
zlo je mene izelo iz leba,
a gore me iz vina popilo. 434.
konje vodi u ahare donje,
bega vodi u gornje čardake. 449.
jer su Srbi teške pijanice,
a u kavzi kavgadžije ljute. 514.
konje vode u podrume donje,
a junake na bijele kule. 517.
konje vodi u arove donje,
a junake na bijelu kulu. 582.
ako misliš sina oženiti,
od ćesara odvesti đevojku. III. 47.
svome ocu tî zapali bradu,
staroj majci obraze pocrni. 107.
spušti njega u tavnicu tavnu
pa otide na tananu kulu. 124.
idi, brate, dvoru bijelome,
a ja idem mome vinogradu. 169.
umij mene studenom vodicom,
a pričesti vinom crvenijem. 224.
spremi dora u podrume donje,
pa on ide na tananu kulu. 229.
vodi konja u podrume donje,
a Mihajla na bijelu kulu. 248.
iz kaura roblje izvodili,
iz kaura iznosili glave;

Digitized by Google

pašama su roblje poklanjali,
vezirima donosili glave. 262.
dv'je hiljade žutijeh dukata
i četiri groša bijelijeh. 403.
ili ti je opsovao majku,
ili ti je ljubu obljubio? 426.
konje vode u podrume donje,
mile goste na bijelu kulu. 517.
b'jelu ću mu kulu poharati,
a njegovu posjeći ću glavu. IV. 95.
a u kule nabavlja džebanu
i po mraku topove privlači. 141.
sedam hiljad' bijelih ovaca,
pet hiljada crvenijeh koza,
tri hiljade krava muzovnijeh,
šest stotina mačvanskih volova. 186.
Petkovicu porobili crkvu,
Isaiju starca uvatili. 263.
to veljaše Đoko Maloviću,
a to čuo Karadžiću Šujo. 492.

5. U ovim sada navedenim primjerima hijazam je među riječma, što stoje u drugoj polovini stihova; ali on se može katkad naći i među riječma jedne i druge polovine:

(ja ću tebi ponude doneti)
s jablan-drva jablanski jabuka,
suvi šljiva sa sirovi grana. I. 283.[1]
sve je *kolo glavom* nadvisila,
a *ljepotom kolo* zanijela. 405.
dokle *bili sini* na ženidbu,
a *đevojka bila* na udaju. II. 38.
iz glave je kose iščupala,
ostavila kose na direku. 112.
pa po ćurku sablju pripasao,
uprtio koplje na ramena. 352.
no je *čelo grdno* namrdio,
a *ponisko brke* objesio. 538.
a zvekeće sablja o bedrici,
a žubore puca na prsima,
na kalpaku trepeće mu perje. III. 519.

6. Mnogo ima primjera, iz kojih se vidi, da je hijazmu uzrok u tome, što pjevači ne će da na kraju stiha uzmu dvosložnu riječ s kratkim prvim samoglasnikom. Evo nas dakle opet pri onom našem

---

[1] Ovdje ne bi bilo hijazma, da je rečeno: *sa sirovi grana suvi šljiva,* ali onda ne bi bio čist odmor. Vidi II. 6.

Digitized by Google

starom poznatom pravilu! Ja ću sada navesti primjere, koji takovu dvosložnicu imaju u prvom stihu:

oplest će ti *jasle* jadikove,
metat će ti gorke čemerike. I. 15.
nesta Jovu *mrka* murećepa,
a Mariji zlata žeženoga. 197.
pa kazuje *stadu* bijelome,
stado kaza svojemu pastiru. 324.
ljetovo bih među *oči* čarne,
zimovao među b'jele dojke. 437.
meni dao *krunu* pozlaćenu,
tvojoj seji sjajno ogledalo. 551.
bábi dao *konja* osedlana,
bracu Jovi srebrnu čelenku. 552.
kad dođoše na to *more* sinje
i sedoše na lagane lađe. 556.
suzama je *more* zamutila,
a jadima ustavila lađu. 557.
na nju meće *ruho* nevjestinsko
i na ruke zlatne prstenove. 585.
nju mi sestri *Bogom* velikijem
i zaklinje svetijem Jovanom. 603.
od groba mu *konja* načinite,
od zemljice mijes'te kolače. II. 40.
ne mogoše *temelj* podignuti,
a kamo li sagraditi grada. 115.
rad komada *ljeba* bijeloga
i rad' čaše crvenoga vina. 139.
je li jasan *mesec* na zaodu,
je l' danica na istoku zvezda. 299.
odvede mi *konje* iz arova
i odnese iz riznice blago. 364.
dok mu zmije *oči* ne popiju,
a jakrepi ne nagrde lice. 381.
pred vratima *koplje* udario,
a za koplje svezo bedeviju. 388.
tri put ga je *sobi* nazobio
i tri put ga napojio vina. 490.
jeste u dnu *srebrom* zaliveno,
a po sredi prepleteno zlatom. 491.
ti ne streljaj *zmiju* šestokrilu,
već ti streljaj sivoga sokola. 508.
i po jednog *roba* ne odvodi
ja po mrtvu ne odnosi glavu. 589.
priveza joj *noge* ispod vranca,
a priveza ispod grla ruke. 601.
ne seče ih po *grlu* bijelu,

Digitized by Google

već ih seče po svilenu pasu. III. 41.
otkani se *care* Sulemane,
a dopade Savo patrijare. 59.
jedno grlo, tri *drobna* đerdana,
jedno pleće, tri kavada žuta. 103.
jedno grlo, tri *drobna* đerdana,
jedno srce, dva ćemera zlatna. 137.
a na glavu *kapu* proderanu,
o ramenu iskrpljenu torbu. 133.
zemljama ću *drume* zaprašiti,
a vodama zamutit brodove. 263.
raste li ti u polju pšenica
kao moja *kosa* pod kalpakom?
rastu li ti u bašči jabuke
kao moje u njedrima dojke? 297.[1]
dok se Mijat *bule* naljubio,
junaci se ponasuše blaga. 433.
(koji može stići i uteći)
na tijesnu *mjestu* pričekati,
za ranjena privatiti druga
(i na oštru udariti ćordu). IV. 47.
pa odvede *konje* u podrume,
a odvede u ćelije Turke. 104.
potegoše *nadžak* od čelika
te razbiše od stakla tepsiju. 133.
treće bješe *Damnjan* Kutišanac,
a četvrto Damnjanović Panto. 167.
(tko je vama *konje* nabavio),
tko je vama *čohu* porezao,
tko li vam je pokovo oružje? 180.
krvava mu *sablja* do balčaka
i desnica do ramena ruka. 247.
pred šator je *koplje* udario,
a za koplje svezo bedeviju. 305.
kako jesu *Srbi* zadobili,
kako li su zaglavili Turci. 360.
i u *kmestvo* sijedali krivo
i prokleto uzimali mito. II. 12.

U pošljednjem primjeru imamo hijazam među riječma, koje se nalaze i u jednoj i u drugoj polovini stiha.

7. A sada evo primjera, gdje dvosložnica s prvim kratkim samoglasnikom stoji u drugom stihu, koji prema prvome ima hijastički namještaj:

---

[1] Ovaj primjer odgovara onima, što smo ih za anaforu imali pod br. 3.

Digitized by Google

oženila sjajnoga mjeseca,
okumila *Boga* jedinoga. I. 155.
svetli care, ogrijano sunce!
svetli care, *kruno* pozlaćena! 159.
(prvo dobro Đurđa gospodara),
drugo dobro ručnoga đevera,
treće dobro *brata* rođenoga. 217.
gunja pade u zelenu travu,
a jabuka u *vodu* studenu. 469.
pri kuđelji od zlata vreteno,
na vreteno *prsten* od bisera. 471.
pa pripasa svijetlo oružje
i obuče *ruho* svekoliko. 571.
Merjemi je pomalena mana,
što su njojzi *oči* pozelene. 596.
nije majka rodila junaka
ni kobila *konja* oždr'jebila. 600.
ono nisu dva putnika stara,
već su ono dva *Božja* anđela. II. 10.
već je uze za bijelu ruku,
izvede je u *polje* široko. 17.
ona ima zlatoruka sina,
a banica *zmiju* kraosicu. 62.
baci Simu u kamenu kulu,
a ključeve u to *more* sinje. 74.
imam staru samoranu majku
i jednoga *brata* rođenoga. 80.
jedna sovra od suvoga zlata,
druga sovra od *srebra* čistoga. 89.
ja ću tvoje izaprati platno,
a jetrva *čedo* okupati. 121.
podlistaš je teškijem olovom,
a pokriješ *tučem* zelenijem. 126.
odniješe g' u bijelu crkvu,
posadiše u *stola* srebrna. 131.
(jedno jeste Đakovica Vuče),
a drugo je Nestopoljče Janko,
a treće je *momče* Prijepoljče. 141.
ko l' pokupi iz riznice blago,
ko l' odvede *konje* iz arova? 175.
kum će kuma po sudu ćerati,
a brat brata *svati* po megdanu. 184.
(do Strahinje Musića Stevana),
do Stevana Kučainca Jova,
a do Jova *Petra* Braničevca. 202.
sve carevo prodadoše pivo
i carevu *haznu* zatomiše
(i nadnicu *laku* ostaviše). 206.

Digitized by Google

jedno bješe od Prilipa Marko,
drugo bješe *Relja* od Pazara,
(treće bješe *Miloš* od Pocerja). 219.
dužde ode na tananu kulu,
a svatovi u *polje* široko. 334.
pa junaka dočekajte lepo,
pred njime se *smerno* poklonite. 422.
od pojasa svilenu maramu,
s desne ruke *burmu* pozlaćenu. 451.
ljuba sedla debela dorata
i iznosi *koplje* ubojito. 465.
je li majka rodila junaka
il' sestrica *braca* održala. 493.
i prije su vođene đevojke
i prije su *momci* oženjeni. 539.
no mi pruži desnu tvoju ruku
i zadaj mi Božu *vjeru* tvrdu. 546.
veće vrati suru bedeviju,
a poteže *sablju* okovanu. 585.
već pobjegoh do studene Drine,
pa se maših *Bosne* kamenite. III. 2.
(a na pleći tri kavada žuta)
a po njima tri ćemera zlatna,
oko grla tri *sitna* đerdana. 19.
neka stane na istoku sunce,
nek zaigra *mjesec* na zapadu. 63.
(kroz čakšire propala koljena)
kroz rukave propali laktovi,
kroz kapu mu *perčin* propadnuo. 94.
proli suze niz junačko lice,
pak on đipi na *noge* junačke. 401.
koji s' bábi zamenio glavu,
svoj gospodi *obraz* osvetlao. 402.
arambaši ustavljaju krvcu,
arambaši *rane* zavijaju. 427.
jarko mi je omrznulo sunce,
a crna mi *zemlja* omiljela. 520.
ustavite svirke svekolike,
ugasite *svatske* davorije. 520.
dal' je majka rodila junaka,
dal' sekuna *brata* odnjijala. IV. 13.
od njih pusto oduzeše blago
i dobre im *konje* povataše. 208.
ostaviše raspete šatore,
ostaviše *konje* povezane. 308.
jedna kuka s Mučnja krševita,
druga kuka s *lomna* Zlatibora. 525.

Digitized by Google

8. Ima primjera, u kojima među dva zasobična stiha nastaje hijazam za to, što oba imaju po jednu dvosložnicu s kratkim prvim samoglasnikom, te ni jedna ni druga nije po pravilu metnuta na kraj.

pa uzima *konjske* bukagije
te okiva *braca* rođenoga. I. 543.
dao bih mu *mača* zelenoga,
dao bih mu *duga* dževerdana. IV. 13.
a Lazaru *sablju* okovanu,
a Perici *bistra* dževerdana. 60.
privede mu *konja* debeloga
i prinosi *laka* džeferdara. 363.

9. Gdjekoji zasobični hijastički stihovi jesu takovi, da u jednome od njih stoji na kraju dvosložnica s kratkim prvim samoglasnikom, jer se pjevač nije mogao tome ukloniti, ali u drugom stihu isto takova riječ ne stoji na kraju, jer je lako bilo pjevaču ne staviti je na to mjesto. Imamo na pr.:

nemade se jedno muško *čedo,*
no s' imade jedna *zmija* ljuta. II. 55.
ode pravo preko *polja* ravna
kano zvezda preko vedra *neba.* 56, IV. 305.
naporedo jezde dobre *konje,*
naporedo nose *koplja* bojna. II. 215.
pak se manu preko *polja* ravna
kano zvezda preko vedra *neba.* 375.
otište se preko *polja* ravna
kano zvezda preko vedra *neba.* 452.
i pod jelom jedan bijel *kamen,*
kod kamena jedna *voda* ladna. III. 301.
minuše se preko *polja* ravna
kano zvezda preko vedra *neba.* 503.

Makar da su kako pjevači poređali riječi u onijem stihovima, koji ovdje na kraju imaju dvosložnicu s kratkim prvim samoglasnikom, svakako bi im se na kraju takova dvosložnica našla, jer u drugoj polovini tijeh stihova nema ni jedne drukčije riječi, koja bi se mogla na svršetak staviti.

10. Napokon evo tri primjera, gdje stih, koji ima prema drugima hijastički namještaj, stoji među njima uklopljen:

(ko l' je ovo koga ožalio)
il' je majka jedinoga sina,
ili sestra brata rođenoga,
ili snaha ručnoga djevera? I. 403.
imam majku, kupila mi platno,

Digitized by Google

imam seju, iglu mi je dala,
imam brata, kupio mi zlato. 453.
(teško tome, ko pameti nema),
samur-kapi na ćelavoj glavi,
a dolami na pleći grbave,
a kopčama na krivim nogama,
(čistu zlatu na debelu platnu,
a đerdanu na kaljavu vratu,
oštroj đordi u strašive ruke,
a nogama pod manitom glavom,
a junaku u selu nejaku)! 518.

V.

1. Često se događa, da se dva zasobična stiha svršuju s istom riječju (koja ne mora stajati baš u istom obliku). To vidimo u ovo nekoliko primjera (a mogao bih mnogo više navesti):

nemam seke, da ga svakom *zovem*,
nemam šćerce, da ga zetom *zovem*. I. 228.
nisam tebe za sestru *doveo*,
već sam tebe za ljubu *doveo*. 618.
te sijaju na onome *svetu*
kako sunce na ovome *svetu*. II. 89.
kralj pohara dvore *Momčilove*,
pa on uze sestru *Momčilovu*. 115.
tri đevojke, sve tri *jednolike*
i na njima ruho *jednoliko*. 149.
nagoni ga preko *vinograda*,
pa on lomi grozna *vinograda*. 219.
a na pleći ćurak *od kurjaka*,
a na glavu kapu *od kurjaka*. 393.
ti me posla da ti čuvam *stražu*,
tko bi tebi sačuvao *stražu?* 434.
ako možeš Sáva *poturčiti*,
sva će ti se zemlja *poturčiti*. III. 57.
nek ne idu ti vaši *svatovi*,
samo turski nek idu *svatovi*. 239.
kad mi silnu sakupimo *vojsku*,
ti razređuj u Rudine *vojsku*. IV. 46.
pa zacuka zećirom u *vrata*,
skoči Ramo, otvori mu *vrata*. 90.

2. Na kraju dvaju zasobičnijeh stihova mogu se nalaziti i po dvije ili po tri iste riječi (koje opet ne moraju biti u istom obliku). I ovdje će biti dosta samo nekoliko primjera.

Digitized by Google

dođe knjiga *ljubi Momčilovoj;*
knjigu gleda *ljuba Momčilova.* II. 106.
dodaše mu *zlatnu kupu vina,*
primi Miloš *zlatnu kupu vina.* 200.
donesi mi *strelu tataranku,*
u kojoj je *streli tataranki*
(devet beli sokolovi pera). 359.
među njima *crni Arapine;*
ja kad viđe *crni Arapine.* 467.
o Prijezda, *dragi gospodaru,*
ja se bojim, *dragi gospodaru.* 503.
(poteže se Grujo buzdovanom)
da udari *meneka na konju;*
ne pogodi *meneka na konju.* III. 36.
tri put sovru očima pregleda,
dok je *bracu lice ugledala;*
a kad *bracu lice ugledala,*
ruke šire, u lice se ljube. 171.
brže zove *Đura barjaktara:*
moj sokole *Đuro barjaktare.* 301.
a peto je *senjski kapetane,*
pa besjedi *senjski kapetane.* 422.
kad su bili *sred klisure tvrde,*
puče puška *iz klisure tvrde.* 507.

3. Premda su stihovi, kao što su pod 1. i 2., posve obični, ali opet često vidimo, gdje im se pjevači uklanjaju, i to tako, da iste riječi u dva zasobična stiha meću na različna mjesta. Najprije ćemo pokazati primjere, gdje je samo jedna takova riječ.

ne ću tužan vjere *izgubiti,*
makar znao *izgubiti* glavu. I. 525.
kad su došli dvoru *đevojačkom,*
išetala *đevojačka* majka. 582.
Simeuna baci u *tavnicu,*
pa zatvora *tavnicu* prokletu. II. 69.
kralj Simeun (gradi) Studenicu *crkvu,*
a sluga mu *crkvu* Pridvoricu. 203.
nije šala obrijana *brada!*
kamo tebe *brada* jučeranja? 339.
onda ište suvu *drenovinu;*
donesoše *drenovinu* Marku. 405.
nalbantinu odsiječe *glavu,*
pa na sablji *glavu* dohitio. 469.
pa on ode uz bijelu *kulu;*
kad iziđe na *kulu* tananu. 476.
svoga braca saranila *lepo,*
sa snaom se *lepo* pomirila. 498.
kumu dade košulju *od zlata,*

Digitized by Google

starom svatu *od zlata* siniju. 520.
(no sam duždu riječ ostavio),
da ljepšega od Maksima *nema;*
jutros, ljubo, *nema* grdnijega. 529.
dočeka ga ostarila *majka,*
pa ga pita *majka* Anđelina. 578.
(nit ću moju vjeru pohuliti)
ni Hristovi zakon *izgubiti,*
no sam radij *izgubiti* glavu. 614.
jer je nisam bila *ispunila,*
a sad sam je *ispunila* zlatom. 635.
nisu, sine, tri Turčina *mlada,*
već su ono tri *mlada* trgovca. III. 35.
oni traže slatke *medovine,*
al' ne mogu *medovine* naći. 39.
car daviju paši ne *prifata,*
no veziru *prifati* daviju. 68.
već zalazi njemu *isprijeka;*
dok on njemu *isprijeka* zađe,
(Komnen navi tanka džeferdana). 185.
pa skočila tavnici na *vrata,*
od tavnice *vrata* otvorila. 222.
(a u Nuke nigđe nikog nejma)
potlje jedna na odžaku *majka,*
pak je Nuki *majka* besjedila. 227.
(đe ja nađem za sebe đevojku),
nema, mati, za nas *prijatelja;*
đe ja za nas *prijatelja* nađem,
(nema, mati, za mene đevojke). 228.
te Arapu osiječe *glavu,*
pa os'ječe *glavu* i Voinu. 319.
da im junak mrtve vidim *glave,*
mrtve bih im *glave* poznavao. 337.
ono nije Đurađ *Senkoviću,*
već je ono *Senkoviću* Iva. 394.
ako si me s konjem *rastavio,*
sa sabljom me *rastavio* nisi. 398.
pogubiću Mića *Anđelijća,*
mila brata *Anđelijća* Vuka. 409.
dok im nesta praha i *olova,*
prâ još bješe, al' *olova* nema. 421.
ako tamo kud naprijed *nemam,*
ni natrag se *nemam* kud vratiti. IV. 23.
i tu bjehu na iskupu *Turci,*
zborahu se *Turci* za junaštvo. 85.
tad je srpsko poginulo *carstvo,*
mi smo onda *carstvo* zadobili 134.
udariše s obadvije *strane,*

Digitized by Google

a sa dvije *strane* povikaše. 146.
ter ih rani od Mitrova *dana*
do vesela *dana* Đurđevoga. 154.
primače je do konja *gavrana*,
pak je bači na *gavrana* svoga. 157.
kad dovede Bijeljini *roblje*,
na konake *roblje* naredio. 200.
stara me se nagledala *majka*,
mladoga me *majka* oženila. 238.
kako Turci opaziše *Luku*,
odmah Turci *Luku* poznadoše. 267.

4. U svim sada navedenim primjerima riječ, koja se ponavlja, stoji u prvom stihu na kraju, a u drugom ispred skrajnje; mnogo je rjeđi obrnuti namještaj, kako ga vidimo u primjerima:

ne će svetac *zadužbini* tuđoj,
već on oće svojoj *zadužbini*. II. 326.
niti može *pogubiti* Marka,
nit se dade Arap *pogubiti*. 399.
niti mogu *krvcu* da umire,
no i danas tu prosiplju *krvcu*. 567.
a sa bratom *vojvodom* Uglješom
i sa bratom Gojkom *vojevodom*. III. 55.
(ti ostavi vrata otvorena),
ne bi l' Zlatki *lice* sagledao;
ako Zlatki ja sagledam *lice*,
(dat ću tebi stotinu dukata). 137.

5. Dva zasobična stiha imaju u drugoj polovini po dvije zajedničke riječi (koje ne moraju stajati u istom obliku); one se rado namještaju hijastički, da ne bi na kraju obadvaju stihova stajala ista riječ. Primjeri:

pak izvadi dve trnjine *crne*,
al' to nisu dve *crne* trnjine,
(već su ovo dva kćerina oka). I. 540.
da vidimo đakonovu *ljubu*,
što nam radi *ljuba* đakonova. II. 8.
(ona njima lepše odgovara):
„dô Bog dobro, dva stara *putnika!*"
al' besede dva *putnika* stara. 8.
dal' je guja, dal' je vila *b'jela?*
nit je guja ni *bijela* vila. 319.
već uvati Šarca *za vođice*,
desnom rukom *za vođice* Šarca,
(levom rukom Marka za nedarca). 358.
prav' odoše Smederevu *gradu;*
kad su došli *gradu* Smederevu. 479.

Digitized by Google

(petu Ivan knjigu opravio)
na sokola Kujundžijća *Đura*:
„ti sokole, *Đuro* Kujundžijću!“ 585.
Bogom brati tavničare *mlade*:
„Bogom braćo, *mladi* tavničari!“ 568.
o ču li me, Niko *patrijare!*
poturči se, *patrijare* Niko! III. 61.
u tom svanu i sunce *ogranu;*
a kad svanu i *ogranu* sunce. 142.
(knjigu piše Jerko Latinine)
pobratimu Galovranu *Luki:*
„pobratime *Luko* Galovrane!“ 297.
(prati knjigu k moru debelome)
pobratimu harambaši *Limu:*
„pobratime, *Limo*, harambaša!“ 300.
na kapiji Senja *bijeloga;*
otiđoše u *bijela* Senja. 423.
(opet kliče Mićunović Vuče)
po imenu Žutkovića *Toša:*
„haj đe si mi, *Tošo* Žutkoviću!“ IV. 9.
(pa izvadi obje puške male,
jedanak im vatru naložio)
u prsima Popoviću *Drašku;*
a kad viđe *Draško* Popoviću,
(viđe junak, da je poginuo). 63.
još ne (= nas) nije sunce *ogrijalo*,
a danas je *ogrijalo* sunce. 321.
iskočiše dva sivi *sokola:*
to ne bjehu dva *sokola* sivi,
(no dva brata do dva Sekulića). 377.
pregleduje u Potrka ravna,
al' Turčina nema *ni jednoga;*
pa preturi u Grkovo ravno,
al' Turčina *ni jednoga* nema. 326.

U zadnjem primjeru vidimo da su stihovi s hijastičkijem namještajem rastavljeni jedan od drugoga. — Napokon da navedemo još primjer:

kad su došli paši Drenopoljskom,
oni kažu paši *Drenopoljcu:*
„gospodine pašo Drenopoljski!“ III. 38.

U drugom bi stihu moglo biti: ***drenopoljskom paši***, pa bismo imali hijazam, ali onda bi na kraju stiha stajala dvosložnica s kratkim prvim samoglasnikom; to pjevač nije htio, već je volio reći: ***paši Drenopoljcu***; tako istina ne izlazi hijazam, ali ne izlazi ni ponavljanje i s t e riječi na kraju stiha.

Digitized by Google

VI.

1. Među samim prvim polovinama dvaju zasobičnijeh stihova rijetko nalazimo anaforu ili hijazam, već takovi stihovi ponajviše imaju u prvim svojim polovinama riječi, koje ne mogu biti namještene ni anaforski ni hijastički. Evo nam najprije primjera za anaforu:

ode Marko uz kršno primorje,
osta Bogdan ukraj vinograda. II. 223.
sjede Marko za večeru s majkom,
stade mati Marku besjediti. 330.
ode Marko bijelu Prilipu,
osta Musa navrh Kačanika. 410.
oči zavi u jagluka tanka,
glavu baci na mermer-čaršiju. 469.
Bogdan ode k ljubi u timare,
Mitar osta dvoru na pendžeru. 634.

2. A sada evo primjera za hijazam na početku stihova, koji ponajviše odgovara onome, što smo imali pod V. 3, 5.:

oči tvoje to su strele moje,
tvoje ruke to su moje muke. I. 351.[1]
gleda Marko Ljuticu Bogdana,
Bogdan gleda Kraljevića Marka. II. 222.
knjigu gleda dženeralovica,
šalje blago od Prilipa Marku. 254.
nisam drvo, da na vatri gorim,
kurva nisam, da me rastržete. 322.
uze čašu Kraljeviću Marko,
čašu uze, u san se zanese. 364.
uze knjigu Kraljeviću Marko,
knjigu uze te Minu vjenčava. 371.
uze sablju Kraljeviću Marko,
sablju uze pa je zagleduje. 372.
kumim nebo, nad tobom koje je,
zemlju kumim, pod tobom koja je. 603.
ode beže u Udbinju svezan,
Stojan ode u ravne Kotare. III. 129.
sjaha s konja prelijepa Mara,
s konja sjaha, u kolo se hvata. 491.
proli suze Čupiću Stojane,
suze proli pa opet govori. IV. 182.
Turci prošli drumom širokijem,
prošli Turci u bogatu Mačvu. 184.
uči knjigu Petroviću Đorđe,
knjigu uči, grozne suze roni. 296.

---

[1] Ovaj je namještaj ovdje po svoj prilici poradi (leoninskoga) sroka.

Digitized by Google

VII.

U „Nast. Vjesn.“ X. 146. rečeno je, da vrlo malo ima deseteraca, kojima na kraju stoji jednosložna i naglašena riječ. U čitavom zborniku Vukovu ne znam dali bi se našlo deset takovijeh stihova. To je tako neznatan broj, da se takovi stihovi mogu brojiti među pogrješne. Vrijedno je zabilježiti, da se jednosložna i naglašena riječ vrlo rijetko nalazi i na kraju prve polovine deseterca, premda je tu nešto običnija nego li na kraju druge polovine. Evo primjera:

pod stari *grad* na vodu Moraču. I. 199.
tebe će *dat* majka za boljega. 241.
ovo je *greb* pobratima moga,
idem se *za nj* Bogu pomoliti. 243.
ja nemam *što* do kamena kazat. II. 13.
ali je *to* gospod naredio. 34.
najprva *kćer* Mihaila bana. 62.
tako ćeš *ti* pogubit Momčila. 107.
kako ćeš *ti* poznati đevojku? 150.
koja je *tu* Roksanda đevojka? 150.
čime ću *ja* darivati Laza. 185.
koga bi *ti* brata najvoljela? 289.
ne će mi *dat* sablje isplatiti. 345.
ili si *lud* i ništa ne znadeš? 398.
da sam se *ja* na smrt razboljeo. 573.
a ja sam *već* izgubio glavu. III. 80.
dokle si *ti* prolazio, Ivo? 101.
nemam ti *što* do grdila kazat. 321.
jeste li *vi* dobro upamtili? 376.
meni se *zna* i otac i majka. 388.
kamo ti *mač* i megdan junački? 423.
u zao *čas* po me ili po te. 468.
nego se *vi* Bogom pobratite. 508.
ona se *dva* u vojsku zaliću. 555.
đe bismo *mi* dočekali Turke. IV. 51.
triš mu je *trup* bez glave skočio. 88.
đe bismo *mi* šićar šićarili. 103.
mi ćemo *to* selo poharati. 111.
ako li *tko* vjerovati ne će. 193.
koji bi *što* u boju dobio. 252.
ne bi li *đe* desio Turaka. 332.
pa treći *dan* opet uranio. 348.

Ovo nijesu svi primjeri, ali držim za cijelo, kad bi se svi pokupili, da ih ne bi bilo više nego još jedan put ovoliko. I to je vrlo malen broj, koji prema svijem desetercima Vukova zbornika stoji od

Digitized by Google

prilike kao 1 : 1000. Za to ja mislim, da i ovakove stihove treba brojiti među pogrješne.

Za što narod na kraju deseterca ne trpi jednosložnih (naglašenih) riječi, to je lako razumjeti, kad se to dovede u svezu s pojavom, što na istome mjestu slabo kad stoje i dvosložne riječi s kratkim prvim samoglasnikom; očevidno je dakle, da pjevači na kraju deseterca rado imaju neku (da tako rečem) puninu, jer su riječi kao *glāva*, *rūke* poradi svoje duljine na prvome slogu punije od riječi kao *polje*, *voda*; pa tako je i riječ na pr. *djevōjka* punija od riječi *lijepa* i t. d.[1] Tu težnju za puninom nazirem ja i na svršetku prve polovine stiha, jer i tu, kako vidimo, pjevači vrlo rijetko meću jednosložne (naglašene) riječi. Ne može se reći, da se na tome mjestu slabo upotrebljavaju dvosložnice s kratkim prvim samoglasnikom (što bi odgovaralo poznatoj težnji na kraju deseterca); to se može reći da je s toga, što bi inače bilo teško graditi deseterce i umjetnu pjesniku, a kamo li prostonarodnom pjevaču.

[1] Ovoj mojoj misli o punini ne protivi se to, što se deseterci vrlo rijetko svršuju s riječma od pet ili od šest slogova; ali to je za to, što je takovijeh riječi u opće (prema drugima) posve malo („Nastavni Vjesnik“ X. 145—146); to se ne može reći za riječi od jednoga sloga, jer njih ima u jeziku vrlo mnogo.

DRUGI DIO.

Crna Gora.

(Katunska, Riječka, Crmnička, Ļešanska i Bjelopavlićska nahija.)

Narodni život i običaji.

NAPISAO ANDRO JOVIĆEVIĆ.

Odijelo i obuća.

Sve, što čovjek oblači, zove se jednom riječju ***haļine***, ***ođelo*** ili ***ruho***. Riječka i Crmnička nahija gotovo se nose podjednako, a ostale nahije nešto se u tome razlikuju.

Odijelo za djecu. Dijete poslije rođeńa za mjesec, dva ili više nosi se na rukama vrlo malo, nego obično povijeno u kolijevci. Za povijańe se upotreļuju ***pelene***, ***krpe*** i ***povoj***. Pelene su vunene a izrađuju se doma; duge su i široke prema duļini i debļini običnog djeteta, dok mora ležati u kolijevci, kako ga može od strane preko trbuha zahvatiti, a tako i s nogu previti do koļena. Krpe su od pamučnog postava (platna); one su iste veličine kao i pelene. Povoj je dugački a uski rub od svite (čohe); on je vunen. Krpe i povoj nijesu domaće izrađevine, nego se kupuju; ali povoj se može i doma izatkati na stativama, samo što tada skupļe stoji, dočim se kupuje po jeftinoj cijeni, jer ovi rubovi svite ne služe za drugu kakovu upotrebu. Krpe se najprije zamotaju oko djeteta, pa povrh ovijeh pelene. Povoj se omotaje oko djeteta povrh pelenâ tako, da mu zahvati trbuh i malo pritegne ruke i noge. I muška i ženska djeca jednako se povijaju.

Kad se djeca počnu nositi na rukama, onda se počnu i oblačiti. Za mušku i za žensku djecu služi gotovo podjednako odijelo. Prvo se obuče ***košuļica***; ona je od pamučnog bijelog postava; po-

Digitized by Google

Sl. 1. **Crna gora.**

Zbornik za n. ž. VIII./1. Izdaje Jugoslavenska akademija.

Digitized by Google

Digitized by Google

stav se kupuje, a doma se kroji i šije. Košuļica je s rukavima, zahvata tijelo od vrata do koļena, a ostrag je prokrojena od vrata pa do doļe. U ovoj košuļici djeca već počnu i ležati u kolijevci, pošto prođu dva tri mjeseca djetiństva. Povrh košuļice oblači se *habet* ili *habetić*; on je od pamučnog šarenog postava, koji se kupuje, a doma se kroji i šije. Habet je s rukavima, zahvata cijelo tijelo od vrata

Sl.[1] 2. **Andro Jovićević, učiteļ.**

do niže koļena, a ostrag je prokrojen od vrata do pojasa. Ostrag na prokrojenom dijelu košuļice i habetića nalaze se spone i zapuči, te se može zapučiti, kad se koje od ńih obuče, i otpučiti, kad hoće da

[1] Fotografije, po kojima su u ovome svesku izrađene slike iz Crne Gore, priredio je pređašńi urednik „Zbornika“ g. Dr. A. Radić.

Digitized by Google

se svlači. Po dnu habetića nekoja ženska djeca nose *gamufe*; to je nabrano platno od iste vrste kao i habetić; ili nose sprijed na dońem dijelu *futo*; ono je od žute ili od crvene *gurđelice* ili nabrano platno od iste vrste kao i habetić; a taj nabrani rub prišven je pri habetiću u vidu polukruga, kojemu je ugnuta strana okrenuta doļe a krajevi gore uz oba stegna. Ovo futo dosiže do koļena, dakle do iznad ruba od habeta. — Na noge se navlače vunene ili pamučne *čarapice*, koje se obično grade doma, a nekoje žene ih ocrne ili ocrvene, da ne bi izgledale nečiste, pošto se djeca češće šporkaju.

I muška i ženska djeca nose na glavi *kapicu (kapičicu)*; ona je vunena, šarene boje, kupuje se, a nije pretopla niti je nabjena, nego je pletivo labavo, te se može raširiti. Sprijed povrh čela ima podebeli rub crvenkaste, šarene ili druge boje, a ostrag ima labave vezice, koje se mogu otegnuti, da zahvate stražńi dio lubańe do potiļka.

Kad je hladno vrijeme, onda se omotaje dijete u pelenu ili *jorgančić*. Jorgančić je od pamuka, koji je naslagan između dva postava pa prošven; gorńi postav je od ļepše robe nego li dońi; a cio taj posao radi se kod kuće ili se gotov kupuje. Jorgančićem se zimi pokriva dijete u kolijevci, ali tako, da se osloni na uzdignuti pervaz kolijevke nad glavom i na noge, kako se dijete ne bi ugušilo. Ļeti se dijete pokriva tankijem pamučnijem pokrivačem, a zimi iļi jorgančićem ili podebļijem vunenijem *pokrivačem*, koji se doma izrađuje. Taj pokrivač urešen je svud okolo i po sredini resama (kitama) razne boje, a tako je nakićen i mnogijem uzdužnijem i poprijeěnijem prugama razne boje. Cio ovaj nakit je od vune i domaće izrade. Po gdjegdje može se vidjeti, da djeca, gotovo oba pola, nose gaćice od bijelog postava, koje su po sjedalama prokrojene ili jednostavne.

Odmah pošto djeca prohodaju, oblače gotovo iste haļine s malom razlikom. Tako i muška i ženska počnu obuvati *crevļice* ili *opančiće*. Podnožje crevļicama je od podebļeg đona, a okolina od crvene kože (saptijana). S obje strane imaju podužo okrajke od kože i na ńima petļe, te se mogu sprijed vezati. Podnožje opančićima je od potańe goveđe kože ili podebļe kozje; okrajci te kože su preko ļesice spojeni potańom ovčom kožom ili *oputom* od potańe kože. Ostrag su spone ili *zapetače*, koje hvataju za petu. Muška djeca za kratko vrijeme već nose onakav habetić, kao dok nijesu mogla hoditi; gorńi dio je i sad kao i prije, ali dońi dio od pasa pretvara se u *gaćice*, koje su obično prokrojene na sjedalama. Zimi se povrh ovoga habe-

Digitized by Google

tića nosi *feladunčić* (jaketa, kapotić, jaketun); on je od pamuka a prošven je među dva postava; gorńi je postav łepši od dońega, on je obično od šarenog postava, a dońi od bijelog. Feladunčić ima rukave, a prokrojen je sprijed od grla do dołe; on zahvata stražńi dio i strane od vrata do niže kołena, a sprijed se može zakopčati sponama, kad je vrijeme hladnije. Ovaj faladunčić pravi se i doma od debelog vunenog sukna, koje se takođe doma izatka, pa se cio oboji crnom ili crvenom bojom ili ostane bijel. Ona šarena kapica *(škufic)* se već ostavila, a nosi se isto onakova kapa, kao što nose

Sl. 3. **Crna Gora: Mati kod kolijevke.**

i odrasli łudi. (O ńoj će biti zbora kasnije). Ženska djeca nose i dałe onakav habetić, kakav su nosila, dok su prohodala, a zimi povrh ńega isto onakav feladunčić kao i muška; samo ostave onu šarenu kapu, a nose drugu kapu, isto onakovu kao i odrasle djevojčice. (O ńoj će biti zbora kasnije).

Muško odijelo. Svakidašńe muško odijelo łeti jest: *košuła*, *prtene gaće*, *đamadan*, *crne gaće*, *pas* i *kapa*.

Košuła je od potańeg bijelog postava, koji se kupuje, a sama se košuła doma kroji i šije. Ona je s rukavima a zahvati tijelo od

Digitized by Google

vrata do sredine stegana. Sprijed je od grla do sred trbuha prokrojena; a na oba prokrojena ruba nalaze se s jedne strane puca (kopčice bijele), a s druge strane rupe (bužete) za puca. S obje strane od prokrojenog ruba su poširoke *usprsnice* uz cijelu dužinu, koje su ili glatke ili namrštene; namrštene usprsnice zovu se *pļetve*. Okolo vrata je *kolarin (ogrļač, ogrlica, kolijer)*; on je jednostruk ili dvostruk; jednostruki se ne može presaviti, a dvostruki može, i to natrag cijelom svojom dužinom. Rukavi košuļe su poširoki; oni su za šakom namršteni, a na te mrske postavļa se odjeliti dio dvostrukog postava — *latice*. Latice i nešto od rukava su prokrojene; s jedne strane je rupa (bužeta), a s druge puce za zapučańe. Dužina košuļe zove se *stan*, a udavak nad pazuhom zove se *potpazušnica*. Košuļa se pravi obično od bijelog postava i to ļeti od tańeg a zimi od debļeg. Debeli postav posipa se vodom na kraju kakove vode, i to za nekoliko dana, dok se ubijeli, pa se tek onda kroje košuļe i druge haļine. Osim toga košuļe se prave i od šarenog postava *(borgete)*; ove se mańe peru, jer ne izgledaju prļave. Zato ih neki i upotrebļuju, osobito zidari, jer je sa ekonomnog gledišta praktičnija.

Prtene ili *dońe gaće* su od bijelog podebļeg postava, a zahvataju dońi dio tijela od pasa do niže koļena. One su gore široke a doļe ušvene, samo je ńihova sredina iskinuta, a na krajevima ostavļene dvije rupe za noge. Te rupe zovu se *nogavice*, a onaj iskinuti dio — *usjesla*. Nogavice su toliko široke, kako može noga slobodno ući, a usjesla su široka. Gorńi dio ńihov na pas je širok i zarubļen tako, da ispod ruba ostaje šupļina (prolaz); taj dio zove se *tur*. Kroz tur prolazi jedna uzica od postava sašvena ili od vune opletena, te se ńom stezaju i vežu gaće; to se zove *gatńik*.

Ǵamadan (prsnik) zahvata grudni koš sa svake strane. Pri vrhu sa obje strane ima po jednu prostranu rupu, kako se može obući na obje ruke i ramena. Gorńim dijelom dohvata do vrata a dońijem do pasa. Na sredini je sprijed razdvojen i tu ima dvije strane, kao dva krila; to su *letovi*. Oni prelaze jedan preko drugoga preko cijelijeh prsiju, i na krajevima ima spone i puca za zapučańe. Ǵamadana ima od crvene svite, ređe od crne ili bijele, pa od vunenog sukna ili od pamuka. Prema tome se i dijele na: *svitne*, *suknene* i *pamučne ǵamadane*. Svitni ǵamadani kupuju se gotovi, a tako i pamučni, a načińaju ih naši zanatlije po varošima. Sukneni ǵamadani prave se doma od domaćeg sukna. Svitni ǵamadani su optočeni svilenijem gajtanima, a tako i pamučni i sukneni ǵamadani. Suviše poprsje svitnijeh ǵamadana povezeno je svilom crnom, ređe crvenom.

Digitized by Google

Ǵamadani mogu imati *rukave*. Oni se prišijevaju na ǵamadan na one dvije rupe za ruke. Rukavi dopiru do za šakom, a uzduž su ušveni, te se ruka u ńih uvlači kao u kakovu tulumbu. Krajevi rukava za šakom takođe su optočeni svilenijem ili suknenijem crnijem gajtanima i prošarani svilom (bućmom).

Crne ili *gorńe gaće* zahvataju dońi dio tijela od pasa do malo ispod koļena. One su od proste crne svite (šimpańa), od vunenog sukna ili od debelog crnog postava. One, koje su od proste svite, kupuju se gotove u trgovaca po varošima, a rade ih naši zanatlije; suknene gaće se prave doma od domaćeg sukna, a one od debelog crnog postava prave se takođe doma, samo što se postav kupuje u trgovaca. Ove gaće su istoga kroja, širine i dužine kao i prtene, i imaju iste dijelove i nazive.

Razumije se, svitni ǵamadani i gaće ne nose se svaki dan, dok su nove, nego se štede za pazarne, blage i svečane dane; a počnu se svakodnevno nositi, tek pošto se proderu i malo profečaju. Po gdjekoji suknene gaće ocrne, te se mańe peru, a gotovo su i ļepše, te služe i za svečane dane, dok su nove. Kad su jake vrućine, onda se ǵamadan ne nosi, a i gorńe gaće se ostavļaju, pa se ide i radi samo u košuļi i prtenijem gaćama. Kad se koja od ovijeh haļina prodere te prsne, onda se krpa sa komadićem iste ili ńoj podobne robe. Obično su gorńe gaće sa strane malo prorezane, kako može slobodno šaka ući; to je *ǵep*. Ǵepovi su okolo optočeni svilenijem ili suknenijem crvenijem gajtanima i izvezeni crvenom bućmom. Tur u ovijeh gaća nije od iste robe kao i gaće, nego od crvenog pamučnog ili vunenog postava; a tur na suknenijem gaćama ili je od te iste robe, ili od sukna ili od bijelog postava.

Pas se nosi preko trbuha i opasuje tijelo preko sredine ispod kukova. On je ili pamučan ili vunen. Pamučni su pasovi obično šareni i kupuju se u trgovaca, a ovi ih opet dobavļaju sa strane; a vuneni pasovi se obično kod nas tkaju u Vasojevićima, Moračkoj, Nikšićskoj i Zetskoj nahiji, a dolaze i iz Albanije. Pas je jedva širok 15 cm. a može biti dug od 2 do 6 metara i više. Ovi pasovi se tkaju na stativama, a prošarani su crvenijem, bijelijem, crnijem i žutijem vunenijem koncima, i mogu trajati za desetak godina; a pamučni pasovi su tako isto uski i prošarani koncima razne boje, samo što su kraći i netrajniji.

Kapa je od crvene svite. Okolina je ńena pokrivena svilenijem postavom, koja se zove *deravija*, a gorńi ńen dio ili dno je od crvene svite i zove se *tepelak*. Na ńemu se nalazi pri jednom kraju zlatom

Digitized by Google

odvojen jedan polukružni prostor, a u sredini toga prostora zlatom navezeno *H. I. (Никола I.)* ili *Ж (Никола I. живио)* ili ✱ (sunce)[1].

Razumije se, dok je kapa nova, ona se ne nosi svaki dan, nego se čuva za blage i pazarne dane; a nosi se tek onda svakodnevno, kad se deravija na ńoj prodere i profeča. Pa i tada, ako se ima fetke kape, prišije se nova deravija na ovu kapu, te opet postane za nošńu kao nova. Pošto se deravija razdere, onda kapa postane crvena; tada se zove *crvena kapa*. Ona se nosi svakodnevno, dok se prodere, a mnogi je nose, dok im perčin kroz tepelak propadne.

Svakidašńe zimsko odijelo jest isto, koje se nosi ļeti, samo se k tome dodaje *guń*, *kabanica* i *struka*. Guń ili *guńina* pravi se doma od domaćeg vunenog sukna. Nega ne umije svaka žena načiniti, ali je rijetko selâ bez po 1 do 3 žene, koje ga umiju načiniti. On je s rukavima, a zahvata leđa i obje strane tijela do iznad koļena. Gorńi dio do pasa je spučen oko tijela, a dońi dio je labav i prostran. Predńi dio tijela nije guńem pokriven; on samo dohvata do obje sise, pa prolazi niz oba stegna. Okrajak guńa od iza vrata pa po niže niz obje strane sprijed optočen je crnom svitom sve do dońe; a cijelom širinom dońega okrajka zavrnuto je samo sukno, i to se zove *rub*. S obje strane od iza vrata pa niz prsi do crnoga ruba svite prišvena je svilena *čerazija* sve do samog pasa. Okolo ove čerazije navezane su bućmom razne figure, a na desnom rubu prišveno je 20 do 25 vunenijeh ili svilenijeh crnijeh puca sa *đinđuvom* na vrhu. Mjesto svilene čerazije upotrebļava se i vunena od crnijeh, bijelijeh, žutijeh i crvenijeh konaca; ali ovo treba najprije uplesti, pa tek onda prišiti. Rukavi iza šake optočeni su svilenijem ili vunenijem, crvenijem ili crnijem gajtanima. S obje strane niže pasa prorezani su *ǵepovi*; ńihovi okrajci su optočeni svitom ili gajtanom, a unutra je prišvena jedna vrećica od postava.

---

[1] Ovakova kapa počela se nositi za vrijeme Mitropolita Petra II., a ńeni simbolični znaci jesu: crna deravija znači korota za srpskom propašću na Kosovu; onaj zlatom neopkoļeni dio tepelaka znači postradalo Srpstvo, koje se je u svojoj krvi okupalo i danas se kupa; onaj opkoļeni dio zlatom znači: Crna Gora, ogńište srpske slobode, koje se natopilo i svojom i dušmanskom krvļu, ali se nije preturilo; ona zvjezdica, koju obično nosi Kńaz i ńegovi nasļednici, znači sunce, koje obasjava i zagrijeva ledna srca postradale braće, a ona slova *H. I.* ili *Ж* znače podajstvo crnogorskom Kńazu. Ove kape počele su prodirati i u Tursku (u Skadar i Staru Srbiju), ali ime Kńaza Nikole moraju turski podajnici maći; a crnogorski podajnici slobodni su ih svuda nositi.

Digitized by Google

Kabanicâ ima od više vrsti. Neke se kupuju gotove u trgovaca, a ovi ih dobavļaju sa strane. One su od neke debele proste svite, ili od vaļanog vunenog sukna, ili od pamučnog sukna. No ima i takvijeh kabanica, koje se doma načińaju od domaćeg vunenog sukna. Ovo sukno nije bijelo, nego je više crno, jer se pravi od crne vune, s kojom se miješa i nešto kostreti (kozje strune). Ove kabanice rade

Sl. 4. Crna Gora: Đever.

osobiti majstori (ļudi ili žene), a ima ih dovoļno za taj posao. Kod nas građene kabanice isto su onakove kao i one kupovne, samo što su ove naše optočene svitom crvenom. *Kapuńa* visi iza vrata niz pleći, a *jàka* se previja natrag odmah iza vrata.

Struka je od crne vune, izatkana na stativama od debelog konca. Široka je 0·50—0·70 m. a dugačka 1 m. do 2 m. i više prema vi-

Digitized by Google

sini tijela. Oba kraja širine narešeni su dugijem i podebelijem resama, koje su načińene od konca crne vune; a sami krajevi sukna od struke navezeni su prilikom tkańa žutijem, crvenijem, crnijem i zelenijem popriječnijem prugama, koje izgled ńen uļepšavaju. Sa resama je struka mnogo duža; kad se nosi, prebaci se ostrag iza vrata preko oba ramena, pa se krajevi spušte s obje strane gotovo do zemļe.

Višina se kod nas služe strukama nego li kabanicama, jer je podnebļe umjereno, izuzimajući Katunsku nahiju. Struka je za zimu ili kišu od slabe pomoći, a kabanica je mnogo boļa. Kabanica može zahvatiti cijelo tijelo, a struka jedva polovicu. Struka služi i za ukras haļinama, koje se nose. Kad guń ofeča i kad se prodere, počne se krpiti suknenijem ili platnenijem krpama: tada se zove *guńina*. Kabanicâ ima i bijelijeh, ali su praktičnije crne. Neki, osobito postariji, nose zimi *talagone*. To su najtopliji ogrtači od vrlo debelog vunenog konca, a dobavļaju se iz Skadra. Kabanice i struke, koje se doma grade, traju mnogo više, nego li kupovne kabanice, a opet su korisnije i s toga, što mnogo jeftinije staju.

Kad ļudi idu na skupštinu, pazar, u crkvu i obično svečanijem danima, ne nose svoje svakidašńe ruho. Siromašniji ļudi nose i u te dane isto onake haļine, samo što su novije, jer malo koga ima, a da nema dvije promjene haļina. Bogatiji ļudi i otmjenija gospoda nose se drukčije. Tamo spada *kolana košuļa*, nove *crne gaće od šimpańa (dimije)* ili *gaće od crne svite* (čohe), *ǵamadan* bez rukava ili s rukavima od vrlo fine i tanke crvene svite *(mahuta* ili *vicete)*, guń od bijele svite (tańe ili debļe, ļepše ili lošije), kojega zovu *svitni guń*, *jelek*, *toke*, *dušanka*, svileni pas, kojega zovu *trambulos* ili *trambolos*, i *dolama*.

Kolane košuļe ili se prave doma (šiju na *makinu* [šivaći stroj]), ili se gotove kupuju. One su slične običnijem košuļama, samo što se odlikuju ļepšom izradom.

Gaće od svite malo su šire od svakidańijeh gaća, imaju sa strane izvezene ǵepove, nogavice su na dnu optočene sa 2 do 3 svilena crvena gajtana; a tur može biti od crvene robe, od vunice ili svile.

Ǵamadan s rukavima ili bez rukava istog je kroja kao i svakidańi, samo što je svita ļepša a izrada finija i poprsje ukrašenije. Poprsje se obično poveze svilenijem gajtanima i bućmom, a ima ih i sa zlatnijem gajtanima i zlatnijem žicama.

Svitni guń je istoga kroja, kao i sukneni svakidańi, samo što je dońi ńegov dio niže pasa mnogo širi. Tolika širina više služi za ukras

Digitized by Google

i ļepotu, nego li za praktičnu upotrebu ili korist. Sa strane ima ǵepove, a gorńi dio do pasa i rukavi postavļeni su bijelijem postavom.

Jelek je haļina bez rukava; on zahvata leđa i obje strane do pasa. Cijela ńegova površina izvezena je i prošarana svilenijem gajtanima i bućmom, a oba ruba na prsima nakićena su sa po 20 (malo više ili malo mańe) žutijeh puca od tuča, kojijema je unutrašńa strana ugnuta, spoļašńa ispupčena a oba kraja oštra. Unutrašńa strana jeleka postavļena je lošijom svitom. Jeleka ima od vrlo fine svite crvene, a ima ih i od lošije; ima ih, koji su povezeni boļijem i ļepšijem gajtanima i svilom, a ima ih, koji su prošarani i sa zlatnijem gajtanima i žicama. (Ovi su jeleci najļepši i najskupļi).

Toke su jeleci sa srebrnijem pločama. Te ploče zahvataju predńu širinu od oba kraja do pod pazuhom. Od doļe do gore su pupčaste pločice, poređane jedna uz drugu u pravilnom rubu. Ove pločice su sa sponama, te se prišivaju za jelek. Iznad ńih su poviše ploče, od kojijeh se pod grlom dvije sastaju; na jednoj od ńih ima poveće srebrno puce sa *akikom* (jakikom). Uz obje strane od gore do doļe nalaze se poveća srebrna puca, a do ńih pletena srebrna žica. Neka mjesta na pločama su pozlaćena. Tokâ ima od finije i prostije izrade, kao i jelekâ. Nova je radńa mnogo ukusnija od stare.

Dušanka je nešto slična ǵamadanu s rukavima, samo što prsi hvata koliko i jelek, a rukavi su od pazuhâ s dońe strane prokrojeni do lakata. Ona se pravi od crvene fine svite, a vrlo malo od lošije, jer ova haļina služi kao najļepši ukras nošńi. Rubovi su optočeni finijem svilenijem gajtanima crne boje, a do ńih su crnom bućmom izvezene razne figure. Tako je povezena okolina rukava i cijela ńena površina. S jedne strane na prsima nalaze se spone, a s druge puca svilena, ali se ne zakopčaju, nego to služi samo za ukras. Cijela dušanka postavļena je unutra sa crvenijem vunenijem postavom. Rukavi za šakom ili su jednostavni ili su prokrojeni malo. Na prokrojenijem rukavima nalaze se s dońe strane žuta puca a s gorńe svilene spone. Ovakove haļine nosili su sluge cara Dušana, zato se i prozvala *dušanka* (po caru Dušanu).

Dolama je po kraju nalik na svitni guń, samo što su rukavi prokrojeni kao u dušanke, od pazuhâ do lakata. Ona se pravi od crne ili zelene svite (čohe). Unutrašńost rukava i dońi dio od pasa postavļen je crvenijem postavom *(musulom)*, a gorńi dio do pasa bijelijem postavom. Cijela okolina optočena je svilenijem crvenijem gajtanima, a do ovijeh navezena crvenom bućmom mańe ili više. Od vrata ostrag na niže spušta se navezena mańa ili viša grana, a tako

Digitized by Google

i na oba lěta, na prokrojenom gorńem krilu od rukava i na rukavima za šakom. S obje strane niz prsi nalaze se po 20 (mańe ili više) žutijeh puca kao u jeleka. Do ovijeh puca su navezene mańe ili više grane uz cijelu dužinu do iza vrata.

Trambulos je svileni pas od jedne, dvije ili tri struke. Širina pojedine struke iznosi 0·30 do 0·50 m. a dužina od 2·50 do 5 metara i više. On ima na oba kraja cijelom širinom guste i dosta kratke rese od svile. Trambulos je prošaran crnom, crvenom, bijelom, zelenom i žutom svilenom žicom te izgleda kao šaren.

Svečano je odjeven onaj čovjek, koji obuče na sebe ǵamadan i guń svitni; ǵamadan s rukavima ili bez rukava i dolamu; ǵamadan s rukavima i jelek (razumije se i gaće svitne i trambulos); ǵamadan, guń svitni i jelek; ǵamadan, dolamu i jelek; ǵamadan s rukavima i dušanku. A najsvečanije je odjeven onaj, koji obuče na sebe svitne gaće sa zlatnijem ǵepovima, ǵamadan zlatni, guń od fine svite i jelek sa svilom i zlatom, ili toke; ili: zlatni ǵamadan s rukavima i zlatnu dušanku (razumije se i: gaće sa zlatnijem ǵepovima). Ove dvije vrste najsvečanijeg odijela jesu najļepše *paradne* haļine, koje samo nose najotmjenija lica u državi.

Oružje. U oružje, koje ļudi nose, spada: *revolver*, *mala puška*, *kumbura*, *špagarica* i *dvocijevka*; *nož* i *nožić*; *arbija*, i naročita sprava, u kojoj se pri trbuhu nosi oružje, koja se zove *kolan*.

Revolver, ili kako ga zovu *levor*, kratka je puška sa jednom *cijevi* a sa šest *fišeka*. Ńih ima višijeh i mańijeh, i prema tome težijeh i lakšijeh. Najobičniji su oni, koje naša Vlada dobavļa iz Beča i rasprodaje Crnogorcima. Oni su najviše rasprostrańeni u današńe vrijeme, a počeli su se kod nas dobavļati od natrag 20 godina i nešto više od fabrike L. Gassera iz Beča. Ostali su revolveri iz Beča, Londona, Atine i Carigrada.

Mala puška, ili kako je naši zovu *ledenica*, *šabaklija* ili *srebrna puška* (u Staroj Srbiji *sadelija*), duža je od revolvera. Cio ńen rukodrž je okovan u srebru i zove se *glava*; a cijev i drvo ispod cijevi okovano je i svezano takođe srebrnijem pločama, koje se zovu *lame* ili *pafte*. Vrh cijevi zove se *boka*, mjesto za glavom *šija* ili *vrat*, pribor za pucańe *taban*. Na tabanu je *oroz*, koji se podiže i spušta, *klinac*, za koji se miče prstom, *branik*, koji obuhvata klinac, *prašnik* ili *faña*, gdje stoji prah, *ogńilo* (čelično), koje zaklapa prašnik, i na orozu *kremen*, koji bije u ogńilo, od kojega iskoče varnice *(iskre)*, koje prah na prašniku zapale. Od prašnika u dno cijevi vodi rupa, kroz koju se ogań sprovede u unutrašńi prah. Ova puška se popuńa

Digitized by Google

s boke, a za to ima naročitu cijev, koja se zove *šipka*; ona je smješćena kroz drvo ispod cijevi. Mjesto ove šipke služi i *arbija*. (O tome će biti zbora kasnije).

Kumbura ili *kremeňača* nalik je na srebrnu pušku, samo nije okovana srebrom, kao i ona. Glava je okovana srebrom ili tučem, a od

Sl. 5. **Crna Gora: Ratnik.**

glave polaze dva pasa srebra ili tuča jedan s jedne a drugi s druge strane do tabana. Po tome se i razlikuju: kumbura sa *bijelom* glavom i kumbura sa *žutom* glavom. Ostali dijelovi zovu se kao i kod srebrne puške, a tako su im i pribori podjednaci.

Špagarica je kratka puška (dobra ped) sa jednom cijevi. Vrat joj je kratak, a glava okrugla ili ćoškasta. Ňen taban nije na kremen

Digitized by Google

nego na *kapsulu*. Pri dnu cijevi s desne strane nalazi se jedan podebeli klin, koji je šupaļ do u unutrašńost cijevi; to se zove *kapsulin*. Na kapsulin se meće kapsula, u koju bije oroz, te se u ńoj zapali sumpor i proizvodi vatru. Špagarica je toliko kratka, da se može nositi i u *špag* (ģep); pa moguće, da je otud i dobila svoje ime.

Dvocijevka je, kao i špagarica, mala puška i u svemu ńoj slična, samo što ima dvije cijevi jednu uz drugu i dva tabana sa obje strane.

Nož, *hanģar* ili *jatagan* široko je, s jedne strane oštro gvožđe, koje ima svoj rukodrž i spravu, u kojoj se nosi. Ta sprava zove se *nožnice* ili *kore*, oštra strana gvožđa *rijes* ili *posijek*, a tupa strana *tilut*. Mjesto, gdje se drži rukom, ima na obje strane po jedno krilo; to se zove *kazme*. Noževa ima od više vrsti; najļepši je *srebrni nož*; ńemu su i kazme i nožnice oblivene i nakićene srebrnijem pločama. No ima i takvijeh noževa, kojima su kazme od bijele, crne ili žute kosti, i prema tome se zovu: *bjelokorac*, *crnokorac* i *žutokorac*. Od nožnice namiče se na kazme *gajtan*, koji ne da, da nož sam ispadne iz nožnica.

Nožić je kratak (mańi ili malo viši od pedi) i u svemu nalik na nož. I ńih ima više vrsti, a najļepši je *srebrni nožić*, koji je s poļa okovan u srebru.

Arbija, to su poduže *mašice* ili *štipavice*, kojima se štogod hvata ili uzima, kao vatra. Ove mašice se utiskuju u jednu šupļu cijev, koja je s druge strane zatvorena. Mašice se mogu u tu cijev uvodati, da ne mogu ispadnuti. Cijev zajedno s mašicama služila je (danas vrlo malo) za nabijańe stupâ s vrh praha i olova u srebrnijem puškama i kumburama.

Kolan ili *silav* je sprava, u kojoj se nosi oružje. On je viši ili mańi, a sastavļen je iz 4 do 6 usaptijańenijeh listova kože, crveno obojene. Ti listovi zovu se *pera*. Jedno je pero (ono pri trbuhu) najviše i preklapa ostala pera i s druge strane. Pera su na krajevima vezana jedno za drugo, a preko ńih prolazi *remik*, kojijem se okolo pasa utegne kolan. Između pera se uđedne oružje s desne strane ozgo doļe ukoso, i tako se nosi.

Prije su držali, da je najļepše oružje srebrni nož i dvije ledenice, i ko je imao taj *takum* oružja, cijenio ga je kao mrtvu glavu. Danas rijetko ko da nosi to, pošto su se dobavili revolveri, koji su mnogo jeftiniji i za upotrebu i nuždu boļi. Od oružja nosi se zajedno: revolver sâm; revolver i nož; revolver i nožić; kumbura sama ili

s arbijom, ili s nožićem; ledenica sama, ili s nožem, ili s nožićem[1]; dvije ledenice; a vrlo rijetko dvije ledenice i nož. Špagarice i dvocijevke su zabrańene nositi, pošto su vrlo opasne, jer se od maloga udara proizvede pucań; ali i opet nosi ih po gdjeko.

Žensko odijelo. Svakidašńe djevojačko odijelo pri poslu jest: *košuļa*, *raša* ili *kotula bijela* i *šarena*, *jaketa*, *koret*, *futo*, *kapa* i *krpa*.

Košuļa je po kroju nalik na muške košuļe, samo je *stan* ili dužina kod ženskijeh duža nego kod muškijeh. Osim toga prokrojeni okrajci košuļe na prsima i okolo vrata su povezeni raznobojnom svilenom žicom; a taj vez nalazi se na osobitom komadu postava, koji se zove *postava od veza*. Vez niz prsi zove se *ošvice*, a vez iza vrata *kolijer*. Kolijer zahvata cio vrat, ili samo donekle s obje strane.

Sl. 6. **Crna Gora: Djevojke** (stražńa u žalosti).

Raša (kotula) bijela pravi se od bijelog podebļeg postava, a zahvata dońi dio tijela od pasa do članaka. Kako gorńi, tako i dońi dio je širok, samo što je gore nabrana i ušvena prema debļini tijela po pasu. Povrh ńe nosi se šarena raša; ona je od šarenog postava, a u svemu je kao i bijela raša. Mjesto ńe nosi se u nekijem mjestima Katunske nahije crna raša od potańeg vunenog sukna, koja se zove *ǵupa*. Ako je košuļa dugačka, da zahvata do niže koļena, onda se ne nosi bijela raša ispod ove gorńe.

Jaketa je po kroju nešto nalik na muški ǵamadan s rukavima, samo što se ńeni letovi na prsima ne preklapaju; oni su iskideni u vidu polukruga, a okrajci ńihovi sastaju se na prsima, gdje se zapučaju. Jaketâ ima od šarene robe s pôstavom iznutra, a ima ih pletenijeh od bijele vune ili švenijeh od bijelog ili crnog vunenog sukna. Prva služi za ļeto, a ove posļedńe za zimu.

Digitized by Google

Koret je po kroju nešto nalik na sukneni guń, samo je ta razlika, što koret nema rukavâ, dońi dio niže pasa je širi nego kod muškijeh, na prsima ima puca s obje strane, a ǵepova nema. Koretâ ima od bijelog debelog postava, od *„fuštańa“* i od bijelog sukna. Koret od postava nema pucâ na prsima, a zove se ***prteni koret***; koret od fuštańa ima pucâ, a tako i koret od sukna, koji se zove ***sukneni koret***. Čerazija i ostali vez uz puca je kao u muškijeh guńeva; a to se zove ***náprava***. Prva dva koreta služe ļeti, a posļedńi (sukneni) zimi.

Futo zahvata predńi dio dońega tijela od pasa do malo niže koļena. Ono se pravi od crnog ili šarenog postava; gore ima na oba kraja uzice (vezice), s kojijema se veže na pas ostrag ispod koreta.

Kapa je u svemu jednaka s muškom, samo gorńi dio, ***tepelak***, nije jednako navezen zlatom. Cijela okolina tepelaka u djevojačke kape navezena je zlatnijem granama, a u sredini se nalazi poveća zlatom navezena zvijezda. Djevojčice nose kapu tako, da im pokrije čelo ozgo do sredine.

Krpa je od crnog postava ili šarenog *„faculeta“*. Ona se tako predvostruči, da bude 3 do 4 put duža no šira, pa se jedan kraj širine iglom zakuči za tepelak kape, a dońi kraj ili krajevi vise ostrag niz pleći. Male djevojčice ne nose krpu, nego samo odraslije djevojke od 13. godine.

Pri poslu kod kuće može se djevojka oblačiti u košuļi i bijeloj raši, s krpom ili bez ńe; ali pri poslu izvan kuće obično nosi gorńu rašu, krpu, futo, kapu, koret (ili bez ńega) i jaketu (ili bez ńe), jer joj se zamijera, kad se bez toga izlaže pred ļudma. Kad djevojka ide na pazar ili u crkvu, onda ona, koja je siromašnija, nosi isto odijelo, samo je novije od svakidašńeg; a koja je bogatija ona nosi ***košuļu sa zlatnijem ošvicama, zlatnu jaketu, svitni koret, kotulu na „gamufe“, svileno futo*** i ***svilenu krpu***.

Košuļa sa zlatnijem ošvicama može biti od bijelog finog postava ***(kambrika)*** ili od svilenog postava, samo što su ošvice navezene zlatom, ili pomiješano zlato i svila.

Zlatna jaketa je istog kroja, kao i obična jaketa, samo što su svi okrajci ńeni opšiveni zlatnijem gajtanima i uz ńih zlatne grane navezene. Ove se jakete prave od zelene ili bijele svite, ili od crvene i žute kadife ***(veluda)***.

Svitni koret je istoga kroja, kao i obični sukneni ili prteni; ńihova je naprava svilena čerazija i bućma, ili zlatna čerazija i zlatne žice. Koji su sa zlatom napravļeni, oni se odlikuju bogatijem uresom sa zlatnijem granama na obje strane prsiju i na oba kraja letova.

Digitized by Google

Kotula na „gamufe“ slična je običnoj raši, samo ima po dnu namršten jedan ili više rubova. One se prave od vrlo fine robe, kao od vunice (postav od vunice), svile i dr. Po gdjekoje imaju sprijed pri kotuli prišveno futo, t. j. samo od koljena gore s obje strane jedan polukružni rub „gamufâ“.

Svileno futo je od razne boje; ima ga crnog, crvenog, bijelog i šarenog, ima ga s resama doļe ili bez resa.

Svilena krpa za djevojke obično je crna, sa malijem resama ili bez resa.

Od skora su počele djevojke nositi još jednu haļinu — *bustin*. On je nalik ǵamadanu bez rukava, samo što se oba leta sprijed na sredini prsiju zakopčaju. Nosi se pri tijelu ispod košuļe, a služi im, da sise pritezaju[1].

Sl. 7. Crna Gora: Žena (Jovićevićeva).

Kad je djevojka za kimgod u žalosti, ili kako se reče u koroti, onda tepelak od kape pošije crnom svilom, postavom ili svitom, ocrni jaketu i nosi kotulu (rašu) od crne boje. To se ruho zove *korotačko*, i djevojke, koje su u koroti, rijetko nose najļepše ruho. U znak korote neke nose crne ošvice na košuļama i crnu čeraziju i bućmu na koretima i jaketama, a krpu nose drukčije: jedan ńen kraj visi niz pleći, a dva kraja sa strane povežu se ispod grla te zahvate i obje strane glave. I muški korotuju svoje bližńe. Oni ocrne kapu, ǵamadan i pas.

---

[1] Ovo na mnoge vrlo rđavo utiče, jer poslije stradaju, kad se oporode, t. j. ili nemaju bradavica na sisama ili su im vrlo male.

Digitized by Google

Pošto se djevojka udadne, zove se *nevjesta*. Nevjesta odbaci krpu, učešļa kosu drukčije i nosi na glavi samo *krpu sa resama*; a ostale su joj haļine pri poslu u kući i izvan kuće kao i odrasloj djevojci. Nevjestačka krpa za svečane dane razlikuje se od djevojačke; ona je od svilenog postava sa popriječnijem i uzdužnijem prugama okolo; to se zove *marama*; ili je od svilenog crnog postava sa upletenijem resama; to se zove *maramica*; ili je opletena od upredene crne svile bez resa; to se zove *vel*. Ostale nevjestačke svečane haļine su kao i djevojačke. Mnoge nevjeste pri poslu kod kuće mjesto krpe nose bijeli ili šareni „faculet“ (krpu).

Postarija žena, ili kako kažu *sredovječna žena*, nosi se u poslu kod kuće i izvan kuće kao i nevjesta i još lošije. Ona već ne gleda toliko na svoje haļine; ona nosi stare i zakrpļene haļine; češće je bez futa i koreta. U svečane dane nosi lijepi sukneni koret, jaketu pletenu od vune ili od šarenog postava, ređe zlatnu ili svilenu; daļe, nosi prostiju rašu bez gamufa, futo bez gamufa, ili *opregļaču* mjesto futa, pamučnu ili vunenu crnu krpu s resama, i košuļu sa svilenijem ošvicama. Opregļača ili *pregļača* je što i futo, samo je ona od vune i izatkana sa raznijem šarama i urešena ozdo i sa strane resama. Opregļače se obično nose zimi, jer su mnogo toplije te čuvaju trbuh od nahlade.

Stare žene, ili kako ih zovu *babe*, nose se opet prostije od sredovječnijeh žena. One malo rade, a nose u proste dane dosta prodrte i zakrpļene haļine. A tako se i u svečane dane nose dosta prosto, jer u pazar rijetko idu. Kad idu u crkvu, nose obične haļine sa malo veza i ukrašeńa, kao: prostu košuļu i jaketu, sukneni koret, šarenu rašu, crno futo i krpu od postava.

Nevjesta, sredovječna žena i baba, kad je u koroti, poveže krpu ispod grla, baš kao ono i djevojka, ocrni jaketu, nosi crno futo i rašu, crne ošvice i napravu na koretu. A žena, koja je već u največoj žalosti ili koroti, kao koja izgubi svu braću ili sve sinove, ocrni i koret. To je znak največe žalosti i takovu ženu svak sažaļeva, jer se po tome poznaje, da je bez nikoga.

Obuća. Kako ļudi, tako i žene rijetko idu bosi. Osobito bogatija klasa ide obuvena ļeti i zimi, po kiši i suši; a siromašnija klasa ide pogdjekad bosa, i to na kišovitom i blagom vremenu, a rijetko na studenom i suhom.

Obuća za muške jest: *dokoļenice*, *podveze*, *čarape*, *navršci* ili *naprstci*, *obojci*, *opanci* i *crevļe*.

Dokoļenice ili *dokoļene* se prave od bijelog sukna; one zahvataju

Digitized by Google

gńat od koļena do članaka. Na jednoj strani dokoļenice su *kopče*, savijene od žute žice, a na drugoj strani kukasti *kopčari*, također savijeni od žute žice. Rub, gdje su prišveni kopčari, optočen je crvenom svitom, a gorńi i dońi rub sa crnijem vunenijem gajtanima. Kopča i kopčar zovu se *zglob*. Takvijeh zglobova prođe na dokoļenici do 40 i više. Kad se dokoļenica *zakopča* okolo gńata, zglobovi ostaju ostrag niz *list* od noge kao oštar rijez.

Podvezâ ima *pletenijeh* a ima i *vezenijeh*. Pletene su od vunenog crnog i bijelog konca; one su podugačke i ńima se stegne gorńi dio dokoļenice oko noge, da ne bi spanula doļe. Ove se podveze obično nose prišvene jednijem krajem pri vrhu dokoļenice. Vezene podveze su od crvene svite, široke su za jedan palac a dugačke toliko, kako mogu obuhvatiti nogu povrh gorńijeh gaća ispod koļena. One su izvezene raznobojnom svilom, ili raznobojnijem komadićima svite, ili zlatom i svilom, ili samijem zlatom. Prama tome se i zovu: *svilene*, *zlatne* i *svitne* ili *brdske podveze*, jer se najviše grade u Brdskoj ili Bjelopavlićskoj nahiji.

Čarape zahvataju stopalo do ispod članaka preko dokoļenice. Čarapâ ima *bjelačâ*, *vezenijeh* i *svitnijeh*. Bjelače su opletene od bijele vune ili pamuka bez ikakvijeh šarâ; one su najduže i jednostavne. Vezene su čarape od finijeg vunenog konca; a okolo članakâ imaju dva reda navezena bijelijem prtenijem koncem i crnom, žutom, crvenom i zelenom svilom. One se zakopčaju na unutrašńijem člancima. Svitne su čarape isto kao i vezene, samo mjesto vezene šare meće se crvena svita sa crnom bućmom ili zlatnom žicom. Onaj dio čarape, što zahvata stopalo, zove se *stupalo* (od *stupati*); predńi dio stupala zove se *prsti*, a stražńi *peta*. Gorńi dio čarape zove se *grlići*.

Navršci ili *naprstci* zahvataju vrh ili prste od stopala do sredine ńene dužine; otud i ńihovo ime. Opleteni su od vune, a ńihov gorńi rub navezen je ili je osvićen. Kad je studeno vrijeme, onda se nose *naglavci*. Naglavci su od crne vune a zahvataju cijelo stopalo.

Obojci su komad od razdrte suknene ili prtene haļine, a zovu se drukčije *podlagači*, zato što se *podlažu* u opancima.

Opanci su od goveđe kože i *opute* ili *špaga*. Podnožje opanaka je od kože, a gorńi predńi dio od opute ili špaga. Oputa je tanko raskrojena bravļa (ovča ili kozja) koža, pa upredena, a špag se kupuje. Ostrag su spone, koje zakučuju petu, i zovu se *zapetače* ili *zapetńače*. Od zapetačâ polazi poduži komad opute ili špaga, koji se omotaje oko članaka i pritegne opanke oko stopala. Vrh opanka zove se *vrh* ili *kļun* (jer je nalik na kļun), a zadńi *peta*. Oputa ili

Digitized by Google

špag ozgo prepleten je tankom oputom ili špagom, i to se zove *prijeplet*; a pojedini konci opute ili špaga ozgo zovu se *vrzmače*. Opanci se prave na osobite sprave (kalupe) od drveta, koje se zovu *opančari*.

Crevaļa ima više vrsti. One, što su bez visoke pete a zahvataju stopalo, zovu se *plitke crevļe*; koje zahvataju stopalo a imaju povisoku petu, zovu se *škrapuni*; one, koje zahvataju do članaka, zovu se *crevļe sa zapučima*; one, koje dosižu do ispod članaka, zovu se *crevļe na lastiku*; a one, koje dosižu do koļena, zovu se *čizme, štivale* ili *crevļe do koļena*.

Obuća za ženske jest: *čarape, podveze, naglavci, opanci* i *crevļe*.

Čarape zahvataju cijelu nogu od koļena do doļe. One su od bijele vune ili pamuka, otud se i zovu *vunene* ili *pamučne čarape*.

Podveze su opleteni gajtan od raznobojnog vunenog konca, a povezuju se preko čarape ispod koļena.

Naglavci su kao i muški, samo su navezeni raznobojnijem vunenijem koncima. Prije su se ovi naglavci pleli zajedno s čarapama, ali se danas rijetko viđaju.

Opanci i *crevļe* su kao i kod muškijeh, samo što žene ne nose crevļe do koļena. Crevļe s lastikama razlikuju se nešto po izradi od muškijeh.

Muški i ženski naglavci i obojci ne nose se u crevļama, a rijetko i šarene (vezene i svitne) čarape. Naglavci se nose u opancima i to vrh čarapa, a tako i naprstci. Šarene čarape ili bjelače nose se same ili šarene vrh bjelača.

Ostalo, što k odijelu spada. Bogatiji i otmjeniji ļudi na kišovitom vremenu nose *cerade* i *kišobrane*, a po suncu *suncobrane*. Tako i žene nose po kiši kišobrane, struke ili kabanice, a po suncu suncobrane.

Cerada je slična kabanici, samo što je ona od takvog postava, koji ne propušta kišu. Dešava se, da po koji seļak načini takovu ceradu od debelog postava, pa je moči u laneno uļe i maže voskom.

Muški i ženski kišobrani su jednaci i zovu se *lumbrele* (od ambrele). Suncobrani muški su crni ili bijeli, a ženski mahom šareni i urešeni, a zovu se *lumbrelini*.

Ženski *ogrtači:* struka i kabanica jesu kao i muški, ali žene rijetko nose kabanice. No prije imale su žene, kao iskļučivi ogrtač pri udadbi, *šarenu struku*. Ona je slična muškoj struci, samo je izatkana od tańeg i crvenkastog vunenog konca, rese su duže, tańe i crvenkaste, a širina je mańa. Danas se ređe viđaju te struke; ńih su za-

Digitized by Google

mijenili u nekoliko *šalovi*. To su vuneni ogrtači opleteni od bijelog konca rudice (vrlo fine vune).

Na velikoj zimi mnogi seļaci, koji se bave poslom izvan kuće, nose na rukama *rukavice*. One su opletene od vune; imaju prste i zahvataju ruku do za šakom.

Od skora su mnogi ļudi, a tako i mnoge žene, počeli nositi povrh tijela ispod košuļe *fańele* (flanele). One su od pamuka ili vune; kupuju se, a po gdjekoja žena ih i sama radi.

Mjesto kabanice nekoji seļaci nose *kožuh*. On je od kože, s koje vuna nije ostrižena ili obrivana, a zahvata leđa i obje strane tijela. Obično se nosi tako, da vuna stoji izvan.

Posteļa. Haļine, u kojima se noću spava, zovu se jednom riječju *posteļa* ili *noćne haļine*, a sprava, u kojoj je posteļa smiještena, zove se *odar* ili *krevet* ili *koćeta*. Odrovi su mahom drveni, a ima ih i gvozdenijeh (po varošima, ređe po selima). Gorńi i dońi dio odra zove se *čěla*, a štice sa strane *bandače* (od *banda* [strana]).

Posteļa se sastoji iz *slamnice* (slamńače), *stramaca* (dušeka), *lencuna* ili *čaršava*, *poglavača* ili *uzglavača (uzglavnice)*, *jorgana*, ili mjesto ńega *bijeļa (bjeļine* ili *pońave)*.

Slamnica je napuńena slamom r̈žanom (ražanom), pšeničnom ili šušbinom (oļuštine od kukuruza); otud je i dobila svoje ime.

Stramac je popuńen vunom, pa prošiven. Stramac upotrebļuju bogataši po varošima i otmjeniji seļaci.

Lencuni su od debelog bijelog postava.

Poglavači su napuńeni vunom ili slamom, ili fetkijem krpama, koje nijesu za potrebu.

Jorgan je od pamuka; gorńa roba ńegova je šarena, a dońa crvena ili bijela. Obično se pri ńemu prišiva lencun, da se samo jorgan mańe prļa.

Bijeļ je izatkan od debelog bijelog vunenog konca, otud je i dobio svoje ime. Taki bjeļevi zovu se *bjeļići* ili *pońave*.

Posteļa je namještena ovako: prvo stoji u dnu kreveta slamńača, po ńoj stramac, pa lencun. U vrhu, gdje počiva glava, nalazi se uzglavnica, jedna ili dvije. Po varošima se omotač uzglavnice plete od konca, i zove se *grešpa* ili *intimela*. Povrh lencuna se spava. Za pokrivač služi jorgan ili bijeļ, a ļeti samo lencun. Po varošima se meće povrh jorgana vuneni ili pamučni bjeļić, koji se zove *dekica*. Od prije su samo bjeļevi služili za pokrivače, a danas su se jorgani jako umnožili.

*

Digitized by Google

Ostale tkanine. Žene tkaju na stativama *sukno, struke, torbe, vreće* ili, kako se zovu, *arare* i *pelene.*

Sukno, struke i pelene već su spomenute, a ostale tkanine jesu torbe i vreće.

Torba je poduboki saket; ona je ukrašena sa mnogijem popriječnijem prugama razne boje. Gore na oba kraja ima spojenu podebelu žicu, koja je takođe opletena od vunenog konca; to se zove *povraz;* on služi, da se torba može nositi o vratu. Nekoje torbe su urešene raznobojnijem vunenijem kitama ili *resama*; takove torbe zovu se *resače.* Od prije je torba resača služila kao ukras, kad žena krene u rod ili gdje drugo, pa u ńoj ponese raznijeh kolača i darova; ali ih je danas sve mańe, niti se toliko troši na ńihovu ļepotu.

Arar je poveća vreća od kostreti izatkana. On služi za ostavu ili nošńu raznoga žita i brašna. Ostale vreće kupuju se po varošima u trgovaca, kojima sa strane u ńima dolazi razna roba.

Dodatak. (Razlike u odijelu.) Svako selo, pleme ili nahija drži svoju nošńu za lijepu, ali nё za najļepšu. Najļepša je nošńa u Riječkoj i Crmničkoj nahiji, pa onda u Katunskoj i Bjelopavlićskoj, pa tek onda u Ļešanskoj nahiji. A to i same nahije jedna drugoj priznaju. (Ovdje se uzima u obzir cijelo stanovništvo pojedinijeh nahija, dakle: seļaci i varošani). Pojedine razlike nahija u odijelu jesu:

Košuļe su mahom od debelog postava, ili kako ga zovu *bubađina,* sa dosta prostom izradom, i to u Ļešanskoj, Bjelopavlićskoj i Katunskoj nahiji; a u Riječkoj i Crmničkoj ima ih i od potańeg bjeļeg postava — *kambrika,* koje su sa ļepšom izradom. *Dječiji pokrivači* na kolijevkama u Katunskoj nahiji mahom su vuneni, a u ostalijem nahijama više su pamučni. *Prtene* ili *dońe gaće* mahom se nose u Riječkoj, Crmničkoj i Bjelopavlićskoj nahiji, a ređe u ostalijem nahijama. *Ǵamadani svitni* više se nose u Riječkoj i Crmničkoj nahiji nego u ostalijem nahijama, u kojijema se nose više sukneni, a mnogi idu i bez ńih (razumije se u radne dane, a u svečane dane mahom se svuda nose svitni ili pamučni). *Crne gaće* od šimpańa ili svite više se nose u Riječkoj i Crmničkoj nahiji, a u ostalijem nahijama više suknene. *Pasovi* u Katunskoj, Bjelopavlićskoj i Ļešanskoj nahiji mahom su vuneni, a u Riječkoj i Crmničkoj nahiji ima ih pamučnijeh, svilenijeh i šarenijeh od vunice, koji se zovu *arapački.* (Dobavļaju se iz Carigrada, gdje, moguće je, dolaze iz Arapske). Svakidańe *kape* obično su crvene (bez deravije), a u svečane dane crne (s deravijom) i to više u Riječkoj i Ļešanskoj nahiji nego u

Digitized by Google

ostalijem nahijama. *Sukneni* guń u Riječkoj i Crmničkoj nahiji mahom je sa svilenom napravom, a u ostalijem nahijama više sa

Sl. 8. **Crna Gora: Nevjesta ide u rod.**

suknenom. *Kabanice*, koje se doma grade, u Riječkoj, Crmničkoj i Bjelopavlićskoj nahiji su mahom od same vune sa svitnom napravom, a u ostalijem nahijama više su od vune i kostreti, ili od same ko-

Digitized by Google

streti bez svitne naprave. A kupovnijeh kabanica najmańe ima u Katunskoj i Ļešanskoj nahiji. *Struke* su najļepše u Riječkoj i Crmničkoj nahiji, a u ostalijem nahijama su lošije. Kožusi se najviše nose u Ļešanskoj i Bjelopavlićskoj nahiji, a mańe u drugijem nahijama. Ostale vrlo fine haļine obično nose varošani, a imaju ih mnogi ļudi iz Katunske, Riječke, Crmničke i Bjelopavlićske nahije.

(Cijena odijelu.) Cijelo domaće odijelo ne umije svaka žena kod kuće napraviti, nego ga daje drugoj, koja to umije, da joj ga napravi za platu, ili ga gotova od ńe kupuje. Obično žene kod kuće umiju napraviti svu obuću osim dokoļenica, sašiti dońe gaće i gorńe suknene, oplesti ženske čarape i ostalu svoju obuću načiniti, sašiti rašu, oplesti jaketu; a mnoge umiju i ošvice povesti. Mnoge djevojke ili nevjeste vezu mnogo ošvica, pletu mnogo čarapa i vezu mnogo podveza, pa to nose u varoš pazarnijem danom te prodaju za lijepe novce. Neke postarije žene kroje i šiju suknene guńeve i korete, samo što im se dade gotov cio materijal, i za to uzimaju lijepu platu. Nekoje žene napravļaju struke od svoje vune, pa ih, ako su lijepe, prodaju za skupe novce. Od prije su nekoje žene gradile dokoļenice, ali ih je sad vrlo malo; to se sad radi u varošima. Ovakovijeh žena, koje po gdješto radę i prodaju, najviše ima u Riječkoj, Crmničkoj i Bjelopavlićskoj nahiji, a u drugijem nahijama vrlo malo. Ošvice se obično prodaju do 1 f., a zlatne do 2 f., bijele čarape do 50 nov., svitne čarape do 1·20 f., vezene ili šarene čarape do 2 f., podveze do 70 novč., suknene gaće do 4 f., sukneni guńevi do 10 f., pletene jakete do 3 f., struke do 15 f., a kabanice do 12 fiorina. Ostale haļine ili se kupuju gotove, ili se kupi roba za ńih, pa se doma kroje i šiju. Žena za šveńe guńa ili koreta uzima obično 50 nov., za šveńe kabanice 2 fiorina, a za šveńe košuļe po 20 do 40 nov. — Odijelo, koje se kupuje, staje: košuļa do 2 f., fańela pamučna do 1·20 f., a vunena do 2 f. i više, ǵamadan bez rukava od 3 do 12 f. a s rukavima od 4·50 do 18 f., zlatni ǵamadan od 15 do 40 f., pamučni do 2 f. i više, ako je svilom postavļen i povezen, guń svitni od 13 do 30 f., dolama od 20 do 45 f., pas vuneni do 3 f., pamučni do 1·50 f., arapački do 3 f., svileni od 10 do 20 f. i više, jelek sa svilom od 20 do 35 f., jelek sa zlatom od 25 do 60 f., dušanka od 15 do 40 f., kapa od 0·60 do 2 f., kabanica od 12 do 25 f., cerada od 10 do 25 f., lumbrela za kišu od 1 do 3 f. a za sunce od 0·80 do 3 f. i više, ako je svilena; toke staju po 100 do 200 fiorina, crne gaće od 5 do 15 f., crevļe od 2 do 20 fiorina, a opanci, koji se doma čine, po 1 do 2 fiorina. Gorńa ženska raša

Digitized by Google

staje od 2·50 do 10 f. i više, ako je svilena, futo od 0·20 do 2 f., košuļa sa svilenijem ošvicama po 2 do 2·50 f., a sa zlatnijem ošvicama do 3·50 f., jaketa sa svilom po 4 do 10 f., a sa zlatom po 8 do 20 f. i više, svitni koret sa svilom po 5 do 15 f., a sa zlatom do 40 f., krpa od postava do 0·80 f., a od svile do 3 f., a šalovi od 2 do 6 fiorina. Ove su cijene više ili mańe prema ļepšoj ili lošijoj robi i izradi. — Od oružja staje: revolver, koji Crnogorci obično nose, 15·30 f., srebrna puška prije je bila po 100 do 200 f., a sad jedva po 30 f., kumbura po 1 do 2 f., a kolan po 1 do 4 f. Čitavo muško najļepše odijelo košta od prilike (bez tokâ) od 50 do 300 f., djevojačko od 20 do 50 f., a žensko od 30 do 100 fiorina. Prosto odijelo mańe košta, jer se viši dio od ńega gradi kod kuće.

(Starinsko odijelo.) Prije se nosilo u mnogome drukčije odijelo nego li sada. Tako košuļe su bile od konopļanog platna (onda se sijala konopļa), imale su na rukavima i pod grlom vezice za vezańe, a na prsima je visila jedna resa. Lijepe ženske košuļe bile su sa zlatnijem granama niz prsi i sa obje strane oba rukava, a i rukavi su bili odveć široki, a same košuļe dugačke do niže koļena. Prtene gaće bile su od konopļe a gorńe od sukna. Ǵamadani, guńevi i ženski koreti bili su iskļučivo sukneni sa suknenom napravom. Pasovi su bili sukneni, a djevojke su nosile okolo pasa široke pasove, koji su se zvali *trakovi*. Ženske raše bile su od konopļe i od sukna, a jakete od vune. Kolani za oružje bili su od vrlo debelog *saptijana* (kože) i vrlo široki i dugački. I danas se viđaju široki kolani i na nekoje babe dugačke košuļe sa zlatnijem granama na rukavima. Odijelo se promijenilo, od kad je počela trgovina u Crnoj Gori po varošima. Novo odijelo je mnogo zgodnije i ļepše, ali skupļe; no naši seļaci su ga prisvojili povodeći se za imućnijim varošanima i za svojim ukusom ļepote.

(Zašto propada narodno odijelo.) Narodno odijelo sve više propada. Narod sve više usvaja novo odijelo, koje kupuje gotovo ili samo materijal, pa ga sam doma čini. Propadańu odijela nije krivo toliko siromaštvo ili štedńa, koliko blizina varoši i svakidańe općeńe sa varošanima. Novo odijelo je ļepše, zato ga svakijem danom sve više usvajaju naši seļaci. Na većijem skupovima seļak, koji je lošije odjeven, zavidi onome, koji je ļepše i bogatije odjeven, pa se usiļaje, i ako je u siromaštvu, da i on ima takovo odijelo.[1]

[1] Ovo vrlo rđavo utiče na materijalno stańe našijeh seļaka. Kńaz Nikola je više puta govorio, da se narodna nošńa podržava, pa i sam je nosio vunenu kabanicu crnogorsku, da bi dao ugled podržavańa narodne nošńe, a i danas nosi narodnu struku.

Digitized by Google

(Kupovno odijelo.) Ono odijelo, koje se kod kuće ne pravi, obično narod kupuje po varošima u trgovaca, kao na Cetińu i Ńegušima (Katunska nahija), Rijeci (Riječka nahija), Viru (Crmnička nahija), Podgorici (Zetska nahija), Danilovom Gradu (Bjelopavlićska nahija) i Nikšiću (Nikšićska nahija). Ovo odijelo prave obično naši ļudi (Pravoslavni, Muhamedanci i Rimokatolici), a svoj zanat učili su isto u Crnoj Gori kod izučenijeh i iskusnijeh krojača i terzija, koji su svoj zanat izučili na strani, kao u Skadru. Novo odijelo se vrlo fino izrađuje, i naši majstori su u tome dobro izvježbani. Osobito je cetińska radńa lijepa, pa onda riječka i podgorička. Pri kupovańu haļine pogodi se kupac s trgovcem, kakovu će mu haļinu načiniti, i to se zove ***naručena haļina***; ili je kupuje gotovu, a gotovijeh se može naći od svake vrste. Ako naručena haļina ne bude onakova, kao što je pogođena, to je kupac može ostaviti; ali, pošto kupi i počne nositi, onda nema vraćańa, osim ako bi bila haļina od lošije robe nego je pogođeno, a kad bi bilo o tome i pismenog ugovora i obveze trgovčeve. A haļina, koja nije naručena, pošto se kupi, teško se može vraćati, osobito, ako je i malo nošena. Ali i naši seļaci su dosta dobro izvježbani, da mogu razaznati slabiju robu od boļe i lošiju izradu od finije.

Nakit i češļańe.

Nakit. Sve ono, što ļudi na sebe i na odijelo meću, da bude ļepše, zove se jednom riječju ***nakit***. Taj posao zove se ***kititi se***, ***kicošiti se***, ređe ***cifrati se***, a ļudi, koji to preko mjere čine, zovu se ***kicoši***, a po gdjeko i ***zorlije*** ili ***zorovi***. No ako se kakav siromašak kiti, a nema doma večere, tome će se obično reći: ***nikogović***, ***pogańević***, ***horjat***, zato, što sebe ne poznaje, nego se tijem čini nešto više nego li je u stvari misleći, da će tijem u narodu o sebi dobro mnijeńe i glas zadobiti. Kod nas cifrańe čovjeka ne čini nešto više nego li je, zato su stvari kicošeńa malobrojne, a rijetki su i ļudi, koji se odveć mnogo kicoše.

Momci i ļudi najvećma se kite ***prsteńem***. Prsteńe obično nose varošani i činovnici, a seļaci vrlo rijetko, i to u svečanijem danima, nikako za vrijeme rada. Prsteni se nose na ***prstima***, otud su i dobili svoje ime. Oni se razlikuju po svojoj izradi i kakvoći metala, od kojega su izrađeni. Ima ih od ***zlata*** i ***srebra***, ređe od drugijeh metala, kao od tuča i kositera; otuda se i zovu ***zlatni*** i ***srebrni prsteni***. Zlatnijeh prstena ima različnijeh po svojoj kakvoći; ima ih većijeh i mańijeh. Veći prsteni imaju s gorńe ili spoļašńe strane na

Digitized by Google

prstu jednu poveću ravnu pločicu, na kojoj stoji natpis ili ime onoga, čiji je prsten. Tu su obično dva ili tri slova, t. j. početna slova imena i prezimena, a na nekijem i početno slovo očina imena. Po gdjekoji činovnici meću u početku i početno slovo svoga čina. Nad natpisom na istoj pločici nalazi se kruna, a ispod natpisa dvije malo krive a u sredini sastavļene linije, koje su opet sa mańijem linijama ukrašene. Okolina natpisa je iskrivudana, a obje strane, koje se spuštaju desno i lijevo od natpisa, jesu našarane raznijem figurama, koje doļe bivaju sve uže. Dońa ili unutrašńa strana prstena je tańa i glatka bez ukrasa. — Mańi prsteni zovu se *burme*. One su dosta tanke i sastavļene od pločaste žice. Na ńima niti ima natpisa niti su ičim ukrašene, nego su glatke i svuda jednako debele. No ima i takovijeh burama, koje imaju s jedne strane mańi ili veći kamen (jakik) ili rubin. Ovi jakici su razne boje, ali su bez natpisa.

Srebrni prsteni su obično kao i oni zlatni sa natpisom. Veći zlatni ili srebrni prsteni, obično oni sa natpisom, nose se na kažiprstu ili sredńem prstu, a burme na malom ili domalom prstu.

Osim toga, momci i ļudi kite se sa pucetima na *dolamama* i *jelecima* i sa srebrnijem pločama i pucetima na *tokama*. Ali o tome je već spomenuto kod obuće.

Djevojke i žene kite se *đerdanima*, *prsteńem*, *pantapetima* i *ćemerima*. *Đerdane* nose obično djevojke. Oni su od biļura, okruglijeh srebrnijeh puca, ili od žutijeh novaca. Oni su prema kakvoći skupļi ili jeftiniji, a prema izradi ļepši ili lošiji. Nose se o vratu, a može ih biti dva ili više nizova. Male djevojčice nose đerdane od vrlo sitnijeh đinđuvica razne boje, koje vise o vratu sa mnogo nizova. Razumije se, da đerdane ne nose sve djevojke u opšte; nosi ih samo neki dio, a većina ih ńikako i ne nosi. Đerdani služe kao ukras prsima, a nose se samo svečanijem ili pazarnijem danima.

Žensko *prsteńe* se nešto razlikuje od muškog. I ono se dijeli na veće i mańe. Veliki su prsteni od srebra ili tuča. Gorńa ili spoļašńa strana je poveća ravnina, na kojoj se nalazi natpis žene, koja ga nosi, ili se nalazi krst. Mańi prsteni su od zlata, srebra ili kositera. Ovi prsteni su kao i burme, koje nose muškarci, ili s gorńe strane imaju jakik, koji je prstenom obuhvaćen. Djevojke ne nose prsteńe; ńih nose samo žene, i to: veće prsteńe na sredńem, a mańe na malom i domalom prstu. Ļudi nose samo po jedan prsten, a žene po dva, tri i više, i to na objema rukama, dok ļudi nose prsten samo na desnoj ruci, ređe na lijevoj. — Zlatni prsteni se kupuju u

Digitized by Google

trgovaca ili se grade u zlatara; srebrni se grade u zlatara, a oni od tuča i kositera takođe kupuju se u trgovaca po jeftinoj cijeni.

Pantapetima se kite nevjeste, rеđe djevojke ili postarije žene, a babe nikako. Pantapeti su zlatni, srebrni ili od kojeg lošijeg metala. Obično su poveliki, a ima ih i malijeh; na sredini imaju jakik od razne boje, a po izradi i obliku su različni. Razumije se, da su zlatni i srebrni mnogo ļepši ne samo po kakvoći, već i po izgledu i obliku. Pantapeti se nose na sredini prsiju; a za taj posao služi igla, koja se nalazi na unutraśńoj strani. Ova igla spaja oba kraja *ošvicâ,* koje se na prsima nalaze, i tu drži pantapet. Pantapeti su skoro ušli u običaj, a prije toga su se mjesto ńih nosile neke velike igle sa velikom srebrnom glavom.

Ćemere ne nose djevojke; ńih nose samo udate žene, pa i stare babe. Ćemeri su obično srebrni, ali ih ima po izradi i kakvoći od dvije vrste: *srebrni ćemeri* i *jakičari.* Srebrni ćemeri su obično sastavļeni iz pet ploča, koje su jedna do druge ivicama spojene tako, da se mogu previjati u sastav. Svaka od ovijeh ploča je po malo ugnuta, kako bi pravilnije obuhvatile stas tijela; one su poširoke, a sve zajedno liče na dugački pravougalnik, samo što je sredńa ploča uzdignuta nad visinom ostalijeh u vidu polukruga. Svaka od ovijeh ploča ukrašena je raznijem oblicima, a na sredini svake stoji po jedan poveći jakik razne boje. Na onoj sredńoj ploči na uzdignutom vrhu izrezana je opet drukčija figura na lik krune. Neki dijelovi, mahom sredńi, svakoje ploče pozlaćeni su, a tako i uzvišeni dio sredńe ploče. S obje strane ovog uzvišenog dijela nalaze se dvije sredńe spone, za koje su od jedne do druge utvrđeni trostruki srebrni singiri. Svaka ploča na unutrašńoj strani ima do dvije široke spone, kroz koje se provlači marama, da se s ńom može ćemer povezati oko tijela. Ćemer se nosi oko pasa, tako da sredńa ploča dođe na sredinu trbuha. Ćemer se ne steza dobro oko trbuha, nego stoji malo labavo. Za predńijem ńegovijem dijelom nose se marame od čišćeńa, a stare žene tu nose i *britve (kusture),* koje su češće puta privezane za ćemer sa srednijem lancem. — Srebrni ćemeri od skora su se počeli nositi. Prvi srebrni ćemeri bili su vrlo skupi, i ako sa prostijom izradom, jer su sadržavali dosta srebra; a sadašńi su mnogo jeftiniji, jer su sa mańe srebra, ali sa mnogo ļepšom izradom. Prvi ćemeri su stavali do 200 i više fiorina, a sadašńi se mogu kupiti za 30 do 60 fiorina, i to sa najfinijom izradom i čistijem srebrom. Prvi ćemeri su bili veliki, teški i dosta grubi, a sadašńi su mańi,

Digitized by Google

lakši i mnogo ļepši, a rade ih naši zlatari, koji se u tome poslu sve više usavršavaju.

Jakičari ili *pasovi s jakicima* razlikuju se u mnogome od ovijeh. Oni su sastavļeni iz dvostruke debele kože (đona od crevaļa), koja je široka za 1 decimetar i dugačka blizu 1 metar. Sredina ove dužine iskićena je velikijem crvenijem jakicima i okolo ńih sa srebrnijem pucima. Ovi jakici su po obliku nalik na elipsu, a toliko su veliki, da samo tri zahvate cijelu širinu. Ovakovijeh redova nalazi se po 10 i više, i zauzimaju samo predńu širinu u duļini od 4 decimetra. Okolo pojedinijeh jakika su načičkana srebrna zrnca, koja su po gdjekad i pozlaćena. Oba kraja ńegova su slobodna i na ńima su spone za vezivańe ostrag. No ima i takvijeh jakičara, koji nijesu srebrni, nego su ona zrnca od kositera ili tuča. Ovi pasovi su od davna ušli u narodnu upotrebu; danas ih je sve mańe, jer su srebrni mnogo lakši i ļepši, a pri tom i malo skupļi. Jakičari su teški i, kako naši kažu, gromoradni; osobito mladu žensku, a još koja nije ućena nositi ga, prekine preko pasa, gńeči trbuh; osobito škodi djetińijem ženama, koje ga nose, jer se ńegova cijela težina opre na trbuh. Dok nije bilo srebrnijeh pasova, ovi su bili vrlo skupi; po gdjekoji su stavali do 150 fiorina i više, a danas su vrlo jeftini, jer ih slabo ko nosi, osobito mlade žene.

Ćemeri se nose oko pasa, preko trbuha, a vezuju se ostrag ispod koreta. Ćemeri se nose obično pazarnijem i ostalijem blagijem danima, kad ženska ide na narodne skupove.

Djevojke i mlade nevjeste nose još i *brńice* ili *minđuše*. Brńice se nose na dońoj petļi spoļašńeg uha[1]. Brńica ima zlatnijeh i srebrnijeh, ali ih ima i prostijeh. One se kupuju gotove ili se naručuju kod zlatara. Razumije se, da brńice ne nose sve djevojke i mlade nevjeste, nego samo neki dio, a to više po varošima nego li po selima, a više svečanijem danima nego li radnijem.

Češļańe. (Kako se češļaju i briju muškarci.) Ļudi obično strižu kosu, a to se kaže *šišańe*, *potkidańe* ili *zakidańe kose*; a tako i briju bradu, to se zove *brivańe*. Brkove niti brivaju, niti zakidaju,

[1] Još djevojčicama do pete godine probuši se ta petļa, i to na ovaj način: petļa se dobro istre paprikom, koprivom ili čim god ļutijem, dok utrne i postane malo osjetļiva. Tada se probuši iglom i kroz rupu ostavi svileni konac, da rana ne bi opet zarasla. I ako se petļa istre, ali opet jako boli; ali djevojčica to podnosi trpļivo znajući, da se tijem sprema, da nosi brńice. Pošto rana izdravi i šupļina ostane, tada se počnu nositi brńice.

Digitized by Google

jer bi to bila odveć velika sramota. No ima i danas ļudi, koji nose podužu kosu; oni je nose spuštenu ostrag do blizu ramena, pa je tu i zakidaju, da ne bi odveć prerasla. Seļaci se obično šišaju kod drugijeh seļaka, koji su u tome poslu dosta izvježbani. Za šišańe je potrebit *češaļ*, rijetki ili česti, i *nožice*, koje po gdjeko zove i *makaze*. Kosa se ne zakida tako, da ostane odveć kratka, ni opet odveć duga, nego osredńe dužine. Otkidena kosa baci se na čisto mjesto, a ne u bunište ili koje drugo nečisto mjesto; a uz to pazi se, da se stavi i na takovo mjesto, gdje ne će vrapci doći, da je nose u svoja gńijezda, jer — vele — onda kosa otpada, postane ružna i slabije raste. — Varošani se obično šišaju kod berbera, kojijeh ima po svijem varošima. Kod ńih se za šišańe obično plaća od 5 do 10 novčića; a također se kod ńih i briju i za to plaćaju kao i za šišańe. — Mala dječica ne šišaju se, dok im se popuni godina dana od rođeńa; a tako im se i nokti ne potkidaju. Kad se ispuni godina, onda se zove mio čovjek ili žena, pa dijete pošiša. — Seļani se brivaju također kod drugijeh seļana, koji su u tome poslu dobro izvježbani; a takovijeh ima golemo, i dosta su rijetki seļaci, koji ne bi umjeli brivati. No ima i takovijeh seļaka, koji sami sebe brivaju uz ogledalo. — Ļudi se brivaju obično svake nedjeļe, a po gdjekoji i jedan put u dvije nedjeļe. Za brivańe je potrebita *britva, gladilo* i *remik*. Britva se ili kupuje u trgovaca (ove su kao i berberske), ili se kod kovača prave od *köse* (sprava za košeńe trave), ili se u *brijačicu* pretvori obična britva *(kustura)*. Gladilo je mek kamen, na kojemu se britva oštri; ali prije treba gladilo namazati sa slatkijem uļem (zejtinom). Pošto se britva naoštri na gladilo, tada se oštri na remik, koji je dosta tvrd te ispravļa brid (rijez) od britve.

Ļudi se obično češļaju svako jutro, osobito varošani i malo otmjeniji seļaci. No ima i takovijeh, koji se rijetko češļaju; takovi su mnogi starci, kojima se je teško naviknuti na svakodnevno češļańe, pošto je skoro, za ńihova doba, ušlo u običaj češļańe. Za češļańe služi *češaļ*. Češļeva ima dugačkijeh i kratkijeh, širokijeh i uskijeh, sa mańijem ili većijem zupcima s jedne ili s obje strane, drvenijeh, kostenijeh ili gvozdenijeh. Po varošima se najviše upotrebļuju kosteni, a po selima drveni. Ovi drveni češļevi su dugački malo više od pola decimetra a široki malo mańe; oni su s obje strane zupčasti, i to s jedne strane su zupci česti a s druge rijetki. Drveni češļevi se kupuju po 3 do 4 novčića, a kosteni i gvozdeni su skupļi; a jedni i drugi se nabavļaju sa strane (izvan Crne Gore). — Za češļańe se kosa spremi, kad se malo protre kvasnijem rukama, pa

Digitized by Google

se onda češļem razdvoji kosa na desni ili lijevi zalisak, ili, kako kažu, *proplanak*; ili se sva kosa zavrne naviše preko glavė. Rijetko ko razdvaje kosu na sredini čela, jer bi to bila sramota, pošto je tako samo žene razdvaju.

I danas ima dosta postarijih ļudi, koji pamte, kad su ļudi nosili dugu kosu, a kad se nijesu češļali i kad se nijesu brivali kao danas. Tada su ļudi nosili dugu kosu, ili, kako naši kažu, *perčin*, koji je neočešļan visio ostrag u podužim pramovima. No nije opet bio toliko nesnosan i prevelik, pošto su se tada ļudi brivali, kao i danas što se briju Turci, t. j. brivali su ne samo bradu, nego i veći dio lubańe; samo je zadńi dio tjemena bio obrasao kosom. Prvi je Kńaz Danilo I. Petrović-Ńegoš (1851. do 1860.) ukinuo brivańe glave i nošeńe dugijeh perčina, a uveo običaj šišańa i češļańa. Tada su mnogi ļudi nosili i *čalme* oko glave, kao što danas nose Turci; ali je i taj običaj ukinuo neumrli Kńaz Danilo. Ovaj se je običaj uveo iznenada i naprasno, zato je i našao opirańa i protivnosti; ali odlučna voļa Danilova uspije. No ima i danas takovijeh, koji podržavaju svoj stari običaj pri šišańu i brivańu, te nekoji starci i danas nose dugu kosu i brivaju nešto od lubańe. Do toga su i naši stari popovi (sveštenici) slijedili tom običaju šišańa i brivańa, a do skora su brivali bradu; ali blaženopočivši Mitropolit Ilarion Roganović († 1882.) zabrani brivańe brade. Kao što se je teško uvodio običaj šišańa i brivańa, tako i običaj češļańa. Ko se tada počeo bio češļati, govorili su mu drugi: „Gladuni se kao žena". Zato se sporo usvajao taj vrlo krasni običaj, pa i danas ima ļudi, koji se baš vrlo rijetko češļaju, osobito oni starci, koji još briju lubańu. Današńi mlađi naraštaj drži kosu i glavu dosta čisto, kako češļańem, tako i šišańem, brivańem i prańem. A u tome ih najviše danas upućuje škola i učiteļi.

(Kako se češļa ženska čeļad.) Mala ženska djeca obično zakidaju kosu kao i muška djeca; ali malo veće djevojčice, počińući od 6. do 10. godine, ne zakidaju je, nego je pušte da slobodno raste okrećući je češļańem ostrag. Pošto kosa naraste, da se može zaplijetati, onda se počińe uplijetati. To obično nastupa od desete do četrnajeste godine. Tada djevojčica uplete kosu samo u jednu *viticu* ili *pletenicu*, i to ostrag za potiļkom; a ta vitica visi niz leđa. Vitica je upletena od tri podjednake strüke kose. Dok djevojke tako nose kosu, one još nijesu stasale, ili, kako naši kažu, *prispjele* za udadbu ili udaju. Djevojke za udaju drukčije nose i uplijetaju kosu. Najprije je razdvoje sredinom čela preko tjemena do potiļka, pa onda

Digitized by Google

desnu polovicu kose upletu više desnog uha u jednu viticu, a lijevu polovicu više lijevog uha opet u drugu pletenicu. Kad se kosa tako uplete, dobiju se dvije pletenice. Sad se one preko potiļka previju jedna kroz drugu ili jedna pored druge, pa se desna pletenica sprovede iznad lijevog uha a lijeva pletenica iznad desnog uha, a okrajci ńihovi sastave se i povežu iznad čela na sredini lubańe. Povrh ovako uređene kose i glave nose se kape, koje pokrivaju ozgo glavu i pletenice, a mnoge djevojke nose povrh kape marame ili *faculete*. Koja djevojka uplijeće kosu u jednu viticu, ona je češļa preko glave, a koja je uplijeće u dvije pletenice, ona češļa desnu polovinu niz desni obraz, a lijevu polovinu niz lijevi obraz.

Udata žena razdvaja i češļa kosu kao i djevojka, samo pletenice drukčije uplijeće oko glave. Pletenice najprije ne previja preko potiļka, nego preko tjemena, pa onda desna pletenica prolazi iznad lijevog uha, a lijeva pletenica iznad desnog uha, pa se ńihovi krajevi sastaju i privežu ostrag na potiļku. Kad je kosa tako uređena, onda glava izgleda kao da preko tjemena prolazi kakav podebeļi obruč. Za ovaj obruč kose prikopčana je crna krpa, koja visi niz leđa.

Djevojke s kosom nikako ne pokrivaju uši, ali veći dio udatijeh žena pokriva, i to pletenicama, koje ih uplijetańem pokriju. Mnoge mlade žene izostavļaju taj običaj, pa ostavļaju uši slobodne.

Da bi žene lakše češļale i uplijetale kosu, one je mažu sa nekom gustom tečnošću, koja se zove *mazańe*. To mazańe se obično sastoji iz slatkog uļa, octa, nešto žutog voska i raznog mirisa. No ima postarijih žena, koje se mažu lojem, svińskom mladom mašću ili i salom. Od prije su žene kosu većma mazale mašću nego li danas.

Djevojku od udate žene lako je raspoznati. Djevojka nosi kapu, a krajeve od obje pletenice veže na tjemenu; a udata žena nosi krpu na glavi, a krajeve od obje pletenice veže ostrag za potiļkom.

Naše žene niti zakidaju svoju kosu, niti je kome god prodaju, niti opet nose tuđu kosu.

Digitized by Google

Visoko u Bosni.

Narodni život i običaji.

Napisao Frańo Murgić[1]

Priroda.

Kraj i mjesta.

Ova je građa iz Visokoga u Bosni, okružje sarajevsko, kotar visočki a gradska općina u Visokom. Visoko se pruža do srhińskog potoka pri na sjeveru, sa zapada do balibegovićkog potoka, pram jugu do na Ulakovac, na sjeverozapadu do na Grad, a na istoku do poriječke džamije. Tako se je računalo za otomanske vlade po t. zv. tetimi (granici). Domaći ļudi, podaļe komšije, a i službeno zovu mjesto Visoko.

Mjesto je razdijeļeno na 5 džemata, a džemati imaju sela. Džemati jesu: Hadži Ibrahim mahala, Šerefudin, Hadži Muruvet, Hadži Hasan i Alaudin. Hadži Ibrahim ima dva sela Zbiļe i Grad. Šerefudin ima Čekrčiće, Balibegoviće, Bańer, Kulu Baner i Ozrakoviće. Hadži Hasan ima Tankčiće. Alaudin ima Arnautoviće, Muliće, gorńe Moštre. Hadži Muruvet ima Topuzovo poļe, Muhašinoviće, Biskupiće i Srhińe. H. Ibrahim vuče se s Grada do na Krstac više Zbiļa, do Bańera i Čekrčića i unutra do Šerefudina, naime od sjeverozapada pram zapadu, pa se okreće pram jugu. Šerefudin vuče se od ispod Grada od sjeverozapada, pa ide pram zapadu i pram jugu i đenesa (graniči) s Hadži Hasanom i H. Muruvetom. Hadži Hasan đenesa s Alaudinom, H. Muruvetom i Šerefudinom. Alaudin počińe od zapada i ide pri na sjeveru.

Po statistici od 22./4. 1.895. broji samo mjesto Visoko 3.897 dušâ, dočim gradska općina sa tim džematima i selima 5.130 duša broji. Zbiļe broji 138 stanovnika, Bańer 218, Tankčići 48, Arnautovići 136, Mulići 158, Gorńe Moštre 122, Topuzovo poļe 122, Muhašinovići 81, Biskupići 67, Srhińe 205.

[1] po kazivańu Ahmet-čauša Hudinovića i Halila Vranca.

Digitized by Google

Gore i vode.

Hadži Ibrahim je brdovit, Šerefudin je brdovit; — Bańer, Kula Bańer i Hadži Hasan je malo brdovit i to Tankčići; Alaudin je ravan u svemu; Hadži Muruvet je dosta brdovit. Sa zapadne je strane Kondilska planina, sa juga je Ulakovac a sa sjevera uz Bosnu Gorsko brdo, a više Zbiļa je Krstac. Kondilske planine su ovi dijelovi: Stijenska gora, Vsińe, Zimačka bara i Utržje, Crna bara, Lisovačko brdo, Kalić brdo i Kondilo. Od Ulakovca dođe prvo Miļevci, Slapničko brdo među Slapnicom i Porječanima i Gorskim brdom i slazi do Čatića, a više Kakań-Doboja je Piļevina i Radina glava. Najniži dio brda zove se: *pod brdom*, kad se peńem gore, kaže se: *uza stranu*, a kad sam izišo gore, kažem: na *vrh* brda. Kad sam na vrhu Ulakovcu, onda sam na *glavici*; na Miļevcima izišo sam na *ravan*, kod Gorskog brda izišo sam na *kosu*, u Zimačkim barama i Utržju kad iziđem na vrh, kažu: *gradina*, izišo sam na Radinu glavu; kad iziđem na vrh Piļevine, kažem: izišo sam na *plandišće*; u Kondilu kad se dođe na vrh, kažu: izišo sam na *šupļu stijenu*; na Krstacu kažu: izišo sam na *vrh* brda.

Otud brdo, otud brdo, onda je u srijedi d ô. Vilin dô on je među stijenama, Duboki potoci, Lađice, Jezero (jer voda zimi leži), Strane, Dolije, Kotline, Bare, Podilijina, Carica, Usjeline, Goranski potok, Veļak, Stogić, Zagorice, Poļana, Psinje, Grajani, Goduša, Kao, Jelašje, Vidovići, Orļe, Potoci, Crni potoci, Ćatići, Kadarići, Ļubnići, Leševići, Poļani, Mengaj, Kruška, Kula, Kopači, Vratnica, Isakovići, Bańer, Smršnica, Lužnica, Ćajno, Dobre vode, Holići, Višegrad, Ratkovci, Ćifluk, Potok, Biškupići, Muhašinovići, Zimča, Mońari, Dobrińe, Gora, Ćatići (drugi), Vlajćići, Stuparići, Zbiļe, Smreka, Bańer, Potoci, Veruša, Liješevo, Mestovci, Bańaruša, Plahoļe. To su dolovi u ovom kraju.

Kamen se vadi u Sjelinama, Podgoranima, treba za kuću i klanicu. Vade ga škutori, pa ga prodaju. Ne znam, da li se ovdi igdi kopa ćumur (ugļen) za mašine; u ovom se đevaru našem ne vadi ovi vatreni, što goni mašinu. Do sad se je vadio u Smršnici i u Bjelom poļu, sad se više ne vadi. Pale kreč u Tušńićima i u Grajanima nekad te nekad; pale đađa i u Kralupima, prže đađa i u Goduši, ali malo. — U našoj nahiji (đevaru) nema rude, ali u fojničkoj nahiji tamo ima bukader (mnogo).

Vode su ove: Bosna, u ńu se ovđe stječe Fojnica, a u Fojnicu kod Kiseļaka Lepenica. One ovuda prolaze, ali ne izviru u našoj nahiji, nije im kajnak (vrelo) u našoj nahiji. U Fojnicu stječu: Kre-

Digitized by Google

ļišćica, teče niz Kralupe ozgora, Godušćica, teče niz Godušu, Kraļevac potok, Tušńički potok, Perutac potok, Štroca, Goransko vrelo, Grajanski potok; a ima ih dosta, pa ļeti presuše, ko Veļački potok i Ojarde. U Bosnu se stječe: Misoča i Stabńa, Srhińska rijeka, Arnautska rijeka teče s Lužnice, Ćatićka rijeka, Radovaļska rijeka, Moštrańsko vrelo, Vratnički potok. Kajnaci se zovu kao i potoci n. pr. Kraļevačko vrelo, Perutac, Lađice kajnak, Oštrotac kajnak, od Bosne se zove kajnak vrelo Bosne. Više Moštra ima jezero golemo i u ńem vataju pijavica, a zovu ga u Paļikama „jezero prema Krdaševoj kući“. U Lađice iduć tuda gori uz Križ ima jezero, ali prisuši, nema mu imena, u paši je to jezero, kud hajvan (stoka) hoda. Bare zovú *žabjak,* ima na Perucu, bio je na Čerpićima, a sad se uziratio (presušio), sad biva oru. — U Vilinu dolu ima jama, more bit dugačka, dušo si mi medena, do $^1/_2$ klm. poprijeko kroz zemļu. Ima jama, kad avǵije (lovci) idu u lov, pa im lisica uteče u jamu, pa joj ništa učinit ne mogu; takove jame ne imaju imena, nego ih ima u Dubravicama, uz Kralupe.

Uz rijeku su dvije obale, voda teče *rivinom* (koritom); di je u vodi vrlo duboko, ono se mjesto zove *trńatak*, *crniš* u Bosni, a u Fojnici *vrutak* (vir); gđe voda zavija, tamo kažu *svrtak;* rukavi kod rijeke zovu se *rastoka;* kada voda teče po ravni, pa dođe na strmenito, onda se veli da *skače.* Fojnica stječe u Bosnu i ončte se zovu *sastavci* (ušće). Pritoci se zovu *prijetočice.* — Ona voda, koja je dobra piti, zovemo *laka*, koja ko udi, ona je *teška*, jer napińe u trbuhu. Ovđe da svaka voda safuniku, kad se haļine peru i ćevrme (nosni rupci), žene opet sebi peru ćember i ašmak, u što se zavijaju, nek je bijelo, biva oprano.

Topli kajnak nema ovdi, slani kajnak ima u Moćuhu, ali za ń niko ni mukaet, zovu ga Moćuh. Kisele vode nema u nas nigdi već u Fojničkoj nahiji na četiri mjesta u Kiseļaku, pod Paležom, Bjelolovcu, kod Gromiļaka u Milodrači. Nema takvije' ļekovitih voda, da ima čovjek od ńih kakvu fajdu ili malijat (izliječit se od čega).

Zemļe.

Šuma je u Topuzovom poļu mala, nije krupna, zove se Ravne, kod dubokije' potoka. Ta je šuma za ispašu (pašńak), jer po ńoj hoda hajvan (stoka) iz Topuzova poļa i visočki'. U toj šumi, jer je mala, ne može čovjek usjeć japije (građe). Livade i ńive ispod te šume zovu *bare.* Šuma Dubravice više Topuzova poļa nama došla onamo do Srhińa, mala je, u ńoj je hajvanska paša, ispod ńi'a su

Digitized by Google

ńive i livade. Ove ńive zovu Putńići. Šuma za Javorom zove se Jehovina, mala šuma, u ńoj pase hajvan, ńive ispod Jehovine zovu Kravjak i Dolije. Šuma Bańaruša ili Kovrag je mala ispaša za hajvan. Ńive i livade zovu Dolije, jer su među dva brda. Šuma Goransko brdo mala je, hajvan tud pase, ispod su ńive i livade došle do sela i zovu se Dolovi. Psińe je mala šuma, paša za hajvan, otud se đakad dotjera drva, i ńive se zovu Psińe. Cjetnica je sitna šuma, ispaša i ńive se zovu Cjetnica. Više Muhašinovića je Topuzova kosa (od soja Topuzovića), mala šuma, može se usjeć sitni' drva, ńive se zovu Muhašinovići. Zimačke bare to je krupnija šuma, ispaša hajvanska, ńive i livade zovu Bare. Stogić ima krupne šume, kuće su došle od sela Grajani taman do ńiva, te ńive zovu Grajani. Kraļin je krupna šuma kod Tušńića, ńive zovu Kruška. Goduša je sitna šuma, ispašu zovu Plahoļe, ńiva je samo jedna, mogu stat na tu krčevinu do 3 tovara usjeva, i tu ńivu zovu Plahoļe. Holići selo imaju šumu i ispašu Gradac. Selo Ramadanovci i Dantovci imaju ispašu Rogińe. Trusač je paša od selâ Kralupi, Kao i Oštre strane. Selo Vidovići imaju šumu i pašu Jelica. Od Catića paša zove se Ļuboje. Paša od sela Laševića zove se Vraca. Od Ratkovaca paša zove se Brdo i došla je do mulaluka (granice) sarajskog. Krńače i Bišćevci i Breza su Kralupske paše.

Uzduh i vrijeme.

Ļeto traje od Jurjeva do Kasuma (Mitrov dana po Julijevu koledaru računajuć vrijeme) 6 mjeseci. Najviše pada ļeti sitne kiše i onda kažu, da je *porosila*, a kad je lijepa kiša, zovu ju *rodna kiša*. Krupa pada đakad ļeti i ovđe, no ne učini zarara (štete). Kad je oblačna noć, nema rose, kad je vedra, ima. I ļeti i zimi ima jugovina i sjevera; drugog vjetra nema. Mraza ako nema med Gospojinama (Jul. kol.), nema ga do Kasuma. Kad su od kiše velike kapļe, zovu je *bušnak*, on može saprat ńive, koje su u strani, ne će u râvni. Kad kiša pada samo u jednom kraju, zovu ju *nagon*, ili: natjera se; kad je ima svakud, zovu ju: lijepa kiša; pa ako takva kiša pada od pola dana, pa zađe u noć, zovu ju: *prijemok*, jer odmekne zemļu. Iza ļeta dođu mrazovi i traju do snijega, a kad snijeg počme padat, onda zima i jest.

Velika je zima oko Bozguna (Božić po Jul. kol.). Kad je najveća zima, reknu *zahmerije* (zovu te dane). Zima bude velika, išćera od 25°—27° deređa. Kad je velika zima, nekad tako se je dogodilo,

Digitized by Google

da je čovjeku zamrzo prst i osto sakat. Kad je snijeg sitan, kažu mu: *oblić*, kad je krupan, reknu mu: *hļapavac.*

Vrući se dani računaju dva mjeseca: mjesec prid Aliǵinu (Ilija prorok, turski Alija; Jul. kol.) i mjesec po Aliǵinu. Najvrući dani zovu se *hamsini.* Vrućina mrvu osvoji zimu, bude za 2°—3° deređe više topline neg studeni. U hamsinima se ne može ostat sakato, a u zahmeriji more. Hamsini su rekli zahmeriji: da smo mi na tvom mjestu, mi bi zamrzli lonac za vatru i mi bi ga opet otkravili.

Primaļeće prije Blagovijesti dođe, pa do Jurjeva (po Jul. kol.) i tad pada najviše kiše, pri čem će ļeto nastat. Oko Jurjeva pušu najviše vjetrovi. Kad snijeg ide sve u havrhtiju (vjetar duva, a snijeg se u zraku vitla u kolobarima), tomu kažu: *babine huke.* Hamsinovih dana ima 25 ļetnije'.

Zima je žestoka, ledi vode, ledi mline, sledi se Bosna i końi prilaze preko. Ļeto je vruće, ali kiša razgaļuje.

Tlo.

Zemļe ima tri rinka (vrsti): kamenite, ilovaste i horne prahuļe. Kad kiša pada, onda ona voda, koja teče niza stranu, rovi zemļu; koja je ńiva ravna, nema joj zarara (štete), jer voda prisuši. — Poplava je jeseni, traje 2—3 dana, pa i heftu (sedmicu).

Cijena je zemļi dobra. Gđe se može usijat tovar usjeva (100 oka), lijepa zemļa taka stoji 200 for. Kad je lijepe zemļe, dosti je tri tovara usjeva; to može biti dosti za petero čeļadi, i onda mogu biti miran godinu dana, samo da izrani, da budeš serbes.

Biļe.

Trave su ove: pirika, vlasuļa, đetelina, trubaļika, gladišika, gorušica, kukoļ, gra, češļuga, habdika, mļečac, prišak, gavez, kostoboļa (samo u Zimči), hren, udarčeva trava, ćemerika, šćabļika, gujina trava, metiļ, žara (kopriva), žabokrek. Ļudi jedu jagode, gļive (pečurke, mliječnice), sijerak, srijesnoš, kupine malo, reduše, šipovinu, glogovac, smrekove bobe (od ńih turšija vrlo lijepa) i od trńinica, krastavica, patliǵana (paradajz), paprike (bude turšija vrlo lijepa).

Za lijek kupe ove trave: žaru, udarčevu travu, ostrugu, repno lišće, kundrukovo lišće, sodola, srćenik, bijeli luk, vratić, opi i pelin. Za hranu i steļu hajvanu (stoki) sijeno i slamu, detelinu, priješak (za ovce najboļe), žaru (svarit za kravu, da dadu dobro varenike). Za nastor uzimļu slamu, lišće i paprat. Za bojeńe (bojadisańe) uzimļu brezova lišća, da bude žuto; jeńova lišća i sredńe kore (liko),

Digitized by Google

da bude mrko, jasenova kora se svari, pak se boji sukno i čakšire mrko. Od drva alađira skupe se bobuljice (rod), istuku se, saspu se u vodu, pa voda dobro pozeleni; onda se zeleno boji. Za pokrivańe kuće ima ražova slama; šaše je nestalo.

Gizdaju se (kite) ružicom, nevenom, bajturanom, paparosom, carevim okom, prijemogom, drijemovcem, listacem i hergovanom.

Djeci prave ćalgije od zovike, krupne zobi i šaše. Za druge potrebe ima vratić, gorušac kamen. Za svećeńe u crkvi: bosiok, ružice, đurđini, carevo oko, ruta, karanfil, božje drvce, šemboj, ńana, vrba, katmer, albaber, šimšir. — Rad zarara čupaju gorušicu, kobić, piriku, kobiljaču, osat, gra, kukolj, vlatac, gorčac. — Za repuh, bocu, zvonac, šćabljiku niko ne mari.

Mogli bi imat korist od gladišike, dok je mlada, jedu je rada ovce. Habdika, kad zazrije, onda se pobere sjeme, pak se jede, kad je čovjek slab. Šipak je dobar rad zdravlja; kupi ga gđeko. Trńine kupi svijet dosti zarad turšije. — Od otrovnih je ćemerika; kad je čovjek ubere pa svari s kukuruzom i baci kokošima, malo će koja ostat. Kukurijek kad se svari, pa se one vode napit, eto otrov, i žena, koja ima u trbuhu dijete, odmah pobaci. Vrlo malo ima drača, da mu narod ne bi znao imena.

Životińe.

D i v j e z v i j e r k e, koje se love i ubijaju radi hrane: zecovi, srne (brekeću), divje krme (rokće), divokoze (brekeću); radi zarara: vukovi (viju), medvjed (mrmlja; neki jedu), lisica (laje), ćvorići (hvataju ih u gvožđa), divja mačka (dreči; neki jedu), napokon poljski miš.

Zarar, što počine zvijerke, je golem. Medvjed od jednoč učini zarar po 500—800 groša: ubije vrijednog vola. Zvijerke zalaze u planinska sela i pokolju na godinu po 50 glava hajvana. Neka se šćenad (psi) odbila od kuće u šumu, pa traži, šta će izjest, pa napadaju na koze i ovce. Puh ukida voće, jazavac baš nagrdi kukuruze, hrčak tare žito (kad ga zateče, insan [čovjek] ga ubije, mahsus ne iđe da ga ubije). Ovije' zvijeraka bilo je prije puno više; ima već dvije tri godine, otkako ih je mańe, jer ih Švabo truje.

P t i c e. Oko kuća se drže: svraka, čavka, lastavice, vrepci. Kumbrikuše drže u kafazu. Po ńivama i livadama ima najviše sitnih, a to su: vrebac, žutica, prepelice, gavranovi, jastrebovi, orlovi, šućuravica (pjevica), kusovica, bulbul (slavulj). Sokolova ima malo, jer izbjegoše, a divji' golubova ima dosti. Po šumama ima žuna zeleni'

Digitized by Google

i šareni' (pa kad udari u šuple drvo, turuče), kreka, krešćalica. U vodi živu: divja patka, divja guska, ronac, divja čapla, divji labud — bijel kako snijeg. Neke ptice pod jesen odlaze, a u primaleće dolaze; to su ždralovi i lastavice. Ždralovi sele u hrpama, jedan je prvijenac i starješina; oni putuju dan i noć, malo će kad past, da počine, samo kad ne vidi, ako ga zateče magla i mrak, onda se spusti na brdo. Kad putuju, stoje u zraku ko klin, a u klunu im uže. Od nogu ždralovi' prave svirale.

Fajde ima od pataka, gusaka, kokošiju, golubova, tuka i prepelica. Ptice zararkińe su čavke, vrane, svrake (jer ubijaju žito i voće; odnijet će i pile); vrepci (jer piju prohu, piju šenicu, piju ječam); jastrebovi. Orlovi ne čine nikakva zarara ni zijana; ako hajvanče ugine, pa ga zguliš, onda oni panu oko ńega i za pô sata će izist, jer ih je po pedeset; krupni su, golemi, veći neg tuka i guska, a bijeli oko vrata. I u orlova ima starješina; kad on pane, onda i drugi panu, pa dok on ne počme jest, ne će ni oni, pak kad se saberu, pritisnu oni sebi, oni sebi.

Svakoga je mahluka bilo prije više, pa i ptica; sada ih je mańe, jer pobi svijet. Ptica nema doista, komu narod ne zna za ime.

Najveća je *riba* mladica. Neki dan je ulovio jedan mladicu od 8 oka i prodo je za 10 fl. Za ńom je mrijesnica, lipań, jal, klijen, šaran, krka; pastrva je u maloj vodi. Jer svijet vata i prodaje ribu, ima je dosti, a neko nekom peškeš čini s ribom (nadari). Jedan ribar može uloviti po 20 oka ribe. Najviše ima ribe mrijesnice. Najviše je ima o Blagovijesti, kad se bije (mrijesti), pa do Jurjeva. — Ima *rakova* i do po oke teških.

Gmazovi. Guštera u ovom kraju ima, i to: zelenbaka, druždevńak i šlepić. Ima i guja, a to su: velika smotula, šarena guja i žuta guja. Najluća je šarena guja, pa žuta guja. Kad insana ujedu, onda bitiše, ali ima trava, pa baju, pa ta trava pomože. Hajvan kad ujedu, onda se napne i crkne, a ne vidi se, di ga je ujela. Žaba ima mnogo; malim kažu: žabice, onim: žabe, a onim velikim: korńače. Ni od žaba ni od guštera nema ni fajde ni zarara.

Bube. Na čovjeku, ko se ne pere i ne čisti, ima ušiju, buha i stjenica. U kući ima pajučaka i bauka. U žitku ima žižaka. U halinkama živi žuga. Na hajvanu ima ušiju, krpeli, grčevi i obad. Na bostanu (povrću) ima buba, koje zijan čine, a to su kupušńaci. Ima i na žitu buba, na travi malo, na voću ima i to na šlivama, jabukama i kruškama, a to su žuti i bijeli lepir. Na šumskom drveću

Digitized by Google

ima malo buba; bilo je do sada, a sada slabo. Otrovnih buba nema, da ubode, pa da mu dokuniše. Gusjenice čine mali zarar. Ima i spuževa i glista (crvi). Nije od ńih ni tolike fajde ni zarara. Svakoga spuža jedu.

Tjelesni ustroj.

Općeni ustroj tijela.

Najviše ļudi ima sredńeg boja, malije' ima više neg visoki'. Ima visoki' i od 2 metra, osredńi su $1^1/_2$ m.; mali su visoki po dva aršina. U ńih je glava najviše okrugla. Obrazi su im najviše okrugli, nos je u nekog golem, u nekog malen, a najviše su sredńi; ima ih dosti i bez nosa (sifilis). Kosa je najviše plava, koža bijela (u Cigana crna). Očiju ima najviše crnije', pa žutije', pa zelenije'. Komu kosa ide u usvrtke (kažu: na kangale), takovih je rijetko: ko je pîs i ugursuz, tomu je taka kosa. Ļudi, koji su rutavi, ima dosta.

Osobite pojave.

Jakost. — Debļina. Ļudi ima baš dobro jakije', a nema baš tako slabije'. Ima i neobično jakije' ļudi: može 100 oka nositi lako. Najjači je Mehmed Trkļa: nosio je trkļu 92 oka tešku dva sata hoda; onda za ńim Hasan Kesić. Srbi nisu tako jaki kako Turci.

U staro su doba (vaktile) bili jači ļudi. Halil Vranac je vidio, gđe seļak u Sarajevu skide samar s końa i natovari 100 oka soli, pa samar i sô natovari na końa. — Ļudi su baš mršavi. Najdebļi je Mujo Burić: ima blizu 100 oka.

Plodnost. Ļudi, koji imaju jednu ženu, imali su i po dvadesetero djece, a koji drže po dvije žene, rodili su i po dvadeset petero. Ima žena, koje na jednom rađaju i po troje djece, a nema godina, kad ih ne će po nekoliko po dvoje rodit. Ima od prilike žena oko 10, koje nisu nikad rodile. Ima ih i takovih, kad joj čovjek mre, ili je otpusti, pa se uda za drugog, onda ima djece. Halil Vranac nije čuo, da bi ovdi što drugo osim neplodnosti bilo krivo, da žena ne rađa.

Dugovječnost. Najviše ih mre od 50—60 godina. Djeca mru, pa i ne mnogo đađa u mjesec dva dana jedno. Starih ļudi nema puno. Najstariji su od 80—90 godina. Prije su ļudi dobro duļe živili.

Dodatak. Dijelovi tijela. Cijelo tijelo zove se trup. Ozgor je glava, na glavi je kosa, a sprijeda obraz, nos i usta, čelo, oči, pod i nad očima su kapci: oni zatvore oko; nad okom je obrva, a na

Digitized by Google

kapcima trepavice; onda su gubice a na gorńoj su gubici brkovi, a po obrazima i bradi brada. Zubi ima u insana 16, niš više. Zubi su u ćejnetima gorńim i dońim; sprijeda su prvi zubi, a oni, što se ne vide, kutńi. Glava stoji na vrata. Sprijeda je na vratu jabučica. Na gorńem su trupu prsa i ramena, a otraga leđanica do krsta, sa strane su rebra. U prsima je srce i ģigerica, dušnik i grkļan. U trbuvu je crijevo; želuca insan nema. O ramenima su ruke. Ruke imaju gorńi i dońi lakat, a pri kraju gorńi i dońi dlani, a na dlanima su prsti. Palac zovu: veliki prst; do ńega je: drugi, do ovog: treći, pa: četvrti i peti prst. Pod gorńim je trupom dońi trup, a to su noge. Noge se drže kuka. Noga ima debelo meso, u pregibu je koļeno, a dońi je dio list. Ispod lista one koščice zovu sglavci. Na taban se staje, a otraga je peta. Na tabanu su sprijeda prsti, a zovu se ko na ruci.

Čovjeku, koji ima crnu kožu, kažu: arap, a koji je malo pocrn, kažu: sija; ako je crvene, zovu ga: crvenak; ako je plave, zovu ga: plavota, ako je skroz bijele kože, zovu ga: bjelušan. Ko ima crvenu kosu, zovu ga: crvenković; ako ima crnu kosu, onda je: sija; ako je plave kose, onda je: plavac. Ko ima zelene oči, reku mu: zelenak; ako ima črne oči, onda je: sija.

Debela čovjeka zovu: dežmak i dembel, a mršavoga: suša. Čovjeku, koji je visok, kažu: batal boj, sredńemu kažu: sredńi boj; koji je skroz malen: kućuk.

Ko ima fine obraze, kažu mu: prikladan, pristo, lijep; ko ima dugački obraz, kažu: dugońa; ko ima veliki nos, kažu: barbusan. Komu gubica ide na krivo, kažu: krivoust; kad dońa gubica iskoči pred gorńu, kažu: gubičan. Ko nema kose na glavi, kažu da je: ćelav ili hamliv; ko je grbav, kažu mu: zguro; šepavom kažu: topal; kad svako oko gleda na svoju stranu, tomu reku: šašiokast.

Bolesti. Kad je čovjek bolestan, kažu mu, da je: hasta, a bolest zovu: hastaluk. Najviše obole od vruće: čovjek se razboli, pa ne zna ništa za se, bolest ga baci u neznan; groznica ga trese, pa da na ń metneš tri jorgana, sve drće od zime.

Najviše umiru i ļudi i djeca od nazime i vrućeg hastaluka. Mnogo dijete umire i od srdoboļe (kad iđe krv od ńega).

Kad se čovjek opeče ili poreže, to se kaže: pozlijedio se je. Zaraslo mjesto zovu: jakija (brazgotina). Kad ujede zmija ili šćene, pozlijeđeno mjesto zovu rana. Rane zovu čireve; to je dobro ko ih ima, jer mu se čisti krv. Kad netko teško radi, pak mu odebļa koža (žuļ), kažu, da mu se je koža potpriļila.

Digitized by Google

Bolesti su kože: lišaj, musjain (izaspe se po insanu, pa sve da mu se drpat, to je *srab*). Sramotnu mušku bolest zovu: besauk, a žensku sramotnu bolest: hesab.

Kad nekog glava boli, reku: nastup; ako ga vrat boli, reknu: iskrivio; ako ga oči često bole, reknu: nastup na očima; kad uši bole, reknu: zaušnice; ako ga gubice bole, reknu: vatra; kad ispadaju nokti, taj hastaluk zovu: zanoktice; kad nekomu spada kosa iliti muškom ili ženskom, taj se hastaluk zove: mujasin. Prsoboḷu zovu: sanđija; kad kosti bole: kostoboḷa. Kad žensko ulove trudovi, tu bolest zovu: klini.

Čojek, koji vidi kojekake ḷude i strašila, — to je čovjek od Boga, jer on to vidi, ńemu je Bog dao tu snagu, da to vidi samo on (u narodu je uvažen; mi bi ga zvali prorok), a zovu ga: evlija (božji čovjek). Ko je bez razloga veseo, to je sajtarija. Ko je bez razloga žalostan, kažu mu: veremli čojek (brižan). Onomu čojeku, komu se ne more dokazat, reknu: budala. Kretina nazivaju: matu. Ima, vjeruj mi, puno ovuda budala.

Životne potrepštine.

Selo i okolina.

Prostor oko mjesta zove se tetima. S južne strane dođe se testom iz Oǵaka, s jugozapada dođe se testom iz Kralupa i Gorana, sa sjevera dođe se testom iz Topuzovog poḷa. To su tri arabanske (kolne) teste. Kuda može ići koń, tomu kažu: put, a kuda ide samo pješak, to je staza. Put vodi u Muhašinoviće (muhašinovićki), ḷeševski, put u Srhińe, u Tušńiće, put kroz Lešehoviće, pa na Vraca; put na Grad zovu: Klisa ili uz Klisu. Staza vodi u Tušńiće kroz Stjenu goru. Put između ńiva zovu: ulica. Ulice se zovu po ńivama, n. pr.: ulica u Kopačima, ulica u Smršnicu. Ulica Podbań vodi u Arnautoviće i Ozrakoviće, ulica Nalaze u Poriječane iza Arnautske rijeke.

Prijelazi se prave tako, kad je voda malena, da nameću kameńa poprijeko rijeke, pak tuda prilaze i ḷudi i końi; takav je prijelaz na Arnautskoj rijeci. Ćuprije (most) su tri: ćuprija kod grebḷa (grobḷe), ćuprije na Varoši i bučka ćuprija. Brvina je na Fojnici zarad tabaka (kožara): tu kože kreče baš u samoj kasabi.

Sela su sva na brdima, odmaknuta su od vode. Uokolo Visokog su šume. Ispaše su više Topuzovog poḷa pri na sjeveru od kasabe. Livade i ńive su po ravni odma uz mjesto uz Bosnu s te i te obale,

Digitized by Google

a uz Fojnicu su na lijevoj obali. Bostanluci su izvan kasabe; vrtovi su oko kuće.

Ǵemat Haǵi Ibrahim ima ove mahale: Perutac (ime mu od Pere sužnika), Varoš i pola Čaršije. Ǵemat Haǵi Muruvet ima mahale: Novo brdo, Iznad durava, Ciganluk, Kraļevac (od kraļa) i Rosuļe. Ǵemat Haǵi Hasan ima Haǵi Hasanov sokak. Ǵemat Šerefudin s ovim mahalama: Tabahna, Beledijanski sokak i pola Čaršije. Ǵemat Alaudin ima mahale: Jalija, Šandrvan, Za mahalom i Dońu mahalu.

U šume i pašńake idemo kroz Rosuļe i uz brdo Križ. Sitna stoka ide preko Ćuprije u Varoši u Prļuge. Na livade i ńive ide se kroz Rosuļe, pa na Haǵijinu vodu, ili na Jaliju, pa preko ćuprije na Bosni, pa na Dragaću ili na livade ili na veliko ili malo poļe.

Grebļâ (grobļe) ima 15 turskije', 1 đaursko, vlaško i 1 od špańolskih jehudija. Otkako je došo Švabo, u svim 13 haremima, što su u kasabi uz ǵamije, zabranio je meit (ukapat), samo u ona dva, što su preko ćuprije odmah uz Bosnu, smije se u kabur meit (u grob zakopati). Ukupno grobļe zovu mezar, a pošto su dva, zovu se mezarluci. Muhamedanske (turske) mezarluke rastavļa od grada (kasabe) samo Bosna; leži pri na jugu. Đaursko grebļe daleko je od grada 1 klm. Tu se ukapaju đauri i vlasi. Ima u ńem dva odjela. Leži pram jugozapadu, a podaļe za $1^1/_2$ klm. je jehudijsko (čifutsko). Jehudijsko je na brijegu i nije ograđeno. Sva su grebļa ograđena baskijama (okorcima); tursko (koja je strana do vode, i to zapadna) nije. Neki ograde i kabure baskijama.

Na brdu Gradu ima ruševina Grad, danas je oboren. Kad je suša, iđu naše žene na Ulakovac na dovu (molitvu) ili učeńe, pa išću od boga kišu i uvijek na ńihovu dovu bog naredi, da ti dan pada kiša.

Kuća i dvorište.

D v o r i š t e. Kuća je neđe uz kuću, a najviše neđe jedna, neđe jedna. Pritkućnicu zovu avlija. Svaka je avlija visoko ograđena sporad žena, jer se kriju; no ima i fukare, pa ne more ni ogradit. Koji su zgodni, udare duvar od kamena i od ćerpića, mańe zgodni tarabama i tahtom. Fukara zasloni avliju šumom (grańem).

Sprijeda, kad se zađe u avliju, stoje klanice uz sokak; kuće su unutra i baška mu je avlija od ograde, a baška od klanice. Saloši su u bašći; u saloše meću žito sitno, a u hambarove (kukuružńake) kukuruz. Sudurma je natkrivena, nije u kućnoj avliji, i tu se cijepaju drva. Đubreluk je izvan kuće; neko iskopa jamu, pa ju obziđe, a

Digitized by Google

drugi oplete nad zemļom, a najviše ih odmah nosi na ńivu, pa tori zemļu, da bude dobar mahsul. U nekog ima muhojim za smetlište blizu đubreluka.

Avlije su najviše čiste, samo u bećarluka i fukarluka su obrasle dračem, a taj je pirika i žabokrek. U malo koga da je avlija zasеđena drvećem; to samo u tanki' ļudi, koji nemaju zemļe.

Komšiji se iđe na kapiģik (vratica), pa iz avlije u avliju. Kad hoće na ńivu ili u šumu, mora sokakom. Haman svaka kuća ima ponešto vrta, osim da je tanak i fukara. Nema ispaše iza vrta jok. Do vrta Halila Vranca je komšije vrto, a uvarisala se i komšijina kuća do ńegova vrta.

Kuća i pokućstvo. Pod kućom se misli sve, što imam u avliji i mislim učuvat, dok budem živ, da ne smaknem, da ne prodam. Ko je mogućan, pravi ju od ćerpića i kamena; ko je tanak, od japije (drveta, trenice) i od šume (šepera). Kuća se gradi ili načińa. Kuća se pokriva tahtom (podvlačak), samo su dvije pokrite ćeremetom.

Kući prizemnoj kažu, da je na jedan boj; ako je jednokatnica, reku: kuća na dva boja; a ima kuća i od tri boja: onda je doļe magaza, pa nad ńom boj odaja, a gori čardak. Na drugi boj i na čardak ide se uz basamake.

Zadružni' kuća nema, jer čim se braća ožene, rastave se jedan od drugoga i sin od oca. Ima dosti kuća sa jednom odajom (sobom), a ima ih i sa dvije odaje, rijetko sa tri. Odaja za ženu zove se baškaluk, onda ima druga odaja za akrebu (svojad), kad dođe. Svaka kuća od dva boja ima na drugom boju kameriju (hodnik). U kameriji uz duvar nema minderluka, a u odajama ima. Zimi stoje u dońim odajama, a ļeti u gorńem boju (na teferiću). Odaja, gđe vare, zove se mutvak (kuhińa). Gđe drže mlijeko, sir, maslo, otu odaju zovu magaza.

Ako je kuća od dva boja, imaju zgodniji u svakom po jednu ćenifu (zahod); na tim je ćenifama samo rupa za ćućnut (oni reku: kleknut); toj rupi kažu ograđa. Rupa ima oblik trokuta. Ćenifu drže u čistoći: pometu ju, a niđase (otpatke) odnesu u đubre. Ako nije ćenife u kući, onda je u avliji ili u bašći odmaknuto od kuće.

Pokućstvo se zove sustreb. U odajama je dušekluk i bańica, a u mutmaku suđe. Suđe je ovo: ćasa, čanak, leđen, tepsija, sahan, tenđer, koto. Suđe mora da je od bakra, od drugog čega ne smije biti (lonac je od zemļe); tako je uređeno kod svakog. Bakreno je suđe kalajisano.

Digitized by Google

Druge zgrade za ļude. Imade i kućerak, gđe se može prenoćiti: to je naređeno slabo za nuždu, da nije med djecom i ženama, da more preko dana spavat, da mu muve ne dosađuju.

Dodatak. Kad nema čovjeka kod kuće, nitko ne smije zaći u kuću osim ženskije', niti u avliju, niti od suda, niti od čauša, niti od žandara. Kad se u jesen kukuruz obere i voće slegne, uvijek je kod kuće, ako nije nadničar, a najviše je u kafi.

Gospodarske zgrade. Sijeno bacaju na klanicu, u pojatu, u sudurmu ili u samarluk. Žito spremaju u hambar. Hambarovi su od 4—10 okana, u okno staje od 10—20 tovara. Sprave i rahtila meću u suho prid klanicu, tomu kažu: hajat. Podruma ima, ali za końe i kupusne kace. Pivnicâ nema. Sušiona za voće u nas nema već po selima, a zovu ih hošafane ili pušnice. U koševe od šepera meću kukuruze. Iskopaju u zemļi rovove i u ńih meću kumpijere i repu. Od Turaka nema u nas da peku rakiju. Kačara je samo natkrita, da ne pada kiša, i tu peku rakiju šļivu. Mutvak je samo jedan i za ļeto i za zimu.

Zgrade za životińe. Staja, u kojoj stoje końi, zove se: podrum, gđe volovi i krave: klanice, gđe ovce i koze stoje, to je: košara, gđe kokoši, to je: kotac, a gđe pčele: uļenak. Podrum je za końe baška (posebna zgrada), klanica je za volove baška, a za krave baška, to dolaze biva tri zgrade. Te su tri zgrade od brvana (trenica je jeftinija ili okorak); ima ih od čerpića, kako čija kesa zapovijeda. Košara se za ovce i koze pravi ovako: Zabiju koļe, pa opletu, ozgor pokriju tahtom, šeper oblijepe. Ko ne more pokrit tahtom, taj pokre slamom ili paprati.

Što je još oko kuće. Malo ih ima stupu za ječam, — nema ni deset, tom stupom ječam prebijaju, pa daju hajvanu, da mu utije (da debļa); taj isprebijani ječam zovu hamur.

U avlijama ima bunara, ali te vode ne pije niko, svako voli donijet vode sa česme (vodovoda) i Bosne. Česama ima oko 15—20.

Pod sudurmom cijepaju drva, tko je nema, taj cijepa nasred avlije. Pravi' đubrelaka ima malo, najviše ih ima opletenije' u bašći, pa tu đubre istresa; neko ga prekopava, da mu ļepše bude. Smetļe najviše bacaju u kraju u ćoše.

Izvan avlije nema nitko nikakvije' zgrada; neko ima u bašći ladńak.

Digitized by Google

Hrana i posuđe.

Spremańe i priređivańe mesa, smoka i sočiva. Sve, što se jede, zove se jednom riječi: *jemek*. Više vrsti jela zajedno zovu: *varica*, ili: *kaļa*. Volovi, ovce, koze, guske, patke, kokoši, jańad, jarad — sve se koļe. Klaonica se zove kanaga, na drugom se mjestu ne smije klat. Cijeli taj posao kod klańa zove se kasapluk. Kad vola zakoļe, najprije mu do polovice oguli kožu, pa ga pori nožem posred trbuva, pa izvadi mu žigaricu, srce, crijevo i loj, onda ga sasvim oguli. Na tlima ga rasiječe po poli po leđanici i na ćerjeke. Ćerjeke odnese u kasapnicu i digne na ćengele, pa ga prodaje. Ovcu digne na ćengele čitavu, po posrijed srijede leđanice je rasiječe, pa onda prodaje. Kokoš se najprije zakoļe odozdol po vratu, pa vrućom vodom polije, pa joj počupa pera, onda je raspori na prsima, pa izvuče voļe, a da može izvadit drob, sasiječe je skroz prijeko odozdol, pa ju dobro opere. — Živad zovu mahlak.

Volove, ovce i koze koļu kasapi; mahluk da koļe žensko, nije u adetu, nego koļu muški, a žene čiste.

Kasapa tražim rebarâ, đuguse (sa srijed srijede), buta, kujruka (kod repa), plećke prvoga kraja, vrata, zarepnice, glavuše, ǵigaricu (vavijek čitavu); slezenu, zlopńak i trbuse kupuju za mačke i pse, jer ima unutri griza, pa smrdi.

Za zime koļu ovce, koze i debele krave. Meso se sasiječe, pa se nasoli i metne u kacu, pa stoji po tri dana i po tri noći, dok iziđe ona krv, jer sô istjera sve iz mesa; onda se objesi više vatre na dim, onda se osuši i očađi, onda se skine i pomeće u sanduk; takovo suvo meso zove se: pastrma. Ovce suše čitave, ne rasijeku ni malo. U crijeva ovčja ili kozja naguraju šćapom sasječenog mesa od ovce i koze; tu je i ǵigarica sasječena; to posole pa metnu onda sušit i onda je to suđuka (kobasica).

S ribe najprije ostružu pare (ļuska), onda je raspori i iščisti je. Ribe čiste ženskińe.

Krumpir se kopa pod jesen; sitni je za sjemena, a veći za prodaju ili za jemek. Kad se iskopaju, ostave se mrve na suncu, da zavene, onda se metne u rov. Iz rova se izvadi, pa se samo opere, kožu s ńega malo ko guli nožem, već noktom, a ima ji', koji je ni ne gule.

Kupus se na ńivi sasiječe, onda se donese kući, pa se metne na tavan, da malo zavene; onda mu oćumat oni list, što je jako od korijena, onda se uzme nožić, pa svaku glavicu od korijena mrve (malo) izvrtit, onda u onu rupicu metne se soli, pa se kiti glavica do gla-

Digitized by Google

vice u kaci sve do vrha; korijen treba okretat brdu (pram gore). Sô se meće zato, da se ukiseli i da korijen bude hasul (da smekša), pa se i korijen može izjest. U kacu se mora ulit mlake vode i jednu oku sirćeta, da prije ukisne i bude dobro kiseo. Ozgor se mora kapkom zaklopit, pa na kapak metnut kamen baš od pedeset oka, da ne more priko kace. U kojoj se kaci drži šļiva, najboļe se u ńoj kupus uhasoli.

Ŕepa se ravna porovi iz zemļe, onda se okriži ona gori cimina i rep se odreže, onda se iskopa rov ko kod kumpira, pa se zatrpa, da se ne smrzne.

Još se spremaju za zime čukundruci, mrkva, rodakva, luk bijeli i crveni. U turšiju se meću patliǵani, paprike i krastavice.

Brašno zovu *mlivo*. Mliva ima kukuruzna, ječmena, šenična, raževa, prohina, heļina, pireva. Proha se meļe sitno; tako i šenica i raž i svako drugo osim kukuruze. Kukuruz meļu sredńe.

Žito se isprebija za kašu najviše u mlinu (hamur), pa tim hamurom 'rane hajvan i kokoši.

Varenika se dobiva od ovce, krave i koze. Muze se u drveni sud, *dižvu*. Muze ženskad: metne dižvu na tle, u ńoj ima malo tople vode, pa pomoči sise, da budu mekļe i da tako kravu ne boli, pa onda ako je krava mirna, muze s obe ruke, ako je nemirna, onda jednom rukom drži dižvu, a drugom muze.

Od varenike se pravi *sir*. Varenika se salije u koto, pa se nastavi na vatru, pa miješa kašikom, dok se počme prosijecat, onda ima sirišće, pa se to sirišće pokiseli u kablicu, onda se varenika skine s vatre, a s onom vodom od sirišća zalije, pa s kašikom zbija, zbija i sabira u hrpu, pak će onda s rukama ga sasvim zbit, onu vodu iz sira iscijedi. U zemļanu ćasu podaspe soli, pa sir metne unutri. Nekoji meću sir sušit na dim viš vatre u kakvu krošńu (košić), ili na lesicu. Za heftu ili za 10 dana bude suh.

S varenike skida kajmak, pa š ńim u stop. U ń se meće kajmak po desetak dana, onda mećajom izmeta, pa izlije u pogolemu ćasu, pa se rastavi maslo i mlijeko. Ono mlijeko zovu: mlaćanice, a maslo: nevareno maslo (putar). Kad nakupi masla dvije tri oke, onda ga metne u tenđeru, pa na vatru, da ga rastopi. Kad se je rastopilo, onda ga procijedi na sito, pa ga salije u vrćvu. Ona voda iz sira kad se izgńeči, zove se: žetica (sirutka); kad se ta žetica svari, onda se zalije varenikom, pa bude hem slatka, hem lijepa i dobra za jest. *Varenika* i *mlijeko* je dvoje: varenika je slatka (neobrana), a mlijeko je kiselo (obrano).

Digitized by Google

Gļive, jagode i maline ļeti beru, ali za zimu ne spravļaju.

Prireďivańe hrane. Za prireďivańe jemeka kažu: idem spremit jemek. Meso se vari, kumpiri se kuhaju, pûra i mandra se vare, pita se peče, juhka se peče. Kad jemek nije dobro prireďen ili dobro varen, kaže se ženi, da nije umjela uhasulit. Kad je jelo smrdļivo, kažu za ń: čuje se. Kad je jelo tako pokvareno, da se povraća (bļuje), reknu mu: batal.

Prijesno se jede kupus, luk, repa, krastavice, šļive, kruške, jabuke, trešńe, ašlame, zrdelije, šeptelije, dińa, karpuza i pastrma.

Kad se meso poprga (poprži), takovomu reknu: ućevapit. Ućevapļuju ćevap, jańe peku na ražńu.

Od šenična mliva ispeku pogaču, od kukuruze ispeku hļeb *kukuruzu*, od ječma ispeku *jâru*, od raži ispeku *somun*, od prohe *provu*; i od pira ispeku somun, a od helde ispeku *uļevač*.

Hļeb kuhaju od mliva. Uzme mlivo, pa metne u sito i nadnese nad naćve, pa prosije na sito; za prohina i kukuruzna mliva uzmu uzvarenu vodu, a za drugo mlivo hladnu vodu; i osoli, onda ga miti rukama, dokle ga skuha (smiješa); kad ga je nakuhala, izvadi ga iz naćava, onda ga pusti da se mrve upoležaći na tepsiju ili na lopar, onda ga metne na ogńišće, gďe je vatra ležala, pokre ga vrućom tavom, ozgor po tavi posve žerave i luga, da mu je toplo i odozgor i odozdol. Jarin i šenični ispeče se za pol sata, a drugi ne more ni za sat, ko prohin i kukuruza.

Na goloj žeravi peku kumpire (ńih zapreću), tikvu, mesa, ribu, rakove. Na ražńu peku jańe, oroza, kokoš, tukca, patku, gusku. U leďenu peku meso, halvu, rešediju. Poso kod pečeńa zove se zijafet.

Štogod mu je mulazmi jest, sve vari u vodi. U vodi se vari rešedija, pandur, ďanecija, pura, pilav. Pilava ima tri: jerešće pilav, juhkov pilav, pirinčev pilav. U vodi se još vari pirinčeva čorba, kulat čorba, bungurov pilav. U vareniki se vari sutlija, zerde, paluze, grahove homune.

Kada se koje jelo jede. Kad je svadba, onda se jede kupusna čorba, keške, pita slatka i slana, kore i meso.

Na dan se tri put jede ļeti, a zimi dva put. U jutro zovu ručak; on je ļeti na tri sata potla saba, a zimi dva sata po sabahu. U podne se užina, a u ahšam večera. Zimi večeraju na sat po ahšamu.

Kad se kosi i teže radi, nema više jemeka, no jest ļepše: ima mesa, pita, maslanica, pirinčeva pilava i hršafa (kakvog voća). Časte se (svečana gozba), kad je svadba, uz bajram i uz ramazan.

Digitized by Google

Odijelo i obuća.

Cijelo odijelo zove se jednim imenom: haļinka.

Odijelo za djecu. Dok je muško ili žensko dijete u bešici, zamotaju ga gore u mantak, a noge u pelene. Kad je dijete staro 5—6 mjeseci, metnu na ń košuļicu; po košuļici dođe anterijica, a doļe dimijice; bosonogo je, a na glavi ima fes, kako muško, tako i žensko. I kad prohodaju, i onda ih tako oblače, sve dok nisu za posla. Hodaju najviše bosonoga ili u nalunicama; malo ih ima čižmice, više opančiće. Žensko dijete, čim počme hodat, nosi boščicu, jal jemeniju, a to zato, da se već iz mlada nauči kriti: cura, koja otkrivena hoda, nikada u ǵenet. Malo koje dijete obuče čarape, već na bosu nogu kožnate mestvice, a na ńe navuku opančiće.

Muško odijelo. Na bosu nogu muškarcu je najćustije (najbrže) obuć opanke; pola ńih već nose na bosoj nogi kundure, malo koji da nosi čarape. Na golo tijelo dođu gaće, koje se prave od beza ili čadorbeza. Gore je košuļa; i ona je od beza. Na glavi je fes. Koji su učeni (kao hoǵe i drugi), oni omotaju oko glave po fesu bijelu ahmediju; drugi omotaju marame ili šaleve bijele, šarene. Neučeni ne smiju nosit ahmedije. Najviše ih je u kasabi, koji nemaju ništa oko fesa. Seļaci omotaju peškire.

Košuļa ima rukave, na prsima su prsaluci, a straga leđa. Na košuļu dođe anterija. Na anteriji su leđa, prsaluci i rukavi. Anterija se pravi od ćita i alađe. Na anteriju dođe ječerma. Ječerma ima leđa i prsaluk, a rukave nema. Na ječermu dođe fermen; sprijeda su skutje, a otraga leđa; rukave nema. Ječerma i fermen prave se od čohe i mrkog beza.

Oko trbuha se omota pâs; on je od vune i može se ovit četiri put oko trbuha: dugačak je po pet aršina. Na pasu je besila (kožnat pas); on je od kože, a zadije se u ń cigaraluk, nož, cigarćage, ćevrma (nosni rubac), kutija cigarska. Po gaćama dođu čakšire ili crveni šajak, ili mrki šajak (vunene čakšire); one imadu nogavice, koje su doļe uske, pak se skapčaju i raskapčaju (zato su kopci), a straga dugačak tur (u šajaka je kratak); med nogama je rupa na čakširama i u šajaka, kud se čojek mokri. Na čakširama su po dva ǵepa za ruke zavlačit, da kad se hoće mokrit, lakše mu biva. Oko ǵepova i oko nogavica su gajtani, da čuvaju čakšire i da se ne trče. Čakšire prave od čohe.

Svu haļinku prave terzije (krojači). Zimi su odjevi ko i ļeti, samo što po fermenu navuku guń; on ima rukave, sprijeda su peševi (sku-

Digitized by Google

tovi), a straga leđa. Guń se pravi od sukna (vune). Anterija i ječerma se skapčaju pucama, a fermen i guń nikad.

Sve ovo: ječerma, fermen i guń nije došlo ni do pasa, ne more ni trbuh pokrit; zato se i mora nosit pas. Težaci ļeti idu u gaćama, a na sebi imadu samo fermen.

Ponedeļkom, kad ide na pazar, i petkom od pola dana, kad ide u mahalu (ašikovati), uz bajram — obuče svak, što ļepše ima. Hoǵe, kadije i učeni ļudi nose ǵubu. Ǵuba (dugi kaput) je od čohe i ima sprijeda prsaluke, rukave i straga leđa. Na ǵubi su rukavi, puca nema, pa se ni ne skavča. Ǵuba je dugačka do koščice.

Otkako uniđe Švabo, zove neko oružje; prije se zvalo sila. Nož, hanǵar i mala puška zapašńača zadije se za besila, o ramenu je visjela puška, pa se je zvala šišańa i ǵeverdar.

Žensko odijelo. *Cura* ima na sebi košuļu ili dugačku ili kratku; rukavi su dugački; sprijeda su na košuļi prsa, a straga leđa. Košuļa se načińa od beza. Na košuļu dođe anterija, a po anteriji ječerma. Doļe navuče najprije gaće, a po gaćama dimije. Dimije su od ćita. Onaj dio dimija oko pasa zove se obašva, a u ńoj je svitńak, da se svežu dimije; straga je dugački tur, a doļe su nogavice. Kad cura hoće mokrit, mora odriješit i dimije i gaće, jer među nogama na dimijama nema rupe. Na glavi ima fes, a po fesu je bošča (veliki rubac) ili od beza, ili od mafaza. Nekoje se skrivaju samo u bošču, kad prolaze mimo čojeka, a neke imaju tako uređenu bošču, da su sasma skrivene: ne vide se ni dimije; a da se ne vidi obraz, imaju nad fesom zar, pa pritisnu ozgor boščom i spuste niz obraz i sa strane podtisnu pod bošču. Na tako uređenoj bošči nema puca za skopčit, nego ju podvate i skupe iznutra rukama.

Udate žene, starice i *nove mlade* nose: košuļu, gaće, anteriju, ječermu, dimije, fes. Za sakrivańe je ćember (bijeli rubac), u što zavije glavu straga i sprijeda odozgor do očiju; jašmak (bijeli rubac) sakrije dońi dio glave i to vrat, usta i nos sve do pod oči.

Ćember i jašmak sastaju se kod očiju, i tu je mala rupa, da može viđet, kad oda po sokaku. Oba su bijela od tankog beza. U fereǵu se zavije. Fereǵa je do tala (prije su bile zelene, a sad sve crne). Fereǵa se pravi od čohe, more se skopčat do pasa. Fereǵa ima ǵepove zato, da može žena ruke sakrit, i kad hoda priko kala, da može fereǵu dignut, da joj se ne blati i da je serbesnija (lakše) hodat i koracat. Kad su kod kuće u poslu, onda nijesu skrivene: nema ni fereǵe ni jašmaka ni ćembera, te najviše idu bosonoge ili u

Digitized by Google

nalunama. Kad idu jedna drugoj na sijela, onda je nošńa ista, samo ko gizdavija biva.

Rijetkost je, da žena žali za pokojnicima (rahmetli); ako žali, onda nosi droļave haļine, a ispod fesa do ispod brade uveže okrugu (bijelu maramu), koja se ne vidi, kad hoda, jer je pod ćemberom i jašmakom (reko bi, ko ju vidi, i to ne zna, da ju zub boli, pa se podvezala).

Obuća. Nezgodnih (siromašnih) ima dosta muških, koji hodaju bosi i gđekoja siromašna Turkińa viđa se po vani skrivena, a bosa. Žene, koje su zgodne, ne hodaju nikad kod kuće bose; tanke koje su, moraju. Ženska je obuća: nalune, papuče, čizme, tomaci i kundure; tomaci i papuče idu zajedno. Najviše ih nosi čarape; ote su ili do košćice, pa se zovu: teruki ili prijeglavci; druge su dugačke, pa kažu: čorape.

Što pripada k odijelu. Rukavice nose, da im se ne vide ruke. Najviše ih nose narukvice od merđana ili orme, a zovu ih bilenzuci. Bilenzuke nose i žene i cure. Rad kiše nose šemsije ili ebrele. Male šemsije nose neke Turkińe i cure ńihove i ļeti i zimi, i kad je sunce i kad je oblačno, ne da joj čini sjenu, već kad prolazi i onako sakrivena mimo muškarca, da ju nagne pram onoj strani, kuda on prolazi, da se još boļe sakrije.

Posteļa. Ležaj je ovako uređen: na podu je hasura, po ńoj dođe pońava (perina), po pońavi ćilim, po ćilimu dušek, po dušeku čaršaf (plahta), a na ovom jorgan ili ćebe: to su *haļine.*

Ostale tkanine. Halil Vranac veli, da se pere (umiva) samo kad uzima abdest, a otare se u abdesnu maramu. — Torba je od vune, u ńu se sipa žito, pa se końma daje. Vreće su jedne od vune, a druge od kozje dlake. Žakovi su od konopļe. Ćebeta su za końe od vune. Koński pokrovci od kozje dlake. Pod samar metne se ćebe, a na samar pokrovac.

Dodatak. Razlike u nošńi nema, jer sve vjere su u nošńi izmiješane. Po haļinama ne može se poznati ni ovog, ni onog, nego ako ti kaže.

Gotove haļinke prodaje samo dućanlija. Žene prodaju čaršafe, ćevrme, marame, gaće, košuļe i bez. Čaršafa ima i od čadorbeza i od našeg beza. Novi čaršaf stoji od 1 for. do 1·20 fl.; ćevrma stoji 2 groša (groš 8 nč.); marama neka po vižlin, druga dva groša, treća i po 5 groša; muške gaće po 10 groša, ženske gaće 6—8 groša; muške košuļe od 10—15 groša, ženske košuļe 5—6 groša. Aršin beza stoji vižlin (60 para, 12 nč.). Dobre muške haļinke stoje 20

Digitized by Google

for., a sredńe 15 for., a najjeftinije oko 10 for. I za curu haļinke bi došle oko 10 for., a za ženu dobre sasma haļine dođu do 50 for., a more se uzet i za 15 for.

Prije je bilo drugačije odijelo, bilo je prostije, ali trajnije; danas je finije, ali slabije: sve se počelo jordamit (gizdat), pa ne možeš odabrat, ko li je fukara, ko li je zgodan, ko li je vla', ko li Turčin. Vrlo malo da ima tko starinske haļinke. Mlađi je naraštaj poprimio novu nošńu od vlaha. Novo je odijelo sad jeftinije nego li starinsko. Prije su čakšire bile po 100 groša, a danas se mogu uzet za altmiš (60 groša) ili eligroš (50 groša).

Narodno se odijelo gubi. Tomu je uzrok jeftinoća. Već su primili mnogo i od švapskog odijela. U kasabi hama nema nikog, koji siju lan i konopļu, a ima ih, koji ni ne znadu, što je lan jali konopļa: čini im se ono gotovo jeftinije, a nema u nas erbaba, da ono uhasoli i uredi. Narod kupuje gotove haļinke u čaršiji kod trgovca dućanlije bilo kod H. Salih-age Oruča, ili kod Heskijana Danona, u Vejsil-age Hađi Omerović.

Esnafi jali majstori uče zanat jedan od drugoga. Majstori preinačuju narodnu nošńu, a ļudi od ńih poprimaju.

Nakit i češļańe.

N a k i t. Nakit se zove jednom riječi: đejsija. Za taj posao kažu: napravio si se i udario sav zimet na se; takovim kažu, da se jordami ili taslaiše. Koji se u prevelikoj mjeri gizdaju, zovu ih: taslamađije. Momci i ļudi taslaišu: noževima usađenim u filov rog te je srmom okovan, paunovim perom, kadifom, ńevenom, carevim okom, ružicom bijelom i crvenom, satovima i lancevima (srmalim i zlatnim), prsteńem (srmali), pucima (srmali) i srmali kutijama. Cure i žene taslaišu: halhalima, minđušama, prsteńem, paptama, koje se prišiju o haznakolan (pas), dukatima po fesu i po čelu, satom, srmali kutijama (za duhan).

Č e š ļ a ń e. *Kosa i brada u ļudi.* Stari ļudi briče kosu svu taman do kože, a ima ih, koji na tjemenu ostave malo perčina, pa neki ga spuste do pasa. I momci ponajviše briče kosu, pa i oni ostavļaju perčin, a ima momaka, koji nipošto ne da bričit kose. Briče kosu zato, jer da pod ńom vene, nakrha se prašine i znoja. Mladež briči bradu, dogoni se, nek je ļepši; stari ne bi nipošto obričili bradu, jer je vrlo grjehote. Stari ļudi podrezuju brkove s dońe strane; to je dobro zarad jela, da se jemek ne miješa u brkove. I mladi podrezuju brkove i kogod je pravi Turčin, mora tako da podrezuje.

Digitized by Google

Srbi strigu kosu; tomu kažu: ošišat. Gđekoji je Srb, koji spusti bradu. Svi briče. Berber šiša i briči, a ima ih u kasabi 10.

Kad berber šiša, uzme češaļ i makaze a zastre šarpezom sprijeda, a peštrmaļ metne odotraga. Kad briči, zastre šarpezom i peštrmaļem, a vodu ulije u leđen jal u tas te stavi pod bradu, onda najprije pokvasi vodom, pa uzme safun, pa udari dva tri put po obrazima i osafuni, a britvom obriči.

Djeca se ne šišaju ni do 3—5 godina, već kad postigne te godine, onda ga berber Limo obriči i osuneti (obreže). Malo ih je, koji djecu sunete, dok su u bešici.

Ko nosi perčin, taj ga češļa, pa ga stavi pod fes; a kad dođe petkom iza podne pred curska vrata (ašikovat), onda ga spusti, pa se s ńim jordami (gizda); takav je perčin mučno odgojit, a vrlo je lijepo ga vidit[1].

Djecu neobričenu treba češļat, jer bi se zaušivilo. Češļi u nas su na jednoj strani gusti, a na drugoj rijetki. Tko nosi kosu, taj ju počešļa niz strmo, a ne dijeli, jer ima uvijek fes na glavi, bio na ńivi ili u odaji, ili na sudu, ili u ǵamiji; fes se ne smije nikad skinut s glave. Kad ide spavat, ako hoće, more skinut fes, no nije u adetu. Vaktile (u staro doba) su nosili svi dugu kosu: bili su kikati. Raščešļali bi ju, pa bi ju spustili, da onako raščešļana visi. Da su se Turci počeli šišat, ima tomu 25 godina, a kad su se počeli brivat, ne znam.

Šišańu su prvi vakat prigovarali; govorili su, da je to vlaško: benzeiše da su viđeli, gđe se vla' šiša, pa su se počeli i oni šišat.

K o s a i g l a v a u ž e n a. Ženskomu se djetetu kosa ne šiša nikad, nego se češļaju. Rijetkim kosu raspravi, pa onda okrene gusti kraj, pa povadi s ńega, je li uš al gńida. Ženskoj djeci spletu matere kosu u 3 pletenice: ako je kora gusta, onda i u pet pletenica. Kosa visi.

I u cure za udaju ima 3 pletenice. Nekoja kupi gotove u dućanu, pa s onijem dućanskim pokrije (zastre) svoje pletenice; dućanske zovu: zlatne pletenice. U cure vise pletenice niz leđa. Žene, kad su kod kuće, a i po vani na sijelima, pokriju pletenice jemenijom (dugački rubac, koji niz leđanicu po pletenici visi), da se ne vide. Žene spletu kosu u 2 pletenice, sredovječna u jednu, a ima ih dosti, kojim su kose spale, pa već od 30. godine nema kose. Žene ne kupuju tuđu kosu. Kosu ne će prodat nipošto.

[1] Vidio sam na Tijelovo u Sutjeskoj, a na Ilińe 20./7. u Kiseļaku u crkvi i katolike s takvim perčinima.

Digitized by Google

Ogrjev i posvjet.

Ogań i ogrjev. Uzme se kreha (šibica), pa se zapali luča, uzme se sitni' drva suhi', pa eto vatra; ako je mokro, pa se polije gasom (petrolej), onda gori. Ima više od 25 godina, da je ova kreha došla. Prije je bila ona na ćagetu: trebalo je otkinut ono ćage s onom bobom, pa noktom rastrt onu bobu, ona nama' plane.

Dok nije bilo krehe, bio je kremen i trud i ćakmak, pa krehnut, pa poje vatra, pa ufati oni trud[1].

Grije se ili na ogńišću, ili u furuni. Na ogńišću se vari, a na furunu metnu, da se smlači. Furune su od zemļe i od lončića. Sad ima furuna i gvožđeni'. U svakoj odaji ima furuna; ako nema u kojoj odaji furuna, reknu: nije mi ota odaja opremļena. Zimi lože u jednu furunu preko dana, a kad im javi musafir (prijateļ) ili jarani (drugovi), da će im doći na sijelo, onda nalože u drugu odaju. Uz furunu se neko grije stojećke: okrene leđanicu furuni, a ruke metne straga; a kad se grije sjedećke, prekrsti noge, a ruke drži oko furune i gleda, kako gori.

Loži se drvima; najboļa su bukova, pa onda grabova, kruškova, javorova, brezova, hrastova, jasikova, makļenova, jasenova, brestova i od suhije' šļiva.

Jako kad ću da odložim u furunu, trebam luča, pa onda krehnut krehu, pa zapalit luča, na oni luč u peći metne se sitni' drva, pa kad se sitna zapale, navali krupnije'.

Posvjet. Po sokacima su feńeri, ovđe ih je više od šezdeset. Feńeri su beledijanski (općinski).

U odajama se svijetli lambom (lampa), svijećom lojenom. Ovđe se prave lojene svijeće: fetiļ zamača se u rastopļeni loj, pa umača sve dotle, dok ne načini svijeću, oni fetiļ kupi loj na se. Zejtin je do sada gorio i po ǵamijama, a sad sve gas.

Pri svijeći rade zimi zanaǵije svoj zanat; žene predu, šiju (jedva koja zna plest čarape, u četrdeset morda jedna). Kad idu u klanicu, svijetle s feńerom, na avliji i po sokaku svijete feńerom.

Prije se je svijetilo lojenim svijećama i zejtinom. U maštrafu (vel. čašu) se je nalilo vode, a po ńoj zejtina, pa se napravi fetiļ od pamuka. Taj je fetiļ stajo u srći (maštrafa je odozgor bila sasvim pokrivena telom, a u srijedi je bila rupa, kud se je mogo provlačit fetiļ), takovo svijetlo zvali su: kandiļ. Neki su u maštrafu lijevali sam zejtin.

---

[1] Halil Vranac se ne sjeća, da se je dobivala vatra treńem suhog drva, ni da treba za kakov posebni posao.

Digitized by Google

Pušeńe.

Znam za dosti ļudi, koji nisu nikada zapalili (pušili). Ne znam i ne pamtim zemana, kad se je počelo pušiti. Danas puši svatko: djeca, žene, cure, momci, starci. Nema ni 20 godina, kako su počele žene pušit; ispočetka smo se srdili na žene, što puše, a kad nam počeše prigovarat, da mi po vani zidamo i pušimo, a one da su uvijek kod kuće, onda smo im pustili i nismo više branili. Danas popuše žene koliko i ļudi gotovo, ako ne i više. Danas imadu i kutije i nose ih sobom po sijelima, pa sve jedna drugu nude: ded zapali iz moje kutije, ili: de promijeni iz moje kutije, pa zaduhane ko ļudi u kafi.

Danas počmu pušit od 6—8 godine, a kad mu je 10 godina, onda burgija na vas mâ', na prahove. Duhan se savija u cigarćage, pa ih polovica skoro zadije cigaru u cigaraluk; neki puše i bez cigaraluka. I na male zemļane lule se puši, koje se nataknu na čibuk. Ima lula i drveni', pa su okovane trnećetom, i te su male. — Lula ima dva dijela; veći dio zove se: lula, a mańi: kamišluk. U kamišluk se zadjene čibuk. Tekućina, koja nastaje pušeńem, zove se zifir, a neispušeni duhan pri dnu u luli, što se istresa: koka.

Kad se osuši lišće, puše ga djeca, kao: graovo, orahovo, ļeskovo, lipovo; — da behar (cvijeće) mjesto duhana puše, nisam čuo.

Ko jako puši, može popušit na godinu i po dvadeset oka duhana, što na lulu, što da savija. Sredńi pušač popuši do 10 oka, slabi pušači po 5 oka.

Šńofanac šńofaju, a zovu ga burnut, — nafija, — rapa. Onomu, ko šńofa, kažu, da potprašuje, takovih nema ni 5: sami starci.

Lijekovi.

Kako se liječe bolesti bez lijeka. Lijek zovu ilađ. Hastaluci, kod kojih se mora biti u toplom i mirovati, jesu: groznica, vrućac, sanđija (boli ispod rebara), i kad glava boli. Ko ima freńak, ne smije jest grâ ni kumpira, ni oraha, ni kupusa, jer većma buktisava. Želudac (bolest zovu: *želudac;* za čudo mi je, jer insan nema želuca) se načińa tako, da se ugrije vode u ibriku i vruć ibrik prisloni uz trbuh, da se ispari, a ruke zamoče u vruću vodu, pa se tare. Ugrije mu vodu ili žena, jali sin, kći. Kad se ko struni, i ńega pare. — Vrući hastaluk liječe zapisom. Taj zapis napiše hoǵa za ovu bolest, ima ih pet. Donesu čiste vode u ibriku, a zapis turi unutra, pa onu vodu pije 3, 4 ili 5 dana, kako već hoǵa rekne.

Digitized by Google

Drugi zapis turi u mušemu (navošćena krpa) i u ńu zamota, pa ju drži pod fesom; trećim zapisom se kadi: donese mu žena žerave na maši, ili u sahančiću, pa baci treći zapis na žeru, a da onog dima malo ufati, pokrije se po glavi čaršafom, pa se nanese, da mu dim uniđe u usta i nos; četvrtim zapisom kadi se drugu veče, a petim zapisom treću veče. Komu hastaluka potlan trećega kađeńa nestane, tomu je nafake (suđeno mu umrijeti). — Groznicu ilađe, sve da je u vruću: mora se pokrit, pa da se oznoji dobro, mora mu se uvijek, kad god zatraži, davati voda, jer bi drugač od vatre izgorio. Kad ga prestane trest, onda smrze se, pa da metneš na ń tri jorgana, pa opet mu zima biva; izlomi ga, da ne more ni priko slamke. — Nazimu ilađe, da svare limun, pospu u vodu šećera, pa da onu vruću vodu pije i da pari tabane. — Srdoboļu ilađe: kad kosac kosi, pa maže o ńu belediju (brus) i smače u onu vodu, one vode dat mu popit; a čim popije, ļepše mu biva, a do dan dva sasma ozdravi[1].

Doktori mogu izilađit samo ranu: odrežu mu nogu, pa metnu drvenu, izvade mu kile, i drugo ništa ne znadu. Mnogi odu kući hastniji, nego što su došli.

Krv pušćaju berberi. Krv je crna ko katran. Metnu rog, di te boli, pa zavrne, onda oni rog kupi krv. Kad pako odapne, onda navrne crna krv. Berber zna, koliko će krvi uzet, a zna i oni, komu pušta krv, jer ga doboli, pa rekne: jami (makni). Ona se krv zove: zla krv. — Krv potežu i pijavice dobro baš.

Režu se rane, koje zada puška. Reže berber, tako da ranu iskruži. pa onda privija melem. — Trn vade tako, da na onom mjestu, gđe se je trn zabo, izrežu malo kože (a i mesa), da more doć do trna, onda trn izvuče, pa će udarit krv; krv mora dobro da oteče, a na žeru se metne loja, pa se rana tijem nakadi. — Zub se vadi ili kliješćima, ili na šajtob. Berber ga vadi: kad ga izvuče, najprije vaļa krv dobro otpļuvat, onda se na ranu metne soli i začepi hanpamukom (vata). — Kod teška poroda treba ženu isparit; ako joj to pomogne, dobro; ako ne, ona nek umre, jer je nafake (suđeno da mre): rad toga ne zove nitko doktora.

---

[1] Kažu, da je bio Lokmani hećim i s ńim je svaka travka govorila i kazivala mu: ja sam od toga ilađ, ja opet od tog hastaluka ilađ, druga opet ilađ od tog hastaluka, i tako su mu sve redom kazale, od kog su hastaluka ilađ, a jedna mu travka rekla: ja sam od mrtvoga ilađ, ja mogu mrtvoga oživit. Lokmani hećim nije ju ukabulio (nije ju volio slušat), biva, da se ja u božje kvartam, pa da činim od mrtva živo. Lokmani hećim zna sve, od šta je koje žito postalo. Taj je Lokmani hećim umro.

Digitized by Google

Šta se upotrebļava za lijek. Varenika je najzdravija, kad iznutra boli: izvare ju, pa vruću piju. — Balega je dobra za naboja (kad se udarimo, kad noga počne otjecat), i kad je na insanu čir; onda prije sazrije, kad se na ń metne ovčja balega. — Žuč je dobra za rane i za zub, kad boli. Žuč se izlije u što, pa se krpica smoči i privije na ranu. Žuč se metne u usta, a glavu se nagne naget, da se ne proždre, pa se malo drži na zubu, onda se žuč ispļuje, a boļa umine. — List od šćavļike, repuha, kupusa — taj se list pokiti po čelu, pa poveže, odmah bude boļe glavi. — Rana repa dobra je za glave; treba je natrt na irende (ribež), pa ono sitno pomeće se po čelu i poveže, pa ostavi cijelu noć: prođe glava. — Brekińa, košćani i oskuruša dobri su rad hastaluka iznutrice; ovo se jede, pa zapti, da se ne ide na dvor: dobro je rad srdoboļe. — Luk crveni ispeče se na žeravi, pa izvuče čir, ali prije mora dozrit. — Stopit (umočit) krpu u sirće u grozdovo ili divje jabuke dobro je, kad si ubiješ nogu, ili boli glava, omotat. — Rakija je šļiva dobra za ispirat rane. — Kad se ubiješ u nogu, turi ju u vodu, pa nek postoji sat ili dva sata, onda nama' istegne voda oni uboj ili bol. — Kad neko pripije rakiju, pa ne zna za se, poliju ga hladnom vodom po glavi, onda će odma znat za se, pa će se malo po malo rastrijeznit, sve malo po malo mu se lijeva voda po glavi, dok se sasvim ne rastrijezni. Mnogi mre u rakiji, kad pripije.

Tamańeńe životińa i gamadi.

Otrova u nas niko ne zna pravit, jer kakov je sad ovaj svijet i narašćaj, pola bi svijeta potrovalo. Ako hodaju komšijine kokoši po komšijskoj bašći, da mu se osveti, nakopa ćemerike, pa s korijenom i' sasvim svari u vodi; u tu vodu metne i kukuruze, pa zajedno svari, pa posipa taj kukuruz po bašći; onda za pô dana viđa se nigdi jedna, nigdi jedna okrenuta na leđanici a noge im gori.

Uši tamane zejtinom: namažu djecu po glavi. Buhe tamane tako, da zavare vode, pa odaju opare. Kad ima mnogo stjenica, onda treba često šerbetit (bijelit); kreč je ńoj zrd.

(Nastavit će se.)

Digitized by Google

Mańi prinosi.

Pridvorska kaznačina u Konavlima.

Napisao Nikola Ļubidrag.

Selo i okolina.

Okolina. Nema u narodu jedne same riječi za prostoriju okolo sela; veli se: više sela, podno sela, na lijevu, na desnu bandu (stranu) od sela.

Zove se *pridvorska kaznačina* ovi dijelovi seoski: Rudež, Nartice, Oprasi, Dragavine, Podvor. Svaki dio ima po nekoliko kućâ, a oni, koji tu stoju, zovu to svojijem selom; tako govoru: ono je Nartičanin jaliti Nartičanka, Rudežanin jaliti Rudeška, Oprašanin jaliti Oprajka, Dragavjanin jaliti Dragavka, Podvoranin jaliti Podvorka; a ne će rijeti, da je Pridvorjanin jaliti Pridvorka, nego komu dajńemu iz drugoga mjesta.

Sve je ovo pod istijem kaznacom (glavarem), zato se i zove sve zajedno: *pridvorska kaznačina.*

U selo se može doj (doć') s dońe bande (strane), pa od zapada i od istoka. Puti su prosti, na mjesta nasuti sovrńom (sitnijem kameńem); na mjestima naješćeš i na poviši käm stanac na putu. Puti nijesu iste širine, đegoj 3, 4 lakta ($1^1/_2$—2 m.) i više, a đegoj da se dvoje čeļadi mučno može minuti.

Krajem puta raste dračina i svaka travurina; đegoj drača s međâ lako da se zađede od nevješta prolaznika.

Ulicom zovu poširi put, kojijem se ide u selo ozdo, a nigda put, što je pro sela, pa da je i širi od ulice. Ulica je kadrmana prostijem kamenom, a ima i male skaline; krajem je ulice oglav, kuda vode reve.

Na mnogijem se je mjestima käm iskopo, oglavi zatisle zemjinom,

Digitized by Google

šušńom, dračom; međe se sorile na ulicu, pa tako stoju dosta puta dugo bremena, kadgoj i za godinu dana, a da se ne ogradu i kameńe digne, kud je prolaz.

Jedna se ulica zove *Uz fontanu*, erbo tuda vode revu; *Na Dimnićevu kuku* zove se put više nekije' spilina i gredâ (kamenijeh), što su poviše Dimnićeve kuće; *Na oravu* zove se mjesto, đe je živa voda, a ima tu i ora'â; malo je uviše *Ravanac; Na igrištu* se zove, đe je na jednomu mjestu raskrsnica od tri puta; govoru, da tu plaši; *Uzjale* zove se komad puta kroz pridvorsku kaznačinu; *Navr' solinâ* zove se na putu za Rudežom (kažu, da u stara bremena tu su stâli neki Jankovići, koji da su ukrali Caputima prasicu, pa da su im zato razorili kuću i posuli soli, i otad se vazda tu zove „navr' solinâ"); i ođe (ovdje) velu, da plaši nešto. *Pijerova glavica* zove se ispod Narticâ, đe seoski put uzlazi pro neke glavičice.

Turbina je ime živom vodi, koja ne presane ni usred ilinštaka; *Kvaj* i *Blizura* zove se živa voda Podvorom (Blizura presa'ńiva ļeti); *Dragotina* i *Milovina* je među Narticama i Rudežom. *Rbica* je više Narticâ u brdu, pod velikijem, crjenim stijenama. *Dragotina*, draga voda, zdrava je za oči; govoru, da dolazi s Rbice. *Dragavina* je u Dragavinam, ne presa'ńiva nikad.

Rudež, Nartice, Oprasi, Podvor, Dragavine, sve je pri brdu; prva tri uviše, a druga dva uniže, nedaleko poja (poļa).

Šumâ nema; brda su više sela. Pašńaka, ledine, biva neurađene zemje, ima dosta; tu se goni živo da pase. Ovce se gonu najviše u brdo i po baštinama, kad nije štete; u poje se ne gonu vèle, erbo na mjestima nađe se neke trave, što se zove metij, od koje ovca ometijavi, kad je iźjede, biva otekne pod grlom, pa luta i luta, dokle ne crkne.

Poje je niže sela; tu raste loza, a ima i oranicâ, đe se sije golokud (kukuruz); oranicâ je i u selu, a tu se najviše sije: ječam, šenica, lan, bobica, slanić, gra' pojak. Vrti su blizu kućâ, a to se reče: *u selu.* U vrte se ide tračcima niz međe jaliti pro dolaca; ti tračci to su uski putići (nogostupi).

Na dva se mjesta kopaju: Oprašani i Dragavjani kod crkve matice (župne), a Rudežani, Nartičani i Podvorani kod manastira. Đemitorija (grobļe) Oprašana i Dragavjana ostaje nasred kaznačine, a Rudežana, Nartičana i Podvorana pri poju; obadvoja su podaje od seoskijeh kuća; Nartičanima i Rudežanima dosta je daleko, pa bi im se bliže 'nogo bilo kopati, đe i Dragavjani i Oprašani.

Digitized by Google

Đemitorija su ovaka: nekoliko je rakâ, đe se kopa poviše mrtaca zajedno; prilično su duboke, ma uske, zamazane klakom, gore mali otvor, a na ńemu ploča sa verigom. Pošto se mrtac zakopa, zamažu se krajevi od ploče klakom. Ženske se kopaju napose, u svoju raku, muški napose, a nejačka đeca u račice. Po đemitoriji raste trava; u svakom je križ od kamena u vr'u; naokolo je mir (zid).

Na grebima nema nikakvije' slova usječeno. Prije su grebi bili u crkvi (manastirskoj) i okolo crkve (na matici). Na grebima, što su se sve do lani viđevali u manastirskoj crkvi (sada je mramor udaren), bila su usječena imena onije', čija su.

Niže Podvora, blizu đemitorija raste veliki platan (makļen); tri čovjeka jedva ga mogu obašešariti (deblo pri zemļi ima u opsegu 4·80 m). To je drvo usadio neki Maslać, Podvoranin, nazad kakvije' 80 godina. Još je uniže starinska crkvica Trojica, na glasu ko najstarija crkva u Konavlima.

Selo. Kad se kaže selo, to se misli samo kuće i obori, a ne čitavi kraj okolo sela. Selo znamenuje i sva čejad iz sela; pa se govori: ne da selo, — müka mi se omrazit selom, — ugodila je i kući i selu, — ne zna ni kući načina, ni selu zakona . . . .

Kuće nijesu u red građene; nekoliko i' je zajedno, a neke su jopet tamo i amo, na osami.

Kuća i dvorište.

Dvorište. *Obor* se zove prostorija jaliti pred kućom, jaliti iza kuće, jaliti među kućama, ograđena u klak, a neđe samom međom, ma to biva u onije', što su sasvijem siromasi.

Na oboru su s dońe bande prosta vrata, nepiturana, raspuknuta, da se zdvora može viđet u obor. Na vratima od obora ima kjuč i skačatur, a iznutra pantapije. U oboru raste po koja murva; gńoj je tamo i amo na rpicama, đe su mali obori, a drugođe se iznosi gńoj izvan obora na gńojnik. *Kamenice*, iz kojije' pije živo, od kamena su, a ima i' i od drva, izdubene u dubovinu, a zovu se *korita.* — Živo se spraća u noć pod pod od kuće. Podvolat je u oboru, a to je prostorija, što ostane ispod volta (svoda), na komu je ograđena taraca. Taki je obor; ma ima i oborâ, na kojijem vrata nijesu s dońe bande, nego od istoka jaliti od zapada; u kojijem nema murava ni podvolta, ni kjuča na vratima. U drugomu svi su obori ko i oni prvi, o komu govorismo.

Digitized by Google

Iz obora lasno se može u suśjeda pro mira jaliti pro međe od obora, što je najviše među dva obora; đegoj su s te bande učińeni skalini u istomu miru jaliti međi, da može lašńe prijeći jedan u drugoga. Đe su visoki jakom miri od obora, ide se kroz vrata od obora u suśjeda, a nema među oborima nikakvije' vrata, kroz koja bi suśjed suśjedu zalazio. Iz obora se ide nadvor na vrata od obora.

Za oborom su dôci, đe se sadi kupus, luk, sije žito i lan, đe su rasadi za kupus, luk i ośjenač (buhač); ti se dôci zovu *vrt*. U vrtima su i masline; iza vrtâ su druge baštine.

Kuća i pokućstvo. Kad se kaže *kuća*, to se može miśjet zgrada, đe čejad stoju, a može i rod; erbo se govori: oženio se je iz dobre kuće; kako se zove na kući? (biva, koje mu je prezime).

Kuća je zgrađena od kamena, u klak, a pokrita je kupama (crijepom). Kuće su na pod, a u mogutnije' i na dva poda; pozemjušicâ (prizemnijeh) ima samo dvije.

Ovaka je kuća u M. D. iz Narticâ: Visoka zdvora oko deset lakata (5 m); duga oko dvanes lakata (6 m); široka unutra oko osam lakata (4 m). Pod podom stoji živo: volovi, mazga, magare, u jednomu dijelu, a u drugomu, koji je pregrađen od prvóga pleterom, drži se vino u bačvama, žito u kašunu, u pilu uje i stale potrebe. Ovi dio nema vratâ zdvora, nego se u ń ide kroz oni prvi, đe stoji životińa; nema za se imena, nego se isto zove potpod.

Na pod se ide na vrata, koja ostaju na gorńu bandu od śjevera. Kad se dođe na pod, na lijevu ruku imaju dvije kamare (sobe); jednom puńestra (prozor) je od istoka, biva gorńom, a dońom je od juga. Nema u obje kamare nego po jedna puńestra, i to male (vis. 80, a šir. 50 cm), i na ńima su skla (stakla). Na podu ima jedna puńestra, supre (prama) vratima. Na desnu ruku nema kamarâ, nego je prazno (pod); tu je trpeza, koja zaprema tri dijela širine od poda. Naokolo su trpeze klupice i banak, na čem se śjedi. S poda je učińena skala od drva, uz koju se ide u potkupje (potkrov). Kamare su rastavjene od ostaloga poda i među se spletenom trskom, jesama, pa je klakom zamazano; to se sve zajedno zove *travatura*. Nebo od poda i od kamarâ nije štukano (nema štropa), nego se vidu grede i štice.

Sad da se malo boje razgledamo po kući.

Đe ostaje *trpeza,* rekli smo; trpeza je od ora'ovine, nepiturana, uska; na ńom je škrabica brez kjuča, u kojom se držu: pantaruli (vilice), ožice, noži, pjati (pladńi). Na trpezi stoji pogača zamotana u kanavac, a to je krpa izatkana od lana i od kanave, jaliti od lana

i od bumbaka (pamuka), jaliti od samoga lana. *Klupice*, što stoju naokolo trpeze, od dubovine su i nijesu piturane, a ovake su: štica prosta dubova gore, a pod ńom tri noge, dvije na krajima, a jedna u srijedi. Na dońu bandu od trpeze ima banak, koji je načińen ko skrińa, su dva pokriva i s kjučima, u jednomu se drži boja roba, od mise, a u drugomu mogu se držati: botije (staklenke), žmuli, pantaruli, ožice i ostalo. U drugomu banku pri kamari drži se muka u jednom poli, a u drugom mrso i pjati. Banak je od jelovine i nije napituran.

Ni klupice, ni banak nemaju naslona. Dođe li kadgoj, metnimo o krsnomu imenu, prijatej, domaćin mu prostre ko od časti na banak jaliti na klupicu, đe mu je śjesti, struku, što je izatkano od vune, prešarano po dnu (u širinu) crjenijem i zelenijem, a na dnu tega visu kĕre (kite) crjene. Strukom se zimi muški (a i ženske) ogrću, kad đegoj idu.

Niže trpeze, na dońu bandu, u dujinu kuće sve do kamarâ, pribita je štica pri bordunô (glavnu gredu); to se zove *polica*, a na ńom se držu: kosurci, košijerići, srpovi, śjekirice, čavli, pilice (male pile), mlinci, kantarići, brăde (čim se djeļe) i ostalo. Ispod police, a podno trpeze, ima u miru ormarić s policom, đe se stavjaju stvari, što trebuju pri trpezi.

U jednom kamari leži domaćin sa domaćicom, a mati mu u drugom. U obje kamare ima po jedan odar (posteļa), a u onom domaćinovom i kolijenka za malo dijete, koje je još pri sisi, a više dijete spi s babom.

Odri su ovaki: dvoje stolićâ (biva dvije drvene noge), dosta su visoki; pro ovije' nekoliko jelovije' štica, na ńima slam(n)ica od proste šarene (obično crne i bijele) kupovne robe, nabivene golokudovinom (kukuruzovinom) jaliti bijelom slamom (ječmenom, pšeničnom ili ovsenom); po temu se prosteru linculi (plahte, pońave) od răše, biva izatkani od vune i od bumbaka U domaćina je sama slam(n)ica, a u matere mu ima i matarac (modrac, struńača) nabiven vunom, pa prošiven; pokriva se linculima, koji su od istoga ko i oni, na kojijem se leži, a zimi još i krpaturom, što se jaliti kupi, jaliti se bijej (ćebe) ušije u kupovnu robu i prošije. Uzglavnica je nabivena vunom, u prostom kupovnom robi, brez ikakva kićeńa.

Još u kamarama je po jedna velika *skrińa;* jedna je sva izvezena zdvora (izreckana u drvu), i to je starinska skrińa, koja se zove mletačka, a donijela je domaćinova baba, punu ruva, kad je ne-

Digitized by Google

vjestom došla u kuću. — U skrińama stoji boja roba, a stavja se roba i na *lijenke*, a to je palica na dva kraja privezana konopom, za što se objesi od gredu, pa se pro tega premetnu: košuje, gaće, čermice, pasovi, ubručići, presomitače i ostala roba. Po mirima, a najviše poviše odra i poviše trpeze, visu mali kvadri (slike) svetaca i svetica. Mijovi (mijehovi), u koje se pretaka i u kojijem se nosi vino i uje, vješaju se od gredu pod pod, a vreće od koštrijeti i od vune vješaju se od mir.

U potkupju se drži golokud (kukuruz), ośjenač, suve tikve, krtola (krumpir) i ostalo. Kadgoj se i spi u potkupju, ma tu nema odra, nego se štogoj prostere na tli, na priliku: vreće, modrine, jaliti kakva druga roba, pa se na temu prespi noć.

Ogńište nije u kući, nego poviše kuće, supre kutńim vratima. Na ogńištu nema kominate (dimńaka), nego su u miru rupe, kroz koje dim izlazi; küpe su u klak metnute, a u siromašnije' i brez klaka. Ogńište nije veliko (4—5 m. duļ., 2 m. š.), ma je visoko za devet lakata (4 m. i pô); drva se ložu na tlima; kačuo (sûd od mjedi) visi na komostrima (to su gvozdene verige), na kojijem je kučalica. Naokolo su ogńišta klupice, na kojijem se śjedi, razgovara i grije uz ogań, a ženske rade još i u rukama: predu, prepredaju, krpu, pletu bječvu, češjaju vunu . . ., a često i pjevańe uz javorove gusle razlijega se iz tije' težaškije' odmorišta za dugije' zimskije' večeri. — Klupice u ogńištu su od kamena i od drva; štica dubova postavjena kameńem. Ta se klupica pro dan diže, da ne smeta, a u veče se stavja. Od kamena je jedna klupica, a ograđena je u klak. Na *trkji* se šuši roba; trkja je rasovasta, od šmrijeka. U kantun (ugao) se od ogńišta stavjaju drva.

Više kuće je taraca (zaravańak, shod), više ove ujanik, pa pjemnica (pojata) i gumno.

Ovaka je kuća i okolo kuće u M. D. iz Nartica; a kuća na dva poda u P. P. iz Podvora drugovačija je u temu, što se u kuću ulazi na vrata s dońe bande pro tarac, pa kad se dođe na pod na desnu i na lijevu ruku, ostaju kamare, a po srijedi je prazno, i tu stoji trpeza u dujinu od kuće; na gorńi pod ide se uza skale od drva, i tu nema nikakva razdijela. U nekijem drugijem kućama gorńi je pod razdijejen isto ko i prvi. Obor je niže kuće, a tako isto i gumno i pojata.

Drugijeh zgrada za ļude nema, nego ako ko kadgoj prespi u pojati u slami.

Digitized by Google

Gospodarske zgrade. *Pjemnica* jaliti *pojata* jes' kućica pokrita kŭpama, a dosta i' je pokrito pločama i slamom raženom; ograđena je od kamena u klak, a i brez klaka. Ima pjemnica na pod i brez poda: mańije' i višije'; one, što su na pod, imaju i vrata i puńestru, a one, što su međom ograđene, a slamom pokrite, nemaju nego jedna vrata, drugo ništa; zovu se: *pošušice.*

Na podu od pjemnice drži se: ośjenač, golokud, krtola i ostale potrebe; pod podom se drži slama. Potpod je neđe razdijejen pleterom od pruća dubovoga jaliti jasenovoga; u te se pregrade stavja bijela slama napose (ječmena, šenična i ovsena), a sijeno napose; i ovršine od golokuda stavjaju se u pjemnicu. Ko ne može sijeno i tapaje (na čemu stoji kukuruz) spremiti u pjemnicu, zbija u stogove.

Stôg je ovaki: po srijedi visoko drvo (3—5 m.), tvrdo, najviše od duba (hrasta), a u koga goj i od topole, jaliti od jasena, jaliti od košćele, sve se gleda, da drvo bude dretije (upravnije), da stog ostane dret (upravan), erbo ako je stog kriv, u ńemu će slama zakisnut i sagńet. To se drvo zove *ostožijer.* Okolo tega zbija se slama, sve uže put vr'a; navr' se stavja sitna slama, jaliti turice od lana, biva one južborine, što padaju, kad se lan tre. To se dobro zbije i objesu se četiri kamena pri vr'u od ostožijera na uže od vengovine jaliti od duba, erbo se to drvo uvija. Drugo se uže veže za vr' od ostožijera, pa se priveže za štogoj, na priliku za vojku, za kam, jaliti za mir, da ne bi vjetar obalio stog. Stogovi su malo odaje od kućâ.

Zgrade za životińe. U *košari* stoju svińe. Košara je ograđena u klak, a more bit i samom međom; pokrita je jaliti kupama, jaliti slamom raženom, jaliti pločama. — Svińe loču i jedu iz kamenicâ jaliti iz korita.

Ulište je načińeno od šticâ (4) jelovije' jaliti dubovije', a kogoj ga načini i od šupjega duba; nije piturano; ozdo je šupje, a ozgar je poklopac od dvije štičice, koje se zglobu, pa se zamete s vodom balege od vola i pepela i su tijem se zalijepu one dvije štičice, erbo se to stisne, pa ne može ulaziti u ulište vjetar i kiša. Na poklopac stavi se ploča, a ploča se stavja i ispod ulišta; kogoj stavja ulište i na samu zemju, đe je glatko. Unutra se u ulište stavu dvije stažice od drva u prijekrs', za što se čele uvate; na dnu se ulišta učini mala rupa, što se zove *ulazište.* Pred ulištom se iskopa u zemji mala rupica; kad se čele pokoju, te one mrtve, što ih iznesu iz ulišta, smetnu se u tu jamicu. Sva ulišta zajedno zovu se *ujanik.*

Drugije' zgrada za živo ponapose nema, erbo volovi, mazge, ma-

Digitized by Google

garad, ovce, to sve leži pod podom od kuće u svojijem pregradama, a kokoši po vojkama okolo kuće.

Što je još oko kuće. *Taraca* je najviše pred kućom, a more bit i iza kuće; ima i' mańije' i višije', kako đe i kako je ko mogutniji. Popločana je, a naokolo su pižuli (sjedalice) od kamena i naslon isto od kamena. Na taraci se šuši žito, ošjenač i ostalo.

Trlica je da se lan tre; učińena je od kakva tvrdoga drva (duba, murve . . .) vilasta, sve od jednoga; dno jom je dugačko i debelo, pa se zakopa u zemju; gore na krajima se usiječe, a na lijevom se bandi prošupi, među to se stavu od kraja do kraja dvije otańe štičice od dubovine jaliti od kakvoga drugoga tvrdoga drva; među sve to stavi se *trlan* (a to je teška, tvrda štica ođejana), na kraju tega učini se ručica, đe se rukom 'vata. Na lijevom bandi prošupjena je trlica, štičice i trlan, a kroz to promakne se tanko drvo, koje se zove špica, što, ko more, načini i od gožđa. Trlanom se tre lan desnom rukom, a lijevom se drži lan.

Gumno je najviše blizu pjemnice, a gleda se, da bude supre vjetrima. Ima gumna mańije' i višije', kako je ko u snazi, da učini. Gumno je okolo ograđeno mirom. Gorńa banda od mira (površje od zida gumnenoga) zovu se *zaslam(n)ice*. Gumna su popločana, a ko ne more staviti gumno u ploču, zamete końštine jaliti balege od vola, pa su tijem zamaže po gumnu. Na jednom se mjestu od gumna ostavi otvoreno, i to se zovu *vrata*, na koja se ugonu końi (mazge) na gumno. Na gumnu se vrše s końima (mazgama): šenica, ječam, raž, ovas, golokud, bobica, gra' slanić . . .; na gumnu se i žito päje, a ko nema tarace, tu i ošjenač šuši. Otprije se i kolo zametalo na gumnu, ma tega malo kad sad bude, erbo se igra po strańima (krčmama).

Zdenac. Voda se za'ita iz *gustijerana* (zdenaca). Gustijerna je kod kuće jaliti u kući. Nosi se voda i iz *kladenaca*, a ko nema tega, nosi živu vodu.

Gustijerana ima mańije' i višije', kako u koga i kako ko more; iznutra je dobro zamazana klakom i mujarom (zemļa crļenica), jaliti klakom i pržinom; na vr'u je otvoreno i izgrađeno do pása, to se zove *pucô*, đe se voda za'ita. Na pucalu je pokriv od drva, nepituran.

Kladenac je rupa u zemji, iz koje voda izvire; kladenci nijesu duboki, erbo se samom rukom iz ńi' voda za'ita, — konopa ne treba. Na vr'u je ograđeno u klak, a đegoj nije, nego samo trava raste naokolo; pokriva nema na ńima. U kladencima bude vode, sve dok jako ne prišuši. Najviše su odaje od kućâ.

Digitized by Google

Drvńak i gńojište. Nema nikakva *drvńaka* napose, nego se drva stavjaju blizu kuća, na mire od obora. Navičaj je, da đevojke naresu mire od obora drvima, da im je dika viđet, a najviše o Božiću, o Vlasićima (sv. Blažu) i o Uskrseńu, erbo se drži, da koja ima više drva, da je ta i vajanija.

Gńojnik (gńojište) je malo daje od kuće. Na ń se iznosi gńoj ispod živine; naokolo je ograđeno međom, da se gńoj ne razmeće. U gńojniku ima u koga usađeno murava i smokava, a u koga nema ništa. — Smetlište se baca pod pod od kuće, ispod životińe.

Digitized by Google

Križari.

Običaji u Varošu u Slavoniji.

Napisao Đuro Čolić.

Za krížī se ȉdē na Kríže (Spȁsovo). Ȉdē se u ńȇ, da se đèca zabȁvē. Ȕ oče Krīžá ȕ večēr kríž naprȁvīt od dȑveta nakȉtī se karānfȉlōm, rȕžicōm, kȕkurīkōm, kalopèrōm, lālóm i svȁkakīm cvíćēm ko vínac. Kȁd se svŕšī, ȏnda se kríž zabodé nȁ vedrinu, skȕpē se oko ńèga ȕ kolo sámē žȅnskē, pa kȍjā ȉmā nȃjbòļī glȃs, zapjȅvā, a drȕgē otpívajū:

Oj đevȏjko, drágāj dȗšo mȍja![1]
Lúg zelȅnī žȉrom porodȉo,
Pò ńem Ívo svȋńe žirovȉo,
Za ńím Mára ļȕbičicu brȃla,
Nabrȃla je ńēdrā i rukáve,
Pȁ je splēla trȋ vínca zelēnā.
Pŕvōga je sáma potȑgala,
Drȕgōga je drugarȉce dála,
Al trēćēga ȕ vodu spustȉla,[2]
Lipū mu je pjȅsmu zapjȅvala:
„Plȉvāj, plȋvče, mój zelȅnī vȋnče,
Kad doplȉvāš do Ivina dvóra,
Ti upítāj Ivȃnovē mȃjkē:
Je lȉ jōj se Ívo oženȉo?
Ȁko níje, nȅk se i ne žēnī!
Nȅk ne ȕzmē stárē udovȉcē,
Vȅć nek ȕzmē mlȃdū đevȍjčicu!
Udovȁčkā svila pȍderāna,
Đevȍjačkā ȉstom iz dućána;
Udovȁčkō rȗvo iznȍšeno,
Đevȍjačkō ȉstom salȍženo;
Udovȁčkō lice obļúbļeno,
Đevȍjačkō ȉstom za ļūbļēńē!

Ȍsīm ovȇ pjȅsmē pjȅvajū jȍš svȁkakī' pjȅsāmā, na prȉlȉku mogȕ ti jȍš ńȅkolikō rȅć, kȍjē su mi na pamèti.

Oj đevȏjko, drágāj dȗšo mȍja![1]
Sȉnōć prójdo šeptèlim sȍkākōm
S kumpanȉjōm, brȁćōm ȍdabrānōm.
Svȅ su drágē izȉšle na vrátā,
Sȁmo mȍja izgléđē na pȇngēr.
Já jōj nȁzva': „Dȍbār vȅčēr, drágā!"
Ȍna mèni: „Dóđ ȕ večēr, drágī!
Sȁm' ne vòdi kòńa ni sȍkola
I ne nòsi kȉtu veslȋnđera!"
Ȁl já svȍjē nȅ posluša' drágē,
Vȅć pȍvede kòńa i sȍkola
I pȍnese kȉtu veslȋnđera.
Kȍńic ȉdē, tȁpac mu se čȕjē,
Sȍkol letí, prȁporak mu zvȅčí,
Vjȅtār púšē, veslȋnđer merȉšē.
Al pȍvīka mȍjē dīké mȃjka:
„Tkȍ lȏv loví oko móga dvóra?[2]
Lȏv lovȉo, nȍgu ulomȉo!

[1] Svȁkī se rédak opȅtujē. [2] Varijacija: pušćȁla.

Digitized by Google

U mēne je nějāka đevôjka,
Jõš je mláda od šesnâjst gȍdīnā,
Jõš se nē znā krstóm prekrstīti,
Nīt se znādé pâsōm opâsati,
Nīti znādé kòńa osedlâti,
Nīt se znādé na kòńa popéti!"

Âl govȍrī mȍnče nežèńeno:
„Mȍja mâjka krstóm prekrstīla,
Mȍja séka pâsōm opâsala,
Mój bi bábo kòńa osedlāo,
Mój bi brâtac na kòńa pȍpeo!"

Drȕgā pjȅsma:

Oj divôjko, dûšo mȍja!
Já prȍšeta vránōg kòńa
Krāj Ânkinōg bílōg dvóra.
Já joj rèče: „Dȍbār vȅčēr!"
Ȍna mèni: „Dójd' ȕ večēr!"
Ja ne dójde ȍnū vȅčēr,
Kȍjū Ânka mèni rèče,
Već ja dójde drȕgū vȅčēr,
Kȍjū Ânka mèn' ne rèče.
Kâd ja dójde drȕgū vȅčēr,
Ânka se je rasrdīla;
Kļūčém vrátā zatvorīla,
Ćefênke je čivījala,
Vodóm vâtru poļȅvala,
Sjâjnu svíću ugāsīla.
Al ja òde u baščīcu,

Svêza' kòńa za rȕžicu.
Rȕžica se salomīla[1],
Na smīļâk se naslońīla.
Smīļâk se je salomīo,
Na đurđíc se naslońīo.
Đurđíc se je salomīo,
Na bosíļak naslońīo,
Bosīļâk se salomīo,
Na rȕzmarīn naslońīo.
Rȕzmarīn se salomīo,
Pa je Ânku probȕdīo.
Skȍči Ânka gologlâva,
Gologlâva prez marâmē,
Golí' rȕkū bez narȕkū,
Gòla vrâta bez đerdána,
Golí' pȓstā bez prsténā.

Trȅćā pjȅsma:

Lípa Mára u čardáku spávā,
Viš ńé mâjka tánkō rȕvo slážē,
Rȕvo slážē i Máre govȍrī:
„Ajd ustâni, Mârice đevôjko!
Znâš li, Mâro, da sī se udâla?!
Da bi kùda, ne bi ni žâlila,
Već u Bȍsnū za pâšu tȕrskōga!"
Cīkni plâkat Mârica đevôjka:
„Vȍļīm bīti sitnê rībē rána,
Nȅgo ļúbit tȕrskō mȍmče mládō!
Oj stârice, stárā mīlā mâjko!
Ti izájdi na nô pȍļe rávnō,
Pa podvíkni sītno glasovīto:
‚Tȕrskī pâšo, ne kȕpi svâtōvā!
Mȍja Mára dávno premīnȕla
Pred Mītrovo nā trī bílā dânka'"
Nīšt ne stâde Mâričina mâjka,
Ȍna īdē na nô pȍļe rávnō,
Pa pȍdvikni sītno glasovīto:

„Tȕrskī pâšo, ne kȕpi svâtōvā!
Mȍja Mára dávno premīnȕla,
Pred Mītrovo nā trī bílā dânka."
Tô se pâše nevjȅra čińâla,
Pa on kȕpī svâte nebrȍjenē:
Za đȅvere mònke nežèńenē
I pod mònke kòńe neštrȍvļenē.
Pa ón īdē Mâričinu dvóru;
Kâd je dȍšō Mâričinu dvóru,
Al govȍrī tȕrskō mȍnče mládō:
„Káži mèni, Mâričina mâjko,
Káži mèni, gê Mārino grôbļē?"
Al govȍrī Mâričina mâjka:
„Štâ ću làgat, tȕrskō mȍnče mládō,
Brâća su ju ȕ vodu bācīla."
Al govȍrī tȕrskō mȍnče mládō:
„Káži mèni, Mâričina mâjko,
Káži mèni, gê Mārino grôbļē?"
Al govȍrī Mâričina mâjka:

---

[1] Dolaze i ova dva stiha: Na vijôjlu naslońīla.
Vijôjla se salomīla . . . . .

„Štä ću làgat, tŭrskō mȍnče mlȃdō,
Štä ću làgat, prȁvo ću ti kázat:
Brȁća su ju ŭ zemļu kopȁla!“
Al govȍrī tŭrskō mȍnče mlȃdō:
„Ne vȁrȁj me, Mȁričina mȃjko,
Već mi káži, gê Mārino grȏbļē?“
Al govȍrī Mȁričina mȃjka:
„Ȅno Mára u sȍbice málōj,
Prŭžila se po jelȍvōj klúpe.
Pokrȉla se tańȅnim pokrȍvōm.“
Ništ nȅ stade tŭrskō mȍnče mlȃdō,
Već ŭnīde k Máre u sȍbicu,
Pa joj mȅtni rûku za ńȅdārce.
Nīt se Mára mīčē, nīt pomīčē;
Pa joj mȅtni gúju za ńȅdārce,
Pa joj mȅtni vȁtru na sȑdāšce,
Nīt se Mára mīčē, nīt pomīčē.
Ȍde pȁša goróm tugŭjūći,
Ȍde Mára k mȃjke pjȅvajūći:
„Oj stȁrice, stárā mīlā mȃjko,
Kȁd mi mȅtni rûku za ńȅdārce,
Mȁlo ti se nȅ nasmija, mȃjko.
Kȁd mi mȅtni vȁtru na sȑdāšce,
U mȁlu se nȅ pomakni, mȃjko.
Kȁd mi mȅtni gúju za ńȅdārce,
U mȁlo ti nȅ pocīkni, mȃjko!“

Tê svȅ pjȅsme mȍgū pjȅvat, a i pjȅvajū, đȅca obīčno oko kríža, da se zabȁē. A kȁd se svȅ tô otpjȅvā, ônda se ȉdē dȍma leć. Ujtro se dȉgnū, pa se oprémē u stárū rȍbu; počȅšļajū se žȅnskā đȅca u kȉke i vȅć kȁko drŭkčijē. Ȍbujū se u cipȅle, p’ ônda se ŭmijū; ônda se iz stárē rȍbē rasprémā i u lípū oprémā. Žȅnskē ŭzmū čistê rubȉne, svilȅnē fȅrtūne i lȃjbice i svilȅnē marȁme ȍko vrāta i đerdáne, a za kȉku se mȅtnī cvíćā svȁkojāka, ponȃjvišē iz dućána. Ȍbujū se cipȅle na čorȁpe i to visȍkē cipȅle s rŭžicama od kȍžē. Muškî se oprémē u rubȉne, cȑnē ili plávē lȃjbice (frȍsluke), šarȅnū tkȁnicu, ŭzmū kȁpu s cvîtom, ńȅkojī u opȃncī’ a ńȅkī u cipȅlama.

Križári se skŭpē u jȅdnu kŭću svȉ, gȅ će se prȁvit jȅlo. Dvâ il trî muškâ nȍsē kôrpice ili lȍnac, a jedân kríž mȅđu žȅnskema. Gȁzda, u čȉjōj su kŭće, mȅtnī im pȑvī štȁgod u kôrpu: il jájce, il sȉra il slanȉnē, ili mlíka u lȍnac, a ônda ȉdū do pȑvē kŭćē u konšilŭku. Za krížēm ȉdū žȅnskē ŭ dvā, ŭ trī rêda po četȉri ili pȍ šēst. Kȍjī nȍsē kôrpu il lȍnac, ȍdū unútra, a žȅnskē ȉdū pjȅvajūć:

Sīkriži, Bȍže,
Na pŭnē stȍle!
Tkȍ nās darŭjē,
I ńȅga, Bȍže!
Cvȁla rŭžica
Krȃj vinȍgrāda
Neokȍpāna,
Neovēzȅna,
Neobrēzāna.
Pod ńóm Marȉja
Bȍga rodȉla,
Zazívļē Ȃnu,
Ȃnu didȃļu:
„Ȍder mi, Ȃno,
Poļúļāj Bȍga,
Dȁt ću ti ńȅšta:
Svílnū marȁmu
Zlȃtōm vēzȅnu.
Svīlóm pŭļȅnu“.

Drŭgā pjȅsma:

Sīkriži, Bȍže,
Na pŭnē stȍle!
Tkȍ nās darŭjē,
I ńȅga, Bȍže!
Ne gȑmi, grȍmu,
Ne lȍmi gȍre!
U tȏj je gȍri
Mȏj brȁtac Míko,
Ȍblāke svíjā,
Da kȉša pȁdā,
Da tráva rāsté,
Da pȁūn pāsé,
Da pȇrjē gubí,
Da Mára beré,
U čȁšu mȅćē,
Da brȁta kȉtī!

*

Trèćā pjësma:

Sĭkriži, Bȍže,
Na pȕnē stȍle!
Tkȍ nās darȕjē,
I ńèga, Bȍže!
Gospòdin sjedí
Na zlátuōm stȍlu,
Prȕžio nȍge
U ládnū vȍdu;
Prȍsuo biser
U ládnū vȍdu.
Gȍspoja beré
I nȍge peré,
Na svilu nížē
I pȍd vrāt véžē.

Tê se pjësme pjëvajū kroz čìtavō sèlo. Kȁd se jedâmput ispjëvā, ônda se ȍpēt drügipūt i tȁko rêdōm. Muškî dójdē u küću, kážē: „Fȁļen Ȉsus!“ a gäzda mu ȉl tko drügī dādé štȁgod. Dogȍdī se, da jedân dȍbijē dȍbro.[1] Ȉdū i kod gospodé, dādú im kràjcar ili pêt. Ȉdū u svȁkū küću, sämo ge ní zaklënīto. Ko šta mȍre, tâj dādé. Kȁd napünē kôrpu il lȍnac, ostävē u pȍznātōj küće ili u ’nôj, gë su se sküpili. Jèlo istrēsú iz kôrpē a mlíko iz lónca, pa ȉdū dȁļē. Kad obrédajū sèlo, muškî ȉdū u küće, gë su štä ostävili. — Prȉjē su ȉšli i u nâjbližjē sèlo, säd ne ȉdū.

Kad svŕšē sèlo, dójdū gäzde, gë su se sküpili, da će križòvat. Dádū gäzdarice il redüše, štȍ su nakȕpili. Redüša im ônda prävī fròštuk. Nalúpā im jäjācā nä māst, slanȉnē ispečé, mlíka sküvā i sȉra. Dok gäzdarica jèlo prävi, ȉdū se rasprémat. Dójdū u sükńama i šarënema marämama, u cipèlama, s cvîtom ȉz bāščē nakȉtīte, pa ȁko níje fròštuk gotôv, ônda đèca pjëvajū, svi zángod. Dójdū pa jëdū. U prōčêļē sjëdnē ’nâj, što je kríž nosȉo, ìza ńëga ’nâj, što nȍsī kôrpicu, a iza ńëga žënskē. Š ńïma jëdē i redüša. Svȁko mȍļī ȕ seb’ sjedéć. Nâjprijē dójdū na trpëzu jâjcā; pŕvī gräbī u prō-čêļu, a drügī za ńím. Iza tȍgā dójdē sîr pokajmäčīt. Onda im do-nesé slanȉnu ispečènu pa mlíko. Kad jëdū mlíko, svȁkō díte izvädī vëlikōm kašȉkōm (žlȉcōm) sëb’ u tańúr. Ȉnāče ne vädē u tańúr nëgo iz žđëlē. I nóž i vȉlicu ȉmajū. Kad pojëdū, prekȓstē se i ȍdū. Ȉdū se ìgrat zäjedno u dvór il ȕ bāšču. Ȉgrajū i kȍlo na dvóru, pa pjëvajū „prīskȍčnice“, nâjvišē od dīké i od inȍćē. Dogovárajū se, kakȍ će se pȍtļa pódne oprémat.

Ne büdē ni jedân sát, zové redüša: „Ȁjte, krȉžāri, rúčat!“ Sjëdnū ko i kod froštüka. Redüša il ko drügī nȍsī čȍrbu svińskū il govëdskū, sàrmu, po ńój mêso súvō svińskô, šûńka. Onda donesú govëđinu i sós od crļënōga lüka. Iza tȍgā jèla donesé im gäzdarica nâjprijē s kvâsōm pȉtu, a onda sîrnu ili s grîzōm. Kad pojëdū, donesé im redüša koláče perétke, a ônda drügē kàke: päpreńāke, sa žumáļcī ili kàke drügē. Kȁd se nasȉtē, prekȓstē se i dȉgnū od

[1] Tȁko sam já jedâmput, dȍk sam bȉo mȁńī, ostô sâm dȍma. Mȍji ȍšli ȕ Brōd. Dȍšō križár, a já ńèmu upȓtio svü slanȉnu, što je bȉlo narëzāno.

Digitized by Google

trpèzē pa ȉdū svȁko svȍjōj kȕće, da se sprémē zȁ kolo. Odilȍ je zȁ kolo oplȅćak, rubȉna, pa drȕgā rubȉna, ȕnterok, gôrńā rubȉna svilȅnā ili sȍteškā ili svilȅnā sȕkńa, ili kàku ko ȉmā. Nakȉtī glâvu, kȉku kupȍvnīm cvíćēm, a zȁ uše mȅtnī ȉz vrtla cvîta. ȉdē se kȍlu ge bîlo, pred bȉrcausōm ili pred cŕkvōm. Nâjprijē se povȁtajū žène mlȁđē i cȕre, a ônda ženskadȉja mlȁđā. ȉgrajū i pjȅvajū do sûnca zȁoda. 'Vâ se pjȅsma mȍre pjȅvat ȕ kolu, kad gajdáš prestȁnē:

Bȍga mȍlē tȕrskī kòńi,
Tȕrskī kòńi šimšȉrovi:
„Dâj nam, Bȍže, vojevȁti,
Drȉné vodé ne gȁziti,
Jêr je Drína vòda klétā:
S vȅčēr' Mârku utopȉla,
Dȍ sūnca ga izbācȉla.
Da j u Mârkē svȍja[1] mâjka,
Zȁ dān bi mu glâse čȕla,
Al za drȕgī razumȉla,
Al za trȅćī k Mârke dȍšla.
Al u Mârkē túđā mâjka:
Za gȍdinu glâse čȕla,
Al za drȕgū razumȉla,
A za trȅćū k Mârke dȍšla,
Al iz Mârkē tráva nȉkla,
Tráva nȉkla trubeļȉka,
Đȅteļina do kolȉna.
Po ńój pásū vránī kòńi,
Vránī kòńi šimšȉrovi.
Čūvȁla je đevojčȉca
Po ȉmenu Margȉtica.
Mȁlo lȅgla pa zaspȁla.
Kraj ńé tánkā stàza pȁla,
Tánkā stàza otáńenā,
S kȍjōm ȉdē dȅvet brȁćē,
Dȅvet brȁćē sve rođȅnī
I desétī nerȍđenī.
Nâjstȁrjī je Mikȍlica,
A nâjmlȁđī Rȁdoica.
Al govȍrī Mikȍlica:
„Ȁjde, brȁćo, da žȅnīmo,
Da žȅnīmo nâjmlȁđēga,
Nâjmlȁđega Rȁdoicu,
Da prȍsīmo đevojčȉcu
Po ȉmenu Margȉticu!“
Zaprosȉše dȅvet brȁćē,
Zaprosȉše, ȉsprosȉše.
Kad su pȍšli na vjenčȁńē,
Gromȍvi se ispȕcaše,
I mûńe se isīvȁše,
Oltārȉ se porȕšiše,
Svȇ se svíće potȑniše!
Kad su dȍšli u ložnȉcu,
Al govȍrī Rȁdoica:
„Bȍraj tèbi, đevojčȉca,
Po ȉmenu Margȉtica,
Kȍg si rȍda, kȍg plȅmena?“
Al govȍrī đevojčȉca
Po ȉmenu Margȉtica:
„Bȍraj tèbi Rȁdoica,
Imȁla sam dȅvet brȁćē,
Dȅvet brȁćē sve rođȅnī,
I desétī nerȍđenī.
Nâjstȁrjī je Mikȍlica,
A nâjmlȁđī Rȁdoica!“
Al govȍrī Rȁdoica:
„Bȍraj tèbi Margȉtica,
Mí smo brȁtac i sestrȉca.
Ȁko sam te poļūbȉo:
Brȁtac séku od vesēļá;
Ȁko sam te zagȑlio:
Brȁtac séku ȍd radosti;
Ȁko sam ti pȑstēn dȁo:
Brȁtac séki ȍd milosti!“ —
Oj divôjko, dûšo mȍja!

Đecȁ se ônda ȉdū dȍma rasprémat, pa ȉdū na večȅru, ge su krȉžovāli. Dójdū na večȅru u ȉstōm odílu, u kȍjēm su bȉli na froštȕku i na rúčku. Redȕša im donesé mlíka i slanȉnē pečȅnē, a dȍbijū i

[1] Varij.: právā.

pȉtē i kolāčá, dok mȍgū. Ȁko šta ostänē, gȁzdarica dādé svȁkom pȉtē ù ǵep i po koláč. Večèra je oko sȅdam, ȍsam sâtī. Onda ȉdū dȍma spávat.

Tâj se ȍbičāj sve mȁńē obdržávā, jêr žène víčū, da đèca ȉdū pȍrādi proklétstva, jêr su gládna, pa da nakȕpē 'rāné. Al đèca što dȍbijū, tô i potrȍšē 'nâj dân. Ńȅkojī rodȉteļi uzveličávajū svȍju đȅcu, pa im nȅ dajē ȉć ni sa sjeromȁšnema ni s bogȁtema; govȍrē, da je tô jȅdno prosjáčeńē. No i đecȁ su trgȍvačkā ȉšla.[1]

[1] Zȁdńī vȅlikī križári ȉšlī su, dok sam já bȉo od 7 ili 8 gȍdīnā. Trojȉca nâs je nosȉla kôrpe, dvâput smo prāznȉli. Krȉžovāli smo kod mȍjē tètkē Mārē Pošȁļića.

Molitve.

U Vrbovi (Slavonija)

Zabiļežio Mijo Kurjaković.

Večerńe molitve.

1.

U gorici crkvica,
U gorici građena,
Tamjanom je kađena.
U ńoj Gospa kleči,
Od sveg srca ječi.
K ńoj dolazi sveti Petar:
„Što ti, Gospo, klečiš,
Od sveg srca ječiš“?
„Kako ne bih klečala,
Iz sveg srca ječala:
Imala sam sinka jedinka,
Po poļu je hodio,
Zlatnu krunu nosio,
Židovi ga sastaše,
Zlatnu krunu skidoše,
Trnovu mu nabiše,
Krvcu mu prolijaše.
Anđelci se stekoše,
Kaleže ponesoše,
Krvcu mu polizaše,
U kaleže pometaše,
Pred Boga snosiše.
Sam Bog govoraše:
Tko ovu molitvicu izmoli
Triput jutrom,
Triput večerom,
Taj se ne bi bojao
Vatre goruće,
Ni vode tekuće,
Ni bile vile.
Po sve vike vikom. Amen“.

(Marija Matasić.)

2.

Anđel moj, čuvaru moj!
Čuvaj mene do pol noći,
A Marija od pol noći.
Svi anđeli do svita,
Dragi Bog do vika vikom.
Amen.

(Marija Matasić.)

3.

Sveti Vide, vidi mene;
O Marijo, pomozi mi,
Da mi tilo opočine,
Da mi duša ne pogine.

Molitve Mariji.

1.

Škripalica škripļe,
Gospa sinka zibļe;
Škripalica propade,
Gospa sinka popade,

Digitized by Google

Pa ga nosi na more.
Na moru su galije
Svete dive Marije.
Majka božja sidila,
Zlatnu kosu češļala.
Kud je kosa mavala,
Tud je slava padala.
Po sve vike vikom. Amen.

(Marija Matasić.)

2.

Šetala se Marija
Kroz duboke dolove
Sa Isusom sinkom.
Susreli ju Židovi,
Pitali ju Židovi:
Što to nosiš za ńedri?
Il je sunce il misec,
Il je zlatna jabuka?
Nit je sunce, nit misec,
Nit je zlatna jabuka,
Već je moj mili sin.

(Marijan Mašić.)

3.

Kleči Gospa na kamenu mramoru,
Na golih koļeni, na golih laktovi.
Svoje svete suze roni, svoje svete kose trga.
K ńoj dolazi sam Bog i sveti Ivo Krstiteļ.
Pitao ju Bog i sveti Ivo Krstiteļ:
„Što ti klečiš na kamenu mramoru
Na golih koļeni, na golih laktovi,
Svoje svete suze roniš,
Svoje svete kose trgaš!
Podigni se sunca istoku,
Sklopi svoje svete ručice
I stani na svoje svete nožice;
Opazit ćeš dvanaest apoštola
I trinaestog sina Isusa,
Najvećega, najlipšega.
Grohotom će se na tebe nasmihnuti.“
Podiže se diva Marija
Na svoje svete nožice,
Otare svoje svete suzice,
Sklopi svoje svete ručice,
Pogleđe sunca istoku,
Opazi dvanaest apoštola
I trinaestog sina Isusa,
Najvećega, najlipšega,
Grohotom se je na ńu nasmihnuo.
Al govori diva Marija:
„Tko bi ovu molitvicu
Izmolio triput u jutro,
Triput u podne, triput u večer,
Na petnaest dana pred smrt,
Blažena bi mu se diva Marija ukazala:
Spremaj se dušice,
U kraļestvo nebesko!“ Amen.

(Matilda Đurić.)

Digitized by Google

4.

„Amen, amen, Marijo!
Otkud voda izvire?“
„Iz kamena, zlamena.
Tamo sidi divica,
Na glavi joj krunica;
Bile ruke umiva,
Grišne duše napaja;
Gleđe gore, doli,
Di se nebo otvara,
A zemlica raspukla. Amen“.

(M. Krmpotić.)

5.

Hajd'mo spati, Boga zvati
I Mariju milovati.
Marija je božja mati,
K oltaru će putovati.
Zvonce zveči, Gospa kleči.
Sveti Petar bašču gradi,
Za ńim Gospa cviće sadi.
Sveti Vide, vidi mene!
Draga Gospo, pomoz' mene!
Pokaži mi stazicu
Na presvetu vodicu,
Da operem ručice
Za sve grišne dušice. Amen.

(Antun Trupinić.)

Muka Gospodinova.

Prvi pitli zapivaše
I Mariju probudiše.
Marija je božja mati,
Sina Boga porodila
I na krilo položila,
U kńige ga zavila,
Križem ga je pokrila,
Da ga Židi ne vide.
Al ga Židi vidiše,
Isusa nam oteše;
Na muke ga metnuše,
Zlatnu krunu skinuše,
A trnovu nabiše,
Zlatni pojas otpasaše,
A lozom ga opasaše.
Kudgod ńega vodiše,
Tuda krvca kapaše.
Stupu ńega svezaše,
S vrbe šibe kidaše,
Čim Isusa šibaše.
Ali Isus ništ ne govori,
Već ponizno gleda doli.
O Isuse budi falen,
Izbavi me od zla. Amen.

(Antun Trupinić.)

Svetoj Katarini.

Sveta Kato, Katarino,
Prva božja mučenice!
Mučila se dvanaest danaka,
Dvanaest ponediļaka
Šibom šibovana,
Bičem bičovana,
Vrtila se oko vîta,
Sam ju Bog pita:
„Sveta Kato, Katarino!
Bole li te rane tvoje?“
„Ne bole me rane moje,
Već me boli srce moje
Za Isusom, Gospodinom,
Marijinim sinom.“ —
Svi anđeli siđoše
I kalež donesoše,
Krvcu pokupiše,
Bogu donesoše.
Sam Bog govoraše:
„Tko ovu molitvicu izmoli
Jutrom, u podne i na večer,
Dobit će sto dana oprošteńa grihâ.

(Marija Krmpotić.)

Digitized by Google

Jelici.

Majke božje sestrice,
O jelice, jelice,
Spusti grane do zemļe,
Sakrij sinka i mene!

(Marijan Mašić.)

Zlatan pivčac.

Zlatan pivčac piva,
Svetu Gospu zaziva:
„Sveta Gospo, ili spiš ili sniš?“
Nit ja spim, nit ja snim,
Već ja gorke suze ronim
Za Isusom sinkom svojim.
Sinka moga uhvatiše,
Zlatnu krunu ńem' skidaše
I trnovu nabijaše.
Kud je vinčac hvatao,
Ond' je krvca kapala,
Na oltare padala.
Oltari se tresoše
Od mirisa božjega;
Anđelići s neba salaziše,
Krvcu sakupiše,
U kitice sakitiše,
U kalež ju metaše,
Pred dragoga Boga nosiše.
Sam dragi Bog govoraše:
Anđelče, anđelče!
Da li pivaš molitvice?
Tko bi mi izmolio jutrom rano
I večerom kasno i u podne,
Čuvao bih ga vištice iduće,
Vila letećih, ogńa vičnoga,
Groma strašnoga,
Vode potopļenika,
Gore pomoćnika. Amen.

(Marica Đurić.)

Od kužne tužne.

Spasiteļu, spasi dušu moju!
Duše sveti, kripi mene!
Paramento sveta,
Koja stojiš pokraj mora,
Sveži mori ruke, a vištici krila,
Da me mora ne umori,
A vištica ne ujede.
U Boga su tri čuvara,
Koji Boga čuvaju
U Betlemu varošu.
Oj ti kugo kužna,
Ne idi u moj varoš,
Dok ne pobrojiš po nebu zvizda,
Po gori lista, po zemļi travice,
Po moru piska,
Pod trlicom pozderica,
Po drvalu iverica,
Po vatri ugļešaka,
Po kući ekseraca.
Onda idi u moj varoš,
Pa umori koga moreš.
Moja je kuća sveta,
Križem podaprta.
Križu se molim,
Križ nosim,
Križ me čuva, od zla brani,
Ja pod križem spavam. Amen!

(Marica Đurić.)

Jedinstvo.

Kaži meni, dite, što je jedinstvo? — Jedinstvo je jedan Bog, Bog budi s ńim i sveta diva Marija.

Kaži mi, dite, što su dva? — Dva su stabla pod Bogom; jedinstvo je jedan Bog, Bog budi s ńim i sveta diva Marija. — Što

su tri? — Tri su božja patrijarha: Abram, Izak i Jakov; dva su stabla pod Bogom; jedinstvo je jedan Bog, Bog budi s ńim i sveta diva Marija. — Što su četiri? — Četiri su evanđelista: Ivan, Luka, Marko, Matija; tri su božja patrijarha .... — Što je pet? — Pet je rana na Bogu, na Isusu našemu; četiri su evanđelista .... — Što je šest? — Šest je studenih kamenova; pet je rana .... — Što je sedam? — Sedam je žalosti i radosti blažene dive Marije; šest je studenih .... — Što je osam? — Osam je nebesa do miloga Boga; sedam je žalosti .... — Što je devet? — Devet je korâ anđeoskih; osam je nebesa .... — Što je deset? — Deset je božjih zapovidi; devet je korâ .... — Što je jedanaest? — Jedanaest je divica umoļenih; deset je božjih zapovidi .... — Što je dvanaest? — Dvanaest je božjih apostola; jedanaest je umoļenih .... — Što je trinaest? — Trinaest je sam Gospodin Bog, na visoku sidi, na široko vidi, svojim svetim križem križa, po sve vike vikom. Amen.

(Ova se molitva moli tri puta kod bolesnika.)

Digitized by Google

Ženidba.

Običaji u Dubovcu kraj Križevaca.

NAPISALA MARICA KRIŽE.

Kad se dečke oče ženiti, ake se već prve s curom ne pozna, onda ide negova mati sama pitat nezine starejše i curu, je l bi kaj s tega mogle biti. Ake svi privole, onda pošleju dva čoveka k curi, da ji se poklone. Kad dojdu v hižu, onda imenuju dečkovo ime i curine, pak vele: „Dobre jutre, dobri ludi, ake nam se kaj zareče, pomozite nam izreči. Bog se zmisli i ove dva skup stisni.“ Oni onda otidu i te tak ostane, dek pravi snoboki dojdu.

V snoboke idu dečke i dva muži. Dečku da cura jabuku, a dečke da noj drugu svu z novci napikanu. Te su kakti i zaruki mam. Kad je te gotove, onda si zemu išče jednu ženu i onda idu župniku na zapis. Kad su zapisani, onda idu svi od župnika k nezinomu rodu, od jednega do drugega, kaj der bude rod rekel, je l bu debre ili ne. Te je po pitajnu hoditi: tulike, kulike u svate pozivati. Ake se zabi k koji strini ili vujni iti pitat, ili je pak z ruke, onda veli: „Niti me je pitala, niti ju pak bum daruvala.“

Dek je cura pod ozovi, onda si priredjiva svoje stvari, ake još prve ni priredila, šiva rubje za se i za mladenca rubače, v kojih na zdavajne ide, onda ake debi svekrvu, noj cele oblačile, te je rubače, poculicu, kraluš, privezaču i redku peču (til), — svekru plahet i vajnkušnicu. Cura mora imati rubcev čudaj, koje si sama tkati mora, koje daruje: veselak, ki igra, dobi 6 rubcev, putni čestnik 3, zastavnik 6, starejšina 3, vujnevca 6, dever 8, deverove dete 3.

Ake je zdavajne v sredu, onda idu po škrijnu v pondelek na večer: mladenec, dva muža i foringaš; sobom zemu baril vina, kaj tam piju i večerjaju. Tak se zadržavaju do pol noči, negdi još duže. Mladenec mora dopelati za gosti, kaj drugi dan obdržavaju, vedre vina, za svakega gosta funt govedine, tri funta svinskega mesa za zele; pol guske, rena, vilicu, nož i sveču. Mladenka mora v škrijni imati svega, kaj goder je noj potrebne, rubač po 15 parov i više, po 12 plahtov, po 6—7 i više peč, po 1—2 poculic i po 5—6 ručnikev i vajnkušnic, kulike več koja zmore; još i nezin cifer (šmuk)

Digitized by Google

mora v škrijni biti: kraluše, privezače, oringle i pojase. Te sve z ručnikem pokrije tak, da na svakem kraju štrenceli van vise. Onda škrijnu zapre i kluč k sebi zeme; onda denu škrijnu na kola, na škrijnu dojde blazina i vajnkuš u plahti zavezane, dek je blazina išče v komori. Ki se na jnu sedne, debi za te zekser.

Drugi dan se pri mladencu svati spravlaju, pri jnem ručkaju kakvu juhu, mrzletinu, devenice i kakev kolač, i piti ne fali. Kad se najedu, na jenput staneju, kak na komando (ake bi koj zaostal, te onda ni dober znak, zate se svi nazad sednu, da se onda složnejše zdignu). Onda idu po mladu. Naprve ide *zastavnik*. Zastava je od samih rubcev, na kolec je nateknena pozlačena jabuka i pozlačen bušpan, od jabuke dole po kolcu je crleni rubec napet, onda su po rubcu pantleki dugi kak je i rubec dug, i zastavnikevi rubci su na jni. s kojimi ga je daruvala mlada. Zastavnik mora celim putem tancati pred svati. Za jnim idu *mužikaši*, dva z guslami i jeden z bajsem, nekoji pak imaju same dudaša. Onda ide *starejšina*, za jnim *mladenec*, za mladencem *vujnevca*, za jnum *dever*, za deverom *deverove dete*. Kad dojdu do mladenkine hiže, onda jih već vani pričeka domači čestnik s pintem vina i kupicom. Oni jih onda pita, po kaj su došli i jesu li si pašuš donesli? Ake ne bi imeli pašuša, onda bi jih duže trli mučil vani, zate vujnevca donese mlinec od testa pečeni i na jnem sve napisane, po kaj su došli. Onda jih stoprem puste v hižu. Za tega je mlada v hiži već oblečena.

Kad dojdu v hižu, svi okoli stola prejdu, onda se sednu za stol, onda si male založe i piju. Onda se pak svi na jenput zdignu i idu na zdavajne. Mlada ima na glavi venec i privezačev, da su sva pleča pokrita.[1] Kad dojdu iz zdavajna, onda ne jdu mam doma, neg se gde zadržiju pri koji hiži, ili pak na farofu v družinski hiži, kajti su mladenci na tešče, pak si moraju male založiti, kajti je do poldan spoved, pričest i zdavajne. Deverove dete nesi sobum v torbi čuturu vina, sira, mesa i prosti kolač, te mladenci jedu za stolem i vujnevca ž nimi sedi, drugi svati pak tancaju. Te trpi do poldan, onda idu stoprem doma.

Kad dojdu pred hižu, pak jih domači čestnik dočeka s pintem vina i napija svim po redu. Mladu odpelaju v kuhijnu, pak ji jesti daju. drugi pak idu v hižu potlam i ona dojde za jnimi. Jedna cura pita mladu: „Kak sunce i mesec stoji?“ A ona odgovori: „Kak je stale, tak i

[1] Pred nekulikimi letmi su nosile parte i korunu od bušpana pozlačenoga i kitic kupnenih, ali su te već čiste zatrgle, male koja još u parti dojde na zdavajne, drugač su tak oblečene kak za mešu.

Digitized by Google

stoji". Onda osipke jedu, kaj su si sobum donesli, kad su po jnu došli, te je sir i prosti kolač; sve te v rešete nareže, onda na stolnak stepe, pak si svaki zeme, kulike oče. Onda su sama gospoda: gospon veselak, gospon čestnik, gospa vujnevca, gospon starejšina, gospon dever i gospon devereve dete. Gospon starejšina i gospa vujnevca odnesu v kuhijnu svoj del osipkov i svoj peharec vina sokačicam, a sokačice pak nim nameču juhe na tajnir, da odnesu v hižu gostom probat, je li je juha debra. Ake je debra juha, onda moraju gosti daruvati sokačice, ki po krajcar, ki po dva, ki kak, ki kak, — ali moraju sokačice čuklave dojti v hižu, ake oču dobiti dar, zate si privežu pevčeve noge na kuhaču, pak vele, da su zate čuklave, da su se sve opekle pri ognu.

Kad je več noč i kad se več rodi prisprave, onda idu jest. Najprve je pečejnska juha na rezkem (pečene mese dene se v govedsku juhu, zate se zove pečejnska juha), z mesem je ren; 2. mlinci, na mlincu je pečeni celi kopun (tega kopuna iliti pevca devereve dete na dreti dožene živega k mladenki, tam se mora zaklati i speči); 3. mrzletina; 4. kaša hajdena z govedskim mesem skup kuhane; 5. presena kaša pak z mesem; 6. zele svinskem mesem; 7. kolači digani od orehov i gibanica od sira; 8. pečejnka od guske i svinske mese pečene. Po pečejnku idu mužikaši do vrat, naprve igraju, a žena za jnimi nesi pečejnku i tanca ž num; drugi joj oču pak vkrasti z ruk; tak mora tancati i braniti se, dek do stola dojde. Onda pečejnku dene na stol, a čestniki ju režu jeden pri jednem kraju stola, drugi pri drugem kraju i svakem gostu deliju. Oni ne sediju furt pri stolu, dek se večerja nesi, male si založe, pak tancaju, pak jedu, pak tancaju, te furt trpi celu noč. Same mladenci nikam ne jdu od stola.

Kad več prejde večerja, onda idu d a r i (ali je zate svega na stolu, ništ se ne pospravla). Mladu daruju najprve starejši nezini: mati ji daruje cele oblačile, otec da novac, te veselak na tajnuru nesi i izruča: „Te daruju oček i majka, itak se nisu pozabili svojega deteta daruvati. Lep je dar, od Boga je dan, koga ide, nek mu bu". Onda daruje sestra: ona da plahtu, ake je ledična, ake je udata, onda nezin muž da 1 forint. Onda krstna kuma plahtu i 1 forint i rubec, i tak celi rod: tece, strine i vujne, i sve veselak izruči i pri svakem tak veli: „Itak se nisu kuma (ili koj drugi) pozabili na mladenku. Lep je dar, od Boga je dan, koga ide, nek mu bu".

Svati se furt sprehajaju van i nuter, nigdar nisu pri miru. Gda ide van i onda natrag kad dojde, svaki veli: „Hvalen budi Jezuš

Digitized by Google

Kristuš! Ja sem čul takev glas, da je dragi Jezuš i Marija pri vas". Kulike goder put ide van i nuter, svaki put tak veli. Onda i napijaju mladenki i starejšim i svim, kak je ova **napitnica**: „Bog prekriži naše jele i pile i sve dobre dele. Bog prekriži i poživi sveskupa, nas i vas, ki ste došli gledet nas. Daj nam Gospodin Bog put pravice, da dojdeme svi pred božje lice, gde se svi verni vesele i oca Boga u lice glede. Daj nam Gospodin Bog onaj mir, v kojem je dragi Jezuš bil, i onaj stan, v kojem je dragi Jezuš stal. U ime božje i u blagoslov božji, naša se mladenka odpravla na božji put, i Bog je ga dej! Naša mladenka prosi od svoga oca i matere božji blagoslov, i Bog je ga dej! Mi se odpravlamo z našu mladenku na božji put, Bog nam ga prekriži i preblagoslovi! Ake nam tko šteoče na ovom putu zatepsti, daj nam dragi Bog ono sve rastepsti!"

Druga napitnica (drži čašu v ruki): „U ime onega, ki nam je dal ovega, u ime onega, ki nejma brata ni gospodara, u ime svetega Rima daj nam dragi Gospodin Bog pune kleti vina, na stropu ili na krovu lakomicu i na vrati pipicu: koji bude božji onud išel, da se napije i za dragoga Boga spomene. I onda za svim tim u lepe ime i u lepi glas, da je dragi Jezuš i Marija pri nas! Koj sada čašu z vinem v ruki drži, nek na svake zlo mrzi; kad čašu osovi, nek mu ju Gospodin Bog blagoslovi; kad čašu ispije, nek mu se srce smije! Hvalen Jezuš i Marija, draga brača, moja verna gospoda svatovi, ja sem čul takev glas, da je dragi Jezuš i Marija pri nas. Želim svim skupa mir i vesele i dobre zdravje, a te želim prvemu kuče gospodaru i stola ranitelu, i tak dale svim svatem, prijatelem i domačini, u ime božje da nam Gospodin Bog pomože! Nek bude ove sve na slavu božju i na spas ovim svim dušam, koje se ovde vesele i v lice jeden drugega gledi. Slava Bogu na visini i mir ludem v nizini, koji su dobre vole i dragemu su Bogu po vole. Zatim, gospoda svatovi, očeme svaki jednu čašu vina piti i svi debre vole biti".

Tretja napitnica: „Dober dan, dobri gospodar! Tebi je dragi Bog dobre gosti dal, pred kučum ti je zrastel zelen bor, pod borem ti steji vranec kojn, na kojnu sedi mlad junak, na junaku kapica, na kapici kitica, na kitici tičice lepe fine perje, a tebi gazda debre vesele, živio i dobre vole bio!"

Napitnica četerta: „Sprevodili sme dan i noč vremena, sad se zahvalime prvemu Gospodinu Bogu, draga gospoda svatovi, zate, šte nas je Gospodin Bog zdržal u zdravju i veselu do ovega cajta. A drugemu se zahvalujemo kuče gospodaru, i trejtemu hvalime pak

stola ranitelu, koj nas je tak lepe podvoril z božjimi dari kod ovega stola. Draga gospoda, ake sme se u čem zamerili jeden drugemu, óčeme si svi skupa oprostiti, i Gospodin Bog nam onda oprosti. Sad sme na rastanku, mir z nami na odlasku i z vami mir na ostanku! Bog z nami i z vami. Z Bogem, z Bogem i z Bogem! Svim bil Bog na pomoč! Amen“.

Kad več dari prejdu, onda dojdu cure mladenki popevat: 5 ih je, slože se v kolo, pak se vrte i popevaju:

Sunčece je na zahodu, zajti mu je,
Devojka je na pohodu, pojti je je.
Diž'te svate, gospon *zastavnik*, vreme vam je,
Ake ne ču diguvati, zamer nim je.
Sunčece je na zahodu, zajti mu je,
Devojka je na pohodu, pojti je je.
Diž'te svate, gospon *veselak*, vreme vam je,
Ake ne ču diguvati, zamer nim je.

Tak popevaju starešini, putnomu čestniku, deveru, deverovemu detetu i vujnevci, a onda počmeju dale:

Daruj kolo, mladožejna, vreme ti je,
Ake ne češ daruvati, zamer ti je.
Sunčece je na zahodu, zajti mu je
Devojka je na pohodu, pojti je je.
Oglej se, Marek sestrica, oček te zove:
Ili zvali il ne zvali, ja se ne oglej.
Sunčece je na zahodu, zajti mu je,
Devojka je na pohodu, pojti je je.
Oglej se, Marek sestrica, majka te zove:
Ili zvali il ne zvali, ja se ne oglej.
Sunčece je na zahodu, zajti mu je,
Devojka je na pohodu, pojti je je.
Oglej se, Marek, bratec i sestrica te zovu:
Ili zvali il ne zvali, ja se ne oglej.
Sunčece je na zahodu, zajti mu je,
Devojka je na pohodu, pojti je je.
V lepe dvore Ivanove zajti ti je.
Sunčece je na zahodu, zajti mu je,
Vozili te vrani kojni Ivanovi, pojti ti je.

Kad cure ove zajdne rede popevaju, onda se mladoženka počme plakat i svi: otec i mati i brača. Onda se mladožejna od stola zdigne, pak svaki curi da groš na dar i onda kolo rastepe. On ide onda nazad k stolu, a cure k peči: daju im piti i jesti, onda i tancaju.

Svati čelu noč tancaju i popevaju do jutra. Onda mladenku pelaju k mladožejni. Tam ju pred hižum dočeka negov rod, negva

Digitized by Google

mati i otec, onda ju pozdrave: „Snešica, Bog ti pomozi, od trsa ti sinca! Dej ti Bog tri godine vesele živeti, a četvrte k redomu rodile ti kruh i vine, debre zdravje i vesele!"

Onda ona nesi v hižu vine i u fertunu žitka, zatim deli iz tajnira mese svim domačim po jeden komaček. Svekru i svekrvi mora pri tem reči: „Nate, oček, nate, mamek!" Zatim ju pelaju v komoru i onda je žene privežu poculicu, i onda ju pelaju svi svati na zdenec, same mladožejna ne jde. Mlada nese peharčec vina sobum na zdenec i ona te vine vleje v zdenec i zagrabi s peharčekom vode i nese ju dimu. Onda se svi svati moraju s tum vodum omivati, ona jim mora na ruke nalevati, i zate ju svi daruju: svaki hiti v peharčec po krajcar ili po dva. Zatim idu svi skup k ručku, onda još jen čas tancaju, onda idu svi skupa spat. Spiju de po poldan, dek se je več cajt priredjuvat (oblačit mlada).

Pod noč dohadja nezin rod, otec i mati i brača, ake je ima, onda se ona kušuje svojimi. Po starejše idu mužikaši i po drugi rod, makar su baš v drugem selu. Kad se svi prikupe, onda idu k stolu svi tak, kak i prvi dan pri mladenki. Sve se tak oponaša, i same kaj prvi dan nu daruju, a pri mladencu pak ona svim daruje rubce. Onda si svaki rubec zeme, pak jej novac dene na tajnir; ki oče rubec zeti, zeme ga, ki ne če, pak jej ga nazad da i novce na jnem. — Pak celu noč tancaju i jedu, čak do ručka, pak još ručkaju svi skupa. Onda se stoprem kraj 11. vure razhadjaju svi. Mužikašem plati mladenec, kulike se je š nimi pogodil, i još jim mora ober toga daruvati svakem dva funta mesa.

Negda su išče trejti dan išli v klet, pak su tam na rajni pekli mese i pili do noči, al te su već zatrli, kajti v kleti vina ni, Bog da ga je za gosti dosti bile. Nekoj ga još kupi, ake ga ima za kaj; ake nema, onda kupi rakije par flaš, pak š num zbavi.

Prvu nedelu po zdavajnu ide nevesta v cirkvu na v p e l a v a j n e, sva je scifrana kak i na zdavajnu, same kaj nema venca. Ima najlepšu poculicu i lepi svilni rubec jej privežu, ali ni pod bradu zavezan: oni dva vugli od rubca, ki se vežu pod bradu, nekak nazad prigne, pak čez poculicu priveže. Veže i priredjiva vujnevca i š num ide v cirkvu. Tak je navada, da se svaka da opelati kak i po porodu, same su druge molitve.

Po meši ide mladenka, mladenec i vujnevca u pohode k nezinim starejšem. Onda obedvaju pri jnih i tak se zadržavaju pak do noči, onda se razidu svaki k sebi.

Digitized by Google

Šale o Mazińanima.

Priopćio Mijo Biļan.

Mazin je selo u gračačkom kotaru, ličko-krbavske županije. Tamo nijesam nikad bio, ali sam o Mazińanima čuo dosta pripovijedati i kao dijete, a kasnije mi je moj tast T. Vrkļan sve to još potańe kazivao. Toliko znam, ako je tko bio nezgrapan, neotesan, reklo mu se, da je Mazińanin, ako je tko bio naivan, Mazińanin, ako je tko bio drven, Mazińanin, ako su htjeli reći, da je budalast, zvali bi ga Mazińanin. „Ti si prava bukva mazinska“ ili „magare jošansko“ (Jošani selo u Lici). — Tupoglavac, bena, benetina, bukveš — to je u Gospiću „Jovo“ ili „Jovan“, a često se zamijeni to sa Mazińaninom. O tima Mazińanima ima šaļivih pripovijedaka, koje sam zabiļežio. Navodim još i ovo: protivno od Mazińana su Lovińčani, po selu Lovińac u ličko-krbavskoj županiji. Lovińčani su mudraci, prepredeńaci, a Lovińac je „vrelo mudrosti“. Lovińčaninu veli se u šali i „Loco“, a tim se oni i diče. Savršenost pak u životu, u trgovini, u prometańu, u mudrovańu stječe se u Bagu Karlobagu, gradu primorskomu ličko-krbavske županije. Bag se zato zove „trinaesta škola“.

Ovdje evo šale o Mazińanima:

1. Mazińani išli u Bag po so. Oni so natovarili u Bagu, pa uz Velebit i niz Velebit u Brušane. Tu ti oni końe otprte, pa će ti palentu variti. Treba palentu osoliti. Po svim brušanskim kućama ne mogli soli dobiti, da osole palentu; a oni pojedu palentu bļutavu. Kad su počeli tovariti końe, da idu daļe, padne im na um, da imadu dvanaest tovara soli sa sobom.

2. Išli Mazińani u Obrovac. U Obrovcu se dali obrijati i ošišati, da jedan drugog nije poznao. Kad su se vratili i bili blizo svojih kuća, išao je jedan po jedan pitati kod svojih kuća, je li

Digitized by Google

on kod kuće, a kad mu je rečeno, da nije, onda reče: „E onda sam ja taj“.

3. Putujući jedan Mazińanin iz Slavonije kući spazi na poļu kobilu pasući i pokraj ńe veliku misiraču (tikvu). Mazińanin pomisli, da je to jaje od kobile, uprti misiraču, pa s ńom u Mazin. Kad je došao kući, pripovjedi svojim, da je to jaje od kobile, da bi ga vaļalo pod kobilu vrći. Jedva to dočekaše, ponesu misiraču u stranu, gdje je kobila pasla. Ne će kobila da leži na jaju, a oni joj odsijeku sve četiri noge te je povale i polože na misiraču. Od ļute se boli kobila vrtjela, misirača se otkotrļa niza stranu, lupi u grm i razlupa se. Uto iz grma iskoči zec, a oni za ńim udri viči: „Stan', zelenko, stan', zelenko!“ Zec dakako ne htjede stati. Odoše svi k misirači, opaziše u misirači puno košćica (špica), stadoše plakati nad nesrećom, koja se dogodi, vičući: „Da bude kobila mirno ležala, evo bi bilo końa za sav Mazin, i kako bi tek trčali, kad bi porasli, kad ovaj mladi, tek da se izlegao, pa onako brzo leti“.

4. Kopali Mazińani bunar. Kada su ga iskopali, nijesu znali, što da sa zemļom rade. Otiđu k starješini, a ovaj im savjetova: kopajte drugi zdenac, pa bacajte zemļu u ń. Ali najzad osta zemļa od jednoga zdenca, a oni od te zemļe načine šanac, da se brane, navale li Turci. Taj šanac i danas stoji.

5. Išli Mazińani na međeda. Međed bio u jami. Oni jednoga svežu za konop i spuste ga u jamu rekavši mu: „Opaziš li međeda, ti skosni konop, da te izvučemo“. Ali kad tamo on u jamu, a mejo ńega opazi prije nego on meju. Mejo se zaskoči, pa odvrne Mazińaninu glavu. Kod te šale trne konop. Oni ga povuku natrag, ali gle nema glave. Sada se stanu prepirati, da li je glavu imao ili ne, kad su ga spuštali u jamu. Nijesu se mogli u tom složiti, potrči jedan k ńegovoj ženi te mu upita ženu: „Stano, je li imao Sava glavu, kad je s nama od kuće pošao?“ Stana će nato: „Ma meni se čini, da ju je imao, jer je lani na Božić iz ńe pjevao“.

6. Da ne moraju Mazińani ići po so u Obrovac ili u Bag, posiju oni so oko kuća. Kao i uvijek tako i ovog proļeća nikle koprive. Kad Mazińani spazili mladu koprivu, počeše je lizati, a kad ih ona pošteno ožegla, najmudriji će od ńih: „Kaķo će biti slana so, kad dozrije, kad je sad ovako mlada, pa tako oštra“.

7. Htjeli Mazińani imati puno ćuskija (mazija, poluga željezna ili pralice). Oni ti posiju igle, da im niknu ćuskije. Pa kad im igle nijesu nikle, stadoše ptice kleti, da su one igle pozobale prije nego su nikle.

Digitized by Google

8. Mazińani ubili „konomistu“ (ekonom, upravni časnik), koji se zvao Lampert. Nikako se nije moglo saznati, tko je komonistu umesio. Generalkomanda bila tada u Karlovcu. Naredilo se, pa je od svake kuće po jedan išao u Karlovac na izumińavańe (saslušavańe). Došao red na jednoga, koji je imao stara oca. „Sinko“, reče stari, „ja sam i onako star, dosta sam živio, ja idem za tebe u Karlovac, a ti uzdržavaj zadrugu“. To rekav ode stari u Karlovac. Kad su ga u Karlovcu pitali, tko ubi Lamperta, vikne stari razgledavajući se po sobi, gdje su gospoda: „Čudne li, gospodo, štale za moje koze i goveda. Doļe bih metnuo ńih, a ja bih ovdje sa jaradi i teļići bio, ala da mi ju je u Mazin prenijeti! Dopustite mi to, gospodo!“ Jedan od gospode nato: „Gospodo, ta ovo su ļudi bez pameti, okanimo ih se“. Tako i bilo. Stari kući. Ma više nijesu ni zvali nikoga.

9. Mazińanima se pričinila crkva pretijesna. Dogovoriše se, da će je u širinu razmaknuti. Pristane na to i parok. Najjači Mazińani dođu, svukoše svoje ječerme i koporane i ostaviše izvana uza crkveni zid; uđoše u crkvu i podupriješe zid što mogoše. Dok oni zid podupirali, dođe netko, pa svu robu odnese. Izađoše iz crkve, ne nađoše robe, reče jedan: „Evo gle, baš smo zid razmakli na našu robu; gonimo natrag, da do robe dođemo“. Stadoše iz vana rivati, ali robe nema. — „Hajde razvalimo crkvu, da nađemo robu!“ Razvale crkvu, ali robe nema.

10. Načini Mazińanin kuću bez prozora. Bio mrak u kući, a on će se starješini potužiti. Starješina ga naputi, da sakupi nekoliko ļudi, neka dade svakom po jedan bat u ruke, pa neka tjeraju mrak iz kuće. To i učine. Pa kad mraka ne išćeraše, naļute se i razvale kuću.

11. Nestalo u proļeću Mazińanima krme za blago. Nih više ode k obrstaru u Gospić, da ga zamole, ne bi li im dao dva ļeta i jednu zimu; jer zime žestoke, pa blago pokrepa od gladi. — „Hote, ļudi, kućam svojim“ — reče obrstar — „molbu ću vam uslišati. Evo dolazi jedno ļeto, onda dođe zima, pak onda drugo ļeto; dakle vidite, dva ļeta, jedna zima“. — „Hvala, gospodin obrštar“. Odoše kući, a svi Mazińani bili veseli, da dobiše dva ļeta i jednu zimu.

12. Kod Mazińana ne htjede nitko biti parok. A zašto? Kad ļeti ne bi dosta kiše bilo, a oni udri po popu, da je on suši kriv. Pop pobjegni. Tako jedan, tako drugi, tako svi. Već ne htjede nitko ńihov pop biti. Javi se stari neki kapelan. Vladika ga učini

Digitized by Google

parokom. Eto ti novoga paroka; čim među Maziňane, ovako će im: „Dragi moji parokijani, pravo ste imali, da ste paroke ćerali, oni su krivi, da nijeste kiše imali. Kad dakle želite, da vam kišu dadem?“ Jedni rekoše: sjutra, drugi: ne sjutra, nego preko sjutra, jer ću ja sjutra kositi; jedan bi na put, drugi ovo, svaki drugačije tražio, napokon se potukoše. Nato im parok: „Odlazite svojim kućam, složite se, pa kad se složite, onda dođite i dat ću vam kiše“. Ali se do danas ne složiše, a parok ostade u miru.

Digitized by Google

Ukopano blago.

Vjerovańa na otoku Cresu.

Zapisao Andrija Bartulin[1].

I.

V grâdu Crésu je jena crékvica, va kôj govóre, da je sílno blâgo, kô čúva jena divójka. Négda biju najme júdi, ki su bili bogáti, našli jenoga mladìća al divojku, pak jih pitáli, 'ko će ńim čuvät blâgô, dokle se onȉ od kede lárgo *(daleka)* vráte. A kada biju onȉ reklȉ, da će čuvät, ondä bi ńin bogatâš odsékal glâvu. Skopál bi zatin vélu i dalbóku jámu, va kû bi stávil blâgo, a od zgôr blâga stávil bi onoga mladìća al divójku, ki je jimél čuvät. Takö je dónke *(dakle)* i tu udélano. To blâgo čúva divójka. A budući da je to blâgo čúvano, ne móre se tako làhko do ńegá prít, 'ko ne vajâ ovakö délat.

On šlovëk, kî želȋ dobȉt ono blâgo, mora poć okolo déset jedanâjst ur' v noćȉ, a da tô niki ne znâ, va tu crékvicu zét sóbu(n) krùnicu, posést se va pàrvi bának *(klupu)* kùntra *(prama)* oltarü blizu onóga šćapä, kî je na kráju bánka zabóden va tlö. Tu mora nâjprêj sedéć, a ondä kječéć zmolȉt célu krùnicu i tako móleć čékat, dokle báti *(odbije)* pôl nóći. Kada bûde pôl nóći, prít će jedan pop z onóga svîta, kî je, dokle je bil na ovôn svîtu, tolìke màši znemaríl, pak je mora z onóga svîta prít navrédit. Kada ov pop správi sve za màšit, ondä vajâ da živi šlovëk príde do párve škalîni i popù otpéva mašu. Kada je maša fìńena *(svršena)*, ondä vajâ da z rukû takne one paraménti, kê su na popü, i gre gäspet *(opet)* na svoje mésto i na mirû móli, če bude sân tél. Pop jide ća, a málo zatîn otprê se va crékvice jena ráka, va kôj, govóre, da je blâgô. Z otê ráki príde vän jedan véli gäd, kî se ovijê òkolo onóga šćapä takö, da bûde ńegóva glavä va jìstoj visinë, kôj i onóga šlovéka. Sadä šlovëk mora toga gäda tri putȉ bahnut *(poļubiti)*, ali, kada ga bahńûje, ne smê se prestrášit, aš, 'ko bi se

[1] Vidi Zbornik III. 2.

Digitized by Google

prestrášil, gäd bi pal gäspet v ráku, a on šlovëk već ne bi mogal dobìt onoga blâga. Ov gäd je ona divójka, kâ blâgo čúva. Obàrńena je va gàda zatô, če se je obećála, da će čuvät, i pustila ubit. I tako je kako zákjeta. A da se oslobódi onoga životä, koga žívi va onoj prilike, tô mora jedan drugi šlovëk délat onakö, kako smo spomenùli gore, i to tri nóći drijoman *(dietro, man, zasobice)*. 'Ko šlovéku pàrvu nôć, kada jide provät, dobrö pasâ, ondä će mu i druge dvê nóći; a kada sve tri, ondä je blâgo ńegóvo, móre ga dígnut, kada će.

Već je čüda júdî proválo *(kušalo)* sréću, ma niki još nî mogal nïš udélat, 'ko ne još jih dosta od strâha i poginulo. I takö se blâgo još i sadä nahája va toj crékvice.

II.

Kako va crékvice va Crésu, takö govóre, da je i na värh Sìsâ[1] jedan véli meník, pod kîn je jena ráka pàlna *(puna)* blâga. To blâgo more se dígnut, 'ko jide dévet júdî i jedan pop tân góre. Pop mora zét sobu(n) štôlu i onö, če stávi na rûku, kada gre màšit, a ne sämor štôlu, al sàmor ono za na rûku. Ti jûdi moraju poć tri nóći drijoman. Ovo blâgo šli su bili jedanpút jûdi da će dígnut i već su bilì prišlì do škriji *(ploče)*, kâ pokríva ráku, ali najedànput se nébo naoblačilo, pošnelo je garmet. Jûdi su se prestrášili. Pop da će sada hitit štôlu na ráku, ali nî bil zêl sobu(n) ono za na rûku. Ma on je štôlu svëjeno hitil, a kada je ona pála na ráku, svàs Sìs se je strésal i pokazâl se najedànput jedan véli čárni päs, pošnel na ńih lájat i skakät na ńih, doklegod nisu svi ća pobežáli i pustìli i blâgo i štôlu na ráke. Jùtro dân šli su dva od ńih vît, če je od ńihovoga poslá i zájeno po štôlu. Kada su tân góre prišlì, našlì su meník, kako je bilo i prêjâ, nâr su ga bili razgarnùli, a štôla je bila obéšena na jedan kjín *(klin)*.

Još je i na drugih mestéh, kako govóre, blâga zakópanoga, a tâ mésta su: 1. klanäc mej dvê kùći va Bélon i to mej kuću Andrìjićevu (Ivan Mikičić, nazvan po ocu Andrìjić) i mej kuću Merikânovu (Jure Bandera, nazvan Merikân, jer mu je otac dugo vremena bio u Americi, a vratio se kući bogat); 2. na žalü pod Béli; 3. na Stivánskon (po crkvici, koja je tu bila); 4. pod sv. Petrón itd.

[1] Sìs, najviše brdo na otoku Cresu, sjeverno od Pridošcice. Od ńega daļe prama sjeveru odozgo Beloga proteže se šļeme zvano Várh.

Digitized by Google

Priče o Hristu i sv. Petru.

(Motnik u Kranjskoj.[1])

Zapisao Kašpar Križnik.

I.

Ko sta Kristus in svet Peter hodila po svetu, srečata jenga starga soudata, ki je jemu an hlepc kruha. U senco se usedejo, da bi se ohladil in odpočil, in si razdelijo kruh, ga slastno pojedo; rad bi bli še jedl, pa niso ga imeli več. U bližnem spasovnik se je pasla čeda koštrunov. Kristus jema reče: „Pejta po jenga! Potlej ga bomo pa spekli!“ Starmo soudato je blo to precej ušeč. Sta pa šla s Petrom. Ko ga uzameta, se to pri čed ni več poznal, jih je blo useeno polno število.

Kašpar Križnik.

Ko ga s Petrom priženeta in potem pripravta, gre pa soudat po drve. Kristus pa reče: „Spec ti tega koštruna. Mi dva pojdeva u unole vas ozdravt anga bounika. Ko bo pa koštrun pečen, ga pa ne smeš pred jest, da mi dva prideva nezaj!“ — Ko je koštrun biu pečen in soudat lačen, ni se mogu zdržat, de b ne biu pojedu jeter. Ko prideta une dva nezaj, so ga pa jedl. Kristus le pogreši jetre in upraša: „Kje so pa jetre?“ — Ta star soudat se moško odreže:

[1] Vidi Zbornik V., VII.

Digitized by Google

„Koko de ti tega ne veš, ko hodiš po svet, de črn koštrun nima jeter?“ — Kristus pa na to nič ne reče. Kar jedl so in potem so šli naprej usi trje.

Pridejo do ane hiše, do anga bogatga bounika. To so pa Kristusa prosil, de b jim ga uzdrau. On uzame nož, prereže naukrižem trebuh, uzame ven čeve in drop in reče škaf vode prinest; use to spere u ńe, potlej porona nezaj, zašije trebuh, in bounik je biu zdrau. Ponujal so mu za lon kaduńe denarjev, pa jih ni otu uzet in je djau: da za usako mejhno reč ne smemo lona uzet. Tist star soudat je pa djau: „Zakaj dnarja ne uzameš, ko ga ponujajo, de bi ga mi puolej mel za šnopc“. — Kristus ga pa zavrne: de ne smemo tega mislit, kaj bomo spil in snedl, ampak kje si bomo kaj dobrih del za nebesa pridobil.

Zdej so šli usi trje naprej. Ko se že zelo utrudjo, ležejo u senco pod eno drevo in Kristus prav: „Počakejta tukej, grem tamle u unole vas anga bounika uzdraut“. — Prau soudat: „Pa kej dnarja prines!“ — Ko pride Kristus nezaj, prinese poune tošelne potic in creńa in pa dnarja. Ko se jenkret najejo, je pa Kristus začev dnar preštevati in na šter kupčke napravļati. Soudat pa hud, zakaj dnar na šter kupe napravļa, ker smo le trje. Kristus prav: „Ta kop pa zato napravļam, de ga bo tisti uzev, ko je pojedu jetre“. — Soudat zaupije: „Tiste sm pa jaz snedu, bom pa jaz uzeu dnar“. De je potem dva kupa dnarja uzeu.

Zdej so šli pa narazn. Soudat je šou sam in je djau: „Nej le hodta une dva goļufa, koker očta, jaz pojdem pa sam po svet“. On najde jenga bounika, se mu začne ponujat in hvalit, da je soudašk frečerar, da zna prou duober ldi antlat; — „usakga bounika uzdraum, bom tudi vas“. — Reku je prinest škaf vode, prerezov je trebuh, uzeu je ven čeve in drop u tist vod spere, nezaj porona in zašije trebuh. Reku mu je ustat, — pa je zmerej biu mrtu. Tjepst so ga začel: „Pred je še živ biu, zdej z ga pa umoru!“ Bejžov je. Prignal so ga do unih dveh, ko sta ga srečala. Praša Kristus: „S pa že nekej naredu, de te tepo“. — Rad be biu povedov, pa Kristus ni pustu besedeti seb. Pridejo do tiste hiše, so Kristusa prosil, da b jem on ožvel in ozdrau bounika. Reku jem je prinest škaf vode, uzeu je ven čeve in drop, to sprau u vod, nezaj poronov in zašev. Soudat je pa zraun gledov. Ko stori use, pa ga pokliče: „Ustan in pejd!“ Ustane zdrou in veseu, koker bi nkol ne biu bolan. Prinesel se mu za plačil kaduńe dnarje; Kristus jih ni otu uzet in je reku: „Le tist nej jih uzame, ko je začev“. In potlej jih uzame soudat,

Digitized by Google

da je po želi lahko piu šnopc. In Kristus mu je zapovedov, napremer so šli narezn, da nej se on nkar ne podstop tako kterga bounika antlat, de ne bo on in bounik zopet nesrečn.

II.

Jenkret greta po an pot Kristus in pa Peter. Prideta do ańe uštarije. Kristus prau Peter: „Ti, pejva to le not, bova dala z an puolč vina“. In potem gre u hišo. Prau Peter preko ńem: „Jaz nimam več dnarja koker za an polč vina, če kej ti maš?“ Kristus mo odgovori: „Neč“. — Tist poulč vina spijeta, Kristus drujga pogerje: „Ja sm žejn, bom še piu“. In reče po drujga jet. Peter reče preko žjen: „Nkarte ga na noste, ta nima neč dnarja, jaz pa tud ne!“ Kristus pa le truca za vin in touče s poličam ob mizo. In pijeta do trde teme.

Kristus reče Petru: „Plačej zdej pa ti, prašej za rajtngo!“ Peter mu odgovori: „Sej sm ti povedov, de na morm, de nimam neč dnarja, ko za en polč vina“. Kristus mu reče: „Le sez po mošno!“ Peter seže po ńo in je tristo goldinarjev not jemu. Ušter to vid in reče preko žjen: „Ti, jaz jema bom pa dnarje uzeu, ko jih mata łolk“. Ko se te dva spravta od hiše, birt gre pa naprej, de b jema dnarje uzeu. Ko Kristus in Peter do ńega prideta, jema reče: „Dnarje dajta sem!“ Kristus reče Petru: „Udar ga s palco!“ Peter ga udar, pa koń grata. Pa sta šla naprej do ane hiše, kjer sta ležala puol. Tist birt jih je pa za kvojna prašou: „Kolk četa za kvojna met?“ Ko mu je biu ušeč. Kristus mu reče: „Ne predava ga ne, utabrh ga dava, č ga očte? Sto goldinarjev bote dal od leta; tri lete ga bote pa mel žiher; tedej pa prideva po ńega, ga bova pa uzela in pa 300 gol. dnarja“. — Ko tri lete pretječe, pa prideta po ńega, uzameta kvojna in pa tiste tristo. Zdej ga pa pelata na ńegov dom. Kristus reče Petru: „Udar ga s palco!“ Pa ga udar s palco, pa je gratov člouk tako koker pred. Kristus mu govori: „To maš dnarje! Te brez skrbi uživaš, ki s jeh zaslužu, une pa, k si rajtou uzet, niso bli tvoj. Ko s jeh rajtov uzet, s biu štrafan, an drujket boš vedu, kako se dnar služ na svet, če čmo pošten žuet, de nas Boh in ldje łubjo!“

III.

Ko sta Boh in svet Peter po svet hodila, prideta do dveh voznikov, ko sta voze preobrnila na cesti. Potem je jedn zraven voza pokleknu in molu, da bi paršu kak človk ali Boh, de b mu

Digitized by Google

pomagal uzdignt voz. Drug je pa uzdigval, klicov na pomoč in robantil. Sta mu pa precej Boh in svet Peter pomagala uzdignt voz. Petru se je to čudn zdel in je vprašou Boga: „Zakaj sma tem pomagala, ko je kleu in robantu, unmu pa ne, ko je molu?" — Boh mu je reku: „Veš, to je tako: člouk more delat, ne pa kar molit".

* * *

Kašpar Križnik. Prvi naš prinosnik iz slovenskih krajeva rodio se god. 1848. u Motniku u Krańskoj kao sin siromašnih seļačkih roditeļa. Isprva bio je postolar, a onda se dao na trgovinu, pa je marļivim radom stekao lijep imutak i sada kao ugledan posjednik živi u svome rodnome mjestu. Ńegova slika, koju sprijeda priopćujemo, potječe iz god. 1876.

Križnik je godine 1869. počeo u Motniku zapisivati narodno blago, navlastito pjesme, koje sada izdaje „Matica slovenska" u poznatom zborniku Štrekeļevu. Mnoštvo narodnih pripovijedaka, igara, običaja i bajańa objelodanio je on u različnim godišńacima Majerova „Slovana", „Koroških bukvica", „Ljubljanskoga zvona", „Doma in sveta" i „Drobtinica". God. 1874. izdao je u Celovcu kńižicu: „Slovenske pripovedke iz Motnika. Nabral in v izvirnem jeziku zapisal Podšavnički" (ńegov pseudonim). U toj kńižici ima 8 vrlo zanimļivih narodnih pripovijedaka. Profesoru J. Baudouin de Courtenay poslao je mnogo građe za ńegove dijalektološke studije, a V. Bogišiću za narodne pravne običaje.

Kad je naše negdašńe „društvo za povjesnicu jugoslavensku" razaslalo svoj kvestionar za skupļańe narodnih običaja, prvi se iz Krańske odazvao K. Križnik, te je ńegova građa štampana u „Arkivu za povjestnicu jugoslavensku", kń. XI. (1872), str. 244—252. i kń. XII. (1875), str. 142—149. I akademija je za svoj „Zbornik" primila od ńega ovelik materijal iz različnih područja folklore, od kojega je doslije samo mańi dio štampan u kń. V., VII. i VIII. Vrijedni ovaj prinosnik, koji pokazuje rijedak smisao i ļubav za tvorevine narodnoga duha, priređuje sada za naš „Zbornik" još neobrađene partije o narodnom životu i običajima u Motniku. —

Ovdje vršim ugodnu dužnost hvaleći od srca akademiku gosp. *dru. A. Musiću*, koji mi je iskazao znatne usluge pri uređivańu Križnikove građe u ovom i predašńem svesku.

DR. D. BORANIĆ.

Digitized by Google

TREĆI DIO.

Prijegled časopisâ.

NAPISAO DR. D. BORANIĆ.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. *Издава министерството на народното просвѣщение.* Книга XVIII. София 1901.

A. P. Stoilov: *Молба за дъждъ* (I. 641—652). U ovoj folklorskoj studiji pisac ponajprije ističe, kako je u kršćansko vrijeme boga Peruna, „tvorca muńe", zamijenio sv. Ilija, kojemu se jugoistočni Slaveni utječu molbom za kišu (isp. na pr. u Mil. br. 53, Kač. br. 29, 45). Što su neki atributi Peruna preneseni na sv. Iliju, pisac nalazi glavni razlog u tome, što se sv. Ilija slavi od prilike u isto vrijeme, kad se slavio i Perun; što oko Ilińa obično grmi; u sv. se pismu čita, da se sv. Ilija pomolio, i tri godine i tri mjeseca nije padala kiša, a kad se opet pomolio, nebo je poslalo kišu i napojila se zemļa. Osim molitava, kojima primitivni narodi mole boga za kišu, javļaju se i neki obredi, kojima se simbolički prikazuju pošļedice suše. Pisac promatra dva takva obreda: „peperudu" i „german".

Peperuda (пеперуда, пеперуга, преперуга, перперуга) ļetni je običaj u Bugarskoj, koji se ovako vrši: Kad se otegne suša, sabere se nekoliko djevojaka, izaberu jednu između sebe, obuku je u krpe i obaviju je od glave do pete travom, lišćem i cvijećem, tako da joj vire samo oči. Ova se djevojka zove *пеперуда*, a ńezine drugarice *пеперударки*. One idu od kuće do kuće i pjevaju „peperudarske pjesme" kao na pr.:

Лет летела пеперýга
Од орáче до копáче.
Орáч стой на рáлото,
А копáчо на мотúка:
— Дай ми, Бóже, сúтна роса,
Да зароси сúнорето,
Сúнорето по полéто,
Че погоре синорето,
Синорето по полето,
По край Дýнаѳ сивó стáдо
Сивó стадо, жѫлтó прóсо.
Дай, Боже, дѫш!
Дай, Боже, дѫш!

U drugim se krajevima ona djevojka zove *ойлулето*, jer ona povorka pjeva pjesme, u kojima se ponavļa pripjev ой люле, ой! Na pr.:

Кьйнисало едно льуле, ой льўле, ой!
Да се молит на Господа,
Да вавжрнитъ ситна роса,
Да се родат берикьети,
Да се ранат сиромаси,
Сиромаси, сирачина;
Кило жито за пет пари,
Ока вино з една пара.

Ойлулето ili *пеперуда* obično je kakovo siroče bez oca i majke. Zove se i *додола* (дудула, дудулица) prema pripjevu, koji se ovakvim pjesmama dodaje u drugim krajevima; na pr.:

Ой вай, дождоле!
Изгорѣхме голи, боси,
Ой вай, дождоле!
Голи, боси като оси itd.

Ili:

Ваі дўдуле!
Даі, Боже, дош,
Да се роди
Жито-просо
Да се ранат
Сирачета,
Сирачета —
Сиромаси.

U koju kuću dođu, tu domaćica polijeva peperudu vodom, a onda se vraća u kuću, te se baca sitom; ako ono padne naopako, bit će gladna godina, padne li na lice, bit će godina rodna. Nato domaćica daruje peperutke brašnom, sirom, bobom i sl., čime se one u veče počaste. U nekim krajevima ne polaze u peperutke djevojke, već momci.

U Srbiji (a i u Slavoniji) ovaj je običaj poznat po imenu *dodola;* pjevaju se „dodolske pjesme" (isp. Vuk I. 111—114), ali u novije doba u dodole ne idu više seoske djevojke, kao negda, već ciganke (isp. Vuk, Живот и обичаји 61—62). U Hrvatskoj obilaze selom u vrijeme suše dva momka: jedan kupi darove, a drugi je sav pokrit zelenilom; zove se *prporuša* (Zbornik I. 217—218, II. 405—406). U Grčkoj živi isti običaj: momci, koji obilaze selom obučeni grańem, zovu se *πεῤπερία, περπερίνα, περπεροῦνα, περπερίτσα* (isp. B. Schmidt, Volksleben der Neugriechen u. d. hellenische Alterthum, Leipzig 1871, 30—31). U Rumuńskoj dolazi pod imenom: *păpălúga*, *păpălúdă*, *paparudă* (Č. Zíbrt, Seznan pověr a zviklosti pohanských z VIII. věku. Praha 1894, 55), u Albanaca pod imenom: *dordoléts, perperonẹ* (G. Meyer, Etymol. Wörterbuch d. albanischen Sprache, s. v.). S ovim se običajem slaže ruski *водить тополю:* skupe se djevojke, jedna između ńih predočuje „topolu", sva je pokrita grańem, a drugarice je vode od kuće do kuće i pjevaju „kupalske pjesme" (isp. N. F. Sumcov, Культурныя переживанія, Кіевъ 1890, 146). Sličan se običaj nalazi i među Nijemcima (H. Máchal, Nákres slov. bájesloví, Praha 1891, 63), a i među nekim neevropskim narodima, na pr. u zapadnoj Africi i kod Semita (O. Miler, Опытъ историческаго обозрѣнія русской словесности, Спб. 1865, 52).

Digitized by Google

S ovim je običajem u svezi običaj *lazarica*. U Bugarskoj je peta nedjeļa velikoga posta poznata pod imenom „циганска лазарица“. Te nedjeļe ciganke obilaze selom i pjevaju „lazarske pjesme“, u kokojima se često nahodi molba za kišu. Na pr.:

Лазаръ се вози
На златни колца,
Изъ село ходи,
Богу се моли:
„Йя дай ми, Боже,
Дребенъ ми дъждецъ!“

S time se slaže kahetinski „lazar“ i abaska „lutka“ na Kavkazu. U vrijeme suše nose lutku, koju zovu „lazar“, i pjevaju pjesme, u kojima mole kišu (A. I. Veselovski, Журналъ Мин. Нар. Просв. Спб. 1886, 400). U kurskoj guberniji, kad je duga suša, polijevaju se kod bunara i vjeruju, da će time izazvati kišu (A. A. Potebńa, О нѣкоторыхъ символахъ въ славянской нар. поэзіи, Харьковъ, 1860, 97). — Običaj „peperude“ u nekim krajevima štiti i sama crkva, koja ga je donekle izmijenila, te je u Bugarskoj dobio ime *покръсти*. Malo i veliko za vrijeme suše uzme ikone iz kuća i crkve, obilaze selom i pjevaju:

Съ кѫрсти одамъ,
Бога моламъ,
Господи помилуй,
Да зароситъ ситна роса.

U Srbiji nose ikone i krstove svako selo na određeni dan i pjevaju: „Krstonoše Boga mole, Gospode pomiluj . . .“ (Milićević, Живот Срба сељака, Београд 1894, 127—128).

Najstarija vijest o običaju, o kojemu je ovdje govor, nalazi se zapisana u češkoga hronografa Burharda Vormskoga iz XI. vijeka; među čergedskim Bugarima spomińe se peperuda god. 1647. Isp. W. Mannhardt, Wald- und Feltkulte I, Baumkultus der Germanen u. ihrer Nachbarstämme, Berlin 1875, 327—333.

Ceremonije, s kojima se provodi peperuda (dodola), jasno pokazuje simboličko značenje: kako se na peperudu, koja prikazuje žednu zemļu, izlijeva voda, tako da Bog izlije s neba svoju kišu. Lišće, trava, žive žabe, koje se na ńu meću, predočuju prirodu, koja umire za vodom, neka joj se Bog smiluje. Peperuda treba da je siroče (ovo je stara varijacija), jer ubogi najviše stradaju u vrijeme suše. Gatańe sitom osniva se, kako je poznato, na narodnoj etimologiji (isp. I. D. Šišmanov, Приносъ къмъ българската народна етимология, Сбм. IX, 588).

Riječ *peperuda* potječe po tumačeńu A. A. Potebńe od slavenskoga korijena пер- (D. Matov сПС п. XLI—II, 996; isp. Гръко-български студии, u Сбм. IX, 77). Pa i grčke riječi περπερία i t. d., koje se teško mogu izvesti iz grčkoga jezika, uzete su (zajedno s običajem) iz slavenskoga (bugarskog) jezika, jednako rumuńske *păpărudă* i t. d. i albanske *dordolèts* i t. d. G. Meyer u Etyn. Wörtb. tvrdi, da se pjesme, što se u Grčkoj pjevaju o dodoli, potpuno slažu

Digitized by Google

s bugarskima, pa i u mjerilu. (Prije ńega ovu je složnost konstatirao A. N. Veselovski, ЖМНПр. 1886, 400). — Što se tiče riječi *dodola*, Budman je (akad. rječ. II. 558) izvodi od pripjeva „dodo“; O. Bezsonov (Бѣлорусскія нар. пѣсни, 45) misli, da je ona nastala od udvojena pripjeva „do-do“ ili „do-do-le“, kao što je u bjeloruskome „то-то“ i „ту-ту“. Da je ovo mišļeńe najbliže istini, dokazuje jugozapadna makedonska forma *ойлуле*, koje je ime za taj običaj očito uzeto iz pripjeva dodolskih pjesama.

Peperudi ili dodoli sličan je običaj german (германъ, германчо), koji se u vrijeme suše ovako vrši: djevojke i momci načine čovječju figuru od slame, i ta se figura zove „german“. S tom se figurom sad izvršuju svi oni obredi, koji vrijede za ukapańe mrtvaca; jedna djevojka od družine bude „mati“, jedan momak „otac“, drugi „svećenik“ i t. d. Pošto su oplakali germana, odnesu ga do koje vode i u ńoj ga utope. Kad ga oplakuju, pjevaju pjesme, na pr.:

Умрéл Герман от сýша,
От сýша за кúша.
Млогу здраве да носиш,
Германе, Германе!

Kad prolaze s germanom mimo kuću, družinu dariva domaćica hļebom, bobom, parama i dr. Od onoga, što skupe, priređuju „помáна за германа“, t. j. pomen (karmine) kao za mrtvim čovjekom. Dok se izvršuju ovi obredi, djeca iza svega glasa plaču. U Besarabiji se slavi taj običaj pod imenom *скали-ени* 9. maja, kad se već počińu suše. Običaj germana slaže se s ruskim jarilom, kostromom i marenom (isp. A. N. Veselovski, Разысканія VII—X, 312; D. Matov, сПСп. XLI—XLII, 993). German nema nikakve sveze s bogom Janom, kako misli Gincev (Сбм. VIII, 276—8), niti je to bio kakav stari slavenski bog grmļavine (kako je držao P. R. Slavejkov, Български притчи, 45), već po tumačeńu Iv. D. Šišmanova (op. c. 558—559) treba ovo ime dovoditi u svezu sa sv. Germanom, patrijarhom carigradskim, oko kojega se nanizalo više legendi.

J. Polívka priopćuje *Бѣлѣжки къмъ приказкитѣ въ Шапкаревия „Сборникъ отъ български народни умотворения“, кн. VIII.—IX. София 1892.* (I. 605—640). Ovdje je (kao i u nekim drugim svojim radńama u Jagićevu Archivu, Národopis. Sborn. českoslov. i dr.) učeni pisac pokazao paralele bugarskim narodnim pripovijetkama (290 ńih), što se nalaze u zborniku K. A. Šapkareva. Ovo je vrlo lijep prilog za komparativno izučavańe nar. pripovijedaka.

Dijalektologija zastupana je u ovome svesku dvjema radńama. D. Mirčev priobćuje *Бѣлѣжки по кукушко-воденския говоръ* (I. 426 do 470), koji pripada zapadnoj grupi bugarskih narječja, te se govori u jugozapadnoj Makedoniji, baš pred vratima Soluna. U tome se narječju (osim drugih osobitosti) javļa grupa *шт*, *жд* (od tj, dj), na pr.: *свèшта*, *къшта*, *вèжди*, *гръждàнин*. — St. Mladenov podaje priloške *Къмъ въпроса за езика и националната принадлежность на Ново-село (Видинско)* (I. 471—506), gdje ne podaje samo te-

Digitized by Google

meļitu karakteristiku ovoga narječja, već priopćuje i dvije pripovijetke, koje su točno u ńemu zapisane, i rječnik novoselskoga govora. — Jednako su udešene i dvije daļe radńe: P. Panajotov: *Сливенскиятъ говоръ* (I. 507—523) i E. Sprostranov: *По говора на градъ Охридъ* (I. 524—544). — Naučno su obrađeni bugarski dijalekti u krasnoj radńi B. Coneva: *Уводъ въ историята на българския езикъ* (I. 355—425).

Cijeli drugi dio Сборника (str. 1—201) obuhvaća *Градиво за веществената култура на западна България*, koju je građu savjesno napisao D. Marinov. Kako se vidi iz natpisa, ovdje je obrađen materijalni dio folklore. Radńa se dijeli u ove glavne dijelove: 1. Жилище. 2. Огрѣвъ. 3. Видѣло или освѣтление. 4. Храна. 5. Облѣкло на селянина. 6. Земледѣлие. 7. Скотовъдство. 8. Въдене домашна гадъ. 9. Рибарство. 10. Пчеларство. 11. Селски занаяти. Tumačeńe je popraćeno s 204 nacrta.

Живая старина. Періодическое изданіе отдѣленія этнографіи Имп. русс. географ. общества. Ред. *В. И. Ламанскій.* Годъ XI. Вып. 1—5. С. Петербургъ 1901.

A. Balov: *Понедѣльничанье* (I. 120—124). U mnogim krajevima Velike Rusije, a i nekim Male Rusije narod poštuje ponedjeļak jednako kao srijedu i petak: drži, da je grijeh na taj dan raditi, postiti i t. d. Običaj „понедѣльничать“, ili kako Malorusi govore „понедилковать“, izazvao je u narodu personifikaciju toga dana, te se u nekim narodnim pripovijetkama zove *sveti Ponedjeļak* i predočuje se u čovječjem obliku kao i Praskoveja-Pjatnica. Ovaj je običaj bez sumńe potekao iz starine; o ńemu se govori u rukopisima iz XVI. vijeka. Osim toga, što se taj dan štuje, on se drži i za nesretan dan, u koji se ne smije započińati nikakav rad. „Понедѣльникъ тяжелый день“ govori narod. Otkuda ovo narodno vjerovańe o ponedjeļku? Neki su ruski naučńaci nastojali to objasniti legendom o sv. Vladimiru, koji je one idolopoklonike, koji se nijesu htjeli krstiti, oštro kažńavao obično u ponedjeļak. Ali ova hipoteza odmah pada, kad se pomisli, da ponedjeļak nije samo u Rusa nesretan dan, već gotovo u svih zapadnih naroda: u Francuza, Talijana, Germana i t. d. Ovdje se mišļeńe o ponedjeļku osniva na astrologiji sredńega vijeka. On je kod Francuza, Germana i dr. bio posvećen luni, što potvrđuje i ńegovo ime (isp. lat. *dies lunae*, ńem. *Montag)*, a mjesec po naučańu astrologije ne donosi čovjeku sreće. Ali po svoj prilici u običaju „понедѣльничать“ čuvaju se još starinska neznabožačka vjerovańa. Na tu misao navodi pisca okolnost, što mnogi narodni praznici neznabožački padaju upravo na ponedjeļak. Od ponedjeļka „maslene nedjeļe“ počińu žene u Maloj Rusiji kupiti „колотку“ (koja se po ńihovu mišļeńu u ponedjeļak rađa, u utorak se krsti i t. d., dok u petak ne umre, a u subotu je oplaču). Sa „čistim ponedjeļkom“ svezano je u Maloj Rusiji mnogo različnih vjerovańa i običaja, koji se tiču nečiste sile — bijesa i vještica. Ovaj se ponedjeļak zove „полоскозубъ“, jer taj dan ļudi ispi-

Digitized by Google

raju zube votkom. Praznik „полоскозуба“ pomińe se u Velikoj Rusiji u XVII. vijeku. Na pokladni ponedjeļak u nekim češkim krajevima običavaju „hoditi s kobilom“. U svezi s praznovańem „čistoga ponedjeļka“ stoji praznovańe „ponedjeļka svijetle sedmice“. Da se čovjek dostane kape „nevidimke“, treba da na ponedjeļak iza prve nedjeļe velikoga posta svari jaje, probuši ga i metne na jedno mjesto, da stoji kroz cijeli post. U ponedjeļak svijetle sedmice uzet će to jaje i u crkvi će kroz onu rupu gledati, ne igra li nečisti na glavi kapom „nevidimkom“: ako igra, primaknut će se ovaj s jajetom nečistomu, lijevom će mu rukom skinuti kapu, desnom će razbiti o zemļi jaje, pokriti se kapom i ne osvrćući se pobjeći će kući. — U ponedjeļak Tomine nedjelje u Maloj Rusiji praznuju se „проводы“ pokojnikâ s različitim običajima. U prvi ponedjeļak Petrova posta bilo je u nekim krajevima „игрище“, sprovođeńe rusalki: žene načine od slame dvije ženske figure, koje predočuju rusalke, te s ńima igraju pjevajući osobite pjesme, a onda ih rastrgaju i slamu pobacaju po poļu. U kijevskoj guberniji taj dan ļudi ne rade, te pripovijedaju, da su jednome seļaninu, koji je na Petrovski ponedjeļak išao orati, uginuli voli. — Sve ovo, što je navedeno, dokazuje, da je prvi dan u nedjeļi — ponedjeļak — bio u neznabožačkih Rusa posvećen tamnim stihijama prirode: vješticama, rusalkama, dušama umrlih, t. j. carstvu smrti i tami, kao što je četvrtak bio posvećen gromovniku Perunu. A dan, posvećen smrti, nije mogao biti sretan dan; kako pak u ponedjeļak nije dopušteno bilo raditi, on je postao jednak prazniku. Običaj, da se u ponedjeļak posti, nastao je po svoj prilici već u početku kršćanstva u Rusiji; zaveli su ga sami svećenici, koji su htjeli da iz pameti narodu iščupaju uspomenu na taj neznabožački praznik. Zanimļivo je, da se običaj „понедѣльничать“ ponajviše sačuvao kod raskolnika.

Pitańe o staroruskim imenima (t. zv. *мирска)* češće se već pretresalo, ali još uvijek nije iscrpeno. Još nedavno držali su nekalendarska imena za nadimke, koji su se davali odraslim ļudma, no poslije istraživańa Kostomarova, Čečulina, Sokolova i Tupikova nema više nikakve sumńe, da su to bila doista „mirska“ imena, koja su se općeno upotrebļavala mjesto kršćanskih imena ili su s ńima zajedno živjela. Ovim se pitanjem opet bavi A. Balov u članku *O древне-русскихъ „некалендарныхъ“ именахъ въ XVI. и XVII. вѣкахъ* (III.—IV. 105—115). On je iz različnih dokumenata pokupio mnoštvo narodnih imena. Običaj, da se uz kršćansko ime daje još narodno (na pr. na krstu: Sofija, a u općoj porabi: Svjatoslava), sačuvao se do danas, i to ne samo u Rusa, već (i više) u susjednih naroda. U Votjaka na pr. daju primaļe kod poroda djetetu narodno ime: ako se dijete rodi u proļeće, kad se javļaju skvorci, dobije ime Juber (skvorac), ili kad su ušli u selo Pugačevļi vojnici, neki je Votjak prozvao novorođenče Pugač i t. d. U nekim krajevima Laplandije nadijevaju djetetu, kad oboli, novo ime uz neke obrede: u kotao bace koru od jelše, vare je i onom vodom peru dijete, da s ńega skinu staro ime, i sad mu daju novo. U finlandskoj Laplandiji drže, da ono jedno kršteńe u crkvi nigda ne će donijeti djetetu sreću, zato vaļa skinuti s ńega

Digitized by Google

kršćansko ime i „krstiti“ ga nanovo po starom neznabožačkom obredu. — Još u XVI. vijeku nekalendarska se imena ne daju samo u prostome narodu, već i u višim i najvišim slojevima: iz „Sinodika Ivana Groznoga“ doznaje se n. pr., da je Tretjak bio iz bojarske porodice, a i pravoslavni svećenici nosili su često narodna imena. U XVII. se vijeku već rjeđe javļaju, a još rjeđe u XVIII., — ako daļe istraživańe ne dokaže, da su se ona sačuvala u zabitnim krajevima i do današńega dana. Neka ovakva imena, kao Казаринъ, Мордвинъ, Черемисенъ i t. d., pokazuju na plemensko podrijetlo dotičnoga lica, ali su se zatim mogla davati i kao nadimci. Ponajviše treba ovakova imena dovoditi u svezu s prilikama, u kojima se dijete rodi, na pr. Баженъ (žeļeni), Нежданъ (nenadani), Субота (vrijeme rođeńa), Первый (prvi), Третьякъ (treći) i t. d. U ostalom ovakih imena, kakva su tri pošļedńa, nalazimo i u pravoslavnih svetaca, na pr. Протогенъ (prvorođeni), Квинтиліанъ (peti), Савватій (subotni) i t. d. Neka su imena dobila djeca poslije kršteńa ili kao odrasli ļudi; ovakva imena pokazuju ili na podrijetlo dotičnoga lica, n. pr. Рязанка, Московка, ili na zanat lica, n. pr. Кузнецъ (kovač), Скорнячиха (krznar, ćurčija), ili na karakter i lične osobitosti, n. pr. Бѣлоусъ, Моржуха i t. d., ili na omiļele riječi, kojima se onaj čovjek često služi, na pr. netko u razgovoru ponavļa riječi: малина въ ротъ (malina u usta), i prozvaše ga Малина. Zanimļivo je to, da se ženskih nekalendarskih imena nalazi mnogo mańe nego li muških; tumači se ova pojava tako, što je žena vodila kućni život, te se takva imena nijesu mogla raširiti i utvrditi. — Isprvice se jedan čovjek od drugoga razlikovao svojim imenom, ali kako je više ńih moglo nositi, i nosilo je, ista imena, to se u svjetskim i službenim ispravama počelo navoditi i ime oca ili djeda, n. pr. Михайло Губа Микулинъ сынъ, Шарапъ Васильевъ сынъ i t. d. Prijelaz od imena praoca (родоначальника) na familiju roda mogao se opažati još u nedavno vrijeme; tako je na pr. Василій praotac familiji Васильевыхъ (isp. članak „Великорусскія фамиліи и ихъ происхожденіе“ u Жив. Стар. 1896., sv. II.). Slično tome i u predašńe vrijeme ime praoca moglo je prijeći u nadimak, a zatim na familiju: Михайло Микулинъ сынъ mogao se nazvati prosto Михайло Микулинъ; na taj je način nastala porodica Микулины. Tako su imena mnogih velikoruskih familija potekla od nekalendarskih imena.

Najveći dio ovoga godišńaka zapremaju radńe, koje govore o etnografiji različnih plemena u području sjeverne Rusije. Žakov priopćuje *Этнологическій очеркъ Зырянъ* (I. 3—37). Zirjani se znatno razlikuju od Votjaka i od Fina, premda i oni pripadaju finskome plemenu. Po tumačeńu pisca ovu razliku u ńihovoj psihi objašńava donekle priroda, koja ih okružuje. Votjaci žive oko malenih rijeka i nemaju šuma za lov, a Zyrjani žive na velikim rijekama kao što su Pečora, Ižma i dr.; oko ńih se prostiru nepregledne guste šume. A Zyrjanin je svom dušom svojom privezan uza svoju šumu; koje značeńe ona ima za ńega, vidi se između ostaloga i po tome, kakvo obiļe riječi ima on za šumske pojave, koje se u drugim jezicima nikako ne označuju. Na pr. brežuļak, gdje raste jela, zove *pram* (od ove riječi izvodi Lytkin naziv

Digitized by Google

za *Perm)*; ravno mjesto, gdje su jele, zove *čëtčkos*; vlažno mjesto, na kome rastu breze, naziva *iönëd*, suho mjesto pokrito brezama: *ras* i t. d. Svaka stvar u šumi ima u Zyrjana svoje osobito ime. Premda su u ńih već svi stari neznabožački bogovi zaboravļeni, šumski bog *Vörsa* još živi u ńihovim vjerovańima. — Velika je i lijepa studija C. N. Brailovskoga: *Тазы или Удиһэ* (II. 128—216; III.—IV. 323—433). Vladivostočko „Общество Изученія Амурскаго края" postavilo je sebi osim drugih zadaća i tu, da prouči primorske narode, koji već izumiraju, a osobitu pažńu svraća tunguskome narodu, poznatome u etnografiji pod imenom *Oročej* ili *Oročon*. Jedno ńegovo pleme jesu i Idihe (kako se sami zovu) ili Tazi (kako ih zovu Kitajci), koje je pisac rečene studije točno proučio u dvije oduļe ekspedicije. Radńa je geografsko-etnografska, te je ne mislim ovdje iscrpļivati, navodim samo to, da se taj narod u religiji posve povodi za Kitajcima, i to u spoļašńim obredima (idolopoklonstvo), a u dubinu budističke vjere nije ni najmanje zašao. Ali i nije čudo, oni su tu vjeru primili istom prije četvrt vijeka, te u ńoj nijesu daļe došli od fetišizma i totemizma. — Geografičko-etnografske su i dvije radńe N. Ončukova: *По Чердынскому уѣзду. Поѣздка на Вишеру, на Колву и на Печору* (I. 37—74) i *О разсколѣ на низовой Печорѣ* (III.—IV. 434—452).

Iz različnih područja domaće, ruske folklore u ovome godišńaku ima više priloga. M. N. Kosičeva opisuje *Литвины-Бѣлорусы Черниговской губерніи, ихъ бытъ и пѣсни* (II. 221—260; III.—IV. 1—88). Kako se iz natpisa vidi, pjesme su zapisane u černigovskoj guberniji, koja se broji k Maloj Rusiji, ali u ńoj danas u svim ńezinim sjevernim krajevima žive t. zv. Litvini, koji govore bjeloruski, s nekim razlikama od ovoga govora. Spisateļica najprije u kratko prikazuje geografske prilike kraja, narodno predańe i odijelo, opisuje ženidbene običaje priopćujući veliko mnoštvo narodnih pjesama na različnim stepenima ovoga akta. Daļe opisuje brojne običaje kroz sve mjesece godine, a uz ńih navodi nekoliko stotina pjesama, koje su vezane o dotične obrede. Na kraju svoga obilatoga i vrlo zanimļivoga zbornika prikazuje spisateļica bjeloruski dijalekt u černigovskoj guberniji. Za primjer evo jedne pjesmice:

Салавей мой малинькій,
Ни лятай рана на зарѣ,
Ни замакавай дарожачки
Ко мнѣ маладзѣ.
Зарасла майя дарожка
Частымъ ельничкамъ,
Бярезничкамъ маладымъ.
Охъ ты, татачка гаспадзинъ,
Састрой гореньку у саду
Зъ вакошкамы, на сяло,
Штобъ жыць было висяло,
Штобъ милинькій ни прайшоу,
Падарачка ни пранёсъ,
Падарачка дарагóга,
Зъ руки персня залатóга.

N. I. Korobka priopćuje *Колядки и щедровки, записанныя въ Волынскомъ Полѣсьи* (II. 261—296). U ovome zborniku imaju 103 pjesme koledske (što se pjevaju na Božić) i ščedrovke (što se pjevaju uoči Nove godine). Zanimļivo je to, da između ńih dolazi kud i kamo mańe s kršćansko-legendarnim motivima (kao n. pr. Рождение

*

Digitized by Google

Христа, Иродъ, Три царя, Жиды Христа мучили), nego ih je velika većina s čistim narodnim motivima, koje bi se u nas brojile među obične, recimo ļubavne pjesme. N. pr.:

Ой у садочку й у вишнёвому
Зэлэно!
Зэлэно вино нано въ неделю
Сажэно!
Тамъ красна панна рожу щипала,
Рожу щипала, къ личэньку ровняла:

„Колибъ я така якъ цяе рожа,
Тоби я пошла за крулявича,
За крулявичэмъ тамъ добрэ житі,
Тамъ добрэ житі, въ ложу сэдеті,
Въ ложу сэдеті, мэдъ вино питі,
Мэдъ вино питі, гроши лічиті".

Veoma su zanimļive *Колыбельныя и дѣтскія пѣсни и дѣтскія прибаутки* (šale) (I. 116—120), što ih je u Jaroslavskoj guberniji zapisao A. Balov. U istoj guberniji pribiļežio je isti prinosnik i *narodne zagonetke* (I. 114—116), a V. I. Černyšev i G. I. Peškevič priopćuju *примѣты* (gataňa), prvi ruske iz moskovske gubernije (II. 309—311), drugi litavske (s ruskim prijevodom) iz ponevješkoga kraja (II. 311—313).

Napokon spomińem, da Anši Aarne prevodi na ruski jezik iz različnih finskih zbornika narodne *finske pripovijetke* (I. 75—80; II. 217—220).

Wisła. *Miesięcznik poświęcony krajoznawstwu i ludoznawstwu.* Redaktor *Erazm Majewski.* Tom XV. Zeszyt 1—6. Warszawa 1901.

Između jezera Łeba i Garda na obalama baltičkim izumire pred našim očima ostatak nekoć velikoga naroda poļskih Pomorana, koje zovu „Pomorski Kašubi" (Słowińce ili Kabatke). O ovome narodu govori G. Smołski u članku *O Kaszubach nadłebiańskich* (II. 152—172; III. 321—339). O ńima su do sada najtemeļitije pisali Nijemci, navlastito dva ńemačka naučńaka: Tetzner i Lorentz (u Jagićevu Archiv-u XX). Tko hoće da sebi stvori jasnu sliku o životu, povijesti, kńiževnosti (neznatnoj) i jeziku ovoga naroda, ńemu će vrlo dobro poslužiti članak G. Smołskoga: on je upotrijebio svukoliku literaturu o predmetu i sastavio u lijepu cjelinu, što se nalazi kojekuda rastreseno. Mi ćemo u ovome referatu spomenuti samo neka vjerovańa i priče. Kao drugdje, tako i u ovoga naroda ima dosta gatańa o vjenčańu i o porodu, na pr. ako vatra jasno bukti, neka se djevojka nada, da će biti skoro isprošena; ako vjerenici vijenac pospe snijeg, imat će sreću, ako kiša, bit će nesretna; kod svadbene časti upale dvije svijeće: jednu pred mladenkom, drugu pred ženikom, čija prije utrne, onaj će prije umrijeti; tko pri vjenčańu prije klekne, prije će umrijeti i t. d. Kad se dijete rodi, meće se na klupu kraj peći, da bi bilo vaļano; u kolijevku mu se daje molitvenik, da bi bilo razborito i da mu ne naude zli dusi; prve godine ono ne smije gledati u ogledalo, jer se inače ne bi moglo naučiti govoriti; ne smije da se igra vatrom, jer bi noću mokrilo ispod sebe i t. d. Kad tko umre, slave za ńim pogrebnu čast; s mrtvacem meću u grob što mu je za života bilo najmilije: burmuticu, dlake domaćih životińa, molitvenik (zato i jesu tolika rijetkost stare kašupske

Digitized by Google

molitvene kńižice, koje su gotovo jedina ńihova kńiževnost). Mnogo ima gatańa i kod pogreba, na pr. mrtvacu daju u ruku svijeću, da mu duša lakše nađe put u nebo; odar treba još jednu noć iza ukopa ostaviti netaknut, jer se mrtvi noću vraća te na ńemu počiva; ne vaļa ići odmah iza lijesa, jer tu ide duh pokojnikov i t. d. Lokalna je priča u Kašuba živo razvita. U gori nedaleko Lęborka sjedi kraļ kašupski, sakrio se od svojih neprijateļa, pokazuje se samo djeci i pripovijeda im pripovijetke. U nekim planinama nalaze se zaklete djevojke; komu se koja od ńih javi, mora je on tri puta nositi oko cijele planine. U močvarama oko Rettkewitza ima bezdano crno jezero, koje počiva na moru, iz ńega noću čuju, kako zavija morski medvjed, a vidjeli su i morsku zmiju, koja na 200 koraka može utopiti ļude, a riga otrov, koji sve upaļuje; samo vješticama ne može nauditi.

L. Rutkowski: *Gościccy Papaje w świetle podań szlacheckich* (III. 273—284). Selo Gościce leži u okružju płonskom u guberniji varšavskoj. Kao što se u nas rugaju na pr. šijacima ili Mazińanima (isp. građu u ovome svesku „Zbornika“), tako susjedi ovoga sela pripovijedaju kojekakve šaļive anegdote o ńegovim stanovnicima. „Głupi jak gościcki szlachcic“ u płonskome je okružnju obična poslovica. Rutkowski je skupio nekoliko takvih podrugačica, koje su vrlo nalik na podrugačice u nas i u drugih naroda. Tako su na pr. Papaje našli u poļu srp, koji su držali za zmiju, te je „ubiše“; kad im na kući porasla trava, odvukoše na krov kravu, koja se srušila; hoteći nabaviti sebi nove haļine za crkvu uzeše za šavca raka, pa kud je on išao, tud su oni krojili, a kad su sve sukno tako izrezali, za osvetu raka — utopiše; na jednoj je kobili jahalo ńih 24 u crkvu, a jedan ih uvijek brojio, jesu li svi na okupu, ali je nabrojio samo 23 (jer sebe nije brojio); pošli su u Płanski, a ne znajući puta lutahu kojekuda i dođoše do svoga sela, koje drže za Płanski i t. d. J. Fr. Magiera popuńuje ove podrugačice s anegdotama o Papajama iz sela Wilamovice u Galiciji (IV. 481—484), a J. Sadkowski opisuje selo Gościce (VI. 734—748) te tumači, zašto su ńegovi seļani tako zaostali: oni žive usred svojih šuma, daleko od svijeta, nikada ne idu na put, bojažļivi su.

K. Bąkowski: *O dawnych zabawach cechowych krakowskich i o koniku zwierzynieckim jako o zabawie cechowej* (III., 285—302). U ovome članku navodi pisac iz statutâ 16.—18. vijeka različne običaje i ceremonije zanatlijskih udruga (cehova) i opisuje neke ńihove zabave, kao što je na pr. u Krakovu bio „pochód króla kurkowego“, u kojemu ophodu nijesu sudjelovali samo zanatlije, već i kupci. Kako su poļske kalfe putovale na daļe obrazovańe u Ńemačku, donosile su sa sobom odanle kući gdjekoje običaje, koji su se onda uvriježili i u Poļskoj; tako je na pr. u Krakov prenesena nürnberška zabava „Schembartlaufen“ (Schembart u starońem. znači: maska), koja se obdržavala na zadńi dan poklada. Originalan je poļski običaj, koji se vrši na Tijelovo u Krakovu: u veseloj povorci prolazi ulicama „końic od Zwierzyńca“ (manastir u blizini Krakova), lijepo okićen, a na ńemu jaše čovjek na tatarsku odjeven. L. Lepszy (Lud Wesołków w dawnej

Digitized by Google

Polsce, Kraków 1889., str. 54) nastojao je ovaj običaj rastumačiti kao ostatak sredovječnoga (ńemačkog) misterija, u kojemu s istoka dolazi Melhior „auf Dromedario“. Pisac pobija ovo mišļeńe između drugih razloga i time, što se u rečenome manastiru ni u ńegovoj blizini nijesu nigda prikazivali misteriji, te dokazuje, da je taj końic bila zabava zwierzyńačkih zanatlija, koji su svoju glavnu godišńu svečanost slavili na Tijelovo. Ovaj se końic zvao i *lajkonik*, a to dolazi od usklikâ: „lej, koniku, lej!“ (*lać* u krakovskom govoru znači „udarati“). Običaj se ovaj očuvao do danas, i krakov. magistrat daje za końica na godinu 100 forinata potpore. Kao dodatak ovome članku priopćuje urednik sliku, uzetu iz neke ńige 17. vijeka, što predočuje ophod mesara, koji nose kobasicu, dugu 658 lakata.

Zanimļiv je i prilog J. Iwanowskoga: *Betlejki w powiecie lidzkim gubernji wileńskiej* (IV. 401—411). U okružju lidzkom i u drugim okolnim krajevima bjeloruskim od davnine se očuvao običaj, da na Božić, Novu godinu i Tri kraļa dječaci obilaze selom s t. zv. betlejkama. To je prikazivańe složeno po biblijskoj predaji o tri pastira, koji putuju u Betlem i k Irudu. Ove dvije predaje sačińavaju sadržaj dvaju odijeļenih akata — prvoga i trećega; a drugi je akt ispuńen monologom pustińaka, koji nosi različne relikvije. Ova „drama“ nije tvorevina narodnoga duha, što se vidi već iz mnoštva latinskih riječi, koje su često tako zamućene, da im se teško može naći značeńe. Za scenu se obično uzme oveća soba, pokućstvo se pomakne k zidu, u sredinu se postavi sto, uza ń stolac, koji predočuje prijesto, na kojemu sjedi Irud. „Glumci“ dolaze iz obližńe sobe, u kojoj je „kor“ (3—6 muških grla). Na početku prikazivańa „anđeo“ metne na sto kućicu od papira, u kojoj su slike Hristova, Marijina i Josipova. Riječi su složene u stihove.

I Mazuri ispod Kamieńa obilaze po koledama, koje oni zovu „draby“, ali ńihov običaj nije primio potpun dramatski oblik s određenim dijalogom. Opisuje ga W. B. Cichomska u članku *Mazury z pod Kamienia* (IV. 411—423). Jedan od ńih bude Irud, obučen je u dugu bijelu košuļu, na glavi mu kruna od zlatnoga papira; drugi je Žid s dugom bradom; treći prikazuje grbava starca u drońcima i t. d. Tako hodaju selom u društvu. Na Stjepańe je u Mazura sva čeļad slobodna, jer „Św. Szczepon, kóždy se pon“. Svaki sluga zahvali gospodaru na službi, a idući u crkvu nosi uza se zobi, kojom opsipava gazdu na spomen kamenovańa sv. Stjepana. U podne sjede u krčmi i pjevaju: „Już to temu trzy niedzieli, Jak my djabła ni widzieli“. Jedan između sluga preruši se u *torunia* (to je *toroń* ili *tur* u drugim krajevima): od dvije daske načini se gubica, u ńu se utakne dug jezik od crvena sukna, na glavu se metnu volovski rogovi, pričvrsti se crni kožuh, napoļe okrenut; sluga drži dvjema ršcima sve ovo u rukama te maše amo tamo, otvora i zatvora raļe, da klopoću. S ovim turom ide muzika i kolednici zbijajući šale. Treći dan Božića, t. j. na Ivańe, obilaze djeca od 8.—14. godine „*po szczodrakach*“ (osobita vrst kolača, koji se po drugim krajevima na Sv. tri kraļa dijeli siromasima).

Digitized by Google

E. Majewski nastavļa svoje studije o folklori iz područja životiństva (vidi referat u Zborniku VII_2, str. 407). Ovaj put priopćuje članak *Pszczoła (apis mellifica L.) w pojęciach i praktykach ludu naszego* (IV. 424—435). U prvom odjelu svoje studije pisac istražuje, kako se pčela javļa u narodnim umotvorima, fantaziji i vjerovańu; tu iz različitih zbornika navodi poslovice o pčeli (na pr. Kiej sie pscoły roją, to sie dziewcyny chłopaków boją, — komu pasieka nie idzie w ład, temu i gospodarka nie dopisuje), zagonetke i šale (na pr. Leciało zwierzątko przez boży domek, zwierzątko mówi: moja praca gore? — pčela), pjesme i gatke (na pr. kad je neka baba bacila hļeb u glavu Hristu, koji ju je kao starac zamolio za hļeb, izletjela je iz ńegova čela pčela), vjerovańa (na pr. velik je grijeh ubiti pčelu, jer one daju vosak za crkvene svijeće; one imaju dušu kao i čovjek; onome, koji ih nađe u šumi, donesu sreću). U drugome dijelu skupio jo pisac mnoge običaje i vračańa, koja se tiču pčele, na pr. lopov ne će ukrasti pčele, već med, jer koji ukrade tuđi roj, nema sreće od ńega, a može pogubiti i svoj roj; ako djevojka hoće da je momak zamiluje, umije se vodom, u kojoj je bila smaknuta matica: kako pčele grnu k svojoj matici, tako će i momci k djevojci; kad gazda umre, jedan domar treba odmah da to priopći pčelama, jer bi inače one odmah poginule, i pokucavši na košnicu vaļa da reče: „Pčelice, pčelice, vaš gospodar vas blagosiva“. Protiv mnogih bolesti služi med ili pčela kao lijek, na pr. med pomaže protiv očnih i grlenih bolesti; kad ženu boli materica, pije u vodi prašak, koji je satrven od osušene matice. Veoma su obična i gatańa, na pr. pčele kazuju lijepo vrieme, kad lete daleko u poļe, a dažd, kad se kasno vraćaju u ulište; ako još u aprilu ne izlijeću, treba očekivati daļu zimu i led; ako se pčele roje u mjesecu oktobru, ļeti će biti mnogo grada; san o pčeli znači vatru i t. d.

U Jagiellonskoj biblioteci u Krakovu nalazi se oveći rukopis pod natpisom „Opisanie Gór Karpackich albo Tatrów, tudzież ukrytych w nich skarbów; metallognomonia i informacya o wirgułach“. Neke dijelove rukopisa izdao je već L. Zejszner u „Bibljot. Warszaw.“ 1849., str. 550 i d., a neke opet Kopernicki u „Pamiętniku Towarz. tatrzańskiego“ (Kraków 1883., VIII., str. 1 i d.). Ostala je samo još neobjelodańena partija o t. zv. virgulama, t. j. o uputama, kako se može naći ukopano blago. Ove upute priopćuje sada St. Zdziarski u članku *Skarby tatrzańskie* (V. 590—594). Kako su slični propisi poznati u nekim krajevima i našemu narodu, evo ovdje jedan iz rečenoga rukopisa: „Virgula, po kojoj se može naći blago, ruda i metali. Piše Paracelsus lit. 16, lib. 2., de arte lucis: ļeskovinom, koja je raskoļena u dvije grane, svatko može naći blago i metale, ako došavši na mjesto, gdje ih u prirodi ima, jednom rukom drži jednu granu, a drugom drugu; gdje je kakvo blago ili metal ili novci, tamo će se grana nagnuti. U času, kad ishodi zvijezda Lucida Corona, 25. marta, otkinuta ļeskovina, osobito bijela, ima to svojstvo, da naklańajući se pokazuje, gdje su ukopani novci ili blago; a zove se virga metallica ili virga Mercurii. Kad hoćeš da tu granu odrežeš, treba taj dan da

Digitized by Google

slušaš misu i izmoliš sedam psalama pokornih, a za vrijeme mise da moliš s popom Confiteor i jevanđeļe sv. Jovana: in principio erat verbum et verbum erat apud Deum etc. Gdje hoćeš da odrežeš granu, stupi k onome mjestu govoreći cijelo jevanđeļe Jovanovo. Uzevši u ruku granu prekrsti se i reci: „U ime Oca † i Sina † i Duha svetoga. Amen! Za krst sveti, da bi me pruti ovi odveli i kazali pravu istinu bez ikakve laži, gdje se može naći zlato, srebro ili drugo blago. Zaklińem vas imenima božjim: Heli, Helion, Sother, Emanuel, Sabuoth, Agia Tetragramatom Agios O Theos Ishirios Athanatos Jehova, Adonai Sodai Hemousion Messias Alpha et Omega! Početak i konac! Da me povedete i da mi pokažete, gdje je sakriveno zlato, srebro ili koje drugo blago, bez ikakve prijevare! Po drugi put vas zaklińem imenom Boga, koji je stvorio mene i vaskoliki svijet, da me odvedete na mjesto pravo, gdje kakvo blago sakriveno leži. Po treći put vas zaklińem sv. trima kraļima, † Kasparom, † Melkiorom i † Valtazarom: tako da vi mene dovedete k mjestu pravome, gdje leži zlato, srebro, novci ili koje drugo blago. † Amen.“ — Druga je uputa mnogo veća od ove i sastoji se od 7 osobitih molitava. — Narod, koji živi pod Tatrama, još danas vjeruje, da se s pomoću „virgula“ može naći blago. O tome je vjerovańu napisao dva članka St. E. Radzikowski u folklorističkom časopisu „Lud“ (1879. III. i 1899. V.).

Narodna poezija zastupana je s više vrijednih prinosa. Tako Jadviga Milewska priopćuje (I. 17—26) vrlo zanimļive *Kolysanki z Ciechanowskiego*, kojima su dodate note. Evo jedne za primjer:

Kołysala baba dziada Od poranku do obiada; „Kołys-ze me do wiecora, Dum ci kacke i kacora“.	Kacka płynie po olsynie, Kacur za nio w kozusynie: „Cekaj kacko, dum ci cacko“. — „Nie postoje, bo sie boje!“

Wl. Semkowicz sabrao je novih 29 pjesama, koje dolaze pod imenom *Krakowiaki* (II. 202—204). — St. Kościałkowski: *Pieśni ludowe z powiatu Sokólskiego gub. Grodzieńska* (IV. 463—473). — St. Ciechanowski: *Pieśni śląskie z okolic Cieszyna* (IV. 473—477), kojima su zapisane i melodije. — U V. svesku (595—613) nastavļa Izidor Kopernicki prijevod Vukovih srp. junačkih pjesama iz druge kńige (Jovan i divski starješina, Braća i sestra, Milan-beg i Dragutin-beg). — Witowt priobćuje gatańa iz sela Turowa (*Kilka przesądów ze wsi Turowa, powiat Radzyński*, II. 176—183), a Stanislava Sawicka podaje lijep *Opis wesela w Biedrzychowie* (V. 566—579); vrijednost je ovoga prinosa poglavito u tome, što su vjerno zapisane svadbene pjesme, kojima su dodate note.

U ovome se godišńaku (II. III. V.) završuje prvi dio velike rasprave Ign. Radlińskoga: *Apokryfy judaistyczno-chrześcijańskie*, koja se započela u XII. kńizi. U ńoj je pisac vrlo jasno raspravio mnoga zanimļiva i zamršena pitańa iz područja apokrifne kńiževnosti. — Wlad. Olechnowicz prikazuje najnovije resultate o predmetu: *Rasy Europy i wzajemny ich stosunek dziejowy* (V. 541—565; VI. 683—609). Rasprava će se svršiti u XVI. kńizi „Wisłe“. — J. Kar-

Digitized by Google

łowicz preveo je u sv. V. i VI. članak Josipa Krála *Najnowsze kierunki badań mitologicznych*, koji je izišao u češkom časopisu „Listy filologické“ god. 1898. i 1900. — U sv. I. (61—74) nahodi se prijevod zanimļive rasprave K. Rhamm-a „Zur Entwickelung des slavischen Speichers“, koja je izišla na svijet u 18. broju (god. 1900.) ńemačkoga časopisa „Globus“.

Kao u predašńim kńigama, tako je i ovdje skupļena sitnija grada iz svih područja folklore pod rubrikom *Poszukiwania*, koja se javļa u svakome svesku. U VI. je svesku izdan nov, vrlo obilan kvestionar za narodno ļekarstvo.

Izmedu drugih kńiga objavļene su i ocijeńene ove: L. Lepszy, Lud wesołków w dawnej Polsce. Kraków 1899. (ref. sv. I.). — Fr. Ks. Mroczko, Śniatyńszczyzna. Przyczynek do etnografji krajowej. Część I. We Lwowie 1901. (ref. sv. I.). — T. Łuniewski, Rolnictwo i hodowla zwierząt u starożytnych Rzymian, z dzieł Katona Censora, Plinjusza Starszego, Wirgiljusza Warrona, Paladjusza i Kolumelli. Warszawa 1900. (ref. sv. II.). — A. Parczewski, O zbadaniu granic i liczby ludności polskiej. Poznań 1900. (ref. sv. III.). — Wł. Taczanowski, Miejsca słynące cudami obrazów Marji. Warszawa 1900. (ref. sv. III.).

Národopisný Sborník českoslovanský. Vydává Národopisná společnost českoslovanská a Národopisné museum českoslovanské. Redaktor *Jiří Polívka*. Svazek VII. V Praze 1901.

St. Ciszewski: *Z dějin mnemotechniky a prvotnych pověr* (s. 1—13). Pisac ovdje raspravļa poglavito o onim mnemotehničkim sredstvima, kojima se primitivni narode služe kod brojańa i računańa, a uza to se dotiče i nekih drugih zanimļivih pitańa. Kad bi na pr. persijska vojska u starom vijeku polazila u rat, morao je svaki vojnik baciti jednu od svojih strelica u koš, kojih je mnoštvo stajalo do kraļeva prijestola. Ove su koševe zatim zapečatili kraļevim pečatom, i kad se vojska vratila, otvorili ih i svaki je vojnik uzeo svoju strelicu: koje su strelice ostale u koševima, one su pokazivale broj palih u ratu. Sličan je običaj bio kod starih Kelta: polazeći u rat svaki je vojnik bacio na osobito mjesto kamen; tako se stvorila gomila. Iza svršena rata vojnici bi uzeli svoje kamenove, a po ostalim se znalo, koliko je ļudi poginulo u ratu. J. L. Burckhardt opisuje evo ovaj običaj kod Beduina oko Sinaja. Oni se prije polaska u rat sastanu u skupštini i tu svaki baci na hrpu po kamen. Pošto izmole molitvu iz korana, posjednu svoje kamile i odjure ne obazirući se. Nijesam se mogao dosjetiti — veli Burckhardt — značeńu ovoga običaja, koji Beduini drže mističkim. Ciszewski pokazuje, da ovaj običaj ide u isti red s ona dva naprijed spomenuta; razlika je samo u tome, što se Beduini poslije rata ne vraćaju više k svojoj gomili, da ustanove broj mrtvih, i što ńihov običaj prelazi područje praktičke mnemotehnike i ulazi u područje t. zv. simpatičkih metoda. Na polasku u rat — bez obzira na žudńu za slavnom smrti — svatko u dnu srca ipak želi, da se vrati

Digitized by Google

žive glave; zato će i štošta poduzeti, samo da mu se ispuni ova żeļa. Tako pisac dolazi do onih običaja, koje nalazimo kod mnogih naroda, kad se čovjek otpravļa u rat ili uopće na duļi put. On te običaje ređa u tri grupe. U prvu grupu pripadaju oni, koji se tiču odlaska. Neka plemena u sredńoj Africi othodeći u tuđinu mažu sebi lice nekim brašnom; Votjak prije nego li će otputovati, sjedne na klupu podloživši pod sebe jastuk: tko ovo ne uradi, ne će imati sreće na putu. U Albaniji se prije polaska postavi pred kuću posuda, okićena vijencem, u ńoj izvor-voda, koju je čeļade donijelo šuteći od izvora do kuće; polaznik se dotakne posude nogom i uzme sa sobom vijenac. Velikorus u guberniji kazańskoj odlazeći na put sjedne na tri praga i pomolivši se za mrtve duše pojede krišku hļeba. U Persiji putnik vodom kropi zemļu i drži u ruci ogledalo. A i domari treba da izvršuju neke simpatičke obrede, dok je ńihov čovjek na putu. Dok je ženi u rečenim afričkim plemenima muž u stranom svijetu, ona ne smije okusiti mesa. U Bosni, u okolini Sarajeva, ne smije se ni mesti ni plesti, dok je god na putu koji iz kuće; inače bi mu se trag zameo, zapleo. Slična vjerovańa nalazimo u Bugarskoj, Rusiji, zapadnoj Prusiji, Armeniji, Egiptu i dr. — U drugu grupu idu oni običaji, koji se izvršuju, kad se mili čovjek još uvijek ne vraća s puta, premda bi se već morao vratiti. Tako na pr. u Bugarskoj u okolini Prilipa zabrinuta žena napuni slamom muževe gaće i objesi ih na kolac kao na końa te govori: „Kako ove gaće sjedaju na kolac, tako moj muž sjeo na końa i vratio se kući!“ Bugarska djevojka, kad hoće da joj se momak vrati iz tuđine, načupa trave na onome mjestu, gdje je s ńime pošļedńi put govorila, i zapali je u ńegovoj kući. Ako se tko u Bijeloj Rusiji odbije od roda u strani svijet, daju crkvi na zvona: ona će ga pomesti i ne će daleko zaći. — U treću grupu idu običaji, kojih se drže putnici na putu, ne bi li se sretno vratili. U starom Peru na cestama, poglavito na pogibeļnim planinskim sedlima ima kamenih gomila (*apačita* = den der Tragen macht), na kojima je osim kameńa nabacano starih sandala, dijelova odjeće, praćâ i t. d.: sve su to nabacali putnici za sretna povratka. U Mongoliji, gdje je isti običaj, narastu take gomile do čitavih piramida; drže ih već za neka svetišta, te se oko ńih mole bogovima. Ovi pošļedńi običaji nijesu više toliko simpatičko-profilaktički, već dobivaju smisao žrtve, a među ńih ubraja Ciszewski i pomenuti običaj Beduinâ. Kako se Beduini poslije rata ne vraćaju k svojim kamenim gomilama, a cijeli ńihov obred pokazuje neki mistički karakter, to on u jeziku simpatičko-simboličkom znači: kao što oni kamenovi u gomili predočuju pojedine ratnike, tako se neka oni u boju drže na okupu i smrt neka ne prorijedi redove ńihove. One gomile dakle, o kojima se ovdje govorilo, u jednu su ruku mnemotehnička sredstva, da označe broj palih u boju, a u drugu su ruku već žrtve, da se izmoli u bogova sretan povratak. — Napokon pisac spomińe, da je moglo biti i drugih razloga, poradi kojih su nastale u različnim zemļama kamene gomile, na pr. u Egiptu putnici gdje otpočinu, bace kamen na uspomenu (taj se kamen zove *mahid*, t. j. svjedok); drugdje se opet takva gomila naslaže nad grobom palih ratnika ili nad grobom samoubice i t. d.

Digitized by Google

F. J. Čečetka: *Pověrečné léčení* (s. 134—174). Narodno je ļekarstvo u kulturnoj istoriji vrlo važno, a poglavito t. zv. sujevjerno liječeńe mnoštvom svojih običaja, basama i čaraña stvara obilan, nepresušļivi izvor narodnih tradicija, između kojih mnoge dopiru do tamne davnine. Ova je rasprava upravo „prilog narodnome ļekarstvu češkome“, ali kako je pisac sve pojave iz ovoga folklorističkog područja umio lijepo poređati u kategorije, i kako se u nas javļaju gotovo iste metode u narodnoj sujevjernoj medicini, prikazat ću ovdje glavne točke ńegova razlagańa.

1. Ļudma ponajviše ude vještice i vješci (čarodějnicí, čarodějnice, kouzelníci, hadačky); oni su u svezi s đavolom te imaju natprirodnu snagu, da pošaļu na čovjeka bolest. Arhivi su puni vijesti o različnim vješticama. Već Kosma piše o kneginińi Libuši, da je bila vještica; Kaza je umjela liječiti biļkama i basmama. Neki tajni „karakteri“, kojima su se služile vještice, prošli su cijelim svijetom, kao na pr. čarobna četvorina:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Pisac navodi mnogo primjera o čuvenim češkim vješticama i o različnim sredstvima, kojima su škodile ļudma (na pr. pasjom glavom, ļudskim kostima, hostijom, ukletvama i t. d.). U istočnoj Moraviji zovu se one: bosorka, bobonica, újemnica, a mogu se pretvoriti u žabu, kvočku i moru. K vješticama može se pribrojiti *můra*, koja napada žene i djecu, i *morous*, koji muči muškińe; u Slovačkoj sisa djecu morena ili mátocha. Naprotiv *černokněžník* (upir, fext) bolesnicima pomaže i u opće ļudma čini mnogo dobra. Černokněžníci po narodnom vjerovańu potječu od onih ćirilometodijskih popova, koji se poslije progona g. 886. sakriše u pećine; po drugoj versiji to su sredovječni universitetski đaci, koji su se bavili fizičkim pokusima. Češka je riječ „fext“ postala od ńemačkoga „fest“, „gefroren“ (zato dolazi za ńih i naziv *zmrzlík*).

2. Protiv vještica u istočnoj Moraviji i u Slovačkoj pomažu božci ili bohoni i bohyně. To su ujedno proroci, ļekari, vješci i zaklińači; ńihova snaga dolazi od Boga; k ńima se navraćaju bolesnici sa svih strana. Za svoju pomoć primaju nagradu u novcu. U Češkoj istu službu vrše *zaříkávačky*, *žehnačky*, *moudré ženy* ili *baby*, *hojitelky*, *vyměřovačky*, *stíračky*, kojih ima gotovo u svakome selu; neke liječe samo jednu bolest, druge opet sve; jedna umije izravnati iščašenu kost, druga „zatvoriti kļučem“ otoke, istjerati žive kose i t. d. Ńima narod više vjeruje, nego li učenim ļekarima: oni liječe ponajviše sugestivno i simpatetički. Ali ńihova snaga nije svagda jednaka: osobito dobro mogu liječiti („blagosiļati“) oni, koji su se rodili o Novoj godini, na Mladu nedjeļu; čovjek sa sedam sinova ima najmańe snage. Za svoj posao pripravļaju se postom, molitvom i prańem. Tko u ńihov uspjeh

Digitized by Google

ne vjeruje, tome oni ne mogu dignuti bolesti, a ni svome rodu ne mogu pomoći.

3. Što je **neobičnija stvar**, kojom se liječi, to veću snagu ima ona u očima ļudi. Zato se za lijek uzima na pr. *kamen* („strelka“), koji padne s gromom u zemļu sedam sežańa duboko, a izviri iz ńe istom iza 7 godina, 7 mjeseci i 7 dana. On služi protiv mnogih bolesti, poglavito spoļašńih. Drugi je t. zv. *bezoarov* ili *žutični kamen* (uveli su ga Arapi u ļekarstvo), onda *bajni kamen* (lapis porcanus) iz želuca dikobrazova; *vlaštovičník* iz gnijezda lastavičina. Ovamo pisac meće brojne varijantę recepata za različne bolesti, od kojih još mnogi leže neobjelodańeni u starim t. zv. herbarijima (verbáři). Mnogi su između ńih bili dobri lijekovi, kojima se još danas služi medicina, ali ponajviše su dakako plod praznovjerja, kao što su na pr. ovi: groznicu diže osušena glava zmije, koja je utučena na Đurđev dan; rastrgnuta žaba meće se na otoke i nosi se na vratu protiv groznice; lisičja jetra jedu sušičavi; krt, ubit na Đurđev dan, i ńegova krv pomaže od bolesti „krtice“, gusje salo protiv kašļa, ježevo protiv boca i t. d. U starije su vrijeme bogatiji ļudi za različne bolesti uzimali prašak od zubi sitne djece, od mumije, ļudske kože, albatrosa i t. d. Mnogo se služe i *nitima;* ńima prije sunčana ishoda mjere tuberkulozne, onda niti polože unakrst na neizoranu zemļu; osobito pomažu niti, ispredeni u veliku nedjeļu. Uzimaju protiv različnih bolesti i kojekakve *tkanine.*

4. Mnoge bolesti liječe ili ih bar predusreću: **amuleti**, **škapuliri** sa zapisima iz psalama i jevanđeļa, **basme**, **krstovi i novci**. Zapisi su dosta i u nas poznati. Protiv padavice Slovaci nose polovinu potkove, u kojoj su ostala tri čavla. Neki se dijelovi od mrtvačkoga tijela nose kao talismani; kod galicijskih Malorusa tko se dotakne mrtvaca i rekne: „Da bi me tako zubi boļeli kao ovoga mrtvoga“, izgubi zubnu bol. Kupujući tajna sredstva čovjek se ne smije pogađati, niti ih smije mjeriti ili vagati; neka vaļa isprositi, neka ukrasti; za darovane lijekove ne vaļa hvaliti, niti za ńima posezati golom rukom. Jako je raširena metoda homeopatička: „similia similibus“. Po svoj je Evropi poznat recept protiv žutice: bolesnik neka što više gleda žute stvari, na pr. kalež, dukat; mrtva kost na ruci tare se mrtvačkom kosti; „spánek“ (neka biļka) daje se djetetu, da zaspi; tko ima jačmičak, neka metne na oko zrno i pođe do studenca i t. d.

5. Da lijek pomogne, često stoji do **vremena**, oblika **mjeseca** i **sunca**, do **osobitih dana** u nedjeļi i godini, do **mjesta** i **brojeva**. O mladom se mjesecu otvoraju otoci, žlijezde, nestaje bradavicâ; kad mjesec raste, strigu se kose, da bi brže rasle. Po zapadu sunca odumine bol, a pri istoku dobiva nad čovjekom novu snagu; zato se mnoge bolesti liječe u mraku. Neko se ļekovito biļe bere u noći, osobito o ponoći pred dan sv. Ivana Krstiteļa. Kod liječeńa treba da se čovjek okrene k istoku. Nedjeļa je najsretniji dan za liječeńe, tada imaju seoske babe pune ruke posla; petak je nesretan (ali se izuzima veliki petak). Na Badńi dan i Badńe veče lijekovi osobito dobro djeluju. Tko radi na dan sv. Apolonije, boļet će ga zubi, a tko na dan sv. Valentina, dobit će padavicu. Na „zeleni četvrtak“ jedu se t. zv. jidášky (kolači)

Digitized by Google

s medom, koji pomažu protiv zmijina ujeda, na „bijelu subotu“ peru tri puta djecu u riječnoj vodi, da ne dobiju grloboļe; korijeńe ubrano u ivańskoj noći ili na Tijelovo diže svaku bolest i t. d. *Mjesta* su za liječeńe osobito zgodna ova: šuma, raspuće, voda tekućica, krov, plod, crkva, grobļe. Kod bajańa ponajviše služe *brojevi:* 3, 7, 9, 77, 99, a rijetko kada 11, 29 i dr. Na pr. tri dana se nosi na vratu kamen protiv groznice; na tri mjesta šaļe se „neduha“: u šumu, goru i vodu; na kraju bajańa vaļa tri puta reći: amen. Kad baba djetetu vrača uroke, meće u vodu 9 ugļena; protiv groznice nosi se oko vrata 9 češńaka 9 dana. Malorusi poznaju 77 groznica i toliko imaju protiv ńih lijekova. Vrlo je obično brojańe od 9 do 0: sv. Barbara imala je u svakome oku 9 ospica, 8, 7 . . . 0; sv. Jakov imao je 9 kihavica, od devet osam, od osam sedam . . . nijednu.

6. Za lijek često služi voda, mlijeko, rakija i slina. Voda je od uvijek bila najboļi ļekar; osobito je u časti izvor-voda. Zamutiti vodu velik je grijeh: „Hladina vodní je oko Panny Marie; kdo plije do vody, plije Panně Marii do očí“. Do Ivańa i oko sv. Jakova voda je jedovita, a poslije Ivańa prijeđe jed na žabe, guštere i zmije. Voda Sv. tri kraļa pomaže protiv sušice; majska rosa, ubrana prije sunčanog ishoda, pomaže kosama da rastu; vrlo je ļekovita voda, koja se crpe iz studenca na Badńe veče. Miješana voda — iz tri izvora — dobra je protiv čara; voda „jordánka“ isprva se nosila tja iz Palestine, ali poslije se mogla različnim molitvama svaka živa voda promijeniti u ńu. U češkim krajevima ima veliko mnoštvo „svetih“ šumskih izvora, koji liječe oči, šļepotu i druge bolesti. Neprocijeđeno *mlijeko* odgoni devet bolesti; djetińe (vras) tjeraju se različnim lijekovima, koji se miješaju s materińim mlijekom; ńime se taru i bolesne oči; gliste odgoni vareno mlijeko mladačne krave i t. d. *Rakija* se tek u novije doba upotrebļava kao lijek (navlastito protiv želučanih bolesti). *Slina* goni lišaj, mrtvu kost i dr.

7. Različne biļke služile su od uvijek u narodu za lijekove. Mnogima je narod dao i ime po bolesti, od koje pomažu, na pr. lupinus albus: škrkavičnі hráh (škrkavka = glista), anthyllis vulneraria L.: úročník (ńem. Jupitersbart, Wundklee), erythraea centaurium: hlístník, chelidonium majus = roupové kořeni (roupy — neka bolest u očima) i t. d. Osobito se štuje kao pomagačica crna baza; tko je iščupa iz korijena, usahne mu ruka; poznata je poslovica: „Před kozičkou (bazom) smekni, před heřmánkem (materičńak, ńem. Mutterkraut) klekni!“ I druga drveta imaju ļekovitu snagu, na pr. groznica se nosi u zoru pred topolu, tri puta se pokuca o drvo i rekne: „Dej ti Pán Bůh dobrytro, vosyce, vzkazuje ti sv. Trojice, abys pomohla X. N. od zimnice“. U kojoj se vodi močila žuta vrba, ona pomaže od žutice. Paskvica ima 99 korijena protiv 99 groznica, samo vaļa naći za svaku onaj pravi. Crnoglav (prunella vulgaris) cvate o Ivańu dne i u to vrijeme sataru ńegove glavice te ih piju protiv nastupa i nose uza se protiv zlotvora. Pelin ima pod korijenom uglove, u Moravskoj ga na Ivańdan o podne čupaju, kuhaju i piju protiv otoka. Tko uza se nosi tratorak, nitko ga ne može nadvladati; takav čovjek sve zna i pred ńim se

Digitized by Google

svaka brava sama otvora. Osobito su ļekoviti: djetelina sa četiri lista, paprad, ruzmarin, lišaj, kopriva i t. d. Mnoge biļke, koje danas narodu služe za lijek, nalaze se zapisane u ļekarskoj kńizi: „Pedanii Discoridis Anazarbei de medicinalia materia libri sex“, izdanoj god. 1543. u Frankfurtu. Iz ovakvih su kńiga za cijelo (preko starih ļekara) ušli mnogi lijekovi u narod.

8. Ovdje pisac govori o seoskim vidarima, navlastito kirurzima („sekáči“). Na čelu ovih doktora bez diplome stoji općinski kovač, kojemu je često konkurent općinski pastir: oni vade zube, izravnavaju iščašene udove, priređuju masti, režu rane i otvoraju žile. Koga bode u tijelu ili ga spopadaju grčevi, daje sebi prerezati kožu na mladu nedjeļu. Najboļe je rezati u proļeće, od aprila do maja. Rogovi se meću o ishodu mjesečevu na tijelo, gdje boli; jednako pijavice. Osobito mnogo puštaju žile; ima točnih naputaka, kako i gdje vaļa pustiti žilu. Ne smije se ona pustiti ni mladim ļudima (do 18. godine), ni starima. Najzgodniji su za taj posao mjeseci: april, maj i juni; ali ima 42 nesretna dana, kad bi za cijelo onaj umr'o, koji bi sebi dao otvoriti žilu. Ovi su dani točno izbrojeni (na pr. u maju: 8, 10, 17, 30, u julu: 1, 12, 18, 20). Najgora su tri dana (i za druge lijekove): 1. april, kad se rodio Juda, 1. juli, kad je Lucifer bačen s neba, i 1. decembar, kad je propala Sodoma i Gomora.

9. Zanimļivo je, kako narod neke bolesti karakterizira. Evo dva primjera: „Groznica se namuči čovjeka! Dođe u određeno vrijeme, lomi udove, baca bolesnikom, da se sav trese, i kad ga je dobro protresla, onda ga raspali, da je vruć kao šina i žedan kao duga. Ali što više pije, to je groznica gora; spopada ga najprije svaki četvrti dan, onda svaki treći, drugi, svaki dan“. „Uroci se javļaju tako, da počne boļeti glava, u želucu je težina, čovjek se obeznani. Uroci će te se navrsti, ako te pogleda čovjek urokļivim očima, ako ti se tko čudi, ako te hvali, ne rekne: „Pomoz Bog!“ — Od nekih bolesti nema pomoći: seoski vidar pomaže, baje, ali pomoći može samo Bog. Otoci, žlijezde i slične se bolesti za čas pritaje, ali kada dođe mladi mjesec, opet se pojave, ucrvaju se i otvore. Ako djetetu od glista ne pomogne krpa od majčine svadbene haļine, nema mu spasa. Tko je već uzeo sedmore lijekove protiv neke bolesti, a još nije ostao od ńe, ńemu više nema pomoći. Od bolesti, koja se navezala u petak, može pomoći samo Bog. — Mnogi recepti propisuju osobite lijekove za muškińe, a osobite za ženskińe. Na pr. grozničavoj djevojci otiru usta repom crnoga pijevca, a momku repom crne kvočke; borovica je dvojaka: muška, koja raste viša, i ženska, niža; lugom od one prve umije se muškarac, a od ove druge žensko, kad hoće da se riješe vodene bolesti — Smrt se javļa različnim znacima: padne slika, pokućstvo praska, krtica ruje pod kućom, pas zavija i t. d. Bolesniku pred smrt iziđu na čelo i prsi velike uši, nos mu se otańi, nokti pomodre.

10. U ovome pošļedńem poglavļu navodi pisac različne formule, bajańa i molitve, kojima se gone bolesti. Da se na pr. protjeraju uroci, vaļa reći: „Požehnej Pán Bůh!“ Štucavica se goni riječma: „Šla škytačka (štucavica) podle moře, potkala tam Řehoře, Řehoř se vrátil,

Digitized by Google

škytačka tam zůstala". Kad malom djetetu izvade zub, prebace ga preko glave na peć govoreći: „Tu máš, babo, dřevěnej, dej mi za něj železnej!" Običan je početak nekih bajaňa: „Já baba po Bohu pomohu, co mohu a co nemohu, ponechám Pánu Bohu". Da se u ovakvim formulama pomiňu svetačka imena, posve je razumļivo. Uvod je često epski, a onda se istom (kašto bez ikakve sveze) prelazi na samu bolest. Od mnogih primjera, što ih tu navodi pisac, evo nekoliko: „Pán Ježíš jede na oslíčku, svatej Petr na koníčku: Petře, pojeď! Pane, nemohu, zlámal mi kůň nohu. Žíla k žíle a kloub k kloubu a krev k krvi . . ." — „Šel Pán Bůh cestou necestou . . . Žehnám tě, neduhu, jenž oslepil jsi Jidáše na zrazení Krista Ježíše . . ." — Bogiňe baju ovako: „Přišel chudobný k bohatému a nechtěl bohatý noclechovat' chudobného, a hospodyň nocovala, do stodoly jít kázala, chléb pekla, máslo tlúkla, podplamenik upekla, máslem pomastila a do stodoly nocležníku donesla. Křesťane jmenovaný! Přišel k tobě host nešťastný, nevzácný, neradostný. Tak ty, hostu nevzácný, nešťastný, neradostný, ptáš se nocleha — nedáme ti; ptáš masa, nedáme ti; ptáš hospody, nedáme ti; musíš na pusté hory do tvrdého skalí, kde žádní lidé nebývají, ani dřeva nesekají, já však tebe nezažehnávám svou mocí, ale s pomocí P. Jezu Krista . . ." Kao ovdje, tako se i u drugim bajaňima šaļu bolesti u: gore, pećine, more, šume, do tri studenca. —

Velik dio (s. 45—133) ovoga sveska zaprema građa V. Tille-a: *Povídky sebrané na Valašsku r. 1888.* Ovaj zbornik pripovijedaka, koji se nastavļa i svršuje u VIII. svesku, može služiti za ugled, kako treba ovakovo narodno blago skupļati i objelodaňivati. Tekst je zapisan vjerno fonetski, a zborniku diže vrijednost i to, što se uza svaku pripovijetku navode, ako ih ima, ne samo češke varijante, već također iz različnih zbornika drugih naroda. — J. Klvaňa opisuje *Hanácký kroj vůbec a Tovačovský zvlášť* (s. 14—34). Prije opisa pisac podaje i kritički ocjeňuje dosta obilatu kňiževnost o ovome zanimļivom kraju češkoga naroda. Opis odijela popraćen je mnoštvom vrlo lijepih slika. — J. Jakubec prikazuje *Lidovost v Havlíčkově řeči básnické* (s. 34—43). Pisac pokazuje, kako je poezija Havličkova sva prožeta narodnim duhom i po svojoj formi i po sadržaju. — U VI. kňizi „Národop. Sbor." priopćio je prof. Speranski bibliografički prijegled t. zv. narodnih kňižica, što su štampane u Ugar. Skalici. Neke su od ňih još iz 18. ili iz početka 19. vijeka; ponajviše su prijevodi iz sličnih djela ňemačke literature, ali se to dakako ne navodi, te im je originale vaļalo tek naći. Znatne su po tome, što su motivi iz ňih kašto prelazili u tradicionalnu kňiževnost. J. Máchal sada podaje *Několik poznámek k „Přehledu knížek lidového čtení"* (s. 43—44), gdje za 12 kňižica navodi originale. — J. Valchář priopćuje *Zápisky Jos. Jakla, svobodníka z Bud na Dolnokralovicku z r. 1753.* (s. 175 do 179). U ovim se bilješkama, koje pisac objelodaňuje iz staroga rukopisa, nalaze zanimļivi prilozi za narodnu medicinu, vijesti o bajaňu, čaraňu, ukletvama i vješticama.

Kao u dojakošňim svescima, tako i u ovome nahodimo temeļite kritike i savjesne referate o najnovijim kňiževnim izdaňima iz različnih

Digitized by Google

područja folklore i etnografije. Ovdje ću spomenuti samo neka djela: Розвідки Михайла Драгоманова про українску народню словесність і письменство. Том II. (Збірник филол. секциї Наукового товариства імени Шевченка т. III.) у Львові 1890. str. 237 (J. Polívka). — Národní písně moravské nově nasbírané. Sebral František Bartoš. Sešit 1. V Praze 1899. str. 480 (V. J. Dušek). — Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen, von Robert Petsch. Berlin 1900. str. XI + 85. (J. Polívka, koji piščevo razlagańe potpuńuje mnogim primjerima iz slavenskih pripovijedaka). — Stefan Hock, Die Vampyrsagen und ihre Verwertung in der deutschen Literatur. Berlin 1900. str. XII + 133 (J. Polívka). — Етнографічні материяли з угорської Руси. Зібрав Володимир Гнатюк. Т. III. У Львові 1900. str. IV + 284. (Етнор. Збірник. Видає Етногр. комісия Науков. товар. ім. Шевченка IX.) Ref. J. Polívka i navodi varijante pripovijetkama. Jednako radi isti referent obznańujući kńigu: Oskar Kallas, Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. (Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. XX. Bd., 2. Heft. Jurjew 1900. str. 87—405.)

Digitized by Google

PRVI DIO.

Paralele narodnim pripovijetkama u Strohalovu zborniku II.

Napisao Đuro Polívka.

Poslije 15 godina objelodanio je g. R. Strohal novi zbornik, novi dragocjeni prilog dubļemu poznavańu hrvatske tradicionalne kńiževnosti.[1] I ovaj je svezak izdao o svome trošku kao i prvi. Sve pripovijetke u 1. svesku — a ima ih dosta velik broj — sabrao je u jednom jedinom mjestu, u selu Stativama nedaleko Karlovca. U ovome 2. svesku skupļene su pripovijetke i priče u četiri mjesta, ponajviše u Karlovcu, 57 brojeva, od 2 pripovjedača i 8 pripovjedačica, u selu Lokvama 13 od 10 ļudi obojega roda, u Delnicama 29 brojeva (među ńima dvije pjesme) od 14 glava, iz Vrbovskoga 21 broj od 16 glava, najviše ženâ (12) u dobi od 17 do 93 godine, ali staraca i starica bilo je veoma malo među pripovjedačima, a tako isto malo momaka i djevojaka ispod 20 godina. Izdavač točno biļeži ime, dob i boravište svojih pripovjedača i pripovjedačica i napomińe, da su to ļudi (osim onih u Karlovcu) „rođeni i odgojeni" u onim mjestima. Ali radoznalost naša time još nije smirena; potreba kritike ovih pripovijedaka traži i potańih podataka, poglavito o obrazovańu ovih ļudi, pa o tome, jesu li se gdje drugdje bavili i po kojem poslu izvan mjesta, gdje su „rođeni i odgojeni." Pripovijetke je svoje zapisao Strohal ponajviše od žena, tako je na pr. u Karlovcu od 57 brojeva zabiļežio samo 8 brojeva od dva muškarca (po 4); neke se pripovjedačice odlikuju znatnim pamćeńem: Julijana Westerbach

[1] Hrvatskih narodnih pripovijedaka knjiga II.: Narodne pripovijetke iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i trgovišta Vrbovskoga. Sabrao R. Strohal, ravnatelj kr. velike realne gimnazije u Rakovcu. U Karlovcu. Tisak P. L. Weisera, a trošak sabiratelja. 1901. C. K. 2·40, str. 299.

Digitized by Google

kazivala je 11 pripovijedaka, toliko i Karolina Tomšić, 10 ih je zapisano od Amalije Belli-Mitrović, 8 od Marije Frlin. U ostalim je mjestima zapisano mnogo mańe pripovijedaka po od jednoga čovjeka, tako da se ne može ni isporediti s brojem rečene tri žene.

Što se tiče formalne strane priča i pripovijedaka u ovome svesku naštampanih, ona se ne može osobito pohvaliti. Ona poetička rosa, koja čini prozaičku dikciju u drugim slavenskim zbornicima, starijim i mlađima, tako milom, dragocjenom i za onoga, koji se namirisao cvjetova umjetne poetičke proze, u ovim je pripovijetkama sasvim otruńena. Ovdje se suho pripovijedaju različni natprirodni i prirodni događaji, i to oni, koje dobro poznajemo iz usmene kńiževnosti svih evropskih naroda. Veoma treba požaliti preveliko mnoštvo stranih, ponajviše ńemačkih riječi.

Pripovijetka se redovno počińe bez ikakva uvoda: „Tako je bil jedan grof...“ „Tako su bili jedan otac i jedna mati...“ „Tako su bile dvi sestre“ i slično. Samo jedna okratka priča iz Delnica (br. 6, str. 198) ima osobit uvod, u kojemu se pripovjedač obraća na svojega slušača, ali ovdje se kazuje prosta šaļiva zgoda iz običnoga života, i ta priča ne ide u kolo pravih narodnih predaja.

I rijetko se pripovijetke svršuju osobitim rečenicama. Samo je Julijana Westerbach jednoć svršila: ... „i ja sam bila tam, pripovist je van“ (str. 31, 122), drugdje je opet (str. 17, 24) dodala, da je tamo jela i pila; slično se svršuje još jedna pripovijetka iz Delnica na str. 213. Posve je osamļen svršetak druge pripovijetke iz Lokava (str. 151): „I jest sen va jen mali bertiji piv, ali je pršov jen stražar, iše je grdiji od mene, i znajo, dragi gospon i moj stari sosejd, vritne un mene, da sen valje sen v Artić odletev, pa njin sad pripovejdan se, kaj sen tam videv i čuv, a uni me lejpu slušajo i pišejo, kaj njin pripovejdan“. Takvim je završetnim formulama htio pripovjedač kao posvjedočiti, da je sve ono istina, što je pripovijedao, jer je i on bio gost u onim svatovima. Drugi se pripovjedači drže skeptičnije prema pripovijetki; u ovome je zborniku (str. 214) samo jedan iz Delnica dodao karakteristične riječi: „Buog naj znoa, je tu istina ale uaž“. — Jedna se pripovijetka (iz Delnica, str. 205) svršuje pobožnim riječima: „Taku naj i nьn sen skыp Buog opruoste“.

I u Stativama su pripovjedači malo kad na kraju dodavali nekoliko svojih riječi. Jedna se pripovijetka (br. 6, str. 42) svršuje svjedočanstvom pripovjedačice: „i ja sam tamo bila i vino sam pila i sad mi je još jezik od toga mokar“; slično se svršuje br. 10, str. 75: „a bili smo tote i mi dva, vino smo pili i danas nam je

Digitized by Google

pod jezikom mokro." Slabo se kad svršuje pripovijetka kakvom poslovicom, kakvom moralnom poukom, koja izlazi iz pripovijedana događaja ili se ńime potvrđuje. Samo br. 53, str. 182: „I tako još i danas ljudi veliju za saku zločestu babu, da je starja tri dane od samega vraga," i br. 67, str. 217: „I za to naj nijedan muž ne poveri se svojoj ženi, kaj zna, ako ne će, da i on zlo projde."

Isporedimo li druge zbornike pripovijedaka iz zapadnih krajeva hrvatskoga naroda, naći ćemo, da poglavito zbornik Vaļavčev (iz god. 1858) podaje mnogo obilatiju i raznoličniju građu. Dosta je čest posve kratak svršetak: „i ja sam bil poleg" (str. 242), još češći: „i koj to je pripovidal i on bil tam i jel i pil i vesel bil" (str. 41), ili: „i ja sem tam bil na gostih i gostil sem se" (str. 80; isp. str. 151, 154); „i ja sem pil i jel i još mi je vezda jezik mokar" (str. 89; slično str. 148); „jaz sem tam bil na gostéj, pil sem 'z pisanoga vrča, da dendenes ovoga se spomenem" (str. 57), slično str. 95, 99, a s mańe estetskim, ali originalnijim refrainom str. 225, 234; „i ja sem tam pil i još den denes rad idem tam gde su gosti" (str. 108), isp. str. 127, 217. Još se opširnije svršuje pripovijetka na str. 51, gdje pripovjedač čedno veli, da se nije usudio odazvati se pozivu, a na kraju dodaje isti refrain, kakav je na str. 225, 234. Na koncu druge pripovijetke naprotiv kaže, da ga nijesu lijepo dočekali među gostima (str. 93). Na drugom se mjestu opet kazuje, kako je pripovjedaču bilo dobro u gostima (str. 171, 227, 265). Indje se govori, kako se pripovjedač s one gozbe vratio kući, na pr. str. 180: „i ja sem tam bil za inoša i sem ne dobro nekaj načinil i bil sem od onud pretiran"; str. 47: „i ja sem bil tam na gosti' i nisu mi nikaj dali (slično str. 93) i sem se sel na jednoga konjca i on me tijam sim donesel". U jednoj napokon nalazimo svršetak, koji se drugdje često javļa i još je više razveden: „i ja sem takajše tam bil i s kanoni su pucali i jen kanon je puknul i ja sem sim duknul" (str. 214). Ovakav svršetak ne svjedoči svagda dovoljno za istinitost pripovijetke, zato se jedan pripovjedač pravda: „i koj ne veruje, naj ide glet, pa se osvedoči, da je istina" (str. 116). Na drugom pak mjestu pripovjedač kao persiflira natprirodnost i izmišļotinu događaja, tako na str. 279: „i ja sem na lovu bil, imel sem oblečene čižme, obuvene rukavice, čižme na rukah, a rukavice na nogah".

Tako se pripovijetke najčešće svršuju. Mnogo se rjeđe nalazi na kraju kakva moralna sentenca, koja izlazi iz događaja ili koju on potvrđuje, kao na str. 261; „ovdi se vidi, da je stara baba gorša

Digitized by Google

od vraga", isp. Strohal I. 182; ili pobožna žeļa: str. 197 „i ove pripovesti je konec i kraj, nam pa bog daj te sveti raj"; ili rečenica, koja nema dubļi smisao: str. 186 „kraj konec, potrla je baba u kuhnji star lonec", str. 265 „ta naj ide v koš, gde jih je još" (dodano poslije onoga, kako je pripovjedač bio u gostima).

Nalik na ovu pošļedńu rečenicu nalazimo i u propovijetkama iz Vrbovca u zborniku Plohlovu (1868): „Tó jé sa, véč jé ně. Naj idé i ta f koš. Véč ně" (str. 127), slično na str. 140: „Véč jé ně. Preko koša puni koš". Obično se svršuje u ovome malenom zborniku riječma: „Tó jé konéc kraj. Več jé ně" (str. 115; sl. 117, 119, 123, 126, 128). Dva puta nahodimo sličaņ svršetak kao u Vaļavca na str. 197. Jednoć samo spomińe pripovjedač, da je bio u gostima kao u Vaļavca na str. 89. — Vrlo opširno dokazuje drugi pripovjedač istinitost svoje pripovijetke o vukodlaku na str. 107.

Vrijednost je novoga Strohalova zbornika osim za dijalektologiju, o čemu sada niti možemo niti hoćemo govoriti, poglavito u tome, što nam on pokazuje, kako su daleko rašireni različni sujeti i motivi i kako su ovdje sačuvani i obrađeni. Ovaj nam zbornik podaje vrlo obilat i opsežan prilog o životnoj snazi i o opadańu narodnih tradicija.

Sad ćemo podati bibliografičke i kritičke biļeške k pojedinim brojevima ovoga zbornika. Pokazat ćemo poglavito na slične varijante u susjednih plemena i naroda, a da ne gomilamo previše citata, upućujemo na komentare k drugim pripovijetkama, gdje će čitalac naći obilat materijal.

I. **Karlovac** (str. 9—135).

Br. 1, str. 9 i d. Junak izbavi zmiju iz vatre, otac mu zmijin da mučajne (mučańe) t. j. snagu, da razumije ńemušti jezik. Tako junak razumije, 1. kako se dvije vrane na drvetu razgovaraju, zašto u tom mjestu nema vode i kako bi je opet mogli steći, 2. dva se goluba razgovaraju, kako kraļevna pije vodu samo iz suda, a ne će iz čaše, i tako taj dan proguta đavola, 3. dvije laste govore, zašto ne rodi kruška. Pod ovom kruškom junak nađe blago, oženi se kraļevnom, koju je izbavio od đavola. Zatim čuje razgovor između vola i magarca sličan kao u Vaļavca br. 52, str. 256. Na kraju običan motiv: pijevac pouči gospodara, da on vaļa da je gazda u kući. Isp. Вук Ст. Караџић br. 3. Krauss I, br. 97 = Kres V, 28 i d. iz Varaždina. Mijat Stojanović Pučke prip. str. 239. Сб. бълг. XVIII. 622, br. 135.

Br. 2, str. 15 i d. Žena nerotkińa rodi zmiju. — Amor i Psihe. Pošto bi zmiji koža spaļena, zmija-momak prokune svoju ženu, da

Digitized by Google

ne će roditi, dok ne položi na ńu desnu ruku. Slično Вук Ст. Караџић br. 10, str. 57. Летопис Матице српске sv. 146, str. 119: „докле руку преко тебе не пребацим“. Schott 240, br. 23. Sklarek str. 57, br. 4.

Br. 3, str. 17. i d. Ženi nerotkińi padne na prsi gruda snijega, od ńe zanese i rodi dječaka. Vrativši se muž kući veoma se tomu začudi, povede dijete u šumu i ostavi ga u ńoj misleći, ako mu ga je bog tako dao, naći će ga već poslije. Kod kuće rekne ženi, da se dijete raskravilo na suncu. Isp. Köhler II, 564. Liebrecht Zur Volkskunde 101. Ровинскiй Русскiя нар. карт. I, 270; IV, 199.

Br. 4, str. 19 i d. Junaka zašiju u końsku kožu, a onda ga velika ptica odnese u goru, odakle baci dragi kamen. Slično Босанска Вила VII, 157; IX, 12 i d. Шапкаревъ VIII, br. 136 i moje bilješke Сб. бълг. XVIII, osob. ot. str. 20. Этнограф. Обозр. XLVI, 40. — Pridružio se motiv o ženi-vili (labudu) sl. kao u Етнограф. Збірн. IV, br. 3. Národop. Sb. IV—V, 131. Gonzenbach I, br. 6. Kaden str. 107 i d.

Br. 5, str. 24 i d. Momak u zakletome gradu: strašilo pada naizredice sa stropa; momak će izbaviti grad, ako ostane u ńemu deset godina u kovačkom zanatu ili ako odoli mukama tri dana. On izabere ovo pošljedńe; ali se lukavo ukloni mukama tako, da se prvi dan sakrije, drugi dan načini čovjeka od voska i položi ga na svoje mjesto u postelji, a treći dan zabavi svoje mučitelje sve do ponoći. Tako izbavi grad.

Br. 6, str. 27 i d. Putnik je pojeo u krčmi nekoliko jaja, ali ih nije platio, jer krčmarica nije imala sitnoga. Vrativši se poslije dvije godine hoće da plati, ali krčmarica mu iznese velik račun brojeći piliće i kokoši, koje bi se bile izlegle iz onih jaja. Ciganin svojim lukavstvom obrani putnika pred sudom. Isp. Národop. Sb. II, 103; III, 112, br. 24. Václavek Val. poh. 1898, str. 40 i d. Етнограф. Зб. VI, br. 252, 353. Верхратский str. 114 i d., 125, 148.

Br. 7, str. 29 i d. Mladi car čuje, kako dva prosjaka prorokuju, da će dijete, koje upravo dolazi na svijet u kolibi, u kojoj noći, biti ńegova žena. Isp. Národop. Sb. III, 118, br. 55. Jacobs I, br. 35.

Br. 9, str. 32 i d. Udovica se okladi, da će donijeti kostur u krčmu; mora ga opet odnijeti. To je zaklet mrtvac, i udovica valja da isprosi u djevojke, koja se na groblju moli, da mu oprosti. Tako se on izbavi od kletve, a ona iznese živu glavu. Isp. Čas. mus. Olomouc. br. 45, str. 11. Malinowski II, 126.

Digitized by Google

Br. 10, str. 34. Djevojka čarańem dozove svoga mrtvoga dragog. Pred grobom se spase utekavši u crkvu, gdje leži mrtvac. Ovaj mrtvac treba da je preda onome. Slično Vaļavec str. 239, br. 46.

Br. 11, str. 36 i d. U krčmu provale lupeži; junakińa djevojka svima odsiječe glave, samo jedan pobjegne. On poslije više godina dođe prositi za ńezinu ruku. Djevojka sretno utekne od ńega sakrivši se u vozu sijena i t. d. Isp. Národop. Sb. VI, 222, br. 47; VIII, 37 i d. Tille br. 33. **Етнограф. Збірник** VII, br. 74, 77.

Br. 13, str. 39 i d. Doktor sveznalica. Ukradeno je cijelo blago, u ńemu nema prstena, otpao je i motiv o ćurku. Mjesto raka, cvrčka i dr. sakrita je pod kacom lisica.

Br. 14, str. 42. Kraļ obeća, rodi li mu žena kćer, da će ńoj za voļu pogubiti svojih dvanaest sinova. Sinovi pobjegnu. Sestra ih poslije mnogo godina potraži. Isp. moje biļeške komentaru Шапкаревъ br. 114. Сб. бълг. XVIII, osob. ot. 16. Sklarek br. 8. Braća pobjegnu u kolibu neke starice. Ona im dopusti, da smiju sve uzeti, samo ne smiju ubrati 12 liļana u vrtu. A kad k ńima dođe sestra i vidi ńihov gazdaluk, ubere one liļane i spremi ih za ručak. Braća se odmah pretvore u gavranove, slično kao u jednakoj versiji Pentamerone IV, 8 (Liebrecht II, 101).

Br. 17, str. 49 i d. Žena odnese iz podzemnoga svijeta blago, ali zaboravi ondje svoje dijete. Kad se onamo vrati u isto vrijeme, nađe zemļu otvorenu, a dijete zdravo i živo. Slično Bartsch I, 164. Český Lid V, 520. Černý 113. Malinowski II, 170. — To je podzemni svijet, kamo dolaze samo pokojnici.

Br. 19, str. 51 i d. „Madej".

Br. 20, str. 55 i d. Ribar i zakleto carstvo. Uhvati tri ribe i proda ih caru. Kad su ribe pekli, pretvore se one u ugaļ, a iz zida izađu tri čovjeka i počnu se razgovarati s ribama. Vještica bješe pretvorila svoga muža kraļa u pola čovjeka i pola kamen, a podanike u ribe. Jednako Ernst Meier br. 23.

Br. 23, str. 61 i d. Pijana postolara preruše u grofa, a kad se tri dana s ńime dosta našale, opet ga opiju, preobuku u ńegovo odijelo i odvedu ga onamo, gdje su ga našli. Isp. Köhler I, 68. **Етнограф. Збірник** V, 19. Sadok Barącz[2] 10 i d. Malinowski II, 89.

Br. 24, str. 62 i d. Glup momak proda mast kipu u crkvi. Köhler I, 51, 99. Cosquin br. 58. — Opet glupak vaļa da skuha ručak, u čorbu da metne peršina i okupa dijete; on zakoļe psa Peršina te ga baci u čorbu, a dijete polije vrelom vodom. Ovaj se motiv češće javļa u sujetu o pogodbi za službu, da se onome, koji se razļuti, od-

Digitized by Google

reže remen s hrpta i dr. Isp. Národop. Sb. II, 4 i d. — Nakupuje lonaca te ih natakne na kóce oko kuće, kako se obično pripovijeda o glupoj ženi. Isp. Grimm br. 59. Národop. Sb. III, str. 111, br. 2. Köhler I, 71. Атанасије Николић II, str. 8, br. 2. Шапкаревъ br. 56, 261. — Mora naložiti vatru, a on zapali kuću, naprti na leđa svoja vrata, ode tako u šumu, poplaši tu razbojnike i prisvoji sebi ńihove novce.

Br. 25, str. 65 i d. Otac odlazeći na put daruje svoje kćeri: najstariju ružom, sredńu prstenom, najmlađu pticom, da bi poslije poznao, jesu li očuvale svoju čast. Isp. Kremnitz br. 7. Сборн. бълг. VII, 206 i d. R. trad. pop. II, 275. Andrews Contes ligures br. 38. Vinson str. 102, br. 3. Pineau 243. Pentamerone-Liebrecht I, 311 i d. Djevojke su zatvorene u kuli, ali se mladi grof ipak k ńima prikrade i zavede obadvije starije. Samo se najmlađa lukavstvom očuva, zatim izvrši različne zadatke; a kad se on ńome oženi, metnu mjesto ńe na posteļu lutku od šećera. Isp. Gonzenbach br. 35, 36. Národop. Sb. II, 97.

Br. 27, str. 72. Momak traži „strah“, prenoći u zakletom gradu, odagna đavola. Đavo pada naizredice.

Br. 29, str. 75 i d. Vještica leti na Klek, muž se namaže ńezinom masti te odleti i on u kolo vješticâ; okuje svoju ženu; ali ovo ne ide ovamo, jer vještica jaše na staroj metli, a tako i muž ńezin; ovo okivańe pristaje ondje, gdje vještica slugu prometne u końa i tako na ńemu jaše, kao na pr. u Vaļavca 245. Isp. Strohal I, br. 28, 29, 30. Mijat Stojanović Pučke prip. 154 i d., br. 34, str. 196 i d., br. 41.

Br. 30, str. 77 i d. Djevojka se okladi, da će iz grobļa donijeti pońavu, koja visi na krstu; mora je opet odnijeti, ali je pri tome mrtvac rastrgne na komade. Isp. Nár. poh. a pov. (Slavie) 1878, str. 68. Malinowski II, 121. Аѳанасьевъ[3] II, 205[a]. Sebillot H Bret. 303. Bartsch I, 223.

Br. 31, str. 78 i d. Dvije su djevojke pozvane, da dođu u grad u goste, uđu u kuću lupešku, sakrivene gledaju ńihov zločin, sretno se spasu i t. d. Isp. Národop. Sb. III, 116, br. 29; VIII, 58 i d. Tille br. 40. Jones & Kropf 127 i d.

Br. 32, str. 80. Žid uvjeri čovjeka, da to nije krava, što goni na prodaju, već koza. Isp. Clouston II, 27, 262. Сумцовъ Развыск. 151. Geldart 126. Сб. Кавк. XXIV, od. 2, str. 243, br. 34. Mat. antrop.-archeol. III, od. 2, str. 131 i d., br. 6. — Čovjek zato proda židu klobuk, koji sve sam plaća. Isp. Köhler Kl. Schr. I, 251. Етногр.

Digitized by Google

36. VII, br. 12, 13. Malinowski II, 214. — Čovjek probode ženi (privezani) mjehur, „umori“ je i opet oživi medicinom (ovdje je medicina mjesto svirale ili noža, kako se običnije pripovijeda), koju onda proda židu. Isp. Köhler I, 251. Čovjek se učini mrtav, žid se hoće uvjeriti, a nato ga čovjek ščepa i udavi.

Br. 34, str. 85 i d. „Ne diraj u mrtvačke kosti“. Đak iskopa mrtvačku glavu i pozove je na večeru. Pokojnik dođe i razdere đaka na komade. Isp. Malinowski I, 24. Mater. antrop. IV, od. 2, str. 250, br. 19. Federowski I, br. 171. — Drugdje je tako pozvan mrtvac u svatove. Isp. Cosquin II, br. 57. Sošk. plan. I, br. 8. Zs. öst. Vk. I, 186. R. trad. pop. V, 583. Anatole le Braz, Le Légende de la Mort[2] I, 291.

Br. 36, str. 88. Đavo dolazi u siromahâ u podne ručati i za to ih učini bogatima. Sluškińa u nepomńi jednoć pokvari jelo, a đavo ih za to opet baci u staru nevoļu. Ovaj motiv nijesam drugdje našao, ali opomińe na motiv, koji se češće javļa, o zmiji, smuku: dok je djevojka hrani mlijekom, krave lijepo uspijevaju, a kad seļak otjera djevojku, jer je mlijekom pojila zmiju, ńegov gazdaluk propadne. Zingerle KHM II, 106. Wisła XIV, 777.

Br. 37, str. 90. Iz djevojčina groba poraste ruža, car je ubere, — kod kuće od ruže bude djevojka. Čuvši od muža, da su ńezina đjeca bila u crkvi, ona umre, a izbavi je vojnik poļubivši je. Početak se ne slaže s običnim pripovijedańem: djevojka čarańem dozove mrtvoga dragog, a on budući ļut, što se ona u snu k ńemu ne okreće, učini, da svi ńezini poumru, a napokon i ona sama; gdješto učini to kakav zao duh (vampir i dr.) ļubavnik, kojega djevojka potajno slijedi i traži, kao na pr. Strohal I, br. 33, str. 142, koja se versija svršuje ženidbom princa (grofa) s djevojkom. Krauss I, br. 70 = Kres VI, 317, br. 82, gdje duh mladu ženu obrati u prah i pepeo, kad je dugo tražeći opet nađe. Slično Fr. Hindes Groome str. 14 i d., br. 5, isp. Národop. Sb. VI, 218.

Br. 39, str. 95 i d. Ružna i glupa djevojka napokon dobije đavola za muža; đavo hoće da je odvede svojoj kući, ali se djevojka izbavi s pomoću čarovna kovčega, koji je isprosila od đavola: ako rekne: „iz kufrića van“, skoče iz ńega 4 vojnika i izbiju onoga, kojega im ona pokaže, a rekne li: „u kufrić“, vrate se vojnici u ń.

Br. 42, str. 99 i d. „Pedanj dug čovik s lakat dugum bradum“ dade onome vatru, koji mu kaže, „kaj je bilo i kaj ni bilo“, t. j. onome, koji umije najboļe lagati. Slično Vaļavec str. 264, br. 59. Slovenski glasnik X (1864), str. 316. Аѳанасьевъ[3] II, str. 376, 382.

Digitized by Google

Добровольскій I, 467, 663. Романовъ III, 414, 417. Етнограф. 36. IV, 157, br. 37; VI, 326, br. 664; VIII, 148, br. 76. Zbiór wiad. IX, od. 3, str. 146, br. 29. Сборн. Кавказ. XV, 49.

Br. 44, str. 102. Ženu u noći zavedoše daleko od ceste, gotovo do „vraže jame“ „dva vragometna dečkarca“, koji su bili „jednako obučeni u zelenu robu, a na glavi su jimali črlene kapice.“

Br. 46, str. 104. Djevojka izbavi zakletoga jelena udarivši ga trima mladicama od jabuke i kruške, što ih je dobila od svoje matere vještice. Slično je izbavio zakletu djevojku u nekoj ńemačkoj pripovijetki čovjek, koji je zimi donio u ńezinu pećinu tri bijele ruže i bacio ih u vatru. Ey Harzmärchenbuch 36.

Br. 47, str. 106 i d. „Grof i ugljenareva kći“ = Griselda. Isp. Köhler Kl. Schr. II, 247, 501, 534. Аѳанасьевъ[3] br. 193. Slovenské Pohľady XX, 299 i d.

Br. 48, str. 109 i d. Vjerna žena izbavi muža od turskoga sužaństva. To je stara ńemačka priča iz XV. vijeka: Der Graf von Rom. Isp. Аѳанасьевъ[3] II, br. 195. Z. VVk. 1893, str. 61 i d. Revue de tradit. pop. VIII, 276 (tuniska versija). Jahresber. f. neue deutsche Lit. Gesch. IV, ɪ, 7—13. Вс. Миллеръ Очерки рус. нар. слов. 263 i d.

Br. 49, str. 111 i d. Čovjek, koji ne zna za strah, prenoći u kuli, gdje straši. Isp. naprijed kod br. 5. Na kraju se u snu prepade od guščjega krika.

Br. 50, str. 113 i d. Nevjesti ńezina druga metne na glavu dijadem, koji je bio otrovan, slično kako se kazuje u motivu o Schneewitchen-i.

Br. 51, str. 115 i d. Lupež se oženi krčmarevom kćeri; mlada žena sretno pobjegne sakrivši se u kola s kožama, slično kao naprijed pod br. 11. Iz sujeta o Blaubart-u (isp. Köhler Kl. Schr. I, 312 i d.) uzet je motiv o zabrańenoj sobi i o zlatnoj kugli, koja odaje, da je žena prestupila muževu zapovijest.

Br. 52, str. 118. Joso (možda mj. ćoso?) uvjeri čovjeka, koji goni tele na prodaju, da vodi kozlića a ne tele. Isp. Clouston II, 27, 262. Сумцовъ Разысканія 151. Geldart 126. Шапкаревъ VIII, br. 14. Joso iščupa teletu rep, poda ga čovjeku i reče: „Eto ti repa od kozlića!“ Sad ga daļe ne vara, kao n. pr. u Šapkareva, isp. biļeške u Сб. бълг. XVIII, nego prevareni čovjek progoni Josu, dok ga onim repom ne utuče do smrti.

Br. 53, str. 120. Svjetiļka Aladinova. Slično Vaļavec str. 99, br. 11. Sošk. plan. III, 57. Sklarek 187. Clouston I, 314 i d. René Basset str. 61, 167. Етногр. 36. VII, str. 29, br. 32. Grimm KHM. br. 116. Tille br. 52.

Digitized by Google

II. Iz sela Lokava (str. 137—180).

Br. 1 (54), str. 143 i d. Tri bijele patke dolijeću kupati se, pastir ukrade jednoj odijelo, a kad joj ga vrati, dobije burmuticu, iz koje na zapovijest gospodarovu izlazi gospodičić i ispuńuje svaku ńegovu žeĺu. Drugdje dobiva junak slične čudotvorne darove od vile za iskazanu uslugu, n. pr. Schneller str. 28 i d., br. 15, 16 od vile, koju je obranio od sunčana žara, u Pröhle-a KVM str. 82, br. 27 od „Klageweib“, koja se sakrila u ńegovu ogńištu. S pomoću one burmutice postane on carski zet, pošto je napokon pomogao caru pobijediti neprijateĺe. Ovakova se čudotvorna burmutica često javĺa u narodnim pripovijetkama, tako n. pr. Dozon 76. Fr. H. Groome 210. Federowski brus. I, br. 343, II, br. 60. Sv. Grundtvig I, 50. Jacobs I, 82. Kennedy Leg. Fictions 44. Webster 94. Vinson 63. Steel-Temple 6.

Br. 2 (55), str. 146 i d. Carsku će krunu dobiti sin, koji nađe najboĺu ženu. Kad je najmlađi sin doveo ženu, zada car svojim snahama različne zadatke, krunu će dobiti: 1. koja nauči psa igrati i „komplimente pravit“, 2. koja od platna sašije najboĺe „stomanje“ (košuĺe), 3. od svile naprede najĺepši rubac, i 4. poslije večere bude imala najviše „v nadrih.“ Obično se slični zadaci izvedu s pomoću nadprirodnom, najčešće je princeza zakleta u žabu, kao u Mikuličića br. 4. Вук Ст. Караџић str. 208, br. 3. Атан. Николић I, str. 27. Летопис мат. срп. sv. 147, str. 135, br. 8. Сб. бълг. XIII, od. 3, str. 219, br. 4; XVIII, str. 251 i d. Grimm KHM br. 63. Köhler I, 56. Аѳанасьевъ[3] II, br. 150, — ili u mačku: Grimm KHM br. 106. O. Knoop Hinterpom. str. 194 i d., br. 5, 7. R. trad. pop. VI, 494. Ey 100 i d. Zingerle I, 48 i d., — ili u majmuna: Hahn br. 67. i dr. Ova pripovijetka ima i svoju osobitu crtu: ovdje pobožna princeza izvršuje zadatke s božjom potporom. Po versiji u Vaĺavca str. 48, br. 14 ona je vilina kći.

Br. 3 (55), str. 149. Žena u neznańu proda čudotvorni prsten židu, sav se kraĺev dvor s kraĺicom odnese daleko u deveto kraĺevstvo. Slično Mijat Stojanović Pučke prip. 173 i d. Луча VI. (1900), str. 398. Sklarek br. 17, 18. Klimo 143. Clouston I, 318, 478. R. Basset Nouv. cont. berb. br. 111. Етногр. Збір. VII, 31. Pentamerone-Liebrecht II, 5 i d. Tille Liter. studie 90. — Kraĺ nađe svoj preneseni dvor s pomoću gavranova, što ih bješe izbavio od orla. Prstena se svoga dočepa posve prirodno s pomoću svoje negdašńe sluškińe (a ne s pomoću miša i dr.).

Digitized by Google

Br. 4 (56), str. 152. „Johan i Johana." Isp. Cosquin II, br. 82. Tille br. 29 i moj članak u Zs. VVk. 1903, sv. 4. — Nevjestu obično ožive travom, kojom je zmija izvidala ranu svojega mladeta ili je oživila mrtvo mlado. U ovoj je versiji drukčije: neki starac šaļe ļubavnika na grob dragin i veli mu, neka trima ružama, koje na grobu gore kao svijeće, mrtvoj dragoj otare usta i prsi.

Br. 5 (57), str. 159 i d. „Kako niso tejli jenega kovača primiti ni v nebo ni v pakav." Ovdje fali poznati motiv o pogodbi kovača i đavola, prije nego li mu sv. Petar (Hrist i dr.) ispuni žeļu, da na ńegovu zapovijest svatko ostane kao ukopan na mjestu, kao na pr. Strohal I, br. 50. Isp. još M. Stojanović Pučke prip. 126 i d., br. 28, str. 234. Sošk. plan. II, 51. Krauss II, br. 126 = Kres IV, str. 245, br. 13. Сб. бълг. II, od. 3, str. 193 i d., br. 2. Clouston I, 385. Köhler Aufsätze 59, 77. Kl. Schr. I, 83, 111, 303, 349.

Br. 6 (58), str. 161. „Zločesti grof." Tvrdica poždere pred smrt sve svoje novce. Sluga se na grobu gospodarevu sastane s đavolom, koji sebi uzme tijelo, a slugi prepusti novce. Slično Аѳанасьевъ[3] II, br. 209. Гринченко I, br. 79. Federowski brus. I. br. 188. R. trad. pop. I, 35. Kolberg Pokucie IV, 169. Chełmskie II, 132. Ad. Černy łuž. 359, br. 192. — Drugdje blago tvrdičino sasvim propadne poslije ńegove smrti. Strohal I, br. 13.

Br. 7 (59), str. 163 i d. „Vilenski kraljevič." Pastir — od maćehe prognani kraļević — prinudi devet vilenica, što uz ńegovu svirku moraju igrati do umora, da vrate oči ńegovu gospodaru, kojemu su ih bile ugrabile. Isp. Vaļavec str. 52 i d., br. 16. Köhler Kl. Schr. I, 432 i d. Шапкаревъ IX, 352 i moje biļeške Сб. бълг. XVIII. Malinowski II, 71. Романовъ VI, 352. — Prikloplen je jednako kao u bosanskoj versiji — Bosanske nar. prip. U Sisku 1870. Csed. Mijatovics 248 i d. — nov predmet i to: junak iz jedne nepristupne i zabrańene „hiže" izbavi „divnega konjiča" i „divnega sokola", od końa dobije „divno sedlo", „divni mač", uzme sa sobom „štrigelj, kefo i jen bruos" i pobjegne. Dođe u svoju zemļu, k dvoru svoga oca-kraļa, koji je dao iskopati „jeno grabo veliko" i proglasio, da će onome dati svoju kćer za ženu, koji tu jamu preskoči; osim toga mora kraļevni podati tri zlatne jabuke sa drveta, što raste u kraļevu vrtu, ograđenu visokim zidom. Jabuke donese junakov soko. Ovaj se motiv o jabukama ne nalazi u bosanskoj versiji. Onaj prvi zadatak, da junak preskoči jamu (rijeku), javļa se često u narodnim pripovijetkama, osobito u južnima, isp. moje biļeške k Шапкаревъ br. 13, 92 u Сб. бълг. XVIII. Kraļević bi prepoznat kao kraļev sin i oženi se kra-

Digitized by Google

ļevnom, koja je bila kći prvoga maćešina muža. Maćeha nije okrutno kažńena, kako obično dolazi, već je poslana u manastir. Svršetak se razlikuje od bosanske versije. U Vaļavca dobije pastir od svoga gospodara po ugovoru zlatnoga końa, a daļa se ńegova sudbina ne kazuje.

Br. 8 (60), str. 169. „Kaku je jen šoštarski fant dobiv jen zakleti grad“. Slično kao naprijed str. 72, br. 27; str. 111, br. 49. Mikuličić 11 i d. Летопис мат. срп. 148, str. 124. Jones & Kropf 231.

Br. 9 (61), str. 171. Otac vaļa da najmlađoj kćeri donese s vašara „jenega janjčaka s zlatnimi rogi.“ — Obično ima donijeti kćeri ružu, koju nađe u vrtu zakleta stvora. Mikuličić str. 1. Krauss I, br. 66 = Kres V, 351, slično Сб. бълг. IX, 3, str. 186. Sošk. pl. II, br. 5 („tri cepiče od čudapolnega drevesa“, koje „prekrasno žvižga in poje“), slično Jones & Kropf 130 i d. („speaking grapes, a smiling apple, and a tinkling apricot“). Сб. Кавказ. XIII, dio 2, str. 93 (Adamov cvijet, što raste u raju), isp. Köhler Kl. Schr. I, 54, 125, 188. **Аѳанасьевъ**[3] II, br. 129. Grimm KHM br. 88. Národop. Sb. IV—V, str. 145, br. 599.

Br. 10 (62), str. 173. „Kaku je bog pr jenem kralji sljiživ“. Kako su ļudi dobili sô. Boj između kraļa i boga, kad kraļ nije htio da svome slugi-bogu plati pogođenu zaslužbu: bog je pogodio toliko, koliko će ńegov kon moći da obiđe za dan. Koń božji bješe sunce.

Br. 11 (63), str. 174 i d. „Bedasti Pauše“ mora 1. slaninu razrezati na komadiće i metnuti ih na kupus za ručak, — on ih metne na glave od kupusa u vrtu; 2. sjedi na jajima; 3. ide k misi; 4. vaļa da okupa dijete; 5. naloži vatru, zapali kuću, odnese vrata; mati mu veli: „tebe bojo iše tuja vrata po hrpti toukla“, zato neka ńega radije ńegova tuku, slič. Slovenski Glasnik X (1864), str. 318; vratima uplaši u šumi lupeže, slično kao naprijed Strohal II, str. 62, br. 24. Vrata padajući prevale lupeža i presijeku mu jezik, on se pridigne i poteče za svojim drugovima vičući: „Bljul! bljul!“ Ovaj je motiv očito pokvaren, obično glupak lupežu pričvrsti jezik, slično kao Strohal I, 188, br. 56, isp. Archiv f. slav. Phil. XXII, 300, 310, br. 682, 683, 692. Zs. öst. Vk. VIII, 148, br. 34.

Br. 12 (64), str. 196 i d. „Kaku je cigan štiri gospona mejstu jenega zakopav.“ Isp. Bédier Les Fabliaux[2] str. 238. Clouston II, 332 i d. Freys Gartengesellschaft 281.

Br. 13 (65), str. 176 i.d. Tri sestre dobiju muževe, o kojima im se snilo, najstarija „carevega peka“, druga „carevega pedintara“, treća cara samoga. Karakterističan je uvod o carevoj zapovijesti, da

Digitized by Google

nitko ne smije noću svijetliti poslije 11. ure. Samo je u jednoj kući bilo svjetlo, u kući te tri sestre. Sestre najmlađu nenavide, podmeću joj pseta itd. Isp. Plohl Herdvigov I, 132 i d., br. 25. Strohal I, br. 3. Вук Ст. Караџић str. 233, br. 60. Köhler Kl. Schr. I, 118. Bladé Gasc. I, str. 68, br. 2. Аѳанасьевъ[3] II, br. 160. Legrand 77. Weigand Aromunen str. 241, br. 122. Federowski II, br. 49, 389. Романовъ III, str. 295, br. 61; VI, br. 23. — Druga je varijanta ovoga predmeta, da tri sestre obećaju, što će koja učiniti, ako je kraļević uzme, najmlađa obeća zlatokosu djecu itd., isp. Ат. Николић. I (1842), 88 i d. Вук Ст. Караџић br. 27 (uvod odstupa). Archiv f. slav. Phil. V, 63. Шапкаревъ br. 115 i moje bilješke Сб. бълг. XVIII.

III. **Iz sela Delnica** (str. 189—222).

Br. 1 (66), str. 189 i d. „Životinjski jezik". Isp. naprijed str. 164 br. 1.

Br. 2 (67), str. 191. „Od kьda Hrvate ne vbijajo stare lidi". Isp. moj članak Zs. VVk. 1898, str. 25 i d. Караџић I, 209; II, 128. Сб. бълг. XVI—XVII. Матер. 303. Federowski II, br. 86. Kallas br. 61. — Kraļ će postati onaj, koji prvi opazi sunce, ishod sunca, slično Сб. бълг. XVI—XVII. Матер. 311. Етнограф. Зб. VI, 273, br. 587, 588. Градина (Ниш) II, 532.

Br. 4 (69), str. 193. „I taku je buojlje rojeni brat od vinskega brata". Isp. Шапкаревъ br. 59, br. 208 i moje bilješke k tome Сб. бълг. XVIII. Köhler Klein. Schr. II, 580. Сб. бълг. XVI—XVII. Матер. 31.

Br. 5 (70), str. 194 i d. „Kaku se je jena seromašna deklьca za krajlja oženeua". Pepeļuga. Prepukla sirota u dvoru kraļevskom, a ne kći kraļeva. Ńoj pomaže mati, kojoj na grob hoda žaliti se i moliti. Različno od drugih versija kraļević prepozna djevojku na plesu. Na motiv o izgubļenoj cipelici uopće se zaboravilo.

Br. 7 (72), str. 198 i d. „Zločejsta mačejha". Pastorka je odvedena u šumu, ruke su joj odsiječene; u vrtu grofovu ustima bere jabuke s drveta; grof se ńome oženi. Isp. Strohal I, 23, 32. Grimm KHM br. 31. Jones & Kropf 182. Dobšinský VI, 84. Худяковъ I, 95. Federowski II, br. 81. Сб. Кавказ. XV. 126. Zingerle II, 125. Köhler Klein. Schr. I, 519. Tille br. 48. Pisma o tome, da je grofica rodila dva sina, maćeha ulovi i izmijeni drugima. Isp. Gonzenbach br. 24, II, 220. Zs. VVk. VI, 69. Bezruku ženu, odagnatu s djecom, pomognu Bog i sv. Petar putujući po svijetu.

Digitized by Google

Br. 12 (79), str. 208. Dječaku je suđeno, da će ga u određeni dan ubiti grom. On se nada u Boga i ne sakrije se, kamo hoće otac, i tako se spase. Slično Vaļavec 81 i d.

Br. 15 (80), str. 211. Bajtak (ime) obeća Bogorodici, ako mu pomogne sretno sići s bukve, da će joj dati sedam „puohov, makar i uonega starčeka". Ali na zemļi se nađe s razbitom glavom i tako dozna, da ona ne će ńegove puhove. Slično Босан. Вила IV, 1894, str. 108. Етнограф. Зб. VI, br. 567, 568, VIII, str. 113, br. 58. Federowski II, br. 313.

Br. 16 (81), str. 212. „Kaku je jen sljыga pomuogau svajeme gospodare." Sluga okusi čorbe od zmije, koju je pripravio za gospodara svoga ļekara, i sad zna toliko, koliko i ńegov gospodar, razumije ńemušti jezik. Isp. Kres V, str. 29, br. 36. Erben 14. Waldau BMB 13. Гринченко II, br. 90. Nowosielski I, 354. Этнограф. Обозрѣние XXIX—XXX. (1896), 114; god. 1897. sv. 4, str. 125. Етнограф. Зб. VI, br. 345. Federowski brus. I, br. 306. Kallas br. 52. Méril Quelgues points d'archéologie 449. Ovim svojim znańem pomaže sluga svome gospodaru — koji poznaje ńemušti jezik — da dobije nevjestu, riješi zadatke, koje otac djevojčin zadaje ženiku.

Br. 19 (84), str. 215 i d. „Kaku je jena mačejha nagovuorejla svajga muoža, da pogыbe svajo dejco." Maćeha sama povede djecu do duboke jame. Djeca popadaju na drugi svijet, do „vražjega grada" i stupe u službu „vragu". Na zemļu ih opet donese ptica, kojoj mlade bjehu pokrili pred daždom. Motiv je ovamo prenesen iz druge građe, isp. Vaļavec 185. Jones & Kropf 249, Gaal (1822) 101. Kolberg III, 115. Zbiór IX, str. 99. Malinowski II, 213. Sadok Barącz[2] 92. Етнограф. Зб. IV, 37, 130; VII, 39. Романовъ VI, 345, 353. Добровольскій I, 509. Dowojna Sylwestrowicz I, 16, 255, 360. Federowski I, 134, II. 86. Kallas str. 121, br. 9.

Br. 21 (86), str. 218. „Kaku je jen človejk od jene cvancige sebe hraneu, puačau douge i davau pineze na interes". Isp. Gonzenbach br. 50, II, 254. Zs. VVk. VI, 161. Аѳанасьевъ[3] II, br. 185[b]. Menšík str. 77, br. 3. Етногр. Зб. VI, br. 128. R. trad. pop. XII, str. 194, br. 2.

Br. 24 (89), str. 220. „Sake muora pestet dejlu, kak 'zguone na proaznek". Pripada k raširenim legendama, da se u nedjeļu ili svetac ne smije raditi. Isp. Веселовскій Опыты ЖМНПр. sv. 184, str. 60 i d. Archiv f. slav. Phil. XXI, str. 280, br. 105. Mélusine I, 239. Revue des trad. pop. III, 287; XIII, 122. Federowski brus. I, br. 514. Гринченко Изъ устъ народа 16, 39, 116. Караџић II, 54. Sebillot Littérat. or. de l'Auvergne 93. Lemke II, br. 30, 31, 32.

Digitized by Google

IV. **Iz trgovišta Vrbovskoga** (str. 237—273).

Br. 1, str. 237 i d. „Kako je dite spasilo mater“. Pripada ka građi, koja je spomenuta naprijed kod br. 37. Ova versija zastrańuje. Ženu-mater odnese „vrag“, kad ona uđe u crkvu. Sedmogodišńi sin ńezin potraži je sve do pakla, izbavi ńu i onoga „vraga“, koji nije bio pravi đavo, već čovjek zaklet od svoje matere.

Br. 2, str. 239. „Poldrugi Martin i pedanj dugi čovik“. Isp. Köhler Klein. Schr. I, 292, 326, 437, 543. Archiv f. slav. Phil. V, 27 i d. br. 42. Národop. Sb. IV—V, str. 132, br. 7 i str. 143, br. 348; VI, 219, br. 20; VII, 218, br. 9. Аѳанасьевъ [3] br. 81. Tille br. 13. Zs. öst. Vk. VII, 95, br. 33, 37. Бос. Вила VII, 329; IX, 226.

Br. 3, str. 244. „Veliki grih“. Čovjek učini, da žena takmaca ńegova (brata) nema djece. Ńegova kazna. Isp. Mélusine IX (1896), str. 61 i d. Sv. Grundtvig II, 259.

Br. 5, str. 248. „Čudotvorni lokotić“. Mačku, psa i zmiju izbavi junak mučiteļâ, od oca zmijina dobije „čudotvorni lokotić“, koji mu izvrši svaku žeļu, kad po ńemu udari. Tako dobije junak kraļevnu. „Morski kraļ Karlo“ otme mu lokotić i odvede ženu. S pomoću psa i mačke opet se dokopa svoga lokotića. Slično Vaļavec str. 186 i d., br. 23. Isp. Köhler Klein. Schr. I, 63, 437, 440. Archiv f. slav. Phil. XIX, 248, br. 9, str. 263. Zs. öst. Vk. II, 221, br. 5; VII, str. 95, br. 35.

Br. 6, str. 249. Mrtvac (vukodlak, „kudljak“) vraća se k ženi, rodi s ńome dijete, ali ono nema kosti. Isp. Germania XIII, 165. K. Maurer Isländ. VS. 300 i d. Świętek 495, 499. Гринченко II, br. 79, 83. Federowski I, br. 168, 169, 170. Кулишъ II, 43. Романовъ IV, str. 126, br. 68. Живая Старина VII, 109. Dowojna Sylwestrowicz II, 224.

Br. 8, str. 250. Lupeži, dijeleći plijen u crkvi na grobļu, budu uplašeni. Isp. M. Stojanović Pučke prip. str. 29, 229. Вук Ст. Караџић br. 47, str. 177. Hahn br. 44, I, 256. Gonzenbach br. 37. Ciszewski Krakowiacy br. 178—181. Kolberg III, 324; VIII, 187. Chełchowski I, 65. Zbiór V, od. 3, str. 206. Чубинскій II, 580. Kolberg Pokucie IV, 215. Dowojna Sylwestrowicz I, 202. Кавказ. Сб. XVIII, od. 3, str. 408 i d.; XXIV, od. 2, str. 210. Hinton Knowles 301. Swynnerton 53. — Ovaj motiv obično dolazi epizodički u drugim pripovijetkama, o dužniku, koji se učini mrtav i dr.

Br. 9, str. 251. „Kako se vrag ni bojal svetega Ilije“. Legenda nije ispripovijedana, zaboravļen je svršetak, kako je zatim lovac ustri-

Digitized by Google

jelio đavola, pošto ga je svetac (Bog) uzalud gađao muńom. Vaļavec str. 234, br. 41. Бос. Вила XVI, 210 (ђаволска царица mj. đavola). Гринченко Изъ устъ народа str. 108, br. 134. Nowosielski II, 165. Lud VI, 352. Этногр. Обозр. XXVIII, 116 i d. Етногр. Зб. XII, br. 203, 204, 205.

Br. 11, str. 252 i d. „Kraljević Marko." Prozaički se gotovo sasvim točno pripovijeda pjesma „Marko Kraļević i Mina od Kostura" iz zbornika Vuka St. Karağića. Državno izdańe I. (1887), str. 372 i d., br. 62, navlastito prva polovina do str. 192.

Br. 12, str. 254 i d. „Kako je jedan zločesti grofov sin postal kralj." Slično Ul. Jahn I, 91 i p. Етнограф. Зб. VIII, br. 43. Tille br. 24, 46. Kolberg Lud XIV, str. 170 i d., br. 38. Carnoy str. 63 i d., br. 10. — Pridružen je drugi motiv, o izbavļeńu zaklete kraļevne, koja proždire stražare. Isp. Köhler Kl. Schr. I, 320, br. 13. Zs. öst. Vk. V, 140, 142; VII, str. 94, br. 30; str. 98, br. 48, 49. Archiv f. slav. Phil. XIX, 257, br. 33; XXI, 289, br. 232. Tille br. 34. Strohal I, str. 109 i d., završetak br. 17-oga, br. 18 i 19. Kres IV, 350 i d. br. 19 = Krauss br. 93. Mijat Stojanović Pučke prip. str. 137. Којанов Стефановић str. 132.

Br. 13, str. 258 i d. „Kako je Einundrejsiger hajduki prevaril." Otrcana versija vrlo raširena sujeta. Isp. Gonzenbach br. 83. Köhler Kl. Schr. I, 546 br. 3. Војиновић 67. Шапкаревъ br. 203. Николић I, 34. Сб. бълг. IX, 3, str. 144, br. 2.

Br. 14, str. 261 i d. „Kako je cigan dobil za pol krajcara hajdučku kapu." Dužnik se učini mrtav, lupeži se uplaše u crkvi na grobļu. Isp. naprijed br. 8, str. 250 i d.

Br. 15, str. 263 i d. „Popeljuha." Pastorki kaže krava, da će je ubiti, u ńezinu „knjižavcu" naći će „jednu zlatnu jabuku i jedna kolca . . . u toj jabuki ćeš najti tri jako lipe oprave . . . na kolcin kad se buš peljala, ne bu te nigdi niki videl, samor buš morala reć: ‚Magla pred menum, magla za menum'." Ovdje je otpao uvod o tome, kako je krava pomagala pastorki. Isp. M. Stojanović Pučke prip. 183 i d., br. 38. Vaļavec str. 222, br. 36, str. 228 i d., br. 38. Sošk. plan. II, br. 1 (u kravi je „zlat ključek, ki odpré skalo konec tega travnika. V skali pa dobiš tri obleke . . . in zlat voziček . . ."). Drugdje, kao Вук Ст. Караџић br. 32, nađe se na grobu, gdje bjehu ukopane kosti, „великачки сандук пун свакојакијех драгоцјенијех хаљина", slično u bugar. versijama Шапкаревъ br. 28. Erben str. 209 i d. Isp. Köhler Kl. Schr. I, 100, 270 i d.

Digitized by Google

Br. 16, str. 265 i d. „Kako je jedan šoštarski sin oslobodil tri kraljeve šćeri od zmajev.“ Tri brata zapute u svijet, da potraže tri kraļevne, što ih je odnio zmaj. Dođu u šumu, dva idu u lov, treći sprema ručak, ali ga u tome pomete neko „stvorenje“, kao naprijed br. 2, str. 239 i d. — Idu daļe i dođu k zakletoj gospođi, „ka je saku noć svilu sušila“. Treći, najmlađi očuva „svilu“ i za to izmoli: 1. da mu pusti obadva starija brata, 2. „da mu da jednu šibu, s kojum kud god udre, da se jama načini“ i 3. „da mu da jednu muziku, ki ju čuje, da bu tancal“. Pop u trńu. Jednako kao Strohal I, br. 14, samo što je ovdje mjesto šibe dobio uže („štrik), ki bu mogel do drugega svita doseć“ i još neke druge čudotvorne stvari. Poslije ovoga episodičkog događaja i anegdote o popu u trńu nastavļa se o izbavļeńu kraļevnâ iz dońega svijeta, o izdaji braće, o ptici-greifu, koja junaka iznese opet na zemļu i t. d.

Br. 17, str. 269. „Kako su Isus i sv. Petar putovali po svitu“: oni su gosti u siromašne žene, kojoj blagoslove hļeb „iz blata posipan s meljum“. Jednako Strohal I, br. 79. **Лучa** II, (1896), str. 84 i d. **Шапкаревъ** br. 186, 206. **Етногр. Зб.** III, 76, br. 31; XII, br. 110.

Br. 18, str. 270. „Kako je jedan šoštar prestal po nediljamin delat.“ Isp. naprijed br. 24, str. 200. Postolara je spopao strah, kad je došao đavo, a to je bio samo „dimnjičar“, koji je iskočio iz peći.

Br. 19, str. 271. „Kako je jedan ovčar dobil grofovu šćer za ženu.“ Dobit će je onaj, „ki je najmudriji i ki zna najviše divanit“. Pokvarena varijanta pripovijetke u **Вука Ст. Караџића** br. 45.

Br. 20, str. 271 i d. Mati nije nigda svoje dijete prekrstila i zato ga malo ne uzeo đavo, ali kad je dijete kihnulo, reče lupež: „Bože pomozi“. Slično br. 21, str. 272 spasla se duša od đavola time, što ju je lupež jednako pozdravio. Slično Vaļavec str. 235, br. 43. Sošk. plan. III, 83. Poh. a pov. našeho lidu 118. Černý łuž. 164, 167, 169. Zbiór V, od. 3, str. 233. **Трейландъ** br. 86. Webster 73. Crofton Croker 116. Tylor Cywilizacja pierwotna I, 93 i d.

Br. 22, str. 273. „Kako su se dva petljari obogatili s hajdučkin novcun“: u crkvi na grobļu, kamo su došli lupeži sa svojim plijenom. Slično kao naprijed na str. 250, br. 8.

Digitized by Google

Kratice i popis citiranih kńiga.

Anatole le Braz La Légende de la Mort chez les Bretons Armoricains Nouvelle édition. Paris 1902. I—II.

Andrews James Bruyn Contes ligures. Traditions de la Rivière. Paris 1892.

Archiv für slavische Philologie I i d. Berlin 1876 i d.

А. Н. Аѳанасьевъ Народныя русскія сказки Изданіе третье... Москва 1897. I—II.

Bartsch Karl Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg I—II. Wien 1879—80.

René Basset Contes populaires berbères. Paris 1887.

— Nouveaux contes berbères. Paris 1897.

Joseph Bédier Les Fabliaux. Études de littérature populaire.. Deuxième édition. Paris 1895.

J. F. Bladé Contes populaires de la Gascogne I—III. Paris 1886.

Босанска Вила Лист за забаву, поуку и књижевност. I. i d. У Сарајеву 1886. i d.

E. Henry Carnoy Contes français. Paris 1885.

St. Ciszewski Krakowiacy. Monografja etnograficzna I. Kraków 1894.

W. A. Clouston Popular Tales and Fictions, their Migrations and Transformations I—II. Edinburgh 1887.

Em. Cosquin Contes populaires de Lorraine, comparé avec les contes des autres provinces de France et des pays étrangers I—II. Paris (1887).

T. Crofton Croker Fairy Legends and Traditions of the South of Ireland. A new and complete edition. London s. a.

Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci.

Ad. Černý Mythiske bytosće łužiskich Serbów. Budyšin 1893.

П. П. Чубинскій Труды Этнограф.-статист. экспедиціи въ западно русскій край.. югозападный отдѣлъ. II. Петербургъ 1878.

В. Н. Добровольскій Смоленскій этнографическій сборникъ I. С.-Петербургъ 1891.

Pavol Dobšinský Prostonárodnie slovenské povesti. Turč. Sv. Martin I—VIII. 1880—83.

M. Dowojna Sylwestrowicz Podania žmujdzkie I—II. Warszawa 1894.

Aug. Dozon Contes albanais. Paris 1881.

K. Erben Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských. V Praze 1865.

Этнографическое Обозрѣніе Изданіе Этнограф. Отдѣла Импер. Общества ... при Московскомъ Университетѣ. I i d. Москва 1889 i d.

Digitized by Google

Етнографічний Збірник Видає Наукове Товариство імени Шевченка. Т. I i d. *У* Львові 1895 i d.

August Ey Harzmärchenbuch oder Sagen und Märchen aus dem Oberharz. Stade 1863.

Michał Federowski Lud białoruski na Rusi litewskiej I—II. W Krakowie 1897, 1902.

Jacob Freys Gartengesellschaft (1556). Herausgegeben von Johannes Bolte. Tübingen 1896 (Bibl. des litter. Vereins in Stuttgart CCIX).

G. von Gaal Märchen der Magyaren. Wien 1822.

E. M. Geldart Folk-Lore of Modern Greece. London 1884.

Germania Vierteljahrsschrift für das deutsche Altertum.

Laura Gonzenbach Sicilianische Märchen I—II. Leipzig 1870.

Градина Уредник Милан Банић. Ниш I i d., 1900 i d.

J. u. W. Grimm Kinder- u. Hausmärchen I—III. Göttingen 1856—57.

Б. Д. Гринченко Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ I—II. Черниговъ 1895, 1897.

— Изъ устъ народа. Малорусскіе разсказы, сказки и пр. Черниговъ 1900.

Sven Grundtvig Dänische Volksmärchen I—II. Leipzig 1878—79.

J. G. v. Hahn Griechische und albanesische Märchen I—II. Leipzig 1864.

Francis Hindes Groome Gypsy Folk-Tales. London 1899.

J. Hinton Knowles Folk-Tales of Kashmir. London 1893.

St. Chełchowski Powieści i opowiadania ludowe z okolic Przasnysza I—II. Warszawa 1889—90.

И. А. Худяковъ Великорусскія сказки I—III. С.-Петербургъ 1860—62.

Joseph Jacobs English Fairy Tales.[3] More English Fairy Tales. London 1894, 1898.

Ulrich Jahn Volksmärchen aus Pommern und Rügen I. Norden und Leipzig 1891.

W. Henry Jones and Lewis Kropf The Folk-Tales of the Magyars. London 1889.

Kaden Woldemar Unter den Olivenbäumen. Süditalische Volksmärchen. Leipzig 1880.

Oskar Kallas Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. (Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft XX, 2. Jurjew 1900.

Караџић Лист за српски народни живот, обичаје и предање. Издаје и уређује Тих. Р. Ђорђевић . . . I i d. Алексинац 1899 i d.

Patrick Kennedy Legendary Fictions of the Irish Celts.[2] London 1891.

Michel Klimo Contes et Légende de Hongrie. Paris 1898.

Otto Knoop Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpommern. Posen 1885.

Digitized by Google

Reinhold Köhler Aufsätze über Märchen und Volkslieder. Berlin 1894.
— Kleinere Schriften I—III. Weimar-Berlin 1898—1900.

Ђорђе Којанов Стефановић Српске народне приповетке. У Новоме Саду 1871.

Oskar Kolberg Chełmskie. Obraz etnograficzny. II. Kraków 1891.
— Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce. Warszawa-Kraków.
— Pokucie. Obraz etnograficzny III—IV. Kraków 1888—89.

F. S. Krauss Sagen u. Märchen der Südslaven I—II. Leipzig 1883—84.

Kremnitz Mite Rumänische Märchen. Leipzig 1882.

Kres Leposloven in znanstven list. I i d. V Celovci 1881 i d.

Кулишъ Записки о Южной Руси II. С.-Петербургъ 1857.

Émile Legrand Recueil de contes populaires grecs. Paris 1881.

E. Lemke Volksthümliches in Ostpreussen I—III. Mohrungen-Allenstein 1887—1899.

Летопис Матице Српске. Уређује А. Хаџић, књ 145—148. 1886.

Liebrecht Felix Zur Volkskunde. Alte u. neue Aufsätze. Heilbronn 1879.

Луча Књижевни лист. Цетиње.

Lud Organ towarzystwa ludoznawczego we Lwowie I i d. We Lwowie 1895 i d.

Lucyan Malinowski Powieści ludu polskiego na Śląsku I—II. W Krakowie 1899, 1901.

Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. I i d. W Krakowie 1896 i d.

K. v. Maurer Isländische Volkssagen der Gegenwart. Leipzig 1860.

Meier Ernst Deutsche Volksmärchen aus Schwaben. Neue Ausgabe. Stuttgart 1863.

Mélusine Revue de mythologie, littérature populaire, traditions et usages I i d. Paris 1877 i d.

St. Menšík Moravské pohádky a pověsti I. Brno 1862.

Mm Csedomille Mijatovics Serbian Folk-Lore. Popular Tales. London 1874.

Fr. Mikuličić Narodne pripoviedke iz hrv. primorja. Kraljevica 1876.

Всеволодъ Миллеръ Очерки русской народной словесности. Москва 1897.

Národní pohádky a pověsti. (Národní písně, pohádky, pověsti, říkadla atd. — Slavie Řady druhé oddělení II.) V Praze 1878.

Národopisný Sborník českoslovanský Vydává národopisná společnost českoslovanská . . . I i d. V Praze 1897 i d.

Атанасіе Николић Народне србске приповѣдке I—II. Београд 1842—43.

Ant. Nowosielski Lud Ukraiński I—II. Wilno 1857.

Der Pentamerone oder das Märchen aller Märchen von Giambattista Basile. Aus dem Neapolitanischen übertragen von Felix Liebrecht I—II. Breslau 1846.

Digitized by Google

Pineau Léon Les contes populaires du Poitou. Paris 1891.
R. F. Plohl-Herdvigov Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke I—II. U Varaždinu 1868—69.
Pohádky a pověsti našeho lidu. V Praze 1882.
H. Pröhle Kinder- und Volksmärchen. Leipzig 1853.
Revue des traditions populaires Recueil mensuel de mythologie, littérature orale etc. I i d. Paris 1886 i d.
E. Романовъ Бѣлорусскій Сборникъ I—VI. Кіевъ-Витебскъ-Могилевъ 1886—1902.
Ровинскій Д. Русскія народныя картинки. Собралъ и описалъ. I—V. (Сборникъ отд. рус. яз. Имп. Акад. наукъ т. XXIII—XXVII.) С.-Петербургъ 1880—81.
Ks. Sadok Barącz Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi. Drugie wydanie. Lwów 1886.
Сб. бълг. Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнинą. Издава министерството за народното просвѣщение I—XVIII. София 1889—1901.
Сб. кавк. Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. Тифлисъ.
Schneller Märchen und Sagen aus Wälschtirol. Innsbruck 1867.
Schott Arthur und Albert Walachische Märchen. Stuttgart und Tübingen 1895.
Paule Sébillot Littérature orale de l'Auvergne. Paris 1898.
— Contes populaires de la Haute Bretagne I—III. Paris 1880.
Elisabet Sklarek Ungarische Volksmärchen. Leipzig 1901.
Slovenske Pohl'ady Časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku. I i d. V Turč. Sv. Martine 1881 i d.
Sošk. plan. Narodne pripovedke v Soških planinah. I—III. V Gorici (Slovanska knjižnica snop. 25, 29, 47).
F. A. Steel and R. C. Temple Wide-awake Stories. Bombay 1884.
Mijat Stojanović Pučke pripoviedke i pjesme. U Zagrebu 1867.
R. Strohal Hrvatskih narodnih pripoviedaka knj. I. Na Rieci 1886.
Н. Θ. Сумцовъ Разысканія въ области анекдотической литературы. Харьковъ 1898.
Jan Świętek Lud nadrabski. Obraz etnograficzny. W Krakowie 1893.
Charles Swynnerton Indian Nights Entertainment. London 1892.
К. А. Шапкаревъ Сборникъ отъ български народни умотворения. VIII—IX. София 1892.
V. Tille Literarní studie I. Praha 1892.
— Povídky z Valašska. V Praze 1902.
Θ. Трейландъ Латышкія народныя сказки. Москва 1887.
Ed. B. Tylor Cywilizacja pierwotna. Badania rozwoju mitologji, filozofji, wiary, mowy, sztuki i zwyczajów. I—II. Warszawa 1896—98.

Digitized by Google

Václavek Matouš Valašské pohádky. (Budečské květy II, č. 1.) V Bobnicích u Nymburka 1898.

Waldau Alf. Böhmisches Märchenbuch. Prag 1860.

M. Valavec Narodne pripoviedke, skupio u i oko Varaždina. U Varaždinu 1858.

W. Webster Basque Legends. London 1877.

Weigand Gustav Die Aromunen. Ethnogr. philol.-hist. Untersuchungen II. Leipzig 1894. Volksliteratur der Aromunen.

Верхратский Иван Знадоби для пізнаня угорскоруских говорів. Записки наук. товар. ім. Шевченка т. XLIV. 1901, кн. 6.

J. Vinson Le Folklore du pays basque. Paris 1883.

Wisła Miesięcznik gieograficzno-etnograficzny. I i d. Warszawa 1887 i d.

Јован Војиновић Српске народне приповијетке. Биоград 1869.

Вук Стеф. Караџић Српске народне приповијетке и загонетке. Државно издање. Биоград 1897.

Zbiór wiadomości do antropologii krajowéj I—XVII. W Krakowie 1877 i d.

Ignaz u. Joseph Zingerle Kinder- und Hausmärchen aus Süddeutschland I—II. Innsbruck 1852, Regensburg 1854.

Zs. öst. Vk. Zeitschrift für österreichische Volkskunde I i d. Wien 1895 i d.

Zs. VVk. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde I i d. Berlin 1891 i d.

Живая Старина Періодическое изданіе отд. этнографіи Имп. Рус. Географическаго Общества I i d. С.-Петербургъ 1890 i d.

Digitized by Google

DRUGI DIO.

Poļica.

Narodni život i običaji

Složio Frano Ivanišević.

Napomena.

Poļica su u Dalmaciji između Splita, Sińa i Omiša. Nije to jedno jedincato selo, već je prostrani kraj od 20 taman na broju sela. Nije misto uskupno, na velikon je rastrku. Nika se sela opružila uz primorje, nika zavukla pod stranu, nika se zaklonila u zavitrice, a nika se ispela na brižuļke ili rasijala po uvaļan i prodolin sve na konšiļuke ili máļice. Baš čisto govoreć Poļica se dilu na tri grane: gorńa, sridńa i dońa. Svaka grana — a borme i svako selo — ima svoj adet, svoj kroj na robi, svoj izgovor na besidi, pa virujte mi duši i pošteńu, da nije bilo lako uvatit se pera, pribrati i skititi sve poļiške običaje u jednu rukovet. Srce je Poļica u sridivici. Sridńa Poļica primiću se još najboļe starini. Prikupļajući ove običaje ja san odabra' ovaj sridńi put, te uzeja baš sridńa Poļica ka' sliku i priliku poļiškog narodnog života, a ono, šta je osobito za gorńi i dońi kraj, opet napose zabiližija, da se zna i vidi, po čemu se druga mista od ńi' razlikuju.

Sl. 1. Frano Ivanišević.

Ja san rođen u dońin Poļicin, selu Jesenican. U mon

Digitized by Google

rodnon mistu učija san puške skule, poslin me otac posla' u šiminarije Priko pokraj Omiša, a kada se to razvrglo, priša' san na kraļeve skule (đinažij) u Splitu, pozatin u veliki šiminarij (bogoslovļe) u Zadru. Sada san za paroka (župnika) u ton selu, mon rodnon mistu.

U ovon rastrkanon poslu oko sakupļańa narodni' običaji po Poļicin nije bilo moguće jednomu doskočiti, 'tilo se je više očiju, više ruku i više pera. Svega toga, Bogu 'vala, nije mi uzmańkalo. Ima' san više pripomagača na peru i kazivańu, ali dva najvaļanija i najpoglavitija jesu: Jozo i Pere Simunić. Oni su se rodili u Docu (gorńin Poļicin), naučili štiti i pisati u puškoj skuli, a kašńe se još boļe uzvižbali uz svećenike svoje rođake. Po naravi svojon otvorene glave, dokučiti i razboriti, a po srcu ļubotni i zauzetni za svoju domovinu, pomļivo su prikupili po „Osnovi" i čisto popisali sve gradivo za gorńa Poļica i to *Pere* poglavja: Priroda, Tjelesni ustroj, Jezik, Životne potrepštine (hrana i posuđe, lijekovi, tamańeńe životińa i gamadi),

Sl. 2. **Pere i Jozo Simunić.**

Rad (lovske sprave, poļodjelske sprave i oruđe, sprave za priređivańe vune, lana i konopļe), — a sve ostalo *Jozo*. Ja san to ńi'ovo gradivo pribra' i složija u jednu kitu, kako će izaći cilovita slika od svi' Poļica.

Da boļe upoznan narodne običaje iz drugi' poļiški' sela, pozva' san lańske godine o Mratińudne ove starce: *Miju Jerčića* pok. Ante iz Podgrađa, *Ivana Matijević-Ladu* p. Mate iz Kostańa, *Ivana Sičića* p. Stipe s Ostrvice, *Matu Prosu* p. Luke iz Gata, *Matu Markičevića* p. Mate iz Tugara, *Duju Peričića* p. Petra iz Sitnoga, *Matu Kulišića* pok. Ivana iz Srińina, *Antu Škobaļa* pok. Mate iz Duća, *Antu Perišića* p. Stipe iz Postrane, *Antu Kaštelana* p. Petra iz Zakušca, *Miju Juginovića* p. Jakova s Dubrave i *Ivana Rakuļića* p. Bariše odovlen iz Jesenica. Ovi su starci stali u mene za nediļu dana, niki više a niki mańe, za mojin stolon jili i pili, gostili se i razgovarali se po cili ubogi dan, davali mi odgovore na pitańa po „Osnovi", kako učeni ļudi u Zagrebu želu znati o našen puku. Poslin toga dočuka' san za staroga *Jakova Juginu* s Dubrave, koji mi u više navrataka priča' puno lipi' stvari o pismican i gatalican, nabrojija mi trave likarice iz

Digitized by Google

POĻICA

PO SPECIJALNOJ VOJNIČKOJ KARTI (1:75000)
NACRTAO J. KOHARIĆ

MJERILO
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
KILOMETARA

DOŃA
SREDŃA
GORŃA
} POĻICA

♁ ŽUPNA CRKVA
♁ CRKVICA

POVRŠINA NEKADAŠŃE POĻIČKE KNEŽIJE IZNOSI 248·4□ KLM.

Digitized by Google

Mosora. I moj momak *Matko Vidaković* iz Gorńega Doca, dosta bistre glave i čiste beside, za puno godina iz ditiństva iša' u pašu za blagon, zna' mi je dosta pripovidati o puškin običajin u ńi'ovu kraju. O postarijin običajin i zakonin u Poļicin kaziva' mi napose *Ivan Karaman* p. Matija iz Jesenica, starac lipe pameti a poletna srca za Poļicin. *Ivan Nazor* p. Petra i *Ante Ivanišević* p. Mije kazivali mi o vinogradin i konoban; *Ante Naranča* i *Stipe Grubiša* o brodin i mornarici, a dva rođaka *Ante* i *Ive Tomaši* o mrižan i ribaršćini. Puno mi je vaļala moja starica majka *Luce* udova *Ivaniševića* i sestra *Marta* udova *Kadićeva*, koje mi pripovidale o zarukan, pirovańu, rađańu, babinan, sedminan i drugin ženskin opreman odivańa. O vukodlacin i čarolijan nasluša' san se dosta od *Ante Lozića* p. Stipe, *Ante Petrića* i staroga *Mate Žilića* iz Jesenica, a poštagod od sidoga starca *Mate Vlašića* iz Postrane.

Ne mogu sakrit obraza isprid ove gospode, koja uz puško 'rvasko ime nadodali latinski naziv, neka se boļe razumiju riči: profešuru *Kolombatoviću* u Splitu (za ribe i tice), nadlugaru *Benconu* na Braču (za cabla i šume), učiteļu poļodilstva *Buliću* u Splitu (za voćke, travu i zelen), likaru dru. *Tudoru* u Splitu (za bolesti).

U velikon san poslu i trudu na župi, bojin se, da u ovoj rađi ne će bit svaka istociļana do tanke dlake, ali, Bože zdravļa i zemana, popunit će se i zaoblit pri kraju.

Priroda.

Kraj i mjesta.

Kada kreneš iz grada Splita prama istočnoj bandi (strani) od Lušca, pa kada si za jednu dobru uru 'oda odvalija kraļeve teste (ceste), eto te na rici Žrnovici pokraj Stobreča. Tute je most od driveta, priko kojega vaļa ti prići i tute je, znaj, prva graenica Poļica od mora. Na sto koračaji otolen dolaziš na raskrižje: jedna testa zove te prama Omišu u istok, a druga skreće u siver. Ti se drž' live ruke na siver. Put upravan i ravan ka' dlan na ruci otvara se prid tobon. To je nova poļiška testa, koja vodi s blata na Strozancu do mosta na rici Cetini pokraj Blata. Prolazeći oko postrański' mlinica na Kamènovu podnu Peruna put zavije na lakat, počimļe poslin mala uzbrdica sve dlaku po dlaku uz Vilar do Baćevca kraj Matešanovi' kuća. Doša' si u selo, koje se zove Srińine. Drugo je selo s live strane Sitno, za ńimen Dubrava, pa okrećuć na desno Tugare, a tamo daļe priko Graca jesu Gata, Ostrvica, Zvečańe, Kostańe i Podgrađe. Ta sela osicaju na s r i d ń a Poļica. 'Oćeš li naziriti se na d o ń a Poļica ili primorje, uz desetak odušaka popni se iz Srińina na Vršinu, pod tobon stoju tri sela: prama Splitu Postrana, a prama Omišu Jesenice i Duće. To su dońa Poļica, zovu se i primorje, jer

Digitized by Google

su pri moru. Još je jedno malo seoce; izmiče se pogledu, sakrilo se za planine i zavuklo u kotlinu rikė Cetine kraj Omiša — zove se Zakučac. Kad si tako obuvatija sridńa i dońa Poļica, ne žali opanaka, pritegni obuvače, podveži potkolińače, zagrabi čvrstin korakon od Srińina na gorńe Sitno podnu Mosora, daj vatru nogan uz oštru liticu priko Ļutoga kamena, spusti se niz drugo pleće Mosora — put ti je pod noge — eto ti te, pobro si mi ga moj, u gorńa Poļica. S ote strane četri su sela: Dolac, Srijane, Gorńe poļe i Trnbusi.

Gorńa Poļica prostiru se od sela Blata-Radoboļe vrvom planine Mosora do Kotlenica sela i Biska, ter do rike Cetine na Blato. Sridńa Poļica od vrja Mosora do Radoboļe-Kreševa nad Gubavicon, niz riku Cetinu do Zakušca, ter priko Vršine povr' primorja do nad riku i selo Žrnovicu. Dońa Poļica za'vaćaju od rike do rike kraj uz more od Peruna i Vršine do na Babļaču povr' simenišća Prika.

U Poļicin ima 16 seli, ako ćemo brojit po kuratijan (župan), a 20 po glavarluku, jer u nikin župan i dva su i tri seoska glavara. Svi' ovi' 20 seli ili 16 kuratija zovu se još od starine jednin imenon *Poļica, poļiška strana, poļiški ȍcik* (odsjek).

Nije mušno opasati graenice od Poļica, jer ji' opasale tri vode maldane sve naokolo: rika Cetina od sivera počam odma' s Biska, pa sve na istočnu stranu do Omiša, od podneva more, a na zapad treća voda rika Žrnovica jedan mali kraj prama Mosoru. Ova sela mejašu s Poļicin odizvanka od zapada: Žrnovica, Mravince, Kučine, Klis, Dugopoļe i Kotlenice; od sivera: Bisko, Triļ, Čaporice. Ugļane, Novasela; od istoka: Blato, Katuni, Kreševo, Zadvarje, Slime, Kučiće, Svinišće, Omiš; od podneva more, koje dili Poļica od otoka Brača.

A nu, kada bi 'tili ići stopu za stopon odiznutra po poļiškoj graenici, pa zadivati kovine (confine = mejaše) od oduta do oduta (sela) na svakon mistu, vaļalo bi učiniti ovi nȁtrčaj (zemļopisni nacrt).

Započmimo s mosta na Strozancu u odutu: 1) *Postrana:* misto Strozanac, most kod Stobreča, Rika Papalić, Rika kod Jovanuše, kod Brijaće stinice, most pod Kamenovo, Peta Peruna, Kulina u pro Cviću, Barbarić mlinica. — 2) U odutu *Srińine:* Mečice, most na Žrnovici, Pogreb. — 3) U odutu *Sitno:* Crpalo, Mijanović mlinice, Bašić mlinice, Dvori, Vrilo rike, Ošļi rt, Sȅdrenik, Peć u Krivican, Kutišja, Kuńevod ili Mijanovića Drinovac, Veliki Trnovac, Trteļica kamenica, Jezerine, Podlupeže i Obišeni dub. — 4) U odutu *Dolac:* Grabovi doci, Kárań, Crļeni klanac, Biļačka, Rožačka mlinica. — 5) U odutu *Srijane:* Pavića trava, Široka, Drińak, Čikotina lađa, Kašaruša, Krímić, Seńe blato i Vrȁńa. — 6) U odutu *Trnbusi:* Uča, Raćevac, Plandišće i Stružica. — 7) U odutu *Podgrađe:* most na Blatu, Lȉse, Mȍstińe, Uramovac, Gubavica, poļe

Digitized by Google

Perućica, Ledinovac, most na Stupan i Trstenik. — 8) U odutu *Kostańe:* Grŭm ili Pećina, Vozišće, Čadila, Dùga meja, Slàpavica, Taduļ, Posedrenik, Studenci, Oblačnik, Pod mala blaca i Brig. — 9) U odutu *Zvečańe:* Straļivica, Kučac i Ormańa. — 10) U odutu *Ostrvica:* Radeļ, Oše, Rât, Blàta, Biova i Ivankovica. — 11) U odutu *Zakučac:* Javornica, Podbiovo, Bila ńiva, Livada, Podań-poļa, Zgŏn, Vurnaža, Između póla i Klanac. — 12) U odutu *Duće:* Priko, Balota, Glavica, Rogač, Lûka, Veliki rat, Poļe. — 13) U odutu *Jesenice:* Orij, Soline, Mali rat, Polačice, Supetar, Suvi potok, Sikirica, Močila, Gajine, Duboka,

Sl. 3. **Dońa Poļica.** Krilo ispod Jesenica.

Pasičine, Kosovac, Krilo, Punta, Bok i Mutogras, pa se jopet ulazi u kovin prvoga sela oduta 1) *Postrane:* Muļski potok, Sv. Martin, Šćadin, Bȉlaje, Dugi rat, Grļevac, Ženska pravda, Bajnice, Ràtić i sastavļa se na Strozancu kraj mosta, otkle smo počeli.[1]

Svako selo ili župa dèboto (maldane) ima napose svoje škere, málice ili konšiluke, 'di se naselilo nikoliko stojni' kuća. Postrana

[1] To su današńe graenice naokolo Poļica, a u stara vrimena, kada su Poļica imala svoga kneza i po sebi se vladala, pripovida se, da su graenice još nadaļe zasizale ćak tamo do Biska, Garduna i Košuta sve do vode Jelice. Ne more danas niko od živući' posegnuti dušon, doklen je baš dopirala stara graenica Poļica, ali stari libri (kńige) i štatuti (zakoni), vira i Bog, ne lažu.

*

Digitized by Google

ima: Strozanac i Stupi; u Jesenican: Zeļoviće, Krug, Krilo, Supetar, Orij; u Sriñinu: Drače, Mužinići, Bečići, 'Umac, Čvrčiće; u Sitnomu: Gorñe Sitno, Sirotković, Višak, Jasenovo, Doñe Sitno, Gajine, Stupine dvori; na Tugarin: Čažin dolac, 'Ume, Rašnik, Osjč, Zastiñe, Naklice, Truši; na Dubravi: Gorña i Doña Dubrava, Rašnik; u Gatin: Varoš, Čovići, Poseļe, Skočibue i Čičla; na Ostrvici: Šaškorovići, Dragičevići, Prvenčići, Slidiñe, Radeveñići, Kovačevići, Alfirevići, Krcatovići; u Zvečañu: Smoloñe, Stanići, Gračina, Paukići, Martići, Brdine, Nugorje, Gorñe selo; u Kostañu: Marasovići, Podstinan, Sridasela, Tičinovići, Šimunovići, Juričevići, Podbilon, Seoca; u Podgrađu: Škaričići, Katušići, Bratići, Bašići, Milavići, Marušići, Jerčići; u Doñem Docu: Okopoļa, Osoje, Lutovije, Kotlenice, Trišñevo, Rošci, Zaradičje, Latkovići, Desmerići, Simunići, Došiševići, Braovići, Gorñani, Gorñani gorñi, Sutiska; u Srijanin: Putišić, Dolovi, Nova sela, Velañiva, Luka, Nečaj, Buña, Radoviće, Končul, Kupris, Gorñi Dolac, Selioc, Na'rt, Rudine, Nediļišće, Čeplisno, Dolovi; u Trnbusin: Poļe, Greda, Podstine, Podvorišće, Kobiļaci, Dubine, Bile lâze, Doli, Kočej-dolac, Zarañ-dolac, Jaseñe, Kalina. Duće i Zakučac jesu dva najmaña sela u Poļicin, u ñi' ne ima poveći' rastrkani' konšiluka.

Godine 1806. provalili su Vrancuzi u Poļica, zbacili kneza i digli naše zakone, a malo vrime potrajalo došla ona pod drugog gospodara, pod današñi guveran (vladu) od Beča. Kad su se namišćale cirkulije i preture po gradovin, novi guveran razdilija Poļica na tri dila, na tri strane: pod Split, Siñ i Omiš. Tako su i danas ostala. Sa gorñin Poļicin: Dolac, Srijane i Trnbusi vlada općina, sud i poglavarstvo iz Siña: u sridñin Poļicin razdvojeno je: Postrana, Jesenice, Sitno i Sriñine potpadaju općini i sudu od Splita; Tugare, Dubrava, Duće, Zakučac, Gata, Ostrvica, Zvečañe, Kostañe i Podgrađe pripojeni su sudu i općini od Omiša, a jedni i drugi iđu na poglavarstvo u Split. Sva Poļica spadaju na biskupiju splisku. Narod iz okolice ne obazire se na to novo razdileñe, zove uvik jednin starin imenon „Poļica“, „Poļičani“ gorñi, doñi, kako ko iz kojeg kraja, a i gospoda činovnici, suci ili ļudi od pera užaju (običavaju) kadikad reć ili pisat: spliska, siñska, omiška Poļica. Čuje se kadikad u narodu: prikomosorska, završka, primorska Poļica. ili gorña i doña Ràsova.

Broj glava evo kako osica po svakon selu: Postrana 164 kuće a 980 duša, Jesenice 188 kuća a 1304 duše, Sriñine 84 kuće a 589 duša, Sitno 111 kuća a 816 duša, Duće 20 kuća a 200 duša, Tugare 109 kuća a 829 duša, Dubrava 49 kuća a 362 duše, Gata 106 kuća a 667 duša, Ostrvica 67 kuća a 440 duša, Zvečañe 74 kuće a 514 duša, Kostañe 145 kuća a 929 duša, Podgrađe 68 kuća a 405 duša, Zakučac 20 kuća a 172 duše, Doñi Dolac 151 kuća a 1013

Digitized by Google

duša, Srijane sa Gorńin Docen 180 kuća a 1477 duša, Trnbusi 48 kuća a 432 duše.[1]

Svi su Poļičani jednoga jezika 'rvaskoga i jedne vire kršćanske katoliške.

Gore i vode.

Gore. Poļica su većin dilon gorovita i brdovita. Najveća je planina Mosor, koji se nasadija posrid Poļica i dili gorńa Poļica od

Sl. 4. **Sridńa Poļica.** Tugare (Čažin dolac).

sridńi'. Upored ńemu osukale se druge gore i glavice. Vadeć ono ulegnuta poļa, čiste i tuste zemļe u sridńin Poļicin i one uvale u Docu i ono malo livade u Zakušcu, sva su Poļica krševita i pristranita. Glavice su dosta visoke, ali je gora položita, more noga ļuska svuda pristupiti a čobanin dognati blago na pašu. Ponajviše je goli kamen, a u zadńe vrime podiglo se ništa i šume. Je, brate, trudno

[1] Ovo je izvađeno iz crkovnog biskupova kalendara od godine 1902., ali zna se po kazivańu, da ima naroda u Poļicin više nego je tute zabiliženo. Računa se od prilike, da će bit priko 1600 dimova (kuća), a puka do 12.000.

Digitized by Google

i težaku mlatiti po ovon kršu i putniku derati ove klance, ako nije dobri' prsiju i čvrsti' nogu; ali ono malo zemļe, šta je Bog da', prilipilo se kršu ka' meso kosti, pa je pusto, slasno i plodno, rađa ka' u Misiru.

Idući redon iz dońi Poļica ove su glavice u odutu Postrani: Perun, Štrbina, Jesenak, Plìš, Jezerine, Graenica, Lupeška glavica, Suva gomila, Pišćenica, Križ, Sv. Jure, Mirače staze; u Jesenican: Pišćenica (pišći voda), Velike glave, Rât, Štrbina (štrbasto = neravno), Prìpal, Ostrog mali i veliki, Jasénak (od toga ime Jasenice ili Jesenice), Ļubiš, Sukmasin (Sv. Maksim), Duboki dolac, Mutogras (talij. monte grasso = debela planina), Kuk; u Dućan: Stomorica, Komorjak, Vabjača i Zaglàvica; u Zakušcu: Komorjak, Ilinac; u odutu Srińina u sridńin Poļicin: Vršina i Perun; u Tugarin: Rudìne, Ļubiš, Kúmovo, Kolince, Rìńe, Babļača, Orlove stine; u Sitnomu: Kuńevod (kune prolaze), Oštri 'umac, Kaćevak (kaćunka trava na ńoj), Pločice, Javorska (puno javorine), Kàbâ, Mukveni, Ļubļan, Šipačka, Ļuti kamen, Drinovac, Kolač, Majstirine, Nakresin, Gradac, Sridivica; u Dubravi: Ļubírina, Ļuti kamen, Vr' Puleševe, Lùkaje, Vr' Križa, Orline, Gorica, Makìrina, Ļubiš, Gradina, Debele ploče; u Gatin: Osovo, Rastovača, Velivrja, Trpošćik, Bagatova dôca, Vileńača (vile nose vodu, u podne ni kapi, a u jutru i večer dosta), Kosmača (kosila se trava), Zabílu, Vela ledina, Kačevica, Sveti Jura, Kupinovac (kupina reste), Križić, Kòtôrac, Pasja jama, Ploče, Grâdac, Pròsik, Ilinac; u Ostrvici i Čičlin: Orišac, Rašeļka, Pilića kuk, Strâna, Prílip (tica prilipak savije gńizdo), Bäba; u Zvečańu: Lìšnica (liše glatke ploče), Stàza, Visoka, Ormańa, Straļivica, Kučac, Spile, Gračina; u Kostańu: 'Umac, Oštro, Plâna, Čavlinov kuk, Revńa (rebovi se vadili na krčevini), Golo brdo, Obradovac, Podstimań, Visoka glavica, Komorna, Pauza mala i velika, Botajna, Pločice, Zelenikovac, Drăga, Žukovača, Bunarovo brdo, Palitkovica, Općeno brdo, Zabrdaļe, Marasovića ploča, Dragičin kuk, Vitòraj (veliki vitar udara), Pâće brdo, Babini kuci, Vučiji kuci, Stànina (ajduci stanovali), Veliki kuk, Voloder (lupeži krali i derali vole); u Podgrađu: Grâdac (gradina, i danas ostaci), Plána (opružilo se u dugo), Debelo brdo, Veliki kŭk, Vladićevića kuk, Vručiško brdo, Làsca (slâz, kuda se salazilo k rici za napojišće), Mòstińe, Brzovića brdo, Visoko brdo, Kļenovo brdo, Gubavica.

U gorńin Poļicin imade čudo više brda i glavica, jer tute Mosor priklopija priko sve dužine poļiškog kraja. Počmimo od *Dońega Doca* [Opisa' PERE SIMUNIĆ]. Najviši vr' Mosora Sv. Jura na Kozjiku (čobani pasu koze). Idući vršinon Mosora sve u odutu Dońega Doca ove su glavice: Mali Kozjik, Ravne ledine, Trišćenice (prikrite triskam), Veliki i Mali Jagodnik, Botajna, Uska (uzak klanac za proći), Ozebline (ozebe se i usrid lita od studeni), Grèben, Sedlo, Puļeševo, Štrbina, Ļuto kame, Duge rudine, Velin, Plôka (klanac žlib za 'vatat zviri), Ļubírin, Gajva, Kostrišno[1] (od trave kostriča), Ļubļan, Jabukovac, Veliki Šćénik, Dànâ,

[1] Piva se: Da mi j' izać navr' Kostrišnoga,
Nagledat se mora latinskoga.

Digitized by Google

Spila (u ńoj pećina), Simunića draga, Malinovački klanac, Kosa, Vučiji za'od (dočić, 'di se vuk viđeva), Gospino brdo, Usac, Malinovci, Utišńe brdo, Javor-brdo, Lozovo brdo, Greda. To su glavice od Ļubļana naprama siveru (buri), a sada na ogranku Mosora od istoka ove su: Kosa, Orje (okomito ori se kameńe, orjavina ka' lumbarde da pucaju), Ždrilo (klanac), Rasnice (škraparice, 'di se rasnican kopala zemļa za ozimicu), Rast, Kamena, Topošńak (stara gradina, stali topovi, našla se jedna žrvna i jedno zvono u staron střibu gomile), Tarac, Gradac, Visoka i Maruj. Zavratimo se pod Kozjik, te u zapad naokrug ispod vr'a eto ti: Rât (glavica poput râta od opanka), Stražišće (stražarilo se od vuka), Kàbâ (dôla poput kabla), Velika ograda (ograđena golemin stinan), Lipi kuk (za porugu, jer grdesan), Ugļevača (pali se ugaļ), Lanišća, Buda-

Sl. 5. **Sridńa Poļica.** Crikva u Tugarin.

sova, Koprčna, Ļut, Gréda (protegnute pole poput strašni' greda), Žlib (koritaste pole poput žliba), Koprivńak, Dùruja, Lûčina pola, Prapra-đivac (resla praprada trava), Builine, Brštranov kuk, Mékiń, Konopļišće (sijalo se u staro doba konopļe), Bokveńak, Prapradńak, Sklopńaci, Rasadńičine, Lùčno, Kìta, Tomašica, Mala Visoka, Velika Visoka, Dočić, Antin kuk, Pasike, Gorńa stàza, Kozomor (koze crkale), Valača, Koromačno (bilo koromača), Veļačinac (u veļači često mokra), Jaseno (jasenovina gora), Misteļin, Duge pasike, Kalačke meje, Špiļe, Pločić, Malo orje, Prisoje, Jasenovac, Klimenta, Ošjarica (ošjava = oštra vr'a), Jubirni dočići, Osleńovo, Dragļine, Svrdlica, Markićevi dočići, Podzjatva, Mijev dočić, Lasinovac, Osojak, Końsko, Tršurina, Lobodine, Brce, Čéļê, Lokvica, Gomilica. Na povratku eto ti: Prvańi duvańak, Veliki Plišivac, Mali Plišivac, Prvańi doci, Rastovina, Rasovac, Stupičino brdo, Trêvo, Perun, Semeļin, Gošńe, 'Umac-glavica, Vráca (mali klanac ka' vratašca), Zavrácâ, Koritine, Makovo brdašce, Grá'ot (zarestao u gra'orinu travu), Krtišinac, Šćibrac, Mačjak, Smoline, Radumac, Vlašiń (reste vlasuļa trava),

Digitized by Google

Za'odi, Vočići, Glog (od gorice glogovine), Nožica, Vlacev dolac, Stinice, Zastinice, Mrvìna, Barovišće, Kančelarija (otolen stari opisivali strane, koje se mogu viditi do daleka), Vukačine (vučije zaklonišće), Petkovića dočići, Didina glavica, Strane, Kosir, Tomašica, Ježevača ('vatali se ježevi), Bokvènâ, Mekíšna, Porátak (ka' po' râta od opanka), Stubica (tute je kamenica = stuba), Podšćenik, Osoje (za kojin stoji 'lad od sunca = osin), Glavičine, Kobiḷe, Uzdol (strana, što se peńe uz dolinu), Vrutki (odaklen vrije voda), Pozìralo (klanac na brdu, odaklen na daleko lip pogled), Babin (babe izlazile zimi na sunčańe), Grádak, Vrtline, Orišje. — Na domaku sela a podnu Mosora ova su brda i glavice: 'Um, Kopačine (kopa se za ozimicu), Grepci (stari grebi), Krasiń kuk (krševit od oštra kameńa = krasa), Jalovo, Šišmanac, Čeplísno, Vláka, Obručìno (sikli se obruči), Bržińe brdo, Kovačnica ('di bija vigań), Plèće (strana, ka' pleće od bravčeta), Igrišće, Poḷanice, Vijalo, Križ, Svińak, Duboko, Požań, Mejice, 'Umac, Ploče, Dùšnâ, Gomijočina (prikrita gomilon), Kremenice (dosta kremeńa), Mravince (pram suncu, 'di rano počmu listi mravi), Podstinak, Budakov kuk, Strmac (stine strme), Crḷene stine, Stinica, Mil, Verina glavica, Grad ili Milutinov grad[1]. Na siver poḷa Dońega Doca sve do Cetine protegla se dolačka Ḷut (krš oštra ḷuta kameńa), u ńon je: Gòlô, Kamènâ, Dobribiḷa (može se usić dobri' biḷa = gredica od drveta), Brdine, Trdóčine, Rìcaḷ, Jagodini doci, Jagodino brdo, Podoline, Vrbḷine, Plána, Ostrog, Vlašiń, Propàdnô, Siničeno, Miševice, Krivodol, Gaj, Döć, Stupine, Okruglice, 'Umac, Radič, Miloška, Gajina, Rasnice, Stublići, Plitača, Počivala, Zečar-dolac, Rastovac, Viloviti dolac ('di su vile u staro doba jašile końe), Dubine, Brìsta, Vučija težina, Babino kolino (baba udrila kolinon i sada se vidi rupa), Služno ubojišće, Titinice, Plovine, Crḷenice, Stanina, Neprívaj, Radińe, Nikolino brdo, Gusta gora, Kukovi (veliko kameńe), Viti kuk (čudo izvijen), Lísko, Gorimḷe, Podina, Jurkovac, Sušńevata draga, Glavica, Ružinovci, Vrižica, Zemunica, Križić, 'Umine (od sami' 'umaca), Korugovac, Japlenice (paḷene su japtenice = klačine), Gvozd, Vláke, Gradina, Gra'orice, Jazvinka (stan jazvin), Težine, Radoševac, Strigḷe, Rdobrad (od trave rdobrada), Kapine (kap pada iz stina), Zaklana kamenica, Visoka, Šupḷi kuk, Grabrovi dôci (grabrovinon zaresli), Radič, Podradičje, Zaradičje, Plišivac, Strane (do visokog vr'a mańi i veći pokoseḷci = male glavičice), Prìvija (priko koje se privija stari put), Stražnica, Kruševo, Drinovac, Pristupača, Kravarača (od pećine, 'di bi utrkivale krave), Grgurev dolac, Svilosičine, Lončarev dolac, Dvogrḷa, Mläke, Pàsike, Kaline, Došiševska klačina, Druželjaka, Brùsnâ (stine brusńače), Bađine, Ukevac, Gomila, Brdo, Debeli za'odi (zemḷe debelice, tustuḷe), Brnabića guvno, Mejaš, Duga ńiva, Slamàtrus, Repińača, Kárań, Pridcviće, Crḷeni klanac.

U odutu Srijana sa Putišićin počan od kapele Sv. Jure na Kozjiku na'odi se: Rukav (stine ižlibane na sliku rukava), Štrbina (ulegla i oštrbavila se ka' da je rasičena), Skačevica (vukovi niza ńu skakali), Japužine (velike jametine = japurdine), Šipač, Pòlice, Résna (goron narešena),

[1] *Milutinov grad* jest visoka glavica, na kojon, pripovidaju, da je bila tvrđava opasana ploton, a pod ńon da se na'odija grad „Sutina".

Digitized by Google

Škalice (oputina sa škalican stuban), Bilo brdo (bilin žalon prikrito), Lokvica (mala lokva), Zdijońak (od kamenica naokrugli' ka' zdile), Koriće (ižlibane pòle ka' korita), Milino sičišće (niki Mile naređiva' tute prosicati put), Mali i Veliki Kser, Zakserje, Staza, Kobiļak, Tisnâ (tisno proći). Sve to zasica u gorńi Mosor. U dońen Mosoru na'ode se: Potkoriće, Pristiničije, Mladačin dolac, Liskovac (u ńemu liskovine), Okrugļaci, Gomiline, Drinovci, Nogatac (na sliku noge), Barovac, Dugi dolac, Grabrovac, Bioćin, Striševci, Smrikovo brdo, Mejice, Desiļe, Radovańe brdo, Grļak, Kuto, Ploćje (od pločasti' stina), Pakleni doci (ima pakline), Palutina. Priko poļa otegnuta greda zove se Moļna, povr' ńe na višemu je strančica Trzań. Ļût počimļe na sivernu stranu sa visokin okomitin pòlan, koje se zovu Prčevice[1]. U Ļuti se na'odi: Stražišće ('di stala

Sl. 6. **Gorńa Poļica.** Dońi Dolac (Jelići).

straža i čuvala grad), Ogrena, Koreni, Barovčina, Oštro, Obručine ('di se topili obruči), Zidina, 'Râst, Koššica (koššunava sa kameńen), Močni dolac (jer močvaran), 'Rževišće, Radatovac, Dolovi, Radič, Kula, Zečice, Radiš, Krasine, Tripčin, Ļubińe, Doć, Gńilov dolac (zemļa gńila = bilica) i Lisna.

U odutu Gorńega Doca sa Trnbusin počan od Mosora s istočne strane na'odi se: Kom, Zelenka, Tribiraļ, Rukavnik (nalići rukavu), Zvonigrad (bija stari grad), Rudimeļ, Lišnica (puno gore lišńaka), Rašeļka (od gore rašeļke), Osovo, Strmica, Trdomišļe, Modreńi doci, Ivančeva staza, Ļubanov dolac, Lisko, Lanopašac, Čeplisno, Kļenice, Ravna rudina, Pepel dolac, Trnovac (dosta trnovine), Brstovice, Ravna mlaka, Koprčenice, Polaššići, Biluša, Lukovac, Smlaćeni dolac (u ńemu smlatilo niku babu),

[1] Navr' Prčevica, pripovidaju, da je bija pod stari zeman grad po imenu Prčigrad. Po tomu su prozvane sve pòle naokolo.

Digitized by Google

Pločna kosa (popločana pločastin stinan), Nevičine, Mali i Veliki Prvań, Crno brdo, Mali Lukovac, Šamića dočić, Duńića dočić, Büńa (voda ka' u procipu = büńi), Prijarska ļut, Stražišće, Ravne pasike, Ratak, Ćukovača (u ńoj ćuk ćuče), Križina ('di je križ), Zvonigrad, Plašćevo (glavičica ka' plašt), Luka, Solioc (kameńe se raspada ka' sô), Gorica, Grude, Vučipoļe, Podvardišće, Vajališće, Jagodišće, Kočine, Zalisac, Učena gradina, Čalopek (sunce peče ka' u čelo), Nigaševice, Podub, Brdoselin (pod brdon, 'di bilo staro naseļe), Polovńak, Smárče, Mačkovice, Jablanova, Puzava glavica, Ļubļan, Oštra sajmica (sastanak čobana), Trnova, Križić (dile se puti na križ), Šušńar gaj (dosta šušńa u ńemu), Kukarina, Čelinac, Stražica, Kosóvac, Medvijak, Popova glava (velik kuk a navr' ńega nasađen mali kamen ka' klobuk na popovoj glavi), Ždrilo, Mašnica, Míšin, Udolin, Orišac, Mećibrad, Rât, Vileni kuk (u ńemu pivale vile), Vrbań, Navr' grada, Kakov kuk, Mlàke, Glavice, Žapaonac.

[F. Ivanišević i P. Simunić.] Najviše misto na planini zove se *vr', vršina, vršak, površaj, šiļak, glavica, punta.* Govori se: „Uspeli se čobani na vr' Mosora, spustili se posrid Mosora, sašli u dno Mosora; eno ga na vr' vrca planine; udarija grom u šiļak od planine; zasuja snig glavicu od Mosora; teško na buri prići puntu od planine.“ Još užaju reći: pòd vrjokon, na vr' vrjoka, za vrjon. Čuje se i ovako govoriti: „Ispod Peruna obisila se strmo planina; po dnu Peruna prolazi rika Žrnovica; proteglo se pusto dugo ono pleće od planine; najgrđe u podanku Mosora; lagļe za nogu uz prsi uza stranu, nego niza stranu, zbiju se noge; najmušnije prosići oni klanac u dnu planine, to je pêta od Peruna; zamanta se svit, kada se iđe strmo niz obronak planine; zagajit ćemo šumon sve žlibi i dulibine od planine“.

U Poļicin ima dosta lipoga kamena za svaku rađu. Vadi se u planini, u poļu, oko kuća, posvuda ga ima, ali vaļa se namirit na zdravu stinicu (petradu). Jedno je *modrac kamen* ili *poļarica stina,* tvrda ka' kreme, a drugo je *kamen prosutak:* takni ga se mlatom, rasoli se u ništa; od ovoga nije ti 'vajde. Dobra je i *šaruļa stina* i *brusnica,* po ńoj tanke vene (žilice) ka' u tilu ļuskon. Drstva se cakli, nije za zidove, stuče se u praj, s ńon kovači zavariju gožđe. U dońin Poļicin vadi se iz poļa modrac kamen iz stinica. U strani povr' sela ne ima modrog kamena, sve je živica, planinka bilica stina. U Zakušcu na'odi se veliki grum od tufa, učini se na žlibi i isiče, služi za volte (ćemere). U Podgrađu brusina u poļu, bila u planini, tako u Kostańu i Ostrvici, u Sitnomu obična vrška mosorska bila stina, a ima i brusnice, u Srińinu dobra šaruļa stina i brusnica; na Dubravi dosta bile stine, može se dilati ka' braška, na'odi se i brusnice, modruļe i kremenike, i sedre kamena za šćemerit peć. Bi-

Digitized by Google

loga vinoga kamena 'di malo nađe se po svin selin. U Gatin na mistu Biliševo bila stina ka' snig, dobra za prage; u Sriňinu (misto Krčmići) bili mramor, u Sitnome (misto Zagrađe) žuti mramor. Ali pravi majdan od biloga kamena jest, brajne moj, u Mosoru u dolačkoj strani, povr' Simunića i Latkovića málice. Sve drugo kameňe, šta se nalazi u Poļicin, služi samo za težašku domaću potribu: za kuće, dvore, guvne, obale, zidove od puta, ali ovaj iz Mosora po

Sl. 7. **Sridňa Poļica.** Uza stranu od Mosora (vrilo).

svojon čvrstoći i lipoti, da je zgodna puta, moga' bi kititi i graske gosposke dvore. Majstori od zanata puno ga begenaju: ne puca na suncu i slani, ne poskače na morskoj posolici, ne pije u se vlage. Izanatili se (naučili zanatu) niki Dočani, iskresalo se od tog kamena lipi' rađa: križa, kamenica, korniža, stupa, žlibova, grobnica, zvonika, pločni' natpisa i ļuski' glava, šta se meću u zid od kuća. Komu je Bog da' zlatne ruke, može se čim zlamenovat, kada se u'vati rađe ovog mosorskog bilog kamena. U Doňen Docu od Pezeļevi' do Roguļića kuća vadi se modri kamen, cipa se na tanke ploče i pokriju se s otin kuće. Ništa boļega za kuću, dobar i vikovit pokrov.

*

Digitized by Google

S ovu stranu Mosora k moru, a kraj sela Dubrave, nalazi se garbuna (kamenog ugļa) na mistu Mali brig, na dužinu od dvi miļe vidi se biligovine od ńega. Još na mistu Pod vučići, Dońi brig, Podań Bašić-briga sve sami garbun. Malo ga se je vadilo za provu (kušńu), da se vidi, kako gori, i nosilo se u Split na veratu (ferrata = żeļeznica) za makinu (stroj).

Klačina se pali od bile planinske stine za domaću potribu po svin selin, 'di se može naći paļevine za gorivo. U dolačkoj Ļuti kopa se paklina, prodavala se za vanka, ali sve malenkost. Nalazi se po koji trag i rudi od gožđa i cakla, ali niko nije višt tomu zanatu, pa niko ne ulaže ruke u taj posa'. U Dubravi na mistu Rudine pripovidaju da ima puno rude svakojake. U Sitnomu zove se jedno misto u Mosoru Zlataruša; kažu, da je car Dioklecijan tute kopa' zlato. I u mistu Plišivac na'odi se ruda[1].

Vode. Su dvi strane natapaju Poļica dvi rike: Žrnovica od zapada na podne, a Cetina od sivera na istok. Obe sliju se u more, Žrnovica kraj Sťobreča a Cetina pod Omišen. Na strmin obroncin obori se pusta voda, uvati mava (maha = sile), prodere poļe, otvori sebi put, pa ćeš, čoviče moj, malo 'di viditi potočina, rivotina, vododeraka i jametina ka' u Poļicin. Stra' boži, koju šćetu (štetu) na mista' učini voda! Kada su ono zimi veliki natopi, kiša pada ka' iz kabla, provriju vruļci, nabuju potočine, čuje se orļavina niza stranu ka' da kaluni (canoni = topovi) pucaju, niz brigove dere voda, otkida zemļu, skotrļa malo i veliko kameńe, zaspe piskom vinograde, sijanice, sori ograde, zamuti svu riku ili kraj od mora, 'di se slije ka' da si glib razmutija.

Ovi su poveći potoci u Poļicin: u Postrani: Muļski potok, Vrilo, Dragoševica, Bilaja, Grļevac, Cíla; u Jesenican: Mutogras, Pakline, Bajnice, Kosovac, Dubina, Gajine, Suhi potok, Supetar i Soline; u Dućan: Poļe, Lûka, Golubinka, sve utiču u more; u Zakušcu: Vurnaža, Perućica; u Gatin: Ilinac; u Zvečańu i Ostrvici: Potok; u Kostańu: Sedra potok, Vrioc, Širija, Vrutak, Studenci, koji se sliju u Cetinu; u Tugarin ovi potoci sliju se u Žrnovicu: Niz lûku, Rădave, Ispod 'umova, a ovi na istok u Cetinu: Niz Batin dolac, Niza sinokošac, Semļin, Ispod biļa, Gajine, Krábań, Brnistrovac, Vodice, Rasovo; u Dubravi: Smoovo, utiče pod Gradac u riku Cetinu; u Srińinu: Potok, Glamočine, Zadolac sliju

[1] Dolazili su u više navrataka niki vańani (ļudi izvanka) iz Grecije i niki žudiji iz Paleštrine, donašali starinske karte i mape, bilo š ńiman i naši' domaći' ļudi iz Splita i Omiša, pribirali i otkopavali, namišćali tri šibice da igraju i tražu zlato, — eto ti ga belaju, sve u tutań, proklet mrve da se našlo!

Digitized by Google

se u Veliki potok i u Žrnovicu; u Sitnomu: Novačine, Komornik, Zagrađe, sliju se Žrnovicu; u Srijanin: Mòča, Rivotine i Na rošćice, odgovaraju prama rici Cetini.

Niki od ovi' potoci, a mogu ti reći, mali broj je, da imadu priko sve godine vode. Tamo o križin (Spasov dan), kada završu zadńi pramalićni natopi, uzmaknu vruļci, obisi se voda po potocin, ocidi se u prikrajcin, jedva moreš živinče napojit; a čekaj ti, kada po Petrovu dođe Ilija s glavńon s neba, sve prisuši i okori ka' prga (suvo drivo), ritko ćeš u kojen naći gucaja vode. Niki se potoci suču od brda do mora ili rike sve jednodržice (jednin komadon), a drugi se slamaju i zaokreću, kako ji' drugi potoci ili rivotine prikidaju.

U Dońen Docu ne ima potočina, jer poļe na ravnu, ali ima lipe žive vode za piće.

Ovi su poglaviti bunari: Ubalac, Vrilo, Tribić. Srijani i Gorńi Dolac imaju ove vrilice vode: Avča, Vrana, Studenac, Minuv, Otivija, Kočina, Ogledalo, Buńa, Novak, Lubnica, Vrbica; Trnbusi: Sákova. U dońin i sridńin Poļicin, Bogu 'vala, koji je da', dosta i prikodosta ima izvori i bunari zdrave 'ladne vode i za natop poļu, vrtlin, voćkan, i za napoj blagu, uboštvu (životińan) i za zdravļe, raskošje tilu ļuskomu[1]. — U Postrani su ove vode: Mùra, Studenac, Krpotin, Popovica, Cîla, Síta, Polača, Zmińača, Grļevac, Samograd, Voćńak, Bečańka, Bîlaje, Dolac, Dragoševica, Studena voda, Krč, Gruž-dolac, Brdine, Kòtlaci, Vučipoļe, Čeline, Meje, Memenica, Brižine, Remetluša; u Jesenican: Zagradišće, Loznice, Kosòvac, Trstenik, Síta, Suvi potok, Supetar, Polačice, Brisnik, Vrbica, Soline; u Dućan: Dobrić, Vrilo, Rât, Kalašca; u Zakušcu: Sedra, Štrbiń i Vrilo; u Srińinu: Mlijak, Vela voda, Brisnik, Šušnik, Potok, Drača; u Sitnomu: Komornik, Brižina, Vrilo, Vilar, Kamenice, Močice, Stipańdolac, Novačine, Dašćice, Krmac, Slâp, Pavičić, Síta, Vršak, Vodice, Dobriļ, Sedrenik, Studinčina, Pàsika; u Dubravi: Nèmira, Vrilo, Mačja voda, Lokańak, Tusta stina, Bağina-Puleševa[2], Lùkaje, Dibić, Vališće; u Tugarin: Zvirińak, Kvasań, Pod Krastań-dolac, Vodica, Sridovica, Semeļin, Polača, Sinokoša, Majčin, Lučin, Lokvica, Vezika, Bûńe, Lokvańak, Račiska, Poduman, Duboka, Slavić, Bakin dolac, Kràbań[3]; u Ğatin: Pod Sv. Rokon, Otimļe, Na Brusu, Vodica, Vela studena, Mala studena, Mala Dûba; u Ostrvici i Čičlin: 'Umac, Kraļevac, Drіńak, Dražuļa, Ukrižic, Pokornik, Na bunaru; u Zvečańu: Cetina, Stanića vrilo, Nèpitve; u Kostańu: Šèldan-voda, Sèdra, Raspańik, Širija, Studenac, Skok, Vrùtak, Pribińa; kolovaje (oveći bunari): Vladanovića, Gojsalića,

[1] Prije nego se otrag dvaest godina dovela na gozdene civi voda sa Solina, u grad Split, dolazili otočani Bračani s brodovin pod poļiško primorje i ukrcavali liti vodu.

[2] U ovon bunaru usrid podneva ni kapi vode, malo poslin koliko 'oš; kažu da je vile popiju.

[3] Na starin mapan bilo je zabiliženo, pripovidaju stari ļudi, do 76 vrila vode u Tugarin.

Digitized by Google

Pupačića, Mindelevića, Široka kolovaja, Mramor, Dragoševića, Mala blaca, Oblačnik; u Podgrađu: Otočac, Komorčica, Virić, Studenac.

Jezera ne ima u Poļicin, ali s onu stranu Mosora ima, brate si ga moj, puno ponorî. Kažu, da ona golema voda, šta se obori s Mosora u jametine i ponore, prokukļa kroz zemļu, i nađe svoj otok i odušak u jednon i drugon rici: Cetini i Žrnovici, a još više u rici Jadru, koja izvire baš iz Mosora, a teče pokraj Solina. Na dva rukava od Cetine i Žrnovice, baš 'di se sliju u more prid Omišen i Stobrečon, ima ništo blatije, bara i močvara, ali nije stvari (mlogo). Kada se izvali veliko more, anda ne da oticaja vodi, razlije se rika i poplavi za koji dan livade.

Jame se po planinan, ispod stina i pećina posvuda rastvaraju.

U gorńin Poļicin u Mosoru i Ļuti zjaju cikavci (jame brez dna): Mladoševica, Bilovina, Macina, Pasja, Vlaška jama, Zjatva, Arlovača, Desiniga, Zlataruša, Dragača, Vagańa, Svinigodišće, Milošavnica, Bùmbrad i na više mista Golubinka (u ńiman se legu divļi golubovi). Po vrvu Mosora i s ovu stranu od Sitnoga na'odu se ove jametine: Crnica, Mukvéna, Snižnica, Mala Crnica, Ledenica, Plišivac, Zlataruša, Gâļa, (nepristupna), Kozomor (neulazna), Za pišćetin, Vìtrina (brez dna), Jamodolina, Medovina (u ńon voda). Još su i ove jame u Poļicin: Kovačica i Màrina jama u Podgrađu; Vitoraj, Mačkova, Pasja jama, Bàrzinova, Novakuļa i Golubinka u Kostańu; Duboka i Pasja jama u Ostrvici; Biskupova skrińa, Lošića, Pasja jama, Jezera u Kuti i Za jasenkon (ne vidi in se dna) u Dubravi; Zemļuša i Grgatuša u Srińinu; Jamina u Mošćici u Tugarin; Golubinka i Nesrićnica u Jesenican.

U ove jametine bacaju krepaline, kada komu crkne živče, bravče, goveče, mazga ili koń. Malo ko u ńe salazi. Ko će, po Bogu brate, svoju glavu na rizik (pogibeļ) staviti, kada te ježuri u'vate samo nazirit se na ńi'ovo zjalo. Nađe se po koji lovac od srca, zagazi u pòle, da ispali 'itac na golubove, ali nije ga majka rodila, koji će lovinu iznit iz podanka. Jesu nike jame po vrvu Mosora (Crnica i Mukvena), 'di noga ļuska more pristupit, usiklo se u kamenu, a 'di se ļudi spušćaju i na konope, po punu vrića mraza iznašaju liti na ramenin, kada je prodaja od leda, ali, sačuva' Bog i Divica Marija, da samo šćugne nogon, nikad ga više ne bi kuća vidila. Ulazi se velikon pomļon i to ne svak.

Pećine su od mańeg otvora, a spile većeg. U ńiman se najde, 'di voda protiče, volti (ćemeri) učińeni ka' da i' je gradila ļuska ruka, kroza ńe curi voda ka' suza za suzon i obisu se mosuri, sve na grane, rése, kandilire i prutove, lipota 'e viditi.

U gorńin Poļicin ove su pećine i spile: Spila, Modrena spila, Trojama, Procip, Kosovac, Dăna; u Sitnomu: Na Poļičinan, Podļuvać, Drić, Šupļa

Digitized by Google

pećina, Jazbova buńa, Krmac, Poluguša, Podspile; u Srińinu: Rùtine; u Dubravi: Svetińa Juńčićeva[1]; u Tugarin: Pećina više Sv. Kate; u Dućan: Stomorica, Vrńina spilà; u Gatin: Štrbina, Kotórac, Zakatincę, Ploče, Prósik, Čàčinac; u Zakušcu: Golubinac, Nad Lisičinon; u Ostrvici: Pazijatva; u Zvečańu: U stazi, Ormańa; u Kostańu: U Tržinan, Na Mustapinu docu; u Podgrađu: Tavnice-spiline; u Jesenican: Ponistrice, Pòle, Stubica, Crļene stine, Velika peć, Ajduška staja i Omiška pećina.

Kuda rika ide, zove se *korito* ili *posteļa* od rike, tako i od potoka. Jedan i drugi kraj zove se *strana;* ako uzbrdito, anda je *brig,* ako okomito i kamenito, *dràga.* Kaže se: puno je vode palo iz neba, poskočila je rika, izać će iz korita; navratili riku, učinili dva rukava, makli je iz ńezine posteļe. Šta rika donese travurine, drvļa i druge plavuti, zove se *plavutina* ili *trìne,* a šta navaļa, naplije gliba, zemļurine, zove se *nasip, nasutak, naplov, splovak,* a mista *naplovine.* Kud se blago vodi na riku, to je *pojilišće;* 'di ženske peru robu, *prališće;* ako li je put malo pod nogu, anda je *slaz, slazišće.* 'Di se voda odbije i rika zavije, tu je *zaokret,* a tu je i jezivo lađan, jer velika *brzica, kurenat* od vode (struja = corente), sačuvaj Bože, nanese li te na *vir, ponor, jezera,* šta se na'odi na nikin mistin, šmrkne te u tren od oka. 'Di no se voda obara niz litice, to je *slâp, skôk* ili *bûk,* a kada liti uzmakne voda, 'di se more prigazit, zove se *gâz.* Kada posrid rike ili na ušću ńezinu naplije puno piska, zemļe, da se more na tomu stati, to se zove *škań* (stajalište = scagno).

Ona strana, kuda se more razlije, kaže se *žalo, obala, morski kraj,* ako su stine, *sedra, stinica.* Velika dubina zove se *kanal;* 'di je plitko uz kraj, *plićavina, mîlo, bâd, miladura;* 'di je kosa od stina po dnu mora, *sedre* ili *prazi;* kuda trava poresla, *purić,* a ona trava, šta more izbaci na kraj, zove se *lamina* ili *lažina.* 'Di brod može stati uz kraj, to je *pristanišće,* a *porat* (porto) ili *lúka,* 'di je sagrađen *mul* (molo = lukobran = gât) i *riva* (uzidana obala) sa *kolonin* (colonna = stupovi) za sigurnost od velika vitra i mora.

U Poļicin ne zna se za nijedno likovito vrilo, ni toplo, ni slano, ni kiselo. Spomińu se nike vode u sebi žestoke, baci štogod u ńe, brzo se raspane i izgrize; a nike su dobre za zdravļe, ka' ona na Mosoru pod Ļùvać: napij se jutron rano dva tri puta, izist ćeš za tri čovika, strašno otvori čoviku apetit. Nike su vode teške ka' olovo, ubit će, u čas se sparu; a nike opet lagane i ledene ka' studeni mramor.

[1] Privelika pećina. Juginović Jakov i Vrane pripovidaju, da su cili u Boga dan po ńon išli i ne došli na kraj.

Digitized by Google

Zemļe.

Veliki' šuma nije viditi u Poļicin, sasiklo se za drva, za ogań, potrlo blago na paši. Do kojeg zemana bit će ništo i toga, sada se čuva, lugari su namišćeni, uzmakle koze, zagajilo se puno šume, gora se malo po malo diže.

Sve glavice, šta su popisane u kraju gorńi' Poļica, većin dilon okićene su šumon, zato i' više ne nabrajamo. U drugon kraju Poļica na ovin su mistin šume: u Postrani: Rastovac, Grļevac, Andrijić glavica, Kaline, Gajine, Golubinka; u Jesenican: Mutogras, Duboka, Bok Karamanov, Stinica povr' Krila, Loznice; u Dućan: Borije; u Tugarin: Gaj Jurišića, Ograda Novakovića, Mošńice; u Srińinu: Kravar, Krčmišće; u Sitnomu: Prisika, Babina pasika, Pod korito, Kalina ili Za'um, Uzinska kosa, Gaļska i Podarlice; u Dubravi: Boca doca, Opuće, Koļevrati (vuk zakla' ovce, koļe vrat), Vr' Ostrog, Ćućala (ravna ploča, vaļa ćućnuti za proći), Ovčija staza, Veliki Poratak, Crļeni klanac, Kumovo kolince (kum kumu pribija kolina i zakopa' ga, vidu se i danas obzide greba), Vr' Lokańka, Purtuša, Mačja voda, Duboki dolac, Jakova doci, Smoovo; u Gatin: Biliševo, Krûzi, Komorika, Gaj, Kobiļaca; u Ostrvici: Pazijatva, Veliki zavod, Kremeno, Ļut, Gaj, Križić, Brigovi, Rádet, Kuci, Rât, Biovo, Ivankovica; u Zvečańu: Visoka, Lišnica; u Kostańu: Ļut, Ràputina (raput trava), Osoļe (u osinu), Stinice, Podbaba, Jeluša (od jelovine), Stranice, Paļena glavica, Knez-brig (ǵeneral Marmont god. 1814 pasa' na ńemu svoga końa, darova' tu šumicu knezu poļiškon za pašu), Pokańe blato, Marasovića brig; u Podgrađu: Ļut i Šćadin.

To su múše, pašńaci, ždribovi, ograde, paškule, pàsike, tegovi, na koje se izgoni blago na pašu. Jedan dija je komunsko (općinsko), svega sela, a drugi dija kako koga, kako osicaju kuće i plemena, tako u ona doba privatija svak za se. Napose su kraļevi gaji, 'di nije srbezno (slobodno) utiravati životińu.

Vadeć strane, planine, ono malo šuma i pašńaka, šta je u Poļicin, sve se dotiče poļa, koje služi za *ńive, livade, oranice, sijanice, ledine, podvornice, vinograde.* Svako misto ima svoj nazivak.

Ovo su poglavitije zemļe: u Postrani: Mutogras, Kotlace, Brdine, Brdo, Stupa, Šćadin, Bílaje, Križine, Grļevac, Staro selo, Síta, Budeševo, Perun, Stražnice, Ràpu', Vučebrdo, Gajine, Sedra, Mirča, Planica, Kapļuč, Dračevac, Möče, Blato, Trtla, Meje, Vása, Dupčine, Mùra, Kuci, Kopile; u Jesenican: Blaca, Golobrdo, Bôk, Bajnice, Końevac, Krilo, Dubrava, Pelegripe, Loznice, Lokva, Brdine, Gračina, Pasičine, Podcaje, Carine, Gajine, Kozarja, Sikirica, Trstenik, Kolovrat, Močila, Sustipan, Soline, Mali i Veliki rat, Nedes, Zagrad, Naplovine, Dunaj, Podlokvine, Dubina, Ravna meja, Loznice, Gradišće, Gruč, Batoviće, 'Rastovac, Pripal, Gola brda, Pakline, Vrbica, Prkovača, Greben, Soline, Orij, Vranine, Brig, Radinac; u Dućan: Poļe, Luka, Rogač, Kalašca, Čalopek, Dočine, Blato, Mrta, Rât, Balota, Vabļe; u Zakušcu: Biovo, Čalopek, Dolac, Brnistra,

Bila ńiva, Vèło, Zgȍn, Stinica, Križ, Podvornice, Strana, Poļe, Verìno, Fošali, Vurnaža, Bȁrina, Strane, Rátac; u Sitnomu: Vilar, Ńivetina, Obala, Višak, Jasenovo, Sridivica, Pod vidro, Gabrovac, Duplina, Rudine, Dubanice, Gajine, Zagrađe, Poličine, Kalina, Smoļane, Mokrice, Sirotković, Dračevica; u Srińinu: Blatine, Koludrice, Starine, Moča, Podobličje, Brisnik, Ispod vele vode, Bȉlaje, Glamočine, Zgon, Vraničeve kuće, Krč, Privor, Kravar, Marasova ledina, Vele ńive, Obale, Strane, Pronda, Meštrova, Drača; u Dubravi: Kozjik, Buńe, Križic, Sinokoše, Koćuš, Starine, Lužnik, Oko Vališća, Vinište, Goričica, Blata; u Tugarin: Stojska, Kod Sv. Nikole, Račiško poļe, Krabań, Veliki 'umac, Ràdave, Semeļin, Dobrļača, Prodole, Pišćevača, Težine, Pročelak, Podbiļe, Ļušine, Kruglica, Otošca; u Gatin: Rašeļka (gora rašeļka), Mrcińak, Orijovica, Plâsa, Zarašće, Zaograda, Podvornica, Čêvo, Potkraļe, Vodica, Smoovo, Mòče, Kozjik; u Ostrvici: Dočina (dolac), Naplov (nasutak), Brnistrovac (od brnistre), Glavica, Doca, Ograda, Podvornice, Glavičine, Ulišćina, Pod kulina, Križic, Strana, Dȕže; u Zvečańu: Strana, Uz doca, Bobovac, Oklaj, Brdine, Podvornice, Ponori, Veliki dôl; u Kostańu: Marasovići, Krupnica, Pošńa doca, Vruci (vrutak vode), Rusovac, Podvornice, Dôca, Poļine, Sladovića podvornica, Valentinova podvornica, Mòča (močvarno), Laptić, Studenci, Selašca; u Podgrađu: Lûka, Mȕrava, Komorčica, Podvornice, Glavičine, Doci i Kilovica. — Popnimo se sada povr' Mosora, da vidimo zemļe u gorńin Poļicin. Ńive i oranice u Docu dońen: Milošići, Gorica, Široka, Rasovača, Grgače, Gošćica, Livada, Lišac, Starine, Višćice, Nòžna (naliči nožu), Vinogradina, Pod glavicon, Ograda, Gladoševice (od trave gladišike), Lončaruša, Grudina (ka' gruda sniga), Goričina, Okļuč (uga' od četverokuta), Podvornice, Podgore, Trstenike (reste trstenika), Zamejine, Žutice, Postagańe, Lučišća, Busi, Vučija jama (vuk se sakriva'), Plòca, Titin, Makar, Lukavice, Lija, Kod ponora, Žuļače, Duž (povuz u dužinu), Pridužje (prid Dužom), Za Ubacen, Podstińak, Bilušina, Orišije, Pod Mravince, Kračnice, Meje, Milaško poļe, Zgoni, Pišćarice, Debelice, Bilaja (bila zemļa), Lučica, Ivašnaci; u Srijanin: Putiška duž, Prediviśće (sijalo se predivo), Podmoļavļe (pod gredon Moļva); u Gorńen Docu: Bili lûg, Šinkovac, Dračevac, Klupac, Mravinac, Lijatak, Mladošńica, Krči, Laćevac, Paćonica, Podorišnica, Nigoševice, Parnica (u parnici), Kļenice, Mičeni doci, Biòna, Šupļa stina, Kâca, Prvidovac, Doci, Čiste kamenice, Stańevac (stani), Biočići, Trnova; u Trnbusin: Meje, Ispod grede, Kobiļaci, Ispod Dujminovića kuća, Dô, Dubice, Vrtlac, Lučice, Čalopek, Pogrebnica, Usputnica i Letovača.

Uzduh i vrijeme.

Godina. Godina se dili na četiri štajuna (tal. stagione): proliće ili pramaliće, lito, jesen i zima. Kažu ļudi, kada se u'vate gatati u vrime i rađe u poļu: na proliće, kada udaru kiše, u pučini lita, kada zapeče sunce; tamo pod jesen, kada počmu veliki natopi; zimi, kada vrime okrene u led. Puk se vlada ponajviše po sjaju miseca. Pogledaj na nebo na misec, kada je ušćap, kada se minilo, kada

prvi kvarat, kada trećak, rasporedi odma' dobu od misec dana, i malo će, viruj mi, valit (falit, pogrišit), kako godina ide. Kaže se: Veliki Petak vaļa da je uvik u napunu Marčane sviće. Kakav ti je misec na Miļovila obnoć, onaki će ti, brate, bit i na Božić. Mlađi, šta su u skuli bili i znaju štiti, oni iz libra (kńige) gledaju na vrime, iz kalendara „Kažamije", a sada zanajviše iz „Danice". Od Božića do Božića broji se puna godina.

Sičań (đenar) prvi misec počan od mladoga lita. Zove se misec sičań, jer se u ńemu siče gora. U sičńu se more svaki dan sići gora, svaka japija dobra, ne izgrize je šaptica (biša), t. j. ne iscrvotoči se. U drugin misecin, učitaju, samo je u petak dobro sići.[1] To je najjogunastiji misec u zimi. Stane 'uka bure u moru, dižu se barjaci dima do neba, uzavre pusto more ka' voda u lopiži, za koji dan nije vidit jidra jidriti, a i pomańi vapori ne dimu na svaku uru kanalon. A što je na suvu? Orļavina i sàbis od vitra čuje se u prodolin i stranan, mota i krļa grane od maslinovine, dubovine, zasipļe težaku oči zemļon, teško raditi u poļu, teško 'odati po putu. Na jedan ma' skrši sa ta sila, vrime ubatisa (umiri se) ili zapeče sunce ili porosi, a to stopańica i želi, da jon kiša osladi i natopi zelen po vrtlu, šta je bura izmlatila i izļutala. U niku počelo se vrime opet mudriti, tamo u zapad sunca diže se na večer velika kalada (naslaga oblaka), zasikla se greda s mora, zakukuļala pulenta (ponente = zapad), a u zoru nije ti prsta neba vedra, otegli se veliki biči oblaka i protegli do mora, počeja led ogrizati vrje od prsti; sinoć pivac na jednon nozi spava, a iz pańa na kominu pivalo na vatri, svi su sińali (znakovi), da do sniga nije daleko. Nebo se sve to više nagolubilo (nabilo gusti' oblačina), počeja propadat, eto ti ga nä ka' iz rukava. 'Digod pada *krupńak,* ka' krupica ili zrno od baline (sačme), a 'digod onaj sitni snig, šta ga zovu *švicer, sitńur* ili *zavirlija,* jer se zavre pod ploče i kupe (cigle) u najsitniju bužu (buco = otvor). Kažu, da more pasati (passare = proći) i kroz jaglene uši. Najboļe namete *plastaš* ili *lopatar;* svaka mu pavuļica ka' list od grma. Je pusto lipo viditi, kada on zagrne! Sve se snoćalo, zadušilo na sve strane, a po ariji (zraku) sjatija se i zaleprša' plastaš ka' jato pribili' golubova, zaokreće sad amo sad tamo, kako ga vitar zanaša, sipļe zrno za zrnon, ka' iz torbe. Eto jur je dobro popršija', na mista za našivač (koliko noga debela). Malo priduši, razgali se zeru nebo, ali

[1] Jablan (populus pyramidalis) najboļe sići u bobovu ļusku, kada bob počme crnoglaviti ili lastavica gńizda savijati, to će reći u soku. Dobro ga je i saditi u soku, kada napupi.

Digitized by Google

ona kalada od sunca zapada ne miče se, opet se sastavu oblaci, i po dva i po tri puta zna se zavratiti snig. Krene li u noć, najskoli kada dođe s mora, po cilu uboga noć kije ka' lopaton, zaspe vrata i dvore, je ga! je ga! ne ima ti prolaska vanka u jutro, zasuja povr' promaja (povr' nogu). Ako 'š na vodu ili na dvor, daj lopatu, motike, razgrći, glavar sela odma' naređuje, neka se učini *prt* (mali put), da se putnik ne izgubi, da može doći do crikve. bunara, na glavne seoske pute. Kada mećava tako nagrne, stoji sve prikriveno pod snigon, po cablin obisu se mosuri ka' kandaliri. Dok snig pada, nije vele zime, ali, ako nebo provedri za snigon, noć se smrzne, eto ti puste *ǒcapice,* riže uši ka' nožen, cokoćaju zubi ka' nožići, tada se uža reći: „Noćas će tražiti zeko majku“. Jezivo čoviku i putovati na ton mrazu, snig okori, pane slána, poloji se, puze noga, moreš lako bubnuti o tlev. Mlađarija umisi balote od sniga i gruda se. Pu'ne li jugo, snig se počme krabit, vrime je, reče se, objužilo, eto ti puste *glibavice* i *pļuskavice* po putin. — U stara doba bilo puno više sniga nego danas. U Docu po tri misica zimska leža' kolac priko pȑti, ispod kojegȁ vô prolazija. U dońin Poļicin pri moru ritko je viditi debela sniga, poskorupi malo, zbije se u smetove, pu'ne jugo i za dva tri dneva ni ga vidit. Težak se puno veseli ledu i snigu. Čuje se: „Otkad nije sniga ni leda, ne ima ni dobre litine“. Kad se led iskiti na svoj zeman od zime, dobro je; a jao ti ga težaku, kada vrime dođe u nevrime. Na veliku ledu pocrkne na cablin svaka gamad, nije šćete poslin u poļu. Iskiti li se veliki led zimi, misli težak, da ne će biti krupe (tuče) na lito. — Veliki su ledovi o Vodokršću ili Triju kraļin (6. sićńa). Popu je blagosivati vodu, kuće, zato se govori: „Vodokršće i pop dr'će“.

Veļača (vrļača, vebrar) je tamašan (čudnovat) misec, privrće sad lipo sad ružno, sad meko a sad oštro. Nezgodan misec i za blago, jer bije ledon, zato čobani prišiju i ovo ime: „Veļača kozja derača“. Nije zgorega, da se led iskiti u ton misecu, jer „šta veļača ne izveļuje, to marač izopakuje“. Veli se još: „Kada veļa ne veļuje, marač ne miruje“, ili: „Šta veļa ne izveļuje, to mare izmaruje“. U veļači dođe običajni trgovac po snig, da ga pokupi. To je jugo — siromaška majka. Vrime na jugu omrtvari, dan se spari, 'di je sniga obilato palo, ka' šta uža u gorńin Poļicin poza Mosoron, počme se krabit, eto nan tada *modrice,* koja se zalije u navrazače (gorńi dio opanaka) i kožu svraška. Veli se: „Od prvi veļe krene zeļe“, ili: „Zeļe u prdeļe“. Oburi li, smrzne se modrica, ostane kalup na mrazu od svake stope ļuske. To ti je gotova *poledica* ili *kostomrazica;* nisi

Digitized by Google

li pomļiv za svakon stopon, lako se omaknut i razletit. O veļači i ožujku kaže svit, da su zajmenici. Spomińu se babini zajmenici[1].

Ožujak (marač) misec, privrtļiv i on po vrime, puše najviše bura *gra'orkińa* (tramuntana, sa sivero zapada). Bude i u ožujku sniga, ali se brzo raskrabi i vitar ga protira. — O Gospi Blagovisti (25. marča) vrime omekšalo, oblagodarilo. „Od pô veļače loza plače, a od pô marča pup vanka“.

Travań (april) nosi novu travu, na kojon mladi jańci poskakuju. Omindula (bajama) dobro se otribila, nosi svoj plod[2]. Gora počela skupļati pup; višńa, trišńa nabrekla od velika gropa (pupa), jedna dobra kišica, a za ńon neka ugrije sunce, eto ti vanka cvita u poļu, eto zelenila u gori, eto trave na livadan i ledinan. I po vrtlin zeļe poskače, stopańica ne misli se za večeru ka' usrid crne zime, kada ne mo'š struka kupusa naći za likariju. Novin teplin danon sve se opomene i ukaže u poļu. U misecu travńu zna poviše dana duvati južina, vitar krivčina. Ne mańka ti, brate, ni kiše pozatin, ulije ka' iz nožice, a dođe li zdrava, viruj mi, nije zgorega, da u ovon zemanu dobro natopi. Tri su kiše u godini berićetne: jurjevska, križevska i du'ovska[3].

Svibań (maj) jest veseli misec, propivale tice u šumi, zamirisalo cviće u poļu, probilo svako voće na svitlost, dani su omekšali, sunce oteplilo, veseli se lazuće i plazuće, da je izaša' pupak od zime. U

---

[1] Evo š čega: Okrenulo lipo vrime u veļači, iskotili se jańci, a baba uz mlade jańčiće stala popivati:

Moji jańčići, potrkočići (počeli poskakivati),
Od pedļa van rošćići,
A od roguše bičići.
Na svrju veļače
Sita baka konastre (t. j. grušaline od mlika).

Tako se baba 'valila, ali evo nesriće, zajme veļača u marča 15 dana, okrenu strašan led, pokrepaše jańčići. Kada se čobani 'vale u ovon zemanu: „Ala, u mene lipi' jańaca!“ — odgovara in se: „Čekaj babine zajmenike, nemoj da ti i' pomeļa“. Veli se anda: „Šta veļača ne izveļa, to marač pomeļa“. *(Matko.)*

[2] To je prvi plod u poļu. Ako bajama dobro u'vati, bit će dobra godina u svemu.

[3] Iša' knez Marko Sinovčić u Mletke duždu na poklon. Dužda ga proveja priko grada, kaza' mu pusto blago po crikvan i palacin, podiči se i reče mu: „Kaži ti meni sada, kad si se nagleda', ko more sve ovo prociniti? je li Bog ikomu da' ovoliko blaga ka' Mlecin?“ Nato će mu knez: „Lakše prociniti bogate Mletke, nego tri kiše u godini“. — „Koje?“ — „Jurjevsku, križevsku i du'ovsku: one više blaga nose, nego ga je u Mlecin“.

Digitized by Google

maju često kiše natapaju, a težaku to nije mrsko, dobar natop, dobra godina, sve lipo reste i savije se.

Daždi maj, blago nan!
Su' maj, teško nan!

Lipań (zuń = jun) ugodni je misec, lîpi se svaki sok i jezgra u simenu i voćki, nosi nove 'rane i pokripe iz pola, dobitka u blagu. U lipńu sastaju se u polu tri najlišpa i poglavita cvita: žita, loze i masline (kruva, vina i ula). Veliko zdravle od onog mirisa. Pogibelan je ovi misec za drugi razlog, šta maglušine i otrovne rose donašaju bolest u pole: *medič* na kapulu, bob, *gubu* na vrtle, *pâlac* (peronospera) i *lûg* (oidium) na loze. Najviše se moli Boga, da do Vidovske nedile ne pane pòrosica, iza koje past će *kńä* (bolest) i odnit će žito; na'odi ga u najlišpen cvitu.

Srpań (jul) misec zove se, jer srp ulazi u pole. Dadne Bog 'dikađ da o Petrovskoj (ili Miračkoj) Gospi (2. srpńa) pane kiša, nosi veliko blago za pole, ali se bojati zla, krupe (tuče). Na Ilindan (20. srpńa) najveća žega, nije nego da ti oči izvrcaju iz glave. Upali se zemla, vidu se po ariji (zraku) ka' niki tanki plameni, 'di se tresu i blištu prid očima, ne ima ću'a vitra, izgori drivo i kameńe, ne bi reka' sve će planuti. Teško ti ga kukuruzu i svakon intradi na tančican zemlan, sve sprži. Svit moli Boga, Sv. Jakova i Sv. Anu, koji su običajni doniti sritnu kišu. U primorju za lozu ne vapu toliko za kišon, najviše da dođe između Gospojin, da malo opere grožđe, a drugo i ne triba[1]. Besida je: „Sušno lito — pune bačve, a mokro lito — prazne bačve“.

Kolovoz (agust) misec zove se, jer kola vozu snope žita na guvna za vrći, ali toga u Policin malo, nosu ponajviše na ramenin muškići, a ženske na glavi. Na 10. agusta Sv. Lovrinac najveća vrućina, ka' što Sv. Vinćenco (21. đenara) najveća zima. Reče se: „Odgovara Lovrinac Vinćencu“. O Velikon Gospi (15. agusta) rosne li i malo kišice, uzmiče vrućina. U ovon misecu boji se svit strašni' nevera. Od pô marča do pô lipńa užaju mali neverini (oluje) doći s oblakon s planina, ali se brzo rastrgnu; tresne 'dikad iz oblaka, kuda ona pašajica prođe, i koje zrno krupe, ali nije zla ka' poslin, kada na veliku vrućinu odgovori veliki led te, učuva' Bog, padaju zrna ka' mali orasi, sve smlati i u zemlu ugne. Kad se velika nevera (ili kako u Docu kažu *večerin)* spravla, dižu se mal a malo poza planinan ili

[1] Za tri miseca ne palo kapi kiše. Ja naredija u crikvi za mison javne molitve po naredbi biskupovoj, da se Bog smiluje za kišu. Poza mison stari Stipe Ercegović prigovori mi: „Šta ste, pope, išli naređivati one molitve? Za kišu i smrt ne triba molit, doć će i same“.

Digitized by Google

u *kulvu* (golfo = daleko more) velike kule od oblaka. Običaj je tada reći: „Dižu se kule, bit će pure“. Kadikad sivne kroz te oblačine, a na pare zatutńi grom podmuklo, da je stra' čuti. Mrki oblak sve to više prikrilija, nebo se nakotumračilo, sivatańe sve to češće a orlavina groma sve to jača, obisili se veliki biči sivoga oblaka, čuje se 'uka u ariji, eno sad će nevera. Ženske stopańice unašaju robu sa sinica, sa sušila, po guvnu slićaju konšije, da ne stopi žito u navršaju, stara čeļad, nejaka dica bižu u kuću, zvona zazvonila po svin crikvan, puškari okupļaju se, meću u pušku balotu i trojice (voska blagosovļena na kandaloru), prikrste se i pucaju na oblake. Zdušilo se nebo ka' da je crna noć, ka' lunbarde pucaju gromovi u oblacin; muńa zasivne i zablišći oči, očepila pusta kiša ka' iz kabla, cokne po 'dikoje zrno krupe, bunbara po pločan od krova ka' da se piskon sipļe. — U ime Isusa i Marije! Od muńe, groma, gräda — oslobodi nas, Gospodine! Svit pokleka' po kućan, gori blagosovļenu palmu, škrobi krštenon vodon i moli se Bogu, da čuva ńegove trude od zla vrimena. — Ubrzo se razleti oblak, nevera priđe na drugi kraj, nebo se rašćaralo (razvedrilo), svit izlazi iz kuće, pogleda na vrtle, vinograde, potoke, je li šta zla viditi. — Najgrđe u ovon misecu, a i u onon isprid ńega, kada krupa bära grožđe, najde ga u kvasu, uzļuta se, očami, opane.

Rujan (šetenbar) nosi rujno vino. O rujnu se piva:

Rujan misec rujno vino daje,
Novo turńa, a staro prodaje.

I on zna prižgati velikon vrućinon, ali obnoć ćuti se za'ladica. Natopi li o Malon Gospi (8. šetenbra), nestaje lita. — Pod konac lita sve dozori, grožđe na lozi, kukuruz na klipu, svaka voćka još na vrimije, eto ti bogate jeseni: anbari puni žita, konobe pune vina, po težaka najlišpi zeman. Zato se i reče onomu, ko dođe s kakva dobitka: „Lako ti je za ń, doša' ka' bogata jesen“, ili ko je na dobron nadnici: „Ovi je u'vatija jesen“. Vuče se i starinska pismica u ženskadije:

Udat ću se na jesen,
Taman da bi za jasen.

Listopad (otonbar) misec spada u jesen. Lišće po cablin počimļe žutit, prva bura — eto šušńa ka' plive. Čuje se jutron svršac (vitar svr'ja od planina), kako ćurlika po moru, javļa se zima. U ovon misecu puše najviše jugovina, otoči kiša za više dana, dobar natop kupusu, lip vakat duvanu za pačeńe.

Studeni (novenbar) nosi studen, led, kišu. O Sv. Martinu (11. studenoga) ogrije kadikad lipo sunce, dani vedri i mirni ka' usrid lita.

Digitized by Google

I zove se stoga *Mratińsko lito.* Za malo to veseļe, eto Sv. Klimenta (na 23.), brije s Mosora ka' brijaćon britvon, eto Sv. Kate (na 25.) „pripec k ogńu gńate“, eto Sv. Jadre (na 30.) „bile brade“ — ušli smo u zimu.

Prosinac (decenbar), zadńi misec, prosipļe susnižicon. Vedre noći probadaju, debel mraz 'vata se zemļe. Navukli se oblaci s juga, tutńi tamo daleko u dubini, ili će škropac kiše ili snig. Kada malo i podmuklo grmi, nije daleko do sniga. Anda se govori:

> Poručuje Majela Mosoru,
> Da će skrojit bilu mu košuļu;

ili kako u Dućan:

> Poručila Dinara Mosoru,
> Da će skrojit tananu košuļu.

Vrijeme. (Vjetrovi.) Redovito pušu ovi vitri: *Bura*, zimi, a najviše u misecu marču. Tri velike marčene bure, ako se ne ispušu u tomu misecu, ispuvat će se usred lita, a to ovako: jedna dura (traje) 8 dana, jedna 3, a jedna 24 ure. Puše s planine na more, od sivera na podne. Ona je najjači vitar. Kada je najveći ponos od ńe, uzavre more, podignu se veliki barjaci od posolice, da ne smi nijedan brod na jidra ni na makinu poviriti na more, a na suvu raskrije kuće, skrļa cabla, grane, sruši dimńake i vrje od zvonika crikava, zna vijar u'vatit čovika, ako je slab na nogu, pa š ńin o tlev ili oba zid ka' vrićon. Obično je bura na vedru nebu, ali dođe kadikad i s oblakon. Tada je strašna. Kaže se: „Bože te učuvaj oblačne bure a vedra juga“. Pogledaj na nebo, kada oblak goni s planine k moru, eto ti bure; siva li obnoć brez grmļavine priko otoka Brača, nadaj jon se u zoru. I kada je ograda oko miseca, ili slipo sunce se pokaže, bit će siguro *vortuna* (vijar) vitra; ako se ograda rastrgne od sivera, bura je; ako od istoka, jugo. Gledaj i na pań, kada gori na kominu: ako puše kroz onu malu rupicu i baca modri plamen, ne triba ti misliti, sutra je bura. I ako osekne more na kraju, nije daleko do bure. Bura je korisna u pramaliću, kada su veliki natopi, ona pročisti ariju, diže veliku vlagu s loze i ne da pristupa bolesti. Mnogo šćete učini, kad nađe mlade loze, izmota, izlomi, pocrni vinograde ka' da si ji' vrilon vodon oparija; to zovu i *suvi gràd.* O buri se kaže da *duva, puše, zavije.*

Jugo ili *južina* dolazi s drugog kraja, od istoka prama zapadu. Najveći vakat tomu vitru u korizmi, pa po Uskrsu do svršetka miseca maja. U aprilu i maju puše najviše. On nosi kišu i po tomu je koristan. Ali je puno šćetan, kada se raspuše u maju, opali lozu,

Digitized by Google

šumu, svaki majski cvit. To je ono jugo, šta zavije, i zove se *krivčina.* Čuje se od ńega velika 'uka, i zato ga niki zovu *'ùkavac.* Dođe li bez kiše, zove se *bilojug* (pobili od ńega more, kada se razliju veliki valovi), *palčina* (opali mlade voćke, loze, zelen) ili *oprļaš.* *Pašijunska juga* pušu prid Uskrs, velike nediļe, kada se štije u crikvi muka Gospodinova (passio). Ograda oko sunca provali li se s istočne strane, brzo je jugo; digne li se more uz kraj, dođe li velika plima, jugo ti je ka' u ruci. Kada pivac piva potla sunca, vrime će prominit, 'dikad u buru, a obično u jugo.

Meštral puše na protivni kraj od juga, to će reć od zapada prama istoku. Puše od lipńa do listopada. On nosi 'lâd. Pu'ne li u zimi, učitaju, da će bit velika leda. Nije za šćetu, nosi zdravļe i raz'ladicu. Kada provedri u za'od sunca, eto meštrala, a liti redovito puše odma' po podnevu. Kada pomalo puše, tek da poskorupi po vrju mora, kaže se, da *ćurlika.*

To su redoviti vitri, a izvanredni jesu ovi:

Pijavica ili *šijun,* spusti se veliki rukav oblaka s neba do u dno mora, vrti i primeće more, stra' božji gledati. Nađe li i zavije li brod, kažu, da ga u čas smrkne i izvrne. S mora odleti na kraj, na suvo, izlomi grane cabala, zajiti čeļade nasrid puta ka' torbu. Iz toga rukava otoči se velika kiša, cipa i dere potočine ka' rika. Nikad nije morska pijavica došla, da se nije čulo za koje zlo il na moru il na su'u. Zove se i *vijar*, jer zavije.

Tramuntana puše od zapada sunca. Žestoka je ka' i bura; zato je i rič: „Tramuntana bura parićana (gotova)". Ona goni oblake i čisti nebo. Kada na pramaliće zavije, učini puno šćete na mladin vinogradin, izlomi mlade loze. — *Garbin, oštar* ili *lebić* pu'ne kadikad zimi od podneva, uzvaļa puno more, ali malo dura. Učitaju, da je dobra godina, kada se garbin ispuše. — *Pulenta* (ponente) vitar od zapada između meštrala i garbina, zavaļa puno more. — *Levanat* vitar od istoka između juga i bure, malo puše, ali *levantara* uža zimi puno duvati ka' i bura, dođe s kišon, skropcen i ledon. — *Svršac,* mali vitar s vr'va planine ka' burin (mala bura), puše liti samo jutron. — U gorńin Poļicin zovu vitar *posunčar,* koji prati sunce od istoka do zapada. Puše na vedru, kada sunce sjaje, suv je vitar, ne nosi kišu, slaba godina na ńemu.[1]

[1] Pošla nika baba od nevoļe u Tursku, tamo ostarila i oslipila. Jednog jutra čuje, da puše vitar, pa upita dicu: „A koji 'vo, dico, vitar puše?" — „Posunčar, bako!" — „Zlo i naopako, dico moja, ta' me je vitar i potira' od kuće amo".

Digitized by Google

Magle padaju obično na pramaliće, a 'dikod i zimi. Kada se digne iz mora i prikrili poļe, nesritna je, svak se na ńu zlosrdi, popije cvit od voća, zlo i naopako po trišńe, višńe i masline. Suva je magla otrovna; nije toliko ona, kroz koju sipi kišica. *Molajčina* je, kada se mraz rastopi, oglibavi put, 'di su vruļci, nezgodno proláziti. *Sukrupica* sitna je krupa, a *susnižica* sitna kiša sa snigon. Kada je nebo sasvin vedro, kaže se: „Vedro ka' ribje oko“, a kada nije vedro, mutno je, nagolubilo se, snoćalo, zadušilo se, naoblačilo, zadnilo, nakotumračilo. *Provedrica,* kada s jednog kraja počme vedriti. Kaže se tada: razgalilo se, protira vitar, rąšćaralo se.

U Poļicin nije velika leda. Računa svit, da kada na dubovu pańu (tavtini) puca kora, anda najžešći led. U gorńin Poļicin dopre najviše 6—7° R. pod 0, doli pri moru ritko spane na 2° R. — Slana pogrize zeļe, ali ako ugrije odma' sunce, nije zla.

Vrućinu je, brate, teško podnosit, osobito u dońin Poļicin, zna upalit o Ilijinoj 24—26° R. Kad je veliki led zimi, i vrućine je liti; odgovara jedno drugomu.

Tlo.

Poļica se zovu *krševita,* jer krš prikrija veći dija tleva. Nisu ubožna ni zemļon. U prodoļu ima i tustice zemļe, da jon para nije ni u spliskon poļu. U Docu, Gatin, Dubravi, Srińinu i Tugarin razveli se lipi doci, ledine, vinogradi, zaobalili vrtli, podvornice ka' u ravnin Kaštelin. I ońo zemļe, šta je pri brdu, slasno je ka' ne znan šta. Nije posvuda jednaka zemļa, kako 'di koje misto položito. Na jednu priliku sva sela u primorju (Postrana, Jesenice, Duće) jesu pristranita, tu je pomišana zemļa: *pìskuļa* (pisak, pišćina), *bìlajka* (bila), *mulina* (tuf) i *gńilača;* u Kostańu, Zvečańu, Ostrvici, Podgrađu, 'di je brigovito, tu je ponajviše *varica,* lagana ka' pržina, krvava zemļa; u ravnican i naplovin *crnica.* Nalazi se i crļene zemļe: *crļenica,* koja se vadi i meće za zidove u kuće, ali ne na sunce.

Kako je zemļa većin dilon lagana i propustļiva, kada udru kiše, u čas natopi, a pu'ne li bura, odma' prisuši. U gorńin Poļicin poplavi poļe, kada se sliju velike kiše s planina, ali ponori ubrzo proždru vodu i nije viditi ti' močvarina, bara ili jama. I 'di se dvi rike, Cetina i Žrnovica, sliju u more, kada se podigne more a nabrekne rika od velike vode iz potočina, razlije se voda po livadan i vinogradin, ali nije zadugo, ostupi more, sve čisto i suvo.

Malo naroda bivalo otrag koju 50 godina, malo dobitka i trgovine, pa malu vridnost i zemļa nosila. Ko je tada, brate si ga moj, marija za tu zemļu? Ležale puste ledine i brdine gole golcate, toliko

Digitized by Google

da se životińa istira na pašu, ka' ne bilo ko da uradi. A da ti po duši rečen, nisu se u stari zeman ļudi ni mamili na dobitak ka' na današńi dan, radilo se tol'ko, da se priživе. Otkada Vrancija (Franceska) došla po vino u Dalmaciju i napučila se loza, otkada kraļ dopustija sađeńe duvana, narod se ojasprija, posega' za većon rađon i dobitkon, poskočila cina zemļi. Priuba dobre zemļe na zgodnu položaju ne mo'š danas kupiti u Poļicin mańe 400—500 kruna po vritu (= 850 □-met.). U primorju, 'di se radu kuće za trgovinu, depožiti (podrumi) za vino, plaća se 4—5 kruna po četvornu metru. A vrtli, podvornice — to će reć zemļe okolo kuća — izašlo na pasju pàru skupo do 1000 kruna po vritu. Na pasikan, škrapan, mulikan i sičinan, 'di je oslabija zemļa i podaleko od mista, more se uzesti za ništa 100—200 kruna po vritu za najviše. Na inkantu (javnon dražbi) mo'š i za puno mańe kupiti.

B i ļ e.

Kako nan je Bog da' vode na sve strane, promililo iz zemļe na sve kraje svako biļe za 'ránu i potribu ļusku. Okolo sela posvuda je 'ladovina od cabala, a okolo kuća svaka zelen i voćka po vrtlin.

U z p u t reste: murva bila i crna (morus alba et m. nigra[1]), koprina ili koštela (celtis australis), šipak (punica granatum), jablan (populus alba), oraj (juglans regia), dub, 'rast, kitńak (quercus sessiliflora ili robur), grabovina (carpinus betulus), crnograb (carpinus duinensis), kļen (acer), kupina (rubus Idaeus), drača (paliurus australis), bazgovina (sambucus nigra), bagren[2] (robinia pseudoacacia), bili trń (crataegus oxyacantha), srbiguzica ili divļa ruža (rosa canina).

U d v o r i š ć u: loza (vitis vinifera), rumanija ili cibik, lovor (laurus nobilis), murva, smokva (ficus carica), šļiva (prunus domestica), jablan, čičina (zizyphus vulgaris), javor (acer pseudoplatanus).

P o v r t l i n: jabuka (pirus malus), trišńa (prunus cerasus), kruška (pirus communis), omendula ili bajama (amygdalus communis), smokva, oskoruša (sorbus domestica), šļiva, praska (amygdalus persica), armelin (armeniaca vulgaris), ardelija (prunus myrabolana), vùńa ili tuńa (cydonia vulgaris), višńa (prunus cerasus marasca), oraj, rašeļka (prunus Mahaleb), kupus rašćika (brassica oleracea palmoides), kupus glavati (br. oler. capitata, blitva (beta vulgaris, spińak (spinacia oleracea), salata

[1] Po naputku profešurâ Benzona i Bulića iz Splita za nazive latinskin imenon ima' san prid očima ove dvi kńige: Visiani, Flora Dalmatica I—III. Lipsiae 842 i F. Petter: Botanischer Wegweiser in der Gegend von Spalato in Dalmatien. Zara 1832. Ostala imena, koja ne naša' u ńiman, ostavija san, kako ji' puk zove.

[2] *Trn Gospodinov* zove se obično ova biļka, jer od te trnove grančice savila se trnova kruna Gospodinu. Od nazad malo godina zovu *bagren*, otkada vlada počela saditi po gajin.

Digitized by Google

(lactuca sativa), luk (allium sativum), kapula (al. cepa), ļutika (al. ascalonicum), krumpir (solanum tuberosum), selen (apium graveolens), petrusimul (ap. petroselinum), bob (vicia faba), biž (pisum sativum), važol (phaseolus vulgaris), graj[1] (lathyrus sativus), sočivica (lath. lens), kren (armoracia rusticana), pomidur (solanum lycopersicum), sliz (malva silvestris), bùnika (hyoscyamus), mètvica (mentha piperata), pelin (artemisia absynthium), cviće Sv. Antona ili liļan (lilium candidum), ružmarin (rosmarinus officinalis).

Po ńivan i ledinan: kostrič (sonchus oleraceus), žutenica (cichorium inthybus), mačinac (iris germanica), mäk (papaver), pòdbiļa (tussilago farfara), popovac (cuscuta epitlinum), laļak, vataļuga, tavka, dušnica, jaglica, boboļ, babin zub, oštrica (dactylis glomerata), litavac, suletka, miši rep, popletuša, žvatolina, jàsinčina, kozja brada (tragopogon pratensis), dupčac (teucrium chamaedrys), rańenik (hypericum perforatum), ditelina (trifolium), ļuļ (lolium perenne), òvas (avena sativa), batur, rȉga (eruga), ȑdobrad (lactuca scariola), očenašica, šćavak, troskot (triticum repens), sritva, pucalina (colutea arborescens), zvonika (ambrosia), slinovrat, batur, gorčikovina (serratula radiata).

Pò gomilan i zidovin: broć (rubia tinctorum), paprada (asplenium trichomanes), loznica, škrobutina (clematis flammula), vrańemija (statice limonium), brštan (hedera helix), crikvina (parietaria diffusa), blušć (tamus communis), vazdaživ (sempervivum tectorum), kapus (euphorbia fragifera), smiļe (helichrysum augustifolium), koviļe (stipa), bùšinac (inula vilosa), ošebļad (cirsium lanceolatum), gladiš (ononis spinosa).

Uz vode i potoke: zlatuļa, svilina (posidonia caulini), tovarja peta, šìta (juncus), vrba (salix), trstika (arundo), kupina (rubus).

Uz more ponajviše: komorin (tamarix gallica) i rakita (evonymus europeus).

Po šuman i gajin: grab, dub, česmina (quercus ilex), jasen (fraxinus), divļi ori' ili rȕs (ailantus glandulosa), brist (ulmus), makļen (acer monsspessulanum), žestika (acer tartaricum), drinovina (cornus mas), smrič (juniperus communis), glog (crataegus), drača (prunus spinosa), smrdeļ (pistacia terebintus), krļika (citisus nigricans), brnistra (genista tinctoria), trepetļika (populus tremula), bor crni (pinus austriaca) i bor morski (pinus halapensis ili maritima), tisovina (taxus baccata), zelenika (buxus sempervirens), vudikovina (viburnum lantana), lišńak (coryllus avellana), vrȋs (erica arborea), divļa smokva (ficus carica), činpres (cupressus pyramidalis), lȉpa (tilia parvifolia), kôka (melia accetherata).

U planinan i stinican: mlič, bilušina, odolin (valeriana officinalis), jeruzolin, ripań, aptovina (sambucus ebolus), rańenik ili zečje uvo, gavez (cynoglossum), bukvica (plantago lanceolata), buń, božur (paeonia corallina), išop ili šipant (hyssopus officinalis), sprež (helleborus multifisus), devesila, zlatarica, dvórńak, mravínac (origanum vulgare), šepurika, ȑogač divļi (pistacia terebinthus), školobrk, vinika (vitis silvestris), drinika, pirika.

---

[1] Još su ove vrsti graja: ložńač, cacar, jári, slani.

*

Digitized by Google

P o   v i n o g r a d i n   i   m e j a n: **loza (vitis vinifera), mlun (cucumis melo), krastavac (cucumis sativus), tikva (cucurbita pepo), diňa (cucurbita citrullus), smokva**[1] **(ficus), višňa, trišňa, jabuka, blitva, poma, kupus;** a trava svake vrsti: **muvar, grzduļa, komaňika (artemisia vulgaris), lužaňa (hyacinthus racemosus), rávan, šćavak, kopita, lobòda (atriplex patula), slavak, tetivika (smilax), boróvac.**

P o   s i j a n i c a n   i   d o c i n: **kukuruz (zea mays), ječan (hordeum vulgare), šenica (triticum vulgare), sírak (sorghum vulgare), prȍso (panicum), pȉr (avena sativa), duvan (nicotiana tabacum), vučjak, batak, poprduška, volušňak, zvizdan kukoļ (agrostema githago), kukurik (papaver Rhoeas), vučja stopa (aristolochia rotunda), brizguļa.**

Z a   'r á n u   b e r e   s e: kostrič (soncus oleraceus), koromač (foeniculum officinale), šćir (amaranthus retroflexus), sparog (asparagus acutifolius), blušć, tušć (portulaca oleracea), mäk, mrkva, jagoda, mišakiňa (anagallis arvensis), lužaňa, vrtlarica. U gorňin Poļicin para se šurlin (thlaspi bursa pastoris), a to od ovi' trava: gusmača, kokošija jetrica, vučija stopica, kozja brada, oskrušvica, podbila, žutenica, šćirenica.

Z a   l i k a r i j u   j e s u   o v e   t r a v e: ivica, kaduļa (salvia), dupčac, pelin, sliz, raňenik, aptovina, bazgovina, duvan, kupus, blitva, jeruzolin, božur, ripaň, odolin, bunika, crikvina, mrtva kopriva, popovac, bršten, isop, lȋka, gàvez, šípica, gospino cviće, rosopad, materkele (thymus serpyllum), rúta, zebra, smrdećuša, smrička, kamomila (matricaria chamomilla).

Z a   'r á n u   ž i v o t i ň a n: ditelina, mekišica, rdobrad, žestika, smokovina, muvar, kokošja noga, bátak, lítavac (najgrđa trava), lužaňa, lišć, bļušćika, loznica, škrobutina, cmiļe, vrisak, grmušina jasenova, kupusina, blitva, tikva, vlasuļa, biloglavka, oštruļa, bunika, pirika, ravaň, zebra, mišekiňa, livoderina, mišje uvo, kuničji rep, metlica, tučaň, dvorňak, brdeļuša, lišće lozovine, šušaň (suvo lišće za zimu). — Baca se, stere pod životiňu: slama, šušaň, trȉna, lamina.

Z a   t a n g u   goji se: broć (za crļenu tangu), jabukova kora (meće se za zeleno), šipkovina (žuto), jasenovo (crno).

Z a   p o k r i v a ň e   k u ć a: ševar (ševaruša), žüka (spartium junceum), krov čini se od ozimice, tarmine (od šenice), i sirak (podastre se).

---

[1] Smokva je **poļarica, cviteňača, kapučarica, ozimica (pod zimu zrija), petrovača (o Petrovudne), crnica, mrtošanka i stipaňača (o sv. Stipanu), a to prama dobi od godine, kako dozrije. Ozimice su ponajviše okolo kuća.**

Digitized by Google

Za kruv sije se žito: šenica, ozimica (raž), proso, kukuruz, ječan: jári šestoredac[1], ozimac, ȍp (škurić), sirak bili i crļeni[2].

Za novac: duvan (u sridńin i gorńin Poļicin).

Za varivo sije se rasad, od ńega se sadi kupus glavati, vrzet, ripńak i raščika; sije se zeļe, salata, blitva, ripa, rodakva, bob, važol, graj (slani, ćićérac, jári, romac, ložńak), sočivica, biži, crna bobica; sadu se kumpiri (brzorodi, rani, bilaći, domaći, cigani, mušavci), luk, kapula, ļutika.

Za gńoj kupi se: lišće, travurina, plavutinȃ, trȉne, lamina ili lažina pokraj mora.

Za nakit sadi se cviće: murtela (ocimum minimum), ruža (rosa canina), kaloper (fanacetum balsamita), bosiļ (ocimum basilicum), gariful (dianthus), ļubica (viola odorata), đeranija (pelargonium zonale), kadipa, barbaroža, mažurata, kanela, kaćun, boboj (za nakit i voń).

Za igru dici daju se: ruže, mak, kukurikavac, ràvan, bukavac, slanka od žita, kora od jasena ili smokve za piščac ili sviralicu.

Za blagosov nosi se: maslina, jelica, ruta, palma, tisovina, ļiļan, javor. Za blago nosi se: devesilo, tikvina, rosopad.

Za čarańe: ditelina, papráda, ošebļad, šenica.

Škodne su i uništuju se: kupina, drača, troskot, sritva, metvica, râvan, ļuļ, slinovrat, bukavac, lišt, kukurik, glȁdiš, sikalina, ošebļad.

Ne mari se za: kupinu, draču, čelin, buniku, tatulu, koprivu ili žigavicu, lužańu, tucań, slinovrat, troskot, crikvinu, aptovinu, bazovinu, mlič, râvan; — ali isto drača se kosi i meće na ograde, da se čuva poļe ȍd životińe, da ne učini šćetu; služi crikvina, aptovina, bazovina za likariju.

Ružne su gledat i smrde: tatula, lužańa, tucań, pelin, aptovina, bazgovina, divļa ļubica, zvonika.

Otrovne su, pale po ruci: kopriva ili žigavica, mlič, sprež, bunika.

Malo se koja trava nađe, a da jon narod ne zna imena. Ako je ružna i ako od ńe nije koristi, a pravoga se imena ne zna, reče čobanica, kada je pitaju, šta je ubrala: „Ubrala san svake travurine ili svake *karakȁde,* ne zna jon se imena ni simena.“

---

[1] Šestoredac: u ńemu klas od 6 redi. Rani šestoredac, koji se sije prije Sv. Luke desetak dana, zove se *škurić.*

[2] Crļeni sirak zove se *metlaš,* od ńegova se stručja čine metle velike, kojin se mete *ostojskin* (stojeći na nogan brez prigiba tila), a mala metla zove se *gorčikovina* (od gorčika).

Digitized by Google

Životińe.

Divļač. 'Di je šume, tu je i lovine, u škrapan i stinan iskotilo se po Poļicin dosta *divļe životińe.* Nađe se jazavaca (skiči: kvi-kvi), zecova (krivi se: kve-kve-kve), kuna (reži: ka-ka), divļi' mačaka (ńauče: ńau-ńau-ńau), lisica (laje: au-au-auh), lasica, a u starija vrimena, kada bilo više gore, pripovida se, da je bilo medvida (mumļe: mu... uh), vukova (vije: u-u... uh), srna, divļi' prasaca. Kako ponestalo stari' šuma, došle na mańe i ove životińe, ne imaju zakloništa.

Za 'ránu je: zec[1], jazavac i jež.

Grabežļive su: lisice, divļe mačke, miš poļski, lasica. Velike šćete nije viditi, zańajviše šta lisica podavi kokoše, a miš krńatak, pust osta', najmańi a najveću šćetu učini po poļu, izgrize, iskrti mlade bobe, sočiva, važol. Mnogo se smiču, truju se, a lovci pucaju u veće tičurine. Mala lasica zove se i *vladičica,* žuta je, u ńu ne smi se krećati, ļuta je i osvetļiva, raskosit će pâs ili robu na čoviku.

Ptice. Grabežļive su: jastreb, ora' krstaš (aquila fulva), mrcińaš (gyps fulvus), luńa (circus), strižorep (milvus regalis), sokô kosor (falco peregrinus), labar kokošar (astur palumbarius), labar tičar (accipiter nisus), sokolić klikavac (cerchneis tiununculus; zavrće: ep-ep-ep), treskavac (erythropus vespertinus), gravran (gavran, corvus corax; grče: kvah-hvah). Jastreb ili ora' zgrabi jańčiće, ovcu, kozle na paši, kada se izgubi, ili kokoš, pitoma goluba isprid kuće; gravran iskļuva tikve po sadovin.

Okolo kuća po selu čuje se priko sve godine rebac (passer domesticus; skvrči: čir-čir-čir), a kada dan otepli, lastavica (privrće: ćiru-ćiru-ćiru), u večer prid suton obliće slipi miš ili pô miša pô tića. — Po poļu i livadan: vrana, sojka (garrulus glandarius), bravarica (turdus viscivorus), volić (sylvia cinerea), kos (privije: fiu.... fiu....), božji pivčić (upupa epops), dračekļun (coccothraustes vulgaris), plepelica (coturnix dactylisonans; piva: pod... pod), breļuzga ili bilenguza (saxicola), čavrļuga (alauda arvensis), pliska ili čobanica (motacilla) ili dugorepa (treskavica, krpuša, — lovi muve i krpuše na ovcan, zvizne: sni. sni), snigavac (fringilla coelebs; sikće: ćin-ćin-ćin), čvrļ (sturnus vulgaris), bavuļ

[1] O zecu je pismica:

Iđe zec ulicon,
Zavije se repicon,
San sobon govori:
Ah moj Bože, golemi!
Šta me lovac progoni,
Krivac nisan poništo,
Pravedan san doisto,
Nisan kupus pogriza',
Nisan vodu poloka',
Drača mi je kućica
A smrikova ulica.

(Matko.)

Digitized by Google

(galerida cristata; navije: uz vis... is... is)[1], bań punica (ruticilla tithys), vidulinka (lullula arborea), badńakuša (dandulus rubecula), vinar (euspiza melanocephala; viruka: viru-viru-m-mh), vrdun (ligurinus chloris), vuga (oriolus galbula; podvije: iju-iju-m-iju), frizelin (serinus hortulanus), gardelin ili slavić (carduelis elegans; ćiruka: ćiri-ćiri-ćiri), rańak ili trtak (potresa: trr... tr-tr)[2]. — Po šuman i gajin: modrokos (monticola cyanea; zavije: fi-fi-i... ih), slavuļ (luscinia minor; pripiva: ći-ći... fi... fih), prilipak ili stinarica, žutuļ, jarebica grivna (perdix saxatilis), jarebica krža (starna cinerea; čegrče: četr-četr), škrga, bëna (scolopax rusticola). — U jaman i pećinan: golub grivoč (columba palumbus; guče: gu-u-gu), golub jamar (c. oenas), golub modruļ (c. livia), gravran (u gorńin Poļicin: gavran), ćolica (pyrhocorax alpinus), ćuk (athene noctua; ćuće: ćuh-ćuh), sovina (syrnium aluco), kukviža (kukuvije: ku-ku-kuku), kukavica (cuculus canorus), legań (caprimulgus europaeus), ili jegaļ, ili posizkoze, a ždral (grus cinerea) na visinan i čapļa (ardea cinerea), puv miš (myoxus glis). — Uz vodu i more: guska, labud, patka (skriči: kve-e-kve), patak, norac, morski gravran (phalacrocorax), saketa (ardea purpurea), gäk (nyticorax griseus), kokošica (gallinula), vulega (fulica atra), bekanot (gallinago scolopacina), veliki čurlin (numenius arquatus), čurlinić (totanus), čirikavac (tringa), galeb (larus), kaukavac (larus leucophaeus), kalebić (sterna). U Zakušcu uz riku tica *bušinac* (uvik piva). — Sele se: lastavice u rujnu, a vraćaju se na pramaliće u travńu; bravarice u travńu, a vraćaju se početkon sičńa; božji pivčić seli se ka' i lastavica; dračekļun vidi se zimi, dok je sniga, a tako i snigavac; vuga od Jurjeva do Bartula; plipelica u rujnu, a dolazi na početku svibńa; breļuzga i čobanica u rujnu, a vraćaju se na početku travńa; čvrļ, nokavac zimi; slavuļi sele u

[1] O bavuļači, kada savije gńizdo, piva se:

Bavuļača Boga moli,
Da čobane smrt pomori,
Da u poļe ne salaze,
Da jon gńizdo ne nalaze.

[2] O ńemu se piva:

Kad se ženi trtak tica mala,
On zagleda sinicu gospoju.
A kada se oni zaručiše,
Onda lipe svate sakupiše,
Do dva trtka iz zelenog trna,
Dva goluba iz duboki' jama,
Dva gavrana iz visoki' stina,
Za prvinca sojka pivačica,
Skakavaca lipa zaoblica.
Zdravo doša', svate sakupija,
Kad je bija kroz goru zelenu,
Evo li ti orlić tresigaća,
Pa je lipe svate rastirajo,
Svaki biži kroz goru zelenu,
Bižu trci u zelene trne,
A golubi u duboke jame,
A gavrani u visoke stine,
Ode sojka kroz goru zelenu.
Osta cvileć trtak tica mala,
Pa iz buže orla proklińajo,
Šta mu lipe svate rastirajo.
(Matko.)

Digitized by Google

lipńu a dolaze u travńu, a tako i volići; žutuļi ka' i lastavice; kukavice kada i slavuļi, a ćuk se čuje samo na lito.

Korisne su ove tice: rebac, lastavica, breļuzga, čobanica, golub; one oblitaju po vrtlin i podvornican, lovu gusenice i svaku gamad, šta napane kupus, zeļe, i tako su za korist težaku. — Škodļive su: žutuļ ili prosenača (vinar), navali na proso i bâr, obije ga, otruni i izi; konopļarica ili riparica napane na sime od ripe i istuče ga, a tako i ćići-batić ili ošebļadić; babor izgrize bob.

Otprije, pripovidaju stari ļudi, bilo je puno više grabežļivi' tičurina; veliki se narod danas uzmnožija, svaki mladić zametne se puškon priko ramena, poļa se uradila, prikrčila, stoga došlo puno na mańe.

Zna se ime svakoj tici, koja je domaća. Proleti kadikad koja nepoznata tica s planine izvanka, ali za malo se vrime vidi, makne se nadaļe priko mora.

Ribe. Kako se u Poļicin mišaju dvi vode, slatka i slana (rika i more), tako se rasplodilo dosta riba. U moru se lovu ove ribe: duplin (delphinus delphis), morina (muraena helena), päs (lamnida), maška (scyllium), päs kosteļ, oštruļ ili kòsac (acanthias), sklât (squatina), ràža (raiida), štirijun (acipenser), tuń (thynnus thynnus), trüp (auxis rochei), palamida (pelamis sarda), lȉca ili bilizna (lichia amia), grdobina (lophius), lubin (labrax lupus), zubatac (dentex), komarča (chrysophrys aurata), škarpina (scorpaena), lastavica (trigla), odrtuļa (torpedo), golub (myliobates), 'obotnica (octopus vulgaris), pirka (serranus scriba), kańac (serranus cabrilla), šnur (trachurus), trļa (mullus), cipal (mugil), sìpa (sepia officinalis), muzgavac (eledone moschata), ligńa (loligo vulgaris), skuša (scomber scomber), lokarda (scomber colias), salpa (box salpa), kantar (cantharus), mol (merluccius vulgaris), vràna (labrus merula), švoja ili platuša (solea), ugor (conger vulgaris), girica oštruļa (smaris vulgaris), girica oblica (smaris alcedo), bukva (box vulgaris), ušata (oblada melanura), špar (sargus annularis), arbun (pagellus erythrinus), pauk (trachinus), jaglun (xiphias gladius), glamoč (gobius), babica (blennius), mlič (latrunculus pellucidus), gavun (atherina), crneļ (eliastes cromis), lumbrak (crenilabrus pavo), knez (coris julis), ugotica (gadus), platušica (citharus lingnatula), jaglica (belone acus), srdela (alosa), morski końic (hippocampus). Spomińu ribari još i ove ribe: smokva, kózica, läp ugorova mater. salamun, pauk, sojka (poput platuše), klenta, volina, zmija morska, šarka i ȑkaļ (na spodobu komarče), prilipak, menula, tragaļ, mač, zlatuļa ·ne jide se), barakulica (ka' mala raža). — U

Digitized by Google

rici: pastrva (salmo), klen (squallius illyricus), uklija (aulopyga hügeli), anguļa (anguilla vulgaris) i lizibala (sitna riba).

Najobičnija je riba u poļiškon kraju girica, ligńa, srdela. — Uz pramaliće pojavi se u jatu tuń, liti srdela, zimi sipa, ligńa.

Gmazova ima: zmija ļutica (vipera ammodytes; vipera, puše: pu-u-u-h), zmija šaruļa (zamenis gemonensis), zmija vodarica (tropidonotus), kravosac (elaphis quadrilnieatus), gušterica (lacerta), zelenbać[1] (lacerta viridis), tarantela (hemidactylus), žaba (kvrči: kr-kr-kr) zapuvača (bufo), žaba škorńača (testudo graeca), puļegavac (triton), daždeńak (salamandra maculosa).

Otrovne su zmije: crnostrig, ašpit, zmija putnica (uvik na putu), plavuļa, pipeļuša (po ńon štrike), zmija uvorača (ļutica, ima rošćić na glavi), krausac, poskok ili modroglavac (nasadi se na rep i skače). Nisu otrovne: smačina, gušćerica, tarantela, žaba, zmija rosińača (šta izađe jutron po rosi.)

Koristi male i nikakove od ovi' živina, osin šta možebit da gušćerice lovu skakavce, gusenice po vrtlin, a žaba škorńača služi kadikad za likariju. Nike zmije (mišarice) lovu miše. Babor je debel, gadan viditi, on 'vata zmije. Mala žaba krkotuša zove kišu. Na misto koristi ima se borme šćete i velike nezgode od zmijâ i gušćerâ. U ritko se čuje, da je zmija ujila čovika, ali blago na paši puno i puno puta tamo na pramaliće i lito, kada se zgrije dan, u ļutoj je nevoļi od zmijske otrovi. Gušćerica, žaba zapuvača ili smăk uvre se kadikad u kuću, na veliku je smetńu stopańici. Je li se uzvišćilo mliko u kablića: smăk je u kući; goni ga vanka! Je li ti se sir naduja, osta' šupaļ ka' spuga, prožuka', izgubija slast, nije druge, ušla je u kuću nika živina, zmija ili žaba. Brže boļe u cripńu ogńa, baci rožine, papaka od brava, zasmrdi i zapuši kuću, žaba će vanka, a sir opet se vraća na prvu svoju miru. Prolazi putnik kroz šišļagu (sitnu šumu), skokne zelenbać iz grma, usprene čovik, misli da je zmija. Ponestalo u ovci 'ráne, spăla, jedva u jăru (staja za sitno blago) dođe, znaš šta je? žaba je zapuvala. Pričepilo u vrtlu ništo zeļe, škorńača je tute.

Ostale životińe. Na ļudima ima: buva, i to liti, ako se ne češļa i čisto ne drži, zakoti se na ńemu gńida, iz koje polize guba i ušenka po glavi. Kažu, da uš dolazi po krvi (raci) i po vodi. Najviše viditi je na dici. — Na žitu: gujine žitarice, lepirice, grizice, tako na bobu, so-

[1] O zelenbaću se pripovida, da kada uvati zubin, drži čvrsto ka' klištin i ne će da popusti, doklen ne donese se mlika od ńgote (magarice) i potare.

Digitized by Google

čivu. — U kući i odići: čimavica, osobito 'di se spava, gadna i smrdi. — Na životińan: krpeļi šklopci na ovcan, kravan, u pramaliće kada trgne nova mlada trava, počmu šklopci uz papke, noge, okolo vimena učini u kravan ranu i ucrva se. Primor je sitna živinica, od koje pada guba na uši, pleća (najviše od trave ȑdobrad, tare se uļen i murgon za izličiti je). Na końe uz lito pada pasja muva, na vole obad, komar, a na kokoše uši kokošje. Na ovce u nozdrve pòmravi. — Na povrću ima: skakavaca, buvača (satare rasad, kupus; najboļa likarija posuti lugon, kada porosne), gusina, skorovaža, ušinka, mravi crni i žuti, medvida, strmeļâ, kobilicâ, gundevaļâ, babarogâ, spuža (mali, crni, balavac i końatica[1]); u travi: pauka, čvrčega; na drveću: gagrica, crvotočina, višćarica, škorpijuna, čvrčaka i zmiński' češaļa. — Po ariji (zraku) ima: mušica, komara, čela, osa, obada, brencuļa. — U zemļi: glistina, duvanģije, zemunica, vaba, crvi i smugurica. Ima uvaloža i crva „cvitnaka“.

Otrovni su pauci crnomańasti (crļena strȉga na ńiman), stoju u zemļi, ujidaju ovcu, koja krepa kan' da ju zmija ujila; strmeļ (crļeni, crni, žuti) otrovan je, uđe u uvo i počme vrtit u glavi. Otrovne su i zemunice ka' i ose. Zna ujist škorpijun, macagrabun i zmiński češaļ, ali nije velika zla od ńi'ova ujida. — Kobilice su za šćetu pupu od loze. Gudeļ ili gundevaļ (u Kostańu zovu ga: divļa čela) puno čini kvara: bobu, grožđu, maslini u cvitu, a kukuruzu u klipu.

Gusine na pare (na godižbine) polizu po kupusu i voćkan, obrstū lišće i kupus sve ka' da si vrilon vodon polija, ali opet se opomene kupus i list. Ako ti je vrta' uz kuću, ova gadelina prolize u kuću i savije gńizdo po zidovin.

Od spuža i prilipaka zna se za ove: oštriga, mušul, školjka, prstavac, članak, jastog, grancikula, rȁk (birac iii mali rȁk), spuž (mali spuž = prpor), volak, jezinovac, nanar. U rici i uz kraj mora ima rakâ i žabâ.

Ima spuž sa lupinon, zove se okrugļač, vińar, dračar, pitomaš, vinogradac. ovaj pase po lišću, grožđu i tovi se. Na proliće poza

---

[1] Zove se końatica, jer lize obično okolo końa, blizu krkaline (nečisti końske). Na ton spužu viđaju se šarovite štrike, i zato je niki zovu i šaruļica. Ima i drugi mańi spuž, nažutkast, koji uvik lize po krkalini i balegi ili galebi (nečisti goveđoj), a zove se zato govńarica. — Kada dica tražu spuže, pivaju:

O moj spužu,
Kaži svoju bužu;
Kada dođe Blagovist,
Dat ću tebi zelen list. *(Matko.)*

kišon i tamo pod jesen iza jamatve kupi se po planinan i vinogradin; kuva se, peče i jede se misto suve ribe. Za šćetu je spuž balavac crni i bili. Oni pošćipļu duvan u rasadniku i obrstu priranke od kupusa u vrtlu.

Tjelesni ustroj naroda.

Općeni ustroj tijela.

U visokin klisuran poļiškin izresli obično i ļudi visoki. Najvišeg su resta u gorńen kraju Poļica (Docu): dosižu niki do visine malo mańe od 2 metra. Sridńi je stas 1.70 cm., a najmańi 1.50 cm. — Glava je ponajviše sridńe veličine, široka, a lice otvoreno, nos malan.

Boja kose je različita. Više od $^1/_2$ ima crnu kosu, $^1/_4$ plavu, a $^1/_4$ mrku. Koža je ponajviše za $^1/_2$ blidikovasta, $^1/_4$ crļenorumena a $^1/_4$ crnomańasta mrka. Oči imaju: $^1/_2$ crne ka' crni ugļen, $^1/_4$ zelenkaste, $^1/_4$ mrkaste. Kosa rudasta zakovrčasta malo se na komu vidi, možebit 1%. Ļudi kosmati' na prsima nađe se i kažu o ńemu, da je dobar, žena zla („čuvaj se golobrada čovika a brkate žene“).

Posebne pojave.

Jakost. Kad se o snazi, jakosti pita, 'o'š poniti teško brime, 'o'š rastaviti, zametnuti se, potegnuti, upriti, ubaciti se s ramena, tvrdo bi se okladija, da Poļičaninu malo ima para u Dalmaciji. Barjak nosu Dočani; nije ga majka rodila, ko će š ńiman izdurat. Običan čovik ponit će ka' i ništa kvartu žita (70 klg.) na dalečinu od 2—3 kilometra. Niki malo objači ponit će na toliku dalečinu i 130 klg. Planina Mosor dosta je visoka (priko 1400 m. nad moren), pak i' se nađe u gorńin Poļicin, koji iz primorja stolitar vina naprtu na rame i priko te visine donesu u Dolac.[1] Dońi Poļičani slabi su za nosit. Bivalo je ļudi neobično jaki', niko jin nije smija u prste, ali danas sve dolazi na slabije. Da je bilo u stari zeman jaki' ļudi, vidi se po stra'ovitin stinan, šta su navaļivali na zidove; a vidi se najboļe i po velikin kosturinan, šta se u zemļi i starin grebin na'ode.[2]

Od debeline sridńe su vrste, više je svakako mršavi', košćunati', nego kuļavi'. Ženske su obično debļe od muškića. Najteži čovik

[1] Ante Ļiļak iz Sitnoga, kada bija nazad 12 godina u vojniškoj službi, ponija je na plećin skrińu pušaka od duvane do na Gripe (1 klm.), a bilo teško oko 500 klg. Kapetan mu da' za nagradu 5 for.

[2] Ante Čepić iz Duća, čovik velike snage, na jednon prstu nosija priko broda veliku gredu; diza' kaić (brodić) pod pazu' i primišća' ga.

Digitized by Google

more potegnit 110 klg., najteža žena do 120 klg. Obična je težina 80—90 klg.

Žena neplodnicâ malo je u Poļicin, more se računati jedna 5%. Obično rađaju petero, sedmero do osmero dice, a nike u'vatu i duzinu (12). Najviše da žena rodi do 16 dice.[1]

Žena neplodnica puno trpi u sebi, misli, da je pokarańe od Boga, kada ne ima poroda. Nike odbacuju i na uroke, čari, zle jezike, nabacańa. Obično govori: ne da Bog.

Ne dođe li koja kužna bolest, ļudi u Poļicin doživu lipe starosti. Od 50—80 godine ponajviše umire starost od naravne smrti. Dice umire sridńe; prije grlica davila dicu sve redon, sada badaju ništo pod kožu ovi novi likari (Beringov serum) i malo je, posve malo otpatka. Vik ļuski prije bija puno veći, jer se urednije živilo. Ritki su danas stogoci (od 100 godina). Priđe li 90 godina, govori se, da je upa' u veliku starost.[2] I kada 80 uvati: dosta je kruva izija.

Dijelovi tijela. *Tilo* se zove vas kip čovičji od vr' glave do dna pete. Običaj je reći: život i tilo, a kadikad: stas, struk, kip. Kad se reče: ńegov je život taki i taki, anda se govori o ńegovu pošteńu, o duši i pameti, o svin zgodan i nezgodan ńegova živļeńa, kako radija i ponaša' se. Čuje se pivati:

U ton selu do dvi cure ima,
Šta su barjak odnile prid svima,
Od ńizi ti nema ništa tajno,
Život in je ogledalo sjajno!

Kada čovik släpta (oslabi) ili teško oboli, pane mu vas život, ne mari za se ni za svoje tilo, koliko da nije ńegovo; pitaju ga prijateļi: šta ti je, bolan, šta te boli? On odgovara: boli me vas život. Tizim 'oće da reče: sve tilo i duša. Kad se reče: našli su komad ļuskog tila, 'oće reći: komad mesa uz kost. Brzo'ocu kaže se, da je lagani' kostiju.

Stas ima samo pojače čeļade, kada čovik poskoči na godine. Kada

[1] Ivka Tomaševa u Jesenican rodila 15 dice: tri ćeri udane, a 6 sinova ka' šest gradova, svi se raženili i obasuli dicon. — Matuša Vojinović u Dućan rodila 16 dice, a to 8 muški' a 8 ženski'! — U Žrnovici, selu pokraj Poļica, Mande Mijanović, žena od 41 godine, rodila dosada 24 dice, od koje 6 mrtvo rođeni', a od živi' rođeni' 7 muški' a 11 ženski'. Pomrlo je 15, a sad živi 9. Ona je rodon iz Vrańica, ćer Marina Bulića.

[2] U ovi zadńi' desetak godina spomińu se ovi priko 100 godina: Mate Brzović u Zvečańu umra' od 102 godine, Jakov Lučić iz gorńega Doca od god. 103, a Andrija Uvanović iz Srijana od 104 godine. To sve po kazivańu, jer stari' libara u župskon uredu ponestalo u bižaniji poļiškoj.

Digitized by Google

se vidi čeļade široki' pleći a visok, reče mu se: je stäsat, dika ga je vidit! U nikon se pismi piva:

To je moněe od dobroga glasa,
Bila lica a krupnoga stasa.

Kîp se more razumit kano tilo ili čeļade. Kada se prigovaraju ženske poradi niki' besida, jedna će drugon: ko ti je to reka'? — Jedan kip — ona će — ne mogu ti ga kazat. Reče se: ona dva kipa uvik su zajedno, bit će ništo. Razumi se kip ka' i tilo. Krupnu

Sl. 8. **Dońa Poļica.** Majke s nejakon dicon.

čoviku reče se: ala, brate, je kìpina! Ima kipa, uzešće ga kraļ u vojsku!

Divojka je i od sebe lipa,
Tankovita i visoka kipa.

Digitized by Google

Struk je lip šêst (oblik) tila. Ošibita stasa, lipa odiļaja, tankovita u pasu, uredna kipa — reče se divojci: nije jon zamire, da je u gosposkon ruci, sasvim je šesna struka.

Glava je poglavita strana tila, ona se najviše pazi i cini. Kada je ko puno pametan, reče mu se: je glava! Ko budalasto govori, reče mu se: muč', ti šupeglavče! Za šalu se reče onomu, koji mudrija: àla glave u našeg Don Pave! Kućni starešina zove se glava kuće, tako starešina sela glavar, od kotara poglavar.

Prsi jesu oklop na tilu ļuskon, po ńiman se zna, ko je čitavo zdrav. Kad se čovik lupne rukon po prsima, odjekuje u šupļini prsiju, kaže se, da je zdrav ka' dukat. I ko puno može govorit, vikat, pivat, ko more uzbrdo ići, a ne duši ga u prsima, kaže se, da je zdrav, da ima dobre prsi.[1] Pivalo se o nikon:

Prsi su mu kano bronza (tuč) zdrave,
Odliga mu govor kroz dubrave.

Ko je slabi' prsiju, jedva diše, slabo govori, kažu mu. da je búsav, kukav, kukviža, od žalosti ne mo'š ga gledat, ne ima dúva u ńemu.

Kosti su zadńi dija tila od vrata do nogu. Kada ļudi prignuti puno stoju i radu, oćutu bol, kada se pridižu. Govoru: zabolile su me kosti, maklo mi se u kostin; ili: puca u povoru, prisiklo u krstu, u kostin, puklo u razmetin, bolu me očenaši (na dnu kostiju). — Kost se razumi dikod ka' i čeļade, ńegova dobra ili zla narav. Mlada nevista tuži se na svoga drúga: namirila sau se na 'rđavu kost; tuži se i na starog svekra i svekrvu: iman u kući dva crna greba, dvi stare kosti, nikako in ugodit; i kada je sluga u kući: obolija na smrt, a nikoga ne boli duša za ńin, ka' tuđa kost.

Ruke se pružaju od vr' ramena do dna prstiju i nokata. Ko je možđen, jak, čvrst, reče se: ne smi mu niko u ruke. Kad se dva posvadu, onaj mu popriti prston: dođeš li mi pod ruke, zakukat će ti kukavica! Kad se zavadu: tamo te prļe.

Drob ili *trbu'* spada ispod prsiju. Rugaju se čoviku velika trbuva, da je kuļeša, drobońa, kareša, trbuškalo, zličičina, koritina. Veli se: drob mu je ka' prašće korito, ka' badań.

Noge iđu od kukova do tabana. Ružno je viditi čovika krivi' nogu. Govori se: iskrivne mu noge ka' dva vrgńa (glavni dio ràla); noge su mu ka' svirale. Kada se prolazi puten pa smetaju tuđe noge, reče

[1] Govori se, da ko je kàpac (capace = sposoban) izgovorit oduška (jednim usrkajem zraka): „Moja tùka dvanest jaja snila, svi' ji' dvanest za brdo zanila; uze' jedno pa za brdo, uze' drugo pa za brdo" i tako do 12 puta, — taj je zdrav u prsima. Ima ji', koji prиđu i 25 puta.

Digitized by Google

se: tamo te čapke, svilaje ili civaje; šta si izvrnija te noge ka' toporišća (držalo). Piva se i ova:

Noge su mu kàno i u ježa,
Jao onon, ko bi š ńime leža.

Na glavi su *vlasi* (kosa); u niki' je zavijena u cvit, a u niki' zakosmatila, nakostrušila se. — *Čelo* je uvr' glave; po ńemu se sudi pošteńe: u mene čisto čelo, 'oće se reći: pošten san. — Ako je ko

Sl. 9. **Dońa Poļica.** Sridovični ļudi.

učinija koje sramotno dilo, 'suju ga: izmrčija si čelo, crn ti obraz! Piva se za porugu:

Čelo mu se bili usrid dana
Isto kano gavran tica vrana.

Digitized by Google

U popa je na glavi, na ćiverici, *kauka* (mala biliga ostrižene kose.)[1] — Nad ušin su *solupi*. Niki muški, ali sasvin mali broj, nosu *bàve* (spušćena kosa kod ušiju). — *Zatiļak* je stražńi dija glave. — Na obrazu su *jagodice;* obično su rumene; piva se: „Jagodice rumen jabučice.“ — *Obrve* i *trepavice* povr' očiju. Čuje se pivati:

Obrvice morske pijavice,
Trepavice krila lastavice.

Oči kazuju, kako u komu počiva duša. Reče se komu za prikor: I oči ti kažu, kakav si! U koga su crne oči, taj je crnook, u ńega vrane oči, pomaman za ženskin, ali dobar. U koga su zelene oči, govori mu se, da ima mačje oči, narav mu ne dobra, teške je sriće. Paštrokasti' je očiju, ni crne ni zelene, sivkaste, rđavo čeļade, a tako oni, koji imaju vare ili varokaste oči, nisu posve dobri. Žena, koja ima zle oči, zove se striļavica ili čarovnica, od ńe se svak čuva, ona more ureć. Piva se za porugu:

Ispod čela tamne oči vire,
Ne more se ńima naći mire.

I pogled je puno ugodan na licu:

Baš je cura sasvim od ureda,
Lipa lica, a mila pogleda.

Šupļine kroz nos zovu *nozdrve*. — *Slipe oči* jesu od očiju do ušiju; jezivo je u ńe krećati. — *Uši* su za slušańe. U koga su velike, rugaju mu se, da je klèpov, klepońa; reče se: oklepija uši ka' tovar. Kada kiša cipa, a ne ima se čin obranit, reče se: pokrij se ušima. — *Šija* je zadńi dija vrata. Reče se: ļuto ga klepnija, udarija po šiji, po vratu. — *Obrazi* su dika divojačka; u pisman se puno spomińu:

To je cura plemenita struka,
Obrazi jon rumena jabuka,
Na ńiman su ruse jagodice,
Što jon svitlo otkrivaju lišce;
Udara se jedno po drugome
Ka' cvit ruže prama listu svome.

Ko je učinija koje sramotno dilo, reče mu se, da je bacija obraz pod noge, crn mu je obraz, omrčija svoj obraz, ne bi ga sva rika Cetina oprala. Kaže se: ne ima obraza (pošteńa), kakvin obrazon more izaći prid svit. Besida je: sve za obraz, a obraz za sve blago ovoga svita (ne daj). — Po *brku* se raspoznaju odrasliji ļudi od mlađarije: brkaši i brezbrci ili golobrci. Okolo dvadesete godine počmu brci nicat ili ponese nausnica. Piva se:

[1] Pop pripomaže kuću, da ne bude glada, stoga se veli: 'di je kauka, nije jauka.

Ponila ga nausnica crna,
Čvrsto monče ka' iz gore srna.

Krenuti čoviku u brk najveća sramota. Besida je: ko ne ima brka, ne ima ni pošteńa. Kada je u svađi: muč', pļunut ću ti u brk! Dođe mončić među ļude, počme govorit, ne dadu mu i gone ga: aj' ćà, ti si brezbrk, a on odvrati: e pa, ne udi, kada je pošteno misto za ń. O čoviku srčene voļe reku: nije se šalit š ńin, onaj ima brka. Diliti po brku isto je reći ka' i po glavi (osobi). Ko brije brk, zove se golobrk, ne piše se za dobra čovika. Veli se: prođi se čovika golobrka i žene brkate, kuće tisne, udovice bisne i u majke ćeri jedinice. Kaže se: prodati svoj brk, svoj glas za vrime izbora:

Od izbora kad je bila trka,
Nigda svoga nije proda' brka;

o izdajici, koji se proda:

Prodade se, mala mu je cina,
Primi za brk deset vijorina.

Gùbica je pokraj i ispod brka do ustiju. Zove se još: čùpica, rìpeļa. Kada se priti komu šakon ili pleskon, reče se: nemoj nać po gubici, ili: dušu u se, jezik za zube, lasnit ćeš (u'vatit ćeš) dvi po ripeļi. Nikon mladožeńi pivali za porugu:

Kad na sîlo doša' u Josipa,
Dočekala marenda (ručak) te lipa:
Prst po nosu, šaka po gubici,
Pa se tuži divojki Antici:
Je li bilo po gubici šaka
I kako si kroz ogradu skaka'?

Sl. 10. **Sridńa Poļica.**
Starac od 80 godina (iđe u grad za poslon).

Usnice jesu brne (ograda) od ustiju. Na nikin se viđa ka' da imaju dvostruku usnicu. To je u stare čeļadi, kada in se koža nagrišpa (nagužva, skupi) ili nasòća, to će reći polak pane po zubin na niže, a polak pod brkovin na više. — *Usta* su za govoreńe, jiće i piće. Ko ima velika usta, kaže se, da mu zjaju usta ka' vrata od peći, ili

Digitized by Google

da more obzinit (obu'vatit) čašicu od svirala. Nikin i udara na usta, zadiše. — *Brada* je pod ustin. Navr' brade kogod ima malu rupicu, on je sritan, rodija se u odilu, u košuļici. Kada se čuje, da je ko puno dobija na kojon rađi ili zakupšćini, ili se je lipo poštova' u masnoj 'rani, reče mu se: omastija bradu. Čuje se pivati:

Kada ńemu sve na ruke dadu,
Anda će on omastiti bradu.

Podbradak ili *podvoļak* jest pod bradon; zove se i *voļa*. Običaj je općeniti u Poļicin upitati za zdravļe: „Jesi li dobre voļe?" Kogod za šalu odvrati: „Voļa (podvoļa) je u kokoše."[1] — *Jabučica* je nadignuti komad grkļana ispod podvoļka. U ženski' ravan je vrat, ne ima jabučice. Niki imaju kost na zatiļku čudo izbočenu, ìspêčenu, a to su trudnici, koje satrla velika brimena; kažu in, da su tute sakrili blago. — *Mozđani* u glavi su, u ńiman pamet. Kada čeļade reče drkasnu (nepriličitu) besidu, reče mu se: ala glave brez možđana. Ko ima veliku glavu i možđane, kažu, da je pametan, ali tin se i porugivaju: nu ti onog glavarde! Piva se:

Mudre glave, a bistre pameti,
Znade, 'di će svršit i početi.

Još i ova:

Vaļa znati, kakvi' je možđana,
Kad po monke poručuje Ana.

Mȑžđavci ili *možđrkavci* jesu unutreńe šupļine od nosa do u grlo. Kada snađe koga kijavica, reče mu se: ala su ti pòmravi u možđrkavcin, ili: uvatija sakagliju, pomravļiv je.[2] *Rèsica* je poklopac navr' grla, visi ka' résa na oriju. Kada se ne more gucat, reče se: pala mu je resica. — *Nebo* je povr' jezika. Kada spopane žeđa, opíje se pļuvaka, gucne li se štokod, reče se: prilipilo se neba, oparija nebo (na vruću jiću). — *Kosirice* ili vilice, čeļusti od ušiju su do brade, 'di su sastavļene. — *Zubi* dilu se na dońu i gorńu stranu, jedni su u kosirici (dońi), a drugi u tikvi. Prama svomu mistu zovu se: *kutńi* najzadńi od istoka, u kutu; *očni* po sridi ispod očiju; *spridńi* ili *pridńaci* stoju sprida. Nakraj kutńi' zubi niče *kaļak* ili zub od pameti, obično potla 20 godina. Govori se, da je stopro doša' na pamet, a da će puno živit. Piva se:

Medna usta kutija šećera,
Bili zubi dva niza bisera.

---

[1] Podvoļak ili podvojak zove se i stûp uz starinska vrata, kroz koji se vrti zapričaļka.

[2] Nađe se odresle dice, koja će provlačit konac kroz nos na usta.

Digitized by Google

Jezik veliki je dar božji; u ńemu nije kosti ni oštrila, ali more ubosti grđe nego najoštriji mač. Čoviku ļute ubojite riči reku: otrovna je jezika, daļe od ńega; ženi lajavici: jezikuļa, dugļi jon je jezik od aršina, uvik jon je jezik na ustima. Bog te očuva' od zla jezika ka' od ļutice zmije.

Na *prsima* ima jedna ploča (daska) na livon i desnon strani, a na svakon strani *sisa*. U koga široke prsi i velika ta ploča, zovu ga dùplac, zdrav je. Na sisi je bradavica. Sa svake strane poniže prsiju stoju *rebra*. U niki' su izbočene prsi ka' torba, ta' nije zdrav. Dońa rebra zovu se *vitna rebra*. U prsima je *ǵigerica crna* i *bila*. I *srce* stoji u prsima. Ǵigerica ili utrobica drži se grkļana, uza ń stoji u vratu *jetńak*, kroz koji prolazi 'rana. *Srce* se pridrži svoga osrdaļa, tuče na livu stranu prsiju. Jeziva je svaka bolest oko srca. Reče se: išla mu bolest srcu, nije od ńega više kunta (conto = račun = 'vajda). Kako oni bolesnik? Slabo, ništa mu ne iđe srcu! Raniti ili ubiti u srce 'oće reći na smrt. Komu se otvori šupļad, ǵigerica bila i srce, ne ostaje živ. Poza dušon najmilije je srce; u ńemu sve żeļe. Čovik brez srca 'oće reći brez ļubavi, brez milosrđa. Piva se:

Kad te vidin, tad mi prođe zima,
Moje srce reste u nidrima.

ili: Na srcu je momu teška tuga,
Kad promislin o ton pokraj luga.

ili: Nek mu dragu za ļubovcu dade,
Da sa srca potira mu jade.

Pleća stoju povr' kostiju. Ko je široki' pleća, on je jak, čvrst; zovu ga, ako je nešestan, plestońa. Pleća su zlamen snage; reče se kućnon domaćinu: ńegova pleća podupiru i uzdržu svu kuću; more sarčit (trošit), dobri' je pleća! Naslonit ću se na ńegova pleća. Razmak od jedne do druge kļučanice zove se *jaram*, to je kost, koja veže prsi sa plećin. Piva se:

Oštro monče kano kreme stina,
U plećima širji od aršina.

Lopatice dvi su na plećima, a povr' ńizi' dva ramena, koja su sastavak od vrata do prvog dila pleća. Ramena su veliki oslon za podupriti, priniti pìzove (peso = teret). — *Očenaši* iđu niz kosti, iz ńi' se granaju rebra. Uz očenaše stoju pečenice. — *Pòvarina* je podnu kostiju. To je razmet ili kriżi ili se zovu i očenaši; sa strane su *bokovi*, sprida između nogu jesu *mošńe* i *pùt*, kroz koju prolazi voda iz čovika. Niže povarine straga na'odi se *debelo meso* ili stražńica ili *dùpe*. Kost u kukovin zove se *slaka kost*. Jiće iz jetńaka

*

Digitized by Google

prilazi u *buškor,* stumić ili želudac, otole u *tanko crivo,* iz tankoga u *debelo.* Početak debeloga criva zove se *pokućni smij,* a iz ńega izlazi na *gušićńak.* Stumić ili želudac na'odi se u sridini, na livon je strani slizena, a na desnon ģigerica.

Mišnice jesu na rukan, stoju obavite oko mišničke kosti do prigibli. — *Lakat* stoji sa zadńe strane na prigibli.[1] Od lakata do prigibli od dlana (ruke) stoje *cípci* (radius i ulna), a između ńi' s unutrańe strane *pàlac* ili *pulac* (pulsus). Kad se stisnu svi prsti na dlan, anda se vidi *šȁka* sve od dońe prigibli. *Zašaknica* je sa zdvorne strane prama pulcu. I po šaki se vidi snaga u čeladeta; reče se: do'š mi u šake; nemoj da te šotnen šakon; udrit ću te šakon, 'di te sunce ne grije (ispod rebara). Piva se:

Lako ti je već za monke svake,
Samo ńiman paneš li u šake.

Dlan ili *pest* na ruci je, a povr' dlana su *prsti;* pet ji' je, a 'vako se zovu: palac, uspalac, veliki ili sridńi prst, prsteńak i mali prst.[2] Ko posiže za tuđon mukon (plodovin u polu), govori se, da je dugi' prstiju (lupež). Ko je nemiran u rukan, a ima gabave i neuredne prste, reče mu se: tamo te govnokopce! Kada u kući nisu svi jednake ćudi, reče se: i pet je prstiju na jednon ruci, pa nisu svi jednaci. Kada se 'oće koga usvistiti zakonon, pokoron, zapriti mu se: skratit ću ti ja te prste! — U prstin su *gńatići* gorńi i dońi. Povr' gorńi' na'odi se *jagodna košćića,* po ńon od unutrńe strane stoji *prsna jagodica,* a sa zdvorne *nokat* ili novat. Na dnu dońi' gńatića stoju *članci* (glave od metacarpus-a), a pod ńiman *ručne žile* (tendines). — *Panģa* je kada se dlan rastvori, a prsti na vr'u malo pogrču. Lomiti panģe reći će, kada se ludi u'vate tako za ruke, da se vidi, ko je jači. Velikin ručetinan kažu i čanpari; reče se: doći ćeš ti pod ńegove čanpare. Skupiti prste jedne ruke u vr'u zove

[1] Ženska oštri' lakata, govoru, da ne će imati poroda, ili da će do malo iza vinčańa ostati udovica. I ženska, koja ima straga iza vrata u babinu dočiću malu uvalu, ostat će udovica.

[2] Uzmu se malon ditetu prsti i po imenu zovu: „Palac govori: ima na moru jabuka; uspalac govori: ajmo kupit; sridńi: ne imamo jaspri, a usridńi: vidija san u matere, ajmo ji' odnit; a govori mali najzadńi:

Ja san mali mamin,
Ja ću mami kazat,
Kada dođe mama s mise,
Dat će meni sise.“ *(Matko.)*

Digitized by Google

se: skupiti prste u kôku.[1] Zapeti prst (uspalac) o prst, potezati se, da se vidi, ko je jači, ko će komu istrgnut prst, zove se: ajmo kļuke! — Kvarat se učini, kada se stisne ruka, zgrču prsti, a palac se opruži i okrene u ariju (zrak). Kada se položi svi' pet prstiju jedan uz drugoga, anda je podlanica. Pedaļ se učini, kada se mali prst zapne u tle, a palac opruži u ariju, a kada se rastegne palac i uspalac, anda je roguša. Kada se prigne palac od vrjoka do prigibi, učini se unca.[2]

Na drobu je: *pùpak*, više pupka je *zličica*, niže pupka su *pripone* (promaje, mošńe) i *sram*.[3] Pogibeļno je krećati u pripone, su malo na smrt čovika dovesti.[4] U drobu su *żeļudac, criva, sirišće*. Čuje se više puti, da je kogod strunija žeļudac, a ženske kadikad tužakaju se, da ji' boli zličica (stumić).

Bedre jesu gorńi dija od nogu, od bedara prama drobu jesu mošńe, pod bedrin na'odi se *bedrena kost* ili *veliki gńati,* koji ostaju pod kukovin sve do kolina. Sprida niže bedara jesu *gušćeri;* pod gušćerin *kolina,* a na kolinima je *mlítvica* (patella).[5] — *Gńati* na'odu se pod kolinima do priglavka, a uz gńate straga stoju *buti.* Kost blizu priglavka zove se *čičak* ili *jabuka.* — *Priglavak* je baš 'di se prigibļe stopa. Zove se stopa i noga ka' jedno. Navr' noge su *prsti:* nožni palac, uspalac, sridńak, usridńak, krajni ili mali prst. Oko prsti su *nožni članci* i *nožne žile.* Napram žilan odozdo je *taban,* do tabana je straga *peta.*[6] Sva dońa strana noge od pete do vr' prstiju zove se *potplat.*

---

[1] Ko more skupiti koku, nije ozeba'. Niki stari puški učiteļ običava' bi nas dicu u skuli tući šibican ne po dlanu, nego po skupļenin prstićin na koku. To je zimi ļuto bolilo.

[2] Unaca šest čini kvarat, četri kvarta iđu u aršin (stara mira), a šest u metar (nova mira). — Ovin se miru širine i visine na malon prostoru. Za obu'vatit ili poniti u rukan reče se: *rukovet* zeļa, koliko more stati u jednu ruku od vr' palca do vrja svi' prstiju; *pregršt* brašna, koliko staje u dvi sklopļene ruke; *naramak* trave, koliko jedna ruka obu'vati do ramena i glave podižuć u vis i prigibajući na obruč; ako se obori ruka doli i savije pod rebra, tada je *podpazu'*. Koliko se na dva prsta na vrju u'vati (šmrkavci duvana), to je *preža* (talij. prendere = uzesti).

[3] U male muške dice reče se: pivac, pivčić.

[4] Pripone su puno vrbeće (ćutļive). Pripovida se, da je sestra ubila malog brata, šta se potegla u pripone omindulon (bajamon); niko drugo dite brapkon od koze ranili i ozledili.

[5] Zove se i mîtvica; u Sitnomu kažu: plímica na kolinu.

[6] Reku za šalu, neka se onaj okrene: eto ti se peta za peton vuče.

Digitized by Google

Različne oznake i griješke. Jedan Bog sve je ļude stvorija, ali pogledaj nu, svaki čovik ima svoj osobiti šest (ödiļaj života). Ko je uredna, šesna kipa i ļubezna lica, ta' je lip, ugodan, drag. Grdan, ružan, neugodan i neubradan zove se, ko je nepodobna kipa, neuredna lica. Ko je komu drag, onon je i lip. Kad se 'oće ko komu narugati: nu kakav je! on odgovori: kakva me je Bog stvorija.[1]

Crnokos je, ko ima crne kose ili vlasi na glavi; ženska zove se *vranòkosa.* Reče se: nu ti onog čovika, šta mu je kosa crna ka' ugļen. Obično se misli, da su crnokosci dobre ćudi. — *Biloňa, bilòglavac, bìlâver, bîle, bìluš* zove se muškić, u koga je bíla kosa na glavi. — *Säjavac* zove se, ko ima žutu kosu ka' da je stajala na lìsi ili na sàji (čađi). Ženska žutokosa zove se još *lîse, lìsuja, žûte.* O ńon se ne šapori dobro, ćud ništa dobra. — *Sidoňa* je starac, komu posidila kosa. Nikin posidi kosa i prije starosti. I mladić od 20 godina more posidit. To iđe po krvi, a ništo od brige, nevoļe, mornari na moru od velika strava. Kad se starac u čemu privari, reče: e šta ćeš, brate, nije ni zamirit: sìdina u glavu, pamet u stranu. U inadu čuje se: na te beside odgovorija bi ti ništo, ali ne ću ništa, mušno mi je uvrídit sidu kosu. Sidina je i zlamen pameti. Kad se poričmaju, ko je pametniji, jedan će drugomu: kako si ti pametan, a još ni jedne side kose nije ti vidit na glavi! — *Plavoňa* ili *plavòkos* je čovik, na komu plâva kosa, to će reć mrkožuta i nabilasta.[2] — *Crļenko,* u koga je sasvin crļeno lice ka' da je krvļu naliveno. I to iđe po raci (plemenu, obiteļi). Reče se čoviku puno crļena lica: nu, šta se je zacrvenija, da ga je rton od igle badnut u lice, prošiknila bi krv ka' iz pijavice.[3] Crveni se držu za pijance. — *Rumenko* je čovik rumena lica, koža bíla na obrazu, samo jagodice crļenkaste. Rumeno obličje najdraže je u puku.[4] Popiva se:

Jer je čovik rumenoga lica,
Glas mu iša' kroz kršna Poļica.

Ili o divojci:

Prilična je rumene ružice,
Jer rumeno ona ima lice.

---

[1] Kad se ko 'oće komu da naruga: oh, jesi lip! on mu odvrati: lípon se köš lípi.

[2] Učitaju, da je plavoňa obdan u podne začeja se u utrobi materinon. Zato se uzimļe u posprd (porugu).

[3] Reku za šalu crvenomu: ovoga je u'vatila crļena sučija (sasvin zdrav, ne ima traga bolesti).

[4] Lipa rumena kap krvi iđe po plemenu. Spomiňu se u Poļicin ove lipe kapi krvi: Ružići i Dumičići u Postrani, Sorići, Velići na Tugarin.

Digitized by Google

Biličast, bilušast ili *bilotvorast*, u koga je sasvin bilo lice. I ta su lica ugodna, dobre su mirne naravi. U pisman se često spomińe:

Obraz jon je od sniga pribila,
Sva je ona bile vile slika.

Ili: Biličasta lica, braćo moja,
Kano bila u gradu gospoja.

Čuje se i ova:

A tako ti tvoga bilog lica,
Kazat ću ti čudo iz Poļica.

Žutońa, žutļikov, žuti, pilat ili *šuša* zove se, ko je žuta ociđena mršava lica. Kažu: žut ka' Pilat, ocidija, opinija ka' čavà'. Ona je cura žutļikava, nije jon berićeta u životu. Žuta žena, govori se, da nije zdrava, ļuta je, ne će imati poroda, a bude li ga i imati, ne će ga odgojiti.[1] — *Crnomańast* je čovik, koji ima mrku crnkastu kožu, lice mu daje na crno. Ovi su ļudi dosta snažni. — *Gàleša, gâlac, arap, crni moro, ciganin,* ko je odveć crna lica ka' da si ga tàvon obatrnuja. O crnin ļudin ne govori se dobro, naravi su nagle i zločeste, zato se i piva:

Galeša je svaki gadelina,
U ńemu je svaka opačina.

Ili: Crno mu je tilo od starine,
To su ļudi od 'rđave cine.

Drļavac ili drļavi' očiju je čovik, komu su otpečite (otisnute) trepavice od oka, da mu se vidi crļenilo unutri. Reče mu se: nu, šta mi je izdrļija oči.[2] *Crnook* zove se, u koga sasvin crne oči; malo ji' je; — *zelenko* ili *zelenbać*, u koga su zelene oči; — *paštrokast* ili *paštrica,* u koga su oči šarovite, mrkobilkaste; — *maglast,* u koga mutne oči ka' da ji' je magla prikrila. — *Šârac* ili *šarońa* zove se, na komu je patulovo (od bogińa) lice. Ženska je *šàra;* ako li je neoprana i gńusna, reče jon se: *šàra gàra.*

Nezgroman je čovik velika a nešesna, neuredna tila, roba glïma (klapa) na ńemu ka' da je obišeno o gráni. — *Neuplotan* je, u koga je i lice ružno, a tilo neuredno. Kakovu nepriličitu, nepodobitu čeļadetu reče se: aj' tamo, neuploto ļuska! — *Dàsina* se zove velika kipina od čovika, jedra u životu, ali nevesela, napotumračena mrka pogleda, obišena prilomļena tila. Taki su obično gorńaci (Bošńaci), koji prilazu na naše pazare u Dalmaciju. — *Kùļeša* ili debeļaković jest čovik posve opuna i debela života, komu se izvalija drob ka' badań. Zovu ga još i: *ždróbońa, kòritina, kàlvarina.* — *Zdepnast*

[1] Bila u Dubravi nika žuta ļutica žena, ujila je zmija, zmija krepala, a ńon ništa.

[2] U koga se povr' nosa sastavļaju trepavice, nije čovik dobre duše, vaļa ga se čuvati, neviran je.

Digitized by Google

je čovik nevelika kipa, a malo pognuta u plećin. — *Svaļutak* zove se čovik sridńega stasa, dosta odebeja posvuda u životu: u glavi, vratu, drobu, sve naokolo zaoblija se i svalija ka' jaje. — *Basúrak, krt, krżeļ* malušan kip, a veliki' godina. Zove se još i ovako: *trtak, masur, saprtak, kûko.* — *Polučak,* također puno malen kip za polovicu višine drugog običnog čovika. — *Staor,* star čovik, a posve malan. Ovakovi ļudi niska stasa nisu toliko viđeni prid sviton. Reče se: bit će pametan šta 'oćeš, ali nije ga šta viditi. Drugi odgovaraju: ne miru se, bolan, ļudi aršinon.[1] — *Trìsina* ili *plešćina* zove se visok a okošć (koštunast) čovik, jaka života, a nezgodan na oko vidit. — *Vitak* je uredna ovisoka tila, niti je puno mršav niti odebeja, niti široki' pleći. Kaže se: vitak i visok ka' jablan, divojka ka' jela. O divojci se piva:

Vitka stasa a tankoga pasa.

Špruļeša je tankovita kipa, a čudo visok. Reče se: Bog u ńemu dva išćetija; opružija se, protega', išćanga' ka' blušćika, ka' šćanga (visok kolac). — *Ždralina,* dugońa, komoštrina, u koga dug vrat, visok stas, a mršav život. Reku mu: otega' se ka' čapļina, vrat mu ka' u găka, metlu je proguca. Još se i ovo čuje govorit: teško majci, da pripravi ruvo, jer sridńen kipu dvoje gaće, a dugońi ni jedne.[2] — *Ǵigant* također čovik krupna visoka tila, a snažna pulca; u ńi' jake bedre, veliki gńati. Taki' ļudi bivalo u stara vrimena, danas se nalazi po gomilan ńi'ovi' košćurina. — *Trutinav* je ka' i svaļutak, samo šta ne ima gîba u životu, stoji ka' badńić, slab na nogan, sve s mukon radi, a kada i malo 'oda, zapije se, steńe.

---

[1] O čoviku pristała visoka kipa reče se: dika ga je viditi, dosta ga je vidit, ne bi ga se dva oka od dragosti nikad nagledala. I ženska glava, je li divojka za udaju, slabe je sriće, ako ne íma pristala kipa. Ako je malana, zovu je *krtica,* a široka i obla kada je, *tombulina.* Za porugu piva se ova pismica:

Stu' maleša, stu' galeša,
Nije proso ni šenica,
Neg divojka stuparica,
Stuparica, mlinarica,
Aršin duga, tri široka;
Nit je more końń goniti,
Niti kola ńu voziti,
Dako kola od olova.

Prid ńiman je sto volova;
Kola škripļu, voli miču
Od težine divojačke.
I kola se rastrgoše,
A końi se razbigoše,
A divojka tute pala,
Di je pala, tut ostala.
A moj miše, nema više.
(Jakov Jugina.)

[2] Gorńi i sridńi Poļičani rugaju se dońim u primorju:

Lako ti je poznati primorca,
Koji goni prid sobon magarca
Duga vrata, a gjotluka kratka.

Digitized by Google

Bakońa je, koji izvrati, izbeči prsi, nauznači se, kada 'oda, zavrti glavon i oštro gazi. Zovu ga i *zavrtaļko,* a kada usto i nos mu je zavrčen, anda *zavrčenko.* — *Kļunaš* je čovik obilata a pokučita nosa ka' kļun u orla. — *Gùbičina* je, u koga su debele gubice i usnice. Ružan je vidit, ka' da je uvik smućen, zle voļe. Reče mu se za prikor: šta si obisija te benģe! — *Surleša,* u koga debele a izbečene gubice. Pridiju se i ova imena: *pešńeša, prdeļetina.* — *Vrčigubica,* u koga su zavrčene gubice; reku mu: zavrčija gubicu ka' brav za kozan. — *Pročelak, pročelčina* ili *čelońa* zovu onoga, u koga je veliko prostrano čelo. Ko je posve velika čela, a plosnate glave, zove se *točel.* Kaže se poruglivo: nu ti onoga pročelka, moga' bi snimiti š ńega dobar opanak. — *Šiško* ili *šušak,* koji ošiša (ostriže) kosu pri glavi. Piva se:

Šuša glava — pod kokošan spála.

Kvrgeša, koji ima male kvrge, komu su naresle po glavi šiške ka' po dubu. Zove se još: *šiškeša, kviļeša, čviļeša, rogońa.* — *Dvovirac* ili *olčina* užaju (usare = običavati) zvati mlada zalizana monka, koji nosi na dva mista na glavi kosu razvraćenu ili koji ima dva cvita, s koji' se kose naokolo redaju. — *Ćelavac* ili *ćêlo,* komu kosa opala po vrju glave. Rugaju mu se, da mu svitli s glave: barem tebi ne treba veńera (feńer = svića) po mraku. — *Goliš* je, komu opuzla sva kosa s glave, ostalo golo tîme. — *Čùpast* je, u koga su male a kratke uši. — *Klepońa* ili *klèpov,* u koga su uši velike i otpečite. Čupasti su boļe naravi nego klepaši, koji su zlosrdni. Kad je kiša, reče se klepońi: pokrij se ušima; na sparini: nu kolike su mu uši, moglo bi se u 'lad poda ńe stati. — *Strîgo,* u koga nemirne uši, uvik striže š ńiman ka' zec.

Škiļav je, koji kada gleda, stisne jedno oko na pòlovicu (škiļi), a drugo drži otvoreno. — *Pȁdro, gverońa, gvêro, gverav* je, ko ne gleda upravno, jednon zenicon vrti u zemļu, drugon u nebo. — *Nebogled,* koji na'eri glavu i vavik gleda u nebo.[1] — *Potrumrak,* koji nigda ne gleda čovika u oči, vavik ispod sebe. Potrumaci ništa dobri ļudi, nije in virovat, izdat će i privarit. I besida je: ne gleda li te u oči, prikrsti se od ńega. — *Ȅrlav* je čovik, koji puno rastvara oči pa iskrivno gleda ka'da su mu zenice daleko jedna od druge. —

[1] U kući Aničića u Srińinu otac i tri sina gledaju u nebo, kada se s kin razgovaraju. Stari Petar bija na nikon ispitivańu na sudu te će sucu: „Virujte mi, istina je živa, šta van reka'.“ A sudac će upitat glavara: „More li se virovat ovon čoviku?“ — „Morete, gospodine, slobodno, jer uvik u nebo u Boga gleda“, glavar će šaļivo.

Digitized by Google

Žmírko ili *žmîre* je čeļade, koje stiska očima, gleda, ali oči mu se malo vidu. Ko otvoreno ne će da gleda, reče mu se: šta žmiriš u me? — *Svitlica* ili *svîtle* zovu one, u koji' sjaju i svitlu se zelenkaste oči ka' u maške. Ružno je i ne da se puno gledat svítlońu. Reče mu se: šta si zasvitlija očima ka' mačak.

Kļajo ili kļâko zove se, komu je prigrčena ili osakaćena ruka, ko je betežan u prstima. To se desi čoviku, da se rani, posiče ili od koje bolesti pogrči mu se ruka, ne stoji na svon mistu. — *Sakat* je, komu je odrizana ruka ili otpa' dija ruke ili noge, raznila mu puška ili mina (dinamit), tako da se š ńon ne može više pomoć za rađu. — *Làzar* je ili *lazarast* čovik, komu su usa'le ka' drivo noge, ne more se na ńe podignit ni oditi nego plâza po tlevu četveronoške (na ruke i noge). Obišno se misli, da je to udes. — *Ševońa, šêvo* ili *còto* je čovik, u koga jedna noga kraća od druge. Niki se tako rađaju, a niki izbiju u pùcu ili se u teškon bolesti zgrči jedna noga. U 'odańu uvik nagińe, nabada na onu stranu. — *Bàda* zove se stara žena, koja nabada na jednu nogu; reče jon se za šalu: nu, kako kupus sadi. Ševasto čeļade zloćudno; reče se: jeli ga Bog sìńa' (segnare = zabiližiti), vaļa ga se čuvati.[1]) — *Šćendro* ili *krivonog* je onaj, u koga su iskrivne noge ka' vrgńi (ralo), razvraćene u podanku a u kolinin se zgužvaju i češu. Ženskon se reče, da je *krȉva*. — *Svrčenko,* u koga su puno skupļene noge ka' u kļunak. Kada 'oće da korača, pomalo ćèpka ka' da iđe po dračan. — *Šćûle,* ko nosi šćàke pod pazu' i na ńiman se opire, jer mu noge betežne ili odrizane.

Góbo ili grbavac čovik, u koga kosti ispečite, a glava i vrat ugnuti. Rugaju mu se, da nosi skrińu (baul) na plećin, da nosi poštu, da mu se je napeja divļi Jakov.[2]) — *Guteša,* komu izrestu velike gute (čvor = divļe meso) na vratu sprida ili straga. — *Kileša,* ko ima pridor, okilavi. Dogodi se to ļudin od velika truda dižući pìzove (peso = teret) ili po raci (krvi). — *Vrnđa* zove se, ko razmeće nogan simo tamo, ne gleda, 'di će stat. Zove se još: *razvrtov, šètka* ili *vrčina* (jer vrti nogan). — *Vrtoguz,* koji vrti stražńicon. — *Tàpeša* ili *stopońa,* koji tapne stopon ka' baketon (šipkon) po guvnu.

[1] Za mog ditiństva bila u konšiluku nika ševasta Klara, pala s tovara. Mi dica popivali oko ńe i ļutili je:

Klara, na tovaru jala.
Tovar se prdekne,
Klara se izkulene.

[2] Ne vaļa se rugat drugomu, šta je betežan, jer kažu, da će rugo udibovati (dopasti) i ńega.

Digitized by Google

Mùslija, koji se namusi, namustapi u licu ka' da mu je ništo krivo, sve gleda priko srca, krivin okon. — *Krezub, krezuba,* čeļade, komu pomańkali zubi, osobito oni sprida. Reče se: baba krezuba. — *Ćirìkalo* ili *ciròzub,* koji se ciri (pokazuje zube) i smije se ustin. — *Smijolud,* koji se brez potribe za svaku malu stvar smije. — *Ćóro* ili *ćorka,* čeļade, koje slabo vidi, malo nazire i poštogod razabire na blizu. — *Slipac* ili *slipica,* kojemu ponestalo sasvin vida. Najveća žalost za čovika, drugi vaļa da ga vodi rukon. — *Gluvońa* ili *glûve,* ko ništa ili sasvin malo čuje na uši.[1] Gluva čeļad sumńiva je, grintava, slabe naravi. — *Nagluv* ili *gluvost,* ko dobro ne čuje, uvik priupićuje: kako? štaaa? aaah? — *Nîm,* koji ne more ništa progovorit. Kada ne čuje i ne govori, zove se *gluvonim.* Niki se tako rađaju, a mloga dica u bolesti (grlice, tifa) izgubu čuveńe i govoreńe.

Tèpav je čovik, koji ne more izgovarati slobodno nika slova, na priliku š, k, s (dušo: duto, kokoš: totoš, sabļa: tabļa). Nazivļu ga još i ovako: *pésońa, pesèkalo, tèpalo.* — *Pèskav* je čovik, koji ne more odma' sastavit slova, vaļa da ji' više izgovori i napire se. Na priliku za reći: pa što zato? on bi ovako izgovorija: p-p-p-pa, š-š-što, z-z-z-za-t-t-to. — *Mùcav* ili *mùcalo,* isto ka' i peskav, samo šta malo guca riči, unutrije govori, muklije; na priliku: moj brat: m-m-m-o-o-j b-b-b-rat-brat-rat. — *Brbècalo* ili *brbļe,* koji ne će da polagano i čisto govori nego brza, zameće jezikon i povraća se na beside. — *Lâpo,* koji puno otvara usta, kada govori, klapa usnican i lapće jezikon. — *Làzańa* ili *mázalo,* koji rasteže beside i navije na slatko govoreńe. Reče mu se: mažimede moj! — *Tubońa, tutuš,* koji govori podmuklo, tupasto. — *Bûsav,* zaduļiv čovik slabi' prsiju, polagano govori, ne more da sastavi govoreńe, duši ga u prsima.

Bolesti. More čovik *nagraisat* na zlo ili po svojon nepomļi ili po zlu udesu. O nikin se pripovida, da su se rodili pod rđavon zvizdon i da ji' stoga svaka nesrića snađe.

Potamni čeļade od rđe, glada i nevoļe, ko se za puno vrimena nije omrsija ni napija a uritko i zakrušija. Reče mu se: mašina ga se je bidnog u'vatila ili ga spopala. Ako je još pripatija od bolesti, kažu: ubila ga menla od kamena.

(O z ļ e d e.) *Ulomija* vrat, kada se ko obori ili skotrļa niz cablo ili stinicu, probije se u rebra ili rastriska glavu, da ga jedva zateku

---

[1] Reče se: „Nije vajda: gluvu šapćat, slipu namigivat, s ludin govorit, uz vitar vozit.“

Digitized by Google

dùvata (duh u ńemu). — *Judina'* se ili učinija júdinu sebi onaj, koga zaosine sotona paklena, pa san sebi digne život, ili se prikoļe po grkļanu, ili obisi o uže pod gredu, ili se baci u riku, more pa se uduši (u gorńin Poļicin kažu: utuši). Niko ne žali za takin mrcen, grijota mu je reći: Bog ti da' pokoj. Za'valeć Bogu malo se kad čuje za to nesritno dilo u Poļicin. — *Prìmelo ga je* reče se onomu, koga u snigu nađu smrznuta i okočenuta, da ne more opružiti ruke ni noge. — *Svratoloma'* se, ko se obori s koje više kuće, zida ili cabla s glavon na tle i ļuto se ispribija. Ako mu je šta puklo ili se slomilo, reče se, da se je *šundra'* ili *ruvina'* (rovina = pokvar) ili *zgrońa'*. *Stresa'* se, ako je pa' na meku zemļu i ustresa' s tilon. — *Skrļa'* se je ili *satra'*, kada se obori kameńe ili zemļa pa zgńeči komu nogu, ruku ili vas život. A kad se omakne ili popuze čoviku noga, anda se skotrļa niz brdo. — *Ulomi* nogu oli ruku čovik, kada se slomi u gńatu, tako da ne more š ńon ni krenuti. — *Iščašija* nogu oli ruku reče se, kada u pucu izađe jabuka iz one rupice ili kada se podvije noga, tako da gńat izađe sa svog mista na stranu. — *Probije* se čovik, kada nesvisno iđe pa se natoprļi na kakav čabrk[1] ili oštruļak. — *Rascupa'* ili *ràsika'* glavu, kada ko (osobito malo dite) prasņe glavon o stinu ili ga drugi zadimi kamenon o ńu. Reče mu se tada, da je u'vatija cvit ili dekoracijun (odlikovańe). — *Stuče* se prst, kada ga pričepi (pritisne) stina ili šta druga teška, krv nasede i novat pomodri. Tada se digne prišć ili klop (oteklina) ili žvorac, skupi se poda ń krv. Kada se prst stuče, učini se rana i okrvavi, a kada se natuče, samo malo nabije a krvi nije. Kada se vas prst satare ili zgńeči, anda se reče, da se je *samlija* ili *skašija*. — *Sadre* se ili *odre* čeļade, kada nagraisa na draču ili šta oštra, iščanpara ruku ili nogu, pa mu se okomina koža. Kaže se: vas se ispara', vas se iščeprļa', koža mu se okomistrala. — *Nagrdi* se čeļade, kada se obode na čava' ili nož, da mu se oštrilo zadre u meso. — *Obode* se na draču, kupinu, trn ili na iglu, kada se žvôcne, to jest samo kožu rani po vrju. — *Poriže* se čovik nožen, britvon ili kosiron, kada mu poleti niz ruku pa zariže u meso, a *badne* se, kada se obode samo rton od oštrila. — *Posiče* se čeļade sikiron ili velikin nožen, kad se zadre (u Docu kažu: zakala) duboko u meso. — *Požeńe* se srpon žetelica u žetvi, dok maše š ńimen. — *Opari*

[1] U gornin Poļicin kažu *čabrk* ili *tabrk* drvo zaoštreno otpečeno. Zove se također i *brkļača*, ono, šta se drži više vatre. Reče se: obisi opanke na ti čabrk. U dońin Policin kažu *klin, takļa, brkļa.* Loza se riže na *brk,* — pa' je na brk od takļe, zapela mu roba o brk.

Digitized by Google

se čeļade, kada nagranda (nabasa) na vatru ili se polije vrilon vodon. Dignu se prišći, pomijuri, koža se prodere (u Docu kažu: omitari), sve dođe do crļenog mesa. — *Spâli* se čovik, kada se priveć ispari (combustio), učinu se grdne rane, koje se znadu pozliditi i razjisti (u Docu kažu: raspájidati).[1] — *Pridra'* se je čovik ili *okilavija*, kada se pritrga' ili prikinija u mošńan. Kažu, da se ta bolest (u primorju zovu *balun*) dobije od dizańa teški' stvari, a nikin i po krvi. — *Klinčići* padaju, kada se nije pritrga', ali mu na pâre (kadikad) pada doli, zapire i smeta 'odańu ka' da je pridor (kila). — *Masnice* se dižu, kada se čeļade ļuto izubija. Tada se vidu na rańenon strani modrice i crļenice.[2] — *Žava* jest divļe meso, napne se ka' orij, bez udarca, tvrdo je, ništa ne boli. — *Prišći* se napnu težaku, kada radi, kopa na rutavu dobro neodilanu držalu, a mlada mu je koža pa se nadigne i oborovi (kao kora od bora otvrdeni). To se dogodi i mornaru na tešku veslu.

Kaže se naprosto u svin ovin zgodan: ovde san se ružno ubija, probija, prokinuja, nataprļa, prožeja, išćetija, slomija, iščašija, posika', badnija, oparija, spalija, ili u jednu rič: vas san se izgrdija i izranija (u dońin Poļicin užaju reć: vas san se ruvina' [talij. rovinare, pokvariti, propasti]).

(Rane i čirovi). *Răna* nastane, kada se po nogan, rukan rastvori tilo ili se rđava krv otruje. Rana se zove i ono misto, 'di je bila bol, pa je zareslo; ako je maleno, anda je *ranica*. Kada sasvin zareste, onda se isto ono misto nazivļe po onon sińalu (biligu), šta ostalo. Na jednu priliku, ako se je čovik oboja', zove *obòdotina*, ako se poriza', *porìzotina;* ako se posika', *posìklotina;* a kada se sasvin zareslo i samo se malo zna na koži, govori se, da je to *brazgotina* ili *zaparotina*. Kada čela, osa upekne (ujide), izađe *žvrka;* a kada pas, zmija ugrize, zove se *rana*, uzreste li veliko: *ugrizotina* ili *ujidotina.*

Čirovi i *žuļci* (abscessus) napińu se sami po životu sitni ka' zrno prosa. Kažu niki, da to dolazi od slake krvi (čirovi, kraste), a nikin od otrovne krvi (ka' izmeti i ustume), a bit će najviše od nečisti. I ne siti se čovik, kako žuļak izađe bez ikake boli. Čir se ovako zametne: najpri malo zasrbi, zacrļeni, počimļe se dizati meso, za-

---

[1] Govoru, da svaki ȍpar ide 9 dana naprid, a svaki' 9 dana natrag, dok rana ne zareste.

[2] Kada majka uzme ne'arno dite i sumlat (veliku šibicu) u ruke, zagali (odgrne robu) straga i po golu debelu mesu ošine dobro, i anda izađu masnice (nabožuri se koža).

Digitized by Google

metne se pod kožon, zasiče i zaokruži pa malamal napne se ka' tùbôk[1], otvrdeni meso, dok se likarijan i mêkan ne omeška. U početku je crļen, pa namodar, pa zelen, a kada ga se pusti da sazori, anda pobili, poblidi. Sada je red, da se mìna, prosiče, ili je čekati, da se sȁn provali. Izađe pusta krvušćina i gńoj, a kada dobro prosoči, ispane iz sridivice čep, srč ili vrtlotina. Dok čep ne izađe, ne izlazi ni bol vanka. Ovaki čiri dižu se najviše po vratu i glavi.

Bolećice jesu male ranice po koži, srbu malo a nije zla od ńi' nikakova. Po obrazu i licu 'vata se obišno dice *lišaj*, nije ga lako iskorenut. Kaže se: nu, šta je onaj mali polisa'.

Opalu se usta na buri ili na ledu, popucaju usnice i svraška se koža. Govori se, da je bura ujila ili oprudila.

Potkožńak (carbunculus) čir dosta velik, koji se zadre pod kožu, puno srbi i more ići na zlo. Ima i čir *rošńak*, naliči na izmet.

Izmet (anthrax) je čir crne glave, raziđe se po koži, zavre u meso, baci u mrtvilo čovika i vodi do smrti. Četri su različita izmeta: crni, koński, volujski i ovči. Najgori je izmet crni travńak, kaže se, da je samo uncu mańi od kuge. U'vati se od životińe, od kožetina, a 'digod baci svojon, od išćećene (pokvarene) krvi.

Ȕstuma ili *mìcina* (adenitis suppurativa) napne se ka' veliki namodrasti čir po glavi, vratu, na malon dici i velikin ļudima. Kažu, da svakomu ona vaļa da izađe, jer pùrga (čisti se) krv.

Bìona (cateracta i cycatrix corneae) pane nasrid zenice oka ka' zrno prosa, ne boli čudo, ali smeta.

Jašnik (hordeolum) napne se ka' zrno graja na trepavici i boli. To izađe, kada se zaniče zbabnon ženi, ako pita jića ili pića.

Bâdļi (trichiasis) ili *bâļi*. To su mali vlasińci, šta se navuku na oko. Dlaka se zakovrči i zavrati u oko, zasrbi trepavica, nasede krv na oko i puno smeta vidu. Pogulu se, izađu vanka ka' dlake, struńe końske, a na kraju vidi se kano kļukast pań. Zovu se i vlasinci (od vlasi).

Jašćarica (vescicula) napne se ka' zrno sočivice mali žuļak navr' jezika, usnice ili na nebu od usta. Pivaju dica:

Jašćarica, višćarica,
S mene prošla, na te došla.

Zasàrmala ili zarukovètala rukon (distorsio), dogodi se žetelici, kada puno žańe, pa jon se razbiju cipci i razglavi ruka.

[1] Kada se sir siri, otkine se s kraja mali komadić ka' jaje i daje dici; to je tùbôk. To je dičińa dragost; dica se veselu i popivaju: dat će mama meni tubok!

Digitized by Google

Zanoktica, kada se zadre nokat u meso, učini se mala rana; obišno od udarca ili uske obuće.

Bol prsta na zdravu, kada zaboli prst brez udarca ili vidļive boli. Oteče, ogńoji se, raspane i puno se trpi.

Vištula, teška bolest na nozi, na debelon mesu, pro'odu (stražńici). Učini se ka' rana, iz koje curi krvuština i gńoj.

Ȍsika (intertrigo), kada 'odajuć na vrućini upali se i zacrļeni doli meso između bedara i po debelon mesu na sidalu, sve krv pìša. Od toga pàtu (trpu) ponajviše ļudi meke pǜti, koji se puno pòtu (znoje). Reče se: otra' se.

Patule (variola), teška bolest, izađu velike kraste (ràne), rastvoru se, iz ńi' izlazi gńoj. Otrovna bolest, more se u svačemu u'vatit, kažu i u očima odnit.

(K o ž n e b o l e s t i). *Grizica* (epitheliom), kada se u mesu zametne živinica (ne more se vidit na oko, jer je tanka ka' tanki vlasinci) pod kožon i učini ranu. Prilipi se obišno okolo usti, nosa. Bog te učuva', u'vati li máva, obrsti, izgrize tilo ļusko ka' gusenica kupus, sve rastoči do gole kosti, ne more se živit.

Bol ustiju, kada ispucaju usta od leda, bure ili koje vrućice te izlazi slaka krv na one pukotine. Mala bolećica, 'vata je jedan od drugoga, kada se pije otrovanon bukaron.

Lišaj (eczema) bude ponajviše na dici po obrazin, na licu ka' mala bolećica, pobožuri se koža, ali nije zla.

Važica je bolest na tabanin, nika živinica, šta ji' izgrize.

Srab (scabies), kada se upali koža, češe se uvik a nikad se iščešat. Najžešći je između prstiju i poza šakan. Dolazi obišno od gńusa i nečistoće. Ima ga troje vêle (vrsti): k o ń s k i, koji je najžešći, jer u końa krv odveć žestoka; g o v e đ i, na govečetu, volu, kravi, i k o z j i na sitnon zubu. Srab kozji (pļuskavac) najlagļi je, oni žuļci brzo ispucaju. Otrovan je, more se lako uvatit, jesi li se samo napija iz istog suda (bukare)[1].

Vranca ili *ženska bolest* (siphilis) ružna i sramotna bolest, 'vata se oni', koji iđu po rđavu dilu. Govoru, da su tu bolest donili Vrancuzi u naša mista. Za'valeć Bogu malo je toga viditi po našin selin; koji mornarina, šta obigraje tuđa mista, uža je donit i soldati, kada se vraćaju svojin kućan. Reče se ton neredńaku, da je iša' po zlu putu.

[1] Kada drača o Jurjevu pǜpi i otvara, anda je, kažu, srab najžešći. — Ko je srabļiv, ako se očituje, ne boj se, moreš š ńin spavat, ne 'š u'vatit; ako li ne očituje, 'oćeš, čin se dotakneš ńega ili robe mu.

Digitized by Google

Osútak ili *ospice* (morbillus), bolest na malon dici, ńi'ovo tilo posuto žuļcin ka' sitnin proson.

Perućac, mala bolećica dici na glavi, ka' male kraste.

Bradavica (verruca, Warze) izađe zanajviše po rukan, a to ako ti sa strije pada okomice voda na ruku.

(Unutrašńe bolesti.) Kada zaboli čovika glava, otešća ka' da je od olova, ćiverica 'oće da poskoči, oči da vrcnu ispod čela, a slipe oči goru ka' u peći, tada se reče: mantarluk mi veliki u glavi, čelo ka' stučeno, pučе mi glava, čelo; vrti mi se svîst, oblitaju mi svítńaci isprid očiju. — *Vrât* kada zaboli, kaže se: zakrenulo me, stisklo u grlu, u vratu, ne mogu š ńin krenit; uselo mi se u vrat; sapeli me gušćeri. — *Oko* kada zaboli, kaže se: žìca me u oku, nasela mi je krv, pâli me u oku, srbu me oči. — *Uvo* kada zaboli, kaže se: zavrtilo mi u ušima, 'ûče u ńima, stoji cìka, zvońavina, ori se u ušima i gromìńa, da Bog učuva. — *Nos* kada zakrkne od nazebe, reče se: stisklo me u nosu, ne mogu kvrknut. — *Usta* zabolu na buri, ledu, ne more se jisti. — *Novat* kada zaboli, brzo se svrne, ali teško ti ga, kad se zacipi, anda boli strašno. — *Kosa* opada na čeļadetu potla velike bolesti, iza tiva ili velike vibre (febre = ogńice). Posli toga prokomuļi (nikne) na glavi nova kosa tanka i mekušna ka' na 'tiću poletarcu tanka vuna (prva dlaka). — *Stùžina* pane na prsi, kada čovik ne more da oda'ne slobodno, sve ka' da mu je ništo teško na ploči od prsiju ili na zličici. — *Strûni* se żeļudac, kada se skoči s visoka, pa zaboli u stumiću. Niki govoru, da ta bolest dolazi i po zlu udesu. Dosta je, kažu, ràton od opanka u što zakinut, strune se žeļudac isto ka' da se i nogon žagne. — U *kosti* udara poganica i protiska, vrti i para ka' najoštrijin nožen, ne more se živit od muke. — *Smȓtva* čeļade, kada mu glava pada ka' da je mrtva. To se događa na velikon sparini liti od truda i drima, jali od velike žalosti, gorčine na srcu ili slaba nečista stumića. Od nespala ponajviše oslabi tako život, da nije za nikakvu rađu. Reče se: ļuļiv san, vas san ka' krepan, ne vaļa mi život pô šolda. U ton vrtoglavici pada 'digod čovik i u nesvist. Reče se: pala mu je malakunija (talij. malinconia, slaba voļa), uvatija ga je avan (affanno, tiskoba na srcu) ili: pa' mu je — govoru u dońin Poļicin — cidenat (accidente, nezgodan čas). Kada čovik smrtva, nelagodna je života; kada krene da 'oda, uvik mu dolazi blisak prid oči. — *Ježuri* 'vataju čovika od strava oli od jida. Čovik se strese i zadr'će od vr' glave do dna pete. Kad se 'oće da kaže prid kin koja strašna stvar, reče mu se: nemoj mi o tomu govoriti, jer me odma' ježuri 'vataju.

Digitized by Google

Reče se još: drâti (drhtaji) ili trnci me 'vataju. Odgovori mu se za šalu na to: trpi a panti.

Ženske bolesti zaliću često ženske glave. Pätu (trpe) na nika vrimena tešku bol u glavi, u zličici. Reče se: nije jon život na mistu, pri ńon su ńezine stvari, krv se uzmakla, nije jon u redu sve na tilu, ne iđe jon svaka svojin vrimenon. Žena, koja ne daje cvita, govori se, da ne daje ni ploda. Žena pod brimenon (zbabna) ćuti u svon životu više puti slabost, šćucavicu, uzrignivańe, vaļa da se čuva od puno pića. Nike rodiļe u'vatu bolest na prsima, na sisi, raspanu se bradavice. Ženskin dolazu i misečļive bolesti, poradi toga, kaže narod, da su ćudi inadļivije nego li muškići. Po tomu je izašla besida: ko je misečļiv, ta' je inadļiv.

Glavoboļa ili *mantarluk* u glavi, česta bolest, koja zaliće ļude, a to od vitra, dima, ili navali, nasene krv u možđane. More zabolit glava i od velike brige, misli u mozgu, a more i od neredna života, velikog jića i pića. Piva se:

Moja me je zabolila glava
Od velika vina i duvana.

Sïč u glavi (neuralgia), kada čoviku zavrti u tikvi od glave, usri' glave ili na koji kraj, spopane ga vrtoglavica, ka' da je, Bože učuvaj, van svoga šesta (van svisti).

Blisak prid oči zamantra glavu, da bi čovik posrnija. Dolazi od nečistoće, neredna života, a više puta i od truda, kada se čovik napire.

Bol uva, strašna bolest, smanta glavu, oteče oko uva, pogibeļno, jer prodre u možđane. Dolazi od unutrńe nečistoće ili od rđave arije, vitra.

Podušnice (parotitis), velike žlizde pod ušima, dolazu od vlage i rđave arije, ponajviše na dicu.

Zuboboļa (ostitis), kada zavrti bolest u zubin, ponajviše na velikin, ali kadidad ne mine i malu dicu.[1]

Škripi (scrophulosis) bolest na žlizdan pod čeļustin, kada gńoj izlazi.

Kuńavica (influentia), kad je teška glava, tilo mrtvo ka' pribijeno ili satrveno, jiće neslasno, sve gorko ka' pelin. Na velike magle i rose zimi ili pramaliće obišno pada ova bolest na staro i mlado.

---

[1] Pitali Turčina: kada najteže boli? — Kada zaboli kost u kosti (to je zub), — odvrati on.

Digitized by Google

Bol grla, kada se u'vati arija, nabreknu žlizde u grlu ispod kosirica, ne more se gucat, čini se ka' drače da badaju.

Grlica (diphteritis) bolest u grlu, napne se ka' jedan čvor, nareste i more zadušit. Kad pukne čvor, odma' pristane i bol. Zanajviše popane malu dicu, a uža kadikad i na jače, kako koja godina. Prije puno umiralo, danas mańe.

Kašaļ (tussis) je bolest od nazebe ponajviše, ali more bit i od kojeg unutrńog pokvareńa a ne od arije.

Kukurikavac (pertussis), veliki kašaļ, ponajviše na dici, 'oće da zadavi u grlu. Dolazi godižbinon.

Šćucavica (singultus), kad se uzrignije iz prsiju i šćucne u grlu. Navrati se kadikad za puno puti.[1]

Kijavica (sternutatio), kad se nozdrve podražu, ili od nazebe.[2]

Punta (pneumonia crouposa) teška bolest, obišno pada na velike. Dolazi od velika truda, umora; kada ko leže na mokru ili sparnu zemļu. Ima *ledena* i *mukla* punta, koja se 'vata od arije.

Lanpavica ili laptavica je bolest u prsima. Upali se čovik ka' da u ńemu siva plame.

Sučija ili *tišika* (phtisis) prinemila bolest, malo ko od ńe ostane, osuši se čeļade ka' čava', požuti ka' vosak. Dolazi po krvi i po slabosti tilesnon.[3]

Prsoboļa (tubercolosis), bol u prsima, teško disańe i 'odańe, probada uvr' pluća, u lopatici, pod rebrin.

Zaduva (astma) bolest je, kada čovika zaduši u prsima, teško mu ići usprsi, kašļe i sípļe. Zovu bolesnika, da je *busav.*

Griža (dyssenteria) ili *srdoboļa* dođe na velike i male, a to od arije, a dici od zelena voća ili slaba mlika. Slična je i *prolijavica.*

Matrun (gastralgia) velika je bolest u drobu okolo pupka, koja, kažu, dolazi od toga, šta se jedno crivo prisumiti (pribaci) priko drugoga.

Gujine se podadrle (salivatio) ili popišale se gujine, zove se bolest u trbuvu, niki jid u utrobi, da sve navaļuje čoviku na usta sama pļuvaka.

---

[1] Kad se šćuca, 'oće reć, da te kogod spomińe. Reče se: ko te spomińe? On odvrati: miš iz gomile.

[2] Kad se kine, reče se: zdrav bija! a drugi za šalu: ćuš, pobro. Kažu, da se kijańen zove kiša. — Akiho! Kiša će! — Kako ti znaš? odvrati onaj, šta kine. — Mala magarad kija — reče mu se.

[3] Sučijavi umiru obišno tamo na jesen u listopadu, kada dođe prvi led. Govori se: list s gore i on u greb.

Digitized by Google

Žeļudac strunija zove se bolest usrid pupka, kada zavrti i kada žeļudac ne čuje se posrid pupka nego na bandu (sa strane). Dolazi najviše od skakańa.

Bolest kostiju (lumbago) dolazi, kada se makne meso, a to kada ļudi stoju puno prignuti za rađon, pa kada 'oće da se opružu, ne bi reka', eno sad će mu se sve kosti straga satrt.

Protiska (rheumatismus) ćuti se u kostima ispod rebara ili u prsima niko probadańe krvi, ne more se slobodno oda'nut. To se oćuti prid buru ili južinu, kažu, da će brzo prominit vrime.

Poganica (artritis deformans) ili *ramatižan,* teška bolest u zglobovin noge, ruke, vrti u kosti ka' svrdlon, skupļa u kļunak život, ne može se opružit. Iđe ova bolest po krvi (raci).

Olazari čovik, komu pànu noge, ne more màkac š ńimàn ka' da su mu osičene.

Nazeba ili *na'lada* (rhinitis), kada se čeļade na vrućini prikali pa ga zatin uvati studen vitar ili pokisne. Najlaže ćeš u'vatit nazebu, kada iđeš uz planinu, opočineš na kamen, pa te u'vati gorska i morska arija. Po nazebi zla voļa, sumrtav život, puno se drugi' bolečica od ńe po tilu prostire.

Otok (tumor) je otečeno misto na tilu. Dolazi ponajviše u noge, koje nàbotu (nabreknu). U čeļadetu, koje puno nemòćalo (bolovalo), otok je sińal (zlamen), da nije daleko do smrti. Reče se: ko otiče, ta' ne utiče.

Ulon (fractura ossium), kada se slomi ili ulomi noga, pukne kost, satare se.

Otrnula noga ali ruka, ka' da je uvatija grč. Reče se i okočenula. To dùra (traje) za malo vrime, dok krv prođe tilon. Obišno dođe na ležeću.

Išćet (luxatio), kada čeļade podvije, išćeti ruku ili nogu. Reče se: šćunija ili šugnija nogon. To se dogodi, kada se u prigibli pomakne kost sa svoga mista, čeļade nema gîba, ostane sakato, dok se ne napravi ìšćet.

Grč (njem.: Muskel-krampf) bolest, koja otvrdeni, okameni ruku, nogu ili pô tila, da ne moreš š ńon makac. Govoru, da dolazi najviše od ļuļiva kruva.

Rižipija (erysipelas), oteče i pocrveni meso oko očiju, po obrazu. Dolazi od krvi, najviše ženskin.

Tropika, oteče i nadme se trbu' od velike vodurine, koju vaļa vadit.

Podrest (nephritis), bolest ispod rebara, ponajviše na dici, ne mogu prsti zadrit pod rebra.

*

Digitized by Google

Plàsa (hypertrofia) bolest na slizeni, slije se krv, ne more se 'odit ni jist.

Marovele (haemoroides), stiskavica u crivin, ne more se na stranu, boli glava; zamantra se svist.

Kâp (apoplexia) udari u pô tila ili u sve. Dolazi ponajviše na ópune ļude debele krvi.

Tif (typhus), velika bol u glavi, na slipin očima i u trbuvu. Dođe od sparine, umora ili zle krvi. Poza ńin ko ostane živ, opuzu mu vlasi s glave, za niko vrime i ne čuje dobro na uši.

Padavica (epilepsia), teška bolest, koja čovika odma' povali na tle ka' da je iz puške ubijen, zamantra mu svist, ublidi ka' krpa, škripļe zubin, baca bilu pinu na usta, stra'ota je gledati. Za niko vrime ne zna se ka' da i nije živ, dok se ne osvisti.[1]

Ogań ili *vibra* (febris), bolest, koja strašno upali čovika, vas je u živon plamenu, spopane ga velika žeđa i smrtva vas život.

Groznica, três ili *trcana* (malaria), kada veliki ogań pa anda velika drćavica i ledenica strese čovika, da mu je vas život, sve žunte (zglobovi) ka' satrvene, izlomļene.

Pošļica (epidemia) ili *pošļičina* upléka se kadikad u selo, povali nejaku dicu, odma' po desetak ji' u plemenu poleže ká' mrtvo, boli ji' vas život, a ne ima velikog otpatka.

Škrletina (scarlatina) pada na dicu najviše, pocrļeni sve tilo ka' da se zaplanulo na ogńu. U škrletini more ostati beteg na ušima ili jeziku.

Kolera ili *kòlora* (cholera) je nemila bolest, skupi i zgrči čovika u kļúnak, izriga sve iz utrobe. Kolera je bila u Poļicin god. 1855. i puno svita pomeļala.

Kuga (pestis), stra'ovita nemoć u stara vrimena. Otrovna, da ne more gore, napnu se veliki čiri ka' strašne otekline, sve se to rastoči po tilu, koje sve pocrni. Malo ko od ńe ostane živ, a ko prikuži, kažu, da više ne će na ń nikad doći.[2]

Dica umiru ponajviše od grlice, pošļice, griže, od zubi kad niču, od kuńavice i ogńice.

---

[1] Zove se i bolest Sv. Valentina. Ko boluje od padavice, ńemu se moli.

[2] Pripovidaju, da su Turci nosili kugu sobon. Koji bi narod 'tili uništit, pušćali bi u ń kugu, neka se zakòpiti i iskorene čeļad. — Po svin crikvan u Poļicin piva se na blagosovu Svetog Sakramenta (izložeńe): od kuge, glada, rata i kolere oslobodi nas, Gospodine! — Koji prikuže, oni pokapaju mrtve, zovu se *pricimorci*.

Digitized by Google

Ļudi veliki umiru zanajviše od púnte ili prikale, starci od starosti ili kâpi.

(Priziraňe i duševne bolesti.) Priziraňe je, kada dolazu prid oči čoviku čudna stra'ovita lica, grdna strašila i pričiňa mu se ka' da ji gleda na žive oči. To se prikazuje najviše u snu ili kada velika bolest baci čovika u tàmpas, banzaňe, tutariju, bandaluk ili mantaluk. „Tada pane mu svaka klapňa, kroz san prizire strašne ļude, visoki' nogu, koji s jedne planine prigazu na drugu; silnu vojsku sa strašnin nožin i kopļen; nosila mrtačka i mrce, koji se dižu i 'odaju; velike jame i ponore, u koje upadaju; velike kese zlatnog novca, šta nalazu u gomilan; gadne strašne zmije, zmajeve, koji 'oće da zgrabu i zakoļu, zle du'ove, vukodlake i ovasare, 'di se skitaju. — Običajno tako priziraňe dolazi dici, kada spavaju obnoć, pa se uzdr'ću, odskaču od posteļe, plaču i mira ne mogu naći, dok in s pameti ne sađe.[1] Kada dičaci ujutru stanu pripovidati, kako in se grdno klapilo, mater uža ovako reći: „Muči, sinko moj, srića tvoja, 'oće reć, da si i noćas iša' zeru naprid.“ Kad se klapi i prizire, reste mlađarija. Dolazu lude nike misli od rđave krvi, koja se upali, i od zle napasti. Sotona paklena nit ore nit kopa, već uvik o zlu misli. Dobro se je prikrstit prije nego se iđe u posteļu, poškropit kršćenon vodon posteļu.[2]

Čeļade, kojemu se učesto prizire, a koji o tomu uvik bunca, propovida, zamišļa i prorokuje, da će se iskoliti nike čudnovate stvari, zovu da je *vâda* ili *vàdina.* Reče se: ajde tamo od mene, vadino jedna! Još ga nazivļu, da je *vitroušast, udesničina* i *čaratan.* Kogod posumļi, da se on druži sa zlin du'ovin, boju ga se, mislu, da je vukodlak, višćak. Reče kogod: čuvaj ga se, brate moj, nije ono s božje strane.

Dȓknuto je čeļade, kada se cȉri zubin (cirozub), počme tárlat, poskakivat, popivat i veseliti se brez ijednog pravog razloga. On je đeverli — reče mu se, ili: ništo mu se dogodilo, šenuja je, šegnija pameću.[3] Ko je puno žalostan a brez razloga, reče mu se: što si se zamislija?

---

[1] Kad san bija malan od 5—6 godina, pripovida mi majka, rasplaka' se jedne noći nemilo, prikaza mi se strašan čovik raskriļenin rukan. Užgala sviću, da me umiri, a ja još više u plač, jer u ćoši povr' posteļe visija kaput sa rukavin. Ja mislija, da je to oni čovik, upira' prston dr'ćući ka' prut, govorija: eno ga, eno! Digli kaput, umirija se i zalalija.

[2] Ujutru nosu majke dicu u crikvu, da pop natrese robu i prikriži; boju se, da ono priziraňe ne bude udesno.

[3] U Docu običaj je reći: što 'š, brate, goni ga ona ňegova nàtura (talij. natura = narav), ili se reče: on goni uvik onu svoju. I ovo se reče: puklo mu jedno kolo u glavi, ili: nisu mu svi svati na mistu.

Digitized by Google

koja ti je zla godina? koja ti je pasja pàra? šta si obisija benǵe (gubice) ka' da ti je kogod ručak oteja? koja ti je nesrića, ali su ti tići poletili? Ko se ne će da razabere, nego uvik kuka, jauče i na jednu misli, kaže mu se, da je u'vatija višacijun (fissazione = umišlenost) ili da je za poludit. — Kada je čovik puno smućeń, jer ga se dovezala koja nesrića, reče se, da ga je nevoļa snašla, da je žalostan i nesrićan, da ga *čapa* uvik čapi.

Tvrdoglavo, ćukasto, lulavo je čeļade, koje ne more da upanti ništa. Zovu ga *tuboňa, tùka, tutuš.* — *Izvitrija, izvanpija,* komu moždani izvodnili, od ničesa se ne spomiňe. — *Budala* je, *blêka* i *berleša,* koga moreš u svačen privarit su malo. Reče se komu za porugu: tako se budale varaju. — *Ȕzet* je, koji ne ima àmina (srce = animo), zatvoren u besidi. — Sakato i nakazno čeļade, kada se rodi, obišno je i drknuto, blekasto. Niko mu ne zamira, da reče štogod budalasta, niti se ruga. Reče se: tako mu je Bog da', on nije bidan kriv; diga' mu je Bog pamet; tako se š ńin rodilo. Nađe se mal'ne u svakon selu po koje čeļade tako van šesta (nepotpune svisti).

Jezik.

Narod zove svoj jazik 'rvaski. Je li u razgovaraňu ili pisaňu, na svojon kući i vanka u svitu, na sudu, u trgovini piše, govori jedincatin jazikon 'rvaskin.[1] Poliški čoban, koji vas svoj vik proživija u krševiton Mosoru za blagon, a koji nije nikada pristupa' na nikakve skupšćine učeni' ļudi, pripovida, da je za ovcan nosija glagoļašku bukvicu i da je na lišáju riza' i pisa' 'rvaska slova: az, buk, vid itd. Zovu se glagoļaška stara bosanska slova, koja su stari ļudi dobro poznavali, pisali na rabošu (komad drveta), na pragu od vrata zarizavali. Zovu to: *staro 'rvasko pismo,* ili *poļiška azbukvica.* Po crikvan su pivali misu popi iz glagoļaški' misala, a te pope zovu i danas: naši popi glagoļaši, koji govoru 'rvasku misu. Oni drugi popi govoru misu u talijanskon jaziku a iz latinskog misala. Reku: nima ti do našeg popa i naše 'rvaske mise, svaka mu se razumi, kada se s tobon razgovara. O latinašu čuje se reć: i oni pop u talijaňskon jaziku lipo, divoto (pobožno) govori misu, ali koja vajda, čini mi

[1] Mojon dobron susidi Anici Rakuļićevon, koja lani umrla u velikon starosti od 92 godine, ja običava' reći: „Ma kako ti, Anice, lipo to izgovaraš beside, ne pomete ti se jazik od starosti?“ Ona bi odgovorila: „Sinko moj po godinan, a božji namisniče po redu, govorin, kako me je mater naučila, po ovu našu težašku 'rvasku; nisan ja bidna učila latinske skule, ka' vi popi.“ — Seļaci dođu više puta župniku: „Došla mi je nika talijanska karta od suda, molin vas, iznesite mi je na 'rvaski“.

Digitized by Google

se, Bože prosti, ka' da nisan ni sluša' misu, kada ne razumin, šta balàbra (primeće kroz usta) u tuđen jaziku.

I bliži i daļi susidi zovu jazik u Poļicin 'rvaski. Bračani i bližńi otočani znadu se podrugivat Poļičanin, da su Vlasi, Murlaci i da govoru po vlašku; a opet Krajišnici, Imoćani i Sińani znadu bacit prid nos Poļičanin, da su Boduli, jer zanašaju na primorsku. I gorńi Poļičani rugaju se dońin, da su Boduli, a ovi opet ńima, da su Vlasi, jer su priko vr'a, za Mosoron, završani. Posprdivaju se ļudi gorńe ruke: Poļičani čačani, ča vam koze ne oru, duga vrata jaram nosit ne mogu.

Narječje.

Sridńa i dońa Poļica slažu se do nike mire, a gorńa su od ńi' puno različita. Dońi su Poļičani uz more, mišaju se sa Splićanin i Kaštelanin, zanašaju na ńi'ov govor; oni priko Mosora u gorńin Poļicin zalazu u Cetinu, u Siń, pri'vatili ńi'ovu besidu, pa izgovaraju čisto ka' i oni. U sridńin se Poļicin ta dva govora mišaju, ali je dońi govor danas još jači. Otkad se počele otvarati po selin skule, otkada mladost polazi u kraļevu službu, sve to više uzima mava gorńi govor i u sridńin i dońin Policin. — Kako se govori u s r i d ń i n Poļicin, onakvin san govoron zapisa' život i običaje poļiške. Ovdi ću samo spomenuti glavne razlike između govora triju poļiški' kraja.

Dońa Poļica govoru *ča*, sridńa *šta* (a samo mali kraj *ča*[1]), gorńa primišano *šta* sa *što*, ali u većen dilu kažu *što*.[2]

Na misto glasa *e* u nikin se ričin govori u sr. i dońꞏ Poļicin *i*, na pr. *grin, iđin, žin* (g. pl.): gor: *grem, idem, žena;* dońꞏ govoru *pulinta,* sr. i gor. *pulenta.* — Na misto glasa *a* govori se u sr. i dońꞏ u nikin ričin *e*, na pr. *resti, ukresti:* gor. *rasti, ukrasti;* — u gor. *granica:* sr. i dońꞏ *graenica;* — gor. *jezik:* sr. i dońꞏ *jazik,* gor. *jematva:* sr. i dońꞏ *jamatva,* gor. *jesen:* sr. i dońꞏ *jasen.* — U sva tri kraja govoru *lip, mliko, vira* itd., ali u dońꞏ *nunde,* sr. i gor. *unde* (i *undenac*). — U gor. *nema,* sr. *ne ima,* dońꞏ *nima.* — U dońꞏ i sr. *jagle,* gor. *igle;* — dońꞏ i sr. *drivo,* gor. *drvo.* — Misto glasa *o* u mnogin se ričin u sr. i (osobito) u dońꞏ čuje *u,* na pr. *un* (gor. *on*), *kuń* (gor. *koń*), *našun* (gor. *našom*), *tobun*

---

[1] Eno u selu Sitnomu (sridńa Poļ.) oni iz dońeg kraja (Jasenovo) niki i niki izgovaruju *ča,* a gorńi pod Mosoron ne bi to izrekli za živu glavu, oni se dońin i rugaju za to.

[2] Kad san natrag 25 godina doša' na praznike doma iz simenišća Prika i počeja govoriti *što,* stala mi se sestra Marta rugat: „Nu, majo, kako naš Vrane počeja govorit n a v l a š k u!“. Na današńi dan ne bi se više niko tomu naruga'.

Digitized by Google

(gor. *tobom*), *šakun* (gor. *šakom*); — u doń. *anda*, sr. *onda*, gor. *unda*. — U sr. i doń. govoru *crikva*, gor. *crkva*. — U don. isprid niki' riči. u kojin je na početku samoglas, domeću *j*, na pr. *juši, joči, justa* (sr. i gor. *uši, oči, usta*). — U doń. i sr. *jedanest, dvanest, trinest . . .* (gor. *jedanaest . . .*).

U sva tri kraja govoru *čuva* (čuvao), *kota* (kotao), *krto* (krtol) ali u doń. u drugon padežu množine: *čaval, kotal, vrtal* (sr. i gor. *čavala* itd.) — U sr. i doń. *dija, donija, letija . . .*, u gor. *dijo, donijo, letijo . . .* — U doń. se čuje, 'di propušćaju iz sridine *li*, na pr. *koko* (koliko), *'voko* (ovoliko), *toko* (toliko) itd. — Na kraju niki' riči dodavaju u sr. i doń. *n* ili *nac*, na pr. *ńiman, ńomenac* (i u gor. *undenac*). — Sva tri kraja govoru *slako* (slatko). — Tako svi kažu *lađa, rođen* itd., samo se u doń. Poļicin čuje u nikin ričin *j*: *meja, rjav, preja, tuji* (sr. i gor. *međa* itd.). I u sr. i gor. Poļicin čuje se još po nikin selin takav izgovor. — U sva tri kraja govori se *pušćati, godišće* itd., samo se u sr. i gor. čuje kadikad na *št*, na pr. *šteta* (doń. *šćeta*) i dr. — Misto *m* na kraju sloga u sr. i doń. uvik je *n*, na pr. *pivan* (gor. *pivam*), *iđen* (gor. *idem*), *mončad* (gor. *momčad*), *konšiluk* (gor. *komšiluk*) itd. — U sr. i doń. čuje se *sedanlest* (sedamnest, sedamnaest), *osanlest*, a u sva tri kraja *mlogo* (mnogo), *pomļa* (pomńa) i sl. — Od *st* u nikin ričin u sr. i doń. bude *c*, na pr. *cablo* (gor. *stablo*), *caklo* (gor. *staklo*), *cinci* (gor. *stinci* = prociniteļi).[1]

U sva tri kraja gubi se *p* u riči: *čela, šenica, trko* (trpko), *osovat* ili *ocovat* (opsovat); — tako se ne izgovara ni *h*, na pr. *oću, Rvat, zaod . . .* ili se na misto ńega čuje *v, j*, na pr. *duv, kruva, vrva vrja, straja . . .*; — otpada i *g* u nikin ričin, na pr. *di* (gdi), *jańe* (jagńe) . . . — Svi Poļičani izgovaraju *v* misto *f*: *veńer* (feńer), *vijorin* (fijorin), *Vrane* (Frane)[2] ili *p*: *Pilip* (Filip), *vratar* (fratar). — *C* (ts, ds) u sr. i doń. promeće se prid *k* u *s*, na pr. *rvaski, gosposki . . .*, a *č* prid *k* i *n* bude *š*, na pr. *maška, poļiški, težaški, obišno, mušno . . .* — Po nikin selin u sva tri kraja promišćaju nike glasove u besidi, na pr. *dovokršće* (vodokršće), *izdaviti* (izvaditi), *kalandora* (kandalora), *lišpe* ili *lišve* (lipše = ļepše), *omeškati* (omek-

[1] U Dońen Docu Simunići i Smajići govorili obišno do nazad desetak godina: judi (ļudi), ajina ('aļina), kudija (kudiļa). Toga više nije lako naći. — Još niki reku: jane (jańe), pan (pań), kon (koń) i t. d.

[2] Mlađarija nika okrenila na drugi kraj, pa u nikin ričin, kada 'oće da govori uļudnije ili silenije, pritvara *v* u *f*; na priliku: *foda* (voda), *fino* (vino), *fapor* (vapor), *faļan* (vaļan), *afokat* (avokat), ali to nije još zašlo u puk ni u'vatilo duboka temeļa.

Digitized by Google

šati), *latki* (lakti), *barzgotina* (brazgotina), *notak* (nokat), *bugavo* (gubavo), *utodlak* (ukodlak, vukodlak), *leroj* (tal. orologio).

U sr. i doń. Poļicin čuje se drugi padež množine: *kuć, maslin, Poljic, brodov, sinov* . . . (gor. *kuća, maslina, Poļica, brodova, sinova* . . .); u sr. Poļicin govoru isprimišano i *sinov* i *sinova* itd., a ovdi taj padež niki govoru i *brodi, potoci, Poļici* . . . — Tri padeža množine sva tri kraja imaju brez *a: gradovin* (gor. gradovim), *kućan, ļudin* itd., samo je u nikin ričin *a: očima, ušima, prsima.* U trećen i šeston padežu ženski' zaminica i pridiva u sr. i doń. Poļicin ponajviše ima na kraju *-on,* na pr. *jon* (gor. *joj*), *nikon* (gor. *nikoj*), *staron* (gor. *staroj*) itd.; u doń. se od ženske čeļadi čuje i *jun, nikun* itd. — U sr. i doń. Poļicin imaju svi glagoli treće lice množine na *u*, na pr. *govoru, nastoju, radu, visu*... (gor. *govore*..., ali se i tu kadikad miša *u* i *e: rade* i *radu* ~~itd.~~). — ~~Niki stari u~~ sr. i doń. Poļicin ovako još nabraјaju: *devetnest, desetnest* — *dvadeset i devet, dvadeset i deset.* — Čuje se ova skraćena rič: *nakuraj!* (onako ja u raj!)

Naglas i izgovor.

U sr. i doń. Poļicin drži se stariji naglas, osobito u ričin ženskoga roda, na pr. drugi padež jednine: *Marê, vodê, travê,* sedmi p. jedn. *sestrôn, vodôn, travôn;* drugi pad. množ. *brodôv, sinôv, planîn, vrîć;* u glagola: *gorîm, -îš, -î, -îmo, -îte, -û.* U nikin selin sr. Poļica i u svin gorńin naglašuju ka' i drugi štokavci.

Kaže se, da svaka 'tica svojin glason piva, ma, borme, i svako selo u Poļicin svojin govoron poništo malo razabire se od drugoga. Dońi Dočani, a tako dobar dija i gorńi' (ili Gorńepoļci) izgovaraju beside sasvin na prosto, ni zbijeno ni rastegnuto. Srijančani niki rastežu i u nosu zvonko slagaju. Trnbušani i dobar dija bližńi' in Gorńepoļaca govoru otresito i grabrovo, odliga in malo u nosu. Podgrajci su sasvim uredne, poti'ane i umiļate beside; Kostańci izgovaraju malo jače, silenije, zanašaju na bosansku; Zvečańci govoru bušno; Ostrvičani osorno; Gaćani žestoko i brzo (zato ji' zovu skikavci); Sitńani jako, ponosito; Dubravci rastegnuto, lukavo; Srińani zadušito (brbļavci); Tugarani otvorito, osičito; Zakučani razvlačeno na gosposku (gńeču riči, zato ji' zovu tüńkavci); Dućani zadavļeno, neotvoreno (potumraci); Jeseničani blago, polagano (puno tuđi' riči primišano, zato ji' zovu boduli): Postrańci rastegnuto iz nosa.[1]

[1] Selo Duće ne ima nego 22 kuće, pa pleme (škera) Vojnovića drukčiji ima izgovor nego pleme Čepića, a nisu daleko 100 koračaji jedan od drugoga.

Digitized by Google

Riječi.

U doňin Poļicin puno se čuje talijanski' riči, malo maňe u sridňin, a najmaňe, gotovo ništa, u gorňin. Na pr. doň.-sr. reći će *vapor parćije,* gor. vapor *odlazi;* doň.-sr. *intrigat se,* gor. *pačat se;* doň.-sr. *pacijénat,* gor. *ustrpļiv;* doň.-sr. iđe mu posa' *aldvija,* gor. okrenija mu posa' *za rukom;* doň.-sr. ne možeš ga od *belece piažera* (ili *delencije)* vidit, gor. ne mo'š ga od *lipote* vidit; doň.-sr. na ovoň *baňdi* više je *piza,* gor. na ovoj *strani* više *priteži;* doň.-sr. *proprijo* si mi doša' na *punat,* gor. *baš* (ili *taman)* si mi doša' na *ciļ;* doň.-sr. *učinili konbincijun* na *preturi,* gor. *sklopili pogodbu* na *sudu;* doň.-sr. *debula* je *petita, civila* je *stumića,* gor. *tanka* je *kusa, slaba želuca;* doň.-sr. *kapac* je, *bašta* mu se, gor. *snažan* je, ne *boji se* nikoga.

Doň. *stintan,* sr.-gor. *štedļiv, pomļiv;* don. ja za to ne *bacilan,* sr.-gor. za to mi *mala briga;* doň. *dišpera' se* od veliki' *pinsi,* sr.-gor. *skonča' se* od velike *brige i misli;* doň. *intrada* ove godine *parâ nogomal* (non c' é male), sr.-gor. *litina* ove godine *na oko ne loše;* doň. *poteštat,* sr.-gor. *načelnik;* doň. *cirkul,* sr.-gor. *poglavar.*

U doň.-sr. govoru *žlica,* gor. *kašika;* doň.-sr. *pulenta (pulinta),* gor. *púra;* doň.-sr. *tolič,* gor. *malo pri;* — doň. *segodišća,* sr. *ove godine,* gor. *litos;* — doň. *kumpliri,* sr. *krumpiri,* gor. *kumpiri;* — doň. *tramit,* sr. *vrime,* gor. *zeman.* — U Postrani na nike riči nameću *tir;* reći će: pokojni *tir* otac ostavija mi je ovu zemļu, koju ja *tir* radin.

Za puno stvari poznato je narodu, da se zovu na druga mista u našon bližini drugačije nego li u Poļicin. Na priliku Poļičanin će reći *lòpiža* (zemļivi sud za varivo), Cetiňanin *bàkra,* a Bračanin *piňata.* U nas kažu *cripňa* (pod kojon se kruv peče), u Siňu i Cetini *pȅka;* u Poļicin *kotlenica* ili *kotlenka,* u Cetini *staňada;* u Poļicin *ȍmeļak* (od kukuruza), u Cetini *tùrina;* u Poļicin *bȕkara,* u Zagori *pijačica;* u Poļicin *bréma* ili *barilce* (mali drveni sudić za vino u poļe), a u Solinu *bàrdak,* u Braču *bȕžmela;* u Poļicin *žlica,* u Krajini *kašika,* a u Omišu *kućar* (cucchiaio); u Poļicin *mazga,* a u Braču *mȗl;* u Poļicin *vrč,* a u Braču *bukal.*

Tajni govor.

Za tajni govor kod prosjaka ne zna se, ali je bija nazad nikoliko godina običaj kod naši' čobani, da bi izvrćali, pričiňali i sastavļali osobiti govor, što su ga zvali kozarski i bija je samo za ňi'ovu potajnu službu, da ji' niko ne razumi šta govoru. Iza svake slovke

Digitized by Google

stavljali *ńe*, a općeni uvod bija: *tiga ugo ińe, moja uko seńe.* Puno se je gadni' riči kroz to izgovaralo, — popi zabrańivali i kleli s otara, pa se iskorinilo.

Imade posebni alfabet, koji se zove bekavica; stavļa se sprida rič *bukjeg*, govori se: *bukjeg-ba, bukjeg-be, bukjeg-bo.* — Još se u dońin Pojicin vuče glagoļaški način govoreńa; isprid svake riči stavi se naziv slova. Na priliku za reći: Matė, govori se: *mislima, trdo-te.* — Niki znadu promińivat riči, obraćat riči unatrag. To zovu u Docu rvonaopanski. Rič Mate izgovori se tako *etam.*

Ima puno svita, šta zna razumiti se na prste, čineć nike sińale (zlamen) na ustiju, nosu, ušima, prikrižujuć prste, kimajuć glavon. To govoreńe zovu u dońin Poļicin na mòte (motto = znak). Na pr. 1. Kad se klima glavon ozgar od čela prama bradi, potvrđuje se, 'oće reć, da će bit ta stvar; kada se vrti od uva do uva, uskraćuje se, ne će bit. 2. Kada se čini križ na ustima su dva raširena prsta, to će reći rogušan, pita se: je li gladan, 'oće li jist? 3. Kada se opruži palac i nagne na usta, pita se: je li žedan, 'oće li pit? 4. Kada se prst prisloni uz nos i oštro pogleda, 'oće reć, da vaļa mučat. 5. Kada prikrižu dva prsta od ruke, znači polovica. 6. Kada se udre prston po nosu ili stavi prst u usta, 'oće reć, da priti, da će ga udrit. 7. Kada se podvije rukon, pregršću pod bok, kaže se, da će ukrest. 8. Kada se vrti rukon po glavi, čelu, drži ga za ludu. 9. Kada se vrti prston prama vrju od nosa, kaže se, da je pijan. 10. Kada se stavi prst na vr' jazika, kaže se, da je ona žena lajavica duga jazika.

Životne potrepštine.

Selo i okolina.

Okolina. (Jozo Simunić i F. Ivanišević.) Sve, šta spada na jedno selo u ńemu i naokolo ńega, dokle dopiru ńegove graenice, kaže se *mejaš* ili *òdût* toga sela.[1] I kada se zapaše više sela pod jedno ime, ka' na priliku naša Poļica, sva prostorija, koliko obu'vaća s jednoga kraja do drugoga na četiri vitra u svin 20 selin, kaže se: ovo zasica u odut poļiški ili ȍcik (odsjek). Svako selo raščerekalo se (razdililo) na *konšiluke* (malice, plemena, škêre), pa svaki konšiluk ima za svoju potribu svoje ulaze i prilaze, ima svoja *ìsputišća.*[2] Je li ta prostorija pušćana za paškulu (pàšńak) ili je stavļena u ogrede

[1] U primorju kažu: to je naš *konvin* (confine = mejaš), u Srińinu: dotle dopire naša *graenica*, a u Kostańu: to je u našen *ciļu.*

[2] Isputišće = put okolo kuća, po kojen dolazi i ispušća se blago.

Digitized by Google

ili određena za šumu, bilo kako mu drago, zove se *ždrîb*. Reče se: odma' poza kućan velika je ždrib, 'di utiraju blago na pašu. Isprikrižani su glavni seoski puti i male ulice, s koji' se iđe od kuće do kuće. Po selu su guvna i brca (ka' mali trgovi), 'di se narod skupļa na razgovor. Ako je put utrven i uravnan, da mogu kola proláziti, zove se *testa* (cesta) ili *kolòvoz*, je li samo za końe i mazge, kaže se: *koński prteći put*. *Oputina* je mali ogranak uska puta za noge; *staza*, put koji vodi sa strane; *gréda* vodi uz brdo; *potok*, *rivotina*, *vododérak* kroz poļe niz brdo, a može biti svega toga i okolo sela, kako je koje na položaju.

U Poļica vodu sa zapadne strane tri glavna kraļeva puta (teste), po kojin najviše prolaska. Nova poļiška testa prisica sridńa Poļica od Stobreča do Blata na Cetini, vodi od Splita do Imoskog; drugi ogranak stare kraļeve teste od Stobreča do Omiša prilazi priko dońi' Poļica uz samo more i vodi od Splita do Omiša i Krajine (vidi se na sl. 3.). Gorńa Poļica veže općinski ogranak sa kraļevon teston, koja iđe iz Sińa na Imoski. Odvaja se ovi put ispod sela Turjaka, kreće priko Vojnića i Biska do u seoce Rošca, 'di počimļe odut gorńi' Poļica u Dońen Docu, a otolen priko Ļuti na kraj poļa. Ovo je dosad jedini kolni put, kojin moreš u kočijan doći iz Sińa u gorńa Poļica. Radi se i drugi kolni put prama Splitu i novon verati (železnici) do Sińa. Taj se cipa s općinskog puta na Titinican blizu poļa dońedolaškog, protega' se kroz Osoje, Kotlenice i Dugopoļe na cestu Split—Sіń. Jedan se ogranak opet osuka' s kraj poļa kroz Dolac dońi, pa kroz Srijane pokraj župnikove kuće te na Dolac gorńi. Otole opet razgrana' se na dva kraja: prama Trnbusin, ko će na istok do mosta priko Cetine na Blatu, a uz Rašeļku ko će u podne priko Mosora u sridńa Poļica. Još su i ovi puti iz gorńi' u sridńa Poļica priko golemog Mosora: na Rodića kuće, uz Miošev klanac, na Botajnu i Ļuto kame.. 'O'š li priko rike Cetine, vaļa ti se privesti na Čikotinon lađi (Čikotuša) uz srijanski brig.

Puti iz sela u selo u gorńin Poļicin jesu ovi: niz Kamenu, priko Graca, na Okruglice, na Doć, niz Drazil, Moļvon, uz Ļubińe, uz Krasine, Drumon, niz Otiviju, Rugavon, na Zavalice, uz Pričiok, na Radosovce, uz Kulu, kroz Košćicu, uz Močni dolac i niz Plašćevu; a za u poļe, vrtle i pašńake ovi su: ispod Lukavica, priko Umca, Široki potok, priko Umbaca, na Grudinu ispod Stina, na Kalac, uz Orišje, kroz Gošćicu, uz Obručino, uz Igrišće, uz Uzdol, uz Kremenice, na Dušnu, na Drinak, kraj Dubrava, uz Dragu, priko Kovačnice, uz Bržińe brdo, kroz Jalovo, uz Plišivac, niz Poratak, kroz

Digitized by Google

Pleće, na Lučak, niz Karamanovu ulicu, uz Raskršće, kroza Starine uza Stupinu, ispod Ledine, na Tisnu, priko Tribića.

Kroz sridńa Poļica provedena je nova pokrajinska testa. Cipa se od kraļeve teste Split—Omiš odma' iza mosta na Strożancu a pridruži se drugon kraļevon testi Siń—Ugļane—Katuni. Iz Omiša sa istočne strane opasala sridńa Poļica druga državna (kraļeva) testa Omiš—Zadvarje sve do pod Kraļevac, 'di prisica drugi državni put Zadvarje—Makarsku, a jedan ogranak opet sa Stupa na mostu u Podgrađu do Blata priko Kostańa. — Koński put za jašeńe vodi u sridńa Poļica iz Omiša na Gata kroz Prosik, drugi uz Lisičinu i Rasovo na Tugare; iz primorja priko Stomorice, priko Sukmasina u Tugare, priko Ostroga i Oblika u Srińine.[1]

Za dońa Poļica vodi ravno kraļski put (testa) iz Splita do Omiša, poļiška graenica na mostu Strozancu do rike Cetine. Drugi koński put sa Strozanca uz Rastovac, ili sa Kamenova uz Kopilu do u Postranu, otolen između sela Jesenica, Duća niz Čalopek u Omiš. Put je samo za noge iz Postrane priko Pišćenice do u Srińine; živinče napréeno ne more prilazit.

Svako selo pak ima svoje poglavite pute. Evo in imena: *Sitno*, za na Mosor: Šipačka, priko Luča doca, Mukvena (sve nogostupi), za u druge strane: priko Brdaļka, kroz Dôce, uz Veliko brdo, poza Otočac, na Ńivetine, na Sirotkoviće, priko Gajinâ, i Dubanica, Ošļi rt, priko Pomen-grada, priko Javora, niz Volujak, Brńic, Zvirjak; *Dubrava:* priko Klanca, Kļenovice, Veliki' dasaka, Konobâ, Makirine, Kozjik; *Srińine:* Vilar, priko Valina, Stazica, Oblik, uz Pravošak, Mala ulica, Stupala, Zavala, Zapor; *Tugari:* priko Plužina, ispod Biļa, kroz Truša, Rašnik, priko Majčina, Orebić, Veliki potok, priko Rudina, Lisičina, Rasovo, Skļenovica; *Gata:* niz Smoovo, uz Pročelak, Krč, priko Oriovice na Kovačevac, ispod Vińišća, ispod Zarašća, priko Moča, uz Prosnicu, na Česminovicu; *Ostrvica:* uz Polu, ispod Stina, Islidińa, uz Plandišće, Brve; *Zvečańe:* ispod Smolońa, uz Doce, kroz Oklaje; *Kostańe:* Skrupnice, Pogańe blato, kraj Bilića kuće, na Taduļ, kroz Osoje, na Stazicu, Studenci; *Podgrađe:* niz Bostan, kraj Plâne, uz Dužinu, niza Stranine, uz Brstovicu; *Zakučac:* na Prosik, uz Rasove, Stazica, Gradac, Kuci, Između polâ; *Duće*: Čalopek, Stomorica, Grbavica, Gonik, niz Kalašca, niz Rât:

[1] Ovi se puti i mlogi drugi izradili i popravili ovo zadńi' godina, vlada priskočila u pomoć novcen, jer bile slabe gladne godine. Zgodno reče niki starac: „Dico, Bog posla u Poļica slabe godine, da se puti napravu".

Digitized by Google

Jesenice: Końevac, Podcađe, Loznice, Krilo, Kuci, Dubrava, Križić, Kosovac, Gajine, Gradišća, Suvi potok, Sikirica, Mali rât, Grûč, Grèben, Mȍčila, Pakline, Stiničina, Kozarja, uz Brdine; *Postrana:* Mȕra, put Sv. Martina, niz Moče, niz Krpotin, niz Grļevac, Gajine, Rastovac, priko Sedre, niz Kopilu.

Sela su položena nika pri strani na uznositu, a nika u dôli u zadušitu, nika pokraj rike, a nika pri moru. Sva tri sela dońi' Poļica: Postrana, Jesenice i Duće jesu pri strani na uznositu, a na očigled mora, koje plâče ńi'ov kraj na jednu dva kilometra podaleko od kuća.[1] Zakučac je u dulibi baš ka' u kotlu, zatvaraju ga planine sa sve četri strane, a rika Cetina natapa livade na malu dalečinu od kuća. Sitno je baš planinsko misto pod Mosoron, daleko od rike i mora, osin nikoliko kuća u dońen kraju, koje imaju svoje mlinice i konobe blizu rike Žrnovice. Srińine su usrid poļa, samo ȍsik Čvrčiće (govoru i Tvrčiće) šta je malo pri strani. Tugare su podnu strane na domaku poļa, misto rasijano po glavican i 'umin. Gata baš posrid poļa, samo šta je odlomak Skočibu'e pod Mosoron. Čislo također pod stranon Mosora. Ostrvica je na glavici, imade ništo kuća i u poļu, a ništo pri strani; Zvečańe u poļu, a nike kuće na grȁčini (mala uznosita glavica); Kostańe na brižuļku, a poļe se prostire do rike Cetine; Podgrađe pri strani, a ispod sela na niku dalečinu ne veliku teče rika Cetina. — Sela u gorńin Poļicin ležu nika nedaleko od rike Cetine, a nika se opet izmakla i zakopala pod Mosor. Dońi Dolac stoji najviše u ravnon dolini; Srijani imaju lipa poļca, dosta i krša, a Trnbusi ponajviše krša.

Sva poļa u gorńin Poļicin opasana su sa svi' strana kršen, brdin i Mosoron. Vaļa ti dobro poproć, po prilici 1—5 klm. priko poļa i ļûti, da dođeš od Cetine do poļa. Dobar dija poļa uzdiže se na brižinan povr' Cetine uza stranu, dokle je pristranito, a onaj kraj napran rici kaže se: na našu stranu, s ovu stranu. Kroz poļe Dońeg Dôca teče potok, koji izvire iz stina u Vrilu. Zove se Bubań, na oko je vidit ka' pećina, more se u ń ući. Liti prisuši, a kada su velike kiše, nabrekne, popliva od ńega cilo poļe, jer su voše (jarci), šta se u ń slivaju, zapušćeni, zaresli dračon i zemļurinon.

Kuće i sela u staro doba bila su sve oko poļa, staje ili stanovi bili su na glavican ili pod planinon, 'di se blago zaklańalo. Kako

[1] Ovo desetak zadńi' godina sagradilo se tik uz more na žalu dvadesetak dosta veliki' i uredni' kuća za trgovinu, podrume vina i gosposko stanovańe. Već su počela gospoda iz Splita dolaziti na litovišće i kupańe. (Vidi na sl. 3.)

Digitized by Google

se je uzmnožija veliki narod, tako se i tamo naselilo, nasagradilo kuća, od toga postale malíce (konšiluci), i sela nisu više na okupu ka' u stara vrimena, da li na rastrku. Gradija je svak kuću, kako je vidija prikladnije za svoje blago, kako mu narušnije i pristupašnije doći poļu. Bižalo se je iz poļa pod planinu i od strava za vrime turske provalije i primorski' gusara, koji bi poklali i poubijali narod, šta bi zgledali.[1]

Okolo sela baš odma' prid kućan jesu vrtli, a do vrtala podvornice. Tu se sije svaki rasad, blitva, sadi kupus, kapula, ļutika, svako

Sl. 11. **Gorńa Poļica.** Dońi Dolac (Simunići).

povrće i zelen. Podvornice su za krunpire, bob, gra', žito i šenicu, koja se sije na docin, oranican, sijanican i ńivan, nedaleko od kuća. Vinogradi su podaļe od kuća, posrid poļa ili pri stranan. Pašńaci, šume, pasike još su podaļe, sasvin na stranu od poļa i od kuća. U nikin selin, koja su odma' uz planinu, šuma in dolazi odma' povr' kuća. Ona sela, koja su pod Mosoron, imadu svoj ocik ili ždrîb do

[1] Pripovida se, da su sva tri primorska sela bila u stara vrimena na samon moru; gusari ji' robili i davili, pa uteklo mal a malo sve pod planinu.

Digitized by Google

vr' planine ka' pašńak (paškulu), a u ńemu ograda, vrtala, dolaca, dočićâ, zavoda, zgonâ i škrapâ. Po tin dočićin sadi se svako povrće ka' i po vrtlin, suviše u Docu sije se ozimica. Po škrapan sije se ozimica, bâr ili ječan. To se zove i pàsika, koja se kopa, a ne ore, jer u kršu i malenu prostoru, laptić zemļe.[1] Sela podaļe od Mosora imaju svoje pašńake (paškule, mûše, gaje) i ograde po ļûti (zagajena krš) do Cetine, Biska i Kotlenica. Livada malo ko ima, najviše u Zakušcu i Dućan uz riku Cetinu pokraj Omiša, ništa malo na Žrnovici. Učinu se livade i na poļu između oranica, ne da se pasti ni gaziti, eto trave ka' gore, a 'di je zemļa umukaićena (umeškana), livada ka' more. Zemļe u ravnici nisu zaobaļene, učini se jaruga, plot ili mala prizida, tèke da se znade mejaš. 'Di je pri strani, tu su bane ļute rane, red ti je spored dva čovika visine graditi zid, obalu ili meju. Put vodi iz sela na svaku zemļu do nikog kraja, a anđa su oputine, stazice, prilazi. Vrta' je svaki ograđen dračon ili zidon; na ńemu ulaz, koji se zove *laza*, ako je od drača. Vrta' opasan zidon zovu i *tòrina*.

Grebļe (grobišće) ima svako selo za se, a u nikin rastrkanin župan kopaju se i na dva mista.[2] Obišno je grebļe blizu župske crikve, odma' uza ńu. U nikin selin ka' u Jesenican, Dućan, Postrani i Sitnomu grobišće je podaļe od sela i župske crikve. Greb se iskopa u zemļi do 2—3 metra duboko, dugaško 2 m., koliko se more položit mrtac, a u širini ne pun 1 met. Učini se jama, koja se obziđe kamenon u japno, pokrije se pločon do polovice, a od polovice su stupi, među ńiman ploča, u koju zakopane dvi gvozdene pekļice, za ńe se 'vata rukan, kad se 'oće zatvorit i otvorit greb. Ovo su grebi pod škatulu (zatvor), ali ima greba brez ploča i obzida. Izdube se rupa u ledini, položi mrtac i potrpa (pokrije zemļon). U take grebe kopaju se umrli od kužne bolesti. Misto određeno za pokopavańe mrtaca zove se obišno pokopišće ili čimatorje (talij. cimeterio), zaobaļeno, da ne bi živina po grebim išla na pašu, kada trava poreste. Nađe se po koji greb i vanka čimatorja u blizini crikve i pokriven velikon starinskon pločon. Stari rastvoren i zapušćen greb zove se *bôta*. Grebi su sagrađeni na plemena ili na bratovšćine. Zna se, 'di ima ko pravo kućno ili plemensko ukopati se. „Anđeoski“

---

[1] Pasika je na suncu, na otvorenu, a *bàđeni* su duboki dočići u dolini. *Dùmača* zovu u Kostańu utonuto misto, 'di vô ne more saći nego samo čeļade. I po tin dubokin dočićin sije se i radi motikon, mašklinon, ne plugon.

[2] Na Tugarin kod Sv. Kate u Osiču i kod Gospe župske crikve.

Digitized by Google

su grebi napose ('di se mala dica ukopavaju). Kad umre koji vańanin, a nije glava časna u selu, priti mu se, da će ga ukopat u bôtu. Našlo se u dońen Docu u mistu „na stini", 'di se kopaju ploče, u živici stini iskopani' greba, zasuti' odozgar gomilon i zemļon. Puk puno štuje misto, 'di se mrtvi ukopavaju, zove ga „sveto misto" i 'di je bilo staro, želi, da bude i novo grobišće sagrađeno[1].

Starinski' stvari, zidina, ploča, košćurina nađe se poštokod, ako i ne vele, u Poļicin. U Postrani na Bilajan, Stupin, Grļevcu ima ploča rimski' napisani' i izrozani' (nakićeni') svakakin slovin. Uziđane su te ploče u pokopišće Sv. Martina. U grobišću Sustipanu u Jesenican ima pridotarje i dva stupića našarana i izdilana na cvitove od stare dobe 'rvaske, kad su naši kraļi domaći vladali u Dalmaciji. Vidi se stari' matuna kod Sukmasina, pod Stomoricon, navr' planine Ostroga; kažu, da su se u nika vrimena i tute ļudi ukopavali. U Podgrađu kod Gospine crikve stara je zgrađa, kuletina, nađe se okolo ńe natpisâ, granâ, zlameńa; kažu, da je tu bija manastir. I kod crikve Sv. Nikole u Ostrvici ima stari' zidina, kažu, da je i tu bija manastir koludrica. U Tugarin pripovidaju, da su bila dva manastira picokara (koludrica): jedan pokraj današńe župske crikve, a drugi na Lučińu ispod crikve Sv. Kate, i sada je stara kućetina. U zvečańu na Grebinu na'odi se stari' kosturina i rogati' glava. Okolo crikve Sv. Kuzme na Mosoru i Sv. Klimenta u Sitnomu viđa se puno starinski' stvari. Plemenito je viditi ruševine od stari' dvora i obora' Miroslavića u Ostrvici, ugodna uspomena stare slave poļiške i prvi' knezova, koji onde odabraše svoje naseļe. Gradina je povr' Podgrađa, Gradac povr' Zakušca, na ńemu starinska crikva Sv. Jure (lańske godine s nova prigrađena), a po poļu na više mista zidina, kamenica i balvana (veliki' stina) starinski', kosi-

Sl. 12. **Sridńa Poļica.**
Crikva Sv. Jure povr' Graca.

[1] U mon selu Jesenican staro grobišće u Sustipanu slabo, ne more slabije da bude, pa se misli do koju godinu na novo. Niki 'oće (a to mlađi), da novo bude na drugon mistu bliže sela, ali stari se opiru. „Dico", govoru, „gri'ota je rastavļati mrtve kosti".

Digitized by Google

ričina, gńatâ, sikirica, čaurica, nožića, špraļaka (šiļak) od kosti i stina izdilani'.[1]

Selo. Kad se kaže *selo*, 'oće reć sve kuće i dvorišća uskupa; ako je govor o nikin kućan, reče se: jedan dija, onaj kraj sela. Razumi se pod tin imenon i vas narod iz sela. Čuje se: sve je selo (svi ļudi) za ń. Piva se u nikon pismi:

Cilo selo bunit se je stalo,
Skočilo se veliko i malo.

Javni puti, voda, bunari, grobišće, crikva, mûša, čin se služi sve selo, zove se to *seosko* ili *komunsko*. Ko odmiče priveć obalu na put, reče mu se: ne priuzimļi puta, to nije tvoje, to je seosko, svega sela.[2] Zovu seoce i jedan konšiluk, u komu nikoliko kuća — ka' malíce — obaška stoji, ali spadaju isto pod selo, 'di je seoska vlast i čast: glavar, župnik, crikva i grobišće.[3]

Ako priko sela prolazi lip široki i upravni put, anda su i kuće okrenute prama ńemu, jer zgodan pristup i svaki dogon na živinčetu. Lice od svake kuće obišno je okrenuto prama suncu na podne, ali baš pravoga reda ne ima u kućan, svak gradi, kako zgodnije za ńegovu kućnu potribu, a malo se ko obazire na lipotu od sela.

---

[1] U primorju nađe se puno rimski' uspomena, jer stari Solin ne bija daleko od Poļica. Otrag desetak godina našla se lipa odilana noga od mramora i puno pokaldrmana tleva. Našla se i jedna ploča od velike vridnosti, nosila natpis, kako su rimski zapovidnici dilili graenice amo između gradova, a to ćak 200 godina prije Isusa. Sve je to poslano u kraļev muzej u Split.

[2] Čuja san, 'di se niki povr' moje kuće kára sa drugin plemenon. — Sve mi — reče — otimļete i zabrańijete, jer govorite, da je sve vaše, ali ove tri stvari ne ćete mi zabranit: puten proć, na vodu poć, u crikvu doć — to je svega sela, selo uradilo i sagradilo.

[3] Ima u Poļicin dva mista, koja pripadaju svin Poļicin, to je misto Baćevac u Srińinu kraj Matešanovi' kuća, Mirča i Gradac u Gatin, 'di je crikvica Sv. Jure. Na ova dva mista sastajali se stari Poļičani na skupšćinu, zborove, tute birali knezove, činili zakone za Poļica. Još imade komad velike zemļe od mora u Postrani pa dreto (upravno) na planinu u Srińine prama Mosoru. To se zove *didovina* ili *Mirča*. Kažu, da je to da' dužd mletaški Poļicin: tri miļe mora do u Cetinu pod Konačnik kraj Garduna. Od sve te prostorije uživaju danas ova sela i plemena evo na koliko dila: Dońi Dolac ima $^1/_6$ dila, Trnbusi i Srijani $^1/_6$, Kostańe $^1/_{12}$, Zvečańe sa Ostrvicon $^1/_{12}$, Gata $^1/_{12}$, Dubrava $^1/_{12}$, a Sitno $^1/_6$, plemena Kulimbati i Petričevići s Tugara $^1/_{24}$; Karamani, Ercegovići, Tomaši i Naranče iz Jesenica $^1/_{24}$. Dolazu u jamatvu i s ovi' vinograda primaju ova sela i plemena od težaka dohodak masta ili vina a niki platu u novcu.

Digitized by Google

Otkada se u ovo zadńe vrime sagradilo lipi' puteva, otada počele se i kuće ništo urednije ziđati. Kad se gradi škola, crikva ili bratinska kuća, anda svi nastoju, da bude zgrađa što moguće lipļa.

Sl. 13. **Dońa Poļica.** Pogled na jedan dija Jesenicâ. Starinske kuće sa balaturon, sinicon i zidon od podneva. (Dvi balature — dvi vamiļe).

— „Dika nan je“ kažu „imat lipu kuću u selu, dođe čovik vańanin u selo, ima šta vidit.“ — Između kućâ provedeni su puti, obziđane ulice ili guvna, 'di se svit sastaje na razgovor, a uz pute ograđene kolovaje (ustave), 'di se voda i naplov kupi.

Kuća i dvorište.

Kuća se zove misto, 'di jedna pristojna vamiļa ima svoje stanovańe; *kućerak, kućèrača, kućica* ili *potleušica,* 'di potišnija (siromašnija) čeļad pribiva. I naokolo kuće sve što je posagrađeno, a pridrži se poglavitog stana, sve se u jednu rič zove kuća. Govori se: „Ńemu u kući sve piva, svaka mu je u kući na mistu, u redu“. Napose se pak reče kuća ono misto, 'di se kuva, jide i spava. Besida je: „Svak se svojin vratin u kući zatvara.“ Još se razumi pod imenon kuća sva kućna čeļad. Reku: „U zoru rano na nogu je sva

Digitized by Google

kuća, svak iđe za poslon. Moli se Bog u večer prid svon kućon.“ Reče li se: „Iđen kući ili dòma“, razumi se vlastita kuća. Kad se iz tuđeg svita dolazi, razumi se kuća cilo selo. „Iđe iz grada kući.“

Dvor. Ako prid kućon ima mista, pa se zaobali ili sagradi zid sa vratin pod zatvor, to je *dvor* ili *obor*. Dvor more biti i otvoren, pa se zove *pridvraće;* ako li je ograđen, tada je obor, a *pridvorje* opet je misto naokolo dvora. Svaka kuća ne ima zgodna dvora ni obora; 'di su kuće u gusto sagrađene. ne ima se mista. ali malo

Sl. 14. **Sridńa Poļica.** Dvor sa prigradon za ogńenicu. Kuća u suvo zidana velikin neizdilanin stinan; vrata za konobu, a gori nizak pod za spavańe; murva prid kućon, a uz kuću loza rumanija.

koja da ne ima štokod pridvraća. U dvoru je posađeno koje cablo, murva, kostela, ora', da se more liti 'ladovat, a u sridńin i dońin Poļicin, 'di se sadi loza, viđa se prid kućon *sinica* od lozova pruća. Sadi se i loza ȍdrina ili rumanija isprid kuće, da daje lipi 'lad. U dvoru je s jednog kraja kućica za drva, zove se drvar ili kládńa; tik ńega prašćeńak ili kotac za prašca, malo podaļe kokošińak za kokoše, a opet na drugu ruku iza kuće pojata za końe. mazge, vole i stȁja za ovce. U 'ladu pod sinicon ili odrinon ponamišćene su stine za

Digitized by Google

sidalice, a u najdebļen 'ladu velika ploča od kamena ka' sinija, lipo obdilana, na koju se iznaša jilo ka' na sopru (stô). U zidu od dvora ili dvorne kuće izdube se malo misto, 'di se voda u vučijan ili maštelin (vidrin) drži, i zove se to misto vodenica. Sprida ili otraga kuće misto je za čele i zove se čeliňak. Ko je prostran miston i mogué keson, taj gradi pojate, prašćarnice i kokošiňake malo odaļe kuće, ne odma' u oboru. Po tomu i razlika od dvora do dvora.

Niki zapašu zidon dvor izvanka s ulice, pa u svon oboru namisti svu svoju ŏtribu, zatvori se i nije ga stra', da će šta poginut.

Sl. 15. **Doňa Poļica.** Učelak stare kuće sa sinicon i pridvorišćen.

Drugi potišniji naćuli malo lozovine ili paļevine isprid kuće, toliko da mu nisu vrata odma' na putu, nije gospodar ništa ostavit, propane, ka' svak prolazi kršćeno i nekršćeno. Guvno i pojata vanka su dvora, a to poradi plive i, Bože sačuvaj, vatre.

Kad 'oće susid u susida, izađe iz svoje kuće na ulicu, ili ako mu je zgodnije, prikorači priko zida, koji dili dva obora. Ako je sinica do sinice u dvoru, priskoči se s jedne na drugu. Ako je između dvora vrta', digne se š ńegova zida láza (zagrada) od dračevine i

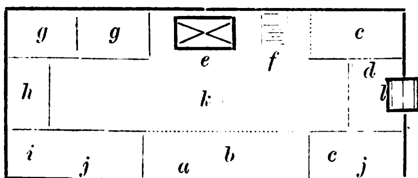
Digitized by Google

opet stavi iza prolaska. Kad se 'oće iz dvora napoļe ili u šumu, izlazi se odma' na ulicu, koja vodi na seoski put.

Iza dvora je vrta', pa podvornica, ledina i vinograd, a u gorńin Poļicin, 'di je malo loze, tu su sijanice. Tamo opet podaļe pri strani su seoske mûše, pašńaci.

Kuća i pokućstvo. Kuće su sve sagrađene od kamena, nike gosposke, štą se radu sada uz more, jesu od matuna pa inkartane. Pokrije se pločon obišno, u gorńin Poļicin i ševaron, a sada mloge i cigon ili kupon[1]. Gradi se u suvo (bez japna) ili u živo (s japnom). More bit potleušica, pri zemļi, brez poda (tavana, kata), ili podignuta na pòde, na jedan ili dva tavana ili bȍja.

'Di se loži vatra, to je *ogńenica, ogńena kuća* ili *kužina;* ona je uvik pri zemļi. U nikin kućan, 'di ne imadu komoda (zgodna mista), loži se vatra i na podu, ali ne u kući, 'di se spava. Na sridi ogńenice vrata su, a jedan ili dva mala prozora, šta se zovu *zirka* ili *vidilica,* blizu je komina za vidilicu i odušak dimu. Na somiću su dva prozora jedan prema tlevu a drugi za u šuvit (potkrovļe). U dnu ogńenice je *komin* (ogńišće), odìgnut dva tri prsta od tleva, odmaknut od zida za 1 met. a načińen od gńile, drstve (osobita vrsta kameńa) ili matuna. Da bude komin zaklonitiji, učini se posrid kuće mala prigrada od dasaka, koja se zove *ȍšit,* u visinu do 1·50 m. Mala izdubina po dnu komina a u zidu, obziđan pločon ili zaošićen daskon jest *lužńak,* 'di se zgrće lug. Brna između komina i lužńaka visoka su do 20 cm. a zovu se *príklad.* Blizu komina je *sádno* ili krevet, 'di zimi stara čeļad spava i rodiļe na porađańu. Tu se u ćošu meću i drva za gorit, zove se drvarnica. Onaj drugi kraj kuće, šta ne zaprema komin, ako je velik, prigradi se daskon za końe, ko ne ima napose pojate; ako li ne služi za kućne opreme, za sve posuđe i oruđe.

Sl. 16. Plan **ogńenice** ili **kužine** (potleušica). *a* = vrata od ulaza; *b* = ćošak za spalo starijoj čeļadi; *c* = drvarnica; *d* = komin ili ogńišće; *e* = stô za jiće; *f* = škancija za zdile, tase, pjate; *g* = ambari za brašno, kruv i strvno (slano meso); *h* = kopańe za miseńe kruva; *i* = misto za težaške alate (maškline, motike); *j* = zirke; *k* = prolazak priko kuće; *l* = peć nadograđena vanka kuće.

U ogńenici gradi se i podić ispod šuvita, a povr' poda podižu se dvi ruke stina, neka je više do slimena. Taj podić pokriven je obišno

[1] Kupa — ciga more bit na četvrt ka' ova nova vrančeska, ili ona starinska *oblica,* koja se još zove *mašurača, koritńača.*

Digitized by Google

daskan ili popleten ploton, a to se zove *lìsa* ili *čerine.* Na lisi suši se slanina, usoļeno meso, kobasice, omeļci od kukuruza[1], drva (ako su zelena); stavļa se oruđe od poļa, maškliu, motika; drži se, ako je mista, i ambarić za simeno proso, ječan i kukuruz, pa kapula, luk i svaka kućna ùstriba, jer se na dimu dobro uzdrži. Bivalo je kod stari' ļudi, da su držali na okruga ili u četvrt opletene koše i u ńe sipali žito ka' u današńe ambare.

Nad kominon za grede prišivene su ručice, kroza ńe prodiju se *veraje*, a priko ńi' metne se kolac za komoštre. To ti je sinģir od gozdeni' pekļica' nasukan i obišen o jednon kļunku ozgar, a na dnu

Sl. 17. **Dońa Poļica.** Potleušica na dvoja vrata (stan za ubožnije seļake).

brk, s kojim se za'vati sud, u kojen se vari. Svaka ogńenica ima svoj dimńak, kroz koji izlazi đin. Učińen je od matuna i kupa na dva tri različita načina, kako je 'di kuća na ponosu (sili) vitra, ili se samo naćule tri kamena a povr' ńi ploča, ispod koje kùkļa dim vanka.[2] O zidu nad lužńakon ili povr' drvarnice visu drvene *br̃kle*

[1] *Òmeļak* = šta se na kukuruzu oma'ne a zrno ostaje; zove se još: *vlât, masur.* Ako je oćešano i zrno, anda ostaje gola vlatica, koja se zove: *turica, teturica* i *masurotina.*

[2] U gorńin Poļicin, 'di se podrži još krov od ševara, ne ima dimńaka, bojat se je vatre. U primorju počeli ovo zadńe doba gradit na lacmansku (gosposku) nike špakere: dovedu ji' iz Trešta gotove od gozda, ali staron čeļadi to nije ugodno. Kažu, da meso pečeno u onon gozdu ùdara, zadaje ničin. Ne ima ti — velu — do našeg komina i ražńa!

Digitized by Google

ili *bȑklač,* o kojen visu tave (pršure). Uža čeļad tu stavit i opanke, da se sušu. Naokolo komina namišćeni su banci, stôci i katrige za sidit i grijat se uz ogań. Na kominu pokraj lužńaka stoji *cripńa,* koja je obišno od gozda, a prije bila i od zemļe, naokrugla ka' kapica od žeļuda, pod ńon se peče kruv. Uz cripńu 'oće se metlica i lopata za pomest i očistit komin. *Òžeg* je komad učetvrtata ili zaobla gožđa, dugačka 1 met., na podanku plosnasta, sa tankin zakovrčenin kļunon, š ńin se jâri, potiče, razgrće vatra na kominu. Na zidu do komina zadijeni su čavli, pribijene kļuke od drva ili gožđa, o kojin obišaju kotliće, lopiže, brunzine, tronoge, gradele. Još se vuče stari poļiški običaj po mlogin kućan, da se povr' komina viđaju obišene o klinu gusle javorove, sajave i potamnile od dima i prašine.

Iza komina najglavnija je stvar u ogńenici *peć.* Radi se peć i vanka ogńenice u kojen prikrajku, ali ńezino je pravo misto u ogńenici. Peć se sagradi od stine sedre ili drstve, a to gorńi dija, šta se zove *nebo* ili *bôta,* a dońi kraj ili tle nabije se gńilon. Tako stariji ļudi gradili peć, a danas nove peći sve od matuna. Svaka kuća ne ima peći, nađe se u svakon plemenu po jedna i dvi peći. U peć more stat do 20 kolača, po prilici jedna kvarta 'rane. U peći se peče kruv, ne svaki dan, već o Božiću i svecin, ili kad je koja zgoda, veća sprema o piru, brguļi, a i liti, kad se ne ima vrimena peć pod cripńu, a 'oće se puno kruva za težake, mornare, radnike. Na peći je *lopata,* čin se kruv meće u peć, *prokrtač,* drvo, čin se miša peć za ujarit, *grebaļa,* za izgrnut žeravu.

Kad je peć odaļe komina posrid kuće, uza ńu je prislońena tronoga okrugla *sinija,* s koje se blaguje, ili podugi stol na četri noge od jelovine. Vidi se pokraj peći daska od drveta, dobro pridržana s oba kraja, a na ńon svako kućno posuđe: *kablić* ili *sić* za grabit (vadit) vodu iz bunara, koji more bit od drveta ili od mida; *kotlenka* za vareńe (u dońin Poļicin kažu uvik: kuvańe), *lopiža* zemļiva, *kota'* za mliko, bronzin sliveni; *boca dvoruška* (su dvi ručice) za vino, *vrč, dižva* drvena za vino, izrađena ka' boca i bukara, u dnu širja a u vrvu užja, samo šta jedna dužica iznila se vanka od drugi', za ńu se 'vata rukon. Pod daskon je *kablica* ili prašća dižva, u što se skupļaju *spìrine* (vodurina s oprani' sudova). U kućan, 'di se kiseli kupus, ka' u gorńin Poļicin, pokraj komina pod daskon na'odi se i *korito,* u koje se sìcka kupus kiseli (to zovu i *sićak* gozdeni, 'di se siče).

U ogńenici je blizu stola za jiće namišćena na zidu *škancija* (polica) u dva reda, a na ńon poredani mali i veliki *pjati* (pladńi), drveni i zemļeni, *tàsovi* mali i veliki. Baš za zdile i tase učini se

Digitized by Google

misto napose, koje se zove *zdińak*. Peruni ili pińuri (vilice) meću se obaška u *pehuraču*. *Šeput* je veliki perun su dva brka, a služi za vadit meso iz kotlenke, on se obisi napose niza zid o čava' ili žicu. *Krtoļača* (ili *kašikar*) opletena je od vezovine ili načińena od dasaka na četvrt ka' mala košarica ili kopańa, tu se meću žlice (kašike). Na škanciju i u krtoļaču stavļaju se male zdilice, čańci, a pod škancijon zadivene su *kļuke* ili *pekļe* (reku u Gatin: *čanbruni*) od gozda, oba šta se obišaju vrči, *kaciola, varjača, strgaļka* za kunpire. Sô stoji u *solńači*, a mirica za sô i *lukotuč* (u čemu se tuče luk) stoju na daski od skancije. Gorńe drvo, kojin se tuče luk, zove se *tučak*.

Uz vrata ogńenice *vučije* su ili *bužmele* za vodu, a nad ńiman u ponistri ili na daski *bukara* ili *pejar*, čin se pije.[1] Vučije su visoke do 80 cm., lipo izdilane od jelovine, nike su doli širje a gori užje, a ove, šta se sada gonu na końin i mazgan, jednake su gori i doli. Oble su i plosnate a nabivene gozdenin obručin. Bukara je od smrikovine, u dnu užja a na zjatnu ili pelišu širja. Opasana je trostrukin drvenin obručin po dva u svakon opašaju, a između obruča ima smotanu povinutu ručicu. Niki meću gozdene misto drveni' obruča, a tako i ručicu od gozda.

Nedaleko od vrata ogńenice namišćene su *kòpańe* (u gorńin Poļicin: *näčve*), odignute od tleva na banku (stocu); u načvan se misi i kuva kruv. Do ńi' je *lazańur* (komad obla drveta), čin se vaļa tisto za lazańe, i *soparnik* (u gorńin Poļicin: *zeļanik*); tu je *strgača* ili *postrugač*, čin se čisti; *zastor*, čin se pokrije tisto, dok kvasa. Blizu kopańâ stoji *sito* i *rešeto*, na čemu se stroji i sije brašno (u dońin Poļicin: múka). I *lopar* vaļa da je tute, na čen se nosi kruv pod cripńu. To je oblica od drveta, lipo izdilana na okruglo sa velikin drškon. Jedna je strana ispisana, narozana, a to služi za pisane pogače, druga je ravna, šćeta (prosta) za obišni kruv. Mišaļka za puru i brkļa za puru stoju u krtoļači. Gradele za peć meso, ribu obišene su o brkļaču, a mali gozdeni ražńić zadiven pod gredu.

Na više misti u ogńenici izdubu se u zidu male ponistrice, tu se meće *inbrik* za uļe od mida ili làte, male *pińate* od zemļe i gozda i lončići za mliko, maslo i sirišće. Iz ti' lončića daje se malon dici jisti. Kruv stoji u ormaru ili u stolu pod kļučen, tu stopańica uz ormar nasloži i druge svoje potribice: *drvenicu*, koja jon služi za dati mìru brašnu, pa i poveće mìre za brašno: *varićak, šestakińa, četvrtakińa*. Sprte opletene od veza, krtoli, sita, rešeta, šta služu za

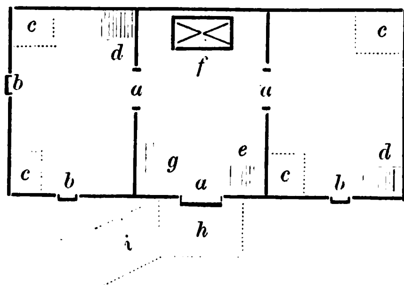
[1] U Kostańu zovu se vučije *brimenice*, jer se nosu ka' brime na uprt; ženske uvežu užin priko pleći ili nosu na glavi, a muškić na ramenu.

Digitized by Google

zeļe i sočiva, visu u kući ogńenici ili prid kućon pod balaturon o klinu za provislo. Na najzgodnije misto stavļa se svića, da se more zgodnije vidit, obišena o stupu od ošiti ili o čavlu od peći. Sada su ponajviše sviće na petroļ (kamenouļe), a prije bile sve na uļe. *Svićarun* zovu veliku sviću na caklo, puno daje svitlosti. 'Di su prostrane ogńenice, nađu se u ńiman i krosna, obišno u dońen kraju. U dnu ogńenice prizide se jedan kraj za käce, u kojin se soli meso: bravļe, praščevina; tu se viđa pod zemļon i po koja kamenica za uļe. 'Di je stare čeļadi i puno dičajine nejačadi a uska kuća, učini se u ogńenici i posteļa za starost, da se grije blizu komina i spava.

Po težaškin kućan ne ima ti *komodnice* (za'oda), to se je počelo po školan i novin kućan pri moru. Svaka seoska kuća ima svoj *gńojić,* koji služi za tu potribu, a niki malo uredniji prigradu daskan misto u vrtlu. Reku: iđen na stranu, rad sebe, potriba mi je na dvor, vanka, na gńojić. Za bolesnike i gronule starce, koji ne mogu krenit svojin životon, u kući je posuda, *vrčina.*

Sve, šta se u ogńenon kući vidi i nalazi, to je pokućstvo, a more bit od zemļe, drveta, late, malo od gozda, osin ono na kominu.

Sl. 18. Plan **kuće na pod** za spavańe (otribna) su 2 kamare i portik. *a* = vrata; *b* = prozori; *c* = posteļe; *d* = skrińe za robu; *e* = ormar za kruv; *f* = stô za jiće; *g* = primetač za robu (odilo); *h* = balatura ili solar; *i* = skale (stepenice).

Sad 'ajdemo da razgledamo drugu kuću, 'di ļudi blaguju, spavaju i sređivaju svoju intradu (litinu). To je kuća *na pòd* (tavan) ili u jednu besidu *otribna kuća.* Poveća je nego ogńenica i druge zgrade, šesnije (urednije) obziđana, klakon zamazana, a pokrivena küpon ili pločon, šuvita (potkrovļe) visoka na d v i v o d e, ili kako su sada počeli nike nove mode na č e t i r i v o d e. Na žlib ili *gurlu* kupi se voda u bunar, koji je sagrađen kraj kuće u zaklonici od sunca, da se u ńemu ne spari voda. U otribnon je kući pod i konoba. Jedna vrata vodu na pod, druga su vrata za u konobu[1]. Za na pod vodu

[1] Jesu li dva brata u kući oženena ili za ženidbu, odma' na novon kući činu se dvoja vrata na konobi. Bože Marasović, moj prvi susid, sagradija prostranu novu kuću a ima dva velika sina. — Čemu, Bože, upita' ga ja, odma' dvoja vrata na konobi? — „Da bude mańe troška poslin", on će mi — „dva brata dva dila".

Digitized by Google

skalini, skale (stepenice) uz *balaturu*, koja dolazi baš razo vrati od poda. Šta će ti kuća, kada nije balature uza ńu, ona reši sve. Balatura je obišno od kamena (zove se *sòlar*) čvrsto sagrađena i svoltana (šćemerena), a po vrvu obziđana pristavon od lipo izdilani' stina. U nikin kućan učinu pokrivalo solaru i od drveta, od dobre 'rastovine, anda se zovu *tarabe*. Na ulazu u konobu i pod vrata su na jednu ili obišno dvi vratnice, na ńiman kļučanica i krakun iznutra, a izvanka *šantarela* (gozd, šta zapińe i skače) za otvorit. Pod se razdili i priošiti na više pridilâ, kako koga srbu novci i kako mu dopušća kućno stańe. More bit kuća na tri, četiri i više ponistara. U kućan ne vele bogatin obišno je jedna sama kamarica, 'di muž,

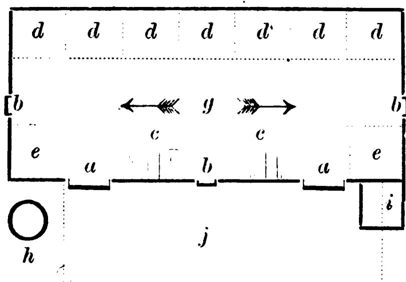
Sl. 19. **Gorńa Poļica.**
Otribna kuća (pod) sa dvoron ili oboron.

žena i dica spavaju, u nikin u drugon kraju druga priošit, 'di spava mončad, šta poskočila na godine, a ženskadiji odreslijon misto je u šuvitu. Svaka ponistra ima svoj *škur* (izvańa vrata), iznutra telere (okvir) sa caklin. To su ponistre od podneva, 'di ostaje lice kuće Sada su dvi ponistrice na *somiću* ili *učelcin* (to su istočne i zapadne' strane zida prama licu od podneva). Na kamaran (soban) su priošiti i vrata, tu je misto za posteļe i spavańe, tu su ambari za sočivo, múku (brašno), ako ne more stati ili nije sigurno u ogńenici, tu su skrińe za robu (odiću), primeti, na kojin stoji obišeno ruvo. U šuvit se uzlazi skalan, koje su napravļene od drveta i prislońene uz grede. Između kamara prama balaturi *portik* je ili *koridur* ('odnik) za pro-

Digitized by Google

lazak. U ton kraju stoji obišno ambarić za kruv, stô ili sopra za jiće. 'Di je puno čeļadi u kući, zbiju se svi na pod za spavańe, a sve otribice i kućńe spreme stavu se na stranu, ponajviše u konobu (podrum).

A u *konobi* je, brajko moj, milost božja. U sridńin i dońin Poļicin, 'di narod žive o lozi, konoba je sva snaga i lipota kuće. Dovesti prijateļa u konobu, pokazat mu sude (bačve), to je najlipša po'vala i posvidoǵba o kućnon stańu. A i je dika vidit onako desetak bačava u *vil* (filo = red) poredane, jedna do druge ka' soldat do soldata, tute je *badań* (veliki sud ozgar otvoren), tu su *polukarice* (bačve sridńe veličine), tu *kace, bigunci* (mali sudi za mire), *vinotoka* ili *lakomica* (na koju se salije vino u bačve), *sitovača,* na koju se prociđuje, *pirlija* (slivak od late), *botiļuni* (velike caklene posude oble), *bòtiļe* (male posude), *bòce* (ćošaste), *demejana* (opletena i široka posuda), tu je vidit *brému* (sud drveni od 8—10 litara), *bućac* ili *bardak* (malo barilce), o zidu *pijaću tikvu, plosku, buraću, mišćić,* u čemu se nosi vino u poļe. Burała je sašivena od kože bravļe ili goveđe, na ńon je *bukin* (u šta se salije i na usta meće). U konobi je i kamenica za uļe, kamenica za maslo, korito ili skrińa, u šta se soli meso, žbáńak i vučije za vodu. *Žbàń* ili *žbáńak* učińen je na sliku vučije, samo šta je mańi od ńe, za polovicu, jedna mu je dùga mańa, na ńon uvo ili ručica, provuče se kroza ńu konop i nosi. U gornin Poļicin, 'di se o lozi ne bavu puno, nije vidit u konobi tog velikog namišćaja od bačava; tu je stàp za mesti mliko i mećaja, vidrica ili kablić, u šta se izlije iz stapa; tu je kaca, u šta se kiseli kupus; varićak, čin se sipļe žito; rešeto, na čen se trese; maštelo za prańe, livađura za lušiju. U konobi stoju kumpiri, tikve za prasad, nikoliko vrića i arara za žito, torbe, zobnice, uža za uvezańe brimena. 'Di su potisni kućon, u konobi spava kućni gospodar i stopańica.

Sl. 20. Plan **konobe** ili **podruma** za vino. *a* = vrata od podneva; *b* = mali prozori za odušak (zirke); *c* = kamenice za uļe; *d* = bačve za vino poredane jedna uz drugu (vino za prodaju); *e* = male bačve od vina za piće (za kućnu potribu; *g* = prolazišće; *h* = turań za mast u dvoru; *i* = toć za uļe; *j* = sinica ili odrina u dvoru za 'ladišće.

To je kuća na jedan pod (boj) sa konobon; to je obišna kuća za težaka sridńe ruke. Malo objače kuće starinske, od plemena, 'di je pop bija ili glavar, ili 'di je od trgovine koje priskočilo novca,

Digitized by Google

ziđu ili nadograđuju kuće na dva boja (poda). to će reć na dońi i gorńi pod. Na dońen spavaju stariji, a gori mlađi. Sa strane ostavi se uvik slobodna jedna kamara (soba) za tuđeg čovika. prijateļa, namirnika i prolaznika, neka nađe podobito ligo. Kada je kuća na dva poda, anda je na dońen veliki stô za blagovańe (trpeza) na četri noge, od jelovine ili od orajovine, u ńemu dvi ka' *škatule* (zatvora), di se držu žlice, noži, pińuri (vilice), koji češań luka ili glavica kapule, slane srdele ili sira za prismok. Kada je malo boļa gozba o blagdanin, brguļan babinan ili sedminan, kada se namiri prijateļ častan za kuću, anda se jide na ton stolu. Okolo stola su dva banka ili katrige (stolice), na kojin se sidi, a nad stolon *škan-*

Sl. 21. **Dońa Poļica.** Nova kuća pri moru sa skalan i balaturon; prazi i skalini od biloga braškoga kamena. (Mornarska kuća za spavańe i depožit trgovaške robe.)

cija (polica) za pjate i žmule (čaše). Je li više braće, a svi oženeni, svak ima za se kamaru napose: tu je posteļa za spavanje. skrińa za robu, zivka za malu dicu. Po zidu se vidi koja slika Gospina ili propeće. malo ogledalo (zrcalo), češaļ drveni. krunica (očenaši) za molit Boga, koledar ili koji libar molitvenik ili pismar, ako u kući znadu štiti. O zidu su opanci, postoli obišeni, ko je lovac, puška sa kornerin i lumbrela, a ko puši, vidi mu se i čibuk opružen ispod grede, a na ponistri ili stočiću kesa od duvana. nož i daščica za križańe duvana. U svakon je kamari skrińa za ženske opreme. Je li divojka u kući neudana, vaļa da se sprema za svoj dan. primeće i i slaže uvik robu u ton skrińi, jer to je ńezina bašćina i stečevina.

Digitized by Google

a ńezin je posa', da je kamara pometena i u redu držana. 'Di dolazi svita iz grada gosposke latinske ruke, tu se ošiti oblipu i namažu dobro japnon, a zeru u ćošan i pituraju (bojadišu). Lako je za one, koji mogu — ko more, i kón mu more — ali ubožna čeļad zbije se toliko, da mu je glava u zaklonici[1].

U nikin selin — ka' u Sitnomu — ima kuća pod pŏlan (brîgon) su tri zida, a četvrti mu služi brig (strana). To su *potleušice*, građene u suvo (brez japna).

Sl. 22. **Dońa Poļica.** Težaška kuća s pojaton. (Od zapada kuća s dvi ponistre za stanovańe i konoba pri tlevu; od istoka pojata za travu.)

Kad se sva kućna čeļad ne more smistit za spavat, anda se razredu u druge mańe *kućice*, u *tèzu*, na *grečice*. Kućica je mala kuća od 3—4 metra duļine, 3 m. širine a toliko i visine, u klak uziđana ili u suvo, pokrivena pločon i krovon. Teza je kućica na jednu vodu

[1] Otkada se ļudi izanatili (naučili zidarskog zanata) i obašli svita, počelo se i u Poļicin puno lipi' kuća gradit. Naš težak neton mu priskoči malo boļa godina, odma' se daje u novu kuću, a to je šćeta ńi'ova, jer veliki arči. Ja tako korija nikog starca plemeńaka mi, a on će meni: „Eh znaš, pope, šta ću ti reć, stara je besida: lip put, lipa kuća i lipa posteļa — to je pokoj čoviku na ovon svitu“.

Digitized by Google

prislońena uz drugu veću kuću, dva učelka i jedna bauda (strana). Teza služi za koju otribu kućnu napose, a u ńon spava malo čeļadi. U ńon nije poda, nego priko greda ili ispod sklopa pribacu dvi tri daske, da se na ńe more štogod stavit poļskog alata. U tezi spava obišno služinčad i tuđa čeļad, šta dođe na rađu. Grečice su ka' i pojate, 'di stoji blago. Popodi se i prigradi, služi za baškaluk čeļadi, šta se bavi oko blaga, drži se piće za blago i druge omańe opravice.

Jeli dan rabotni a vrime ugodilo za rađu, ne ima ti žive duše u kući osin stare čeļadi i nejake dice. Ko u poļu, ko na moru, ko u čobanstvu, a dica poveća na skuli, svak za svojin poslon. Stopańici

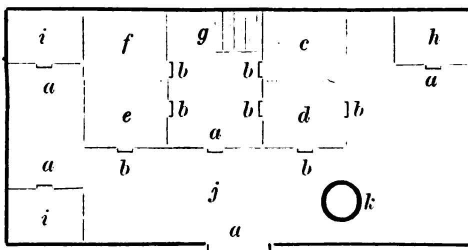
Sl. 23. **Dońa Poļica.** Nova kuća dobrostojećeg posidnika. (Od polovice inkartana; pri tlevu konoba za vino su dva otvora i zirka, a gori pod su tri ponistre od podneva za stanovańe.)

je red, da ostane kod kuće, da spremi ručak i sredi dicu, a kada to opremi, nije lipo ni ńu vidit kod kuće, biži i ona u poļe. Jesu li težaci na rađi blizu kuće, dođu doma na ručak; ako su malo podaleko, nosi se ńiman sva jizbina. Ako je domaća čeļad, ponese odma' iz jutra sobon torbak, u ńemu komad brašenice kruva, plosku ili buraću vina, dvi ļutike ili kapule. To ti je za cili ubogi dan. U večer se dolazi kući. Mornari i ribari užaju samo u nediļe i blagdane dolazit kući. Čobani, koji vodu blago na pašu, ne dolazu priko ciloga dana kući, samo na večer, kada vraćaju blago s paše. Zimi, kada zadre pušavica i očepu kiše, i staro i mlado i muško i žensko stoji u ogńenici uz vatru, pripiče dlane ogńu, grije se i razgovara.

Digitized by Google

Liti, kada su velike sparine, biži svak od ogńa, osin bidne stopańice, koja vaļa da nadimi oči, ili stoji u dvorišću pod sinicon u lipu 'ladu. Ženskice zimi stoju i na podu kod svoje skrińe, muškići kada ne mogu u poļe — ne da božje vrime — eno ji' u oboru, 'di se bavu svojin poslon.

Zgrade oko kuće. Osin kuće za stanovańe ima naokolo i drugi' kućica potribiti' za žitak. Eno u gorńin Poļicin vidi se pokraj guvna kućica brez ponistara (prozora) i tavana, a na ńon vrata ovelika — zove se *pòtrin, ćùmez, vićer* ili *ćepènak*. Potrin je pokriven pločon ili krovon, a niki šćemereni sedron ili kamenon. Popločan je i služi u litu, da se u ń unesu snopi žita, ako je pod kišu. Na jesen meće se u ń klipļe kukuruza, neka se vanka ne topi, a tu se u ńemu i peruša. Zimi stoji u potrimu lîs za orańe, a to je ralo, jaram, teļige, gužve, brâna i òstan; tute se držu i ratila za guvno: stožina za vrć, cipovi, vȉle, grabļe i lopata. I *pojata* je blizu guvna. U ńu se meće slama od žita i kukuruzovina od kukuruza. Gorńa su vrata pri tlevu s guvna, nek je zgodnije zbacit slamu u pojatu iz navršaja. Malo koja pojata da ima pod ili tavan, sve je jedno misto pri tlevu. Ko je potisan drùgin kućan za blago, učini u pojati za ń misto i jasla, drži vole i drugu životińu. Pojate se gradu u suvo onako šćeto (naprosto), pokriju pločon, a u gorńin Poļicin i krovon, zato se i reče, kad ko ugradi slabo kuću: uziđa, brate, ka' pojatu, velika usta ka' pojata, slobodno ulist u ńu ka' u pojatu.

Sl. 24. Plan **pojate.** *a* = vrata; *b* — prozori, vratašca i odušci; *c* = prigrada za ovce; *d* = prigrada za jańce; *e* = prigrada za goveda ili telad; *f* = prigrada za mazge ili tovarčiće; *g* = posteļa na odar za čobane; *h* = koćak za prašce; *i* = drvari ili kladńe; *j* = dvor ili obor; *k* = kamenica za pojilo.

Naokolo ogńene i stojne kuće gradu se kućice za životińe. Kako koje živinče u ńon stoji, tako se i zove. Za goveda je, na priliku, *volarica, govedarica* ili *kravarica*; isto potleušica na jedna vrata. Na zemļi stoju živine, povr' ńi' na gredan štokod popođeno, nezbiveno brokvan, nego onako porazbacano dašćurina — tute stoji pȉća za blago. Pokraj zida su jasla na pô metra daleko a pô metra ozidan zidić i daske stavļene od stupa do stupa. Ovi stupi pribiveni su u grede gori a zadiveni u tle doli, da se ne kreću. Za stupe i dasku, koja se provrti, svežu se uzice, priuze ili

Digitized by Google

vezalice, svaka priuza na svoju glavu i nametne volin oko rogova. — Za telad se odili napose misto, prigradi se ploton ili lïsan, i zove se *kòčić* ili *kočak*. Pïća prid goveda nosi se u košari, koja je opletena u četvrt od liskova pruća ili od veza. Gńoj ispod ńi' kida se lopaton i motikon, nosu dvojica u *traļan* ili u konistri. 'Tràļe su dvi platice duge 1.50 m. a široke oko 0·15 cm. na sridi, na oba kraja zaoblene, nek se može držati rukon. Na sridi, 'di je širje, iz-

Sl. 25. **Dońa Poļica.** Suvozidina za pojatu (tri gospodara — troja vrata).

vrti se i udiju kočići od jedne stranice u drugu, pa se anda oplete oko tizi' kočići, da ne propada. U tomu se nosi gńoj ispod životine na gńojnik. Ispod svińadi izgrće se gńoj motikan, sipļe u mašure (male kopańe) i nosi na đubrište, jer se cidi puno vodurina, osočina. *Ovčarica* je misto, 'di stoju ovce, a 'di koze, *kozarica* ili *jàra*. Misto za prasád zove se *prašćarica*, a ono za kokoše *kokošar* ili *kokošińak*.

Naokolo kuće *sinica* je odma' uz balaturu. Stavu se četri velika stupa na četri ćoše i zadiju u zemļu, zovu se *sòve*. Posiku se za to četri cabla, najboļa je bajama, najdurećija (trajnija). Isprikriža se gredan i drugin sovan a na ńe nastivaju (naslažu) *stávi* (naslage) zakukuļene (zavijene) od suve lozovine i poreda u četvrt. U nikin sinican same su dvi sove zaprte u zemļu, jer dva druga kraja upru se u zid, a 'di je murva ili koprina (kostela) prid kućon, tu se nasloni od zida u cablo na dva kraja, isprikriža mańin sovan i su

Digitized by Google

malo troška učini se zgodna i sigurna sinica. Na sinici se suši oprana roba, razgrće trava, stivaju tikve, tribi zelen, a najviše služi za 'ladovišće konobi, da se ne pošćeti vino na velikon sparini. — *Turań* je odma' blizu kuće, u dvoru pod sinicon. Za ń se 'oće: dobra ploča od kamena, to mu je temeļ, dvi stupice (izdubine), u koje ulazu loze, a na ove dvi škróve ili ovna, zatin dva krkatura ili kobile, tri četri pogače, konop za opasat, šta se zove pâs ili lìban, trsti, u koje se meće mast, špórte (opleten koš), kļunci, čin se sa-

Sl. 26. **Dońa Poļica.** Kuća potleušica brez poda, prikrivena i omazana japnon, služi za konobu; isprid ńe sinica gola brez lozovine.

pińu krkaturi, i spona, čin se veže. To je alat od turńa, koji služi za izažimańe vina. — *Tòć* je druga sprava isto od kamena, a služi za izažimańe uļa. Mańe je alata: kamenica ili posteļa izdubļena, toć obli, drvo u sridini udijeno i gozd ili zid, 'di zapire. I toć je blizu kuće. — *Stȕpa* je drvena ili kamena, služi za tribļeńe žita. Tuče se poļugon od gozda ili vratilon od drveta. — *Žrvań* je za mlit ječam na krupno. U ńemu dvi oble i okrugle ploće, u dońon seń od gozda, u gorńon paprica od drveta, na čemu se žrvań kreće

Digitized by Google

Žrvań stoji u kući i vanka kuće, samo da je u suvoti. O svin ovin spravan i kućnin alatima bit će na drugon mistu više govora.

Voda živi' ima dosta u Poļicin, nike odatiču ka' mali potoci a nike stoju u bunaru, nike izviru iz debelice zemļe u gaju, a nike iz živca kamena u golu kršu. Ļudi piju živice vode, 'di je u blizini sela i kuća, a za nevoļu piju i onu iz *gustirne* (*čatrńe*). Životina se napaja na kolovajan i bunarin. Za čatrńu pokraj kuće 'oće se veliko obziđano misto, učini se jarak dubok, u četvrt zidovi dobro

Sl. 27. **Dońa Poļica.** Pojata pod polan u dulibi, pod pećinon, brez sivernog zida, grede prislońene na stinicu.

utvrđeni japnon i crļenicon, pokrije se na šćemer (volat) i učini otvor. Na otvor se stavi obzida ili, kako se reče, kruna, a na ńu zaklopac. Velika žlib od late stavi se ispod strije na krov od kuće i spusti se niz jedan ćošak u gustirnu, 'di se salije voda. Gustirne su duboke 3—4 metra, a malo mańe visoke, ima ji' da jämû (sadržu) do 500 stolitara vode i služu priko sve godine, a osobito liti, za svu kućnu potribu: pralo, varivo i pilo. Grabi se voda iz gustirne *sićen* ili *kablićen* (u Srijanin zovu taj sud *mideńača,* jer od mida), privezan je na konopčić, spusti se, zaokrene i u jedan čas digneš vodu

Digitized by Google

gori. To su gustirne ili čatrńe u klak uziđane i cimenton oblipļene, da se voda ne gubi. Iz ńi' se pije *dažđevača* ili *kišnica* voda. 'Di je žive vode za pit, ne će niko ni da pogleda na mrtvu vodu iz gustirne. — *Bunari* i *lokve* jesu vode nepokrivene, a niti borme ļuski izrađene, služu ponajviše za pojeńe blaga i za pralo. *Bũńača* je voda u dulibi, u pokopanu mistu, zakrivenu od veliki' stina, vaļa do ńe puno silazit. Ima ji' dosta u Mosoru, iznađu ji' najprije po blagu[1]. Počeli se raditi bunari i uz more. Tu se od nikud ne kupi nit salije voda iz neba, nego evo ti su malo truda i arča dosta lipe koristi. Iskopaj za čovika visine i mańe vošu (jarak) i dođi na râz (livel) od mora, eto ti vode, samo podaleko desetak dvaest metara od pļuska morskog. Obziđi u suvo i pusti niko vrime, da se razbistri, more prođe kroz onaj pisak, izgubi svoje slanosti i voda tek malo da udara gorčilon, pije se, kuva, a osobito zgodna za zalivańe rasada i kupusa liti. — Kada pomańkaju poglavitije vode, prisušu svi vruļci a i živice dođu na mańe, anda se goni blago Cetini na riku za napoj, otolen goni se voda kući za piće ļudin. Nigdi slađe, obilnije i zgodnije vode šta u Srińinu posrid sela ka' i prid kućon[2].

Prije neg zakrļa ļuta zima, nabere se drva, posiku se nika stara cabla, od koji' nije više vajde, i naslažu se bìļe, sòve, sũkovi, rẽbovi, cìpotine, kàrnice (različìti komadi drvļa) i svaka suvarika na jednu 'rpu pokraj kuće ili pod sinicon. To se misto zove *drvńak* ili *kladńa*, a u gorńin Poļicin *granica*. Koji rẽb, pań ili cipalina zelena stavi se na lìsu, neka se prosuši.

Gńojnik nije pokriven, na rastvorenu je, samo ko ima malo više prostora, natkviči s jedne strane dašćurina ili šume toliko, da nije na očigled svakon prolazniku na putu. U jedan kraj zgrće se gńoj,

---

[1] Pripovìda' mi moj momak Matko, kada bija u čobanstvu, gonili liti na Cetinu blago napojit i kada pribrajali po glavan, za nikoliko dana uvik valija (mańkao na broju) jedan brav. Tražu ga, koji je, koji, i upoznali ga po imenu. Tako za dva tri dana. Sve drugo blago pođi od puste žeđe na vodu, a onaj brav ostani u Mosoru. Jedan dan ga baš zabiližili, vezali za tor, osikli mu uvo, odrišili ga, a on tresuć glavon pođe na podne u Mosor. Oni čobani za ńin sve po bilizin kapi krvi, šta se cidilo iz uva, našli brava u jednon *bũńači,* naduja se ka' brig od vode. Tu otkrili u mistu Rašeļki plemenitu vodu 'ladnu ka' mramor, na koju nigda sunce ne došlo.

[2] Kada bi otrag dvaestak godina ponestalo vode na Braču, dolazili Bračani u brodin pod poļiško primorje krcati vodu, koju plaćali novcen. Šimun Kapić bija napravija na Suvon potoku gurle od drveta, izveja vodu u more, da se more točit odma' u brod.

Digitized by Google

a u drugon drži se blago. Gńojnik ili gńojić nalazi se obišno blizu volarice, a *smetišće* ili *bunišće* ili *prilaz* blizu je prašćarice, nije pokriveno, nego samo obrnano (zaokruženo) stinan i tute se sipļe smetlišće.

Prilaz je misto priko dvora i kućnog praga. Reče se: odnesi priko prilaza, baci na prilaz.

Zgrade izvan dvora.

'Di je blaga, paše, tute i svaka maldane kuća vaļa da ima svoju *staju* (zovu se i *stanovi*). Sva sela u sridńin i gorńin Poļicin, koja su uz Mosor, imaju svoje staje. Dočani i Sitńani najviše se bavu blagon i najviše imaju staja, u dońin Poļicin ńe ima ni jedne. Staje su nike u Mosoru a nike u Ļúti. Dvi su vrsti staja: u kojin uvik stoji blago i čeļad a u kojin samo nikoliko vrimena. 'Di nije za svu godinu, tu se liti užeńe trave po ogradan, usiče sušńa, ubere 'vojke i skupi listopadine pod jesen pa metne u kuću. Zimi kada prikrati dan, gonu se ovce na vr' Mosora na pašu, a u večer vodu se na konak u staju i dade in se večera, u jutru opet lako istirat na pašu. I druga je po sridi, zašto se radu staje po Mosoru. Znaš zašto? Skupi se gńoja za kupus, kunpire i žito po docin i pasikan u Mosoru, na blizu ga iznit, a od kuće ko bi ga dovuka' na onu dalečinu. Koje su prave staje, 'di uvik stoji blago, tut je više kućica za različite živine: goveda, ovce i koze, a donapokon u prikrajku i kužina za vatru. Staje su ograđene u suvo, pokrivene krovon, jer ploče ne ima blizu. Kužina je, ali i to u ritko, pokrivena pločon. Prid kućon je dvorišće, 'di se ovce i jańci pridaju (podajaju) u jutru i večer, a liti i ležu u dvorištu. Na gredan je u kućici trava, slama i šušań, to je pića za blago. Prid stajan sagradi se i guvno, na ńemu se omlati ozimica, šta se užeńe po Mosoru, pa žito se nosi kući, a slama se ostavi u staji. Šta je odiće, obuće i drugi' potribica za čobane i stanare, to je na grečican. I čatrńa je za vodu na stajan, dura (traje), dok ne prižge velika suša. Tut je i vrta' za kupus, zeļe i kumpir. U kući ima po koja lopiža, da se 'oće šta spremit, zdila i nikoliko kašika (žlica), kablić za črpat vodu. Držu se kokoše, siri se sir, mete mliko u litu, šaļe se ništo mlika doma a ništo ostavļa za stanare, a tako i u jutru. Na stanu je svaka sprema ka' i na kući u selu, samo šta se ne peče kruv, nego se iz doma donaša gotov. Kada je tamo pod zimu mrsna u kući, šaļe se na staje slanine, mesa slana, neka i oni u Mosoru omastu brke. Na velike blagdane Božić,

Digitized by Google

Uskrs dolazi sa stana sva čeļad doma, da se na onaj veliki i blagi dan nađu svi zajedno za stolon. Stanovi nisu baš vele ni udaļeni od kuća: do jednu pô ure, kako koji. Da je koja potriba, more se i dozvat doma. U Sitnomu staje Mijanovića i Kovačeve podaleko su od sela, ako ćeš, debela ura je do ńi' u Mosoru.

Hrana i suđe.

Spremańe hrane.

(P. Simunić i Fr. Ivanišević.) 'Rána se zove svako jiće i piće, šta kripi i uzdrži tilo ļusko. Kaže se: „Ne more duša da žive bez milosti božje, a tilo bez 'rane i pokripe“[1]. Poglavita je 'rana u kruvu (žitnica), pa u smoku (meso), a zatin u vrtlu, povrću i zeleni i vinu za piće. U koga nije žita i kruva, tomu slabo prolazi godina, taj päti glad, reče mu se: „Nije se, kukavac, ni ožitija, ne ima zalogaja kruva“. Ima li dosta kruva i pure (polente) a ne ima smoka, začine i vrtla, anda mu se kaže, da je suvotan ili sôparan. Kruv i vino nosu megdan svemu drugon jiću. Kaže se: „Kad je kruva i vina, krajina (ili družina) je mirna“. Ali povr' svega kruv je opet, da rečemo svu istinu, najpoglavitija 'rana. Teško ti ga kući, 'di nije kruva, a 'di je kruva, nije glada. „Brez svega se more, ali brez kruva jok!“

Različite vrsti jića zovu se *jizbine* ili *promine jića,* a to se razlikuje za obrokon od kruva, variva ili manistre. Na piru, 'di se obilatije spremi obid, reče se: „Bilo je, brate, svake milosti božje, puno promina od jića, svakakve jizbine“. *Varivo* zove se svako jiće kuvano na ogńu. Čuje se reći: „Proklet kusa ili zalogaja da san stavila u svoje grlo išta vruća ili kuvana od nediļe“. Zeļe, sočivo, neosoļeno ili nezačińeno uļen ili slaninon, kaže se *navarno,* 'oće reći samo svareno. „Jadna ti mu, kažu, 'rána, kada uvik navarna jide, ne ima čin ni osolit ni začinit“. *Smôk* se zove sve, šta se smoči s kruvon. More bit smok od manistre, šta se jide žlicon (kašikon), more bit od mrsna i treće od biloga smoka: mlika, masla, jaja, sira[2]. *Strvno* ili *omršaj* zove se svako meso slano ili vriško[3]. *Pecivo* zove se svako pečeno meso bilo na ražńu ili gradelan. Kad se reče pe-

[1] U dońin Poļicin govoru *spiza:* „Oni čovik od male je spize“ ('rane), slabo jide, ne da mu se, ne prija mu srcu 'rana.

[2] Čoviku nepametnu u govoru reče se: „Nije u ńemu ni soka ni smoka“.

[3] Kad se šta izgubi, nikakva traga ne ima za naći, reče se: „Ne ima od ńega ni krvi ni strvi“.

Digitized by Google

civo, razumi se cilo bravče ili jańčić, a *pečeńak* zove se komad pečenoga na ražńu. I riba je lip prismok, ali 'oće se uļa za ńu. Ko je sladokusan za ribon, reče mu se, da je „mačak od ribe". — Spomińe se svaka vrst jila; ako je od žita: *ožitak,* ako je od mrsna: *omrsak.* Ova je besida o 'ráni: „Kruv je 'rána, vino je snaga, kupus polovnik (po sridi)"; o mesu: „Ko mesa ne ji, na ńemu ga ni": o piću i jiću: „Vino viče, rakija skače, ječam trče",

(Kako ubijaju životińe.) *Goveče* bije se sikiran, čekićen mlaton) ili nagakon[1]. 'Oće se čvrsta ruka, koja zama'ne sikiron i pogodi u pravo misto na čelu. Präs! poklekne odma' goveče, skotrļa se, obori glavu, opruži papke po tlevu. Priskoču pomagači za bikariju, sleti se dičajina za gledańe i zabavu. Bikar se vrti naokolo, da mu je sve pri ruci za ńegov posa'. Iscidi krv u veliki tas (posuda drvena, zdjela), traži konop ili debelo uže za obisit o stablo ubijeno goveče, a to na taļu, ako će se baš u redu uredit posa'. Evo kako se pripravi taļa. Odrižu se ili zarižu govečetu noge, proriže se kroz zadńe šļúke (kļuče), kroza to se protira dobar kočić, metne se na ń konop, svezan u očenaše, pa kroz konop protira se kakovo držalo, kojin se vrti oko kočića. Konop se savije i goveče se uzbrdo diže, sve dok se rastavi od zemļe. Tada se dere koža, para i vadi drob, rasica na peče (komade) ili pèkati.

Práse bije se isto sikiron, čekićen, nagakon, a po mlogin selin i baton[2]. U Kostańu tuku krmad gozdenon polugon, a uža se u nikin kućan ubit iz puške krmka ili ga priklati nožen brez pucańa ili tučeńa.

Izvede se gudin (prasac) iz koćaka, namami ga stopańica na malo kukuruza ili tikvine, iza ćoše čeka mlatač sa baton u ruci i kada vidi zgodan punat (čas i misto), zama'ne i zadimi svon snagon prašca u čelo. Pogodi li ga u misto, odma' ga smete, svali se na tle, a omakne li mu se bat iz ruke te ga ne zauši u pràvo misto, skrikne prase od prvog udarca, uspla'iri se i stane ga trka, skrika niz dvore

---

[1] Zove se *nagak* sikira debeli' ušiju a uska òštrila (u nikin selin sridńi' Poļica zovu je *dùdla*).

[2] Zove se *bàt* udilano drivo, na komu držak, šta stoji u ruci, a doli baturica ka' čovičja glava, kojon se udari. To zovu *baturica* ili *kèva, biļa* ili *sŭka,* a čuje se i *vràtilo.* — Obišno se prid Božić biju krmci, niki najvolu od Božića do Vodokršća, ali pravi je vakat o sv. Tomi (na 21. prosinca). Stoga se piva:

Sveti Toma,	Ne skitaj se po selu,
Ubij prašca doma,	Da te ne udru baton po čelu.

U Docu biju o sv. Martinu, kada je veliki blagdan.

i vrtle, 'oće se teške muke, dok se u'vati i primlati. Kad se prase zakoļe, odma' se rana začepi čepon, da se ne cidi više krv. Zakoļe ga u cvit, šta se zove zakoļak. Prinese se na čisto misto ili položi se na dašćurine. Sada stopańice nosu iz kotlenke vrile vode, poliju po ńemu, drugi potrpaju vrićan, da ga sparina malo prožge i poskoči šćitina (dlaka) s kože. Nož se naoštri ili britva, zagrnu se rukavi i počme briti. U nikin mistin brije se i na suvo brez vrile vode. U Sitnon na priliku ne poliju vrilon vodon već opálu prašca krovon od ozimice, sušńen od 'rastova grma i zvonikon; kažu, da je tada na paļevini slasnije meso, a osobito slanina. Eno sad gudina čista i uredna izvanka, obrijana i oprana od vode, lipota ga vidit. Ali sad je rađa velika unutra. 'Oće se za to višća i sritna ruka[1]. Stoji prase nauznak na svojin kostima, drob uzbrdo, potpauči se sa svake strane kakovin krevčićen, ćùtukon ili biļon, da se ne cimba (okreće amo tamo). U ime Isusa — vaļa se zlamenovati, prije nego se zadije nož u meso. Poriži najprije noge i baci u kraj, pristupi glavi, navr' podvaļka učini križ, zaparaj nožen priko trbuva na dva kraja: ono, šta se digne, to ti je, kume moj, *visme,* koje se razastrlo po drobu sve do na vr' dońe vilice. Visme ostaje u komadu i tako se osuši. Sada proriži *pélu,* eto ti *sàlo,* razastire se odma' onako vruće na siniju, odma' posoli, sašije u smotak i nosi na dim, na sušilo. Izvali se sada pusta drobina ili kulin u sprtu, ali sveže se za jetńak i između svežańa prIriže. Eto stopańican pune ruke posla. Vaļa drob i criva raspremit. Stavi se na zidić ili šaliž od kuće, rastavu se tanka i debela criva, *griz* (gńoj, smrad iz criva) izbaci na gńojić, debela su criva za divenice, a tanka za kobasice. Uz criva vadi se i *pokućni smij*[2] ili *did,* kako ga zovu u Sitnon, vadi se i mijur, u čemu stoji voda. Kada se osuši mijur, u ńemu se nosi duvan, uļe, a služi u bolesti za šervicijale (klišter). Prva divenica, koja dolazi za pokućnin smijon, zove se *čarapa.* Dok bikar osprema utrobu krmka, eto stopańice sa tason i brašnon. Prikrupa se brašno od kukuruza ili šenice u žrvnu i stavi u lopižu ili tas.

[1] U gorńin Poļicin ima skoro svaka málica svoga bikara, koji se zove za primlatit i sredit krmka. Ima ji' i više, koji su višći tomu zanatu.

[2] Dočuli Turci, da nika baka ugojila dobra krmka i da ga taman ubila. Poslaše ulaka, da vidi, je li istina i bi li bilo šićara za ńi'ove brke. Dođe ulak u dvor babi, koja taman raspremala divenice. — Dobro jutro bako! — Bog da' dobro, sinko! — A šta radiš, bako, i ko je s tobon? — Nadijen, sinko, kulenicu maslinicu, a uza me je poprtļa vojvoda, ban kulin ban i pokućni smi' i još ji' je š ńin. — Na te glase pobiže ulak misleći, da je tu velika četa, a baba se spasila.

Digitized by Google

Ko osprema krmka, kupi pregršćen u svakon prikrajku i zakutku svaku suzu krvi i meće u lopižu na brašno, a stopańica brkļon miša. da se rastopi i slije. Ta smišalina zove se *dîvo* (za divenice). Sada opet vaļa se mašiti noža i počet s glave. Vadi se zličica s jezikon, prsi, buškor sa srcen, ǵigericon i plućon; slizena sa salon, koje se zove *ȍporina*, sirišće, osrdaļe, vranže, žuč, sve se digne jednin ma'on; zatin *leđica*, pa *zarebrice* ili *zarebrnici*, rasiku rebra, koja se držu na prsnoj kosti. *Pečenice* stoju uz zarebrnike, a niki ji' vadu za prodaju ili dar komu prijateļu. Kada se vadu pršuti, jedan drži za *žńut* (nogu) a drugi obriže po pùcu, pa se istrgnu sa slaninon. Tako se oparaju i pleća, zatin se odriže glava, na kojon je šušńa do surle (čuńke). U nikin selin odma' u početku odsiku glavu sa slaninon i to zovu *ogromńak*. Kad se dignu pršuti, rebra, pleća i glava, anda ostaje čista slanina. Vaļa je rizat na kòre ili pàše, pašajice. Obišno je pet paša, a u velikog krmka i sedan (svakako vaļa da je na dišpar = lik). Po sridi je najveća pašajica, drži se repa i zato se zove *repńača*. Ona do ńe zove se *uzrepńača*, a one s kraja *okrajčina*. Po slanini se vidi, kako je ko zna' ugojit krmka, miri se slanina napose, ili vas krmak u komadu i pripovida se po selu, u koga najveći i najdebļi[1]. Svi mali komadići, šta dica peku na žeravi, ka' bubrizi ili komadići leđica zovu se *pèčice* ili *pȅke*. Prije se je derala koža s prasaca, i to radi opanaka, danas toga nije više vidit, jer šćeta je za slaninu. Malo koja kuća da ne 'rani prašca, jer osin gńoja, šta se nađe pod ńin, težaku je najboļa 'rana prašće meso i slanina priko sve godine: trùni grc slanine u kupus, eto najlipše začine,[2] a more se opet lipi' novaca u'vatit, ko će prodat. Piva se o slanini:

Slaninice slasti,
Puna ti si masti,
Ko te bude jisti,
Lipo će mu biti;
Ko te bude plaćat,
Krvavo će skakat.

Ovce se koļu sa nožen u misto zvano *prikoļak*. Podmetne se zdila, u ńu se iscidi krv, metne se malo brašna, da se zgruša. Na zadńe noge obisi se zaklana ovca ili bravče o klin pa se dere koža, propara na trbuvu raton od noža, izvadi drob. Koža se razastre, posoli. stavi na sušeńe, i tada se zove: *bekina*. Meso očišćeno i ociđeno od krvi stoji tako u komadu još nerasičeno, zove se *zaoblica*, more se

[1] Puno odebelu čoviku rugaju se, da se je užirija i udebelija ka' prase. Uzvalija se niki starac pod murvon i osprega' debelu trbušinu, a jedno ti će mu momče: Ala tust li si ka' prase! — Sinko, odvrati starac, prase je ovo od mene i učinilo (jidući mlogu slaninu).

[2] Uža se reć: Kad se razboli kupus na slanini, za težaka najboļa večera.

Digitized by Google

nataknut na ražań i peći, more rasići na dvi polutine ili špàle, razmirit na komade za prodaju, ili rastavit bute, pleća i *pancete* (rebra) napose i bacit u sô. Kako ovce tako se i kozjač kole i sređuje.

(Meso.) *Volujsko* (goveđe) meso ne baca se odma' u sô, vala ga pustit koje vrime, da prije malo prošmagne. U soli stoji jednu osan dana, ako je tanko meso, ako li su debli komadi ka' pršuti, anda i tri nedile dana. Izvadi se iz *salamure* (rastoplena sol), opere i obili, pa š ńin nad vatru na līsu, na sušilo. Debelo meso ne nosi se nad vatru, već se prisoli, stavi se pod *piz* (talij. *peso* = teret) i pritisne dobro, da se izažme ona òsoka iz ńega. Nije dobro, da meso stoji puno blizu vatre, jer bi zàdrglo ili zàdalo.

Okolo prašćega mesa 'oće se puno pomle. Vala pustit da se malo ocidi, da se slanina stīne i prošmagne malo. Posoli se u kacu ili korito, pršuti se dobro pritisnu pločan debelin ili stinan. Tańe meso stoji u soli nedilu dana a deble i tri. Puno vala gledat i na vrime, je li ugodilo. Na jugovini, kada je mrtvo i sparno vrime, ne vala radit oko suva mesa, bojati se je mušice brencule ili brbecule. Ovaj gȁd uplŭje i odma' progamada (prolize crv); dobro je podvezati zastoron odozgar. Najpodobnije vrime je burno, ozimno. Tada se meso proviša iz soli, slanina nosi na sušilo i stoji tri četri i više nedila, dok se sasvin ne osuši. Ako ne oburi pa nasliduju topla vrimena, triba dimiti po više puti na dan. Kažu, da je najbole smričevinon, a u dońin Policin užaju i tarminon (košćice) od maslina. Slanina se razastre i nastiva kora uz koru na komad štange (koca) a meso proviša po čerinan. Pršuti se obisu par i par zajedno, ali ne vala da se dotiču, stavla se između ńi' kakve čečurave praške, jer da bi se dodivali ili blizu vatre puno stali, tada bi zadàvali. Triba prigledat kadikad, pa ako se koji pršut nadme, vala ga odma' skinuti s čerina, staviti pod piz, stine, da se izažme i istišća iz ńega ona pȁra. — Ovčije i kozje meso posoli se i suši isto ka' i volujsko, a osušeno sveukupno zove se *kaštradina* (talij. castrato = kozjad).

(Kobasice.) Okolo *kobasica* i *divenica* 'oće se puno bàva (posla), ali ugodan posa' stopańican, starin ženan i dici. Kad se je prase raspremilo, isiklo, rastavilo sve na komade, svaka pečica ili otpadak stavla se na bandu (stranu), sve se lipo to isicka na sitno, pečenice, leđica, osrdala, slanine, bile ǵigerice izrižu, očisti se od dlaka i truńa, i sve umisi u jednu 'rpu. Stavi se malo luka, papra, niki i garivula, ružmarina i to je dîvo za nadivańe kobasica. Criva se dobro isperu, opruži se crivo, s jednog kraja otvori se, stavi se komad drinove

Digitized by Google

mladice, kroz koju se nabije divo i prston prokrkļa, ako zastane. Kad je crivo puno, anda se zatvori ili zaspiči špicon od jelovine, oma'ne rukon svaku, da nije koji komadić osta' vanka, pa š ńiman na trstiku ili kolac, špruļu, 'di se lipo naniže jedna uz drugu, i anda na vatru na sušilo. — *Divenice* se nadiju isto ka' i kobasice, samo šta u ńe nadostavļaju puno primišaja: suvoga grožđa, brašna šenična, to je šenični var iz žrvńa, mravinca trave, kanele, garivul. Kada se nadiju divenice, meću se u vrilu vodu, da se obáru, debļi komadi, osobito pokućni smij i dva š ńin kulina, pušta se, da se više uzváru, jer da se ne obáru, brzo bi žagnule (udarale od žestine, upalu se). Divo, šta se skupi u kotlenici, kada se obáraju divenice, i ono, šta priteče, kada se nadije, stavi se sve zajedno, skuva se i jide, — zove se *ȍbarina.*

(Ribe.) Riba ne daje velika posla, dok se sredi. Čin riba iz vode, ne triba jon noža, crkne po sebi. Veću ribu, kano morskog pasa ili mašku, volinu, ugora, koji ugriza ili koja riba šiba repon kano tuń, ili koja pruža trakove ka' 'obotnica, ili koja bi mogla ubost oštrin kostima ka' škarpun ili pauk, uzme se štogod oštra i zabode u glavu, 'obotnici u muļu, ili se čin teškin smrska glava, da je nije žive. Koje su ribe s ļuskon, uzme se nožić ili britva, ostržu se ļuske, propara na drobu, izvadu vranže sa svin crivin, protare između dva prsta, propere u vodi i gotova je za peći, kuvati, šta se 'oće. Nikin se samo otkine glavičica i baci sa crivin. Vaļa gledati, da ne ostane u ribi žuč, jer bi ogorčala ka' pelin. Srdele su obišno za u sô. Poredaju se u muļaču (barilce, sud od drveta) i posipļu soļu, pa dobro pritisnu kamenon i stavu u konobu na tle, 'di se ne trese. (Učitaju, 'di se trese, da se srdela ne more uredit). Potla nikoliko vrimena diže se uļe, što izađe iz srdele, a da se to ne digne, ugrancavile bi se (pokvarile). Te srdele stivane vaļa da uvik ȍplove u salamuri, koja se čini od soli i vode pa se nadolije u muļaču. Tako se srdele držu do tri miseca, kadikad iznašaju na sunce, da budu tvrđe i crļenije, i gotove su za jiće. Najboļi je vakat za srdele, kada zrije višńa, a to o sv. Anti. — Pas morski raspláti se i stavi na sunce, da se osuši. U korizmi dobra je i ta suva riba. Tako se suši i ȕgor, brez soli i dima, na samon suncu. Pastrva je riba iz rike i ona se raspláti, stavi na sunce ili nad vatru u kužinu; plemenita je slana riba.

(Povrće.) Kupus je poglavita 'rána od zeleni u Poļicin, ima ga, brate, po svin selin. 'Di su vode zalivače ka' u Srińinu, Gatin, Ostrvici, Postrani, ima ga ka' šume. Sočiva najviše daje Sitno i Gata; ripe, rodakve najviše u Gatin, važola u Ostrvici, smokava u Zakušcu,

Digitized by Google

blitve u dońin Poļicin, a prasaka u Postrani. U gorńin Poļicin glavati je kupus, koji se kiseli za zimu. Evo kako: lipo se očisti, metne u kacu, nalije mrtvon (ne živon nikako) vodon i pritisne se pizon. To se zove: kiseliti u glavican. Na drugi način se kiseli, kada se istruže na strúgu i zbije sa soļu u sud. U dońin Poļicin druga je vrst kupusa, zove se *raśćika,* uvik zelen, bere se priko cile zime, izreste visok do 1 metra i more živit do pet šest godina. Sadi se poništo i *vrzet* (bili glavati kupus), ali malo ga ko kiseli. — *Kunpiri* se u gorńin Poļicin za zimu zakopaju u trap (jamicu), ili se donesu u kuću pa se metnu u teplu konobu, ili se ka' u dońin Poļicin razastru po podu, da ne proklijaju. I *ripe* se je prije sijalo i *rodakve,* sada je malo toga, ništo po sadovin, u Gatin ima je po vrtlin, ali danas kunpir svima odnija barjak. *Blitve* ima dosta u sridńin i dońin Poļicin, zove se i *zeļe,* od čega se čini *zeļenik* ili *soparnik,* brez kojega ne može se težaška trpeza na posnu proći. Po sadovin sadu se *dińe, mluni* i *tikve.* Dińe se i mluni brzo sredu tamo na lito, kada sazriju, ali tikva se unaša u kuću na pod, čuva se za zimu, daje se sirova i kuvana sa brašnon krmcin, ali ona crļena slaka križa se, kuva i za čeļad, pomišana s kunpirin ili pirničon.

Još ļudi pripravu sebi za 'ranu sočiva, boba, graja, kukuruza, suvi' smokava, oskoruša, orija i bajama, šipaka, nabiju se ambarići, nastivaju kanavete (skrińice), jer kažu: „Duga je zima, izist će se.“ Napripravi se štogod ļuta: lüka, kapule, ļutike.

(Brašno.) Brašno (ili kako kažu u primorju: múka) čini se od šenice, ozimice, ječma, kukuruza, prosa, a ima ništo sirčena i jarićeva. Za kruv se miša obišno žito sa žiton; ako je šenica i ozimica (raž) pomišana zajedno, zove se *napolica;* ako je šenica i ječam, anda je *napolac;* ako li je primišano više vrsti, zove se *sumisika.* Brašno se meļe na sridńu ruku: ni krupno ni posve sitno (fino). Šenicu niki meļu na škaļu, to će reć, da se obili šenica, ļuštra ostane na bandu, a brašno u sami cvit, to je najfiniji kruv. Ako je samliveno na krupno, reče se: šta ga je *pridrkļa'* ili *prikrupa';* ako je posve sitno: šta ga je *privija'* ili u maglu učinija. Ako je mlogo mekińa, reku, da ga je tupin mlinom *prisiguta'.* — Ječam se tuče u kakovoj stupi (drvenon koritu ili kamenici). To se zove *ostupati ječam,* a šta se ostupa, *stupanje,* koje se daje i bolesnicin.

(Mlijeko.) Mliko se muze od ovaca, koza i krava u drveni sud, koji se zove *dižva, vidrica* ili *kaba'.* O ton se poslu bavu stopańice, to je ženski posa'. Kada ga je obilno, čuje se od ženskadije 'di govori: dobro san ga *namlázila;* ako li je slabo, tada: jedva san *po-*

Digitized by Google

šćúkala dvi kašike. Iz vidrice mliko se procidi na cidilo, koje je obišno od vune otkano ritko ka' zastor, od kanavine, a sada po novon modi (običaju) od mida ili late, pa procieđeno ulije se u lopižu za varivo, za srkańe ili za sireńe. Muze se obišno u večer i jutro; večerno mliko zove se *vèčerina* a jutreńe *jùtrina*. — *Bìkla* je mliko pomišano sa vinon pô a pô. Prije bilo je to ugodno piće, sada mlađi ne maru za biklon.

(Sir.) Kad se 'oće sirit, metne se običajno večerina i jutrina zajedno, ali kad ga je baš puno, anda svako o sebi, slije se u oveću lopižu, koja se zove kotlić, pristavi se nad vatru, dok se sjuži. Tada stopańica opere dobro ruke, zlamenuje se, metne sirišće i počme sirit. A okle to sirišće? Od buškora, koji se sadre i ostavi 7—8 dana sa svin grizon, dok se ukiseli. Ispara se, očisti, posoli i raspeļi na špraļke, pa se stavi sušit sa drugin mrson. Na Bilu subotu prid Uskrs iskriža se na sitno i stavi u posudu, ulije kvasine od rusoga naravnog vina i soli, tri lista maslinovine blagoslovļene na Cvitnu nediļu.[1] Osin toga stavi se u drugi sud surotka i ulije toga sirišća. Kad se sve to pomiša i ulije u mliko, tada se mliko *zgruša*. Sireći skupļa se sir iz surotke, dica navalu oko stopańice, a ona se maši komad sira, šta se skupļa, i to se zove *tubok* ili *ģamak*. Mliko se vari za srkańe ili obišno za ručak, užinu, za u puru. Tad se zove *varenika*. Ako je varenika vodna, reku: „Šta si mi da', sama je bilovoda ili bilastra.“ Kada se sir izvadi iz stańade, anda ostaje plisna surutka, koja nije guštna (slasna) pit. Nego evo šta se čini: uzme se *priliva*, to je cilo čisto mliko, koje se sada ulije, prilije povr' surutke i svari zajedno. Po vrvu se zgusne i poskorupi, to je *cvárog*, a ostalo je surutka. Cvarog daje slast i napravļa surutku, da se more jist. Varenika ima skorup, koji se skida u kablić za maslo. Kupi se običajno u drugi kablić svake nediļe i one, koje se mliko u subotu mete u stàpu skidajuć š ńega skorup za maslo. Ako se slabo kupi skorupa po vrvu mlika, tužaka se stopańica: ne ima cvrage masla. Na taj način pripravļa se nediļni ručak: *metenica*, ili kako zovu u Kostańu *mlaćenica*.

(Maslo.) Maslo se vadi od skupļena skorupa u kabliću, red ga je osolit i privári̇ti, da bude gotovo za začinu. Stara je besida: „I maslo je začina, al se 'oće načina“. Priko sve nediļe kupi se mliko u cvarog pa se meće u kablić. Kada se napuni kablić, pri-

[1] Starica Tomica Nazor iz Jesenica pripovidala mi, da ona čini sirišće od *mùre*, to će reći, mijura od ugora (ribe). Nezin je sir od takva sirišća posve plemenit, malo mu je pâra u svin dońin Poļicin.

Digitized by Google

pripravi se *stäp* (sud drveni) i u ń salije mliko pa se mete. U stapu je bat, koji se ne vadi vanka, a na kojemu devet buža (otvora). Baton se tuče, kroz ono 9 buža gogoļa mliko. Stopańica kroz to nagne stäp i gleda, je li se zavrglo maslo. Ako li se vidi bubļa, (grüda) masla isto ka' gruda sniga, a ispod ńe bistro mliko, anda stopańica stavi u kablić vode, side, nagne stap, vadi kašikon maslo i stavļa u vodu, da ga opere. Dok se mete u stapu, meće se kašikon vode teple i češće se oblije, da se lipļe kupi maslo. Nike stopańice ostavu za to varenike i time zaliju — i to se zove *záliva*. Kad se opere maslo u vodi, stavi se u pińatu (lončić), osoli i čuva za dvi tri nediļe, dok još skupi i dok ga malo sô progrize, pa anda ulije na tavu i svega privari. Niki metnu kapule i rusmarina na tavu, da se lipļe razbistri, a murga (talog) pane na dno. Dica nosu kruva, veselu se i moču kruv u tu murgu. Bistro maslo se salije u lonac, 'di ostane i drži se za kućnu potribu.

(Trave.) Tamo na proliće po Jurjevdanu, kada se ukaže zelen po vrtlin i poļu, eto stari' žena, koje su na siromašnu topragu, uzmu britvicu u ruku i uputu se priko poļa, da uparaju struk zeleni i trave za zalogaj. Nike se jidu i sirove, a nike kuvaju ili začinu kvasinon, uļen i osolu se. To su trave: žutenica, dušnica, kostrič, bobovina, špińak. U gornin Poļicin na gladnin godinan paraju po ńivan gusmaču, žutenicu, kokošiju jetricu, i to jiće zovu *šurlin*. Za prvi' vrimena kopa' se je i boboļ, jilo se bukvice, poprduše za nevoļu. Dici je ugodna 'rána i zabava brati jagode sa kupine, pońati se na murve, kóstele i zobati, brati drińe na drinovini, i ako su još trpke, zakopati ji' u zemļu, da sazriju. Čobanice beru u paši i sparog, ali to je gosposko jiće: ako mogu, prodadu popu ili učiteļu ili pošaļu u grad, da uvatu koju gàstu (novac) za svoje potribice.

Priređivańe hrane.

Pripravļańe pojedini' i u općenito svi' jizbina kaže se jednon besidon *sprémati* (u dońin Poļicin kažu: *parìćati,* od talij. *apparechiare* = pripraviti). Reče se stopańici, kad se zateče u ogńenici uz komin: šta dobra spremaš? jesi li spremila ručak, užinu, večeru? spremate li pir, brguļu? i t. d. Reče se: „Kad se nema — rdavo se sprema". — Kad se kruv u načvan (kopańe) umisi i sprema da se kuva, reče se prvo: *zakuvaje,* posli: *prikuvaje.* Svako varivo nad vatron, reče se, da se *vari* (u dońin Poļicin: *kuva);* svako vrigańe na *tavi* (u dońin Poļicin: *pršuri)* sa mašću *vriga se,* s brez masti *prži.* — Kad je kruv razmuren, raštrocan, reče se stopańici: ih kako

Digitized by Google

si ga *sprplala!* Kad nije uzaša', 'oće reć, nabuja od kvasa: ih kako je *sliplen* — ka' ploča; ako nije pečen, reče se: nisi ga ni *smurila* ka' da si ga na suncu pekla. To o kruvu, a o drugon jiću kuva li se pa nije uredno, reče se: šta ti je *zagorilo* (udara zagorevinom), šta ti je *zaplanulo* (udara paļevinom); kada se puno nadimi: ala šta ti ovo *udara dimon!* — Kad se meso prikuva, reče se: šta si ga *pripańkatila* (učinija u pańkat = kašu), o zeļu: *u vodu učinija.* Kada je sirovo: nije ti ni vrilu vodu vidilo, nisi ga ništa nego obarija ili aburda'.

Sirovo brez pečeńa i kuvańa jide se svako voće sa cabla, svako ļutilo (luk, kapula), salata žutenica iz vrtla, koren glavatog kupusa; dińa, mlun, kukumar sa sada. Od mesa pršut i slanina, ali za domaću spremu vari se obišno i pršut i slanina sa kupuson i zeļen. Iz mora jide se škoļka, mušul i oštriga, niki volu sirovo a niki pogriju na ugļenu.

Peče se riba na gradelan brez išta, a su malo uļa prži se također na tavi. Prži se pogača iskrižana sa jajin i maslon, šta se nosi na babine.

Kruv se kuva većin dilon u kvas, koji se ostavi od tista, da se uzļuti. Od svakog brašna uzađe kruv, samo ne će od prosa i kukuruza. Kada se kruv zakuva u kvas, utrpa se i umisi u grudu, dokle uzađe ili uskvasa u naćvan. Neton je tisto uskvasalo, kruv se raskuvaje ili prikuvaje, umisi se i zaobli lipa brašenica pa se meće na lopar i nosi na komin za peći. Prije toga komin se dobro ugrije, naloži se vatra, neka je dosta žerave. Stavi se i cripńa na komin, da se zgrije. Kad se kruv donese na loparu, uzme stopańica ožeg, razmakne vatru na stranu, žerava se razgrne, očisti se sridina i metne brašenica, pokrije cripńon i nagrne žerave sa ožegon, kojin se zapreće. Užaju nike stopańice, prije nego pokriju cripńon, učiniti ožegon mali križ povr' brašenice, učitaju, da će vile zaigrati kolo na kominu i izist kruv, ako se ne prikriži. Puno je do stopańice, zna li kruv umisit, uredit, lipo ispeć, svaka ne zna, ne iđe jon za rukon.[1] Dok se kruv ispeče, vaļa ga okrenuti jedan dva puta, kada se cripńa opet malo pogrije. — Načve ili kopańe ne smiju bit brez kvasa. Potla kuvańa ostružu se i očistu dobro strugačon. Svagdańi kruv ka' brašenice, bubak ili kolačić za dicu peče se obišno na kominu pod cripńon, tako i pogača, koja je od šenice, a za veću

[1] Zato se čuje prikor, kad se goni mlivo u mlin na paripčetu:
Deh vranica — na tebi je šenica,
Kakva je stopańica — bit će gora neg sirčanica.

potribu nosi se u peć. Rič je: „Kvas 'rani petoga a peć desetoga", to će reć, da kvas namnoži kruv, a iz peći korisniji, čistiji, durećiji (trajniji). U Ostrvici za čobane peče se na Mlado lito na ovi način: umisi se kruščić ne velik, badne se kļučen na četri mista, perunon se prikriži, ispeče, namaže lukon i uļen, uriže drvon noga ka' u bravčeta i sve se nabada. Taj 'lipčić zove se *bravarica.*[1]

Pećni kruv zove se onaj, šta se peče u peći. Kada je velika rađa u poļu, kada su veliki blagdani, pirovi ili koja gozba, da se 'oće puno kruva, anda se spravļa za u peć. Evo kako: Lipo samliveno brašno prosije se u naćve, voda se smlači i lije bukaron, razmuti se kvas, osoli i zakuva. Vaļa ostavit na stranu niku miru brašna, koja potribita za raskuvavańe, podasipļe se pod tisto, da se ne prilipi. To se brašno zove *pòvala.* Je li kruv zakuvan, odma' se naloži vatra u peći, da je moguće i prije toga. Vaļa pustit neka se peć grije, dok se kruv uredi, da se more odma' turit unutra. Kruv se meće u peć lopaton. U peć se baca paļevine, praške, cipotina, rasplanca se unutra i plamen, obliže sve strane, vatra se raļon razjaruje a grebaļon izgrće, a metlicon, koja se učini od trave repinca ili ježevine, dobro pomete i očisti. Na svakon peći vaļa da je jedan odušak, gleda se, kako će ići kruv. Ako je od velike žestine malo pomrka', reče se, da je *zaplanija;* ako blidi: ostat će *vlâš.* Da se ne zaplane, metnu se dva tri lista kupusa na vrata od peći. U Kostańu bacu kupusova ili lozova lista po glavan od kruva, kada vidu, da će zaplanut. Kada kruv počme pucat, znaj, da je uskvasa'. Za bit siguriji, upri u ń šakon: ako se zavraća za ńomen, gotov je. Počme se rađa s kraja naćava, 'di se skuva jedna bubļa, odvali na siniju i tako redon. I za raskuvańe triba izvadit bubļu skraj naćava, 'dino kuvač raskuvaje turte podasipļujuć ji' povalon. Do ńega je sinija, koja stoji po tlevu, na ńu se stavļaju bubļe. Ne mogu dvi ŕuke sve to opremit, tu dočika pomagač, pri'vaća grumene zakuvana tista, opet ji' prikuvaje, zaobli, zaokruži, pogladi i uļudi, posvuda naokolo zariže oštrivon, povr ńi' učini križ, između crta od križa badne rton, da je lipļe. Šta se u peći ispeče, zove se *'libac* ili *glava kruva.*

Pogača prava čini se od same šenice. Triba prosijati brašno na gusto sito ili još boļe na koprinu. Rastańi se na loparu za dva prsta debeline, pa kad se 'oće, da bude baš uredna i stimana (cińena), privrne se na pisani kraj lopara, pa ostane sva lipo napisana, a na

[1] U Gatin spravļaju pogačicu i za blago. To činu na dan sv. Klimenta (23. studenoga): omisi se kruv, po ńemu ispišu slike, teļige, somar, oči, rozi, šija, ispeče se, u jutro izmrvi i dade blagu za zdravļe.

Digitized by Google

sridini križ. Peče se u prisan, jer bi kvasańe pokvarilo pismo, a u općenito sve tako tanke pogače i brez pisma kuvaju se u prisan. Pogača je u gorńin Poļicin (u drugin malo se čini) puno cińeno jiće, nosi se za dar, a peče se uvik na kominu pod cripńon. Kaže se: „Ĺipe ti su oči — pri pogači."

Pr̃ga se čini od ječma. Zaplavi se, očisti od plive, popr̃ži malo na tavi ili na cripńi, pa se samlije u žrvńu. U samliveno brašno ulije se vrile vode pa se miša kano i pura i začini maslon. Prga je najubožniji ožitak, jide se u gladnin godinan od ļute nevoļe. Malo se čuje za ńu u sridńin i dońin Poļicin, 'di na gladnin godinan kuvaju i jidu smriške, srču onu čorbu od ńi'. Pripovidaju starci, da se je dubova kora i od murava kora mlila i mišala sa brašnon na nevoļnin litinan otrag triestak godina.

Kaša je malo boļa od prge, jer je obišno od šenišna brašna. Sipļe se u vrilu vodu i brzo miša brkļon (mišaļkon), dok bude gotova. Tada kako ko more začini uļen ili maslon. I kaša je ubožno jiće. Za opomenuti zanovetnu mlađariju reče se: „Daj mi kaše — 'ráne naše". Veli se s druge strane i to: „Prođi se čovika kašara i końa slamara".

Pura (ili kako u primorju kažu: *pulinta*) obišno je od samoga kukuruzova brašna, ne miša se brkļon, nego se samo u sridini probode, osoli se i drži puno na ogńu, da se dobro skuva. Skine se s ogńa, ocidi se ona čorba i miša se dobro, niki na vatri (kažu, da je boļa), a niki i brez vatre. Vadi se tada velikon kašikon u čańke (zdilice) i svak začińa, kako more: salon, maslon, a niki pustu o'ladit pa mlikon. Zimi se kuva pura po svin Poļicin, dobra 'rana i ugrijańe osobito za dicu i stariju čeļad, koji ne trgaju život velikin trudon.

(K o l a č i.) Peku se *turte*, koje se izrižu, narozaju. Takove se turte zovu i *buktenice*, koje se poliju i namažu žumancen od jaja a nosu se na blagosov u crikvu o Uskrsu. Za Božić se kuvaju tri do četiri *nastojna* kolača, na kojin se užiga božićna svića. Razvali se tisto priko sinije, uzduž se rukon učini brazda, a do brazde jedna pola, koja će bit s gorńe strane, ona se oštrilon, nožen ili špraļkon napiše, izriska i naroza (nakiti). Smota se to u obruč, jedan kraj se razriže a drugi splosni i utakne jedan u drugi, a povr' toga u kraj, 'di se sastaju, ubode se palcen, pa ostane mala izdubica. Mise se i mali kolačići, šta se darivaju dici o Božiću.

Kuva se *lûk,* koji se zavaļa uduguļ pa prigne ka' teļiga, metne otkraj do kraja jedan tańi vez, koji se na kraju ubode prston. Nasri' toga metne se još tańi vez niz srid lúka do na dno ńega, reka' bi

Digitized by Google

na oko ka' da je strila. Još veće je vesele, kad se pripravi za dicu *guska*. To se radi u gorńin Policin na ovi način: Uzme se jedna oka tista, zavala se udužimice, zaoblu se lipo kraji, 'di će biti glava, koja se načini poput luske. Ušćune se zeru prstin, ostane nos, badne se pod ńin prston ili kakvin oštrivon i načine se mala ustašca, ubode se ráton od špralka i eto ti male oči. Sada se zavalaju na tanko dva komadića, splosnu se na dnu za dlan i razrižu prstići; gorńi kraji donesu se na ramena, ubodu se i ruke se prikrižu priko prsiju, nad koje se utisnu kano želud dvi sisice. Dońi kraj ispod ruku dobro se splosni, ali ne lipo do ńi', jer vala ostaviti malo droba. Triba načinit i preglaču, razvala se na tanko ka' kartun (papir), do polovice narizuca se na male prste, svaki drugi zavrati se uzbrdo, pribode se na kraju, pa ostanu kano rêse. Preglača se meće na plosnati kraj dosrid droba, povr' ńe se metne pâs, na krajin ga pribode i tako ostane pripeta preglača. Uzme se pozatin češal, ispiše se, nabada i naroza, i guska je gotova.

Ùlivak, drpa ili *šlukača* čini se od šenišna brašna. Razmuti se u zdili s vodon, učini se ka' pusta kaša. Spravi se vatra sa vrilon cripńon ili obišno velikin sačon isto ka' i za kruv, razgrne se komin, na koji se iz zdile ulije ulivak, i zapreće ka' kruv. Pečen ulivak vala na siniji očistiti i nabadati kašikon, pozatin metne se stučena luka iz lukotuca, ulije se ula i rastira, namaže po ńemu. Iskriža se na komadiće na šamac (kôso) i pristavla za jiće. Sprema se ulivak samo u gorńin Policin i to zanajviše, kada triba imati štogod smošna na brzu ruku, u priši.

Zelenik, soparnik ili *uleńak* čini se od zela (blitve), vina brašna (cvita), malo kapule i ula. To je najmilija jizbina u Policin i ne zna se, ima li 'di u kojen drugon mistu podale Polica. 'Oće se za ń tankoga lipoga šenišna brašna, šta se baš zove *cvit*. Umisi se tisto, razriže se na siniji u dva jednaka dila, pa se lazańuron (oblin drveton) razvaluje po svon siniji, tako da bude svaki kraj debeja ka' kartun. Prvi razvaleni dija zamota se oko lazańura, odnese na siniju od tri noge, pa se na ńon opet lipo razastre. Drugi dija tista razvala se na drugon siniji ka' i prvi, pa se ostavi na ńon. Sada stopańica uzimle rešeto ili tȁs, u ńemu zele (blitva) istriblеno u redu, oprano, izrizano, osoleno i ulen začińeno. Dobro se umiša, pa se razastre po dońon kori, da je posvuda pokrije, ali ne odveć debelo. Kada se je zele razastrlo, anda se obamota druga kora oko lazańura i pomalo se spušća s kraja po rastranon zelu, neka poduši i pokrije s kraja na kraj prama dońon strani. Ako je 'di koji kraj kore pri-

Digitized by Google

sumićen, okroji se nožen, da se more boļe zavrnuti. Poton se stane redon zavrćati u ožeg, tako da se obe kore sašiju uokolo zajedno. Sada se metne druga sinija po zeļeniku, malo se pritisne, pa se sve privrne, malo opočine na glavi i tako ostane zeļenik na siniji sa zavrnutin krajen nizbrdo. Vatra plamca na kominu, stopańica maša se sinije, nosi zeļenik na komin, razgrće žeravu na obe strane, pomete, a sve odvraća glavu, da jon oči ne iskapaju od vrućine, i sa sinije velikon pomńon izvali zeļenik. Brže boļe sada česovon metlicon ili ožegon zapreće ga na sve kraje i žmiri u ń, da vidi, kako će ići u redu. Eto mal' po malo počme se na sridi nadimati, napne se ka' mij. Stopańica čeprka po ńemu metlicon, neka se svud jednako upeče. Kroz malo vrime zeļenik je gotov, omete se i opraši, pa na siniji odnese se stolu. Sada stopańici oda'nilo, vas joj trud još oprašiti ga, izniti na stô i urediti za jiće. 'Oće se najprije stući luka u lukotucu. Tučkon se dobro stuče, zgńeči i usitni, pa se kašikon vadi na zeļenik. Po stučenon luku i zeļeniku ulije se dobro uļa, namaže se i natare čistin dlanon na sve kraje, a da dobro upije, nabada se rton od noža na više misti. Niki namažu izvanka siron istruganin, da bude slasniji. Vaļa da uļe dobro oplovi, inačije bija bi puno suv. Sad se 'oće za stolon između družine naći čvrsta i okretna ruka, koja će ga u redu izrizati. Naoštri se dobro nož, pa se počme rizati na pašajice, a pozatin priko pašajica u kline (u šamac), tako da ostanu komadi jednaki na četvrt uduguļ. Oni mańi komadi, šta ostanu pri kraju, zovu se *òkrajci* ili *ùškrńci* (uškrńak). Ko riže zeļenik, kada ga doriže, ima pravo dignuti iz sridine najlipļi komad ili kus. Ako se odma' odigne na rtu noža, 'oće reć, da je u redu izrizan. Tada mu družina za stolon govori: neka, i mirìta (zaslužuje) i dobija ga je. Tako se sprema obišni zeļenik za težake i domaću čeļad, a za velike gozbe, kada se 'oće komu učinit počast, metne se u zeļenik sa zeļen suvica (suva grožđa), stuče se s lukon orija, pospe se izvanka cukron i kanelon, da ćuti malo više slasti. Uz korizmu, kada su veliki posti a opet velike rađe okolo vinograda u poļu, za težaka je najkorisnije i najugodnije jiće zeļenik. Bakalar i manistra brzo primrznu, ali zeļenik nikad. Slatko se je za ńin napiti vina. Kako je na sve strane zatvoren i okrpļen, zovu ga u nikin selin ka' za porugu *okrpļeni did,* i ako se trevi, da se pod lazańuron prokine, učini mala plastica od tiska i okrpi, začepi se buža, da ne ulize prašina i lužina s komina. Priteče li na večer, ostavļaju se komadi za sutradan, more dùrati (uzdržati se) i više dana. Ostane li domaćici tista umišena, da ne iđe po šćeti, učini mali soparnik ka' na polovicu velikoga, i to se zove *vrańa noga.*

*

Digitized by Google

Prisnac (tituš) jest pecivo, koje se učini od brašna i mlada sira. Čini se u gorńin Poļicin, a to u ritko, kada su koje velike gozbe. Razvaļa se šenišna tista u širinu lopara za pô prsta debeline. Kraji ili okolovina uzbrdo se zapeliši zavrnuvši ga na ožeg. Sada se iskriža na tanke skrižaline lipa mlada sira, pa se š ńime posvuda naokolo na odebelo pokrije ka' da se popločа tisto. Razmuti se dobričak jaja, metne se malo masla, pa se sve to zajedno smiša i rastira kašikon do kraja. Sa velikon pomńon zapreće se pod cripńu i ispeče. Za jiće riže se na male komadiće na šamac. Prisnac se pripravļa u zemanu mlada sira, nosi se na stô, da se mogu počastiti najveći prijateļi.

Ušćipke (u dońin Poļicin zovu *pršurate* ili *vritule)* vrigaju se na tavi, na maslu ili na uļu. Ženskadiji najdraže na maslu; zato se i piva:

Moja majko, żeļan divojaka!
— A ja, sinko, — s masla ušćipaka.

Mast se na tavi uzavre, neka se raskrabi. Pripravi se u zdili lipa šenišna brašna razmućena. Užaju niki uliti i rakije, neka boļe uzađu, a niki bacu malo suvica od grožđa, da budu slađe. Uzme se kašika (žlica) i po jedna se meće toga razmućena cvita (brašna) redon na tavu. Iz svake kašike ispeče se ili povriga po jedna ušćipka, koja se dva tri puta obrne po tavi, neka svi kraji oćutu, izvadi vanka, posipļu cukron i jidu. Pečene ušćipke ugodna je poslastica ženskadiji, koja nosi na babine, veseļe je veliko za dicu, a lip zalogaj i za težaka, osobito u jutro s rakijon. O ušćipkan se pivalo:

Moja majko, učini mi čisto
S dvora uļe, a unutri tisto.[1]

U dońin Poļicin vrigaju se pršurate (ušćipke) na velike posne dane, ka' Badńa večer ili Veliki petak, i u zimu, kada nije ribe, a 'oće se ļuski ručak.

Làzańe se činu isto od šenišna tista. Zakuva se i razvaļa na siniju sa lazańuron isto ka' i za zeļenik kora debela ka' kartun a u širinu po svoj siniji. Razvaļa se više taki' kora, kako komu triba, prostre se po sinijan, stolin i daskan, iznaša se na sunce, da se osuši. Kada se malo prošmagnu, rižu se na široke pašajice, koje se omotaju i smotane križaju se nožen u lazańe. Kada se lazańe iskrižale, razgrću se po sinijan, iznašaju u rešetin na sinice, balature,

[1] U Docu se često piva:

Da je tava poļe ispod Sińa,
Da je držak Mosor do Srińina,
Da je brašno Prološka planina,
Da je maslo Ruda i Cetina,
Šta bi bâke pekle ušćipaka,
Kad bi došlo na silo momaka!

da se na suncu prošušu. Suve se unesu u kuću i uvaļuju u kotlenicu, da se kuvaju. Ko 'oće malo ļuskije učinit lazańe, stavi dva tri jaja, razmuti i umisi u tisto, žuće su i slasnije. Kuvaju se na mrsu i brez mrsa. Kad su na masti, bižu iz kašike i lizu niz grlo ka' da su žive. Zato se i reče: „Lazańe — u me plazale".[1]

Pura ili *pulenta* vari se od kukuruzova brašna, a u prošle zemane običavala se i od prosena. Vari se u zemļenon sudu, niki počeli į u bronzinu. Najslađa je odma' iz lopiže. Vaļa uzavriti vode, u koju se uspe kukuruzovo brašno, u'vati se sud i malo zacuļa, neka se brašno oblije, na vrvu mišajon učini se rupica, u koju se uspe sô. Vari se u komadu brez da se miša, samo kadikad mišajon u sridu ńega pušća se voda, a to probode se do sride, ali ne taknuti se u dno, jer bi zagorila. Kad je pura gotova, zamiša se dobro mišajon ili nad vatron ili na tlevu i kašikon se izvadi u zdilu. Za ńu je najlišpa začina maslo, a dobra je i slanina i uļe. Kažu: 'di je pura — ne će bura.

Vàr je lipa jizbina, koja se čini od šenice dobro očišćene, u žrvnu prikrupane. Vari se običajno na masnoj i žestokoj juvi od suvoga mesa. Posve je sita manistra, zakusi ļude, ali je kripna. Pripravļa se, kada je puno čeļadi za poslon i čudo kada je umorna.

Cicvara se čini od mlada sira. Iskriža se na kalotine, koje se na tavi s maslon povrigaju. Kada je to blizu gotovo, zalije se razmućenin jajin i cicvara gotova. U ritko se čini.

(Jela od sočiva.) Sočivo iza kupusa jest u Poļicin poglavita 'rana. More ga bit pomišana od šenice, kukuruza, boba velikog, crne bobice, slanoga graja i biloga lozńača, jaroga i romca. Ponajviše je od čiste šenice, koju triba dobro ispùļati, a umiša se malo i crnoga graja. Oboje se sipļe u vodu i po vodi plovi. Šta je izgriženo i šupļikasto, popliva po vrvu, digne se i baci kokošan. Navisi se u kotlenici nad vatru i puno se vari. Kada omekša i vidi se, da je gotovo, iskrene se u zdilu, osoli se i začini uļen, promiša se kašikon pa na usta, more se jisti. Sočivo je posna 'rana, najviše ga se troši u korizmi. Za sočivo 'oće se dosta uļa, a maslina ritko urodi, uļe skupo, pa stopańica miri ka' zlato na kašiku: koliko će uliti, toliko, reče se, da *zabòńasi* (zamirlisi). Užaju niki u sočivo pomišati kiseli

[1] Doša' niki u prijateļa na obid. Iznija mu vrući' tikava. Pita: Šta je ovo? — Milost božja — on će. — Hm! — Kašńe donija mu lazańa i u ńiman se nasladija. Upita: A šta je ovo? — Lazańe — domaćin će. — Gost će nato: Lazańe uvik ti po kući plazale, a milost božja nikad ti u kuću ne ušla.

Digitized by Google

kupus na sitno isickan sa sičkon, pa se ujedno vari. U siromašno vrime vari se kadikad sočivo i od kukuruza. Niki bi zelenke u klipļu naslagali u lopižu, osolili vareć i po malo zrńkali.

Sočivica ili *šoška* sije se po najgoren kreševu, po kakvin odrtlinan i škrapan. Dobra je za varivo. Vaļa je prije dobro očistit, jer je gagrice izgrizu. Kuva se obišno sama, niki pomišaju iskrižani' kumpira ili kapule, a začińa se jedino uļen ili brueton (juvon) od ribe.

Slani graj kuva se sam ili pomišan sa šenicon i iskrižanin na sitno kumpirin. Ne triba ga vele soliti, jer po sebi slan, ali vaļa dobro začiniti uļen, jer je po sebi puno öšļiv ili kako drugi reku přtak, osorań, žestok.

Graj ložńak, ćićérac i ròmac miša se sa šenicon, iskrižanin kumpirin i vari se za sočivo.

Bob se miša sa šenicon za sočivo. Kada je mlad, kuva se istribļen s kumpirin, blitvon, manistron ili sam u mamuńan na dobroj juvi od mesa.

Kupus bili ili glavati (ili kako kažu u primorju: vrzet) kuva se sam ili s kumpirin. Dobar je na mesu slanon ili govedini, a nije loš i na uļu. Vari se sa polovicon zelenog lišća, šta je oko glave, i zato se zove šaroviti kupus.

Rašćika je zeleni kupus velika lista. Vari se na mesu, obišno slanini, ili onako naprosto sa iskrižanin kumpirin, pa se začini uļen. Na mrsnu je dobar i zato se zove „zelene lazańe“. 'Di nije slanine i mrsa, raskrabi se sala i loja na tavi, sve dok pristane čvrka, i s tin se začińa. Raskrabi se na tavi slanine, a niki praseće vrańge, pa otin začińaju. Niki opet učinu povrig od uļa i kapule pa meću u rašćiku, da bude slasnija.

Kupus kiseli vari se jedino s meson. 'Oće se svakako da bude uza ń slanina, koja ga omasti, ili kako se uža reći, čini ga, da se opoti. Mušno je kiseli kupus pridobiti mašću, nije druge vaļa bacit klipić slanine, dobro se usica, opapri, osoli i u ń uvali. To se zove *pěšt* od slanine. Daje veliki gušt (ukus) i ko se toga najide, more se reći, da je omastija brke. Govori se: „Kiseļak — veseļak“. Ako je kiseli kupus malo ļut, reku mu, da je mùnav; ako li je slab, reče mu se: ni kiseja ni veseja. U korizmi, kada se težak slomi od krvava truda u kopačini vinograda i kada mu primrzne bakalar, kuva se težacin kiseli kupus brez mrsna, samo se malo pogrije na tavi i okrene dva tri puta na ogńu.

Blitva ili zeļe kuva se na mrsnu i na posnu. Blitva se u čas svari, meso je blizu gotovo, kada se stavi blitva, osobito zeļe jâro, kasno

Digitized by Google

od prolića. Kada je na posnu, začini se uļen ili bruetom od ribe, kadikad se i začvrļa. Kuva se obišno s kumpirin i slanin meson. — *Špińača* se kuva ka' i blitva, ali ńe nije mlogo.

Važol se kuva u mamuńan, digne se samo s kraja ona žica ka' dlaka ńegova. Ponajviše kuva se na posnu s kumpirin i začińa se uļen.

Kumpiri (niki izgovaraju *klumpiri*, a niki *kumpliri*) kuvaju se ili na cilo u komadu sa perušinon ili izrizani na *kàļotine* (odriske). Kuvani se perušaju i prismakaju sa soļu ili siron iz salamure. U svašta se oni meću, tribu i uz svako varivo dobro pristaju.[1] Običaju peći kumpir pod cripńon ili zaprpošiti u pepel. Kada se dobro ugriju, raskaļaju se (razrižu) na pô i svaka kaļotina umoči u sô, slađi su za jiće. Užaju se svariti, operušati, u zdili stući i zgrušati ka' tisto, osoliti, opapriti i začvrļati. Na taki način stučeni naliju se 'dikod metenikon i služu namisto pure. Jidu se i o'lađeni, iskrižani se na kaļotine poliju kvasinon (sirćeton, oston) i uļen, osolu i opapru, zeru kapulice s otin i to se zove *na salatu*. Kumpiri, koji se ne ubrašnave, to će reći ne drobu se, ne raspadaju, zovu se *vodeńaci*. To je najgora 'rána, zato su pivali za porugu nikoj udadbenici:

Usta su joj obilate mire
Za vodene trošiti kumpire.

Pirnič (u dońin Poļicin zovu ga *àngriz*) kuva se na mesnon juvi ili na proston vodi i začini se maslon ili polije uļen. Vari se i na mliku i s kumpirin, pomidorin, stavļa se u ń selena i zeru petrusimula, kada se čini na bruetu od ribe. U dońin Poļicin puno ga 'arči onoga šćetoga, zove se *polupirnič* (mezoriž). Potišnije kuće jidu ga onako navarna, brez uļa i začine, korisnije jisti nego kruva, kada mu je velika cina.

Salata i *kukumari* pročistu se, osolu, začinu uļen i kvasikon.

(Jela od mesa.) *Meso* more bit govеđe, kozleće, bravļe, teleće, jańeće i ovnovina. Meso se od ovna zove *vúne*, a ono od velika brava *zrilo meso*. Još je meso *škopčevina* od ovna ili brava mlada uškopļena, pa *prčevina* od pȑča, brava neuškopļena. Meso i slanina obišno se vari. Kaže se tada meso *lešo*. Stavi se malo soli, opini se juva po vrvu, a kad je gotovo meso, izvadi se velikin perunon u zdilu ili tas, a na juvi se kuva manistra svake vrste: makaruni, bigule, lazańe, pirnič, rotami lazańe, vȁr, stupańe. Kada je zeļe ili kupus na-

[1] Pitali nikog primorca: Ča jiš? — Evo, mučeńakov — on će. — Kakvi' mučeńakov? — Borme kumpiri — oni se meću na svake muke, od ńi' se svašta čini.

Digitized by Google

misto manistre, stavi se meso kuvat zajedno i gleda se, kako će izavrit, pa se nadolije vode, da ne dođe na malo juva. Vareno meso jide se odma' poza manistron. Iskriža se na pladań (veliki drveni pjat) na komadiće, potrusi se soļu i nadije na perun; ako li je pri kosti, maši se i rukon, pa se jide močeći u sô na pladńů. Kad je slanoga, maši se uvik komad slanine s meson, da ga ovlaži. U težaškin kućan uvik se primiša malo slanoga, žešća je juva osobito za kupus.[1]

Zaoblica se peče na ražńu za Božić, pirove, brguļe i druge vesele gozbe. More bit od mlada jańca, ovna ili praseta. Ovan, koji se tovi za zaoblicu, zove se *pićak*. Zaoblica se natakne ili nadije na ražań, koji je od drveta, a običaju sada i od gozda svezavši opeke, zadije malo ružmarina u bute i prsi, neka zavońa, metne se nad žeravu i sprva se istija (polagano) vrti, neka bude slađa, pa sve to brže i to boļe se vatron pricicvari. Da se boļe ispeče i da popuca koža, uzme se komadić slanine, zavije se u kartu, metne u šćipala, zapali se i dok se bravče na ražńu vrti, napaļuje se i käpi s ton slaninon, koja se krabi. Ka' modre varnice padaju na zaoblicu i prožigaju je. 'Oš poznat, je li pecivo gotovo, zadij nož u but od zaoblice i malo ga podrži, pa ga zatin izvadi i prinesi vr' od noža (r̂t) na obraz: ako je vruć, za siguro je pečeno gotovo. Skini je s vatre, ali ne odma' sići. Prisloni je dušćić uza zid, da se malo stine i uđe u se, pa anda skidaj s ražńa. Prisica se na pô, otparaju pleća, osica glava, rasica lonza, rebra. Tad se obišno počimļe zvati i pečeno meso ili pečenka.

Pečice (ili bubrizi, srce, slizena, ǵigerica, carevo meso) peče se na gradelan ili se natakne na mali ražńić ili se baci na ugļen, malo osoli, niki poliju uļen, mekše je. Tako se peče divenica i kobasica. Peče se i pod cripńon, stavi se čista ploča od stine, na ńu pečica, pokrije cripńon, poduši žeravon i dobro se upeče. Tako se peče glavica mlada jańeta. Kada nije cripńe ni gradela, peče se osobito, kada se trevi, u poļu i na golon žeravi, zapreće se u prplu, ali vaļa čistiti od luga i smúda ogńa. Takovo pecivo zaprećano obaviju ili obložu niki lišćen od kupusa ili karton namočenon u vodu, pa stavu

[1] Stoga se i reče: „Slaba juva, kada nije u kotlenku ugazila prašća noga.“ U razgovoru, kada se nadmudruju, koje je najboļe jiće, čuje se reći: „Znaš, brate, šta je nika mudra glava od stari' zemana rekla: Potra prasac ugora ispod smokve kroz kupus u vinograd.“ — Još gonetaju, koja je najzgodnija ura za ručak, obid i večeru. — „Znaš, šta ću ti reći“, ozovne se jedan iz družine, „kada imaš šta u kući, jidi kad te voļa i koliko te volja, a kada ne imaš šta, anda kad moreš i koliko moreš“.

Digitized by Google

na komin dobro ugrijan. Na taki način peče se obišno praseća crna ǵigerica.

Žguacet ili meso „na bokune“, „na kapulicu“ čini se od mlada i slabašna siļežeta (ovan od godine). Meso se isiče na bokuniće i opere. U sud, 'di se ima variti, metne se masla, ili boļe masti, sala, kapule iskrižane i papra, pa se drži nad vatron, da malo pročvrči i prožuti kapula, zatim stavļa meso, miša se žlicon. Meće se kumpira i pomidora, da u'vati boļi gušt (slast) i nadolije vode, da ne ostane na suvu i zagori. Ako se čini na prošeku ili bilu vinu, zove se *na štuvadu.*

Zec se spravļa na osobiti način, evo ovako: Sadre se, očisti i dobro ispere pa se ocidi. Ispeče se u cilo na ražńu, neka se onako na pô ispeče, isiče se na vete (fetta = komad) i stavi u teću (lopiža). U teću se stavi uļa, neka se malo uzvari, a kad počme čvrčat, stavi se zec, povr' ńega soli, papra, petrusimula, luka, kvasine bile i prošeka slakoga jedna čaša. Tako se ušuviga, ukuva. Ne smi se kašikon mišati, nego se okrene i tresne malo tećon, da ne bi zagorija. To se kaže: zec *važanan.*

Patka se također na osobiti način sprema. Operuša se brez vrile vode (nijedna tica ni divļa lovina, šta se ubije, ne pari se vodon), očisti, ispere i ocidi. U teću stavi se masla i patka cila u komadu, neka dobro užuti u maslu, a triba je češće privrćat. Kada dobro požuti, digne se mast iz teće, ulije se biloga dobroga vina i malo juve, neka oplovi do polovine; iskriža se na vino (fino) kapule, stavi se selena i cukra. U ton se ukuva, isiče se na komadiće i nosi se na stô sve: meso, selen i vas šug (sok). (Zečevina i patka ne dolazi pod svači zub, to je samo u boļin kućan, kada su pirovi, ili na brguļan, kada dođu iz grada gosti ili biskup u krizmu).[1]

Kavurma ili *šišca* čini se od ovčiji' ili kozji' criva. Operu se, okuštraju na vrilon vodi, izrižu na komadiće, pa opet dobro operu u 'ladnon vodi i meću u malo vode za vareńe. Da bude šišca u redu, vaļa staviti u ńu isickane slanine, malo lůka, papra i soli, pa se sve

[1] Ko ne more da jide od velike masti šta je priporito, reče mu se, da mu je zapela mekińa za zube i da je zagorija. Komu iđe srcu kus i nikakvo mu jiće ne udi, reče mu se, da je sladokusac, — „ne triba mu zapisa.“ Piva se u Docu:

U Milića — zla stumića,
Kad vidi mesa — ne će kupusa.

Popiva' je niki, šta varija meso s kumpirin, koji bili na vrju:

Kad zaviri — sve kumpiri,
Kad istreso — samo meso.

Digitized by Google

to zamiša i dobro ukuva. To zovu tako u gorńin Poļicin kavurma ili šišca, a u sridńin i dońin Poļicin tako činu *tripe*, *tripice* isto od criva. Primiša se petrusimula, pomidora, malo ǵigerice, a pospe istruganin siron. Ovo jiće gušno je jist, ali puno uspali čovika, pa se 'oće za ńin dobra čaša vinca.

Sirce se čini od same ǵigerice, pluće, slizene, osrdaļa i malo droba. 'Oće se uļa, kapule soli i papra, pa se to ukuva u teći nadolijuć juve iz kotlenke. To se u Poļicin jide obišno odma' iza kuvana mesa, i onaj töć (ösoka) služi kao *prismoka* (salsa) za meso. Sirce se čini od utrobice (inćere) mladi' kozlića, od stara ne vaļa, tvrdo je. Kada se iznese na stô, pospe se istruganin siron ka' i tripe.

Krv se zamiša sa brašnon odma', kad se cidi sa bravčeta ispod noža. Obari se i iskriža na komadiće i stavi na tavu da se vriga. Metne se masti česove ili uļa, pa se obrće i miša. Uz krv vriga se i ǵigerica, ali se krv prvo iskuva, kako će prispit zajedno, da bude oboje gotovo. Krv zadaje nikon sirovinon, a da se odnese taj dât (neugodan vońń), pomiša se kapule.

(J a j a). Jaja se vrigaju na tavi na masti. Razmutu se jaja na pjatu bilance i žumance zajedno, ulije se dobro pa se izlije na tavu na mast. U malo vrimena na dobron vatri poskoči, nabuji na tavi, zeru se okrene kašikon i gotovo je. Uz jaja vrigana izrize se na vete pršuta ili slanine, to se stavi prije jaja, neka se malo popovriga, pa anda jaja razliju s onim, sve se zgusne i učini ka' jedna kroštula (kora). Jaja se kuvaju ponajviše sama u tvrdo ili u meko, što se zove u *sorbulu*. Ako su u tvrdo, anda se operušaju, osolu i onako jidu brez išta, a niki s uļen i kvasinon. Bolesnici jidu u sorbulu, malo se pogriju, tek da se zeru zgusne žumance u ńemu, malo probije na gorńen kraju, stavu se dva zrna soli, moči kruva baskota (tvrdoga kolača) i jide. Jaje se muti i za *pańibrod* (šta se čini od baškota i juve), a niki, koji piju u jutro kavu, ugrušaju samo žumance od jaja sa cukron i piju s kavon misto mlika. Puno je kripno.

(R i b a.) Riba se spravļa na više načina. Kad se naprosto kuva, kaže se *lešo* ili *na bijanku*. Stavi se vode na tavu, dobro progoğoļa, osoli se, skine s vatre, začini uļen i jide. Ako nije puno velika, stavi se riba cila u komadu s glavon, ako li oveća, razriže u dva komada, rep i glava. 'Oćeš li ribu malo sošniju i žešću, izriže se na komadiće, a u lopižicu se stavi uļa, kapulice, trave metvice, soli, kvasine, pomidora, papra, učini se povrig, neka sve to užuti, stavi se izrizana riba, sve zamiša i nadolije vodon, da ne zagori. To se

Digitized by Google

zove riba *na bruet,* jizbina puno ceńena na primorju kod ribara, mornara, a i težaka u poļu. Potkriža se kolača ili biloga kruva, pa se izlije bruet, neka se to nasupa, i u to se moči kruv. U Postrani običavaju u jamatvi stavļati u bruet i masta od grožđa, — puno zasladi. Riba je *pečena,* koja se peče na gradelan ili ugļenu, namaže uļen, osoli se i privrne dva tri puta. Na uļu se vriga riba ka' i drugo varivo. *Samaštrana* je riba, kada se rasplati, posoli, osuši na dimu ili na suncu. pa posli kuva u proston vodi. Za ribu 'oće se puno uļa, zato se govori, kada donesu na stô suvu ribu, a da ne oplovi uļe: „Zaludu je, riba 'oće da pliva". Girice, srdele peku ribari na golon vatri brez išta.

Bakalar se kuva na vodi. Dobro se natuče macolon (batić), potopi u vodi, da omekša, rasplati, izažme od vode i stavi kuvat. Vaļa ga promišat u bakri. Kada je gotov, prolije se ona čorba, pročistu se drače od ńegove kosti, oluči, polije uļen, osoli, dobro zamiša i jide. Niki ga dobro a ma dobro istaru, izmišaju kašikon, da sve iz ńega izlazi ka' mliko, pobili ka' snig. Najboļi je tako jist. Čini se bakalar na bruet ka' i riba, učini povrig, stavi se kumpira, kapule, pomidora, sve se zgusne i slatko se jide, ali samo uz zimu, jer bi liti na vrućini puno upalija čovika. Meće se u bakalar malo suvica od grožđa i suvi' višańa.

(Spuži.) Spuži se varu u lopižan. Kada su svareni, otribu se od kućice (lupine) i očistu, umiša se ļutike sa uļen i začinu. Kada se skupu na ražań, na pô se upeku nad žeravon, istribu se od lupina, dobro osolu i opet peku. Niki bacaju ji' onako na ugļen, neka malo počvrļe, pa ji' iglon istežu iz lupine, taknu u sô i jidu. Kada su na ugļenu, čuju se čvrčiti, pivati, to je dici veseļe.

Ovako se obišno spremaju jizbine u boļin i potišnijin kućan u Poļicin, drugačije se ništo boļe sprema jedino u popova, učiteļa i veći' posidnika, trgovaca, koji 'oće da živu na grasku. Spomenute jizbine svak poznaje, malo više malo mańe svuda se spremaju na isti način, a svaka stopańica ili momak kojeg kurata (župnika) 'oće da pridoda štagod nova. U nikin kućan nema baš nikakova reda u kuvańu, nike stopańice ne znadu ni osolit a nike opet naspu punu šaku soli. Tada se reče: „Šta je prislano, nije ni maški drago".

Kada se koje jelo jede. Za babine nosu se ušćipke i popržeńaci. U dońin Poļicin nosi rodbina i kuma u kuću rodiļe kolače, turte, bili kupovni kruv iz grada i jaja, i taj dar zove se *matula.*[1] Za post ili

[1] Dici, u čijon kući rodi mater, rugaju se druga dica iz sela: „Mańa (tal. mangiare = jidi) matule, mańa matule" i dovedu ji' do plača.

Digitized by Google

žežin uoči brguļe: riba, zeļenik, prisnac, bakalar, kupus. Na dan brguļe 'oće se: suva i vriška mesa, manistre, a u boļin kućan i peciva. Na piru je najboļe: tu se 'oće svakoga mesa goveđeg, bravļeg, varena, pečena, slana, sa kiselin kupuson, svake manistre domaće i kupovne, mesa sa kumpirin, sira, pršuta, voća, kada je vrime, da ga je u poļu ili se čuva u kući. Na Božić svak živ se omrsi. To je čudo, kada se reče: nije se ni na dan Boga Božića omrsija. Kuva se za obid vriško i slano meso sa kiselin kupuson, a koja kuća može, peče zaoblicu. U post Božića na Badńu večer u primorju po koju mu drago cinu kupuje se riba, vrigaju pršurate i sprema se bakalar ili se anguļa kupi u gradu; po drugin selin daļe mora najobišniji je zeļenik. Mesojija jide meso, a poklade ne prašćaju slanini. I zadńi dan poklada utorak večera vaļa da je baš obilata, vaļa se najisti do grla, šta se reče „za svu korizmu", koja nastupa. Od Božića do poklada 'arči se ponajviše slano meso, šta se usoli i nađe u kući. Za litńi' svetkovina uzimļu u gorńin Poļicin za ručak meteniku sa puron ili kruvon udrobļenin, u drugin selin, osobito 'di su bikarije i mesa dosta na prodaju, ispeče se malo ǵigerice ili na ražńiću ugrizak mesa za napit se. To je ručak prije nego pođe k misi. U dońin Poļicin malo koja kuća od sveca da ne skuva za obid slana ili vriška mesa; u gorńin selin liti za užinu bude pure i varenike, za večeru zeleni, ako je od sveca, i rižań slanine ili suvoga mesa.

U svaka doba od godine jide se različito, kako iznaša litina i kako se nađe u kući. Obdan se vladaju pram suncu i prama kusu (apetitu). Okolo osme do devete ure ručak (kaže se *ručno doba),* na podne obid, okolo četiri ure marenda, pa okolo sedme ili osme prama dobi od godine večera. Jide se obilnije, kada su težje rađe u poļu. U kopačini vinograda — to je najteži težaški posa' — jide se u pet obroka na dan evo ovako: odma' u jutro u rasvanuće, kada se uputu iz kuće u poļe na rađu, čašica rakije i šaka smokava (u Kostańu žmul vina, šta zovu *šćicada* = našćesrca = tašte srce). To se zove *napitak.* Za ručak nosi stopańica punu konistru zdilica i tasa, u ńima bakalara, sočiva, kruva i podrobe (poliven podrobļen kruv), vina obilato; za obid ili užinu: manistre makaruna, bakalara, ribe (u nikin selin orijova i sira); za marendu: bakalara, slani' srdela ili skoranača; za večeru: zeļa, kupusa, ćimula (prokulica) i zeļenika. Priko cila dana uvik je ploska ili burača vina naporuči, a u večer se napiju malo oživa, nacila vina, kada iđu spavati, toliko, reka' je niki, da potiraju buve iz posteļe. — U drugin rađan priko godine jide se mańe; liti na priliku, kad se krči, dosta je kruva i vina, dva

Digitized by Google

luka ili kapule, štagod vruta (frutto = voće) u poļu, a na večer samo skuva se štagod i to ne u svakon kući. Svak se paše svojin pâson — kaže se: pomozi, Bože, kako se može; i: ko šta ima, tin i klima.

Gdje se kada jede. Domaća čeļad jide obišno u ogńenici uz vatru na stolu ili na siniji. Liti jide se i u dvoru pod sinicon na velikon ploči od kamena. Kada je prijateļ na gozbi ili puno čeļadi za rađon, jide se na podu za velikin stolon. U rabotne dneve daje se težacin u jutru za napitak rakije, u rušno doba ručak, o podne obid ili užina, prid večer na jedno kopļe sunca marenda, a u Zdravu Mariju iđe se kući na večeru, koja vaļa da je dobra, baš da se do grla nasiti. Domaći kućni težaci pasaju se (prolazu jićen), kako mogu, ne jidu na obroke, osobito liti, uzmu torbicu, u ńon brašenicu kruva i tikvicu vina, dvi kapule ili ļutike i Bog te veselija, to ti je ručak, obid i marenda.

Piće.

Sve na stranu, a kapļica vina na prvo misto. U Poļicin — osobito sridńin i dońin, 'di ga za puno više ima nego u gorńin — vino je milo piće, iza kruva poglavita pokripa. Na gozban i napojnican ne gleda se, kakovo je jiće spremija domaćin, nego kakvo je vino na stolu. Reče se: „Nema ti ńega do ńega“. Pita se: „Šta ti se čini, je li kako ovo vino?“ — „Bože uvik 'vako rodilo“, — odgovara s nasladon onaj, šta pije. Kad se iznese voda a ne vino, odgovori se osorno: „Šta mi nosiš vodu, nos' mi vino; u vodi se žabe legu, a u vinu junaci rađaju“. Težacin u poļu, prijateļu za stolon neka je 'rana i slabija, samo da je čaša vina dobra, ona sve napravi.

U sridńin i dońin Poļicin malo koja kuća da ne sadi lozu i ne pije svoga vina tamo do Uskrsa, a na lito ko more, kupuje, a ko ne, 'lađa se studenom vodon.[1] Vina su u dońin Poļicin debela crna ka' zečja krv, u sridńin ruso tanko — zove se *opol*, koji brže izmiče niz grlo. Ako je meko i tanko, zove *'rvašćina*. Takova vina nađe se i u gorńin Poļicin, 'di se sada mańe sadi loza nego prije, jer bolest (peronospera) puno umiče.[2] U vino se ulije vode, da se razvodni,

[1] Vino s vinograda *Mirče,* stare poļiške didovine, dili se na Bilu subotu prid Uskrs u gorńin Poļicin, da se na ti veliki dan more svak napiti.

[2] U dońin Poļicin puno se pije vina, niki odma' kad se rasvane u jutru do mraka na večer. Stara čeļad muška i ženska puno se podala piću vina i stoga ima puno pijanaca. Reče se: „Ala šta se nakitija, šta se natrusija, pokisa' je, zaliza' je, naćećuka' se!“ Kada zavraća i vrtoglavi životon od pijanstva ka' da će past, viču mu i rugaju se: „Drž' se, kume, zida!“ Osobito od nediļe i blagdana puno se poloče vina, u rabotne dane ne toliko. Stoga pijanci kažu: „Volin jednu nediļu nego sto petaka“.

Digitized by Google

obišno pô a pô, niki 'oće malo vode, da in bude *cilo* i oživo, jer govori, da „vino cilo grije tilo“.

Po jamatvi pije se bevanda, koja se nalije vodon povr' dropina od grožđa i dva i tri puta. I ńe se puno popije, ali ne udre u glavu, nije žestoka, koliko je se popije, toliko se pušća svaki čas iz života u vodi. Kaže se o ńon: „Bevanda piša la banda“. Za na lito ostavi se u sudu dobro zatvorenu dropina, ulije se u to vode i pije *polovnik*. Kada vino krene žicu na ļutilo, kaže se, da je išlo na *maravan*, kada na gorčilo. *muva* je, a kada se uzļuti, anda je *kvasina*.

Prošek je slatko piće od suva odabrana grožđa, koje se zove okatac ili glavinuša. Pije se samo u boļin kućan i to na kojon gozbi, iz mali' žmulića, jer ga je malo a puno slasno i jako, zavrtilo bi mozgon.

Rakija dropuļa, koja se kuva od grozdova dropa, kada se oturna vino, puno se pije zimi, žestoka je, pokripi i ogrije čovika na ledu. Ženske malo užaju, više muškići. Niki meću u ńu smričaka, kore naranče, koromača, trava gorčica i likarica, pa primi niki gušt i voń osobiti. Zove se *rakija travarica*. Pije se, kada zaboli u stumiću.

Rožulin se pije samo u boļin kućan, i to ne u svakon. Čini se na vabrici u Splitu i u Zadru od soka višańa, koje se sadu i beru u Poļicin. To je gosposko piće na Božić, kada se jide *man durlat*, u većin kućan dâ se svakon čeļadetu da lizne na ti veliki dan po kapac na usta.

Odijelo i obuća.

(J. Simunić i Fr. Ivanišević.) Sve, šta čovik stavi na se za odiću ili čin se pokrije na posteļi ili obuče na noge, zove se jednon besidon *roba*. Napose se zove *odića, odora, oblaka, ruvo* sve, šta je od robe, platna, sukna za odivańe; a *obuća* je samo od kože ili od vune, šta se stavļa na noge (čarape, terluci, opanci). Reče se kakvu ubožaru: „Gologuzo, bosonogo, nit odiće nit obuće na ńemu!“ Ako je stara poderana nečista roba, reče se: rùte, podrtine, drońci, treńkusine, oderine, orepine, robetina. O divojci, koja se obuče na piru ka' mlada nevista u lipo narešeno odilo, reče se, da joj lipo pristaje pirno ruvo.

Puno je različita roba u Poļicin. Gorńi Poļičani imaju svoj osobiti kroj, naličan na siński i cetiński; dońi zanili se za Splićanin i Kaštelanin i nosu robu po ńi'ovu šestu i kroju; sridńi baš po duši govoreć najboļe su pridržali staru poļišku odiću i obuću. Po robi ćeš odma' raspoznati, ko je od primorja, ko iza vrva ili sridńi' Poļica, a ko spriko Mosora iz Doca. I stoga se primorci u šali podru-

Digitized by Google

guju Dočanin, da in je roba „vlaška", a oni opet primorcin, da je ńi'ova „bodulska", da in je roba isprimišana, da in se ne zna, jesu li vlasi ili artežani (građani), ni pirka ni kańac. Svako selo ima opet ništo svoga krojeńa i kićeńa, pa se danas s nikon novon modon i muško i žensko sve priobuklo na novi način, da je mušno zabiližit, u kojen se kraju čisto uzdrži narodni kroj. Sva odića suknena, šta se nosi u Policin bilo na mušku ili na žensku, malanu ili veliku, kroji se i napravļa doma, a sve šta je od platna, koje zovu *pòstava* ili *postav*, kambrik, kotun i tela od kolura ili bila a svaka prtenina kupuje se u gradu.

Odijelo za djecu. Dok su u povoju dica muška i ženska, jednako se odivaju: obuku se u malu bilu košuļicu od platna,[1] zamotaju u ručne pelene od meka platna, šta se doma učinu; pozatin obaviju se tankin suknenin zastoron i uviju u povoj, koji je otkan od bile vune, proštrikan po kojin končićen crne štrike, a na kraju kurdela ili špag, kojin se zaveže. Povoj se učini doma ili kupi u gradu gotov. Kada poviju tilo, anda i ruke sputu pod povoj, sama mu glava viri iz povoja. Glava se zaveže malin *šudarićen* (maramicon), koji je od kotuna ili kambrika a od različita kolura. Kad se dite ne povije, učini mu se 'aļinica od crna ili mrka debelog postava i obuče se povr' košuļice. Muška dica nosu crļenu kapu na glavi, ženske šudarić, a oko vrata kular ili ogricu (u Docu zovu *jăka)* crļenu. Kada stane na noge i počme 'odat, stavu mu i pregļaču ili malu traversu od kolura sprida opasanu. I muškićin i ženskin obuku se na noge čarape ili bičve, a niki i nestve (male papuče od meke kože). Kada je dite počelo odmicati i 'vatat ništo života, skroju mu se od sukna gaćice, koje se zovu *bragiše* (u Docu se nosi 'aļina od crna ili bila sukna), pod gaćican košuļa i gućica, na nogan bičve i nestve. U gorńin Poļicin, 'di dica ne nosu gaćice nego 'aļinu, obuče in se krožetić ispod 'aļine, koji je dug spored prsima, a čini se od debļeg šarovitog postava. Po 'aļini opaše se pason ili zasponi sponon i kļunkon od žice učińenin.

Ženskice obuku košuļu, brńičicu, opašu se tkanicon, na glavi šudar, a na nogan bičva i nestve. U gorńin Poļicin ženska dica nosu sukńu od bila sukńa sa soćen i oko pasa nagrišpanu; oplećak i rukave imaju malo različitije od velike ženskadije. Liti umisto sukńe nosu brńicu od modra postava brez rukava. Na glavi nosu

---

[1] Okroju od očeva stána (košuļe), jer učitaju, da će dite prije progovorit.

kapicu liti i zimi.[1] U peton godini kroji se u gorńin Poļicin ženskoj dici od bila sukna *jačerma*, koja se otanga u crno ka' i u velike divojke. Jačerma ne ima rukava, duga je spored sukńon a široka do pregače. Misto jačerme u sridńin i dońin Poļicin kroju za žensku dicu *zobune* i *krožete* i za muškiće *kanparame*. Od 3—4 godine odma' dite muško obukuje gaće i kanparamić, a ženska sukńu (liti brńicu) i zobunić. — U sridńin i dońin Poļicin more se reć, da dica i muška i ženska nosu na blizu, u gorńin je malo inačije.

Kada dite u'vati desetu dvanestu godinu, vaļa mu krojit gaće na žepe, koji su optočeni crļenin bruson ili modrin gajtanon. I na kanparan stavi se ništo crļene čoje i brusa na male kite i grane po prsima i na žepin. Siromašnija dica ne imadu nikakove naprave ni na gaćan ni na kanparamu, sve dok ne podjačaju i dobiju svojin trudon po nadnican koju gastu, pa kupu brusa i čoje za nakit. U dońin Poļicin mlađarija pobacila je taj nakit od brusa i čoje, opšije samon kurdelon žepe, a na kanparan sprida na prsi stavi *alamare* (kopče), koji se kupu gotovi na dućanu u gradu.

Muško odijelo. Muškići odrasli nosu zimi malo debļu robu od sukna, a liti tańu prtenu, i to oni, koji su u poslu u poļu za rađon, da in je tilo lagodnije i život okretniji. Stara čeļad, koja stoji doma, jednako se nosi i zimi i liti, samo šta liti iđe goloruka (u košuļi bez kanparama). Težak u poļu nosi više robe na sebi.

Zimi za rabotni' dana na starijin ļudin *košuļa* je od bile postave od sridńe debeline, nagrišpana za šakan oko ruke, rakase ili jakići tri prsta visoki, zapińe se ili zasponi sa bilin pucin od kosti. Oko vrata je ogrica ili jaka, jedan prst visoka, priko prsiju sprida košuļa je rastvorena, zapińe se pod vraton i na prsima pucin. Niz prsi s jedne i druge strane prišiju se od postave četri prsta široke latice, koje se zovu *pršńača*. To se stavi na prsi od košuļe, neka je čvršća i neka je lipļa vidit. Od ramena do ramena stavu se dva komada robe, na svaku stranu po jedan, to su *rameńače*. Ispod pauze najveći je pot (znoj), pa se košuļa brzo progrize, stavļa se radi toga za veću čvrstoću na svaki kraj po komad robe na četvrt: *upolci*. Dva komada, jedan sprida, drugi straga od košuļe od kulara do dna dužimice zove se *stan* od košuļe. Nike su košuļe učińene brez pršńače, nagrišpaju se, osobito divojaške. Kažu to u primorju: košuļa *na pijatine*, u Docu zovu *na soć*. Reče se: ala šta je lipo nasoćala

[1] Jedino u gorńin Poļicin viđa se crļena kapica na ženskon glavi. Divojka nosi, doklen se uda, a poslin skine kapu i stavi okruga' obluk.

Digitized by Google

košuļu! Košuļa pokrije polovicu i više tila ispod pupka, nosi je svako čeļade u svin Poļicin osin pripuka siromaja[1].

Krožet je u gorńin Poļicin od bile debele postave, počeli niki sada i od crļene robe, a u drugin mistin Poļica malo je vidit od bile robe, nego od modre, crļene, šarovite i pomišane svake sorte

Sl. 28. **Dońa Poļica.** Tri mladića, prvi u košuļi, na livon ramenu obišen kanparan; drugi sasvin obučen; na trećen kanparan pribačen priko pleći, reloj i medaļa o krožetu na prsima, kapa splićkińa na glavi.

krožeta, a ima ji' i od svile. Onaj od bile postave otkan je na sukańsku ili od anterije, a ova vrsta postave ima sitne lipe redove,

[1] Kad čovik ništa ne ima pod nebon, reče mu se: Ne ima ni križa u kući ni košuļe na sebi; prijateļ za prijateļa da' bi košuļu sa sebe; kamatnik sadra dužnika do košuļe.

Digitized by Google

lipa na oka viditi, bila ka' snig, a nosi se dobro, jer je debela. Krožet ne ima rukava nego *poramenice,* kuda se ruke provlaču. Na prsima su dva lèta, krila od krožeta; livo leto prisumiti se (prikriži) do polovice desne strane, a desno do polovice live strane; zaspońa se kļuncin ili sponan, niki bilon kurđelon na tri mista, a niki po starinskon običaju prikuju pletu (cvanciku) ili kvartin (25 novč. u srebru) ili stare dvi banice (20 novč.) na komad zapińače i s otin zatvaraju prsi s krožeton. Danas mlađarija ponajviše kupuje u gradu svake vrsti *botuna* (puca) od cakla, kosti, samo neka je šarovito i neka se svitli. Krožet nije sprida okupit oko vrata, ima tri četiri prsta do vrata rastvoreno, kako se vidi košuļa[1]. Krožet se nosi u svin selin Poļica, stari se kroj počeja gubiti. U gorńen kraju užala se nosit jačerma na muškićin; sada je malo ko nosi. Krožet pokrije sridinu prsiju sve do podnu pâsa do polovicu trbuva.

Gaće pokriju dońu stranu tila, od polovice i više trbuva do tabana noge. U Poļicin nosu široke gaće na žepe, sprida oko promaja su dva otvora kitan i ubruson opšivene, straga na sidališću ostavi se veće obilatije robe, da klapa. To zovu *đótluk,* naliči kroju cetińskon i sińskon. Mlađarija danas i to pobacila. Drugi je način isto na široko gaće oko promaja i svega trbuja, ali bez đotluka, da klima straga ka' vrića. Taj se kroj dobro podrži u sridńin Poļicin. Kod stariji' ļudi u dońin Poļicin uzdrži se kroj uski' gaća na *rašpor,* to će reći, da je napran promajan učińen otvor s jedne i druge strane, kroz uši provučen *ulašnik* (uza), kojin se vežu gaće, a brez đotluka i široki' promaja. Otrag dvaestak godina, otkada mlađarija pošla u svit, pobacala stari kroj pa nosi uske gaće brez rašpora, sasvin na lacmansku ka' i u gradu: žepe sa strane, a po sridi nad promajan otvor sa botunin (pucin). Ako su žepi na gaćan po starinskon kroju, okolo ńi' i promaja, šta su sprida prostrižene kraj spona, po podan *pregļače* (zove se ono, šta je od jedne promaje do druge), prišije se modri gajtan opleten od pamušnog konca. Žepi se podstavu bilon ili kakvon drugon prteninon, a pokraj niki' žepa prišivena je uz gajtan crļena čoja, tako i oko promaja. Ko nosi gaće na đotluk, ispod kolina veže ji', a to se zovu *potkolińače* ili *potkolice,* koje su od kože ili platna lipo uvezena i napulijana. — Gaće se kroju od sukna otangana u modru boju ili tangu, brus je crļen a gajtan od svile. Za lito se kroju gaće od tankog *pàna, štove, telaruše,* ili od

[1] Nika mlađarija počela sada krožete na kaštelansku, rastrižene na sridi, sa *alamarin.* To zovu *đilet,* osobito u dońin Poļicin momci.

Digitized by Google

rigatine, šta je najjevtinije. U dońin Poļicin ribari mornari nosu uvik po moru tanke gaćice od male vridnosti, u sridńin i gor. Poļicin postarija čeļad nosu liti i zimi uvik gaće debele od modrog sukna po narodnon kroju. Mlađarija pobacala i to. Osin domaćeg sukna sve se drugo kupi u gradu.

Sl. 29. **Dońa Poļica.** Dva starca uredne starinske nošńe (kapa zavrtača, košuļa nagrišpana, kanparan od sukna sa kitan na prsima, krožet brez nakita, pâs od struke, gaće modre suknene na rašpor, opanci na nogu).

Kanparan pokrije pleća i gorńe tilo. More bit brez žepa i naprave, ali obišno je napravļen od crna sukna sa žepin i su dva rukava. Okolo rukava pa poza vraton, po podanku i naoko žepa prišivena je crļena čoja a kraj ńe brus. Sprida na prsima s jedne i druge strane baš prama sisan prišivena dva ili tri ka' srca od čoje, opšivena

Digitized by Google

bruson i kitan na kraju, a u sridi također po jedna kita prišivena na svako srce. Srca se prišiju jedno nad drugo po jedan prst nadaleko. Pri dnu svakoga lèta a odma' ispod čojnog srca prostriženi su na kanparamu žepi, optočeni čojon i bruson. Žepi su široki, kako more ruka ući. Kanparan je okupit oko života, zato se i kroji po čoviku. Postariji ļudi u nikin selin nosu još kanparame na štrike crļene ili modre, ali ponestalo sada i tizi'. Mlađarija ne će više ni kanparama sa bruson i čojon, kroji isto uz tilo okupito, su dva žepa sa strane, a vas nakit meće na prsi, tri do četiri reda *alamara* sa svake strane. Kanparan se nosi po svin mistin Poļica. U dońen kraju kanparan je prost, malo nakićen, u sridńin Poļicin, osobito u istočnon kraju Kostańa i Podgrađa, puno odiveniji, iskļičan i nakićen, a tako i u gorńin Poļicin. Kanparan se pribaci liti priko ramena zbog vrućine, i to kad se iđe u svit, u grad, u crikvu; kad se iđe u poļe, ne nosi se. Kad je čeļade brez kanparama, kaže se, da je goloruk ili *u prteńacin.*

Jačerma se kroji za muškiće od modre svite i opšije modrin gajtanon; niki kroju sada i od sukna. U gorńin Poļicin nosu i cure jačermu od bilога sukna, pa ga okale u crno (to se zove: ovrániti jačermu). Sprida ima modru kurdelu, s jedne i druge strane prsiju izmotanu i narozanu, pa s jedne strane mala puca srebrna ili od kositera (zovu se *ilići*), a s druge pekļice učińene od struke *(brusa).* Jačerma ne ima rukava nit se sprida prisumićuje niti zaspońa, nego je spored kanparamon, pokrije do polovice prsiju s jedne i druge strane, duga je dosrid droba ka' i kanparan. U ritko je sada viditi da ko nosi jačermu u dońin i sridńin Poļicin, koje postarije čeļade, toliko da je izdere, a u gorńin selin vuče se još jačerma.

Pâs je od struke opleten, sašiven i otangan u crļeno. Dug je oko 2 m., struka je izgibana u 20—15 komadi, koji se zajedno isprišiju koncen, neka ostanu između ńi' šupļine ka' mriža; na jedan kraj prišije se kļunak za zapeti, a drugi se izriže pa se iskitu koncen kite. I ti pasovi na struke sada su počeli pomańkavati, momčad nosi većinon kupovne pasove iz grada od robe modre ili crļene. Pâs se nosi po svin selin, opleteni u gorńen kraju. Ribari i mornari u primorju ne nosu pâsa, privežu gaće špagon (konopčićen).

Pripašńača (ili kako kažu u Docu *saktijan,* a u Srijanin *beksilaj)* pripaše se uz pâs. Učińena je od debļe strojene kože, sašivene na četri komada, koji se zovu *listi;* jedan je povr' drugoga nastivan i prišiven. Oni list, šta je odma' uz trbu', najviši je, anda su tri sve to mańa. S jedne strane je kajiš, a s druge *litar, zaponac* ili *spo-*

Digitized by Google

ńaluk. Kad se pripašńača opaše, kajiš zađe straga i zapne se za litar. Pripašńača grije trbu' boļe nego pâs, ali služi za šćipala, nož, kreme, lulu, da se zadije za ń među listove. Pripašńača od 5 listova iskićena, napulijana zove se *napulijanka*. Pripašńača se nosi ponajviše u gorńin Poļicin, 'dikoji trgovčić, putnik u sridńin, a u dońin niko.

Kapa je uvik od crļene čoje. Imade u Poļicin osobiti kroj za kape, koje se zovu *zavrtače,* na dva obluka, široka u dnu i gori, optočena crnin bruson. Zavrtača se nosi samo u dońin i sridńin Poļicin, i to starija čeļad. Nađe se i po koja starinska kapa, odvrnuta a visoka, zove se kapa *kasalija,* stoji na glavi ka' kalpak. Zavrtača kapa sve to više ponestaje, uvele se kape plosnate, u sridini malo odignute, vr' in ka' mali oštruļak, podšivene crnin optokon i kiton povr' uva. To su kape *šibeńkińe* ili *oštruļice*, jer se u Šibeniku kupovale, a nosile se najviše u dońin Poļicin. I te dolazu na mańe, pa ji' zaminile male kape oblice brez oštruļka u sridini; zovu se *sińkińe*, jer se kupovale u Sińu. Nosi ji' momčad, berekinići, i zato in se reče: nosu kapu sińsku berekińsku. Sada nosu duboke a visoke kape, podstavļene tankin postavon i kartunon, da se ne prigibļe, crnin tankin bruson optočene brez kite. Na nikin, šta se kupu u gradu, izvezena su slova sa grbon: „Živila Hrvatska". Kape su plitke, da pu'ne ću' vitra, poleti kapa s glave ka' lepušina, zato se pri'vati tankin koncen za vlase (kosu) i pribaci priko ńe, a to se zove *potkosač*, a u primorju zovu *burina*.

Sl. 30. **Dońa Poļica.** Balinče (sileno momče) odiveno na bosansku sa sarukon (peškiron), jačermon, pripašńačon, kuburon i nožen, širokin gaćan. (Izvanredno odilo za pir, dernek ili koju veselu zgodu.)

Peškir ili *saruk* (u primorju ga zovu i *tumban)* od meke je tkanine

ili od svile, nacrļen i crn ili smeđe bile boje. Nosi se na glavi obvijen oko kape samo u gorńin Poļicin, a malo 'di u dońin i u sridńin, i to ako je zima, da grije glavu, ili se koje balinče obuče, da ga je zor viditi. Takomu se veli, da je obučen *na bosansku.*

Guća je od vune, obišno se nosi na golu tilu ispod košuļe, a niki užaju i povr' košuļe; sprida se prisumiti i zasponi pucin. Guće se kupu ponajviše gotove u gradu, pa ženske opletu doma rukave od pamuka, izgradu na svakakve grane i rasplete, da je dišnije vidit. Nike guće, ove nove marinerske, šta vojnici doma nosu iz Pole, zovu se *màje;* sasvim su zatvorene na prsima; one druge nisu, zatvaraju se ka' i krožet.

Za rabotni' dana nosu se košuļe proderane i okrpļene, koje nisu za svetac, tako isto i kanparan. Sve da su se i lakti probili ili koji kraj okusa' ili puklo na šavu, to se ne gleda, u'vatu se dva konca i sašije, toliko da se ne vidi golo ili da ne viri košuļa vanka. Gaće, kada se proližu ili proderu, zovu se *polovne,* te su za rađu, ili liti štokod tanka od rigatine, neka je tanka ka' paučina, toliko da pokrije tilo. Krožet se nosi od anterije ili od šarovite postave, opšije se bruson ili kurdelon, zapne botunin ili kļunkon sa sponon. Jačerma, peškir, pripašńača ne nosi se u poļe, kada se iđe na rađu. Pašu se običajnin pason kupļenin u gradu ili doma upletenin. Kape se nosu obišne samo, kad su postarale, prolizale se. Ako li je još dobra nova kapa, pa ga u'vati kiša u poļu, obrne kapu naopako, tako da vańska čoja stoji unutra okrenuta, da ne bi pokisla i izgubila kolur (boju).

(Kako se kad nosi.) Kada stariji ļudi iđu na put, ili u crikvu na misu, ili u grad za koji posa', nosu robu obišnu ka' od svakog rabotnog dana, samo šta je nova i čista. Mlađi ļudi u sridńon dobi 30—40 godina obuku malo lipļu košuļu od korama, kambrika ili tele, skrojenu na isti šèst ka' i druge, ali na prsima nasoćanu i za šakan nagrišpanu. I gaće su malo dišnije, oko promaja i žepa dvostruki crļeni brus, koji se na podanku isplete s obe strane u nikoliko pekļica, a one se opet sašiju koncen. Pokraj brusa prišije se crļene čoje jednu dva prsta, pa se otizin zaklopi proriz žepa. Po svon prvon strani povr' promaja, šta se zove *pregļača,* i niz nogavice, 'di su kļunci, sve se nakiti i optoči bruson, a po dnu nogavica opšije se svilenin postavon ili veludon. Sileniji mladići namisto postava podnu nogavica prišiju srmanu kurdèlu, koja je široka jedan prst i zove se *špiget.* Takva je naprava gaća u gorńin i sridńin Poļicin, a u dońin nikakva traga tomu nakitu od brusa i čoje, i od blagdana nosu iste gaće ka' rabotna dana, samo šta su nove i čiste.

Digitized by Google

U niki' je sve odilo od samoga pana (fina sukna). Krožete nove niki nosu bile, a niki šarovite od svile ili veluda, na ńiman više cvitova, a kurdela je naokolo izglednija. Kanparan od crnoga sukna (to će reć ne otangano nego od crni' ovaca), optočen bruson i čojon naokolo žepa i krajeva. Sprida tri srca od čoje na svaku stranu ili krilo od kanparama, križić između srca i kita, a niki i straga na plećin učinu četri srca sa granan i cvitovin. Jačerma se malo kad oblači, osin kada je pir ili veliki sajam. I ona je sprida nakićena srmon ili srebrnin galunon, na tanke srebrne žice izvezeni i našarani rubi. a jedna i druga strana okićena tokovin, velikin pucin ka' orasi. Bija je stari običaj, i sad se još po-'dikod vuče, da bi niz jačermu prišivali velike prstene ka' obruče od srebra, šta bi pada' jedan povr' drugoga, na svaki stupaj noge klapalo i odjekivalo. Kapa, pâs nosi se od sveca obišna, samo vaļa da je novo i čisto. Peškir malo nosi današńa mladost, a i stariji malo ajtaju za ń, štokod zimi, da in ugrije glavu. Pripašńača (saktijan) nosi se za svecen ili veselin zgodan, kad je potriba, da se nosi oružje, koje se, ako je kiša, pokrije gorńin liston saktijana, da ne pokisne.

Sl. 31. **Gorńa Poļica.** Muškić u svečanoj litńoj odići: kapa mu i peškir na glavi; pokrija pleća napravļenin kanparamon; jačerma s pucin; saktijan s nožen i malin puškan pokriven maramon; napravļene gaće na žepe; postoli na nogu; kamiš s lulon u desnoj ruci.

Najlipļe se oblaču ļudi o velikin svetkovinan ka' o Božiću, Uskrsu[1] i o blagdanu, kada je u mistu dernek, sajam. Kiti se momčad neožeńena, kada iđe u tuđe selo na sajam. Tamo je drugi' momaka i divojaka, tamo

[1] O Božiću ledovi, kiše, ļuta zima, a Uskrs spada na pramaliće, kada se lipļa roba oblači. Stoga je besida: „Božić je rutavac — Uskrs gizdavac".

će biti igre, kola i šemluka, pa niko ne zna, koja srića more komu treviti. U svitu svak želi izaći s prvin, svak gleda, kakva je naprava na tebi, i po tomu te sudi. Stara je besida: odića čini gospodičića. 'Oće se dakle tomu ponositon mladiću, kada iđe na dernek, gući navezeni' rukava, poza šakan ispletena od bila konca, a kadikad i crļena *puntiļa* (mrižica pô prsta visoka — u dońin Poļicin kažu na talijansku *merl, rikam);* 'oće mu se, majčin sine, lipa nasoćana košuļa, svileni krožet, po ńemu desetak srebrni' putaca, gaće nove napravļene, jačerma navezena i pucin narešena, saktijan (po običaju gorńi' Poļičana) opasan štamanin crvenin ili svilenin pason; priko saktijana marama od kolura ili bili šudar (rubac) a ispod ńega bila puntiļa. Kanparan čist i napravļen, ako nije velika leda, pribaci priko ramena, a ne oblači ga, neka mu ne sakrije drugu napravu. U dońin Poļicin, 'di ne ima za pason tolike naprave, pribaci momče bili rubac okolo vrata i podvije kraje pod grlon. Na'eri kapu nad uvo, a u kapu zadije struke domaćega ili kupovnog cvita. Ko nosi saktijan, zadije za ń malu pušku na kreme, nož sa lipin korican ili rivolver. Na noge obuje bile bičve, koje se vidu ispod nogavica, kako su izrasplićane, pa postoli otvoreni visoki' peta straga. Turi pod pazu' šarac kamiš s drvenon lulon ili okovanon u žep od gaća kesu duvana izvezenu, a u desnu ruku 'vata lumbrelu, da se š ńon šćapa i da se brani od kiše i sunca. Ko puši na špańolete (papire), taj ne nosi kamiš pod rukon. Zagrne rukave do pô lakta, neka se vidi lipa guća, na ruke baci prsteńe, vére i litice. Niz prsi iz krožeta glàma mu srebrni lanac *(kadinela)* od *reloja* (ura), koji stoji u žepu. Na kadineli obišena je koja starinska munita (novac), križić ili medaļa. Ako je to momče kraļa služilo i zadobilo koje odlikovańe, prišije tu medaļu uvr' prsiju na crļenu kurdelu (vrpcu). Zaliže vlasi (kosu) poza uvon i zadije za desno uvo kitu cvića, grančicu murtile ili jednu ružu, zapali lulu i odbije dimove ka' barjake za sobon, i, ko san ja san, gazi ka' balinče u dernek, ne bi reka' sad će poletit.

(Razlike po selima.) Koliko sela, toliko adeta, a svako selo cini, da je najlipša nošńa baš ona u ńemu. Ako vidi išta različita u drugon selu, odma' se ruga, zamira, nalazi stotinu manâ. Tica se poznaje po perju, a čeļade po robi. Je li po kroju, je li po napravi, lako ti je raspoznati po odići, ko je iz koga sela, ko je domaći, a ko vańanin (kažu u primorju *vruštir,* od talij. *forestiere).* U gorńin Poļicin muško je odilo jednako u sva četiri sela uz male razlike. U Srijani momčad nosi pripašńaće, i to niki i niki; zimi oko vrata nosu kularinu, liti nosu prtene modre gaće, na rukan po nikoliko prstena i litica, stariji muš-

Digitized by Google

Digitized by Google

Sl. 32. **Gorńa Poljica.** Divojke u svagdańen litńon odilu. Prvoj kapa i šudar na glavi, zavezala ga pod bradon; crna jačerma niza ńu (vidi se samo sa strane); oplečina s nagrišpanin rukavin; kotula sa soćin; crjena pregjača; na nogan čarape i opanci. Druga u kapi i šudaru, spuštenih krejuta nizbrdo. Treća je golokapica (vidi u poglavju *Nakit i češjańe*).

Digitized by Google

kići gaće s modrin gajtanon i crļenon čojon napravne, podveze ili potkolińače od tvrde kurdele ispod kolina, a nike napulijane kositeron. U gorńen Docu: kularina u mladeži oko vrata ka' i u Srijanin, modre gaće, od sveca u litu prtene, na kapi crna kita ili kakav cvit, u stariji' ļudi gaće i kanparan brez naprave. Ima 'dikoja pulijana pripašńača, potkolińača i crļeni' jačerma, u crikvu dolazu liti brez kanparama, u stariji' ļudi oštre kape izvezene različitin granan od konca, peškira tamnocrni i zeleni. U Trnbusin malo mlađarije nosi od sveca postole, mlogo ji' ide brez krožeta, osobito stariji ļudi, košuļe u momčadi po prsima lipo izvezene; stariji ļudi imadu kanparame i gaće široke, nosu gaće onisko a kanparan glimavo; nosu pripašńaču i saktijan; pripašńaču zapnu o kajiš priko ramena na sukriž; niki nosu gaće napravļene sa samin gajtanon modrin. U svin selin gorńi' Poļica viđaju se na momčadi niz nogavice od gaća kraj spona kite od žutoga brusa, pomišane sa crļenin, a tako na kaputu oko krila i kukuļice. Viđa se i mlađarije sa kadinon (lancen) i relojon (urom). Najveću pomļu imaju za napravu i kićeno odilo Srijančani. Kada se dođe u ńi'ovu crikvu od sveca, ritko je viditi koga slabo obučena. U gorńin Poļicin nosu na glavi peškire, gaće široke na žepe, kite i naprave niz kanparame, košuļe obilate i lipo napravne, a svega toga u drugin Poļicin ne ima.

S r i d ń a Poļica. Kapa zavrtača u svin selin u svi' stariji' ļudi brez peškira, zimi koji starac obavije glavu pason toliko, da mu budeteplije. Gaće na žepe ne puno široke ka' u gorńin Poļicin, ali obilate straga i sprida, a ne uske ka' u dońin Poļicin; opšivene čojon, optočene bruson oko promaja, žepa, na nogavican kļunci i anžule (spone) za zapińat, ulašnik za veživat gaće oko pâsa, košuļe dosta velike sa kularon, zašakan, navezeno ispod vrata, čarape vunene na nogan i opanci, a mlađarija sada postole. Pas na struke crļene. U Sitnomu čuvaju dobro stari kroj, kanparami iskićeni čojom na prsima i krilin. I u Dubravi tako, u Srińinu mańe, a u Tugarin najveće naprave. U Ostrvici, Zvečańu, Kostańu i Podgrađu muškići nosu kape šibenke sa kitan povr' uva. Podgrađe i Kostańe nosu jednako tot muško tot žensko. Nosu muškići bili šudar oko vrata, ili ga vežu pod vraton ili provlače kroz jačermu pa na prsima spoju. U Dubravi, Sitnomu nosu se čarape od vune, u Kostańu od pamuka. Svi mlađi od sveca nosu postole, stariji opanke. Nosi se i kaban ili kaput. Krožete nakitu cvańcikan ili kvartinin, koji služu ka' puca. To običaju najviše na Dubravi, u Sitnomu, Gatin, Ostrvici i Zvečańu. Nosu mudante (podgaćice).

D o ń a Poļica. Odilo naličito u sva tri sela. Gaće nisu široke ka' u sridńin i gorńin Poļicin, nego sasvin okupite oko tila, rašpor (otvor) prama promajan brez nakita, kanparan samo okurdelan bruson sa žepin, kapa zavrtača u stariji' ili oštruļica sa malon kiton povr' uva, krožet sa žepićen, čarape na nogu i opanci. Mlađarija ne nosi više gaća na rašpor, da li na žepe po varošku, krožete na alamare i kanparame na surku, kape splićkińe oblice, bičve na nogu i postole od sveca. U sva tri sela (Jesenice—Postrana—Duće) ne viđa se nikakva razlika u muškićin osin stari' i mladi', koji sasvin odvojili. Postariji nosu i jačermu

Digitized by Google

sa pekļican i pucin, ali brez nakita. Kape zavrtače crļene pobacile se, nosu se oblice varoške crļene, ili dobar dija sada one zavrtače od vune kupovne iz grada.

Oružje. Otkada se razoružala sela poradi misni' kavga i krvarina između seli cića paškula, otada malo se vidi da ko nosi oružje. Od rabotni' i svetašni' dana nije vidit na nikomu oružja, osin malog nožića ili britve. Kada čovik iđe na dalek put, turi malu pušku (livolver) za pâs, ko zna u putu, koja potriba more bit. Kad se iđe na pir, a dà, tad se stavi na se sve, šta se svitlijega oružja ima. Tut je *nož bilosapac*, dugačak do 80 cm., kanze (slivak) su mu od bile kosti slivene, između ńi' proš̌ivene žice od srebra, posijano nikoliko kamenčića od razni' kolura. Krńe ili korice od mida su podstavļene drveton, a iz ńi' pekļa, za koju je svezan brus, šta se primetne priko kanza. Ritki su sada bilosapci; kupovali se prije u Sarajevu, a sada kažu, da te vabrike ne ima više.

Pušaka mali' i veliki' ima različite vrsti. *Šarka* je izvezena srebron i midon; *crnogorka* tanka i oštruļasta, kažu, da ne more valit (ne pogodit); *breškińa* mala ali sigurna; *barbarija* vělika puška, ima na vrju glavu ili jabuku; *principuša* na osan ćoša (zato je i zovu *ćošalija); lazarija* duga, tanka i obla; *trunbun* ili *mušket* kratak a debeja; *ostraguša*, koja se puni straga, i *dvocivka* na dvi civi; *žeparica* mala puška, koja se nosi u žepu. Ta mala puška zove se i *kubura*, koja se obišno nosi za pason ili za saktijanon. Dugaška je jednu 40—50 cm., oklopļena u drvo i u *ràis* (sva naprava oko puške) žuti, gozdeni ili od pakfuna, te u jabučicu, branik, ploču i grivńu. Na puški se još vidi ogań (sprava, koja daje vatru), još je tute oponac, lišań, vuk, čeļust, čakmak, kamenica i kreme. Viđa se po nikin starinskin kućan takovi' kubura lipo napravni' u srebro okovane, vridnost in do 140 kruna, a proste puške sa midenin raison, koje radu domaći majstori, mogu se kupiti za 15 kruna. Viđa se dosta i pušaka *breškińa*, rais in je vas od gozda, lipo urađene, čvrste su i sigure. Dolazu iz Italije, grada Brešije. Običajno lovci i stražari poļa (poļari) nosu *dvocivke*, koje se kupuju u gradu po dućanin, zapadaju od 40 – 60 kruna. Sada momčad nosi u žepu i za pason ponajviše male puške *samokrese* (rivolvere), a to za obranu života. Kupuju se za male novce u gradu.

Ka' oružje i nakit pokraj puške dolazi *mali nož* sa kanzan ili s ručicon slivenon od žutog mida i pakfuna. Služi za više potriba, a more pripomoć i za obranu života. Nosi se u korican od drveta, ili ako je kratak mornarski nož, od kože.

Digitized by Google

Niki nosu ka' oružje i *britvu* dosta veliku sa korican od rožine lipo okovanin. Oštrilo je dosta veliko, pokučeno, služi za domaću potribu. Ženske nosu obišno britve napulijane i privezane za pancire, obišene o pâsu ili pregļači. Sada mlađarija kupuje u gradu i ńosi *tenperine* (periše) sa velikin korican na dvi i tri lame (oštrila).

Svaki muškić, iša' u svit, u poļe ili staja' doma, nosi sobon štakod oštra, u dangubi dila (zarizuje) komad drveta, toliko da mu vrime projde; je li mu štakod zaparat na opancin, okinut štakod s robe, u poļu štakod podrizat, — svoju potribu vaļa uvik sobon nosit. Mladost, koja došla iz kraļeve službe, nosi za nakit i oružje *patronu*, od tabačine kože, ka' mali korneri, a misto saktijana ili pripašńače, kada idu u svit, nosu u patroni samokres i potribice za pušeńe.

Žensko odijelo. Na žensko odilo puno se gleda u Poļicin, osobito na mladoj divojci. Reče se: dosta je pogledati, kakva je roba na ńoj — ono je ńezino ogledalo. Rugaju se, da je *repuļa, odrpuļa* ili *štracona,* ako je na ńoj iskusana poderana roba. Ako li se puno kôči i pivči napravon, zamiraju: nu ti móje, o'lice, šuperbone!

(Djevojke.) U gorńin Poļicin za rabotnī' dana liti nosi divojka *oplečinu* dugu do malo niže prsiju, sprida je otvorena, zaspońa se bilin pucin, ima po nikoliko soća, jäka (ogrica) oko vrata crļena, a rukavi za šakon zgrišpani. Modra *brńica* je od pola sastavļena po vr'u zgrišpana, za grišpe prišiven oplećak na prsima; rukava ne ima nego poramenice. Na brńici je po jedan ili više soća, po podanku iznutra je podstavļena bilin ili šarovitin, a zove se to podvala ili vudra. Brńica je sašivena od gorńega soća, šta je ispod grišapa do podanka. *Jačerma* ili *sadak* je od sukna u crno otangana duga spored tilon, kolik i brńica. Ne ima rukava, visi o ramenin i pokriva zadńi dija tila 'vatajuć malo naprid live i desne strane. *Pregļača* se opaše uzicon oko sebe. Pregļača je otkana od vune u crveno otangane, proštrikana modrin ili žutin štrikan. Nike imadu osnovu od crne vune, a potku crļenu. Na vr'u su grišpe, a priko ńe jedan ili više soća. Okolo je opšivena strukon. od šta i uzice, ili šaroviton muštron (postavon). *Kapa* mala crļena od čoje na glavi zavrnuta na obruč. Po kapi se pokrije *šudaron* crļenin ili tamnin, koji je ispisan sa granan i cvitovin razni' kolura. Šudar se prigne na pô, da protivni kreļuti (krila) sastanu se niz kosti, a ona dva druga ispod brade ili se zamotaju jedan oko drugoga ili stoju spuštani.

Od sveca i radnog dneva cure nosu *guću,* kojoj rukave samo opletu a stan skroju od postava. Misto pregļače vunene ima nikoliko godina,

Digitized by Google

da su počele od postava tamnocrļena krojit pregļače, koje se zovu *traverse*; nike cure to nosu više nego pregļaču. Nike misto brńice modre nosu bilu košuļu s rukavin; na ńoj ne ima grišapa nit soća. To se nosi obišno liti. Kad se nosi košuļa, ne triba oplečine, a guća dođe i pod košuļu, ka' kad se nosi i brńica.

Zimi divojka nosi *sukńu (bilaču)* od bila sukna. Dok je nova, služi joj za svetac, a kada se prodere, anda za svaki dan. Bilača je od osan pola, oplećka i rukava sastavļena. Ispod ńe po podanku prišivena je crļena podmetica od vune plosnasto opletena, široka jedan palac i više. Oko pâsa je nagrišpana i ukićene pole, a oplećak sprid opšiven šarovitin prostin postavon: za svetac je svileni ili od veluda. Ispod grišapa je soć. Rukavi su uski, za šakon rastriženi, a ozgor kapčići, šta se crļeno zavratu za rukon, opšiju se žutin ili crļenin brùson, a po suknu metne ka' i ono ostrižena crļena čoja ili svileni postav. Sukńa ne pokrije prsi; zato se nosi *primetača*, podadije se pod sukńu, a sa desne i live strane na sukńi prišiveno je nikoliko kļunaka i spona, pa se spunča između ńi' mrižanon kurdelon od modrog, tamnog ili crvenog kolura. Od pasa do podanka sukńa je sašivena. Primetača je sprida ušivena na soće, a oko vrata je crļena jàka. Zaspońa se pod vraton pucin, a tako niza sridu. Nike se zaspońaju straga, jer nisu niz prsi otvorene. Prtenina, to 'oće reć guća i košuļa, nosi se pod sukńon. Ostali komadi: pregļača, kapa i šudar kako u litu tako se i zimi nosi.

Jednaka je nošńa na divojci u rabotne dane kod kuće i u poļu; kada iđe vanka na rađu i u selo, stavi noviju kapu i šudar na glavu. Od sveca i derneka obuče na se divojka, šta ima lipļega i boļega, a i to ne u svaki svetac nego veliki, ka' na Božić, Uskrs, Velika Gospe. Od prosti' blagdana, nediļa i drugi' blagdana, kada iđe u crikvu, nosi potišnije.

S v e č a n o je divojka obučena l i t i ovako: Osin dońe prtene odiće ima *košuļu*, kojoj su naprave po prsima nasoćane, a po soćin u niki' ispletene crļene i bile pekļice od konca, koje se zovu *puntiļe*. Rukavi od guće viru ispod rukava od košuļe, po podanku su ispleteni također bilon puntiļon i crļenon pô prsta visokon. *Kotula* se opaše kuda i pregļača. Kotula je načińena od korama (najviniji postav, šta se kod nas nosi) od osan polâ; uza ńu je do dvanest soća. Gori je sitno ugrišpana i nizbrdo ukićena. Ispod kotule je ispletena puntiļa (mriža) bila, zaspońa se niza ńu bilin sitnin pucin. Pregļača joj je od mekoga štama, koji se kupuje u dućanu, pa se od ńega doma otkaje i prištrika modrin ili žutin, a ono ostalo sve je crļeno. Štrika

Digitized by Google

jedna od druge daleka je po jedan prst. Na pregļači bude po više soća. Okolo je opijavičena (opšivena) dva do tri prsta širokon svilenon kurdelon, po kojon su cvitovi različiti' kolura. Paše se uzicon ili kurdelon, na kojon su na kraju učińene kite ili balotice od mišanoga štama. Na svakon pregļači, pa i na štamanon ima žepić, 'di

Sl. 33. **Dońa Poļica.** Tri divojčice, na glavi jin bili ručenik spušćen niz ramena, zobun od sukna, pregļača crļena naštrikana, tkanica crļena o pasu, brńica modra od postave, opanci na nogan.

divojka metne novaca, češaļ, ogledalo ili prsten, kad skine s ruke. Nike su pregļače od vune vino izrađene, ne bi reka' nego da su štamane. Viđa se kadikad i svileni' traversa, koje nosu umisto pregļače. Jačerma nova, straga na šavin opšivena srmanon kurdelon pô prsta širokon (šta zovu *špiget).* Kapa izvezena špigeton po obruču

Digitized by Google

na različite grančice. Na ńoj ozgar ima kakav cvit pri'vaćen špijodicon ili pod svilenon kurdelon nikoliko od patka kovrčasti' pera u jednon redu. Po kapi je svileni šudar od jednog kolura ili od više ji' zajedno. U ušima srebrne ili zlatne ili srebron pozlaćene rećine (naušnice). Oko vrata nikoliko struka vini' cakleni' kolajna ili koraļa. Niz prsi križ o kolajnan ili o panciru srebrnon. Križ je od srebra ili zlata, ili od srebra pa pozlaćen. Koja divojka ne nosi križ, ima niz prsi *madroperlu,* koja je učińena od cvancike Marije Tereže, okolo ńe palac prostrana srebrna pločica izvezena i na vr'u učińena pekļa, sve je to pozlaćeno. S live i desne strane prsiju podiveni su srebrni puci, a na prsima dvi velike srebrne *špijode.* Po rukan nikoliko srebrni' i zlatni' prstena, verâ i liticâ. Na nogan čarape lipo izrađene i postoli otvoreni na visokin tacin. U jednoj ruci nosi bili rubac ili mali crļeni, po kojemu bili križići, ispod ńega ispletena puntiļa; u drugoj ruci crna lumbrela, pa taman i da nije oblašno.

U zimi sve isto ka' i liti, samo šta se nosi sukńa bila poput sniga, vino iskićena, a to misto kotula; prsi po košuļi zatvorene su primetačon, koja je od više soća, ispleteni' bilon puntiļon. Kad su proste svetkovine i nediļe, zimi nosu odilo ka' i na velike blagdane, osin svilenog šudara na glavi, kape sa špigeton, štamane pregļače i srebra i zlata. Šudara ima svake vrste i kolura, pa svaka bira i nosi, kako joj ugodnije. I pregļačâ ima različite vrste; nikin je crļena osnova i potka, a prištrikane sa žutin ili modrin; nikin drugin osnova je od crna konca, a potka crļena prištrikana modrin. Svaka divojka ima po više pregļača pa nosi, kako je voļa. Liti kada iđu divojke u crikvu, dosad su nosile košuļe, malo ji' je bilo u modroj brńici, a tako i za radni' dana; sada u svetac imaju brńicu od boļeg modrog postava sa sitnin bilin redovin i točkan, sa više soća i ukićenu. Šudar na glavi i kapu ka' i zimi, a srebrni i zlatni prsteni vidu se kadikad, a tako i križ niz prsi. Ne nosu veliki' puca i špijoda.

U dońin Poļicin divojka je svečano (o velikin blagdanin) obučena ovako: *ručènik* bili[1] od kotuna kupovnog. Učini se komad na četvrt, zarubi se naokolo, a nike prišiju rikame (puntiļe), koje same pletu ili kupu u gradu pak prišiju, a straga ušiju grane i cvitove. Ručenik se prigiba na pô pa se stavi na glavu, da dopre povr' čela (kosa vaļa da se malo vidi). Jedan kraj se spusti povr' jednog uva a drugi povr' drugog; to kada je ručenik nevezan, spušćen, ako li

[1] U Jesenican sve sâm bili ručenik prikrija ženske glave. Župnik zabrańuje divojčican pristupit na prvu pričest u šarovitin gradskin maraman, jer biloća odgovara boļe ńi'ovon dobi.

Digitized by Google

je vezan pod bradon, to se kaže: podbràditi. Kada su u rađi ili su u kući, zavratu dva kraja od ručenika na zatiļak, to kažu: zavezati ručenik. Nike u boļen stańu nosu od veliki' blagdana svione šudare ili marame namisto ručenika. (Ručenik ili šudar razumi se od bilo

Sl. 34. **Dońa Poļica.** Tri odrasle divojke u pravon narodnon odilu: prva u bilon brńici, zobun okurdelani i nacvitani, bili ručenik brez mirlići, tkanica crļena od štame, struk koraļa ispod vrata, krožet škuri a pregļača crļena od vune bilin i zelenin naštrikana; druga goloruka (brez zobuna), krožet nažuti optočen crļenon nacvitanon kurdelon, plete bičvu u rukan; treća obučena sasvin prosto brez nakita.

platna, a marama od kolura). U ušima nosi zadijene rećine (naušnice) od zlata, okolo vrata dva tri struka koraļa, na koji obisi križ.[1]

[1] I divojka isprošena nosi od sveca sve zlato na sebi, šta jon mladić darova', ako ima voļu za ń poći; ako li nije kaela, ne nosi ga.

Digitized by Google

Košuļa je (zove se i *oplečina)*[1] od kambrika su dva rukava, kular oko vrata, koji je popleten koncen, da bude čvršći i lipļi; od vrata do ramena *narameńače*, a pod pazu' ušije se po komad, da stoji širje — to se zove *potpazńača*, za šakan *ràkase*, stan sprida i straga, nagrišpana košuļa i duga do pô tila.

U obišne svece nosi divojka *krožet* od rigatine, pana ili svile, brez rukava, zarubi se kurdelon nacvitanon ili veludon, na ńemu botuni ili puca od srebra, a prije se nosila i *pribodača*. Krožet dolazi do pô prsiju, a sada zatvara po novon kroju sve do pod vrat. *Guće* od bumbaka (pamuka) nosu samo zimi poradi leda, a liti ne nosu. Guća se pokrije i srami se divojka, kada jon vidu momci guću, jer kažu, da ne ima života, pa da robon napravļa tilo. *Tkanica* je od štame na štrike od više koluri (modri, bili, zeleni i crļeni), one opredu i nosu tkaļi. Kraj nije zarubļen, ostanu rese na kraju i s ńiman se zapne. Duga je okolo 4 stara lakta, tri puta se š non opašu. *Sukńa* se nosi zimi, od modra je sukna skrojena od 5 do 6 polâ, na jedan sami soć priko sride. Onaj dija, šta se pridrži pleća, zove se *oplećak*. Ispod oplećka nagrišpano je i čvrsto privezano. Prije su nosile *praće*, dva ka' uža, priko dva ramena, koji bi se lako skidali i dizali, zato se i porugivali primorkińan, da su *praćarice*, od te praće. Stavu pri podanku sukńe po dva prsta crļena pana (čoje), šta se zove *podmet*, a opet jedan kordun od vune opleten ispod podmeta, a to se zove *podmetica*. Ispod sukńe nosu *podvukuše*, šta se čini od kotuna, i vežu se kurdelon oko pâsa. *Brńica* se nosi liti. Ona je od modrog kotuna ili postave, na 6 pòla (štrika) a 5—6 soća. Na brńici ne ima ni podmeta ni podmetice, ali je *pedana*, to je komad postave od 3—4 prsta, šta se meće na podanak brńice iznutra.

Muvijar (u Kostańu zove se *razmetica)* je najlipļe divojaško litńo odilo. Nosi se samo o velikin blagdanin i na vinčańe. To je sukńa od vine vune, same osnove, koja se ne stupa, tanka je za lito. Nike imaju muvijar i crļeni, obuče ga ka' mlada nevista.

Pregļača resi spridńi dija tila. Čini se od vune i mišalińe (crļene štame, žutozelena, modra i bila), bumbaka na više štrika povr' ńe. Počele su sada uvađati traverse kolurane u gradu skrojene, a koje mogu, i od svile nagrišpane. Žepe nosu nike na pregļači iznutra, a nike na sukńi.

Zobun (nike izgovaraju zubun) pokrije gorńi dija tila, prsi, pleća

[1] Oplečina je košuļa za ženske, ne ima prsńače, mańi kular i kraća je. Za muške je košuļa.

Digitized by Google

kular
vrata
stoji
raga.

svile.
ńemu
t do-
vrat.
ti ne
gucu.
za je
one
ju :
nol.
j do
ieća.
ano.
i se
ora-
lena
op-
od-
ica
ka
je
jo-

jo
ia
je

Digitized by Google

Sl. 35. **Sridńa Poljica.** Tri divojke u svečanu odilu — na derneku: svioni šudar na glavi od kolura, prsi zatvorene krožeton od veluda, tkanica štamana od vune, vuštań od tanke postave, traversa šarovita i nagrišpana, guće brez zobuna, niz vrat i prsi panciri, medaļun i kolajne, a na tkanici ploče srebrne (páte) i pozlaćene. Na nogan bile bičve od pamuka (bumbaka) i postoli.

Digitized by Google

i kosti, oblači se povr' košuļe ili oplečiue i krožeta. Kroji se od pana i vinoga sukna, òkupit je uz tilo, dva rukava, na kraju okurdelana debelon kurdelon naokolo priko svega zobuna, a na ramenin izdignuto (zove se na *uši*) do 3—4 prsta. Prvi dija, šta pokrije prsi, zove se *prsnica;* straga su kosti, a u vr'u prsiju dvi *pečice* ka' dva žepića (u Gatin zovu: *žažovke),* u koje stavļale konca, kurdele napršńak. Sada mlade divojke pobacile pečice, sve opšiju debelon nacvitanon kurdelon ili veludon. Na prsti nanižu vere i prstene od zlata i zadiju cvit iz vrtla (murtilu, bosiļak) za prsi za krožet.

Tako se odivaju divojke od sveca, a po iston kroju rabotni' dana, samo šta je tada roba proderana, zakrpļena, a namisto postola nosu opanke. Liti i zimi jedan kroj i jedna roba osin brńice, koja je za lito a sukńa za zimu. Gorńi kraj (Kostańe, Zvečańe, Podgrađe) sridńi' Poļica ima najkićenije ruvo divojaško. Na glavi šudar svioni, kosa na rasplet i kurdela na ńoj. Guća od pamuka (bumbaka) lipo opletena, šudar bili u ruci, košuļa pod gućon i oplečina izgrišpana. Krožet na prsima od veluda sapet, zatvara prsi jedan dija, a nike sada nosu zatvoreno. Tkanica od štama a povr' tkanice ploče (zovu ji' *páte)* od srebra pozlaćene. Zimi zobun od pana a rabotni dana od sukna, okurdelan naokolo. Sukńu nasoćanu zimi, a liti *vuštań* misto brńice, podnu vuštańa mirlići, a na sukńi podmet od čoje. Zimi nosu i gaćice ili mudante.

(Udata žena.) Je li se ženska udala, u gorńin Poļicin sva se ńezina nošńa odiće promine u tangi (koluru) i sukneuin komadin. Zimi nosu modru sukńu, koju zovu *modrina;* skrojena je i ušivena sve ka' i divojaška bilača, samo tanga joj je dana modra. Za svaki dan prostija je sukńa; za svetac i za dernek svaka nevista ima ji' poviše, pa nosi kako joj koja dražja. Vinčana sukńa, u kojoj je išla na vinčańe, viuije je izrađena soćin, podmeticon, sprida kapčići i ukićena je; ona se ritko oblači. Jačerma je ka' i sukńa modre tange, oko vrata poramenice i na podanku, 'di je rastrižena na desnu i livu stranu, opšije se crvenon čojon i žutin bruson, a nike crnon i žutin bruson. Ne nosi kapu nego *obluk,* koji je opleten od slame, visok tri prsta obruč, debeja jedan centimetar a širok prama glavi, pri'vaća se za kose, da ne spane s glave. Obluk se priveže sprida vino izrađenon i našupļikanon *podvezačon,* a sazada *privezačen,* tako da se ne vidi slama, a sprida se još zadiju velike špijode od srebra, jedna na desnu a druga na livu stranu. Kada mlada nevista iđe na vinčańe ili prve nediļe iza pira, kada je svati pratu crkvi, misto svilenog šudara ozgor priko obluka stavi *tulanu* krpu. Ta je krpa bila, ritko

Digitized by Google

otkana, nališna zastoru, kojin se gospoje u' gradu zastiru. U zadńe doba nike nosu i svilene šudare. Ostalu prtenu odiću i pregļače, a tako zlatne i srebrne nakite nosu ka' i divojka, samo šta suviše imaju krožete. lèta in visoka od pasa do polovicu prsiju; a zaspońaju ga velikin srebrnin pucin. Kada je na derneku ili u blagdanu, podiju više takovi' putaca u ń. Mlade neviste imaju te krožete od svilenoga postava, po krožetu različiti cvitovi i grane izrađene, okurdelan prama ńemu svilenon kurdelon. Za radeći' dana zimi nosi ka' i od sveca sukńu i jačermu (nu ne vinčanu) i obluk sa prostin šudaron ka' i divojke, tako pregļaču, opleċinu, guću, košuļu i primetaču; krožet od prostijeg postava, koji zaspońa malin srebrnin pucin. Za rabotni' dana ne nosi se vina podvezača na obluku ni velike nego male špijode; zato veći dija mladi' nevista ima dva obluka, jedan svećani a drugi za svaki dan. Obluk se kod nas nosi po jednu godinu iza udaje i to ne svaki radetni dan, poslin toga samo kadikad od sveça, svi' drugi' dana brez ńega.

Sl. 36. **Gorńa Poļica** Nevista brez obluka u svečanoj litnoj odići: svileni šudar na glavi; opleċina široki' rukava s puntiļon; svileni krožet sa srebrnim trogirskin pucin; puntapet zlatni; križ o sińģiru niz prsi; modra jačerma; prtena modra brńica; štamana pregļača i postoli.

U litu su neviste obučene ka' i divojke osin obluka i krožeta. Malo nosu kotulu, sve kad je i dernek, nego modru brńicu, baš za taku zgodu 'ranu je. Jačerma je modra bilo liti ili zimi. U nevista su čarape i postoli ka' i u divojke.

Bija je dosada običaj, da sve ženske nosu *pasove,* ali ima tomu dvaestak godina, da se je pometnija ta' običaj; dandanas nosi pâs po koja stara ili sridovišna žena, koja ga nosila, i dok bila curon, pa joj mušno ostavit običaj. Žene kad već imaju dicu, malo kad, gotovo nigda ne nosu svileni' šudara, srebra, zlata i svi' drugi' viniji' komada odiće, nego naprosto, pa taman da je veliki blagdan ili mańa svečanost.

Digitized by Google

Ne ima vele godina, da su se počele nosit liti modre brńice, a taj adet uvele najprije žene; divojke su se stidile modre brńice, jer cinile, da je modra tanga za žene, pa da će tko posumńat ili reć: „Kako bi se ona rada obuć u nevistašku odiću!“ Stare žene nisu ni tada nosile modri' brńica, a ni sada ji' mloge ne nosu, nego su sastavļale od kučina konopļe ili kupovne u gradu, ili šta su je same sijale płatno odebelo i od toga bi krojile brńice. Tomu se trag već zameja u nikin selin, a u nikin poteže se po koja još bila brńica, navlastito kod divojaka stari' neudati'.

U litu ženske udate nosile su *sarzu*, koja se i danas poteže kod niki' žena. Sarza je sukńa brez rukava, učińena od tanka sukna otkana ka' platno, neuvaļana u stupi, otangana u modro, a skrojena kano i modrina. Sridovišńe nike ženske a starice uopće sve još nosu sarzu liti.

Sl. 37. **Gorńa Poļica.** Žena (nevista brez obluka) u prostoj zimskoj odići, zagrnula se kabanicon, kreļute šudara spustila niza ńu.

Na starijoj ženskadiji nije lipo vidit svakakvi' puno šaroviti' šudara, jer ne pristoji ńi'ovoj dobi, a narodu nije ni drago, šta je puno šarovito: zato nosu debļe i prostije šudare, šta izgledaju prama licu. Štamanu pregļaču, kotulu i guću ritko je viditi na starijoj ženskadiji, a tako ni primetače, ni oplečine ni košuļe nasoćane po napravan sprida, a malo ji' nosi i krožet, pa niti od najprostijeg postava. Jačerama ima na starijin ženskin, ali nije prišiven žuti brus kraj čoje, nego modri gajtan, a katkad i zeleni, te bi se šile nike modron svilon. Starije žene i starice nikad ne nosu obluk, nego samo zavežu šudar oko glave. Nike u Srijanin i Gorńen Docu a većina ji' u Trnbusin svežu okolo glave bilu privezaču, ispod koje je crļena čoja, šta se zove *poćelica*. Stare žene sve nosile tako, ali se pobacilo i mlađarija se ruga ton poćelicon. Kod nas žene i majke

Digitized by Google

slabo se odivaju, samin zakrpan, samo da napriprave svojin kćeran lipe robe.

U sridńin Poļicin ne ima razlike u nošńi od divojaka i žena

Sl. 38. **Sridńa Poļica.** Sridovišna žena i mlada divojka u potpunon svečanon odilu i nakitu. Ručenici na glavi urešeni mirlićin, krožeti od veluda nakićeni srebrnin pucin, zobuni od vinoga pana ili raža okupiti oko tila, košuļe navezene ogrlican i rakosan poza šakan, tkanica uska sa kitan, brńica nasoćana od muvijara, pregļača naštrikana i resan na 2—3 soća iskićena, postoli na nogu, panciri, kolajne niz vrat.

udani'. Divojka nosi malo kićenije, a udata naprostije. Stare žene vladaju se po iston šestu (načinu), samo šta ne nosu sukńe na oplećak, nego na praću, ne imaju ni mirlića (špigeta) ni nakita na

Digitized by Google

ručeniku, nego samo duge *rése,* i ne nosu marame od kolura, niti obukuju postole na noge. U Tugarin počele pobacivat sukńe i brńice na oplećak, opašu se kurdelon priko pasa i zove se brńica *pàsalica.*

(Razlike po selima.)[1] Gorńa Poļica. U Dońen Docu postarije ženske malo nosu pâs, ne nosu poćelice na glavi ka' u drugin selin. Niz pregļaču o uzican Srijanke, gorńopoļke i Trnbuške nosu *sinģir* ili pancire od žice, na ńemu kļuči od skrińe, praļak za opanke napravļat, britva i nožice, a u Dońen Docu ritko ćeš sasvin viditi, da koja nosi tako. U Trnbusin nosu krožete ka' i neviste i modru jačermu, a malo ji' je srmon navezeni'. Postola sasvin malo. Neviste nosu obluk samo od veći' svetkovina za prve dvi godine iza vinčańa, a posli sam šudar ka' i starije žene.

Dońa Poļica. Žensko je odilo nališno u sva tri sela, osin u Postrani, 'di priotela mava u mladi' i stari' saketina. U Jesenican i Dućan sve starije žene nosu sukńu *na poramenice* (praće), a mlađe na oplećak, a tako i zobun okupit uz tilo sa pečican na prsima, krožet do pô prsiju, ručenik bili na glavi, tkanicu o pasu, bičve crļene i opanke ili nestve na nogan. Košuļa sasvin prosta sa kularon i zašakon. Vas nakit u rećinan (naušnican), koraļu ispod vrata, pribodači na prsima i prstenon na ruci. Svaka stopańica o pasu sinģir ili pancir, na ńemu britve i kļuči od skrińa i ambara. Mlađe nosu isto zobun ali brez pečica, velika kurdela nacvitana naokolo, tkanica uska, postoli od blagdana, marama sviona na glavi, medaļa ili križić od zlata na kulajni ispod vrata. U Postrani počele divojke nositi liti *vintule* (lepeze, ma'alice), šta in puno zamiraju. U Postrani u postariji' žena primišala se roba starog i novog kroja: pregļača i saketina, postol i opanci, pa in se rugaju, da su po miša, a po tića, ili da nisu ni pirka ni kańac.

Sridńa Poļica. Kape ne nosu, nego prosti bili ručenik ili maramu, šudar crļeni ili od kojeg kolura na glavi. Privladala sada marama. Košuļa jednaka sa kularon i zašakan, u Kostańu i Podgrađu nosu ženske prsi dosta rastvorene, mali krožet, stoga prsnica od košuļe puno napravna, zobun na starijin ženskin. U Sitnomu ne nosu tkanicu, pašu se uzicon od pregļače, u Podgrađu i Kostanu široke pasove, nakićene pločan, zlaton i srebron. Sukńa na oplećak dobar dija postariji' žena, u Tugarin sada mloge nosu sukńe pasalice, u Srińinu i Dubravi (kratke

[1] Kako su ženske u kojen selu sridńi' i dońi' Poļica ćińene po odići i svon poslu, čuje se popivati ova pisma, ali na dva načina:

Oj primorke praćarice,
A Srińanke dračarice,
A Sitańke šumarice,
A Zakuške žabarice,
A Dubrovke kratkosukńe,
A Gaćanke riparice,
A Podgrajke kitosukńe,
A Kostańke uļarice,
Ostrviške kolo vode
Po ravnici ka' vojvode,
A Čičovke kukavice,
A Tugarke o'olice.
(Jure Baće.)

Oj primorke praćarice,
A Srińanke žabarice,
A Sitańke čobanice
A Postrańke lajavice,
A Zakuške gratkarice,
A Gaćanke riparice,
Ostrviške sirkarice,
A Zvečańke poruguše,
A Podgrajke vijoglavke,
A Čičovke kukavice,
A Tugarke vinarice.
(Jakov Jugina.)

Digitized by Google

sukńe) na poramenice, ali ji' je malo. U Sitnomu još se vuče po koja žüpa, šta niki zovu *sàdak.* U Srińinu i Sitnomu uvela se *šaketina* misto zobuna, nakićena pucin niz prsi i rukave. Misto sukńe nosu široke pandile, koje pašu o pâsu kurdelon, misto pribodače *puntapete,* a misto đerdana *kordune.* Bičve crļene, a u nikin selin bile ili modre. U ušima rećine, okolo vrata koraļ, na prsin pribodače, a na rukan vere i prsteńe. Najodivenije su Kostańke i Podgrajke.

(Žensko odijelo po najnovijem tuđem kroju: u dońin i sridńin Poļicin zapadnog kraja: Postrana, Srińine i Sitno). Pobacila se sukńa, brńica, pregļača, zobun, a došla nova moda iz Splita. Misto zobuna došla *šaketina* ka' vrićica, pokrije i zatvara prsi do pod vrat, dva rukava, i spušta se podnu pasa ispod polovice tila. Ozgar je na plećin okupita uz tilo, a doli se po trbuvu raspušća u širinu. Kroji se od kupovne robe, pana, štove, a za prostije dane i od sukna. U Sitnomu zovu je *palakéta.* Nike je zovu *guća,* jer skrojena poput guće. Po rukavin i sprida na prsima, 'di se zaspońa, nanižu puno putaca od robe, kosti ili cakla, šta kupu u gradu, i ušiju različite grane i cvitove. Ispod šaketine *pandil,* ka' na sliku *podvukuše,* na glavu šudar ili maramu od kolura škura, na nogu bičve i postole, a sprida povr' pandila traversu od svile ili raža. U ušima nosu rećine, naokolo vrata kolajnu sa križen, a na prsima svaka ima *puntapet* (velika pribodača) od zlata. Od sveca iđu skroz obučene na novu modu, a od rabotni' dana izmišaju robu jednu i drugu, nosu pregļaču, sukńu brez zlata i nakita, a na nogan opanke.

U ova tri sela starije žene još nosu po starinskon kroju, kako i u drugin selin, ali mlađarija pomamila se za novotarijan. Rugaju in se stare žene, šta su divojke „obukle sada vriću na se"; reku: privladala, dušo moja, sve nova moda. Starije žene puno prigovaraju mlađin, šta su pometnule stare običaje i nošńe.[1]

(Korut.) Kad umre kogod u kući ili od bližńe svojte, nosi se crno za ńin, a to žensko i muško osin male dice. Ta se crnina za mrtvin zove *korut.* Umre li muškić kućni starešina ili majka domaćica, nosi se crno sve odilo: kapa, pas, naprava po kanparamu i gaćan, a tako ženske ručenik, pregļaču, zobun za tri godine, u nikin selin samo za jednu godinu. Umre li koja ženska u kući, a nije majka ili domaćica (ka' teta, strina), muškići nosu samo crnu kapu za jednu godinu. Žena za mužen nosi najveći korut. Za prve tri godine nosi na sebi sve crno ka' gavran: ručenik, tkanicu, pregļaču,

[1] Kada mi je moja majka, starica od 70 godina, ovo o robi kazivala, ja žalija, šta se lipi naš stari poļiški kroj gubi, a ona će meni: „Nit je stari' nit ni'ovi' stvari; moj sinko, sve odnila o'lost i linost.

krožet, terluke, sukńu (nikad brńicu bilu). Posli tri godine malo svitlije, ali isto natamno (škuro). U dońin Poļicin žena za mužen nosi crno do smrti i uvik podbrađene glave. Za prve tri svetkovine iza smrti svakog pokojnika, u nikin selin priko cile godine, ženske stavļaju kaput na se, pokriju glavu, naričuć iđu do crikve, a u crikvi

Sl. 39. **Dońa Poļica.** Tri ženske u korutu. Sve u crnu odvr' glave do dna pete, osin košuļe bile i 'dikoje pige ili štrike žutkaste na pregļači. Nosu krunicu u rukan, iđu u crikvu.

uvik stoju u kaputu. I muškići obuku za prvu svetkovinu debeli kaput, zakukuļe se, pa makar bilo usrid pučine lita i vrućine. Pomeće se sada i to. Za malon dicon, za divojkon i momkon ne nosi se crno u nikin selin niti se pokriju kaputon.[1]

[1] Niki starci na smrti zabranu nosit sinovin crninu (korut), jer mislu, da dok budu u crnu, da će i ńi'ova duša biti u tavnosti.

Digitized by Google

Obuća. Malo ko iđe bos, osin pripuklog ubožnog siromaja. Mornari i ribari obišno su bosonozi, jer gazu po vodi. Bosonozi iđu samo na zavit i procesijune, blagosove poļa. Poļica su kamenita i krševita, pa 'oće se štakod na nogu, razdrla bi se i okopala bosa noga. Muškići nosu bičve od crne vune ili bile, niki i od pamuka: svr' bičava *terluci* su od crne vune opletene, po peti i sprida dva do tri prsta našiveni štamon različiti' boja (kolura) u *krivúće* i *očiće* (zaiglaju na krivukaste grane na križiće ili ka' na mala oka). Terluci su samo oko noge do priglavka. Terluci navezeni zovu se i *buzavci*. U kojin peta crna (od crne vuńe) a potplati prstiju bili, zovu se *crnopetići*, a koji svi crni, *crńavci*.

Prije su muškići nosili obuću na više načina: od čoje crļene ili modre, donapokon i od sukna, ušiveno je bilo po ńima nikoliko šavi i zvizdica. To je bila *jüretna* obuća. Druga je bila opletena i našivena štamon, a zvala se *s očican* ili *'rvataška*. Bila je i *srmana*, koja bi se našila i iskitila srmon i paran, svakakvin pulijan, da bi se sjala i svitlila noga, dok bi uza ńu dopirala obuća. Zvali se to i *grlići* ili *našivači*, dolazili dosrid gńata. Napokon ona obuća, na kojoj ušivena pera od mekoga konca različiti' kolura. Sva obuća zaspońala se sponan i kļuncin, potplat bija od bile vune. Na obući su se nosili *nàratci* (samo u gorńin Poļicin); to je bila navlaka samo na prste, a nisu imali péte, pa bi se navezli i iskitili. U dońin i sridńin Poļicin obukuju *navlake* od bile vune, koje stoju povr' bičve ili čarape, a pokriju nogu svu od pete do prstiju. Ovakovu našivenu i iskićenu obuću nosili stari ļudi nad nogavican, da se vidi; danas malo ko to nosi, a i to pod gaćan, da se i ne vidi.

Ženske uopće nosu *čarape*. Dońa strana zove se *potplat,* od vune je, a ona strana više pete u priglavku *bìline*, dońe i gorńe, koje su od bumbaka; više pete a ispod bilina jesu *površala* od modre vune, pa dolazu *kļiške,* to je onaj gorńi dija povr' bilina do svršetka, urađeno od crļena i modra konca, ili od crna i modra na grane i zvizdice. Divojke i mlade neviste imaju potplat i biline od pamuka ili od vune, kļiške su lipo ispletene, osobito one svečane.

Opanke nosi svako čeļade od radeći' dana, starija čeļad i dica gotovo uvik. Opanci se načinu od kože, koja se kupi u gradu ili doma se nađe od ubijenog govečeta. Dońi dija zove se *potplat,* a gorńi *navràzače,* koje se činu od *òpute,* to će reći istrižaka ovčije bekine (kože). Navrazače se ispripliću na više pripleta: tri, šest, a ritko i devet. Taki se opanci zovu *pripleteńaci.* Oni se nosu u svetašne

Digitized by Google

dane, i to kada je suvo vrime. Zgodan opanak lip je ures muškon i ženskon nozi.[1] Domaći majstori — opančari (ima u svakon selu po koji) — činu opanke, a niki ji' kupuju gotove kod opančara u gradu. Stare poderane i više puta okrpļene opanke zovu niki *pričaline* (ali prìčalina zove se baš onaj okrajak kože, šta se stavļa u proderane opanke, da ne nabije nogu). *Ȍbojak* zove se okrajak ili komad krpe biļetine, šta se meće u opanak ka' i pričalina. Pričalina je od kože, obojak od krpe; obojak napravļa opanak. Govori se: kad je lip obojak, stoji lipo opanak; ili: obojak ļubi opanak. Sada mlađarija kupuje u gradu novu vrst opanaka od vine kože. To su zatvoreni opanci sa uzicon i pekļon navr' nogu u gńatu. Zovu ji' *riški* opanci, jer se najviše kupovali u seńskoj Rici, ili *krovati*, jer okrojeni kako u 'Rrvaskoj nosu seļaci.

Nestve nosu postarije žene. Potplat je od debele kože, *tuméra* (gorńi dija) od meke crne a tanke utabačene kože sa crvenin rubon. I mala dica do 5—6 godina nosu *nestvice* na *sužńe* ili *na uši*. Sužńa je konopčić, kojin se dva uva ili krila od nestve svežu, da ne glamaju na nozi. *Đemelije* jesu poput nestava, samo šta su lipļe izrađene i izvezene.

Postoli se nosu od sveca. Danas ji' svak nosi, muško i žensko, siromašno i bogato, osin male dice i staraca. Otrag nikoliko godina sam je pop nosija postole, i to kad bi iša' na otar reći misu, a po kući, u dvoru i selu nestve ili opanke. Dosada se radili postoli oduguļasti, zakovrčeni i uzdignuti sprida. Zatvarali se kurdelon, na vr'u koje mala lata pribijena, kako će boļe proć kroz bužu (otvor) i svezati. Postoli se zvali *na škarpune*, a kurdela *révnik*. Sada momčad nosi obišno *gete*, zatvorene postole na *laštik*, kako nosi u gradu vlastela. Domaći' majstora za postole i nestve ne ima, sve se kupi gotovo u gradu.

Uz odijelo. Divojke i momci za šakon nosu *zašakavice* ili *zàšake, zašaknače, zarušnice*, kako ji' 'di zovu. Opletene su od štama mekoga pomišana od više boja (kolura), a po podanku opletena puntiļa. *Rukavice* opletu se od crne vune, nosu se zimi poradi leda, kada se iđe na put, a to ponajviše muškići.

Lumbrela (ombrela = kišobran) malo ko dosad ima', čeļad se pokrivali na kiši kabanican, zastorin; sada malo koja kuća da je ne

[1] Divojci, koja lipo ne obuje opanke i obojke, piva se za porugu:

Opančići klapaju,	A panciri zveče,
Obojčići padaju,	Da te momci ne će.

Digitized by Google

ima. Obišno su velike lumbrele široke od modra postava, a žice prije su bivale od kosti od ribe baline, puno trajale i savijale se na vitru, danas od proste žice. Nosi se liti i zimi lumbrela; liti za branit se od sunca, a zimi od kiše. U dońin Poļicin starije ženske sramu se nosit lumbrelu, jer prije nosili samo muškići. One se pokriju, kada iđu u crikvu k misi po kiši, pregļačon, zastoron ili komad vriće stavu na glavu. Stariji muškići zaogrnu se zimi kabanon. Mornari po moru, na brodu, a tako i na kraju kada su, nosu *inceradu* od debela platna, namočenu u katran i luštar, kako dođe iz vabrike (tvornice).

Sl. 40. **Gorńa Poļica.** Muškić u prostoj zimskoj odići, zakabanija se napravļenin kaputon.

Zamotači ili zagrńači jesu veliki lipo napravļeni *kaputi* (u dońin Poļicin kažu *kabani).* Služu za svetac i svatove, kad je studeno, dok su novi. Kada se proderu, služu za kišu i pokrivalo na posteļi. Kaput je dug do po niže kolina, ima rukave i kukuļu; malo se kad oblači, nego stavi priko pļeći i zagrne. Opšije se kaput sprida crļenon ili crnon čojon i bruson, a tako oko kukuļe i poza vraton. S live i desne strane prišivena je čoja ovinčana bruson i iskićena, istrižena na pupoļke, to se zove žep ili krilo. Kaput je zamotač za muškiće. Oni kaputi, šta se nosu za kišu i studen, nisu napravļeni, prosti, od crna sukna. U gorńin Poļicin prije se nosile 'aļine od bila sukna u crno otangane, nisu imale kukuļe niti ikakove naprave. Kada bi triba' kaput za na pir, tada bi ga uzajmili u oni', šta imali. Sada ji' ima dosta, ali malo napravni'. I kada je ko u korutu, služi kaput ka' pokrivač. Za ženske je kabanica od crna sukna brez rukava sa kukuļon brez ikoje naprave.

Čobani, koji iđu za blagon, nosu zagrńače, koji se zovu *biļci*, od

Digitized by Google

kozje su kostreti, pomišano išto vune, debeli i skrojeni ka' kabanica. samo šta su kraći, jer kabanica duga je do zemļe, a biļac malo niže kolina, neka je lagļe 'odit. Ako li je veći, kaže mu se *čobanski biļac*, ako li mali, tada *biļčić*, *biļetak* ili *kukuļčić*. Ti biļci za čobane nosu se samo u gorńin Poļicin, po drugin selin dica u paši za blagon stavu štakod poderina na se.

Posteļina. Posteļa 'oće reć: drvo, odića i naprava; sve šta je u posteļi, zove se *biļetina, 'aļetina, robetina.* Najobišnija je bila prije u Poļicin posteļa na *kavalete:* tri daske położene na dvi noge (ka' koci učińeni) od proste jelovine, slamnica, sukanac, mutap i biļac. U potišnijin kućan i sada se nalazu ovake posteļe. Malo boļe obiteļi grâdu posteļe od orajovine, kļenovine, 'rastovine, bristovine ili jelovine, a to po graskon načinu: dva učelka ili somića, dvi strane (bande) u dužimice i daske isprikrižane, a sva posteļa stoji na četri stupića. Po učelcin od posteļe učinu se ogledala i naprave. *Slamnica* (kažu i *slavnica)* jest vrića, koja se nakukļa kukuruzovon slamon, šta se zove lepušina (niki krovon od ozimice a niki ječmenon slamon); okrojena je, koliko duga i posteļa, od debela šarovitog a 'dikod i bila postava. Po slamnici prostru se *lancuni*, (pońave), a u nikin dobrostojećin kućan stavi se *štramac,* koji je nabijen vune i kostreti. Povr' gorńeg lancuna *sukanac, biļac* ili *mutap*. Bogatije kuće imaju za pokrivač *kuvertu,* koja se nabija od bumbaka (pamuka) i dobro grije ka' i biļac. Ima biļac od vune i pomišane kostreti, a zove se *klašńe;* to je za ubožnije. Pod glavon je *uzglavje* ili *kušin*, obučen u *intimelu*, navlaku od bile postave. To se meće, da glava stoji malo uzgoritije. Podnu noge posteļa se, to će reći pokrivači, malo podvrne, da ne bi priko noći roba padala, a i noge da stoju u teplijemu.

Ima pokrivača ka' oni gorńi, koji se kupu gotovi u dućanu, dođe s vabrike, naštrikani su različitin kolurin. Biļac se kupuje na pazaru od bosanski' trgovaca, koji donosu amo. Mutap je izmišan crnin, crļenin i bilin sve od vune otkanin štrikan, čini se doma. Lipo obdilane i luštrane posteļe kupuju primorci najviše na seńskoj Rici 'di iđu brodin; tu kupuju i pokrivače od vune.

U gorńin Poļicin pokriju niki posteļu i *rutavcen*, kojemu je osnova od kučina, iskroju se stare rute i tin zatkaje. Anda eto ti debele prtene tkanine, od koje se skroji pokrivač velik prama posteļi, sašiju pole zajedno pa okolo opšije kurdelon ili šarovitin postavon.

'Di su tisni kućnon a ubožno stańe, ne ima pravė posteļe, nego se ukraj od kuće nabaci slame, priošiti daskon ili pločan, prostre

Digitized by Google

biļac ili sukanac i tu se váļa osobito dica i mlađa čeļad. Ali u ritko se to viđa. Mornari na moru ne imaju ni slamnice ni štramca, nabiju poderani' komada jidra, parašola (pokrivači od broda) i zavalu se na to. Ribari otegnu noge liti na žalu ili na mrižan, pokriju se kanparamon, da se obranu od komaraca. Zimi kada se oćuti veliki led, bacaju se po posteļan ženske sukńe, brńice, da se ugriju osobito čeļad, koja je zimogrozna.

Ostale tkanine. Ne more bit prave težaške kuće, da u ńoj nije po nikoliko *toraba* mańi' i veći'. Od dvi su sorte (vrsti): koje se tkaju na uzgorita, a koje na položita krosna. Koje na uzgorita, imaju osnovu crnu, a potku crļenu izmišanu modrin, bilin, crnin i zelenin žican. Ovaka je torba za put, zove se *na bosansku* i nosi se na oba ramena (u Kostańin zovu je: *torba na uprt).* Na ńoj su pekļe, kroza ńe provuče se uzica opletena od bile i crne vune na oba kraja iskićena. (Torba navezena zove se *kličana.)* Kraji se zavežu za pekļe, šta su uvučene na oba rogļa kroz torbu. Kad se potegne za uzice, skupu se pekļe; ako li je potriba torbu otpekļat, potegne se tamo i amo za pekļe, u čas je otvorena. Ta se torba obišno nosila na oba ramena, svaka uzica priko ramena i još tako niki nosu: ali najveći dija sada nosi priko jednog ramena držeći za obe uzice; ili se natakne na lumbrelu, tako da torba dođe do straga ramena a lumbrela pridržana rukon priko ramena. Niki opet obisu torbu o jednoj uzici o desno ili livo rame, a drugu uzicu zavežu, neka se ne pomiče kroz pekļe. — *Rušnice* zovu se male torbe na isti način otkane, ali lipļe izrađene, nosu se u rukan, uzice ne provlaču se kroz sve pekļe, nego zaveže se na jedan ili drugi kraj kod šava, 'di je torba sašivena. Ta torba zove se i *nevistaška,* jer nosi je na ruci mlada nevista, kada iđe na vinčańe i kad je pratu svati u crikvu na izvod. — *Čobanska* zove se isto mala torba, u kojoj čobani nosu kruva na pašu. — *Struńača* je torba, koja se tkaje na položita krosna. Po ńoj štrike bile, crne i crļene, nike široke po tri prsta, a nike samo dvi žice. Uzice su in ka' i na crvenin torban, lipo je otkana, pa se nosi na put misto crļene torbe, ali ponajviše služi po kući za domaće potribe. Nije otkana od same vune nego pomišana sa kostreti od koza. — Ima i bili' toraba od same bile vune, dva štrika crna ili crļena sa strane. U Kostańu i Podgrađu zovu je *simeńača,* jer se u ńoj nosi sime u poļe. — *Zobnice* jesu torbe, iz koji' daje se końin zob. Otkane su od vune i kostreti ka' i struńača; nisu onoliko velike ka' struńača, ne imaju svuda naokolo pekaļa, nego samo dvi, za koje se svežu uzice. Na položita krosna tkaju se *arari* za žito. I arar je od vune

Digitized by Google

i kostreti; po ńiman ne ima nikakvi' štrika, nego su uopće mrki kako osnova tako i potka. Vriće za žito i brašno imaju bilu osnovu od vune ili od kučina, potka je od vune proštrikana 'digdi crnin prugan. — *Mlinarica* vrića zove se ona, u kojoj se goni brašno u mlin. Vriće se tkaju na uzgorita krosna ka' i crļene torbe. Kad se punu vriće za u mlin, vaļa ji' zastirat; za to su *zastori* od bila tanka konca u četvrt okrojena. Niki umisto zastora od konca u brašnavin vrićan meću jańeću kožicu s runon. Vriće i arari jesu dosta veliki: od 1 kvarte do 12 varićaka (varićak je šenice težak ništo više od 10 klgr.).

Uža služu za veživati brimena, kada se unašaju u kuću: za snope, travu, drva, vučije. Opletu se od bile i crne vune popolak, pa izgleda šarovito, a ima ji' mrki' i bili' brez crna. U dońin i sridńin Poļicin zovu to uže *mòtuz*. Ima na kraju pekļu, kroz koju se provuče kraj od uža. *Slámļa* uža zovu se ona, u kojin se nosi i veže slama, puno su dugaška. Za slamu i travu imade i *ličina*, to su uža spletena ne od vune, nego od nike trave ka' slame, koja raste uz riku.

Ćebeti jesu pokrivači, koji se meću na końe, mazge pod somar, da vele ne nabije sadno. Učinu se od bila sukna ili se kupu gotovi od gorńaka (Bošńaka). U ńi' se kupuju mutapi, arari, zobnice, — boļe spada, nego da se doma radi.

Po stolin, 'di se jide, ne prostire se obišno ništa. U nikin boļin težaškin kućan imaju za stô prostirač, koji se zove *trpeza*. Ona je od debela platna, lipo opšivena, zarubļena i oprana, bila ka' snig. 'Di nije *tavajola* (otirača) na stolu, otaru usta i krajen od trpeze. U primorju počeli su mećati na stô *incerade* od debele ingleške postave, naspugana je nikon mašću, da se šta i prolije po stolu, ne će prokapit, a lako je oprat mlakon vodon.

Dodatak. (Cijena odijelu.) Kod nas se malo prodaje gotovo narodno odilo. Nađe se po dućanin jačerama i kapa gotovi', jer se to i ne radi kod kuće. U ritko da koja ženska proda ženskoj drugoj koju pregļaču ili koji omańi komad odiće: najviše prodaje se, ako umre divojka ili žena, koja ne ima ćera ni potonka, a to novca, šta se u'vati, ďade se popin, župnicin ili pratrin u manastiru, da izgovoru i naminu svete mise za pokoj priminule. Otrag nikoliko godina dolazili niki tuđi ļudi putnici — kažu, da su žudiji — kupovati stara odila, stare mirliće, starinske košuļe široki' rukava, rubine, bavare, kabanice; upadalo bi in u oko narodno vezivo, one grane i cvitovi navezeni. U zadńe vrime slalo se na izložbu u Beč i Pariz poļiško starinsko odilo, osobito divan-kabanica i kalpak kneza poļiškog.

Prosto i svetašno odilo napravļa se u krojača u gradu, a ima i domaći' krojača, koji znadu okrojit i ušit. Jedno cilo odilo za mladića zapadalo bi ovoliko; a tako opet za divojku malo mańe:

Digitized by Google

Muška odića:			Ženska odića:		
Kanparan	K	24·—	Sukńa	K	20·—
Gaće	„	12·—	Jačerma	„	12·—
Krožet	„	4·—	Košuļa	„	3·—
Bičve i terluci	„	3·20	Guća	„	2·—
Opanci	„	4·—	Zobun	„	5·—
Kapa	„	1·20	Primetača	„	2·—
Kita	„	2·—	Čarapa	„	2·20
Peškir	„	2·—	Pregļača	„	5·—
Pâs	„	4·—	Ručenik	„	1·—
Košuļa	„	3·—	Šudar	„	4·—
Guća i mudante	„	4·—	Tkanica	„	1·20
Jačerma	„	10·—	Opanci	„	4·—
Saktijan	„	10·—	Nestve	„	4·—
Postoli	„	8·—	Brńica	„	10·—
Svega	K	91·40	Svega	K	75·40

Za u lito ništo cinije, jer modra brńica zapada oko 12 K, a kotula 8 K. Za neviste kad se uračuna tanga za sukńu, obluk i krožet, vridit će jednu 10 K više nego divojaško odilo.[1]

(Starinsko odijelo.) Stari ļudi imali su ništo inačije odilo nego danas: za priprosti dan nisu gledali, da bude bogzna kako izvrsno, nego ka' i danas; al dok je vladala poļiška knežija, kada bi poglavari dolazili od sveca na derneke i zborove, osobito na slavni Jurjev dan „pod Gradac", mećali su na se baš kićeno odilo. Gaće od modre čoje (svite) skrojene ka' šta se i sada kroju, a postavļene bilon anterijon. Oko promaja i nogavica opšiveno modrin svilenin gajtanon, različiti vezovi izvezeni sprida modrin svilenin koncen. Niz nogavice srebrne spone i kļunci, a kraj ńi' po prsta široka srebrna kurdela. — Jačerma crļena, po šavin isprišivan brus, sprida srebrni galun širok dva prsta, s jedne i druge strane po prsima srebrni ilići, puci, a nikin i toci. More se reć, da se sprida nije ni vidilo čoje, sve je samo srebro priklopilo. — Kanparan od zelene čoje na rastrižene kapčiće za šakon, a sprid s jedne strane srebrna puca. Morasti' (na crno) jačerma bilo je u stara doba, pa ko ju je ima', nosija bi je pod zelenin kanparamon, a crļenu povr' kanparama. — Najdišnija je bila crļena dolama, kabanica, ili kako bi je za čast zvali *divan-kabanica.* Bila je dosta podugaška poniže malo kolina, a povr' ramena oplećak. Sprida po prsima visili veliki srebrni puci i različite grane bruson izvezene, kapčići rastriženi isto ka' i na kanparamu. — Kape velike zavrtače od crļene čoje sa kitan, kako i sada nosu stariji ļudi u dońin i sridńin Poļicin, za ńon srebrno krilo, a na ńemu urizan obiteļski grb. — Pripašńače i pasove na struku imali ka' i sada, a peškire svilene tamnocrļene boje (kolura). — Košuļe i krožeti od bila postava brez soća ili drugi' vezova, osin oko jäke (ogrice), koja je bila visoka oko dva prsta. — Obuću je nosija svak, i to ponajviše svitnu, a naratke misto terluka. — Opanci i đemelije misto današńi' postola, a niki nosili i čižme. — Ko nije ima' dolame, služila mu crļena kabanica za zamotač.

[1] Kapute, 'aļine, kabanice i lumbrele ne pribrajamo u to, jer to su zamotači; kaput i 'aļina nikad se ne oblači, i ako imaju rukave, š ńima se samo zamota ili se pribacu priko ramena.

Digitized by Google

Ovako odilo bilo je puno skupļe nego današńe, jer veća rađa i naprava. Nađe se po koji komad, a ritko 'di cilo odilo starinsko, koje svak čuva za uspomenu.[1] Uza sve ovako bogato odilo stari ļudi, kada bi išli u crikvu, bili su oboružani nožin, puškan. Puška mala za pason (kunbura) i nož, a velika puška na kreme priko ramena. Oružje bi nosili, i kada bi išli u grad ili tuđe selo, a to jedino poradi urešaja od odiće i života.

Nije se na jednu botu (mah) nego mal' a malo promińivalo starinsko odilo u današńe. Kanparan nije bija samo crļenon čojon napravļen, nego na letu je bila uz crļenu zelena, modra i bila čoja, a po šavin čoja sitno istrižena od više boja (kolura) ušivena između sukna misto brusa. Pripašńača pulijana za blagdane bila je populana sitnin kositrenin brokvican, i danas se koja poteže u gorńin Poļicin. Potkolińače su vezivali ispod kolina, pa su prvo bile od kože ili napulijane, a poslin od meke tvrdo otkane kurdele, koja bi se iskitila kitan od štama ili od brusa. *Višaci* od kože napulijane nosili se za ǵebanu. Zvali su se „Granića višaci". Poslin se kupovalo od žutoga mida. Jedni i drugi nanizali bi se na kajiš i nosili opasani oko sebe okrenuv ji' unatrag, a kad bi tribalo iz ńi' punit, anda su bili okrenuti za pripašńaču. Nosila bi se obišno po dva taka višaka, a silenija momčad po tri i četiri. — Nazad dvaestak godina nosila je mlađarija okolo vrata bile šudare, koji su bili okolo nakićeni štamon, a na rogļin (ćošku) ušivene grane, a to za svetac bilo liti ili zimi. Poslin su nosili samin bilin koncen našivene, na mrižice ispletene naokolo. Ritko je toga sada vidit.

Žensko odilo staro puno se razlikovalo od novoga današńeg, osobito u napravi i vridnosti. U gorńin Poļicin nije bilo modri' brńica, nego samo bili' i sarza; na curan misto današńe kotule bila su pandela. Pâs nosile cure i žene, tako modre jačerme, našivene modrin i zelenin gajtanon i crļenon čojon. Za svetac nisu bili na sukńi svileni kapčići, nego od čoje, i modri svitli gajtan misto sadašńeg žutoga brusa. Neviste imale od crļene čoje krožete, a ispod sukńe misto podmetice prst čoju široku, a u dońin Poļicin neviste imale svu robu crļenu: sukńu, zobun, krožet, tkanicu i maramu. Divojke, koje nosu kape ka' u gorńin Poļicin, imale na ńoj špijode od srebra, a na glavi nosile bile krpe i divojke i udane. Te krpe u nikin selin sizale i priko ramena, pa se zatvarale na prsima, zvale se *bavari,* a ona veća, šta padala niz ramena, *rùbina*. Još se nađe u dońin Poļicin po koja rubina u skrińan, ali niko je ne nosi. Rukavi od oplečina (ženski' košuļa) bili široki, nenagrišpani za šakon, a niza ńe našivene bile i crvene grane. — Pod vraton na oplečinan i primetačan nosile su dvi male pločice od srebra, nališno na srce, pa zaspońale se jedna za drugu, a zvale se *maite* ili *majete.* Neviste u gorńin Poļicin na dan vinčańa i kada bi bila pratńa iza prve nediļe, nosile su priko obluka *stivan,* a to je bija vinac srebrni' šinǵirića i titreļika. U nidrin nosile su *češļaricu,* malu torbicu, u kojon se nosilo konca, češaļ, moći i ogledalo. Cure i neviste u svetac

[1] U bižaniji poļiškoj, kad navalija Vrancuz, porobilo se i odnilo puno starinskog odila, oružja i nakita.

Digitized by Google

obukle terluke ili buzavce, pa lipe nestve ili đemerlije. Za struku od pregļače priveza' bi se žuti *belenǵuk*, a za ń panciri ili sinǵiri od žute žice, na koje privezana britva, kļuči, nožice i praļak. Krunicu ili očenaše svezale bi također za belenǵuk, ili u dońin Poļicin zadij za tkanicu ili zaveži o poramenice od sukńe. I ručenik na glavi bija je puno obilatiji, krila veća, a rese na rubu dugļe.

Sva stara čeļad spomińe i ponosi se i danas sa staron odićon, pa kad vidi mladež, kako se pivči u novin napirlitanin šarovitin odićan, ruga se i zamira, pa se čuje od ńi' reći: „A jä, sve dolazi na mańe, ne ima stari ļudi, ne ima stare naprave.“ Mlađarija poruguje se staron kroju. Kada vidi koje staro čeļade, da nosi na starinsku odiću, prigovara, ne cini ga, veli mu: ne zna, šta je lipo, jer momčad i divojke mislu, da je najlipļe ono, šta oni sada nosu.

(Zašto propada staro odijelo.) Ima više uzroka i načina, zašto pomańkaje staro odilo. Najveći je tomu razlog, šta se svak, a osobito ponosna momčad, ludo zanaša za svakon novotarijon. Ono šta nije nikad vidija i na sebi nosija, misli, da je najlipļe. Otkad momci iđu u kraļevu službu u vojsku, otkada proliza' narod po svitu i miša se po tuđin mistin, donese uvik u svoje selo koji novi način ili nakit, eto ti i muško i žensko svak 'oće da ono na sebi vidi. Prije naš težak sta' na svon topragu, u gradove i varoše malo zalazija i drža' se uvik one: „pleti kotac ka' i otac“, a danas se sve isprimišalo. Ništo je i to razlog, šta je ovo novo odilo puno jevtinije, kupi se gotovo, danas vabrike radu. Sada su počele puške učiteļice po skulan uvađati nike nove vezove i nakite, pa se ženskice ništo više pogospodile. Župnici u Poļicin ne uvađaju novotarija, nego — na čast in budi — ne dopušćaju i iz crikava odalečivaju one, koje se daju u priveliku o'lost i grasko kićeńe.

(Kupovno odijelo.) Sukno se sastavļa doma, a prtenina svake vrste, brus i čoja kupuju se u gradu u trgovaca Brajevića, Gotovca, Vidovića i Rosića u Splitu; Grubišića, Frańćeska u Omišu; Tilića, Vidića i Pavića u Sińu. Maldane sve kroju, šiju i napravļaju domaće krojiļe i šivaļe, koje se nauču jedna uz drugu u kući ili čobanstvu, a sada ništo i u puškoj skuli. Ko 'oće kanparame ili *zurke* malo napravnije, gaće na žepe po varošku, daje skrojit i ušit u gradu ili varošu. U nika sela (ka' u Jesenice) dođu izvanka majstori krojači i nastanu se. Oni gledaju ugodit šta moguće više narodu zgodnin krojen, šilon i nakiton, jer šta svit zadovoļniji, to će bit više rađe i dobitka za majstorove ruke. I trgovci u gradu dobavļaju šudara i postava najviše one sorte, koja je ugodna puku, jer seļak, a osobito žensko, ne kupuje, šta mu nije srcu i oku drago. Dolazu po selin i divojke, zvane *krańolinke* iz Krańske, sa naprćenon košaron svakakvi' mirlića, rikama i resa, pa prodaju. Nike nosu i postavu. Dolazu i domaći trgovčići nazvani *galanćeri*, koji iz Bosne donašaju brusa, čoje za prodaju. Još dolazi u sela *košćar* ili *košćarica*, iz grada trgovac, a obišno je ženska, kupuje košćurina, šta mlade divojke i curice pokupu u kućan i prodaju ne za novac, nego za iglice, puca, kurdelu, prstenčiće, konac, čin one napravu svoje odilo.

(Nastavit će se.)

Digitized by Google